

HER YÖNÜYLE ■ SIVAS KONGRESİ'NİN 100. YILINDA

SIVAS

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

Editörler

Prof. Dr. Hakan Yekbaş - Doç. Dr. Ahmet Yüksel

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Okan Güven

KÜLTÜR-SANAT-TOPLUM

CİLT
3

SIVAS2019

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Sivas Kongresi'nin 100. Yılında Her Yönüyle
Sivas Uluslararası Sempozyumu
3. Cilt

ISBN
978-605-7902-16-0 (Tk.)
978-605-7902-19-1

Editörler
Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ
Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL

Editör Yardımcısı
Arş. Gör. Okan GÜVEN
Yusuf KESGİN

Baskı
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası

Kapak ve İç Düzen
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası

Dağıtım
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Sivas/2019

İÇİNDEKİLER

Sivas'ın Paleolitik Kùltürleri <i>Ayşen Açıkkol Yıldırım, İsmail Baykara, Serkan Şahin, Olcaı Zengin Koşan, Faruk Ay, Sercan Acar</i>	7
Sivas'ta Pliyosen Dönem <i>Fadime Suata Alpaslan</i>	19
Sivas İli Arkeolojisi: Yapılanlar ve Yapılması Gerekenler <i>Atilla Engin</i>	29
M.Ö. İkinci Binde Kızılırmak <i>Olcaı Zengin Koşan</i>	47
Sivas ve Çevresindeki Kazılar <i>Ümit Çayır</i>	61
Yüzey Araştırmaları Işığında Tunç Çağları'nda Sivas <i>Aydoğın Bozkurt – Atilla Engin</i>	87
Sivas İlbeyli Yöresinde Arazi Şekillerine Ad Verme Kùltürü <i>Kadir Pürlü</i>	101
Sivas Halkının Coğrafya ve Okuryazarlık Düzeyi <i>Taner Çiçfi</i>	143
Sivas'ta Renk Kùltürü ve Çorap Motifleri <i>İsmail Hakkı Acar</i>	154
Geçmişten Günümüze Sivas Çorapları <i>Müjgan Üçer</i>	165
Sivas'ta Bıçakçılık Geleneği <i>Uğur Mesci</i>	193
Pirakende Sebze Hali'nin Sivas'ın Sosyo-Kùltürel Hayatındaki Yerine Dair Mülahazalar <i>Mehmet Şarkışla</i>	207
Sivas'ın Kangal İlçesinin Sosyal ve Kùltürel Yapısı <i>Hasan Coşkun</i>	215
Sivasspor'un Kuruluşu Yiğidonun Doğuşu – Sivasspor Serüveni <i>Yücel Yönel</i>	239

Divriği Kalesi Kazısı Cam Bilezik Buluntular <i>Erdal Eser – Müberra Şahin</i>	249
Divriği Kalesi Kazısı Metal Buluntuları <i>Derya Acar – Meryem Acara Eser</i>	265
Bir Avrupalının İdrakinden Divriği Ulu Camii <i>Feyzullah Budak</i>	301
Âsâr-ı Afîka-i Selçukiyye'yi Kurtarmak ve Bir Sivas Çifte Minare Hikâyesi <i>Fatma Zeynep Aygen</i>	307
Sivas Kangal Alacahan Camisi ve Duvar Resimleri <i>Sultan Murat Topçu</i>	323
Divriği Yakınlarındaki “Burmahan” Üzerine Bir Değerlendirme <i>Mehmet Kutlu</i>	341
Sivas ve İlçelerindeki Gayrimüslim Yapılarından İzler <i>Ebru Bilget Fataha – Gülseren Koyun Esen</i>	373
Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Sivas Hapishanesi ve Mimarisi <i>Remzi Aydın</i>	403
İstanbul Vakıf Müzelerinde Bulunan Sivas Divriği Ulu Camisine Ait Taşınır Kültür Varlıkları <i>Zübeyde Cihan Özsaymer</i>	413
Sivas ve Suç: Sivas'ın Bölgesindeki ve Türkiye'deki Suç Durumu Üzerine Bir Değerlendirme <i>M. Burak Gönültaş</i>	425
Kent Güvenliğini Sarsan Bir Sorun Olarak Suç Korkusu ve Sonuçları: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde Okuyan Gençler Üzerine Bir Araştırma <i>Meral Öztürk</i>	439
İstanbul'da Sivas'ın Bir Sivil Toplum Kuruluşu: Sivas Platformu <i>İbrahim Subaşı</i>	455
Sosyal Hizmet Açısından Dâru'r-Raha Vakfı <i>Vehbi Ünal</i>	511
Sivas İli Kapsamında Tarımsal ve Kırsal Destekler: Genel Bir Değerlendirme <i>Nevzat Balıkçıoğlu – Onur Korku</i>	519
Suşehri-Gölova Bölgesi Araştırmaları <i>Dursun Ayan</i>	531

HER YÖNÜYLE ■ SİVAS KONGRESİ'NİN 100. YILINDA

SİVAS

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

KÜLTÜR-SANAT-TOPLUM

SİVAS'IN PALEOLİTİK KÜLTÜRLERİ

The Paleolithic Cultures of Sivas

Ayşen Açıklol Yıldırım¹, İsmail Baykara², Serkan Şahin³
Olca Zengin Koşan⁴, Faruk Ay⁵, Sercan Acar⁶

ÖZET

Bu bildiri, 2016 yılından beri sürdürdüğümüz yüzey araştırmasının bulgularından yola çıkarak Sivas'ın neredeyse hiç bilinmeyen paleolitik kültürlerini tanıtmayı amaçladık. 5 sene sürmesi planlanan çalışmamızın ilk 3 senesi tamamlanmış ve Kangal ile Divriği İlçeleri tamamen taranmıştır. Divriği'de Alt Paleolitik, Kangal'da Alt ve Orta Paleolitik Dönemlere ait yontmataş aletler keşfedilmiştir. Divriği taş aletlerinin hammaddesini volkanik kayalar oluşturmaktadır, Kangal'da ise çakmaktaşın tercih edildiği saptanmıştır. Paleolitik tabaka içeren hiçbir mağara ya da kaya altı sığınağı bulunmamıştır. Buluntu yerlerinin tamamı ya işlik ya da açık hava buluntu yeri olarak tanımlanmıştır. Farklı kültürel örüntüler en azından iki farklı insan türünün bölgede yaşadığını ya da konakladığını işaret etmektedir. Bulgularımız Sivas'ın insanlık tarihini bilinenden yaklaşık bir milyon yıl öncesine götürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Alt Paleolitik, Orta Paleolitik, Hammadde, Göç yolları.

ABSTRACT:

In this paper, we aimed to introduce the almost unknown paleolithic cultures of Sivas based on the findings of the survey conducted since 2016. The first 3 years of our study, which is planned to last for 5 years, have been completed and Kangal and Divriği districts have been completely scanned. Chipped stone tools belonging to the Lower Palaeolithic Period in Divriği and Lower and Middle Palaeolithic Periods in Kangal were discovered. Volcanic rocks constitute the raw material of Divriği stone tools, while flint is preferred in Kangal. No cave or rock shelter contain-

¹ Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü

² Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü

³ Dr. Öğr. Üyesi, Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

⁵ Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü

⁶ Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü

ning paleolithic layer was found. All of the sites were identified as either workshops or open-air sites. Different cultural patterns indicate that at least two different human species live or reside in the area. Our findings have led Sivas's human history to a million years ago.

Keywords: Lower Paleolithic, Middle Paleolithic, raw materials, migration routes.

GİRİŞ

Doğu Afrika'da Kenya ve Etiyopya'da yaklaşık 3,3-2,6 milyon yıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan, insan eliyle yapılmış ilk taş aletler önce Afrika kıtasının merkezine ve güneyine ve sonra da kuzeyine yayıldı. Yaklaşık 2 milyon yıl önce Mısır - Sina üzerinden Doğu Akdeniz'e ulaşan insanlar bir taraftan kuzeye İsrail-Suriye-Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğru ilerlerken, diğer taraftan çok daha eski bir göç dalgası Asya'nın en doğu sahillerine kadar ulaşmayı başardı. Prehistoryenler 1,7-1,6 milyon yıldan daha eski taş aletleri "Oldovan Endüstriyel Kompleks" içerisinde değerlendirirler. Oldovan kültürü 2,6 milyon yıl önce başlayarak 1,7 milyon yıla kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra Oldovan aletlerin yerini el baltaları, nacak ve diğer karmaşık aletlerin ortaya çıkmaya başladığı "Aşölyen Endüstriyel Kompleks" alır (Klein, 1999). Hem Oldovan hem de Aşölyen endüstrileri, Alt Paleolitik dediğimiz 3/2,5 milyon – 200 bin yılları arasında kalan ve insanlık tarihinin en uzun zaman aralığını oluşturan dönemde Afrika ve Avrasya'da yayılım göstermiştir. Yaklaşık 200 bin yıl önce, Afrika'da modern insanın ataları ve Avrupa'da Neandertaller, öncüllerinden çok daha gelişmiş aletleri üretmeyi başarırlar ve bu dönemde sadece Musteriyen aletler üretilmiş gibi bir izlenim oluşsa da aslında Afrika'da ve Asya'da çok zengin bir kültürel çeşitlilik göze çarpar. Anatomik açıdan modern insanların Afrika'dan ne zaman göç etmeye başladıkları konusunda uzlaşma olmamakla birlikte, her yıl daha eskisi bulunan Avrasya alet toplulukları bu tarihi sürekli erkene çekmektedir. 100 bin yıldan daha önce Afrika'dan çıkmaya başlayan modern insan toplulukları, tıpkı kendilerinden önce erectus atalarının yaptıkları gibi önce Orta Doğu'yu ve Asya-Avustralya'yı, sonra Avrupa'yı ve en son Amerika'yı işgal ettiler. Kendilerinden önceki insan türlerinden çok daha zeki, becerikli, donanımlı olan modern insanlar Üst Paleolitik kültürleri yarattılar. Dünyada farklı isimler altında, farklı zamanlarda yaşansa da Üst Paleolitik, Mezolitik/Epipaleolitik kültürlerin ortaya çıkmasına kadar devam etti. Toplayıcı-avcı yaşam biçimi yerleşik hayata geçişin başladığı Neolitik Döneme kadar sürdü ama dünyanın pek çok bölgesinde Afrika'da, As-

ya'da, Avustralya'da ve Amerika kıtalarında çok sayıda insan topluluğu geleneksel yaşam tarzından vazgeçmedi.

Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar arasında önemli bir geçiş bölgesi olan Türkiye'de son yıllarda sayısı hızla artan prehistorik kazı ve yüzey araştırmaları sayesinde Alt, Orta ve Üst Paleolitik kültürleri hakkında daha çok bilgi sağlanmıştır. Türkiye'de bulunan *H. erectus*, Neandertal ve erken modern insan fosillerinin yanı sıra, Konya-Dursunlu, Niğde-Kaletepe 3, İstanbul-Yarımburgaz, Antalya-Karain, Van-Gürgürbaba ve Hatay'da yer alan Merdivenli, Tıkalı, Kanal ve Üçağzlı Mağaralarında gerçekleştirilen kazılar, Türkiye'de en azından 1,1 milyon yıl öncesinden günümüze kadar uzanan insan varlığı hakkında önemli veriler sunmaktadır (Baykara vd 2016; 2017; Chevalier vd 2015; Güleç vd 1996; Kappelman vd 2008; Kuhn vd 1996, 2009; Lebatard vd 2014; Otte vd 1998; Slimak vd 2008; Şenyürek 1959; Şenyürek ve Bostancı 1958). Arkeolojik yüzey araştırmalarında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Dicle ve Fırat nehirleri arası taranmış, ayrıca Marmara ve Trakya Bölgesi'nde, Ege Bölgesinde, İç Batı Anadolu'da önemli siteler saptanmıştır (Çilingiroğlu vd 2016; Dinçer ve Slimak 2007; Runnels ve Özdoğan 2001; Taşkiran ve Kartal 2004). Tüm bu bulgulara rağmen, insanların geçmişte kullandıkları göç rotalarını arkeolojik kanıtlar ışığında tahmin etmek hala çok zordur. Sert buzul koşulları ile karakterize olan Pleistosen Dönemde Anadolu'nun yüksek dağlarında buzul kütleleri bulunmaktadır. Ancak ılıman koşulların hüküm sürdüğü ve yaşamsal kaynaklara ulaşmanın daha kolay olduğu ovalar Avrasya faunası ve muhtemelen insanlar için bir sığınak olmuştur (Karakoç, 2015). Bu da Türkiye'de şimdiye kadar belirlenen sitelerden çok daha fazlasının var olması gerektiğini işaret etmektedir. Türkiye'nin yüzölçümü en büyük illerinden biri olan Sivas, merkezi konumuyla eski insanların göç yolu rotası üzerinde olmalıdır. Ancak bölgede şimdiye kadar yapılan prehistorik araştırma sayısı parmakla sayılacak kadar azdır. Disiplinlerarası bir anlayışla Sivas'ta başlatılan yüzey araştırmasının temel amacı, bu eksikliği kapatmak ve Sivas'taki eski insan varlığını araştırmaktır.

1. Sivas'ta Yapılan Prehistorik Araştırmaların Tarihçesi

Sivas paleolitine ilişkin ilk bilgi Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'nun Gemerek'te bulduğu ve Orta Paleolitik'e yerleştiği bir el baltasıdır (Kansu, 1947). Asıl sistemli araştırmalar 1940'lı yıllarda Prof. Dr. Kılıç Kökten tarafından gerçekleştirilmiştir. Kökten Zara, Hafik, Şarkışla, Kangal, Uzunayla İlçelerini dolaşmış ama daha çok arkeolojik buluntu-

larla karşılaşmıştır (Kökten, 1944, 1947). Kangal'ın Kavak Nahiyesi'nde bulunan "sileks" (çakmaktaşı) ocaklarının önemi, daha sonra tarafımızca yapılan araştırmada daha iyi anlaşılacaktır (Kökten, 1944). Prof. Dr. Tuba Ökse tarafından 1990'lı yıllarda ve Prof. Dr. Atilla Engin tarafından 2010'lu yıllarda sürdürülen yüzey araştırmaları çok önemli olmakla birlikte, bu iki araştırmanın asıl amacı Sivas'taki arkeolojik buluntu yerlerini tespit etmektir. Tarihçeden de anlaşılabilceği gibi, Sivas'ın tarih öncesine ilişkin çok az veri bulunmaktadır.

2. Sivas Pliyosen ve Pleistosen Dönem Yüzey Araştırması

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nun izni ile Pliyosen ve Pleistosen Dönem insan varlığını araştırmak, hammadde olarak kullanılan çakmaktaşı kaynaklarını ve olası volkanik kayalar belirlemek ve bu döneme ait fosil yataklarını belirlemek amacıyla Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve Ahi Evran Üniversitesi'nden arkeolog ve antropologların katıldığı bir ekip ile 2016 yılından beri Sivas'ta yüzey araştırması yapılmaktadır (Açıkkol et al 2018, 2019). 2016 yılında Kangal ve kısmen Ulaş Tecer Dağları'nda başlatılan araştırma, 2017 yılında Divriği'de sürdürülmüş ve 2018 yılında Divriği ve Kangal ilçelerinin arazi çalışmaları bitirilmiştir.

3. Sivas'ın Paleolitik Buluntu Yerleri

İlk arazi çalışmaları, karasal Pliyo-Pleistosen çökellerinin bulunduğu Kangal İlçesinde gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Malatya-Divriği arasında yer alan volkanik Yama Dağı'nın önemli bir hammadde kaynağı olabileceği düşüncesiyle Divriği'nin araştırılmasına karar verilmiştir. Beklentilerimize ve tahminlerimize uygun olarak, her iki ilçede de önemli paleolitik buluntular elde edilmiştir.

3.1 – Kangal İlçesi

Mürsel: 2016 yılında keşfedilmiştir. Kangal-Divriği karayolunun 8. kilometresinde yer alan Mürsel Köyü'nün güneyindeki teraslarda çok zengin çakmaktaşı parçaları bulunmuştur. Orta Paleolitik döneme ait çakmaktaşı alet, çekirdek ve yongalar tanımlanmış ama alanda in-situ aletlerle karşılaşmamıştır. Bu lokaliteden Sivas Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmek üzere 3 adet taş alet alınmış ve müzeye teslim edilmiştir (Resim 1).

Temur (Lok 1): 2016 yılında keşfedilmiştir. Mürsel'in kuzeyinde, Temur Köyü'nün hemen batısında yer alan beyaz renkli kireçtaşı formas-

yonda çok kaliteli birincil çakmaktaşı bulunmuştur. Tepelerin üst kesimlerine doğru çıkıldıkça, çakmaktaşı bloklarını çıkarmak için açılmış geniş ve derin çukurlarla karşılaşıl ve bunun üzerine köylülerle görüşülmüştür. Bu alanın 1980lerin başlarına kadar döven taşı ocağı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır (Resim 2). Yükseltinin en üst terasında az sayıda Levallois yonga parçaları ve bir adet Mousterian uç bulunmuştur. Çok kalın bir dolguya sahip olduğu için paleolitik dönem buluntularını *in-situ* olarak görebilmek mümkün olamamıştır. Burası, daha kapsamlı araştırmalarla incelenebilecek, potansiyeli çok yüksek buluntu yerlerinden biridir.

Gürükbekir (Lok 2): 2016 yılında keşfedilmiştir. Temur ile Kavak Bucağı arasında yer alır. Kılıç Kökten'in yayınında bahsettiği Kavak çakmaktaşı ocağı ile aynı formasyona aittir. İki ayrı alanda çok kaliteli, yeşil ve kahverengi renkli çakmaktaşı yonga ve çekirdeklere rastlanmıştır. Orta Paleolitik aletler *in-situ* olarak bulunmuştur. Gürükbekir lokalitesinin bir paleolitik atölye olduğu düşünülmektedir (Resim 3). Sivas'ın Paleolitik dönem sorununu çözmek için en çok potansiyele sahip lokalitelerden biridir.

Deliktaş (Lok 3): 2016 yılında keşfedilmiştir. Deliktaş Bucağı'nın çevresindeki 3 ayrı alanda çakmaktaşı aletler bulunmuştur. İlk alan, Gürpınar Köyü'nden Deliktaş'a uzanan ve Deliktaş'ın kuzeydoğu girişinde yer alan döven ocağıdır. Ancak döven taşı aktiviteleri nedeniyle güncel ve eski çakmaktaşı yongalar karışmıştır. In-situ bulguya rastlanmamış ama yakınlarında bulunan bir dairel Levallois çekirdek Sivas Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir.

İkinci alan Deliktaş Bucağı'nın güneydoğusundaki "Çakmaklı Mevkii"dir. Burada çok zengin çakmaktaşı ve Orta Paleolitik'e ait yonga ve çekirdekler tespit edilmiştir. Çakmaklı Mevkii'nden alına bir adet tek kutuplu çekirdek (Resim 4) Sivas Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Üçüncü alan Sivas-Kangal karayolu ile Deliktaş Bucağı arasındaki bir taş ocağının güneydoğu sekilerinde yer almaktadır. Burada 2 adet düz yonga, bir tane düz topuklu kortikal yonga, bir tane dilgisel parça ve bir tane tek kutuplu denenmiş çekirdek saptanmıştır ama hiçbiri in-situ değildir.

Abdalboğan: 2018 yılında araştırılmıştır. Alacahan'ın doğusunda, yolun kuzeyindeki tarlalarda çakmaktaşı yongalar, çakıltaşı çekirdekler bulunmuştur. Çakmaktaşı genellikle kahverengi, yeşil, sarı renklerindedir. Yontmataşların büyük bir çoğunluğunu kortikal yongalar oluşturur.

Hekimhan sınırına yakın Karapınar, İğdelidere ve Karacaören Köyleri yakınlarında da az sayıda çakmaktaşı yongalar bulunmuştur. Ham madde açısından zengin olan bu bölgede paleolitik buluntu az sayıdadır.

Alacahan (Lok 4): 2018 yılında keşfedilen önemli buluntu yerlerinden biridir. Alacahan'ın kuzeyinde yer alır. Kızıl-kahverengi toprak volkanik kayalar açısından çok zengindir ve az miktarda çakmaktaşı bulunur. Burada çakmaktaşıdan üretilmiş 2 tane satır ve 1 çekirdek tespit edilmiştir (Resim 5). Bu aletlerin Alt Paleolitik'e ait olduğu düşünülmektedir. Alacahan'ın önümüzdeki yıllarda daha ayrıntılı araştırılması gerekmektedir.

Karagücük (Lok 5): Kangal ilçe merkezinin güneyindeki Karagücük Köyü yakınlarında yer alan buluntu yeri 2018 yılında keşfedilmiştir. Sürümlü tarlalarda çok zengin, yumrular ve büyük kütleler halinde çakmaktaşılarının mevcut olduğu belirlenmiştir. Burası birincil çakmaktaşı kaynağı olarak kaydedilmiştir. Bulunutlar arasında 2 tane Orta Paleolitik yonga yer alır.

Eskibektaşlı (Lok 6): 2018 yılı arazi çalışmalarının son gününde, Sivas-Gürün karayolu, Eskibektaşlı Köyü yol ayrımından hemen sonra, yolun güneyindeki tarlalarda çok yoğun miktarda çakmaktaşı ve yontma taşlar ile karşılaşmıştır. Paleolitik malzeme açısından oldukça zengin bir alandır. Ancak hava muhalefeti nedeniyle, alanın ayrıntılı incelenmesi 2019 yılına bırakılmıştır. İlk incelemelerimize göre buradaki taş aletler Orta Paleolitik'e aittir.

3. 2 – Divriği İlçesi

Sincan: 2017 yılında keşfedilmiştir. Kangal-Zara-Divriği yol ayrımından hemen sonra, Sincan Kasabası girişinde, yolun kuzeyindeki sürülmüş tarlalarda birincil radyolarit ve kuvars kayalar, yonga parçaları ve 1 adet satır bulunmuştur. Satır Sivas Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Doğancık: 2017 yılında keşfedilmiştir. Divriği'nin güneydoğusunda, Doğancık-Olukman yolu üzerinde, Doğancık çıkışından 1,1 km sonra, yolun güneyindeki tarlalarda 2 adet kortikal yonga bulunmuştur.

Çukurözü: 2017 yılında keşfedilmiştir. Doğancık'tan hemen sonra, İnanlı ve Çukurözü köylerinin arasında, Çukurözü'ne 750 m uzaklıktaki bir tarlada 2 adet yonga tespit edilmiştir.

Kavaklısu (Lok 7): 2017 yılında keşfedilen çok önemli bir Alt Paleolitik buluntu yeridir. Göndüren Yaylası yolu üzerinde, Kavaklısu Köyü terasındaki tarlalarda, daha sonra aynı köyün Kızılcaören çıkışında, yolun batısındaki teraslarda Alt Paleolitik Döneme ait bir buluntu topluluğu belirlenmiştir. Arazi volkanik kökenli trakit, andezit, bazalt ve riyolit kayaları açısından

dan çok zengindir. Düzeltile aletlerin tamamı birincil hammaddelerden üretilmiştir. Buluntu topluluğunu yongalar, çekirdekler, satırlar, 1 adet clacton yonga oluşturur (Resim 6). Yongalar düz ve iridir, topukları düz, kalın ve dairesel dorsal izlere sahiptir. Üzerlerinde düzelti bulunmaz. Çekirdekler tek vurma düzlemlidir, bunlara gelişigüzel vurularak parça çıkarılmıştır. Vurgu öncesi herhangi bir hazırlık yapılmamıştır. Satırların tamamı düzensiz ve yassı taşımalklardan yapılmıştır. İri çıkarımlarla satırların ön ve sol kenarları düzeltilmiş ve keskin kenar elde edilmiştir. Taşımalklar seçilirken herhangi bir düzeltme, şekillendirme, biçimlendirme yapılmamıştır. Düzeltilerin boyutları 1,5-3 cm arasında değişir.

Gedikbaşı: 2018 yılı buluntu alanlarından biridir. Divriği-İliç Karayolu üzerinde, Gedikbaşı Köyü girişinde, karayolunun kuzeyindeki açık kahverengi renkli, sürülmüş tarlalarda 1 adet çakmaktaşı alet bulunmuştur. Hammadde açısından zengin değildir.

Ortaköy (Lok 8): Kangal-Divriği sınırında yer alan bu buluntu yeri 2018 çalışmalarında keşfedilmiştir. Yama Dağı kökenli volkanik kayaların bulunduğu bir tarlada 2 adet andezit çekirdek tespit edilmiştir (Resim 7).

TARTIŞMA ve SONUÇ

2016 yılından beri sürdürülen yüzey araştırmalarında, Sivas'ın Paleolitik dönemde önemli bir geçiş bölgesi olduğu düşüncemiz doğrulanmıştır. Levant sahillerinden Hatay-Gaziantep bölgesine ulaşan insan topluluklarının izlediği rotalardan biri Maraş-Elbistan üzerinden Kangal'a, ikinci rota Adıyaman-Malatya üzerinden Divriği'ye uzanıyor olmalıydı. Divriği'deki Çaltı Çayı sekilerinin benzerleri, Kangal-Gürün bölgesinde Tohma Çayı tarafından oluşturulmuştur. Kangal-Divriği-Maraş ve Malatya arasında kalan ve her iki yolun kesiştiği Gürün'de 2019 yılında yapılacak araştırmada Kangal'dan ve Divriği'den daha zengin paleolitik buluntuların keşfedilmesi sürpriz olmayacaktır. Aynı zamanda Malatya il sınırları içerisinde, Yama Dağı'nın eteklerinin de araştırılması büyük önem taşımaktadır.

Antropolojik ve arkeolojik açıdan Kangal ve Divriği iki farklı kültürel örüntüye sahiptir. Divriği'de bulunan ve Afrika'nın Mod 1 endüstrisine (Oldovan) benzerlik gösteren, volkanik kayaların tercih edildiği Alt Paleolitik buluntular sadece Sivas'ın değil, Türkiye'nin de en eski kültürlerinden birine aittir. Divriği'de Orta Paleolitik'i işaret eden herhangi bir bulguyla karşılaşılması. Divriği'nin en eski insanları, buldukları alandan fazla uzaklaşmalarına gerek kalmadan, yakın çevrelerinde bol

miktarda bulunan volkanik kayaçları hammadde olarak kullanmışlardır. Kangal'daki seçim biraz daha farklıdır. Özellikle Kangal'ın doğusunda, Malatya'ya uzanan bölgede volkanik kayaçlar bulunmasına rağmen, buradaki insanların tercihi çakmaktaşı lehine olmuştur. Kangal buluntularının çoğu Orta Paleolitik'e aittir ve tümü çakmaktaşıdan üretilmiştir. Alt Paleolitik'e ait olduğunu düşündüğümüz Alacahan satırı da, aynı alanda zengin volkanik kayaçların varlığına rağmen çakmaktaşıdan yapılmıştır. Farklı hammaddelerin seçiminde muhtemelen en önemli faktör en az iki farklı insan türünün varlığıdır.

Alt Paleolitik Dönemde volkanik hammadde kullanımı Kaletepe Deresi 3 (Slimak vd 2008) ve Gürgürbaba'dan (Baykara vd, 2016, 2017) kaydedilmiştir, ama her ikisi de iki yüzeyli alet içeren sitelerdir. Türkiye'de en iyi bilinen Karain ve Yarımburgaz Mağaralarının taş aletleri (Kuhn vd, 1996) de Divriği aletlerinden farklılık gösterir. Sivas Alt Paleolitik buluntuları en çok Konya Dursunlu ve Trakya'daki Eskicesirtı buluntuları (Dinçer ve Slimak, 2007) ile karşılaştırılabilir. Dursunlu radyometrik tarihlendirilmesi en iyi yapılan buluntu yerlerinden biridir ve 900 bin yıl öncesine yaşlandırılmıştır (Güleç vd 1999). Sivas'taki en eski varlığının yaklaşık 1 milyon yıl önceye inmesi muhtemeldir. Ancak bunun kanıtlanabilmesi için mutlaka radyometrik tarihlendirme yapılması gerekmektedir.

2016 yılından beri sürdürülen çalışmalarda çok sayıda ışık ve açık hava buluntu yeri tespit edilmesine rağmen, paleolitik tabakalara sahip olabilecek hiçbir mağara ya da kaya altı sığınağı bulunamamıştır. Araştırdığımız alanda çok az sayıda mağaraya ulaşabildik ve bunlarda ya hiç toprak dolu yoktu ya da sediman arkeolojik kalıntı içermiyordu. Bu durumun, konaklanabilecek mağaraların yokluğundan mı yoksa açık alanların tercih edilmesinden mi kaynaklandığını şimdilik bilmiyoruz. Sivas çok büyük bir yüzölçümüne sahip ve her sene yeni bir sürpriz bulguya ulaşıyoruz.

Teşekkür: Yüzey araştırmamız 2017 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından, 2017-2018 yıllarında CÜBAP EDB-033 projesiyle Sivas Cumhuriyet Üniversitesi tarafından desteklemiştir. Tüm arazi çalışmalarında yer alan ve özveriyle çalışan doktora öğrencisi Birkan Gülseven ve antropolog Onur Soydan'a; 2016 araştırmasına katılan doktora öğrencisi Özge Birol'a; 2017 araştırmasında ekibimizde yer alan Biyolog Dr. Mahir Yıldırım'a ve araştırmamızda bakanlık temsilcisi olarak görev alan Sayın Ömer Kalın, Sema Sözcü ve Mehtap Ateş'e çok teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Açikkol Yıldırım, A. , İ. Baykara, A. Engin, F. Ay, Ö. Kalın. (2018). 2016 Yılı Sivas İli ve İlçelerinde Pliyosen ve Pleyistosen Dönem Yüzey Araştırması". *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 35 (1): 189-202.
- Açikkol Yıldırım, A. , İ. Baykara, O. Zengin Koşan, S. Şahin, S. Acar, F. Ay, S. Sözcü. (2019). 2017 Yılı Sivas İli ve İlçelerinde Pliyosen ve Pleyistosen Dönem Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 36 (1): 267-274.
- Baykara, İ. , B. Dinçer, S. Şahin, D. Baykara, İ. H. Bolkan. (2017). 2015 Yılı Van İli Pleistosen Dönem Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 34 (1): 295-314.
- Baykara, İ. , B. Dinçer, S. Şahin, E. Koç, D. Baykara, İ. Özer, M. Sağır. (2016). 2014 Yılı Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 33 (2): 539-552.
- Chevalier, T. , K. Özçelik, M. A. De Lumley, B. Kösem, H. De Lumley, I. Yalçınkaya, H. Taşkıran. (2015). The Endostructural Pattern of a Middle Pleistocene Human Femoral Diaphysis from the Karain E Site (Southern Anatolia, Turkey). *American Journal of Physical Anthropology* 157: 648-658.
- Çilingiroğlu, Ç. , B. Dinçer, A. Uhri, C. Gürbıyık, İ. Baykara, C. Çakırlar. (2016). New Palaeolithic and Mesolithic Sites in the Eastern Aegean: The Karaburun Archaeological Survey Project. *Antiquity* 90 (353): 1-6
- Dinçer, B. , L. Slimak. (2007). The Paleolithic of Turkish Thrace: Synthesis and Recent Results. *Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology (TÜBA-Ar)* 10, 49-61.
- Güleç, E. , F. C. Howell, T. D. White. (1999). Dursunlu a New Lower Pleistocene Artifact Bearing Locality in Southern Anatolia. H. Ullrich (ed.), *Hominid Evolution: Lifestyles and Survival Strategies* (s. 349-364). Berlin: Edition Archae.
- Kansu, Ş. A. (1947). Stone Ages Cultures in Turkey. *American Journal of Archaeology* 51 (3): 227-232.
- Karakoç, M. (2015). *Son Buzul Çağı ve Holosen Başlangıcında Anadolu ve Balkanlar*. Ankara: Midas Kitap.
- Kappelman, J. , M. C. Alçiçek, N. Kazancı, M. Schultz, M. Özkul, Ş. Şen. (2008). Brief Communication: First *Homo erectus* from Turkey and Implications for Migrations into Temperate Eurasia. *American Journal of Physical Anthropology* 135: 110-116.
- Klein, R. (1999). *The Human Career – Human Biological and Cultural Origins (2nd Edition)*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kökten, İ. (1944). Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları. *Belleten* 7: 659-680.
- Kökten, İ. (1947). 1945 Yılında TTK Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar. *Belleten* 11: 431-472.

- Kuhn, S. L. , G. Arsebük, F. C. Howell. (1996). The Middle Pleistocene Lithic Assemblage from Yarımburgaz Cave, Turkey. *Paléorient* 22 (1): 31-49.
- Kuhn, S. L. , M. C. Stiner, E. Güleç, İ. Özer, H. Yılmaz, İ. Baykara, A. Açikkol, P. Goldberg, K. M. Molina, E. Ünay, F. Suata Alpaslan. (2009). The Early Upper Paleolithic Occupations at Üçağızlı Cave (Hatay, Turkey). *Journal of Human Evolution* 56: 87-113.
- Lebatard, A. E. , M. C. Alçiçek, P. Rochette, S. Khatib, A. Vialet, N. Boulbes, D. L. Bourles, F. Demory, G. Guipert, S. Mayda, V. V. Titov, L. Vidal, H. De Lumley. (2014). Dating the Homo erectus Bearing Travertine from Kocabaş (Denizli, Turkey) at least 1. 1 Ma. *Earth and Planetary Science Letters* 390: 8-18.
- Otte, M. , I. Yalçınkaya, J. K. Kozłowski, O. Bar-Yosef, I. L. Bayon, H. Taşkiran. (1998). Long-term Technical Evolution and Human Remains in the Anatolian Palaeolithic. *Journal of Human Evolution* 34: 413-431.
- Runnels, C. , M. Özdoğan. (2001). The Palaeolithic of the Bosphorus Region, NW Turkey. *Journal of Field Archaeology* 28 (1/2): 69-92.
- Slimak, L. , S. L. Kuhn, H. Roche, D. Mouralis, H. Buitenhuis, N. Balkan-Atli, D. Binder, C. Kuzucuoğlu, H. Guillou. (2008). Kaletepe Deresi 3 (Turkey): Archaeological Evidence for Early Human Settlement in Central Anatolia. *Journal of Human Evolution* 54: 99-111.
- Şenyürek, M. S. (1959). Tıkalı Mağaranın Paleolitik Endüstrisine Dair Bir Not. *Belleten* 23 (89): 9-26.
- Şenyürek, M. S. , E. Bostancı. (1958). Hatay Vilayetinde Prehistorya Araştırmaları. *Belleten* 22 (86): 147-166.
- Taşkıran, H. , M. Kartal. (2004). 2001 İlsu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Dönem Yüzey Araştırması, N. Tuna, J. Greenhalgh, J. Velibeyoğlu (ed), *İlsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları* (s. 695-724). Ankara: TAÇDAM.

EKLER

Resim 1: Kangal-Mürsel Tek Kutuplu Levallois Çekirdek. Orta Paleolitik.

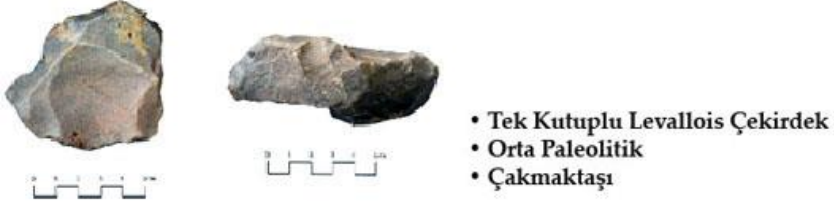
Resim 2: Kangal-Temur. Çakmaktaşı Ocağının Görünümü.

Resim 3: Kangal-Gürükbekir. Orta Paleolitik Atölyesi

Resim 4: Kangal-Deliktaş. Tek Kutuplu Levallois Çekirdek.

Resim 5: Kangal-Alacahan. Alt Paleolitik Döneme Ait Çakmaktaşı Satır.

Resim 6: Divriği-Kavaklısu. Alt Paleolitik Atölyesinde in-situ Aletler.

Resim 7: Divriği/Kangal-Ortaköy. Alt Paleolitik Andezit Çekirdekler.

SİVAS'TA PLİYÖSEN DÖNEM

Pliocene Period In Sivas

Fadime Suata Alpaslan*

ÖZET

Pliyosen dönem, Jeolojik zaman çizelgesinde üçüncü zamanının (Senozoyik Dönem - Neojen Devrinin) en üst bölümünde yer alır. Bu çizelgede yaklaşık olarak 5. 3 milyon yıl ila 2. 6 milyon yıl öncesi bir zaman aralığını gösterir. 2. 7 milyon yıl sürmüş olan Pliyosen dönemi dünya çapında, karasal ortamların çevre koşullarının paleocoğrafik açıdan yeniden düzenlendiği bir dönemdir. Pliyosen, daha sıcak olan Miyosen döneminden sonra küresel bir soğuma dönemidir. Çevrenin küresel soğuması, bu süre zarfında devasa çayır ve savanaların yayılmasına neden olmuştur. Kuzey ve Güney Amerika arasındaki Panama kara köprüsü Pliyosen döneminde ortaya çıkmış ve bitkilerin ve hayvanların yeni habitatlara göç etmesine izin vermiştir. Kutuplarda buz birikmesi, orada yaşayan birçok türün neslinin tükenmesine yol açmıştır.

Anadolu'da (Türkiye) Pliyosen dönemine ait birimler, birbirinden izole ve geniş coğrafik alanlarda yer alırlar. Pliyosen dönem izlerini taşıyan alanlardan biri ise, Sivas'ta İğdeli lokalitesinden tanımlanır. Sivas'ta Pliyosen dönem, İğdeli'den tanımlanan küçük memeli topluluğunun varlığı göz önünde bulundurularak paleoekolojik ve paleoklimatolojik açıdan aydınlatılmaya çalışılmıştır. İğdeli faunasına ait bilgiler ışığında, Sivas Pliyosen dönemde step bir bitki örtüsüne sahiptir. Sivas'ta Pliyosen dönem iklimi günümüzden daha sıcak olup yıllık ortalama yağış miktarı 386 mm'dir.

Anahtar Kelimeler: Sivas (İğdeli), Pliyosen Dönem, Paleoekoloji, Paleoklimatoloji.

SUMMARY

The Pliocene period is located at the top of the third period (Cenozoic Period - Neogene Period) in the Geological Timeline. This table shows a time interval of approximately 5. 3 million years to 2. 6 million years ago. The Pliocene period, which lasted 2. 7 million years, is a period in which the environmental conditions of terrestrial environments are rearranged in terms of paleogeography. Pliocene is a

* Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü

spherical cooling period after the warmer Miocene period. The global cooling of the environment has led to the spread of huge meadows and savannah during this period. The Panama land bridge between North and South America emerged during the Pliocene and allowed plants and animals to migrate to new habitats. The accumulation of ice in the poles has led to the extinction of many species living there.

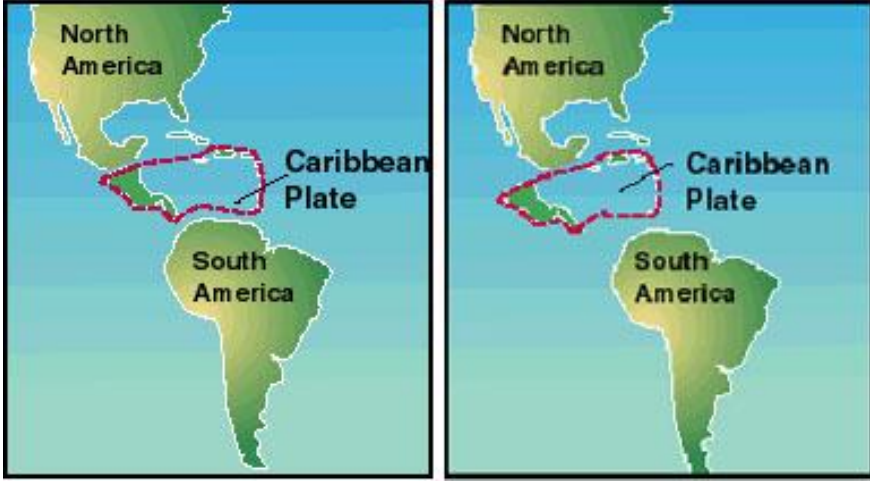
Anatolia (Turkey) units belonging to the Pliocene period, isolated from each other and are located in large geographic area. One of the areas bearing the traces of the Pliocene period is identified from the İğdeli locality in Sivas. In the Pliocene period in Sivas, paleoecological and paleoclimatological aspects were tried to be elucidated considering the presence of small mammal populations identified from İğdeli. In light of the information on the İğdeli fauna, Sivas has a steppe vegetation in the Pliocene period. The Pliocene climate in Sivas is warmer than today and the average annual precipitation is 386 mm.

Key Words: *Sivas (İğdeli), Pliocene Period, Paleoecology, Paleoclimatology.*

Pliyosen Dönem ve Özellikleri

Pliocene terimi; Plio; daha fazla ve cene; en son olmak üzere iki kelimededen türetilmiştir. Pliyosen "daha yeni" anlamına gelir ve Jeolojik zaman cetvelinde, üçüncü zamanının (Senozoyik) en üst bölümünde yer alır (Tablo 1). Günümüzden 5. 3 – 2. 6 milyon yıl öncesi bir zaman aralığını kapsar ve önceki dönemlere kıyasla oldukça kısa bir dönemdir (2. 7 milyon yıl sürmüştür). Miyosen dönemini takip eden Pliyosen dönemi, Piacenzian (3. 600 - 2. 588 milyon yıl öncesi) ve Zanclean (5. 332 – 3. 600 milyon yıl öncesi) olmak üzere kendi içerisinde iki bölüme ayrılır (Tablo 1). Piacenzian Geç Pliyosen, Zanclean ise Erken Pliyosen olarak ta adlandırılır.

Pliyosen dönem iklimsel yönden, Miyosen dönemine kıyasla küresel bir soğuma dönemi olarak göze çarpar. Küresel soğuma çevresel ortamlarda devasa çayır ve savanların yayılmasına ve artmasına sebep oldu. Bitki topluluğundaki değişim ve artış bu bölgelerde yeni fauna topluluklarının yaşamaya başlamasına imkân tanıdı. Pliyosen dönem boyunca, küresel iklim daha serin ve daha kurak hale geldi. Çağın başlangıcındaki sıcaklıkta azalma görüldü ki bu da Pliyosenin sonuna doğru genel bir soğuma eğilimine yol açtı. Bu uzun süreli soğuma süreci Eosen döneminde başlamış ve Pleystosen dönemindeki buz çağlarına kadar devam etmiştir. Pliyosen döneminde büyük kutup buzulları büyümüş ve Antarktika bugün olduğu gibi donmuş bir kıta haline gelmiştir.

Fotoğraf 1. Kuzey ve Güney Amerika arasında Panama kara köprüsünün oluşumu (<https://www.floridamuseum.ufl.edu/fhc/plio2.htm>).

Pliyosen dönem sürecinde Dünya’da ve Türkiye’de şiddetli kıvrılmalar meydana gelmiş, Alp ve Himalaya, Türkiye’deki Toros ve Kuzey Anadolu dağları bu dönemde oluşmuştur (Fotoğraf 2).

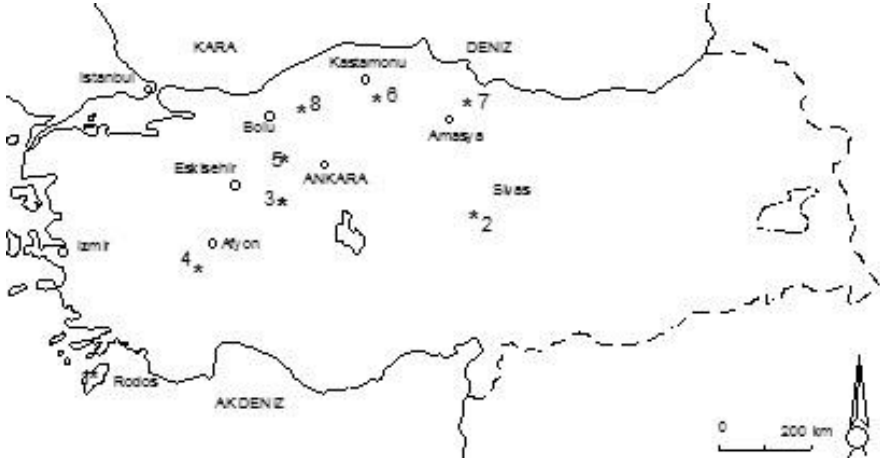
Fotoğraf 2. Alp ve Himalaya Dağ Kuşağı (<https://twitter.com/PratikCografya/status/950075956437254144>).

Kıtaların bugünkü görünümünü kazanmaları Pliyosen dönemde gerçekleşmiştir. Günümüz bitki ve hayvan türleri yine bu dönemde ana hatlarıyla ortaya çıkmıştır. Yüksek Himalaya dağlarının ortaya çıkmasına bağlı olarak Pliyosen dönem esnasında iklim, global ve bölgesel olarak

önceki dönemlere göre daha soğumuş ve daha kuraklaşmıştır. Bu durum bitki yapılarındaki değişimlerle ve çeşitliliğiyle de kanıtlanmıştır (Bernor, 1984). Ağaç ve çalılıklar ormanların yerini alırken savanlar ve otlak alanlar artmaya başlamıştır (Van Dam, 1997).

Sivas'ta Pliyosen Dönem

Küçük memeli topluluğu üzerine yapılan paleontolojik çalışmalar sonucunda Anadolu'da Pliyosen (Erken Pliyosen) dönemine ait birbirinden izole ve geniş coğrafik alanlarda yer alan sekiz lokalite tanımlanmıştır (Şekil 1). Bu lokaliteler sırasıyla; Maritsa (Rodos), İğdeli (Sivas), Babadat (Eskişehir), Dinar-Akçaköy (Afyon), Çalta (Kazan-Ankara), Ortalıca (Kastamonu), Taşova (Amasya) ve Tozaklar'dır (Bolu).

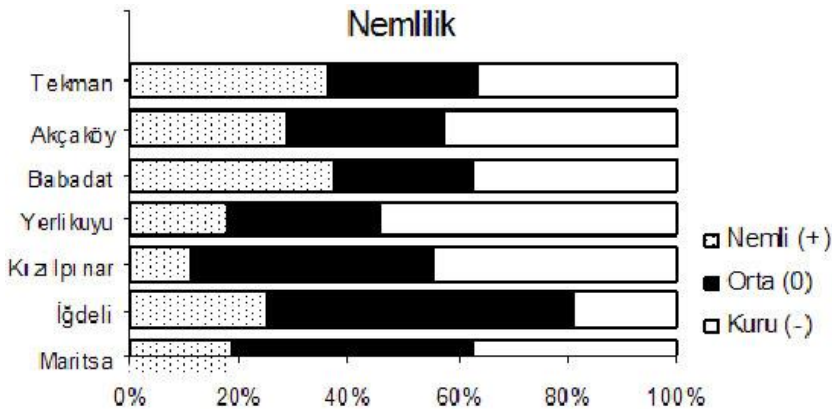

Şekil 1. Anadolu Erken Pliyosen Lokalitelerinin (Küçük Memeli Faunalarının) Yer Bulduru Haritası (1. Maritsa (Rodos; Maritsa lokalitesi jeolojik olarak Anadolu'ya aittir), 2. İğdeli, 3. Babadat, 4. Dinar-Akçaköy, 5. Çalta, 6. Ortalıca, 7. Taşova, 8. Tozaklar; Suata Alpaslan, 2003).

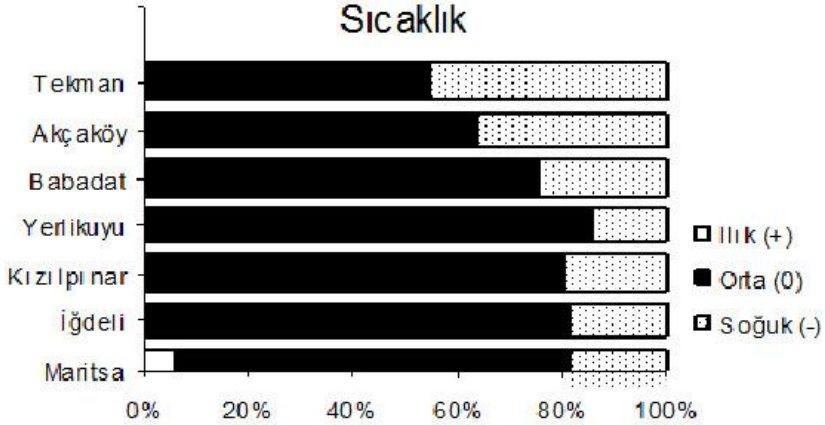
Sivas'ın güney batısında yer alan İğdeli yöresinden tanımlanan Rodentia ve Lagomorpha fosillerinin ışığında, Sivas yöresinde Pliyosen dönem paleoekolojik, paleobiocoğrafik ve paleoklimatolojik açıdan aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın materyalini, Rodentia (kemirgenler) ve Lagomorpha (tavşangiller) takımlarına ait taksonların dişleri oluşturur. Rodentia takımına ait türler; *Promimomys insuliferus*, *Apodemus dominans*, *Occitanomys (Rhodomys) vandami*, *Micromys bendai*, *Muridae* gen. et sp. indet. , *Cricetus* cf. *lophidens*, *Mesocricetus* cf. *Primitivus*, *Cricetulus migratorius*, *Allocricetus bursae*, *Kowalskia* sp. , *Cricetidae* indet. , *Myomimus igdelien-*

sis, *Tamias* sp. , *Keramidomys* cf. *carpathicus*, *Pseudomeriones hansii*, *Spalacidae* gen. et sp. indet. ve *Lagormorpha* takımına ait türler ise; *Ochotona mediterraneensis* ve *Prolagus* sp. 'dir. Dişler, omurgalı hayvanların içinde bulunduğu ortama adaptasyonlarında ve organik dünyadaki hızlı ve etkin egemenliklerinin kurulmasında etken bir rol oynamıştır. Eski dönemlerde yaşamış ve çoktan yok olmuş olan birçok kara memelisinin yaşam tarzı, çevreye uyumu hakkında önemli bilgiler veren dişler, paleontolojik ve paleoekolojik çalışmalar açısından da son derece önemli materyallerdir.

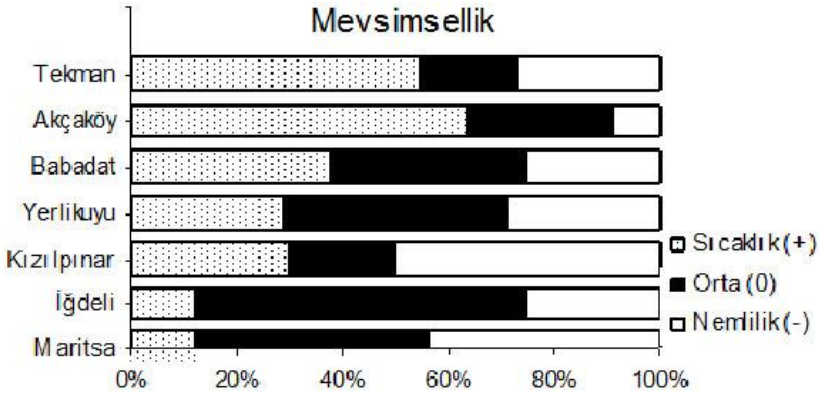
Sivas (İğdeli) yöresinden tanımlanan fauna topluluğunun (Suata Alpaslan, 2003) paleoekolojisi, taksonomiye dayalı olmayan yöntemlerle nemlilik, sıcaklık ve mevsimsellik (nemli - kuru veya soğuk-sıcak mevsimsellik) olmak üzere analiz edilerek değerlendirilmiştir. Taksonomiye dayalı olmayan yöntemler; taksonomik sınıflamalara değil, lokomasyon, boy ve diyet (beslenme) gibi ekolojiyle ilgili sınıflamalara dayandırılırlar. Nemlilik, sıcaklık ve mevsimsellik gibi iklim parametreleri Rodentia ve Lagomorpha takımına ait türlerin sayısal bolluğuna, diş sayısının az ya da çok olmasına, vücut boyuna ve bu türlerin dişlerindeki morfolojik özelliklerine göre açıklanır. Hipsodonti (yüksek taçlı dişler) veya brakiodonti (alçak taçlı dişler) gibi diş özellikleri belirli ortamların göstergeleri olup belirli diyetlere uyum olarak yorumlanabilir. Örneğin, hipsodonti fazla miktarda lif içeren yiyeceklere (diyetlere) adaptasyon olarak kabul edilir. Bu sebepten dolayı açık ve daha kuru habitatları tercih ettikleri düşünülür. Tüm bu özellikler göz önüne alınarak Sivas (İğdeli) faunasının paleoekolojisi, temel iklim parametrelerinden nemlilik, sıcaklık ve mevsimsellik olmak üzere grafiksel olarak sunulmuştur (Şekil 2, 3 ve 4).

Şekil 2. Anadolu ve Sivas (İğdeli) Pliyosen faunasının nemlilik değerinin grafiksel gösterimi (Suata Alpaslan, 2003).

Şekil 3. Anadolu ve Sivas (İğdeli) Pliyosen faunasının sıcaklık değerinin grafiksel gösterimi (Suata Alpaslan, 2003).

Şekil 4. Anadolu ve Sivas (İğdeli) Pliyosen faunasının sıcaklık değerinin grafiksel gösterimi (Suata Alpaslan, 2003).

İğdeli (Sivas) faunasının örnek ve tür sayısı yüzdelere dayalı değerlendirmeleri yapıldığında, Sivas'ın iklim faktörleri bakımından nemli-kurak ve mevsimselliğin ise daha fazla olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, demografik gruplamaya dayalı değerlendirmelerle elde edilen sonuçlarla tür sayısına dayalı ekolojik gruplamaya dayalı değerlendirmelerle elde edilen sonuçlar büyük bir paralellik göstermektedir.

İğdeli (Sivas) faunasının yıllık yağış ortalaması, arboreal (ağaççıl / ağaçlık alanda yaşayan) ve insectivor (böcekçil / böcekle beslenen) türlerin yüzdelere dayalı olarak hesaplanmıştır. Yıllık yağış ortalaması için kullanılan formül, $MAP: 0.179 + 14,134 \times PI + 18.066 \times PA$ 'dır (MAP: ortalama yıllık yağış miktarı, PI: insectivorların tür sayısının yüzdesi, PA: arboreal rodent tür sayısının yüzdesi). Bu formül, küçük memeli topluluklarıyla ile Eski Dünyanın (Avrupa, Asya ve Afrika'ya topluca verilen ad) kuzeybatı bölümlerinin günümüzde aldığı yağış miktarı oranına bağlı olarak yapılmıştır. Sivas'ın Pliyosen dönemde yıllık ortalama yağış miktarı yukarıdaki formüle göre 386 mm'dir (günümüzde ise; 424 mm). Tüm bu değerlere göre, Sivas Pliyosen dönemde step bir bitki örtüsüne sahipti. Stepler, sıcak ve ılıman kuşak içlerinde görülür. Bu iklim bölgesinde yıllık yağış miktarı 250-400 mm arasındadır. Tüm yıl boyunca bakıldığında, en sıcak ay ortalaması 20 ila 25 C°, en soğuk ay ortalaması ise 0 ila (-2) C° dir. Günümüzde Sivas'ın yıllık, tüm ayların ortalama sıcaklığı temel alındığında; en sıcak ay ortalaması 15,3 C°, en soğuk ay ortalaması da 2,9 C° dir (<https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=SIVAS>). Step (bozkır) bitki örtüsü ilkbahar yağmurlarıyla yeşeren, yaz başlarında kuruyan küçük boylu ot topluluğudur.

SONUÇ

Pliyosen, Miyosen döneminden sonra küresel bir soğuma dönemidir. Tüm kıtalarda karasal çevre koşullarının yeniden düzenlendiği ve hemen hemen bu günkü görünümelerini kazandığı bir çağdır. Küresel soğumanın etkisiyle çayır ve savanlarda artan yayılımlar gözlenmiş birçok ormanlık alan yerini otlak alanlara bırakmıştır. Kuzey ve Güney Amerika arasındaki Panama kara köprüsünün oluşumu, Alp - Himalaya Kuzey Anadolu gibi sıradağların yükselmesi yine Pliyosen döneminde vuku bulmuştur.

Anadolu'da (Türkiye) Pliyosen dönemine ait, karasal küçük memeli topluluğunu içeren birimler son derece az ve sınırlı sayıdadır. Bu lokalitelerden fauna zenginliği bakımından en önemlisi Sivas'ta İğdeli yöresinde yüzlek vermektedir. Sivas'ta Pliyosen dönem, İğdeli'den tanımlanan bu küçük memeli topluluğunun ışığı altında paleoekolojik ve paleoklimatolojik açıdan yorumlanmaya çalışılmıştır; Pliyosen dönemde, Sivas'ın yıllık ortalama yağış miktarı 386 mm hesaplanırken günümüzde bu oran 424 mm'dir. Bu değere göre, Sivas Pliyosen dönemde step (bozkır) bir bitki örtüsüne ve kurak bir iklime sahipti. Sivas'ta Pliyosen dönemde küçük boylu ot toplulukları yaygındı ve iklim bugün olduğundan daha sıcaktı.

KAYNAKLAR

- Bernor, R. L. (1984). A Zoogeographic Theater and Biochronologic Play: The Time/Biofacies Phenomena of Eurasian and African Miocene Mammal Provinces. *Paleobiologie Continentale* 14, s. 42-121.
- Dam, J. A. Van. (1997). The Small Mammals From The Upper Miocene Of The Teruel-Alfambra Region (Spain): Paleobiology And Paleoclimatic Reconstructions, *Geologica Ultraiectina* 156: 1-204.
- Suata Alpaslan, F. (2003). Anadolu Erken Pliyosen Fauna İstifinin Rodentia ve Lagomorpha (Mammalia) Fosilleri ve Biyokronolojik, Paleobiyocoğrafik, Paleoekolojik ve Paleoklimatolojik Anlamları. (Basılmamış, doktora tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- <https://www.floridamuseum.ufl.edu/fhc/plio2.htm> Erişim Tarihi: 13. 07. 2019
- <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m= SIVAS> Erişim Tarihi: 11. 07. 2019
- <https://twitter.com/PratikCografya/status/950075956437254144> Erişim Tarihi: 13.07.2019
- <https://ucmp.berkeley.edu/tertiary/pliocene.php> Erişim Tarihi: 13.07.2019
- <https://wattsupwiththat.com/2019/05/18/140-years-to-a-new-petm-another-petm-chicken-little-of-the-sea-epic-fail/> Erişim Tarihi: 09.07.2019

SİVAS İLİ ARKEOLOJİSİ: YAPILANLAR VE YAPILMASI GEREKENLER

Archaeology of Sivas Province: What was done and what needs to be done?

Atilla Engin*

ÖZET

Sivas ili, sahip olduğu 28.477 km² genişliğindeki toprakları ile binlerce yıl boyunca önemli bir yerleşim bölgesi olmuştur. Bununla birlikte bölge, sınırlı arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazılar nedeniyle henüz yeterince bilinmemektedir. Bölgenin prehistorik dönemlerine ait kısıtlı bilgilerimiz büyük ölçüde kısa süreli yüzey araştırmalarının sonuçlarına dayanmaktadır. Sivas, sahip olduğu zengin kültürel miras alanları ve taşınmaz kültür varlıkları ile kültür turizmi için ihtiyaç duyulan potansiyele fazlasıyla sahiptir. Bununla birlikte, bölgede kültür varlıkları insan eliyle gerçekleştirilen büyük bir tahribat tehdidi altındadır. Her yıl birçok arkeolojik alan bilinçli ya da bilinçsiz olarak kaçak kazılar, madencilik, tarım ve imar faaliyetleri nedeniyle zarar görmekte ya da yok edilmektedir. Kültür turizminin en önemli araçlarından biri olan kültürel miras alanlarının yönetimi konusunda bölgede büyük eksikler bulunmaktadır. Bunun için bölgede arkeolojik araştırmalar desteklenmeli, taşınmaz kültür varlıklarının korunması için akılcı kültür politikaları geliştirilmeli, tescilsiz arkeolojik alanlar tescil edilmeli, tescilli olanlar ise tahribatlara karşı belirli aralıklarla kontrol edilerek koruma önlemleri arttırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Sivas İli Arkeolojisi, Sivas Yüzay Araştırması, kültürel miras yönetimi, kültür varlıklarının tahribatı.*

SUMMARY

Sivas, which is an extensive region covering up to 28. 477 km² has been an important settlement area for thousands of years. However, in terms of limited archaeological surveys and excavations, it is still relatively untouched. Our limited knowledge of the prehistoric periods of the region is still largely dependents on the results of short-terms surveys. Si-

* Prof. Dr. , Gaziantep Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü

vas, with its rich cultural heritage areas and cultural assets, has the potential needed for cultural tourism. However, cultural assets in the region are threatened by human destruction. Many archaeological sites are being harmed or destroyed, consciously or unconsciously, due to illicit diggings, mining, agriculture and reconstruction activities. There are major shortcomings in the region regarding the management of cultural heritage sites, which are one of the most important element of cultural tourism. Archaeological studies in the region should be supported, rational cultural policies should be developed for the protection of cultural assets, unregistered archaeological sites should be registered, and registered ones should be checked against damages at regular intervals and protection measures should be increased for this purpose.

Key Words: *Archeology in Sivas Province, Sivas Survey, cultural heritage management, destruction of cultural assets.*

1. GİRİŞ

Sivas, sahip olduğu geniş toprakları (28. 477 km²) ve bölgeler arasında yer alan konumuyla, çağlar boyunca iskân edilmiş önemli bir yerleşim bölgesidir. Arkeolojik araştırmalar, bölgenin en erken yerleşim dönemlerinden itibaren iskân edildiğine ve binlerce yıllık önemli arkeolojik kültür varlıklarına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bölge, Anadolu kültür tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte, bölgedeki arkeolojik araştırmalar henüz oldukça yetersiz düzeydedir. ¹ Bölge arkeolojisi ile ilgili bilgilimizin önemli bir bölümü büyük ölçüde yüzey araştırmalarına dayanmaktadır.

Bu çalışmada, bölgede şimdiye kadar yapılmış olan arkeolojik araştırmalar özetlenecek ve Sivas ili sınırları içerisinde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmaları ışığında bölgenin arkeolojik kültür varlıkları açısından potansiyeli, kültür varlıklarını tehdit eden unsurlar ve yapılması gerekenler ele alınacaktır.

2. Araştırma Tarihçesi

Bölgede yapılan ilk arkeolojik araştırmalar, 1927-1931 yılları arasında Von der Osten², 1943-1952 yılları arasında İ. K. Kökten³, 1943 yılında Ş. A.

¹ Bkz. Engin 2009b; Engin-Uysal-Ay Şafak 2011; Ökse 1993c.

² Von der Osten 1929: 54-126; 1930: 119, 137-140; 1933: 121.

³ Kökten 1944: 662-663, 667, Harita 1; 1945: 476-496; 1947: 448-454; 1948: 223; 1953: 189.

Kansu⁴, 1955 yılında C. Burney⁵, 1963 yılında P. Meriggi⁶, 1966 yılında R. M. Böhmer⁷, 1975 yılında J. Yakar⁸ tarafından gerçekleştirilen kısa süreli çalışmalardan oluşmaktadır. Bölgedeki ilk kapsamlı yüzey araştırmaları A. T. Ökse tarafından 1992 yılında başlatılmış ve bu çalışmalar 8 sezon sürdürülmüştür. ⁹ 1992 yılında A. Müller-Karpe başkanlığında Alman bir ekip Altınayla İlçesi'ne bağlı Başören Köyü yayınlarındaki Kuşaklı Höyük'te yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir. ¹⁰ 1993 yılında ise M. Özsait, Koyulhisar İlçesi sınırları içerisinde yer alan Eğriçimen Yaylası'nda kısa bir yüzey araştırması yapmıştır. ¹¹ Bu çalışmalarda ele geçen farklı dönemlere ait çeşitli yüzey buluntuları araştırmacılar tarafından yayınlanmış ve bilim dünyasına tanıtılmıştır.¹²

Sivas'taki ilk arkeolojik kazı çalışmaları ise 1944 ve 1947 yılları arasında Kılıç Kökten tarafından Hafik Gölü'nde yer alan bir ada yerleşimi olan Pılır Höyük'te başlatılmış ve prehistorik tabakalar incelenmiştir. ¹³ 1946 ve 1947 yıllarında ise T. Özgüç tarafından Sivas şehir merkezinin doğusunda, Sivas-Erzincan karayolunun hemen güneyinde yer alan Maltepe Höyüğü ile Sivas merkezinde yer alan Topraktepe'de kısa süreli kazı çalışmaları yapılmış, Tunç Çağları'na ait yerleşim tabakaları incelenmiştir.¹⁴

Sivas ili sınırları içerisindeki en önemli arkeolojik kazı çalışmaları A. Müller Karpe başkanlığında bir ekip tarafından 1993-2004 yılları arasında Altınayla İlçesi'ne bağlı Başören Köyü sınırları içerisinde yer alan Kuşaklı Höyük'te gerçekleştirilmiş, açığa çıkartılan önemli mimari kalıntılar ve ele geçen çivi yazılı belgeler ile Kuşaklı Höyük'ün Hititlerin antik kenti *Sarissa* olduğunu ortaya koymuştur. ¹⁵ Son yıllarda aynı ekip tarafından Yıldızeli İlçesi sınırları içerisinde yer alan önemli bir Hitit kent yerleşmesi daha tespit edilmiştir. Kızılırmak üzerinde yer alan önemli bir Hitit kent yerleşmesi olan Kayalıpınar'da 2005 yılında Sivas Müzesi başkanlığında

⁴ Kansu 1943: 189.

⁵ Burney 1958: 199-204; Durbin 1971: 115-117, 123; Russell 1980.

⁶ Meriggi 1965: 272-281.

⁷ Boehmer 1967: 132-141.

⁸ Yakar - Gürsan-Salzman 1979: 34-53.

⁹ Ökse 1993a; 1993b; 1994; 1995; 1997; 1999a; 1999b; 1999c; 2000a; 2000b; 2001; 2002; 2003.

¹⁰ A. Müller-Karpe 1994.

¹¹ Özsait 1993.

¹² Bittel 1964; Ökse ve Toy 1993; Ökse-Akyurt-Törmük 1993; N. Özgüç 1949.

¹³ Kökten 1944: 662-663; 1945: 476, Harita 2; 1947: 454.

¹⁴ T. Özgüç 1946; 1947a; 1947b; 1947c.

¹⁵ A. Müller-Karpe 1994; 1995; 1996a; 1996b; 1997; 1998; 1999a; 1999b; 2000a; 2001; 2002a; 2002b; 2002c; 2003a; 2003b; 2004; 2006a; Müller-Karpe – Müller Karpe 2013a.

ve V. Müller-Karpe'nin bilimsel danışmanlığında başlayan ve daha sonra V. Müller-Karpe'nin başkanlığında sürdürülmekte olan kazı çalışmalarında açığa çıkartılan önemli mimari kalıntılar ile Hititçe ve Hurrice kalemeye alınmış çiviyazılı kil tabletler, yerleşmenin Hitit'lerin önemli kenti *Samuha* olduğunu belgelemiştir.¹⁶ Kuşaklı Höyük ve Kayalıpınar'daki arkeolojik kazılar, yüzey araştırmalarındaki bulguları da teyit ederek, Sivas'ın Hitit belgelerinde geçen, Hititlerin önemli bir yerleşim bölgesi olan "Yukarı Ülke"¹⁷ olduğunu ortaya koymuştur.

3. Sivas İli Yüzey Araştırmaları

2007-2013 yılları arasında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Sivas ili sınırları içerisinde yürüttüğümüz yüzey araştırması çalışmaları, bölgenin kültür tarihinin anlaşılması ve arkeolojik kültür varlıklarının tespitinde oldukça önemli olmuştur.¹⁸ Bu çalışmalarda, ilin sahip olduğu toprakların çok geniş olması nedeniyle bölge dört araştırma alanına ayrılmıştır.¹⁹ Çalışmalarımız ilin en fazla ihmal edilen ve nispeten daha az bilinen Doğanşar, Koyulhisar, Suşehri, Akıncılar, Gölova, Zara ve İmranlı, Hafik, Yıldızeli ve Merkez ilçelerini kapsayan 1 ve 2 numaralı bölgelerde yoğunlaştırılmıştır. Bu bölge, Yukarı Kızılırmak Havzası ve kuzeyindeki yüksek plato ile Kelkit Vadisi'ni kapsamaktadır.

2007-2013 yılları arasında bölgede yürüttüğümüz yüzey araştırması çalışmalarında toplam 514 arkeolojik merkez tespit edilmiştir. Özellikle çok katmanlı yerleşmeler bölgede Kalkolitik Çağ'dan İslami dönemlere kadar kesintisiz bir yerleşim sürekliliği ortaya koymuştur. En erken yerleşim evresini temsil eden Neolitik Çağ'a ait bulgular ise Yukarı Kızılırmak havzasında çok az höyükte tespit edilmiştir. Tespit edilen arkeolojik merkezlerin 176'sı tepe yerleşmesi, 104'ü höyük, 163'ü yamaç yerleşmesi, 7'si düz alan yerleşmesi, 33'ü tümülüs, 22'si farklı dönemlere ait nekropol, 24'ü kaya mezarı, 23'ü kale ve istihkam yapısı, 22'si su kanalı ve su keme-

¹⁶ A. Müller-Karpe 2000b; 2006b; Müller-Karpe - Müller-Karpe 2006; 2013b

¹⁷ Garstang - Gurney 1959: Map 1; Gurney 2003: 121-126; Müller-Karpe 2002c; Müller-Karpe - Müller-Karpe 2013a: 220; Yakar 2007: 200.

¹⁸ Bu araştırmalara destek veren dönemin Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. İlyas Dökmetaş'a ve dönemin Rektör Yardımcısı Sayın Prof. Dr. Meftuni Yekeler'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu çalışmalarda büyük bir özveri ile görev üstlenen meslektaşlarım Prof. Dr. Ayşen Açıkkol-Yıldırım'a, Doç. Dr. Bora Uysal'a, Dr. Öğr. Üyesi Filiz Ay-Şafak'a, Dr. Öğr. Üyesi Olcay Zengin-Koşan'a, Araş. Gör. Aydoğan Bozkurt'a, Kültür ve Turizm Bakanlığı'ni temsilen araştırmalarda görev alan Bakanlık Yetkili Uzmanlarına ve çalışmalara katılan tüm öğrencilerime teşekkür ederim.

¹⁹ Engin vd. 2013: 13, Harita 1.

ri, 17'si eski köprü, kilise, cami ya da hamam gibi taşınmaz kültür varlıklarından oluşmaktadır. Çalışmalarda modern yapılarda kullanılmış olan devşirme mimari öğeler de tespit edilirken, modern yerleşimlerdeki yerel mimari unsurlar ve gelenekler de belgelenerek arşivlenmiştir.

Gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının önemli bir çıktısı olarak, tespit edilen arkeolojik alanların büyük bir kısmının tescil edilmesi sağlanarak koruma altına alınmıştır. Proje kapsamında Sivas ili sınırları içerisinde yer alan tescilli arkeolojik alanlar da yeniden incelenerek bilgileri güncellenmiştir. Araştırmalarda dönemler boyunca. Çalışmalar, Sivas İli arkeolojisinin daha iyi anlaşılmasını sağlamış, bölgenin tarih öncesi ve tarihi dönemleri hakkındaki bilgilerimizi arttırmıştır. Yüzey araştırmalarında birçok önemli arkeolojik merkez keşfedilmiş, farklı dönemlere ait yerleşimlerin yayılımı, yerleşim boyutları, yerleşim hiyerarşisi, malzeme kültürleri incelenmiş, araştırmalardan elde edilen bilimsel sonuçlara ait makaleler ve araştırma raporları bilim dünyası ile paylaşılmıştır.²⁰

Yüzey araştırmaları kapsamında, araştırma ekibimiz Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile ortak Sivas Kültür Envanteri projesinde görev üstlenmiş, Merkez İlçe sınırları içerisindeki tescilli tüm arkeolojik alanlar yeniden ziyaret edilip incelenerek belgeleme ve sit fişlerinin revizyonu çalışmalarını gerçekleştirmiş, araştırma sonuçları ve değerlendirmeler Sivas Valiliği tarafından yayımlanan Sivas Kültür Envanteri'nin 1. cildinde bir makale ile ele alınmıştır.²¹

Araştırma bölgesinde tespit edilen yerleşmelerin büyük bölümü Kızılırmak ile kollarının oluşturduğu düzlükler ve geniş vadi tabanları üzerinde yer alırken, Erken Tunç Çağı'ndan itibaren iskân görmüş olan yüksek plato ve yayla yerleşmeleri de bulunmaktadır. Kızılırmak havzası yerleşime en uygun bölgeyi oluşturur. Özellikle MÖ 2. binyıla ait büyük boyutlu yerleşmelerin önemli bir bölümü Kızılırmak havzası içinde yer alır.²² Bölge Erken Tunç Çağı'ndan itibaren yoğun olarak iskân görmeye başlamıştır. Erken Tunç Çağı yerleşimleri, Orta ve Geç Tunç Çağı yerleşimlerine göre genellikle daha küçük boyutlu olmasına rağmen, yerleşim sayısı çok daha fazladır ve daha geniş bir alan yayılmıştır.

Yüzey araştırmalarında tespit edilen yerleşmeler arasında büyük ve önemli temsilci merkezlerle ilgili olarak bölgesel ve dönemsel değeren-

²⁰ Engin 2009a; 2009b; 2010a; 2010b; 2011; 2015; 2016; 2017; Engin-Uysal-Ay Şafak 2011; Engin vd. 2013; 2014a; 2014b.

²¹ Engin-Uysal-Ay Şafak 2011.

²² Engin 2017.

dirmeleri içeren yayın çalışmaları yapılmıştır. Bu merkezlerden biri, Hafik İlçesi'ne bağlı Gökdin Köyü yakınlarında ve Kızılırmak'ın kuzey kıyısında yer alan Gökdin Kale Höyüğü'nde yaptığımız çalışmalarda, kent boyutunda büyük bir MÖ 2. binyıl yerleşmesi tespit edilmiştir.²³ Kızılırmak havzasının Hafik düzlüğüne hâkim konumda, doğal bir yükselti üzerinde yer alan yerleşme, diğer arkeolojik alanlara göre fazla tahribata uğramamış ve nispeten iyi korunmuştur. Bölgede yaptığımız çalışmalar, Yukarı Kızılırmak Havzası içerisinde, etrafında küçük boyutlu uydu yerleşmeleri olan, belirli aralıklarla konumlanmış, Gökdin Kale Höyüğü gibi kent boyutunda yerleşmelerden oluşan bir yerleşim hiyerarşisi ortaya koymuştur.²⁴ Bu çalışmalar, bölgede henüz keşfedilmeyi bekleyen birçok önemli Hitit kentinin olabileceğini göstermesi açısından da önemli olmuştur.

Kent boyutundaki önemli yerleşmeler bölgede Demir Çağı'da da görülmeye devam eder. Zara İlçesi'ne bağlı Kızılkale Köyü sınırları içerisinde yer alan Kızılkale önemli bir Demir Çağı tepe yerleşmesidir.²⁵ Doğubatu yönünde doğal bir tepe yükseltisi üzerine konumlanan Kızılkale yerleşmesi yaklaşık 250 x 350 m boyutlarında olup, bölgede Demir Çağı'nın Erken, Orta ve Geç evreleri boyunca iskân görmüş olması ve Frig kültür bölgesinden bilinen boyalı çanak-çömlek örneklerinin yoğun olarak en Doğu'da ele geçen merkezlerden biri olması açısından önemlidir. Benzer büyük bir yerleşme, İmranlı İlçesi sınırları içerisinde Kızılırmak'ın kuzeyindeki yüksek ve büyük bir tepe üzerine konumlanmış yaklaşık 350 x 250 m boyutlarındaki Asmen Tepe'dir.²⁶ Özellikle Yukarı Kızılırmak havzası Demir Çağı boyunca önemli bir yerleşim bölgesi olmuştur. Yüzeysel araştırmaları bu bölgede Demir Çağı yerleşimlerinin MÖ 2. Binyıl yerleşimlerine oranla yaklaşık üç kat arttığını ortaya koymuştur.

Münferit bir buluntu olarak Divriği'nin Gözecik Köyü'nde ele geçen ve Sivas Müzesi'ne getirtilen Geç Hitit Dönemi'ne tarihlenen yarı işlenmiş bir bazalt kapı aslanı ile ilgili olarak Divriği çevresinde yaptığımız kısa süreli çalışmalarda, 3 numaralı araştırma bölgesi içinde kalan bölgenin güneydoğu kesiminde de önemli Demir Çağı yerleşmeleri olduğu görülmüştür.²⁷ Gözecik Köyü'ndeki doğal bir tepe üzerindeki Demir Çağı yer-

²³ Engin 2017.

²⁴ Engin 2017.

²⁵ Engin 2016.

²⁶ Engin 2011: 83.

²⁷ Engin 2010b.

leşmesine ait olan Gözecik Kapı Aslanı, en kuzeyde ele geçen Geç Hitit heykeltıraşlık eseri olması açısından önemlidir.

4. Arkeolojik Kültür Varlıklarına Yönelik Tahribat Tehdidi

Türkiye genelinde izlenen arkeolojik alanlara yönelik bilinçli ve bilinçsiz tahribatın Sivas'ta da vahim boyutlara ulaştığı görülmektedir (Resim 1-10).²⁸ Sivas İli, sahip olduğu geniş toprakları ve arkeolojik çalışmaların yetersizliği nedeniyle yeterince araştırılmamış olduğundan, birçok önemli arkeolojik alan henüz incelenmeden ya da tescil edilmeden bilinçli ya da bilinçsiz olarak tahrip edilmektedir. Özellikle Suşehri ve Zara ilçe merkezlerinde ve bağlı köylerde görülen, bir kısmı devşirme malzeme olarak kullanılan lahitler, yazıtlar ve mimari öğeler, bölgede arkeolojik alanlara yönelik kaçak kazıların önemli bir göstergesidir (Resim 1-2).

Tahribatların temel nedeni tarım faaliyetleri, definecilik, alt yapı ve imar çalışmalarıdır (Resim 3-10). Arkeolojik alanlar üzerinde göz yumulan tarım faaliyetleri nedeniyle höyüklerdeki yerleşim katmanları büyük zarar görmektedir (Resim 3). Tarımdaki modernleşme ile birlikte toprağın daha derin sürülmesi, tarım alanı olarak kullanılan arkeolojik alanlara her yıl giderek daha fazla zarar vermekte, höyük yükseltileri zamanla yok olmaktadır.

Araştırmalarımız sırasında 1950'li yıllarda bölgede çalışmalar yapan İngiliz araştırmacı Charles Burney'in²⁹ tespit etmiş olduğu arkeolojik alanları da kontrol amacıyla ziyaret etmek istediğimizde, Suşehri'ndeki Sıradur Höyüğü ve Koyulhisar'da Eğriçimen Yaylası'ndaki Eğriçimen Höyüğü gibi birçok höyüğün tümüyle yok edilmiş olduğunu tespit ettik. Bu vahim tabloyu oluşturan tahribatların büyük bölümü iş makineleri marifetiyle gerçekleştirilmekte, tümülüsler, kaya mezarları, tepe yerleşmeleri ve binlerce yıllık yerleşim katmanlarından oluşan höyükler yok edilmektedir.³⁰ Bu tahribattan tescilli ve koruma altındaki arkeolojik alanlar da kurtulamamıştır. Bu höyüklerden biri olan Zara İlçesi'ne bağlı Kadriye Köyü yakınlarındaki Kültepesi Höyüğü'nün yoldan görünmeyen güney yarıyı iş makineleri ile neredeyse tümüyle tahrip edilmiştir (Resim 4).³¹

²⁸ Bkz. Engin 2014: 32-34.

²⁹ Burney 1958; Durbin 1971: 117. Eğriçimen Höyüğü'nün 1993 yılında M. Özsait tarafından bölgede yapılan incelemelerde henüz tahrip edilmemiştir (bkz. Özsait 1995: 466, res. 21-22).

³⁰ Engin vd 2013: 21-22; Engin 2015.

³¹ Engin vd 2012: 179, res. 6.

Bölgedeki arkeolojik alanların büyük bir bölümü definciler tarafından tahrip edilmektedir (Resim 5). Ülkemizde arkeolojik kültür varlıklarına bakış ile ilgili algılar maalesef istenen düzeye gelmemiş, defincilik giderek yaygınlaşmıştır. Yüzey araştırmalarında tespit ettiğimiz arkeolojik alanlar içinde kaçak kazılara maruz kalmayan alan neredeyse yok gibidir. Çoğunlukla höyükler ve tümülüsler kaçak kazıcılara hedef olmaktadır (Resim 6). Kaçak kazıların kazma-kürek yerine iş makineleri ile yapılması tahribatların boyutunu arttıran en önemli unsurdur. Son yıllarda bu tahribatlara dinamitleme de eklenmiş, özellikle kaya mezarları ya da köprü ayakları, türbe, kilise gibi eski yapıların duvarları dinamitlenmektedir (Resim 7-8). Maalesef defincilik faaliyetlerinin bir bölümü, geçici maden arama ruhsatları ile gerçekleştirilmekte, tescilsiz arkeolojik alanlar tahrip edilmektedir. Özellikle Roma kaya mezarlarının bir bölümünün bölgede madencilik faaliyeti sürdüren kişiler tarafından dinamitlendiği bilgisine ulaşılmıştır.

Bölgede insan eliyle gerçekleştirilen tahribatların bir diğer nedeni alt yapı projeleri ve imar faaliyetleridir. Özellikle geçmişte bölgede kamu yararı gözetilerek yapılan bu çalışmalarda kültür varlıkları göz ardı edilmiş ve önemsiz görülmüştür. Baraj ve gölet yapımları sırasında kültür varlıkları ile ilgili hiçbir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir (Resim 9-10). Höyük, tepe ve yamaç yerleşmelerinin özellikle su yatakları üzerinde konumlandığı göz önünde bulundurulursa, çok sayıda arkeolojik alanın su altında kaldığını tahmin etmek zor değildir. Bu yerleşmelerden biri olan ve Kılıçkaya Barajı suları altında kalan Sıradur Höyüğü (Resim 10), kurak geçen 2011 yılında çekilen sularla ortaya çıkması üzerine ziyaret edilmiş, su altında üst yerleşim tabakaları tümüyle erirken, yamaçlarda Erken Tunç Çağı'na ait mimari kalıntılar ve taş sanduka mezarların ortaya çıktığı tespit edilmiştir.³² Böylece Suşehri Ovası'nın en büyük ve önemli höyük yerleşmesi araştırılmadan neredeyse tümüyle yok edilmiştir.

Özellikle ilçe merkezleri ve yakınlarında yer alan arkeolojik alanlar da yapılaşma nedeniyle tahribattan payını almaktadır. Sivas kent merkezinde yer alan ve Kalkolitik Çağ'dan Ortaçağ'a kadar bir yerleşim sürekliliği ortaya koyan Topraktepe ve Pulur höyükleri büyük ölçüde tahrip edilmiş ve çok az bir kısmı günümüze ulaşmıştır. "1. Derece Arkeolojik Sit Alanı" ilan edilmiş olmasına rağmen, kural tanımaz biçimde, hiçbir arkeolojik çalışma yapılmadan Topraktepe'nin etekleri iş makineleri ile tı-

³² Bkz. Engin 2015.

raşlanarak duvar örülmüştür. Sivas kent merkezinde yer alan ve “1. Derece Arkeolojik Sit Alanı” olarak tescil edilmiş olan Roma Sur Duvarı’nın ise maalesef en küçük bir kalıntısı dahi günümüze ulaşmamıştır. Benzer bir duyarsızlığa Yıldızeli ilçesindeki Tek Höyük (Öksüztepe) maruz kalmış, bölgede birçok iskân alanı mevcutken höyüğün sit alanı sınırları mahkeme kararı ile daraltılarak doğu yarısı üzerine modern TOKİ konutları inşa edilmiş, inşaat çalışmaları sırasında iş makineleri ile höyüğün üzerine bir yol açılarak buradaki tümülüs de tahrip edilmiştir. Böylece MÖ 2. binyılda bölge ve Anadolu kültür tarihi açısından çok önemli olan bir kent yerleşmesine büyük ölçüde zarar verilmiştir.

5. SONUÇ

Sonuç olarak, Sivas’taki arkeolojik çalışmalar yetersiz düzeydedir. Bölgede henüz Sivas kronolojisini ortaya koyan stratigrafik bir höyük kazısı yapılmamıştır. Sivas, birçok ülkeden büyük geniş coğrafyası ile arkeolojik araştırmalar açısından Orta Anadolu’daki en az araştırılan illerden biridir. Arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazılar bölgenin binlerce yıllık tarihine ışık tutarken, arkeolojik alanların korunması konusundaki farkındalığı ve bilinci de arttırmaktadır. Arkeolojik keşifler ve bilgiler bir tarih ve kültür kenti olan Sivas için çok önemli bir vitrin oluşturacaktır. Kültürel miras alanlarının tescili ve korunması ile ilgili en önemli sorunlardan biri Türkiye’de ilgili kurumlar arasında eşgüdüm, iş birliği ve iletişim eksikliğidir. Arkeolojik araştırmalar desteklenmeli, taşınmaz kültür varlıklarının korunması için akılcı kültür politikaları geliştirilmeli, tescilsiz arkeolojik alanlar tescil edilmeli, tescilli olanlar ise tahribatlara karşı belirli aralıklarla kontrol edilerek koruma önlemleri arttırılmalıdır.

Taşınmaz kültür varlıkları, tüm insanlığın ortak mirasıdır. Arkeolojik kültür varlıkları, kültür turizminin en önemli çekim alanlarından birini oluşturur. Bu nedenle arkeolojik araştırmalar ve keşifler kültür turizmi için de cazibe noktaları sağlar. Sivas, sahip olduğu zengin arkeolojik alanları ve tarihi anıt niteliğindeki Gökmedrese, Şifahye Medresesi, Divriği Şifahanesi gibi taşınmaz kültür varlıkları ile kültür turizmi için ihtiyaç duyulan potansiyele fazlasıyla sahiptir. Ancak kültür turizminin en önemli araçlarından biri olan kültürel miras alanlarının yönetimi ve doğru kullanımı konusunda ciddi eksikler bulunmaktadır. Kültür varlıklarını korumak ve gelecek nesillere ulaştırmak çok önemli bir görev ve sorumluluktur. Bu konuda yerel yöneticilere ve üniversiteye büyük görevler düşmektedir.

KAYNAKLAR

- Bittel, K. "Einige Kapitel zur Hethitischen Archäologie", *Historia, Einzelschriften, Heft 7: Neuere Hethiterforschung*, ed. Gerold Walser, Wiesbaden, s. 119-144, 1964.
- Boehmer, R. M. "Havuzköy in Ostkappadokien", *Archäologischer Anzeiger* 82, s. 132-141, 1967.
- Burney, C. "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age", *Anatolian Studies* 8,, s. 157-209, 1958.
- Durbin, G. E. S. "Iron Age Pottery from the Provinces of Tokat and Sivas", *Anatolian Studies* 21, 1971, s. 99-124.
- Engin, A. "Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması", 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, s. 73-94, 2009 (a).
- Engin, A. "Sivas İli'nde Arkeolojik Çalışmalar", *Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri* (27-30 Ekim 2008), 2. Cilt, Sivas: Sivas Valiliği, s. 199-224, 2009 (b).
- Engin, A. "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3. Cilt, s. 129-150, 2010 (a).
- Engin, A. "Gözecik: Sivas'ta Yeni Bir Geç Hitit Merkezi ve Kapı Aslanı", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34/2, s. 60-68, 2010 (b).
- Engin, A. "Sivas İli 2009 Yılı Yüzey Araştırması", 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, s. 81-106, 2011.
- Engin, A. "Arkeoloji, Kentler ve Kültür Turizmi: Türkiye'de Kent Gelişimi Arkeolojik Kültürel Miras İlişkisi Üzerine", *Hititler'in Başkentinde Kentsel Bellek ve Turizm*, ed. H. Akdoğan, Çorum, Çorum Valiliği, s. 30-51, 2014.
- Engin, A. "Baraj Suyu Altında Kalan Bir Höyüğün Akıbeti: Sıradur Höyüğü", *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan /Studies in Honour of Ömer Özyiğit*, ed. E. Okan ve C. Atilla, İstanbul, Ege Yayınları, s. 13-28, 2015.
- Engin, A. "Kızıl Kale: An Iron Age Settlement in the Upper Kızılırmak Basin and New Findings", *Colloquium Anatolicum* 15, s. 196-218, 2016.
- Engin, A. "Second Millennium BC Settlement Patterns in the East of the Upper Kızılırmak Basin", *Places and Spaces in Hittite Anatolia I: Hatti and the East*, ed. Metin Alparslan ve Meltem Alparslan, İstanbul Üniversitesi Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s. 159-176, 2017.
- Engin, A. , B. Uysal, F. Ay-Şafak. "Sivas İli Arkeolojisi: Merkez İlçe Tescilli Sit Alanları", *Sivas İli Kültür Envanteri*, 1. Cilt: Merkez İlçe, ed. Kadir Pürlü, T.C. Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, s. 35-56, 2011.
- Engin, A. , B. Uysal, F. Ay-Şafak, A. Bozkurt. "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, s. 13-38, 2013.
- Engin, A. , B. Uysal, O. Zengin-Koşan, F. Ay-Şafak, A. Bozkurt. "Sivas İli 2012 Yılı Yüzey Araştırması", 31. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, s. 43-64, 2014 (a).

- Engin, A. , O. Zengin-Koşan, F. Ay-Şafak, A. Bozkurt. "Sivas İli 2013 Yılı Yüzey Araştırması", 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, s. 399-430, 2014 (b).
- Garstang, J. , O. R. Gurney. *The Geography of the Hittite Empire*, London, 1959.
- Kansu, Ş. A. "Tebliğler: Anadolu'da Yeni Paleolitik Buluntular", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 1/5, s. 189-190, 1943.
- Kökten, İ. K. "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar", *Belleten* 8/32, s. 659-680, 1944.
- Kökten, İ. K. "Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 3 (1944-1945), s. 465-486, 1945.
- Kökten, İ. K. "1945 Yılında TTK Adına Yapılan Tarihöncesi Araştırmalar", *Belleten* 11, s. 431-472, 1947.
- Kökten, İ. K. "1947 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları", *Belleten* 12, s. 233-227, 1948.
- Kökten, İ. K. "1952 Yılında Yaptığım Tarihöncesi Araştırmalar Hakkında", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 11, s. 177-209, 1953.
- Meriggi, P. "Quatro Viaggio Anatomico", *Oriens Antiquus* 4, s. 263-315, 1965.
- Müller-Karpe, A. "Yeni Bir Hitit Merkezi: Kuşaklı (Başören/Sivas) 1992 Yılı Yüzey Araştırması", 11. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 259-264, 1994.
- Müller-Karpe, A. "Untersuchungen in Kuşaklı", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 127, s. 5-36, 1995.
- Müller-Karpe, A. "Untersuchungen in Kuşaklı 1995", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 128, s. 69-94, 1996 (a).
- Müller-Karpe, A. "Kuşaklı: Ausgrabungen in einer hethitischen Stadt", *Antike Welt* 4, 1996, s. 305-312, 1996 (b).
- Müller-Karpe, A. "Untersuchungen in Kuşaklı 1996", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 129, s. 103-142, 1997.
- Müller-Karpe, A. "Untersuchungen in Kuşaklı 1997", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 130, s. 93-174, 1998.
- Müller-Karpe, A. "Untersuchungen in Kuşaklı 1998", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 131, s. 57-113, 1999 (a).
- Müller-Karpe, A. "Kuşaklı-Sarissa 1993-1997 Kazılarına Toplu Bir Bakış", 20. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 1999, s. 445-466, 1999 (b).
- Müller-Karpe, A. "Untersuchungen in Kuşaklı 1999", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 132, s. 311-353, 2000 (a).
- Müller-Karpe, A. "Kayalıpınar in Ostkappadokien: ein neuer hethitischer Tontafelfundplatz", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 132, s. 355-365, 2000 (b).
- Müller-Karpe, A. "Untersuchungen in Kuşaklı 2000", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 133, s. 225-250, 2001.
- Müller-Karpe, A. "Untersuchungen in Kuşaklı 2001", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 134, s. 331-351, 2002 (a).

- Müller-Karpe, A. "Kuşaklı-Sarissa: Kultort im Oberen Land", *Die Hethiter und ihr Reich: Das Volk der 1000 Götter / Hititler ve Hitit İmparatorluğu: 1000 Tanrılı Halk*, Bonn, s. 56-59, 176-189, 2002 (b).
- Müller-Karpe, A. "Kuşaklı-Sarissa: A Hittite Town in the Upper Land", *Recent Developments in Hittite Archaeology and History: Papers in Memory of Hans G. Günterbock*, ed. K. A. Yener – H. A. Hoffner, Eiesenbrauns, Winona Lake, Indiana, 2002, s. 145-156, 2002 (c).
- Müller-Karpe, A. "1999-2001 Yıllarında Kuşaklı-Sarissa'da Yapılan Kazı ve Araştırmalar", *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, s. 437-448, 2003 (a).
- Müller-Karpe, A. "Untersuchungen in Kuşakli 2002", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 135, s. 103-135, 2003 (b).
- Müller-Karpe, A. "Untersuchungen in Kuşakli 2003", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 136, s. 137-172, 2004.
- Müller-Karpe, A. "Untersuchungen in Kuşakli 2004 und 2005", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 138, s. 15-42, 2006 (a).
- Müller-Karpe, A. "Untersuchungen in Kayalıpınar 2005", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 138, s. 211-247, 2006 (b).
- Müller-Karpe, A. ve V. Müller-Karpe. "Kızılırmak (Maraşanta) Kıyısındaki Bir Hitit Kentinde Yeni Araştırmalar", *Arkeoloji ve Sanat* 123, s. 1-12, 2006.
- Müller-Karpe, A. ve V. Müller-Karpe. "Kuşaklı-Sarissa", M. Doğan-Alpaslan – M. Alpaslan, *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu / Hittites: An Anatolian Empire*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 220-227, 2013 (a).
- Müller-Karpe, A. ve V. Müller-Karpe. "Kayalıpınar", M. Doğan-Alpaslan – M. Alpaslan, *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu / Hittites: An Anatolian Empire*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 282-289, 2013 (b).
- Ökse, A. T. "Sivas İli 1992 Yüzey Araştırması, 11. Araştırma Sonuçları Toplantısı, s. 243-258, 1993 (a).
- Ökse, A. T. "Verbreitung der Transkaukasischen Kultur in der Sivas-Region", *Istanbul Mitteilungen* 43, s. 133-146, 1993 (b).
- Ökse, A. T. "Sivas'da Arkeolojik Araştırmaların Tarihçesi", *Revak* 1993, Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 11. Vakıf Haftasına Armağanı, s. 21-35, 1993 (c).
- Ökse, A. T. "Sivas İli 1993 Yüzey Araştırması", *12. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 317-329, 1994.
- Ökse, A. T. "Sivas İli 1994 Yüzey Araştırması, 13. Araştırma Sonuçları Toplantısı, s. 205-228, 1995.
- Ökse, A. T. "Sivas İli 1995 Yüzey Araştırması", *14. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, s. 375-400, 1997.
- Ökse, A. T. "Yukarı Kızılırmak Havzası Tunç Çağları ve Demirçığ Yerleşim Tarihi / Siedlungsgeschichte des Oberen Kızılırmak Gebietes von der Frühbronze bis zur Eisenzeit", *Bulleten* 62, Sayı 234, s. 299-390, 1999 (a).

- Ökse, A. T. "Sivas İli 1997 YüzeY Araştırması", 16. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, s. 467-490, 1999 (b).
- Ökse, A. T. "Orta Anadolu'nun Doğusunun Demirçağ Kültür ve Yerleşim Dokusu", 1998 Yılı *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, T.C. Kültür Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara, s. 85-115, 1999 (c).
- Ökse, A. T. "Neue hethitische Siedlungen zwischen Maşat Höyük und Kuşaklı", *Istanbul Mitteilungen* 50, s. 85-109, 2000 (a).
- Ökse, A. T. "Sivas İli 1998 YüzeY Araştırması", 17. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, s. 11-24, 2000 (b).
- Ökse, A. T. "Sivas İli 1999 YüzeY Araştırması", 18. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, s. 89-100, 2001.
- Ökse, A. T. "Sivas İli 2000 YüzeY Araştırması", 19. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, s. 229-238, 2002.
- Ökse, A. T. "Kalkolitik Çağ'da Sivas Bölgesi", *Köyden Kente Yakındağı'da İlk Yerleşimler*, ed. M. Özdoğan, H. Hauptmann ve N. Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 171-197, 2003.
- Ökse, A. T. , I. M. Akyurt, M. Törnük. "Sivas Yöresinde Bulunan Bir Altın Yüzük-Mühür", *Türk Arkeoloji Dergisi* 30, s. 217-225, 1993.
- Ökse, A. T. ve N. Toy. "Sivas Müzesi'nde Bulunan Tunç Baltalar", *Türk Arkeoloji Dergisi* 30, s. 135-147, 1993.
- Özgüç, N. "Dövk Köyünden (Şarkışla İlçesi) Getirilen Eti Heykelciğı", *Türk Tarih Arkeolojya ve Etnoğrafya Dergisi* 5, s. 46-51, 1949.
- Özgüç, T. "Anadolu'da Arkeoloji Araştırmaları I", *Bulleten* 10/40, s. 557, 624, 1946.
- Özgüç, T. "Sivas ve Maltepe Kazıları", *Bulleten* 11/41, s. 164-166, 1947 (a).
- Özgüç, T. "TTK Adına Yapılan Maltepe (Sivas Yakınında) Kazısı", *Bulleten* 11/44, s. 641-655, 1947 (b).
- Özgüç, T. "Die Ausgrabungen von Topraktepe, der Burg von Sivas", *Halil Edhem Hâtıra Kitabı*, Ankara, s. 227-233, 1947 (c).
- Russell, H. F. *Pre-Classical Pottery of Eastern Anatolia, Based on a Survey by Charles Burney, of Sites Along the Euphrates and Around Lake Van*, BAR 85, London, 1980.
- Von der Osten, H. H. *Explorations in Hittite Asia Minor, 1927-1928*, Oriental Institute Communications 6, Chicago, 1929.
- Von der Osten, H. H. *Explorations in Hittite Asia Minor, 1929*, Oriental Institute Communications 8, Chicago, 1930.
- Von der Osten, H. H. *Discoveries in Anatolia 1930-1931*, Oriental Institute Communications 14, Chicago, 1933.
- Yakar, J. *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, çeviren S. H. Riegel, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007.
- Yakar, J. ve A. Gürsan-Salzman. "Archaeological Survey in the Malatya and Sivas Provinces-1977", *Tel Aviv* 6, s. 34-53, 1979.

Resim 1: Yeşilyayla Köyü'nde (Suşehri) çeşmede kullanılan Roma Devri lahit kapağı.

Resim 2: Yeşilyayla Köyü'nde (Suşehri) tekne olarak kullanılan Roma Devri lahti.

Resim 3: Yoğun tarım faaliyetleri ile yok olan Zara-Sucak Höyüğü.

Resim 4: Tescilli Zara-Kültepesi Höyüğü'nde iş makinesi ile tahribat.

Resim 5: Bir höyük üzerinde kaçak kazı çukuru ve ekipmanları.

Resim 6: Tahrip edilen Doğanca Tümülüsü mezar odası.

Resim 7: Suşehri'nde dinamitlenen Roma kaya mezarları.

Resim 8: Zara'daki dinamitlenen taş köprü (Gıldır Köprüsü).

Resim 9: Kılıçkaya Barajı içinde kalan Büyük Güzel Höyüğü.

Resim 10: Kılıçkaya Barajı altında eriyerek yok olan Sıradur Höyüğü.

M.Ö. İKİNCİ BİN'DE KIZILIRMAK

Kızılırmak in the Second Millenium BC

Olca Zengin Koşan*

ÖZET

MÖ İkinci binde Orta Anadolu'da varlık gösteren Asur Ticaret Kolonileri Dönemi ve Hitit Dönemi'ne ait arkeolojik ve filolojik belgeler Kızılırmak nehrinin bu dönem halkları için önemini göstermektedir. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde daha çok ekonomik belgelerde anılan Kızılırmak, ticari malların ulaşımında önemli bir rol oynamışsa da çivi yazılı metinlerde henüz adına rastlanmamıştır. Hitit Dönemi'ndeki adı ise Maraşsanta veya Maraşsantiya'dır. Bu dönemde ulaşımın yanı sıra mitoloji ve ritüellerde de nehrin adı sıkça anılır olmuştur. Kızılırmak üzerinde MÖ İkinci bin'de ulaşım ile ilgili kaynaklar arasında arkeolojik kazılarda ele geçen pişmiş toprak modeller, ritonlar, 19. ve 20. yy'lardaki ulaşım araçlarına dair anlatımlar sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Kızılırmak, MÖ İkinci Bin, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi, Hitit, Mitoloji, Ulaşım,

ABSTRACT

Archaeological and philological documents of the Assyrian Trade Colonies Period and Hittite Period, which existed in Central Anatolia in the second millennium BC, show the importance of Kızılırmak River for the peoples of this period. Kızılırmak, which is mostly mentioned in economic documents during the Assyrian Trade Colonies Period, played an important role in the transportation of commercial goods, but the name of the river has not yet been found in the cuneiform texts. The name of the Kızılırmak River in the Hittite period was Maraşsanta or Maraşsantiya. During this period, Kızılırmak was frequently mentioned in mythology and rituals as well as transportation. The sources related to transportation in the second millennium BC on the Kızılırmak include terracotta models, rhytons, and narratives about the means of transportation in the 19th and 20th centuries.

Key words: Kızılırmak, Second Millenium BC, Old Assyrian Colony Period, Hittite Period, Mythology Transportation,

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

GİRİŞ

Nehirler, tarih boyunca insanların ana su kaynaklarından biri olmuştur. Mezopotamya, Mısır ve İndus gibi uygarlıkların doğuşunda, buldukları coğrafyanın nehirleri birincil bir rol oynamıştır. Anadolu'nun yazılı dönemlere geçtiği Asur Ticaret Kolonileri Dönemi (M. Ö. 1920-1740)¹ ve Hitit Dönemi (MÖ 1650-1200) coğrafyasının çekirdek bölgesi olan Orta Anadolu'da da en uzun nehir olarak Kızılırmak yer alır. Bu makalede Orta Anadolu'da MÖ 2. Bin kültürleri ve Kızılırmak arasındaki kültürel ve ekonomik bağlantılar üzerinde durulacaktır.

1355 km'lik uzunluğu ile Türkiye'nin en uzun ırmağı olan Kızılırmak, Sivas'ın İmranlı ilçesi sınırlarında bulunan Kızıldağ'ın (3025 m) güney yamacından doğar. Doğduğu noktadan önce batı, sonra güneybatıya doğru yönelen ırmak, geniş bir yay çizerek kuzeye doğru yönelir ve Bafra Burnu'ndan Karadeniz'e dökülür (Efe, R. 1996). Oluşumu günümüzden yaklaşık 2 milyon yıl önce Geç Pliyosen'de gerçekleşen (Doğan et al 2009) nehir günümüzde Sivas, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir, Kırıkkale, Ankara, Çankırı, Çorum ve Samsun illerinden geçmektedir. Kızılırmak'ın aktığı alanda bulunan tortul, magmatik ve başkalaşım kayalar nedeniyle meydana gelen asıltı kil parçacıkların yüksek oranda olması nehrin kırmızımsı bir renge (Efe, R. 1996; Akbulut et al 2009: 647) ve acı bir tada (Efe, R. 1996: 39) sahip olmasına yol açmaktadır. Kızılırmak'ın aktığı vadi tabanında geçirimli ve yarı geçirimli alanların çok olması, yağışların büyük ölçüde yeraltına sızmasına neden olmaktadır; bu durum ırmağın akım ve rejiminde önemli rol oynar. Kızılıрмаğın akımı ilkbahar ve sonbaharda artarken, yaz döneminin başında ve kış döneminde azalır (Efe, 1996: 48). Ayrıca, nehrin akım ve rejiminde eğim de rol oynamaktadır; yukarı ve orta kesimlerinde az bir eğime sahipken (Ümraniye-Zara binde 3, Yahşihan-Osmancık binde 0,8), Devrez Çayı kavşağından itibaren eğim artmaya başlar; Derbent'te binde 4'ü geçer, nihayet, kuzey kesimde Düzköy'den sonra Bafra deltasında ortalama binde 1,5 bir eğim ile akar (Akyol, 1948: 11).

Günümüzde yapılan analizler Kızılırmak suyunun kaynağında içilebilir durumda iken, Zara'dan Kayseri'ye kadar olan kesimde özellikle tuz oranının yüksek olmasından dolayı tarımda kullanılmasına uygun görünmediğini ortaya koymuştur (Koç et al, 2018: 68). Kızılırmak civarındaki merkezlerde yapılacak arkeobotanik çalışmalar MÖ 2. Bin'deki durumun farklı olup olmadığını aydınlayabilecektir.

¹ Metindeki tüm tarihler Sagona ve Zimansky 2015'ten alınmıştır.

Kızılırmak nehrinde yaşadığı tespit edilen 60 balık türü (Akbulut et al 2009: s. 665), MÖ İkinci binde nehrin balıkçılık için de verimli bir kaynak olduğuna işaret etmektedir. Hitit metinlerinden anlaşıldığına göre, Hititler nehirlerden balık avlamışlar ve bunları genellikle kurutarak tüketmişlerdir (Hoffner, H. 2003: 98).

Kızılırmak İsminin Kaynağı

Kızılırmak nehrinin rengi ve tadı, etrafında gelişen tüm kültürlerde isminin de kaynağı olmuşa benzemektedir. Her ne kadar henüz Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde ismi tespit edilememişse de (Kuzuoğlu 2018, dn. 51'de Nehrin Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ndeki isminin Maraşantiya olması gerektiği belirtilmiştir). Hitit Dönemi'ndeki Maraşanta veya Maraşantiya, Klasik dönemlerdeki Halys² ve Türkçedeki Kızılırmak isimlerinin hepsi de nehrin rengi ve tadı ile ilgilidir.

Hitit metinlerinde İD. SA₅ sümerogramının antik Halys nehrini gösterdiği ilk olarak 1919'da E. Förrer tarafından belirlenmiştir (Georgacas, D. J. 1964: 198, dn. 3). Bunlardan İD Sümerce'de "nehir", SA₅ ise "kırmızı" anlamına gelmektedir. Goetze (1930-32) ve Güterbock (1956) ise Hititçe ^{İD}Maraşanta sözcüğünün muhtemelen Luwi kökenli olan mar (ru)wa ve -ant ekinden oluşan bir isim olduğunu belirtmişlerdir (Vigo, M. 2010: 299)³. Maru- kökü büyük olasılıkla kırmızı rengi ifade etmektedir (Georgacas, D. J. 1964: 198; Ünal, A. 2016: maru-/maruwa- maddesi). Hitit metinlerinde geçen Maraşantiya sözcüğü ise Maraşanta sözcüğüne -iya eki getirilerek türetilmiş Hititçe bir isimdir (Georgacas, D. J. 1964: 200). Hitit metinlerinde Maraşantiya ismi, hem bir kasaba (Garstang and Gurney 1959: 23) hem de daha çok Kızılırmak nehri için kullanılmıştır (Garstang ve Gurney 1959: 22, 23, 27, 28, 30, 31, 36, 42, 50, 57, 117, 125).

Kızılırmak'ın antik dönemlerdeki ismi olan Halys'e (Eski Yunanca "Αλυς"), ilk kez MÖ 5. yy'da Herodotos, Thukydides ve Aeschylus'un eserlerinde rastlanmıştır (Georgacas, D. J. 1964: 201). Halys isminin kökeni, MÖ 1. yy'da yaşamış olan Strabon'a göre, aktığı yerlerdeki tuzlulardan gelmektedir (12. 3. 12). Ancak Georgacas, D. J. , Strabon'un eserinin Türkçe çevirisinde de temel alınan H. L. Jones'un çevirisinde tuzlular (Eski Yunanca

² Strabon'un Türkçe çevirisinde bu kısım "...Irmak "Halai" yakınından geçtiği için bu ismi almıştır" biçimindedir (Antik Çağ'da Anadolu Coğrafyası, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Çev. Adnan Pekman, 4. Bsk. , 2000). Ancak (Georgacas, D. J. , Eski Yunanca'daki "Αλυς" (Latince 'Halys')

³ Ancak Vigo, M. 2010, dn. 81'de bu eşleştirmelerin kesinlikten uzak olduğu da söylenmiştir.

άλαί) olarak çevrilen sözcüğün kaya tuzu yatakları olduğunu belirtmiştir (1964: dn. 21). Nitekim özellikle kaynak kısımlarında, akarsu yatağındaki jips nedeniyle Kızılırmak nehrinin suyu acımsı bir tada sahiptir ve bu kesimde ismi acı ile başlayan pek çok akarsu bulunur (Efe, R. 1996: 39).

MÖ 2. Binde Mitolojide ve Dinsel yaşamda Kızılırmak

Hitit mitolojisinde nehirler tanrıça olarak tasavvur edilmiştir. Nehirler ölümden sonra gidilen yeraltı dünyası ile yakından ilgilidir.

“Nerik Şehri Fırtına Tanrısı’nın Çağırılması” konulu metinde Kızılıрмаğın Fırtına Tanrısı için ne kadar önemli olduğu şu satırlardan anlaşılmaktadır: “Sen, Marassanta Nehri, Nerik Şehri Fırtına Tanrısı’nın ruhuna yakınsın. Marassanta Nehri bir zamanlar yanlış yola sapmıştı (?), fakat Fırtına Tanrısı onu döndürdü ve (Marassanta) Tanrıların Güneş Tanrısına doğru akmaya başladı. (Fırtına Tanrısı) onu Nerik yakınından geçirdi. Fırtına Tanrısı Maraşşanta Nehri’ne “Eğer bir kişi Nerik Şehri Fırtına Tanrısını kızdırırsa ve o Nerik’ten uzağa giderse, sen Marassanta Nehri, onun başka bir nehre ya da su kaynağına gitmesine izin vermeme-lisin” (Hoffner 1990: 24).

Hititlerin yılın belli dönemlerinde kutladıkları dini pek çok bayramı vardır. Bu dini bayramlarda devlet panteonu ya da yinelenen doğa olayları, tarımsal etkinlikler için törenler düzenlenmiştir. Bu bayram törenlerinde nehirlerin önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin KI. LAM bayramı sırasında yağmur yağması için düzenlenen bir törende rahip gök gürültüsü sesini taklit ederek, bir hayvan ya da kuklayı bir nehre ya da başka bir su kaynağına bırakmaktadır (Erbil 2005).

Hititler, bir kişi ya da grubu etkileyen olumsuz durumlar için çeşitli ritüeller düzenlemişlerdir. Bu ritüellerde de nehirler önemli bir rol oynamıştır. Örneğin Hitit tanrıçalarından Pirinkir için gerçekleştirilen Babilili ritüelinde bereketin artması için nehir kıyısında kurbanlar sunulur, ritüeli gerçekleştiren rahip nehrin akıp giden sularının arınmasını sağlarken, günahlarını da uzağa götürmesi için tanrıçaya yakarır ve nehre bir kayık modeli bırakır (Beckmann 2002). Nehirlerden alınan su ile hasta insanların iyileşmesi için ilaç hazırlandığını ise Ammihatna Ritüeli’nden öğrenmekteyiz (Murat 2012: 130).

Kızılırmak Üzerinde Ulaşım

Yukarıda da belirtildiği gibi Kızılırmak düzensiz bir rejim ve akıma sahiptir. Bu nedenle, uzun yıllar nehrin ulaşımına elverişli olmadığı düşün-

cesi hâkim olmuştur (Hoffner 2003: 99). Oysa Kızılırmak'ın mecrasında yıl boyunca su bulunduğundan, tüm mevsimlerde taşımacılık yapmaya elverişli nehirlerdendir (Yılmaz, 2016: 3). Günümüzde iklim ve çevredeki değişimler nedeniyle, nehir sularındaki azalış göz önünde bulundurulursa, pek çok nehrin eski çağlarda ulaşımına daha elverişli olması olasıdır (Campbell, 2012: 12).

Başarılı bir navigasyon akarsuların belli özelliklere sahip olmasını gerektirir. Bu özelliklerin başında istikrarlı oranda su akışı, hafif eğimli, geniş, kayalar veya alüvyon ile kaplı bir nehir yatağının olması gelir (Campbell, 2012: 207). Campbell, çok hafif kayıkların en düşük navigasyonu için saniyede 12 m³'ün yeterli olabileceğini belirtmiştir (2012: 207). Buna göre Kızılırmak'ın pek çok kesimi ilkbahar ayları ile sonbahar aylarında nehir ulaşımı için gereken asgari akıma sahip gözükmektedir (Efe, 1996: 50-59).

MÖ 2. Binde Kızılırmak üzerinde ulaşım yapıldığına ilişkin doğrudan arkeolojik bir kanıt henüz bulunamamıştır. Ancak yazılı metinler, tasvirli eserler ve 19. ve 20. yy'a ait veriler nehir üzerinde ulaşım yapıldığını kanıtlamaya yeterlidir. Nitekim son yıllarda MÖ 2. binyılda Kızılırmak üzerinde ulaşımın mümkün olduğu yönündeki görüşler artmaya başlamıştır (Ekmen, 2012; Müller-Karpe, 2016). Hitit metinlerinde Kızılırmak üzerinde ulaşım yapıldığını gösteren anlatımlar mevcuttur. Müller-Karpe'ye (2016: 7) göre nehir üzerindeki ulaşım nehrin her iki yönüne doğru olabileceği gibi karşı kıyıya ulaşmak için de yapılmıştır.

MÖ 2. Binyılın ilk yarısında, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne ait Eski Asur lehçesi ile yazılmış çiviyazılı metinlerde nehirler üzerinde sal (*nēbartum*) (Kuzuoğlu, 2018: 115), gemi/kayık (*elippum* ya da *ilippum*) (Kuzuoğlu, 2018: 115; Günbattı, 2005: 775) gibi taşıtların kullanıldığı, ayrıca sığ yerlerde yürüyerek, belli kesimlerde ise nehir üzerindeki köprülerden (*titturrim*) nehrin karşısına geçildiği belirtilmektedir (Kuzuoğlu, R. 2018: 115). Bu dönemde Anadolu'da faaliyet gösteren Asurlu tüccarlarla ilgili belgelerde nehir üzerindeki ticaretten hiç söz edilmez (Barjamovic, 2011: 23, dn. 105). Ancak Yukarı Fırat bölgesinde bir *kārum*⁴ olduğu anlaşılan Hahhum (Günbattı, 2005: 776, dn. 16) ile Asur arasında yapılan bir antlaşmadan, hangi nehir üzerinde olduğu anlaşılamasa da, tüccarların mallarının taşınmasında gemi/kayık gibi taşıtların tercih edildiği görülmektedir (Günbattı, 2005: 768 vd.).

⁴ Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde Asurlu tüccarların Anadolu'da kurduğu koloni merkezlerine verilen isim

MÖ 2. Bine ait çiviyazılı belgeler hem Kızılırmak üzerinde ulaşım yapıldığını hem de Kızılırmak kıyısında kentler kurulduğunu göstermektedir. Bunlardan Wahşuşana ve Şamuha, Kızılırmak kıyısına çok yakın noktalarda kurulduğu anlaşılan merkezlerdendir. Wahşuşana isimli kent Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde bir *kārum*dur. Wahşuşana yerleşiminin Kırıkkale Karakeçili'deki Köprüköy köyünün karşısında, Kızılırmak kıyısında yer alan Büklükale olabileceği önerilmiştir (Barjamovic, 2011: 391, map 16). Forlanini ise Büklükale'nin Asur Ticaret Kolonileri Dönemi metinlerinde sıkça anılan ve yine bir nehir kenarında yer aldığı anlaşılan Durhumit olduğunu düşünmektedir (Forlanini, 2008; 2009: 56-58). Kent Assur'dan gelen mallar için büyük bir Pazar yeri, merkezi bir aktarım noktası ve çok sayıda Asurlu tüccarın yaşadığı bir merkezdir. Hitit Dönemi'nde Kültepe'de bulunan iki metinde (Kt t/k 25 ve Kt t/k 1), Wahşuşana'da bir yolcu tarafından kendisini nehir kıyısına götüren rehber, nehir üzerindeki köprüden geçmeye ve gemi/kayığı kullanan kişiye ödenen ücretlerden söz edilir:

“... Köprüde 2 ½ mina ödedim ... Rehber 5 bakır mina verdim ve o beni nehir kıyısına götürdü...”

“... nehir kıyısında *perdum*⁵ nedeniyle 2 ½ bakır mina ödedim... *alahinnum*⁶ a rehberliği için 10 mina verdim ve o beni nehir kıyısına götürdü. Kayıkçı için 1 mina ödedim...” (Barjamovic, 2011: 342).

Günümüzde Sivas ili Yıldızeli ilçesindeki Kayalıpınar olduğu arkeolojik ve çiviyazılı belgelerle doğrulanmış olan Şamuha, Kızılırmak kıyısında yer alan bir başka MÖ 2. bin merkezidir (Müller-Karpe 2016: 9). Şamuha Asur Ticaret Kolonileri Dönemi başında bir *wabartum*⁷ iken, zamanla önemi artmış ve bir *kāruma* dönüşmüştür. Hitit Dönemi'nde ise dinsel ve yönetsel bir merkez olmuştur (Barjamovic, 2011: 153; Müller-Karpe, 2016: 8). Hitit Dönemi'ne ait bir metinde (KUB 31, 79), kente gemi/kayıkla getirilen yüklü miktardaki tahıllardan ve su çok sığ olduğu için yükün boşaltılıp derinleştiği yerde tekrar yüklendiğinden söz edilmektedir:

“kayıklar Pitijarik'ten Samuha'ya hasatı [getirdi]. Bunlar bir kerede geldi ve ilk turda [kargo] şunlar vardı: [4]00 asker ekmeği, 600 kaşkalı asker ekmeği, 16 parisu unu, [...]. Su çok sığ olduğu için kayıklardaki yükü boşalttılar. Ardından su daha derinleşti ve [kayıklar] Pitijarik'te tekrar

⁵ Eski Asur lehçesinde at ya da katır için kullanılmıştır: Barjamovic 2011: 33.

⁶ Eski Asur lehçesinde resmi görevli bir memur: Kuzuoğlu 2018: 117.

⁷ Asur Ticaret Kolonileri döneminde Asurlu tüccarların Anadolu'da kurduğu küçük istasyonlara verilen isim.

yüklendi; kayıklara şunları koydular: [...] (ve) 120 parisu arpa.... ” (Cornelius 1958:375).

Metni çözümlen Cornelius, metinde belirtilen erzak miktarlarına göre kayığın 2. 5 m genişliğinde ve 60 cm derinliğinde olması gerektiğini hesaplamıştır (Cornelius 1958:375).

Söz konusu dönemdeki kayık ya da salların niteliği tam olarak bilinmemektedir. Kültepe’de ele geçen pişmiş toprak tekne biçimindeki ritonlar daha çok nehirlerde gerçekleştirilen kült ayinlerini simgelemektedir (Özgüç 2005: 192; Ekmen 2015: 53-54). Ancak bunların altının düz olması, 1960’lı yıllarda Kızılırmak’ta kullanılan kayık örnekleri gibi nehirde kullanıma uygun olduklarını düşündürmektedir. Mezopotamya’da en azından Ubeyd Dönemi’nden başlayarak kelek,⁸ kayık, sal gibi taşıtların nehirlerde kullanıldığı bilinmektedir, ki Ubeyd Dönemi kil modelleri bu kayıkların bazılarının yelkenli olduğuna işaret etmektedir (Carter, A. 2012). Hacnebi’de bulunan MÖ 4. Bine tarihlenen kamyş ve bitümen kalıntıları (Schwartz 2002: 617-618), Güneydoğu Anadolu’da kelek kullanımının günümüze kadar devam etmesi (Sağlamtimur, 2015) Anadolu halklarının da bu tür taşıtlara yabancı olmadığını göstergesidir. Kızılırmak üzerinde 1960’lı yıllara kadar ulaşım için yelkenli kayıkların kullanıldığı bilinmektedir (Akkan, E. 1962). Bu kayıkların teknik özellikleri ve kullanım şartları MÖ 2. Bin’de nehir üzerindeki ulaşım ışık tutabilmesi bakımından önemli etnografik veriler arasındadır. Günümüzde Samsun ilinde bulunan Bafra-Vezirköprü arasında, 1960’lı yıllara kadar işleyen bu kayıklar ortalama 14-15 m uzunluğa, 2. 5-3 m genişliğe ve 80-90 cm derinliğe sahiptir. Çam ağacından yapılan kayıkların altı tamamen düz yapılmış, böylece nehrin sığ olan kesimlerinde kuma saplanma ihtimalleri azaltılmıştır. Ancak kayıkların altının denizde kullanılan kayıkların aksine düz olması devrilme olasılıklarını da artırmıştır. Kayıkların ön kısmına 8-9 m yükseklikte üst kısmına yatay bir kalasın yerleştirildiği bir direk yapılmış ve dört adet halatla kayığa bağlanmıştır. 4. 5-5 m genişliğinde ve direğin uzunluğunda kalın pamuklu bezden (Amerikan bezi) yapılan yelken tek bir makara yardımı ile çekilip indirilmiştir. Kayığı kullanan kişi gerektiğinde yelkenin alt iki ucunun bağlı olduğu ipleri de idare ederek kayığı yönlendirmektedir. Kayığın idaresinde kaptanın dışında 3 ya da 4 tayfa daha görev almıştır. Bu tayfalar sığ kesimlerde kayığın

⁸ Kelek: Keçi, koyun gibi hayvanların derileri ve ahşap sııklarla yapılan ve yakın zamana kadar özellikle Güneydoğu Anadolu’da da kullanılan bir çeşit sal. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sağlamtimur, 2015).

oturmasına ve nehrin dik kıyılarına çarpmasına engel olmak için “cerak” denilen ucu demir sırkalarla gerektiğinde müdahalede bulunmuşlardır. Rüzgarın tersten estiği ya da rüzgarın olmadığı kesimlerde ise kayığa bağlı bir halat yardımıyla kayığı çekmişlerdir (Akkan, 1962: 268-269). Osmanlı Dönemi’nin sonlarında benzer bir yöntemle kayığın ters yönde çekildiği, döneme ait haritada görülebilmektedir (Önal ve Doğan, 2011; Yılmaz, 2015: Şekil 1).

Kayıkların işletildiği rotada, Kızılırmak nehrinin eğiminin azalması ve yatağın geniş olması durgun bir akıma neden olmuştur. Böylece yaz aylarında denizden karaya esen meltem, yelkenli kayıkların kolayca nehrin akış yönünün tersine ilerlemesini sağlamıştır. Ancak, nehrin menderes oluşturduğu kısımlarda rüzgarın gücü azaldığında ya da ters yönden estiğinde kayıklar insanlar tarafından çekilmiştir (Akkan, 1962: 265). Bu kayıklar Bafra’dan Vezirköprü’ye akış yönünün tersine gelirken genellikle boş ya da yolcularla gelmişler; Vezirköprü’den Bafra’ya dönerken nehrin akış yönünde gidildiği için pirinç, kiremit, kireç gibi yükleri kolayca taşımışlardır (Akkan, 1962: 265; Yılmaz, 2015: 30). Yüklerin taşınması için en uygun mevsim su seviyesindeki artış ve havaların nispeten daha sıcak olması nedeniyle sonbahar olmuştur. Kış mevsiminde de havaların soğumasına karşın zor koşullarda da olsa yük taşımacılığı devam etmiştir. Bu mevsimlerde taşınan yük miktarı yaklaşık 10-11 tonu bulmuştur; bu oran yaz mevsiminde 2-3 kat azalmıştır. Ancak, ilkbahar mevsiminde suların çok yükselmesi, bu dönemde kayıkçıların tarım işlerine yönelmesi gibi nedenlerle kayıkçılık faaliyetlerine ara verilmiştir (Akkan, 1962: 268).

Vezirköprü-Bafra arasında Kızılırmak üzerinde 1950’li yıllara kadar yapılan bir diğer nakliye şekli de iptidai yöntemi ile dikkat çeker. Vezirköprü civarındaki ormanlardan kesilen ağaçlar budanarak tomruk haline getirildikten sonra en uygun yere istif edilmiştir. Bu tomruklar taşkınların olmadığı Haziran-Kasım ayları arasında nehre dökülmek suretiyle yüzdürülmüştür. Su üzerindeki bir tomruğun ortalama olarak günde 6-7 km mesafe gittiği, suyun hızına göre bu mesafenin azalıp çoğaldığı bildirilmektedir (Yılmaz, C. 2016: 6). Tomruk nakliyatı nadiren sallarla da yapılmıştır. Aynı yıllarda Kızılırmak üzerinde sallar genellikle bireysel ihtiyaçların (kışlık odun, fasulye sınığı vb.), giderilmesi için tercih edilmiştir. Tomruk nakliyesinde salların kullanılması daha zor, masraflı ve az ürün taşınmasına neden olduğundan istisna durumlarda kullanılmıştır. Döküm yöntemiyle binlerce m³ tomruk taşınırken, sal yöntemi ile bir seferde 15-25 m³ nakledilebilmiştir (Yılmaz, C. 2016: 5).

Bu dönemde Kızılırmak sularının sığ ve dar olduğu yerlerden öküzlerin kuyruğuna tutularak geçildiği de anlaşılmaktadır: Hitit yasa maddelelerinden 43. 'sü şu şekildedir:

“Eğer bir kişi bir nehri öküzüyle geçiyorsa ve bir başka kişi onu iterek öküzün kuyruğunu bırakmasına neden olur ve kendisi öküzün kuyruğunu ele geçirerek nehri geçerse, fakat nehir öküz sahibini alıp götürürse, ölen kişinin mirasçuları kişiyi iten bu adamı alırlar” (Hoffner, 1997: 223).

Aynı yöntemin yakın bir döneme kadar Kızılırmak ve Delice Irmakları civarında yaşayan köylülerce kullanıldığı, bu yöntemi bizzat deneyimleyenlerden biri olan ünlü Hititolog Ahmet Ünal tarafından da ifade edilmiştir (Ekmen 2015, dn. 14).

SONUÇ:

Burada kısaca değinilen veriler, Kızılırmak nehrinin MÖ 2. Bin boyunca Orta Anadolu coğrafyasında yaşayan insanlar için önemini göstermektedir. Nehrin dikkat çekici rengi ve tadı tarihi boyunca isminin kaynağı olmuş, mitoloji ve dinsel yaşamda, hatta hukuk uygulamalarında kendine yer bulmuştur. MÖ 2. Binin başında Asur Ticaret Kolonileri Dönemi ile birlikte ticaretin ivme kazanması ulaşımın ekonomik yaşamdaki rolünü artırmıştır. Uzun yıllar boyunca Kızılırmak nehrinin ulaşım için uygun olmadığı düşünülmesi, çiviyazılı belgelerde nehrin ulaşım ile ilgili anlatımlarının ihmal edilmesine yol açmıştır. Ancak son yıllarda yapılan arkeolojik ve filolojik değerlendirmeler bu algının değiştiğini göstermektedir. Kızılırmak üzerinde MÖ 2. Binde yapılan ulaşımın daha iyi anlaşılabilmesi için geç dönem verilerinin de göz önünde bulundurulması bu araştırmaları daha da zenginleştirecektir.

KAYNAKLAR

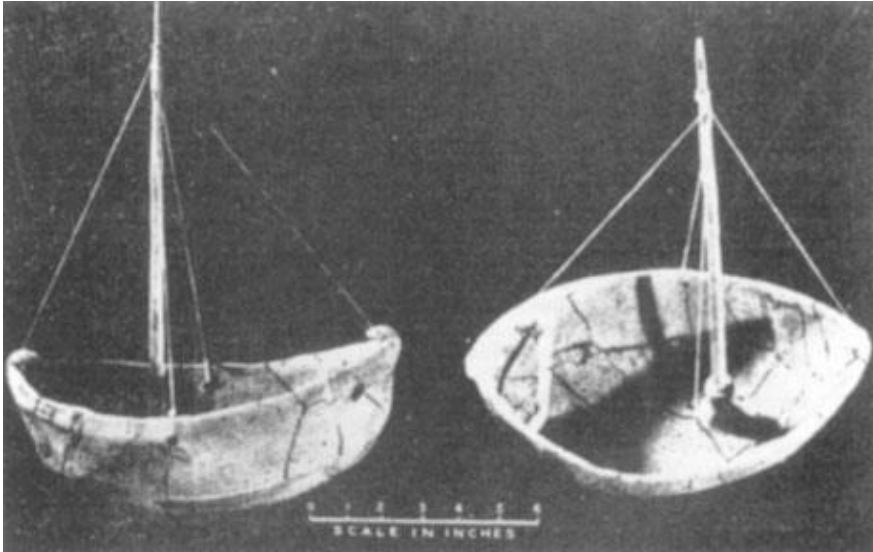
- Akbulut, Nuray, Bayarı, Serdar, Akbulut, Aydın ve Şahin, Yalçın. “Rivers of Turkey”. *Rivers of Europe*. ed. K. Tockner et al. Elsevier: 643-672. 2009.
- Akkan, Erdoğan. “Kızılırmak'ın Aşağı Kesiminde Kayıkla Nakliyat”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 20 (3-4): 263-270. 1962.
- Akyol, Hakkı. “Türkiye’de Akarsu Sistemleri ve Rejimleri”. *Türk Coğrafya Dergisi* IX-X: 1-51. 1948.
- Barjamovic, Gojko. *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian*, 2011.
- Beckman, Garry. “Babyloniaca Hethitica: The ‘babili-Ritual’ from Boğazköy (CTH 718)”. *Recent Developments in Hittite Archaeology and History. Papers*

- in Memory of Hans G. Güterbock*. Ed. K. A. Yener ve H. A. Hoffner. Eisenbrauns: 35-41, 2002.
- Campbell, Brian. *Rivers and the Power of Ancient Rome*. The University of North Carolina Press. 2012.
- Carter, Robert. "Watercraft". *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East*. Ed. D. T. Potts. Wiley-Blackwell: 347-373.
- Cornelius, Fr. "Geographie des Hethiterreiches". *Orientalia* 27/4: 373-398. 1958.
- Doğan, Uğur, Koçyiğit, Ali ve Wijbrans, Jan. "Kızılırmak Nehri'nin Evrimsel Tarihi, Kapadokya Kesimi: İç Anadolu Bölgesi'nde Neotektonik Rejimin Başlangıcı İçin Bir Çıkarılma, Türkiye". *62. Jeoloji Kurultayı, Bildiri Özetleri Kitabı*: 806-807. 2009.
- Efe, Recep. "Kızılırmak'ın Akım ve Rejim Özellikleri". *Öneri. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/1: 39-60. 1996.
- Ekmen, Hamza. "Filolojik ve Arkeolojik Verilere Göre Anadolu'da M. Ö. II. Binde İletişim ve Ulaşım Aracı Olarak Nehirlerin Önemi". *İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon*. Ed. A. Baysal. Ege Yayınları: 47-66. 2015.
- Erbil, Yiğit. *Hitit Dönemi Su Kültü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2005.
- Massimo, Forlanini. "The Historical Geography of Anatolia and the Transition from the Karum-Period to the Early Hittite Empire". *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period*. Ed. J. Dercksen. Pihans 111: 57-86. 2008.
- Massimo, Forlanini. "On the Middle Kızılırmak, II". *Central-North Anatolia in the Hittite Period. New Perspectives in Light of Recent Research. Acts of the International Conference held at the University of Florence (7-9 February 2007)*. Ed. F. Pecchioli et al. *Studia Asiana* 5: 39-69. 2009.
- Garstang, John ve Gurney, Oliver Robert. *The Geography of the Hittite Empire*. British Institute of Archaeology in Ankara. 1959.
- Georgacas, Demetrius. "From the River Systems in Anatolia: The Names of the Longest River". *Names* 12/3-4: 197-214. 1964.
- Goetze, Albrecht. "Bemerkungen zu dem hethitischen Text AO 9608 des. 1930-32. Louvre". *Revue Hittite et Asiatique* 1/1: 18-30.
- Günbattı, Cahit. "Kültepe'de Bulunmuş İki Antlaşma Metni". *Belleten CLXIX (256)*: 759-782. 2005.
- Güterbock, Hans Gustav. "The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II". *Journal of Cuneiform Studies* 10: 41-68, 75-98, 107-130. 1956.
- Hoffner, Harry. *Hittite Myths*. Scholars Press. 1990.
- Hoffner, Harry. "Hittite Laws". *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*. Ed. M. T. Roth. Scholars Press: 213-247. 1995.
- Hoffner, Harry. "Daily Life Among the Hittites". *Life and Culture in the Ancient Near East*. Ed. R. Averbeck et al. CDL Press: 95-118. 2003.

- Koç, Hakan, Doğru, Derya ve Han, Emre. "Yukarı Kızılırmak Havzası'nda İrmak Sularının Tarımda Sulama Amaçlı Kullanım Özelliklerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma". *Türk Coğrafya Dergisi* 70: 57-70. 2018.
- Kuzuoğlu, Remzi. "Eski Asurca Metinlerde Anadolu Köprüleri". *Archivum Anatomicum* 12/2: 113-226. 2018.
- Matsumura, Kimiyoshi. "Büklükale: A City of the 2nd Millenium BC at the Crossing of the Kızılırmak River". *Anatolian Rivers between East and West: Axes and Frontiers. Geographical, Economical and Cultural Aspects of the Human-Environment Interactions between the Kızılırmak and Tigris Rivers in Ancient Times. A Series of Workshops. First Workshop The Connectivity of Rivers*. 2016.
- Bilkent University Faculty of Art, Design and Architecture & Faculty of Humanities and Letters Ankara. 18th November 2016. Abstracts: 5-6.
- Murat, Leyla. "Hititlerde Su Kültü". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 51: 125-157. 2012.
- Muller-Karpe, Andreas. "The Kızılırmak in Hittite Times". *Anatolian Rivers between East and West: Axes and Frontiers. Geographical, Economical and Cultural Aspects of the Human-Environment Interactions between the Kızılırmak and Tigris Rivers in Ancient Times. A Series of Workshops. First Workshop The Connectivity of Rivers. Bilkent University Faculty of Art, Design and Architecture & Faculty of Humanities and Letters Ankara. 18th November 2016. Abstracts: 7-10.*
- Önal, Faruk ve Doğan, Osman. *Bir Osmanlı Maden Müdürünün Kızılırmak Projesi-1848*, Çamlıca Yayınları, İstanbul. 2011.
- Özgüç, Tahsin. *Kültepe, Kaniş / Neša*. Yapı Kredi Yayınları. 2005.
- Sağlamtimur, Haluk, "Mezopotamya'da Nehir Taşımacılığı, Kelek Kullanımı ve Hasankeyf", *Metro Gastro dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran 2015, s. 8-15. 2015.
- Schwartz, Mark. "Early Evidence of Reed Boats from Southeast Anatolia. *Antiquity* 76: 617-618. 2002.
- Ünal, Ahmet. *Hititçe-Türkçe, Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları. 2016.
- Vigo, Matteo. "Linen in Hittite Inventory Texts". *Textile Terminologies in the Ancient Near East and Mediterranean from the Third to the First Millennia BC*. Ed. C. Michel ve M. L. Nosch. Oxbow Books: 290-322. 2010.
- Yılmaz, Cevdet. "Bafra-Vezirköprü Arasında Seyrüsefer Eyleyen Kızılırmak'ın Yelkenli Kayıkları". *Bütünşehir* 1/2: 26-31. 2015
- Yılmaz, Cevdet. "Vezirköprü-Kunduz Ormanlarından Bafra Kereste Fabrikası'na Kızılırmak Üzerinden Tomruk Nakliyatı". *Bütünşehir* 2/11: 18-26. 2016.

Harita 1: M. Ö 2000'de çivi yazılı belgelere göre Kızılırmak kıyısındaki olası yerleşimler

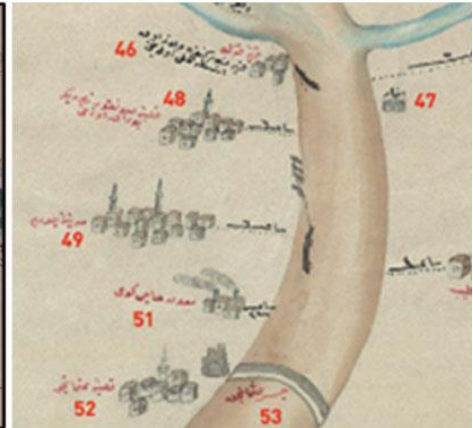
Şekil 1: Ubaid Dönemi kayık modelleri (Barnett 1958: plate 21b).

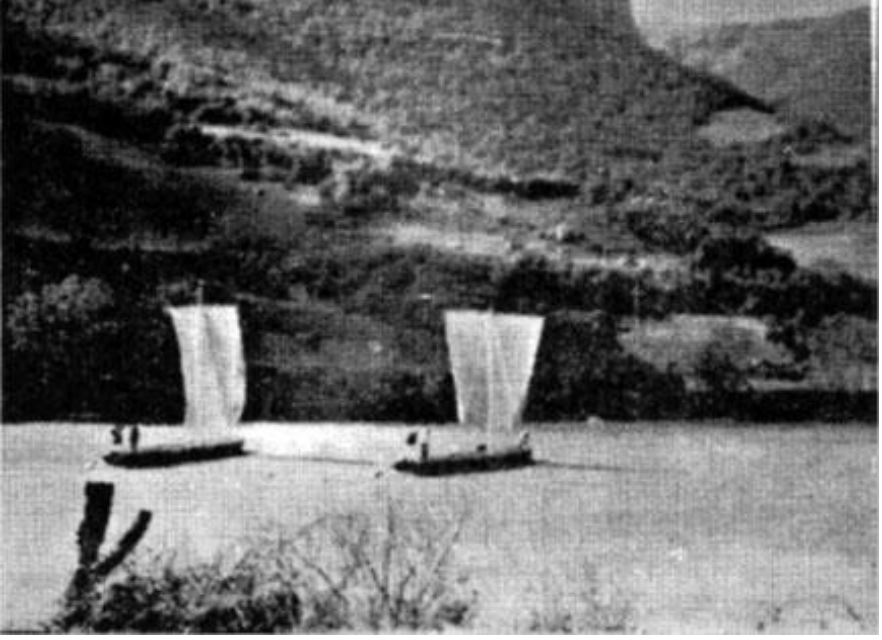
Şekil 2: Kültepe’de bulunan ASTK Dönemi tekne biçimli kült kabı (Kulakoğlu, 2011: 48, res. 11).

Şekil 3: Osmanlı Dönemi’nde (1848 tarihinde) Kızılırmak nehri üzerindeki ulaşım projesi için hazırlanan harita (Yılmaz 2015: Şekil 1).

Şekil 4: Yukarıdaki haritadan ayrıntı. Kızılırmak kollarından Gökırmak üzerinde akıntının ters yönünde insanların çektiği kayak.

Şekil 5: Kızılırmak üzerinde yelkenli kayıklar (Akkan, 1962: Resim 1).

SİVAS ve ÇEVRESİNDE KAZILAR

Ümit Çayır*

ÖZET

Sivas ve çevresi konumu itibarı ile Orta Anadolu, Karadeniz Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi arasında bir geçiş alanında yer almaktadır. Erken dönemlerden itibaren yerleşime sahne olmuş bu bölge arkeoloji literatüründe «Doğu Kapadokya» olarak da adlandırılmaktadır.

Bölgenin başlıca kaynağı olan Kızılırmak nehri, vadisi ve çevresindeki yüksek platolar yerleşimler için tercih edilen alanlardır. Kızılırmak, İç Anadolu Bölgesinin doğu ve batı kesiminde doğal bir sınır oluşturmuştur. Nehrin doğusunda ve batısında erken dönemlerden itibaren farklı kültürel oluşumlar izlenebilmektedir. Bölgede yapılan yüzey araştırmaları ve sınırlı sayıdaki kazılar, Sivas ve çevresinin farklı bölgelere yakınlığı sebebiyle yerel niteliklerinin yanı sıra doğusunda Doğu Anadolu, batısında ise Orta Anadolu kültürel özellikleri de göstermektedir.

M. Ö. 2. bin yılda Hitit Devletinin merkezi bir sistem oluşturduğu tarihsel süreçte Sivas ve çevresi Hitit bölgesi içerisinde yer almıştır. Hitit yazılı belgelerinden anlaşıldığına göre bu bölge Yukarı Ülke olarak bahsedilen alana dahildir.

SUMMARY

Sivas and the surrounding area in terms of Central Anatolia, Black Sea Region and Eastern Anatolia Region is located in a transition place. This region, which has been a cream in the settlement since early times, is also known as «Eastern Cappadocia» in the archaeological literature.

Kızılırmak River which is the main source of the region, valley and high plateaus around it are preferred areas for settlements. Kızılırmak forms a natural border in the eastern and western parts of the Central Anatolia Region. Different cultural formations can be traced from the early periods to the east and west of the river. Due to the proximity of Sivas and its environs to different regions, the surface surveys and limited excavations in the region show cultural characteristics of Eastern Anatolia in the east and Central Anatolia in the west.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü. umitcayir58@gmail.com

B. C. During the second millennium, during the historical process in which the Hittite State formed a central system, Sivas and its environs took place within the Hittite region. As it is understood from the Hittite written documents, this region belongs to the area mentioned as Upper Country.

Sivas ilinde arkeolojik buluntular üç farklı kaynaktan elde edilmiştir; Bunlar Arkeolojik kazılar, yüzey araştırmaları ve vatandaşların getirdiği eserlerdir. Sivas ve çevresinde arkeolojik yüzey araştırmaları 1927 yılında H. H. Von der Osten ile başlamış ve günümüze kadar aralıklarla farklı bilim insanları tarafından devam etmiştir. Sonraki yıllarda İ. K. Kökten ve 1946 yılında ise Tahsin Özgüç tarafından Maltepe Höyüğünde sondaj çalışmaları yapılmıştır, 1955’de Charles Burney, 1963’de P. Meriggi, 1977’de Jak Yakar (Ökse 1998, 299-300), 1990’lı yıllarda A. Tuba Ökse yüzey araştırmalarını gerçekleştirmiş (Ökse 2002, 229-238) ve bu araştırmalarla ilgili kapsamlı yayınlar sunulmuştur. Bölgede yapılan en son arkeolojik yüzey araştırmaları Atilla Engin tarafından yapılmıştır (Engin 2013, 43-64). Yapılan bu araştırmalarda Sivas il sınırları içerisinde yoğun miktarda yerleşim alanı tespit edilmiştir. Bu yerleşimler arasında oldukça sınırlı sayıda alanda kazılar yapılmış olup, Bu kazılardan ancak iki tanesi uzun soluklu olabilmiş, diğerlerinde ise kısa süreli daha çok sondaj niteliğinde kazılar gerçekleştirilmiştir. Kapsamlı kazısı yapılan iki merkez, Kuşaklı-Sarissa ve Kayalıpınar-Samuha yerleşimleri, bölge ve Hitit tarihi için oldukça önemlidir. Her iki kazı alanında Adreas Müller-Karpe ve Vuslat Müller-Karpe kazıları sürdürmüştür. Kuşaklı-Sarissa’da şuan için tamamlanmış olan kazılar aynı ekip tarafından Kayalıpınar’da devam ettirilmektedir. Sivas ve çevresinde kısa süreli kazıların yapıldığı yerleşimler ise Pılır Höyük, Topraktepe ve Maltepe Höyüktür. Bu yerleşimlerde 1940’lı yıllarda Tahsin Özgüç ve Kılıç Kökten kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir.

Arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazılarla tespit edilmiş olan yerleşimler bölgenin arkeolojik potansiyeli ve önemini göstermekte, Neolitik Dönemden günümüze ulaşan bir stratigrafi ortaya koymaktadır.

Sivas ve çevresinde kazısı yapılmış ve yapılmakta olan yerleşimler şunlardır;

Hafik-Pılır Höyük/Göhlhöyük

Pılır Höyük, Hafik ilçe merkezinin 3 km kuzeydoğusunda, büyük bir düzlüğün ortasında yer alan Hafik Gölü içindedir. Kıyıları düz olan gölün kenarları sazlıklarla kaplıdır (Lev. 1a).

Yerleşimde kısa süreli kazı çalışmaları 1944 yılında Kılıç Kökten tarafından gerçekleştirilmiştir. Sondaj niteliğinde açmalarda yapılan çalışmalar göl seviyesine kadar inmiştir. Kılıç Kökten burada dikkat çekici bulgularla karşılaşmıştır. Höyük 1992 yılında T. Ökse ve 2012 yılında A. Engin tarafından yapılmış olan yüzey araştırmalarında ziyaret edilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tescilli arkeolojik sit alanları listesine eklenmiştir.

Pılır Höyük'te Roma-Helenistik, Erken Tunç Çağı, Kalkolitik ve Neolitik Döneme ait kalıntılar bulunmuştur. Söz konusu dönemlere ait daha çok seramik buluntular söz konusudur. Ancak mimari ile ilgili Kılıç Kökten tarafından ilginç tespitler yapılmıştır. Höyüğün en alt seviyesinde Neolitik Döneme ait olduğu belirtilen yatay ve dikey düzlemde yerleştirilmiş ağaç parçaları ile karşılaşmıştır (Kökten1947, 455). Kılıç Kökten bu ağaç parçalarının bulunduğu konteksi; "arası küçük taşlarla doldurulmuş ağaçlı, devrilmiş bir duvar, sıkıştırılmış kumlu kil, taş dolgulu ağaç atkılı döşeme, çamurlu sular içine dikilmiş birkaç ağaç izleri" şeklinde tarif etmektedir (Kökten 1947, 455). Anlaşıldığına göre arası küçük taşlarla doldurulmuş ağaç gövdeleriyle kaplanmış döşemeyi taşıyan dikey yerleştirilmiş ahşap kazıklar tespit edilmiştir (Levha Ib). Ayrıca iki kil tabaka halinde döşeme ve devrilmiş vaziyette bir duvar kalıntısı da açığa çıkarılmıştır (Kökten 1947, 455). Bu görünümüyle göl tabanına çakılmış ahşap direkler üzerinde duran göl evleri olabileceği üzerinde durulmuştur (Lev. IIa). Bu yapılar İsviçre'de Zürih ve Alp göllerinde çok sayıda örneği bulunan ve palafit evler olarak tanımlan göl evleri ile benzerlik göstermekte ve Türkiye'de tek örnek olarak değerlendirilmektedir. Bu mimarinin bulunduğu evrede ele geçen seramik örnekleri ve sileksten yapılmış aletler yerleşim katının Neolitik Döneme ait olduğunu düşündürmektedir (Kökten 1947, 456). Höyükte yapılacak kapsamlı bilimsel bir kazı çalışması söz konusu bu farklı mimari düzenlemenin niteliği ve döneminin tam olarak açıklığa kavuşmasını sağlayacaktır.

Neolitik Dönem olduğu belirtilen en alt evrenin üzerinde Kalkolitik Döneme ait seramik örneklerinin ele geçtiği bir evreyle karşılaştığı ifade edilmektedir. Kaba nitelikli, sarımsı, kırmızımsı renklere sahip, yoğun kamış ve kum katkılı seramik parçalarının yanı sıra çakmaktaşı ve obsid-yenden yapılmış uçlar, öğütme taşları ele geçmiştir (Kökten 1944, 664).

Maltepe Höyük Kazıları

Maltepe Höyüğü, Sivas-Kelhıdık (Uzuntepe) köyünün 500 m. Batısında geniş ve bereketli bir ovada yer almaktadır (Lev. IIb).

Maltepe Höyük'ü ilk olarak 1927-28 yılında H. H. von der Osten tarafından bilim dünyasına Kelhıdık olarak tanıtılmıştır. 1946 yılında Sivas merkezde bulunan Topraktepe kazısını yürüten Tahsin Özgüç tarafından 5 günlük bir kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Höyük'te, tepenin üstünde iki; yamaçta ise bir olmak üzere üç farklı alanda çalışılmıştır. Birçok araştırmacı höyüğü Kelhıdık olarak tanımlamaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmış tescilli arkeolojik sit alanları listesinde yer almaktadır.

Yapılan çalışmalarda 3 yapı katı tespit edilmiş olup Erken Tunç Çağı II (M. Ö. 2600-2300) ve III (M. Ö. 2300-2000) evrelerine ait yerleşim saptanmıştır. Yukarı ve aşağı şehir olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Yerleşim M. Ö. 2600'lerde başlayıp M. Ö. 2000'li yıllara kadar devam eden Erken Tunç Çağı yerleşimidir (Özgüç 1947, 643).

Yerleşimde tepe kesiminde üç yapı katı tespit edilmiştir ve I. Yapı katında savunma duvarı kalıntılarıyla karşılaşmıştır. Sur duvarının önünde kare planlı kule kesimi açığa çıkarılmıştır. Şevli¹ bir yapıya sahip sur duvarının temeli iç ve dış yüzlerde iri, orta kısımda ise küçük taşlarla doldurulmuştur (Özgüç 1947, 643). Duvarların temeli höyüğün yakınında bulunan taş ocağından getirildiği düşünülen kalker bloklarla inşa edilmiştir. Savunma duvarının iç kesiminde sivil bir yapıya ait duvar temelleri açığa çıkarılmıştır (Özgüç 1947, 643). Bu yapının içerisinde ocak kalıntıları ve surla aynı evreye ait seramik parçaları bulunmuştur. Surun devamını bulmak amacıyla höyüğün kuzey kesiminde yapılan çalışmalarda, sur duvarının bu kesimde de devam ettiği ve diğer kesimde olduğu gibi tahribata uğradığı ve sonrasında onarım görmediği anlaşılmıştır (Özgüç 1947, 644). I. Yapı katının bir yangınla son bulunduğu sur ve yapı kalıntısındaki yanık izlerinden anlaşılmaktadır. Bu yıkımdan sonra yerleşimde bir daha iskân olmamıştır (Özgüç 1947, 643-644)

I. Yapı katında tek renkli ve boyalı seramik örnekleri bir arada ele geçmiştir. Boyalı seramik çoğunluğu oluşturmaktadır ve arkeoloji literatüründe «Maltepe Boyalıları» olarak tanımlanmış yerel boyalı seramik grubunu oluşturur (Lev. IIIa-b). Boyalıların hamur ve astarı açık ve koyu krem tonlarındadır boya ise açık kırmızı ve kahverengi tonlarında geometrik desenlerden oluşmaktadır. Boyalı seramiğin hamuru kum katkılı olup, oldukça iyi pişirilmiştir. Bu seramik grubunun büyük çoğunluğu elde bir kısmı

¹ Maltepe şevli sur sistemi Tahsin Özgüç tarafından Troya I. ve II. Yapı evrelerindeki sur sistemiyle benzerlik kurulmaktadır (Özgüç 1947, 644)

çarkta yapılmıştır (Özgüç 1947, 646). Tek renkli seramikte ise krem astarlı kapların yanı sıra siyah astarlı, ince cidarlı, iyi perdahlı seramik örneklerinin yanı sıra astarsız kirli beyaz renkli mal grubu da tespit edilmiştir (Özgüç 1947, 646). Boyalı seramik örnekleri II. Yapı katında dikkat çekici bir şekilde azalmış olup, II. ve III. Yapı katları tek renkli seramik ile karakterize edilmiştir. Tek renkli seramikte her üç yapı katında da bir devamlılık söz konusudur ve evreler arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. Ancak I. Yapı katında boyalı seramiklerin ve çarkta yapılmış seramiklerin üretilmesi farklılık olarak değerlendirilmiştir. I. yapı katında çarkta yapılmış seramik görülürken II. ve III. Yapı katında yoktur (Özgüç 1947, 647).

II. ve III. Yapı katında tek renkli seramikte benzer özellikler görülmektedir ve üç gruba ayrılmıştır. Birinci grupta; dışı siyah astarlı, parlak perdahlı, elde yapılmıştır. Basit profilli vazo ve çanak formları görülmektedir (Özgüç 1947, 647 şek. 87, 118, 125). İkinci grupta içi-dışı kahverengi astarlı ve perdahlı olup elde yapılmıştır. Bu grup arasında astarsız ve perdahsız mutfak kapları da bulunmaktadır. Formlar birinci grupta olduğu gibidir (Özgüç 1947, 647 şek. 86, 88). Üçüncü grupta içi-dışı koyu gri, kirli astarlı ve perdahlı el yapımı seramik örnekleri bulunmaktadır. Bu grupta ağız kenarlarının dışı kalınlaştırılmış ve delikli örnekleri de vardır. Dipleri düz ve kalındır (Özgüç 1947, 647 şek. 124, 121,122, 112)

Höyüğün güney kesiminde yapılan çalışmalarda I. yapı katı sur ve sivil konut duvarlarının altından II. Yapı katına ait dikdörtgen planlı ev kalıntısı tespit edilmiştir. Yapı büyük oranda I. Yapı katına ait sur duvarı inşası sırasında tahrip edilmiştir (Özgüç 1947, 645). III. Yapı katında da oldukça sağlam durumda bir ev kalıntısı açığa çıkarılmıştır. Evin duvarları küçük ve düzensiz taşlarla inşa edilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan iki odalı evin büyük olan odasında, köşede bir ocak açığa çıkarılmıştır. Odaların zeminini sert, sıkıştırılmış kil ile sıvanmıştır (Özgüç 1947, 645).

Aşağı şehirde ise dolgu toprağının altından II. Yapı katına ait mimari unsurlarla karşılaşmıştır. Bu yapı katında bir evin mutfak olduğu düşünülen mekânı tam olarak ortaya çıkarılmıştır. Tamamen kerpiç duvarla inşa edilmiştir. Mutfağın içinde gruplar halinde çanak ve çömleklerle birlikte depolama kapları bulunmuştur. Mutfağın tabanı sertleştirilmiştir ve kuzey kenarında yassı taşlarla yapılmış yuvarlak bir ocak bulunmuştur. Ocağın dış kenarı kerpiçlerle desteklenmiştir. Ocağın kenarında kaplar ve bir ağırlık ele geçmiştir (Özgüç 1947, 652). Söz konusu bu ev ve tabakaya ait yerleşim yangın geçirmiş ve daha sonrasında iskân görmemiştir. Anlaşıldığına göre höyüğün aşağı kesimi geç evre I. Yapı katında yerleşim görmemiş sadece akropol kesiminde tespit edilmiştir (Özgüç 1947, 652).

Aşağı şehrin en erken tabakasının seramikleri elde yapılmış olup kum katkılıdır. Çoğunlukla kahverengi astarlı ve perdahlıdır. Kaba niteliklilerin yanı sıra ince niteliklilerde bulunmaktadır. Mutfak tabanında bulunan kapların ağız kenarları çoğunlukla dışa çekik, geniş karınlı, silindirik boyunlu ve düz diplidir (Özgüç 1947, 653 şek. 75,77,78,79,80,101). Ayrıca Maltepe Höyük'e özgü geniş ve yuvarlak karınlı, omuz kısmı içeri doğru inceltilmiş ve ağız kısmı içeri çekik, kulpsuz çömlekler de bulunmaktadır (şek. 81-83, 100). Bu çömlek formunun dışında şerit kulplu, boyunlu çanak formu da Maltepe yerleşimine ait bir kap formudur. Boyalı seramik bu tabakada bulunmamıştır (Özgüç 1947, 653-654) (şek. 15-18).

İlk yerleşim katının çanak çömleği de elde yapılmıştır ve hamurunda katkı maddesi olarak erken tabakada olduğu gibi kum karıştırılmıştır. Bu evrede seramik gri ve kahverengi hamurlu, içi dışı siyah, içi açık kahverengi astarlıdır. Siyah astarlı ince nitelikli kaplar parlak perdahlıdır. Form olarak erken tabakada görülen biçimlerden farklılık yoktur (Özgüç 1947, 654).

Aşağı şehirde bulunmuş olan kap parçaları tepe kesiminde bulunanlardan daha basit niteliktedir. Aşağı şehir yerleşimi tepedeki yerleşimden daha erken sona ermiştir ve boyalı seramik parçaları Aşağı Şehirde bulunmamıştır. Seramik özelliklerine göre tepenin 2 ve 3. Yapı katı ile aşağı şehrin II. Tabakası çağdaştır. Bu evrede aşağı şehir ve tepe kısmında sur duvarı bulunmamaktadır (Özgüç 1947, 654). Bu kültürün son evresinde aşağı şehir terk edilmiş, tepe kısmı ise sağlam bir sur duvarı ile çevrelenmiştir. Son evrede sadece tepe kısmında yerleşim olması ve bu kısımda da sur sisteminin olması bu dönem içerisinde korunma ve savunmaya ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu evrenin bir yangınla son bulması ve tekrar yerleşimin kurulmaması da bunu desteklemektedir (Özgüç 1947, 655).

Maltepe Höyük kazıları 5 gün gibi kısa bir sürede elde edilen sonuçlara göre Sivas çevresinin kazısı yapılmış tek Erken Tunç Çağı yerleşimi olarak bu dönem hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu dönemde yukarı Kızılırmak Bölgesine has yerel özellikler gösteren Anadolu kültürleri içerisinde kendine has niteliklere sahip dikkat çekici bir yerleşimdir.

Seramik buluntuları dışında iki oluklu balta, kemik bız, taş bıçak, pişmiş topraktan ortaları delik sivri uçlu buluntular ele geçmiştir.

Kayalıpınar-Samuha

Kayalıpınar, Sivas-Yıldızeli ilçesine bağlı Kayalıpınar Köyünün yakınlarında yer almaktadır (Levha IVa-b).

1999 yılında yüzeyde bulunan bir tablet parçası ile önemli bir yer olduğu anlaşılmış ve yerleşimde 2002-2003 yıllarında sistemli yüzey araştırmaları ve jeofizik ölçümleri yapılmıştır. 2005 yılında ise T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün verdiği izinle Vuslat Müller-Karpe ve Andreas Müller-Karpe tarafından ilk kazılara başlanmıştır (Müller-Karpe 2011, 407). Kazılara başlanana kadar yerleşim üzerinde gerek tarım faaliyetleri gerek mimariye ait taşların sökülüp götürülmesi suretiyle üst tabakalar yoğun tahribata maruz kalmıştır.

Kazılara başlamadan önce yerleşim alanında yapılan jeofizik ölçümleri, güneydoğu kesiminde anıtsal yapıların olduğunu göstermiştir ve ilk kazı çalışmalarına bu kesimden başlanmıştır (Müller-Karpe 2016,297) (Lev. Va). Bu alanda ilk belirlemelere göre 6 yapı evresi tespit edilmiştir (Müller-Karpe 2011, 407). Burada da tarımsal faaliyetler sebebiyle yüzeye yakın yapılara ait duvar kalıntıları büyük oranda tahrip edilmiştir.

Yerleşimde güneydoğu tepesinin tümü Geç Dönemlerde mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. Hellenistik Dönemden Erken Bizans devrine kadar çok sayıda mezar tespit edilmiştir (Müller-Karpe 2011, 408).

2014 yılında yapılan kazılarda yerleşim ve Hitit tarihi açısından oldukça önemli bir veriye ulaşılmıştır. Kayalıpınar'da ele geçen kil tablet üzerinde Samuha adı okunmuş ve Kayalıpınar kentinin Hitit belgelerinde adı sıklıkla geçen Samuha kenti olduğu anlaşılmıştır (Lev. Vb). Tablet dinsel içeriklidir, dört ayrı dini bayramda yapılması gerekli adaklar hakkında bilgi verilmektedir. Boğazköy tabletlerine göre Samuha, Hititlerin en önemli ve başkent Hattuşa dışında en çok bilgiye sahip olunan kentidir (Müller-Karpe 2016, 297-298).

Kayalıpınar/Samuha yerleşimi Hitit Döneminde önemli kentlerden biri olmasının yanı sıra Assur Ticaret Kolonileri Çağında da Karum olarak nitelendirilen kentlerden biridir (Müller-Karpe 2016, 298). Yazılı belgelerden anlaşıldığına göre Samuha, Erken Hitit Dönemi olan Asur Ticaret Kolonileri Döneminde wabartum olarak nitelenen küçük bir pazaryeri niteliğindeki, daha sonra gelişerek ticarete söz sahibi büyük bir ticaret merkezi (karum) haline gelmiştir. Sonrasında ise Hitit kralları kente kült merkezi olarak önem vermişlerdir. M. Ö. 1400'lü yıllarda Hitit büyük krallarından Tuthaliya ülkeyi Samuha'dan yönetmiş ve burası kısa süreliğine Hitit başkenti özelliğine sahip olmuştur. Sonrasında da kent önemli siyasi ve politik olayların geçtiği bir şehir olmaya devam etmiştir (Müller-Karpe 2016, 298)².

² Kayalıpınar/Samuha hakkında ayrıntılı bilgi Vuslat-Andreas Müller-Karpe'nin yayınlarında bulunmaktadır.

Kayalıpınar'ın kronolojik geçmişi Hititler öncesinde de burada yerleşim olduğunu göstermektedir. M. Ö. 3. binde küçük bir merkez olduğu düşünülen alanda ele geçen seramik örnekleri bir taraftan batı Anadolu Troya kültürü diğer taraftan doğu Anadolu Karaz kültürü etkilerinin tespit edildiği bir merkez görünümündedir. Bunda iki farklı bölge arasında bir geçiş noktasında yer alması etkindir. Orta Tunç Çağı'na ait ise İç Anadolu Bölgesi'nin karakteristik seramik gruplarından biri olan Alişar III boyalıları tespit edilmiştir. Seramik dağılımına göre yapılan ön değerlendirmeye göre M. Ö. 3. Binden M. Ö. 2. Bine geçişte küçük köy karakterinde bir yerleşimken kent niteliğine Erken Hitit Dönemi (Orta Tunç Çağı) ile birlikte geçiş yapmaktadır (Müller-Karpe 2016, 300).

Assur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait iki ev bulunmuştur. Bu yapıların içerisinde ele geçen Eski Asur çivi yazılı tabletlerde şahıs isimleri tespit edilmiş ve kazıcıları tarafından evlere bu kişilerin adı verilmiştir. Bunlardan Kuzeydeki Tamura'nın evi, güneydeki ise Tatali'nin evi olarak isimlendirilmiştir (Müller-Karpe 2016, 300, 314, Res. 2) (Lev. VIa). Tüccarlara ait olabileceği düşünülen evlerin oldukça düzgün birbirine benzeyen planları vardır ve aynı seviyede yapılmışlardır. Yapıların belirli bir oranda ve düzgün bir planda olması yapılar inşa edilmeden önce arazinin belirli sistemde parsellendiğini ve buna uygun bir şekilde yapıldığını düşündürmektedir. Böylelikle Kayalıpınar'da belirli bir sistem içerisinde tasarlanarak yapıların inşa edildiğini gösteren bir şehircilik anlayışından bahsetmek mümkün gözükmektedir. Yapıların batı köşelerine yakın yüklü eşek ve at arabalarının geçebileceği, 2. 5 m. Genişliğinde giriş-çıkış kapıları bulunmuştur (Müller-Karpe 2016, 301). Bu yapıların içerisinde Eski Assur çivi yazısıyla yazılmış tablet, Anadolu'da Kayseri-Kültepe dışında bu dilde yazılmış ender belgelerden biridir. Tüccarlara ait olduğu düşünülen bu yapılardan çok sayıda üzeri mühürlü kil kapatma ele geçmiştir. Bunların büyük bölümü Anadolu tipi damga mühürlerdir, bir kısmı ise Assur ve Suriye etkili silindir mühür baskılarıdır (Müller-Karpe 2011, 412).

Kayalıpınar'da Hitit İmparatorluk Döneminde ise ait birbiriyle bağlantılı ancak bağımsız yapılmış, A, B ve C binaları olarak isimlendirilmiş yapı birimleri açığa çıkarılmıştır. Son yıllarda yapılan kazılarda C binasının, diğer yapıları birbirine bağlayan bir bağlantı binası olduğu anlaşılmıştır. Bu yapıların kompleks bir saray yapısı olduğu anlaşılmış ve en az 42 odası tespit edilmiştir (Müller-Karpe 2016, 304-305).

A yapısının giriş kısmında Hitit İmparatorluk Dönemine tarihlendirilen (M. Ö. 15. -14. yy) üzerinde tahtında oturan bir tanrıça bulunan blok

aştan yapılmış bir ortostat bulunmuştur (Müller-Karpe 2016, 305) (Lev. VIb). A Binasının içerisinde çok sayıda Dönemin karakteristik seramiklerinin yanı sıra çivi yazılı tablet parçaları, bullalar ve mühür baskılı kapamalar bulunmuştur. Çivi yazılı tablet parçalarının içeriği mektupların yanı sıra bayram törenleri ve fal metinleri ile ilgilidir (Müller-Karpe 2011, 410). Yapının kuvvetli bir yangın geçirdiğine dair izler tespit edilmiştir. A binasının yanında yer alan B Binası bir çeşit hizmet binası olarak düşünülmektedir. Bu yapının içinde libasyon kolları, boğa biçimli sunu kapları, çok sayıda bronzdan yapılmış ok ucu bulunmuştur (Müller-Karpe 2011, 411). B yapısında ele geçen seramikler arasında yerli kapların yanı sıra Suriye şişesi ve Kıbrıs testileri gibi ithal malzemelerde bulunmaktadır. Her ikisinin de büyük bir saray yapısının bölümleri olduğu düşünülmektedir. B yapısında ele geçmiş tabletlerden biri M. Ö. 1400'lere tarihlenmektedir ve Hurri dilinde yazılmıştır. Tarihsel içerikli metinde, Çukurova Bölgesine yapılan bir seferden bahsedilmektedir. Diğer tabletler ise bayram törenlerinin anlatıldığı dinsel içerikli belgelerdir (Müller-Karpe 2011, 411).

3. tabakaya ait olan A ve C binalarından oluşan saray kompleksi bir yangın geçirmiş, sonrasında yerleşim tekrar inşa edilmiştir ve bu evresinde (2. Tabaka) yeni bir mekân D binası yapılmıştır (Müller-Karpe 2016, 307). Anıtsal nitelikte yapılmış D binasının aynı zamanda oldukça gösterişli bir giriş kısmı bulunmaktadır (Lev. VIIa). Bu yapı imparatorluğun yıkımına kadar uzun bir süre kullanılmıştır ve bir saray külliyesi olarak değerlendirilmektedir (Müller-Karpe 2016, 309).

Yerleşimde 59 tableten oluşan bir arşiv bulunmuştur. Bu tablet parçalarının hemen hemen hepsi M. Ö. 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir. Arşivde bulunmuş tabletlerdeki metinlerin hepsinin dini nitelikli olduğu anlaşılmıştır ve bir tapınağa ait arşiv olabileceği düşünülmektedir. Ancak şimdiye kadar yapılan kazılarda henüz tapınak yapısıyla karşılaşmamıştır. Metinlerin çoğunluğunu kült envanterleri oluşturmakta ve genelde bazı kurban listeleri sıralanmaktadır. Ayrıca bazı bayramlarda dini törenin nasıl yapılacağı anlatılmaktadır. Bir diğer yazım gurubunu fal metinleri oluşturmaktadır. Bu fal metinlerinde de kuşların uçuşları takip edilerek kehanetlerde bulunmaktadır. Bazı ufak parçaların ise mektuplara ait olduğu tahmin edilmektedir (Müller-Karpe 2016, 311-312).

Kayalınar-Samuha'da yapılmakta olan kazılar yazılı belgelerde anlatılan tarihsel olayları doğrulayan ve destekleyen sonuçlar vermeye devam etmektedir.

Kuşaklı-Sarissa

Kuşaklı/Sarissa, Sivas'ın 52 km güneybatısında, Altınyayla İlçesi'ne bağlı, Başören Köyü'nün 4 km doğusunda yer almaktadır (Müller-Karpe 1994, 259).

1992-2004 tarihleri arasında Andreas Müller-Karpe tarafından kazılar gerçekleştirilmiş ve Hititlere ait yeni ve önemli verilere ulaşılarak Hitit tarihine önemli katkılar sağlanmıştır.

Merkezin adı yerleşimi çevreleyen sur sisteminin görünür olmasından dolayı yöre halkı tarafından Kuşaklı olarak adlandırılmıştır (Lev. VII. b). Kuşaklı'da ele geçen Hititçe yazılmış kil tabletler ve mühür baskılarında «Sarissa» adının geçmesi, kent'in Hitit Dönemindeki adının Sarissa olduğunu göstermiştir. Sarissa adı sadece Kuşaklı'daki yazılı belgelerde değil, Boğazköy-Hattuşa'daki yazılı belgelerde ve Mısır-Karnak'ta Amun tapınağına yazılmış olan Kadeş antlaşmasında da bulunmaktadır. Bu yazılı belgelerde kent, genellikle «Fırtına Tanrısının kenti, Sarissa» ifadesiyle geçmektedir. Bu yazılı anlatım ve kentten ele geçmiş arkeolojik kalıntılar Kuşaklı'nın önemli bir kült merkezi olduğunu göstermektedir (Müller-Karpe 2013, 220-221).

Kuşaklı kentinin doğal yükselti üzerine oturtulmuş ve yapılar, mimari düzenlemeler planlanarak inşa edilmiştir (Müller-Karpe 2003, 437) (Lev. VIIIa). Akropol ve Aşağı Şehir'den oluşan kentte Akropol kesiminde halkın oturduğu konutlara rastlanmamıştır (Müller-Karpe 2003, 437). Hititler tarafından M. Ö. 1600'lerde kurulmuş orta büyüklükte bir kenttir ve en erken tabakalar Eski Hitit Dönemine aittir (Müller-Karpe 2003, 437). Yerleşimde tespit edilen yapıların çoğu Hitit İmparatorluk Dönemine aittir. M. Ö. 1400'lerde kent yakılıp yıkılarak işgal edilmiş ancak sonrasında tekrar kurulmuştur ve M. Ö. 1200'lerde Hitit İmparatorluğunun çöküşüne kadar varlığını sürdürmüş ve çöküşle birlikte Sarissa kenti de bir yangınla yıkılmıştır (Müller-Karpe 2013, 225).

M. Ö. 1600'den önceki tarihlere ait yerleşim tespit edilmemiş olan kent, Hititler tarafından kurulmadan önce planlanmış ve mimari yapılar bu plana sadık kalınarak yerleştirilmiştir.

Oval bir görünüme sahip kent'in etrafı sandık duvar tekniğinde yapılmış sur duvarları ile çevrelenmiştir. Bu sur duvarları arasında kente giriş çıkışı sağlayan dört yön hizasında, aşağı yukarı karşılıklı gelecek şekilde 4 kapı yerleştirilmiştir (Mielke 2018, 69-70). Kapılardan iki tanesinin kazısı yapılmış diğer ikisinin ise jeomanyetik ölçümlerle yerleri tespit edilmiştir. Kapıların iki kenarında sur duvarı boyunca 25 m. aralıklarla çıkıntılı kuleler

yerleştirilmiştir (Müller-Karpe 2002, 470). Sur kapılarından güney, kuzeybatı ve güneybatı kapılarının önünde baraj göletleri tespit edilmiştir. Yerleşimin su ihtiyacını karşılamaya yönelik bu göletlerden çeşitli mekanlara ulaşan pişmiş topraktan su borularının döşenmiş olduğu anlaşılmıştır (Brandau 2011, 59). Bu baraj göletleri arasında güneybatı kapısında yer alan şuan kadar tespit edilmiş en eski baraj yapısı örneği olarak kabul edilmektedir (Müller-Karpe 2013, 20). Bu göletlerde yalıtım yapıldığı ve su sızmasını engellemek için çeşitli maddeler kullanıldığı anlaşılmıştır.

Yerleşim aşağı ve yukarı şehir/akropol olmak üzere iki kesimden oluşmaktadır. Akropol kesiminde tapınakların, depoların, atölyelerin ve idari yapıların bulunduğu 7 ayrı mimari birim tespit edilmiştir (Müller-Karpe 2003, 437). Bu yapılardan en önemlisi C yapısı olarak adlandırılan Fırtına Tanrısı için yapılmış tapınaktır (Lev. VIIIb). Yaklaşık 110'dan fazla odaya sahip olan ve birkaç katlı olduğu düşünülen bu yapı hem Kuşaklı'daki en büyük yapı hem de Hitit yerleşimleri arasında tespit edilmiş en büyük tapınak yapısıdır (Müller-Karpe 2013, 223). Yapının ortasında büyük bir avlu ve etrafına yerleştirilmiş mekanlar yer almaktadır. İki girişi olan C yapısının kapıları ahşap kanatlarla kapatılmıştır. Yapının içerisinde ana kült odası, depo birimleri, bira imalathanesi gibi çeşitli faaliyetlere yönelik mekanlar bulunmaktadır. Bira imalathanesi olarak tanımlanmış mekânın içinde çok sayıda çanak çömlek ve testi parçaları ele geçmiştir. Bu kapların içinde kömürleşmiş arpa taneleri tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmının çimlendirilmiş olması bira üretimi için kullanıldıklarını göstermektedir (Müller-Karpe 2013, 223). Ayrıca ele geçen kap formlarının çeşitliliği bira üretimi ve sunumunda farklı kap tiplerinin kullanılmış olduğunu göstermektedir. Bira o dönemlerde hem günlük hayatlarında kullanılmış hem de tanrılara sunulmak üzere üretilmiştir. Boğazköy-Hattuşa'da bulunmuş çivi yazılı tabletlerde Sarissa'daki bayram törenlerini anlatan metinlerde de kralın tanrılara bira sunumu yaptığı anlatılmaktadır. Tapınakta ele geçen buluntular arasında fırtına tanrısının kutsal hayvanı iki boğa figürünü ele geçen önemli buluntular yer alır (Lev. IXa) (Müller-Karpe 2013, 223). C yapısında ele geçen önemli buluntular arasında ayrıca 3 adet çivi yazılı kil tablet, mühür baskıları (Müller-Karpe 1999, 450), damga mühür (Müller-Karpe 2003, 441), bronzdan ok ucu ve mızrak ucu ele geçen buluntular arasında yer alır.

Akropoldeki önemli yapılardan bir diğeri A binasıdır. Bu yapıda 51 adet kil tablet parçasından oluşan bir arşiv ele geçmiştir. Tabletlerin konusu dini içerikli olup, fal metinleri, bayram metinleri ve kült envanterinden oluşmaktadır (Müller-Karpe 1999, 448). Bu yapıda bulunmuş çivi yazılı kil

tablet parçalarından birinde, “Šarišša Şehrinde” her ilkbaharda kutlanan bayram törenlerinden bahsedilmektedir. Bu törene katılmak ve çeşitli kült işlemlerini yerine getirebilmek için Büyük Kral’ın başkent Hattuša’dan buraya gelerek hazır bulunduğundan bahsedilmektedir. Bu yapının bir rahibin ya da dinle ilgili görevlilere ait olduğu düşünülmüştür (Müller-Karpe 2013, 223). A yapısının ilginç buluntularından biri bronzdan yapılmış bira içiminde kullanıldığı düşünülen delikli bir uçluktur (Müller-Karpe 2004, 34) (Lev. IXb). Bu eser Kuşaklı-Sarissa halkının bira içerken günümüzün pipetleri gibi bronzdan yapılmış bir uçluk kullandıklarını göstermektedir³. A yapısının yanında aralarında pişmiş toprak su borularının döşeli olduğu hizmet binası olarak düşünülen B yapısı bulunmaktadır (Müller-Karpe 2002, 141).

Yerleşimin batı yamacında ise halkın yaşadığı evler tespit edilmiştir. Bu kesimdeki mekanlarda pota, döküm kalıbı ve bronz cüruf parçaları bulunduğu için metal atölyesi olarak değerlendirilmiştir (Müller-Karpe 1999, 147).

Akropolden daha aşağı seviyede bulunan kuzey teras alanında bir tapınak yapısı daha açığa çıkarılmıştır. Bu yapının yanında da kervansaray olarak tanımlanan bir başka mekân tespit edilmiştir. Buradaki tapınak C yapısından daha küçüktür 50’den fazla odası bulunmaktadır (Müller-Karpe 1999, 445). Tapınak yapısının içinden tespit edilmiş olan merdiven boşluklarından dolayı iki katlı olduğu anlaşılmıştır. Hitit tapınaklarında genel olarak görüldüğü gibi kuzey ve güney yönünde iki girişi bulunmakta ve kapı kanatlarının önünde nöbetçi odaları yer almaktadır. Tapınak içerisinde kil kapama örnekleri, bullaların ele geçtiği tapınak yapısı bira imalathanesi, depo birimleri, banyo odaları gibi farklı işlevsel özelliklere sahip odalar bulunmaktadır (Müller-Karpe 2002, 474). Odalardan birinde pişmiş topraktan küvet ele geçmiştir.

Kervansaray yapısında ise ahır ve depo niteliğinde mekanlar tespit edilmiştir. Bu yapıdaki bazı mekanlarda at kemikleri ve avlusunda at arabası kalıntıları ele geçmiştir (Müller-Karpe 2004, 142).

Kuşaklı kentinin güney tepesinde üçgen şeklinde bir depo yapısı ve çömlekçi fırını açığa çıkarılmıştır. Tahıl deposu olduğu anlaşılan yapı doğal kireçtaşı oyularak yapılmıştır (Lev. Xa). Yapının etrafı toprak setlerle yükseltilmiştir. Dış yüzeyi yığma taş döşemeyle kaplı dolgu setin cephe-

³ Bronzdan yapılmış olan uçluğu ile aynı işleve sahip bronzdan yapılmış süzgeçli bir uçluk, Uluburun Batığında ele geçmiştir (Müller-Karpe 2004, 34).

sinden aşağıya doğru taştan yapılmış kanalların uzandığı anlaşılmıştır (Müller-Karpe 2013, 443).⁴ Hesaplamalara göre bu depoda yaklaşık 700 ton tahıl depolandığı anlaşılmıştır. Depodan ele geçen malzemeler üzerinde arkeobotanik çalışmalar yapılmış ve beş buğday çeşidinin yanı sıra arpa depoladıkları anlaşılmıştır.

Dinsel nitelikte bir kent olduğu düşünülen Kuşaklı-Sarissa çevresinde yapılan araştırmalarda yerleşimdeki tapınakların dışında kent dışı kutsal alanlar açığa çıkarılmıştır. Höyüğün yakınında Kulmaç (Karatonus) dağı yer almaktadır (Lev. Xb)⁵. Bu dağın Hitit yazılı belgelerinde adı geçen Sarissa Dağı olduğu düşünülmektedir (Müller-Karpe 2015, 83). Kulmaç Dağının en yüksek kesiminde taş döşeme ile kaplanmış çivi yazılı metinlerde de geçen Supitassu su kaynağı ve gölet yapısı belirlenmiştir. Yazılı belgelerde bu kutsal göletin yakınlarındaki huwaşi taşında dini ritüellerin yapıldığından bahsedilmektedir (Dörfler vd. 2011, 101; Beckman 2013, 157)⁶. Bir başka yazılı belgede ise Sarissa Dağı hakkında kutsal bir dağ olarak anlatılmaktadır⁷. Dağın kuzeyinde bir su kaynağı bulunmaktadır. Dağın üzerinde tespit edilmiş olan kutsal yapıların yönü şehre doğru yerleştirilmiştir (Bahar 2018, 411). Ayrıca Kulmaç Dağı Altınyayla mevkiisinde bulunmuş olan Hitit İmparatorluk Dönemine ait stel bölgenin dini anlamda önemli bir yer olduğunu gösteren diğer kanıtlardan biridir (Lev. Xb) (Bahar 2018, 211). Sivas Arkeoloji Müzesinde sergilenen stelin ön yüzünde geyik üzerinde bulunan tanrıya yapılan libasyon sahnesi yer almaktadır.

Sivas ve çevresinde şimdiye kadar yapılmış ve yapılmakta olan kazılar bölgenin tarihsel sürecini ve devamlılığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Yüzey araştırmalarında birçok yerleşim tespit edilmesine rağmen

⁴ Hitit'lerde büyük boyutlu yer altı depoları beslenme ihtiyacının karşılanmasının yanı sıra devlet hazinesi ve güç kaynağı olarak oldukça önemlidir. Artı ürünün depolanması, olumsuz koşullarda, kıtlık zamanlarında kentlerin güvenliğinin korunup, sürekliliğinin sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan tahıl ihtiyacı bu depolarda saklanarak devlet ekonomisinin temel ihtiyacı sağlanmıştır (Atila 2018, 177).

⁵ Hitit'ler dağları, tanrı olarak ya da tanrıların yaşadığı yerler ve dünya ile iletişime geçtikleri yerler olarak görmüşler ve kutsal alanlar olarak değerlendirmişlerdir (Bahar 2018, 403, 405).

⁶ Kuşaklı'da bulunmuş olan bir yazılı belgede "İlkbahar geldiği zaman, kral festivali kutlamak için Sarissa'ya gider. Kral şehre gelir gelmez, şehrin içerisine girmez fakat yukarı yolu takip ederek Fırtına Tanrısı'nın huwaşi'sine gider." ifadeleri bulunmaktadır (Gernot 2015, 93).

⁷ "Hey Sarissa dağı, ayağa kalk! Güçlü kralına, kraliçene, (Hatti ülkesinin) bekçilerine beslenmiş sığır ve keçiler geri dönsün. Onları güçlü yapmaya ve korumaya gel! İyi haberler onları bulsun, güçlü kral ve kraliçe demirden tahtın üzerinde olsunlar! Onlar mutlu olsunlar!" (Beckman 2013: 155) ifadeyle anlatılmaktadır.

men ne yazık ki şimdiye kadar yapılmış olan kazılar oldukça sınırlı kalmıştır. Umuyoruz ki önümüzdeki yıllarda yapılacak olan arkeolojik kazı çalışmaları ile bölgenin er erken dönemlerine ait verilere ulaşılabilecektir.

KAYNAKLAR

- Atila, Nermin. "Hitit Devleti'nde Güvenlik Algısı", TAD, C. 37/ S. 64, 2018.
- Bahar, Hasan. , Turgut, Murat. , Küçük, Bora. "Hititlerde Yerleşim Yeri-Kutsal Dağ İlişkisi Üzerine Bir Mesafe Önerisi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 39, Konya, 2018.
- Brandau, B. , Schickert, H. *Hititler*, (Çev. Nazife Mertoğlu), Arkadaş Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2011.
- Beckman, Gary. "Intrinsic and Constructed Sacred Space in Hittite Anatolia", *Heaven on Earth Temples, Ritual and Cosmic Symbolism in the Ancient World*, (Ed. Deena Ragavan), The Oriental Institute of Chicago, 2013.
- Dörfler, Walter. , Herking, Christa vd. "Environment and Economy in Hittite Anatolia", *Insights into Hittite History and Archaeology*, (Ed. Herman Genz, Dirk Paul Mielke), Leuven – Paris – Walpole, 2011.
- Engin, Atilla. , UYSAL, Bora. , Zengin Koşan, Olcay. , Ay Şafak, Filiz. , Bozkurt, Aydoğan. (2013) "Sivas İli 2012 Yılı Yüzey Araştırması", *31. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C. 1. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2013.
- Gernot, Wilhelm. "The Sacred Landscape of Sarissa", *Sacred Landscapes of Hittites and Luwians Proceedings of the International Conference in Honour of Franca Pecchioli Daddi*, (Ed. Anacleto D'Agostino, Valentina Orsi, Giulia Torri), Firenze University Press, Firenze, 2015.
- Kökten, Kılıç. "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar". *Belleten*, C. VII, S. 32, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1944.
- Kökten, Kılıç. (1947). "1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları", *Belleten*, C. XI, S. 43, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1947.
- Mielke, Dirk Paul. "Hittite Fortifications Between Function and Symbolism", *Understanding Ancient Fortifications: Between Regionality and Connectivity*, (Ed. A. Ballmer, M. Fernandez-Götz, D. P. Mielke), Oxbow Books, Oxford, 2018.
- Müller-Karpe, Andreas. "Kuşaklı-Sarissa 1993-1997 yılı Kazılarına Toplu Bakış", *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. I, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- Müller-Karpe, Andreas. "Kuşaklı-Sarissa, Yukarı Ülke'de Bir Kült Merkezi", (Ed. W. Jacop), *Hititler ve Hitit İmparatorluğu Bin Tanrılı Halk*, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 2002.
- Muller-Karpe, Andreas. "1999-2001 Yıllarında Kuşaklı-Sarissa'da Yapılan Kazı ve Araştırmalar", *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

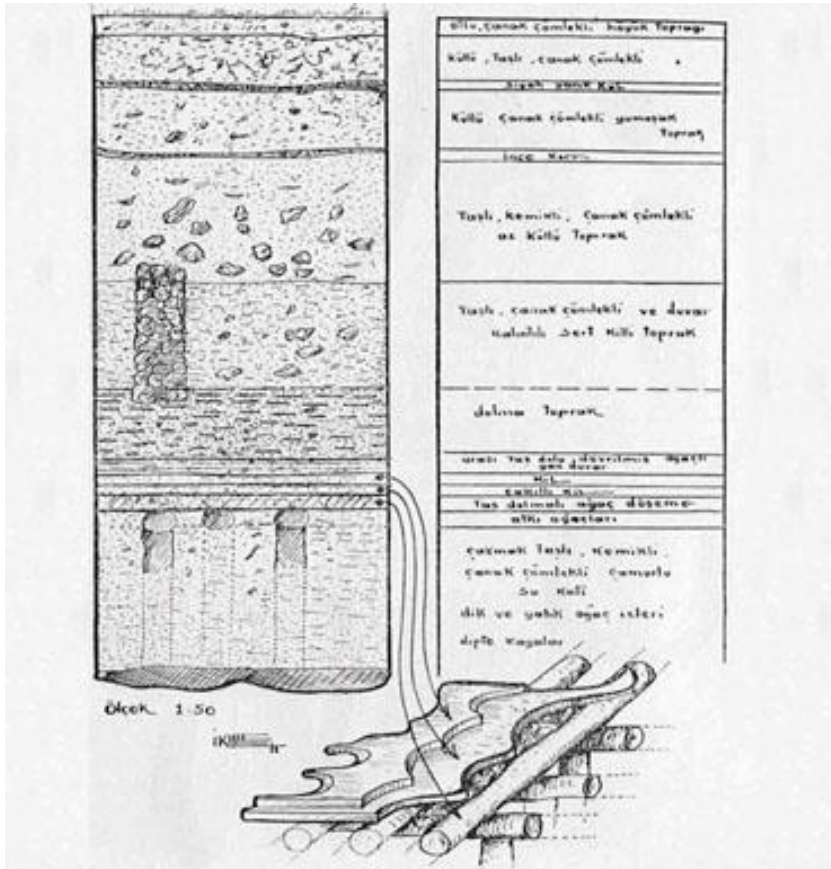
- Müller-Karpe, Andreas. , Müller-Karpe, Vuslat. "Kuşaklı-Sarissa", *Arkeoatlas* S. 3, Doğan Burda Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Müller-Karpe, Andreas. "Kayalıpınar'da Yapılan Araştırmalar", 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, T.C. C. 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011.
- Müller-Karpe, Andreas. , Müller-Karpe, Vuslat. "Kuşaklı-Sarissa", *Hititler-Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites-An Anatolian Empire*, (Ed. Doğan-Alparlan, Meltem, Alparslan Metin), İstanbul, 2013.
- Müller-Karpe, Andreas. "Planning a Sacred Landscape. Examples from Sarissa and Hattusa", *Sacred Landscapes of Hittites and Luwians Proceedings of the International Conference in Honour of Franca Pecchioli Daddi*. (Ed. Anacleto D'Agostino, Valentina Orsi, Giulia Torri), Firenze University Press, Firenze, 2015.
- Müller-Karpe, Vuslat, Müller-Karpe, Andreas Müller-Karpe (2016), "Kayalıpınar/Samuha'da Yapılan Kazı Çalışmaları". 38. Kazı Sonuçları Toplantısı. 3. Cilt:297-316
- Ökse, A. Tuba. "Yukarı Kızılırmak Havzası Tunç Çağları ve Demirçığ Yerleşim Tarihi", *Bellekten*, C. LXII. S. 234, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- Ökse, A. Tuba. "Sivas İli 2000 Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 23. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Özgüç, Tahsin. "TTK Adına Yapılan Maltepe (Sivas Yakınında) Kazısı", *Bellekten*, C. X, S. 44, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1947.

EKLER

Levha I

a) Hafik - Pıllır Höyük

b) Pıllır Höyük tabakaları gösteren kesit çizimi ve ağaç döşeme (Kökten, 1947: Lev. LXXXIX)

Levha II

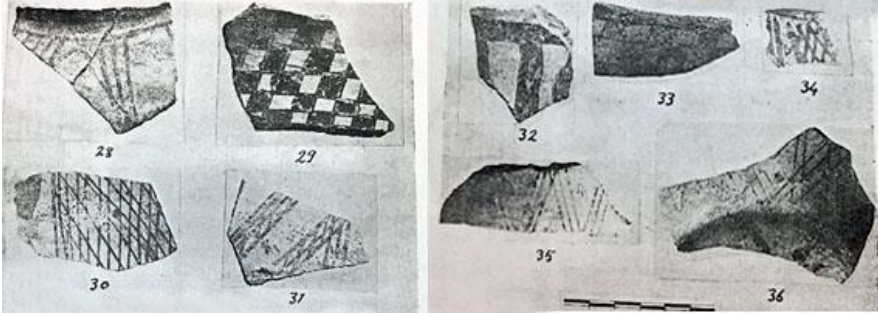

a) Palafit Ev Örneği

b) Maltepe Höyük

Levha III

a)

b) Maltepe Boyalıları

Levha IV

a) (Müller-Karpe, 2006:212, Abb. 1)

b) Kayalıpınar (Müller-Karpe, 2000: 357, Abb. 3)

Levha V

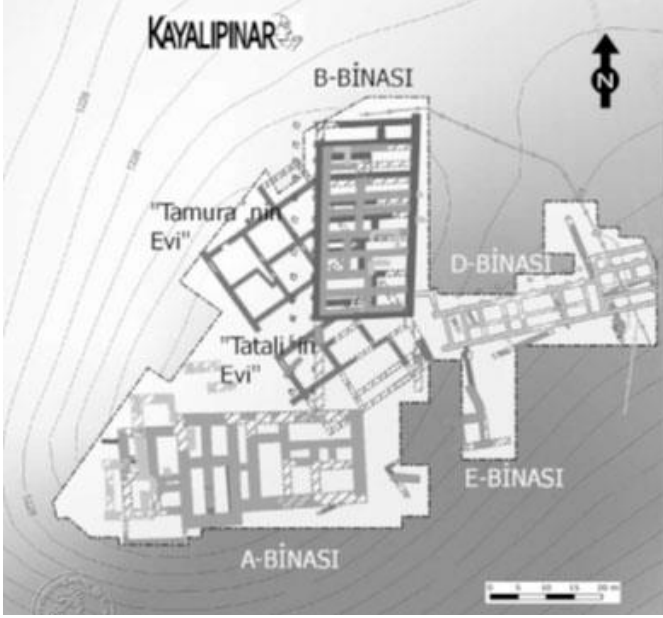

a) (Müller-Karpe vd. , 2014: 12, Abb. 1)

b) Kayalpinar'dan ele geçen Samuha adının yazılı olduğu kil tablet (Müller-Karpe, 2016:313, Resim 1).

Levha VI

a) (Müller-Karpe, 2016: 314, Res. 2).

b) Altınyayla yakınlarından ele geçen stel (Müller-Karpe, 2006: 217, Abb. 5).

Levha VII

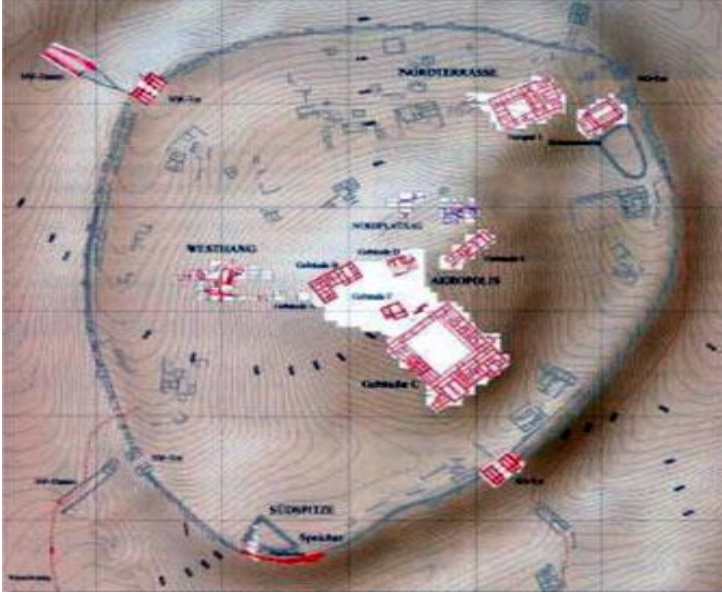

a) (Müller-Karpe, 2013: 18, Abb. 6).

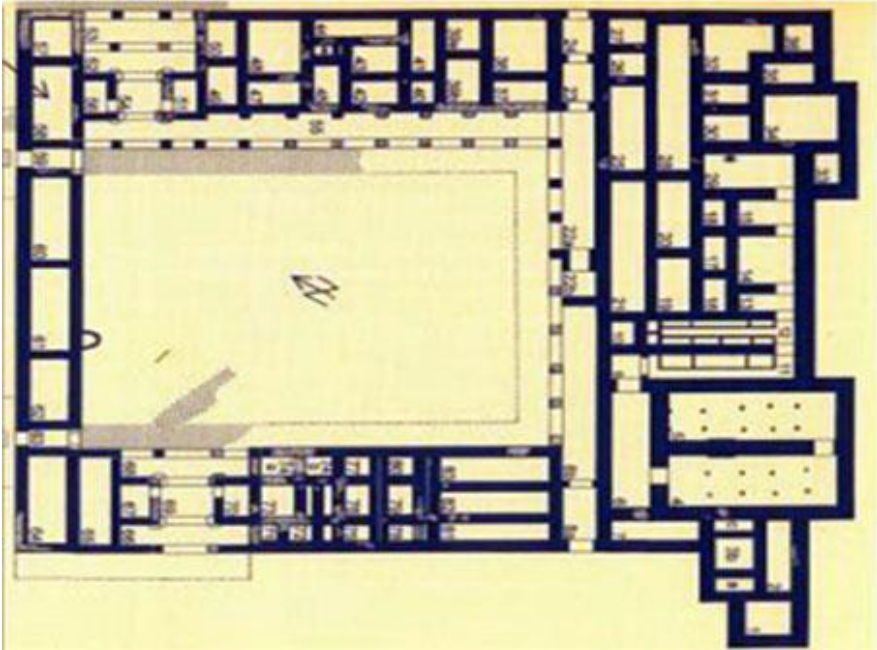

b) Kuşaklı-Sarissa (Müller-Karpe vd. 2011:268, Res. 4)

Levha VIII

a) (Müller-Karpe, 2011:269, Res. 6)

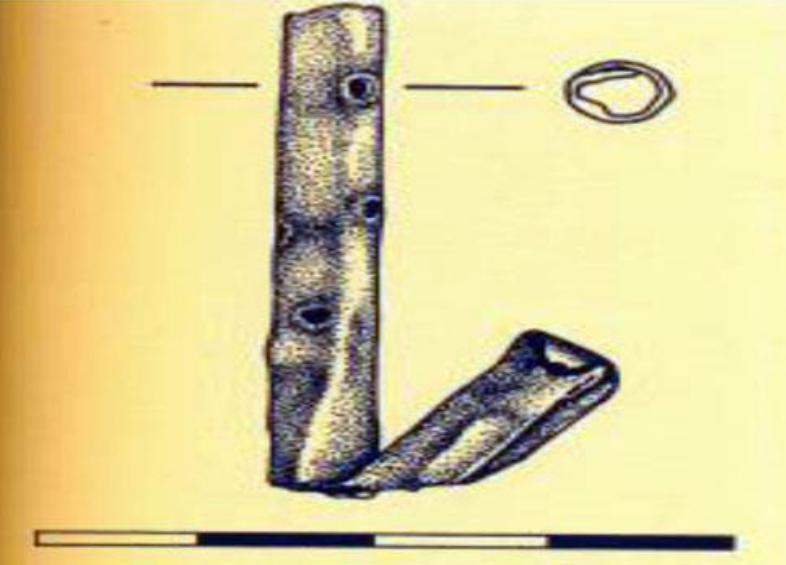

b) Fırtına Tanrısı Tapınağı, C Yapısı Planı (Müller-Karpe, 2006: 175, Res. 3)

Levha IX

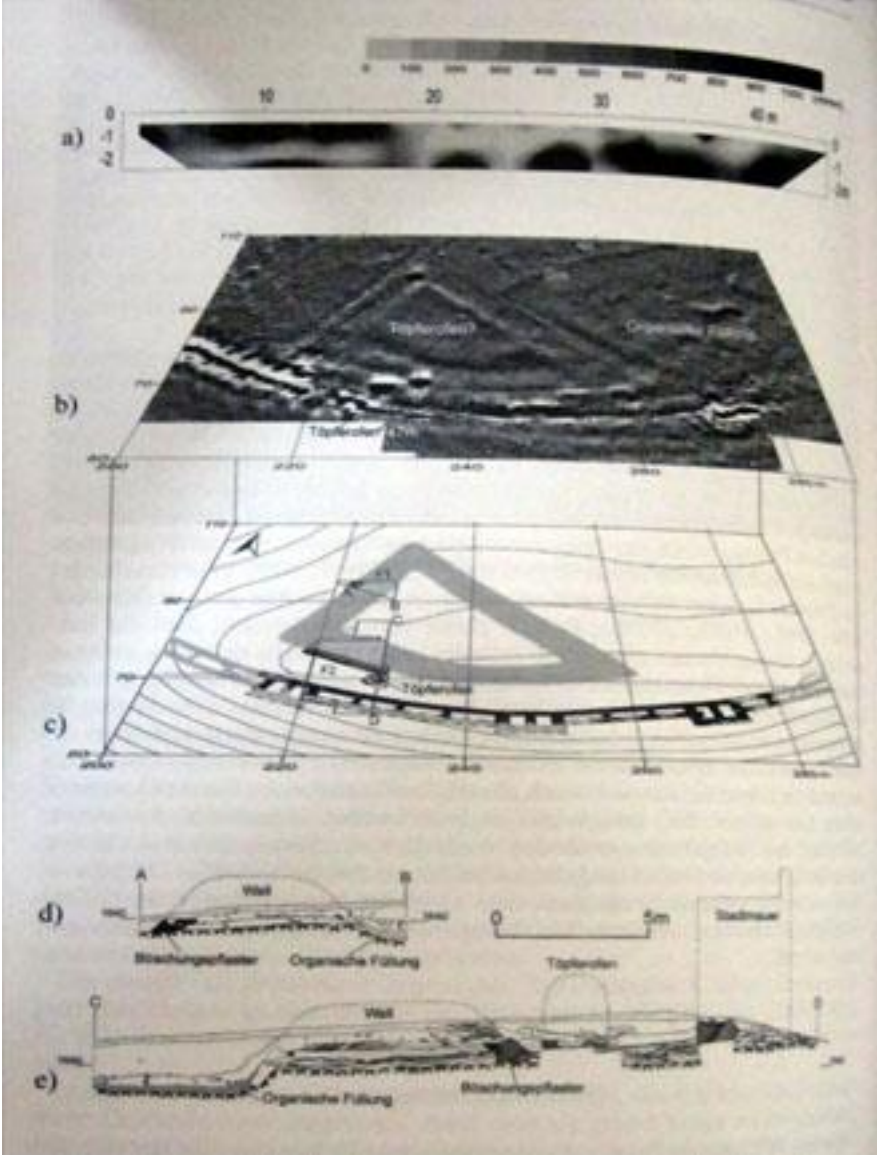

a) (Müller-Karpe, 2013: 223, Res. 3)

b) A Yapısında' bronz uçluk (Müller-Karpe 2006, 185, Res. 13)

Levha X

a) Güney Tepe'de yer alan Depo (Müller-Karpe, 2001: 238, Res. 9)

b) Kuşaklı-Sarissa Kenti ve Kulmaç Dağları'nda yer alan kutsal alan (Mielke, 2000: 337, Res. 15)

YÜZEY ARAŞTIRMALARI IŞIĞINDA TUNÇ ÇAĞLARI'NDA SİVAS

Sivas in the Bronze Ages in the Light of the Surveys

Aydoğın Bozkurt*, Atilla Engin**

ÖZET

Sivas ilinin kuzey kesimindeki araştırmalar, bölgedeki Tunç Çağları'na ait önemli merkezler ve yerleşim modelleri hakkında bilgiler ortaya koymuştur. 2007-2013 yılları arasında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi adına yapılmıştır. Erken Tunç Çağı'ndaki yerleşim yoğunluğu, belirlenen arkeolojik merkezlerin % 27.62'sini oluştururken, bu oran Orta Tunç Çağı'nda % 8.94'e, Geç Tunç Çağı'nda ise % 9.72'ye düşmüştür. MÖ 2. binyılda bölgedeki yerleşim sayısı azalmış olsa da yerleşimler büyümüş ve şehirler ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla doğal kayalık yükseltiler üzerine konumlanmış olan küçük boyutlu höyüklerden oluşan MÖ 3. binyıl yerleşimleri; yüksek yaylalarda, yayla yamaçlarında ve vadi içlerinde yer almaktadır. MÖ 2. binyıl yerleşimleri ise höyük, tepe ve yamaçlar üzerine kurulmuştur. Yerleşim modelleri çoğunlukla buldukları coğrafya ve topografyaya bağlı olarak beş farklı yerleşim modeli ortaya koyar. Bu yerleşim modelleri, yüksek yayla yerleşimleri, plato yerleşmeleri, plato kenarı yerleşimleri, vadi yerleşimleri ve düz alan yerleşimlerinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sivas Yüzey Araştırması, Sivas Arkeolojisi, Tunç Çağları.

SUMMARY

Surveys in the north part of Sivas province have revealed important sites and settlements patterns of the Bronze Ages in the region. The surveys which were conducted between 2007 and 2013 were carried out by the Ministry of Culture and Tourism and Sivas Cumhuriyet University. Settlement intensity in the Early Bronze Age was around 27.62% of the total number of identified sites but, this rate drops down to 8.94 of the total during the Middle Bronze Age and then to 9.72% in the Late Bronze Age. Although the number of settlements decreased du-

* Arş. Gör. , Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

** Prof. Dr. , Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

ring the Second Millennium BC, the size of the settlements increased and cities emerged. The Third Millennium BC settlements, which consist mostly of small sized mounds on natural rocky elevations, are located on high plateaus, on plateau slopes and within valleys. The Second Millennium BC settlements consist of mound, hilltop and slope settlements. Settlement types mainly show five different settlement patterns depending on their local geography and topography. These patterns may be defined as hihlnad-type settlements, plateau settlement, edge-of-plateau settlements, valley settlements and settlements in plain areas.

Key Words: *Sivas Survey, Archaeology of Sivas, Bronze Ages.*

Bu alışma, 2007-2013 yılları arasında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ve Kùltür Turizm Bakanlığı adına gerçekleştirilmiş olan arkeolojik yùzey araştırması sonuçlarının değerlendirilmesine dayanmaktadır. ¹ Ekibimiz tarafından yapılan Sivas İli yùzey araştırması çalışmalarında, alanın bùyùklùđù nedeniyle il toprakları 4 araştırma bùlgesine ayrılmış, çalışmalar özellikle araştırmalar açısından bùlgenin en çok ihmal edilen ve Zara, İmranlı, Suşehri, Doğanşar, Gùlova ve Akıncılar ilçelerini kapsayan 1 numaralı kuzeydoğu kesimi ile Merkez İlçe, Hafik ve Yıldızeli ilçelerini kapsayan 2 numaralı bùlgenin doğusunda yùrùtùlmüřtür (Resim 1). Bu bùlge, Kızılırmak ve kollarının oluşturduğu havza ve geniş vadi tabanları ile kuzey ve gùneydeki yùksek platolar ve kısmen Kelkit Vadisi'ni kapsamaktadır. Kızılırmak havzasının kuzeyi ve gùneyini, doğu-batı yönünde uzanan dağlar ve jips yapıda tepelerden oluşan yùksek platolar sınırlandırır. Dùnemler boyunca en önemli yerleşmeler, Kızılırmak havzasında ve nehir kollarının oluşturduğu dar vadiler içinde kurulmuştur. Özellikle Kızılırmak havzası, farklı dùnemler boyunca yerleşime en uygun bùlge olmuştur.

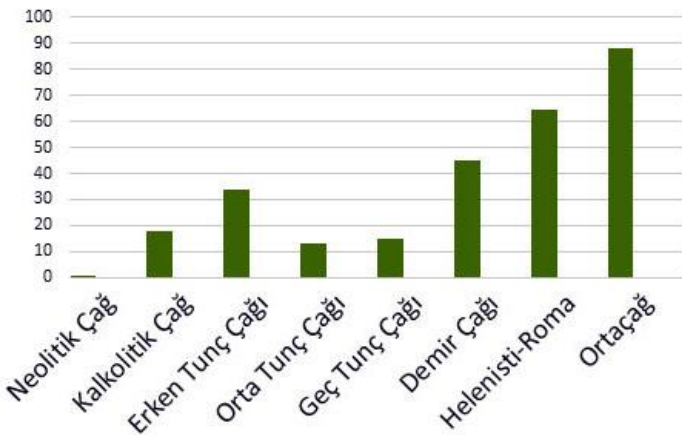
MÖ 3000-1200 yılları arasında tarihlenen Tunç ağları, Anadolu kùltür tarihi açısından önemli gelişmelerin yaşandığı, Erken Tunç ağı (MÖ yakl. 3000-2000), Orta Tunç ağı (MÖ yakl. 2000-1500) ve Geç Tunç ağı (MÖ yakl. 1500-1200) olmak üzere üç alt evreye ayrılmaktadır. Bakır ve kalya alaişımı olan tuncun yaygın olarak kullanılmaya başlandığı bu dùnemin ilk evresinde, Anadolu genelinde yerleşim sayısında bùyùk bir artış gözlemlenirken, Orta Tunç ağı'nda Orta Anadolu'nun Mezopotamya kaynaklı çiviyazısı ile tanışması ile birlikte tarihi dùnemler başlamış, MÖ 17. yùzyılda ise Anadolu'da kurulmuş ilk merkezi devlet olan Hitit Devle-

¹ Engin, 2009a; 2009b; 2010a; 2010b; 2011; 2015; 2016; 2017; Engin vd. 2011; 2013; 2014; 2014a; 2014b.

ti tarih sahnesine çıkmıştır. Arkeolojik araştırmalar, Hitit belgelerinde “Yukarı Ülke” olarak geçen Sivas’ın Hititlerin önemli bir yaşam bölgesi olduğunu ortaya koymuştur.²

2007-2013 yılları arasında gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmalarında Neolitik Çağ’dan Ortaçağ’a kadar farklı dönemlere tarihlenen toplam 514 arkeolojik alan tespit edilmiştir. Başta seramik türü malzeme olmak üzere yüzey bulguları, tespit edilen yerleşmelerin yaklaşık 1/4’ünün Tunç Çağları’nda iskân edildiğini ortaya koymuştur. Bölgede özellikle Demir Çağı ve sonrasında yerleşim yoğunluğunda büyük bir artış gözlemlenmektedir.

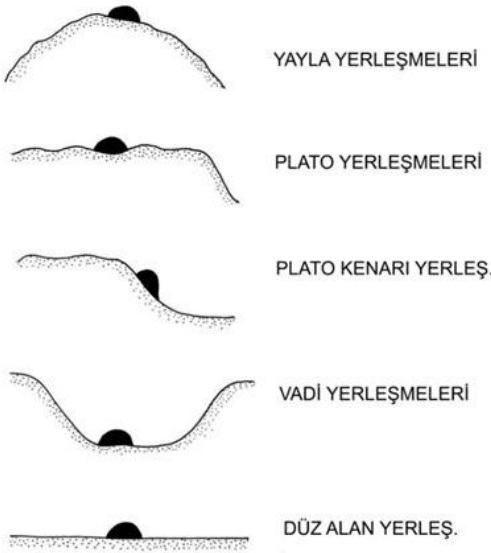
Erken Tunç Çağı’nda yerleşim yoğunluğu % 27,62 iken bu oran Orta Tunç Çağı’nda % 8,94 ve Geç Tunç Çağı’nda % 9,72 seviyesindedir (Şekil 1). Grafiğe bakıldığında, M.Ö 3. binyıl Erken Tunç Çağı yerleşim sayısının M.Ö 2. Binyılda, Orta ve Geç Tunç Çağları’nda üç kat azaldığı görülmektedir. Erken Tunç Çağı yerleşmeleri ise genellikle kayalık ya da küçük doğal tepe yükseltileri üzerine konumlanmış küçük boyutlu höyük yerleşmeleridir. Erken Tunç Çağı’nda yerleşim sayısının artmış olması, bu dönemde bölgede yaşayan insan nüfusunda büyük bir artış olduğuna ve belki yeni göçlere işaret eder. Diğer taraftan geniş bir alana yayılan, “geçici iskân yeri” niteliğindeki küçük boyutlu yerleşmeler, bu dönemde bölgede tarımla uğraşan yerleşik toplulukların yanında, avcılık ve hayvancılıkla yaşamlarını sürdüren yarı göçebe toplulukların da varlığı ile olan ilişkisi gözden uzak tutulmamalıdır.

Şekil 1: Dönemlere göre yerleşim yoğunluğu.

² Garstang ve Gurney, 1959: Map 1 ; Gurney, 2003: 121-126 ; Müller-Karpe, 2002; Müller-Karpe ve Müller-Karpe, 2013: 220.

Tunç Çağı merkezlerinin büyük bölümünü höyük yerleşmeleri oluşturur. Höyükler dışında doğal tepe yerleşimleri ve daha az sayıda yamaçlara kurulmuş yerleşmeler ile karşılaşmaktadır. Tunç Çağı iskânları; genel olarak yüksek yayla yerleşmeleri, plato yerleşmeleri, plato kenarı yerleşmeleri, vadi yerleşmeleri ve düz alan yerleşmeleri olmak üzere başlıca beş yerleşim modeli altında ele alınabilir (Şekil 2).³ Özellikle yüksek platolar üzerinde, su kaynakları yakınlarında görülen küçük "yayla yerleşmeleri", Erken Tunç Çağı'na özgü bir yerleşim modelidir (Resim 2). Bu tür yerleşmeler özellikle Suşehri, Koyulhisar ve Akıncılar ilçelerinin kuzeyindeki dağlık bölge üzerinde görülmektedir.

Şekil 2: Tunç çağları yerleşim modelleri.

"Plato yerleşmeleri", Kızılırmak havzasının kuzey ve güneyindeki, bir kısmı jips yapıda yükseltiler üzerinde yer alır (Resim 3). Yerleşmeler genellikle jips yapıda doğal yükseltiler üzerine konumlanmıştır. Yerleşmelerin hemen yakınlarında, bir kısmı günümüzde kurumuş olan su yatakları bulunmaktadır.

En yaygın yerleşim modellerinden biri olan "plato kenarı yerleşmeleri" ise Kızılırmak havzası ile geniş vadi düzlüklerine bakan plato yamaçlarında, doğal tepe yükseltileri üzerine kurulmuştur (Resim 4). Çoğunluk-

³ Engin, 2017: 160-161, fig. 4.

la jips yapıda yükselti üzerine konumlanan bu tür yerleşmeler, genellikle küçük ya da orta boyutludur. Yerleşmelerin yakınlarında, çoğu günümüzde kurumuş olan küçük su kaynakları bulunur. Hafik Gölü kıyısındaki Pılır Höyüğü'nde ve Tödürge Gölü kıyısındaki Tödürge Höyüğü'nde (Resim 5) olduğu gibi, özellikle plato kenarı yerleşmelerinin bir kısmı, geçmişte göllerin kıyısında yer almış olmalıdır. Eriyen kar sularının oluşturduğu küçük göller günümüzde de bölgede mevcuttur.

En yaygın yerleşim modellerinden ikincisi olan "vadi yerleşmeleri" vadilerin yamaçları üzerinde ya da vadi tabanlarında yer almaktadır. Bu tür yerleşmelerin tamamı doğal yükselti üzerine konumlanmıştır. Bölgedeki vadiler, genellikle küçük boyutlu yerleşmelerin kurulmasına olanak sunmuştur.

"Düz alan yerleşmeleri" ise Kızılırmak havzasında ve yüksek plato düzlüklerinde görülür (Resim 6-7). Küçük düzlükler genellikle farklı yönlerde uzanan geniş vadi tabanları ile etrafı yüksek dağlar ve tepelerle çevrili bir çanakta oluşmaktadır. Höyükler, düzlüklerde ve su kaynağı yakınlarında, genellikle doğal bir yükselti üzerine konumlanmıştır. Düz alan yerleşmeleri genellikle diğer yerleşim modellerinden daha büyüktür. Bu yerleşim modelinde, büyük ve orta boyutlu yerleşmeler yaygındır. Düzlükler, geniş tarım alanları ve yerleşime uygun olma özelliği ile büyük boyutlu yerleşmelerin kurulmasına olanak sunmuştur. Kızılırmak havzası içerisinde yer alan İmranlı, Zara, Hafik ve Sivas Merkez İlçe düzlükleri yerleşime uygun görünmekle birlikte, tarıma uygun geniş düzlükler üzerinde yerleşmelerin görülmemesi şaşırtıcıdır. Ancak, kar sularının eridiği yağışlı ilkbahar mevsiminde bu düzlüklerin sular altında kalması, yerleşim yeri olarak neden tercih edilmediğini açıklamaktadır (Resim 8). Geçmişte bu düzlüklerin mevsim şartlarına bağlı olarak bataklıklar ve göletlerden oluştuğu düşünülebilir.

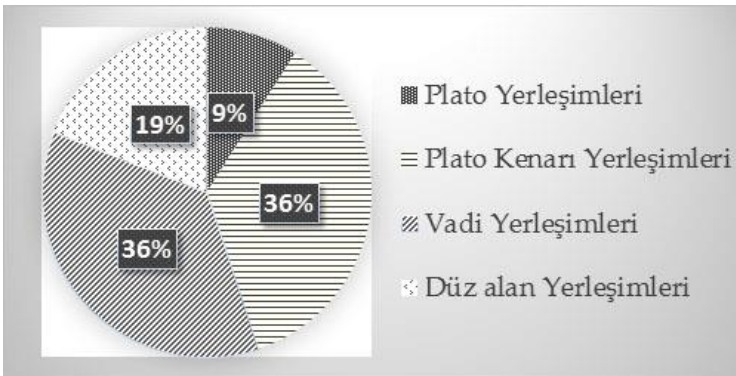
Bölgede MÖ 2. binyıl yerleşimleri genellikle Kızılırmak havzasında, Kızılırmak'ın kollarını olan ırmakların oluşturduğu vadilerde yoğunlaşmaktadır. Kızılırmak havzasındaki merkezlerin yaklaşık %16.2'sini Orta ve Geç Tunç Çağı yerleşmeleri oluşturur. ⁴ MÖ 2. binyılda yerleşim gören merkezlerin yaklaşık %96'sında Erken Tunç Çağı da tespit edilmiş olup, bu oran MÖ 2. binyıl yerleşimlerinin büyük çoğunluğunun Erken Tunç Çağı'ndan itibaren iskân edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Diğer bir deyişle, MÖ 3. binyıl ve 2. binyıl yerleşim gelenekleri büyük farklılık-

⁴ Engin, 2017.

lar gösterse de bölgede iki dönem arasında bir yerleşim sürekliliğinden söz edilebilir.

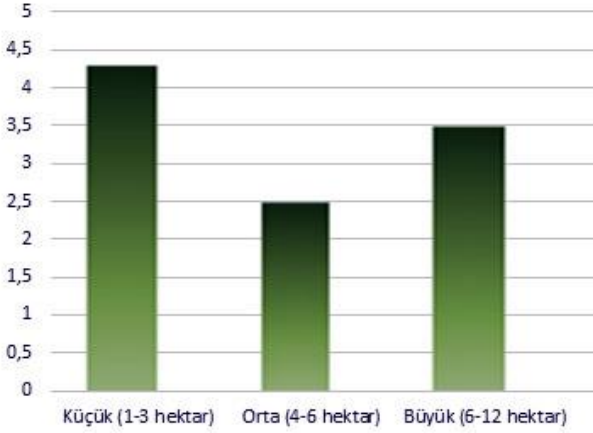
MÖ 2. binyıla tarihlenen höyük, tepe ve yamaç yerleşimleri, coğrafya ve topografyaya bağlı olarak dört farklı yerleşim modeli ortaya koyar. Bunlar; “plato yerleşmeleri”, “plato kenarı yerleşmeleri”, “vadi yerleşmeleri” ve “düz alanda konumlanan yerleşmeler” olarak sıralanabilir. Orta ve Geç Tunç Çağı yerleşimleri genellikle plato kenarları ve vadilere kurulmuştur. MÖ 2. binyıl yerleşmelerinin %9'unu “plato yerleşmeleri”, %36'sını “plato kenarı yerleşmeleri”, %36'sını “vadi yerleşmeleri” ve %19'unu “düz alan yerleşmeleri” oluşturmaktadır (Şekil 3).

Orta ve Geç Tunç Çağı'nda yerleşim sayısı Erken Tunç Çağı'na göre büyük ölçüde azalırken, yerleşimlerin boyutu büyümüş, şehirler ortaya çıkmıştır (Resim 7). Özellikle MÖ 17. yüzyıldan sonra bölge merkezi Hitit Devleti'nin kontrolü altındadır. Genel olarak yerleşmeler, 1-3 hektar arasında olanlar "küçük", 4-6 hektar arasında olanlar "orta" ve 7-15 hektar arasında olanlar "büyük" olarak gruplandırılmıştır.⁵ Buna göre, bölgedeki MÖ 2. binyıl yerleşmelerinin %53'ü küçük, %24,5'i orta ve %22,5'i büyük boyutludur (Şekil 4). Doğuda Kızılırmak çevresinde yoğunlaşan büyük yerleşmeler, bölgenin batısında kuzey ve güneydeki tarım ve hayvancılığa uygun yüksek düzlüklere de kurulmuştur. Kızılırmak üzerindeki büyük boyutlu yerleşmeler arasındaki mesafe 15-40 km arasında değişmektedir. Genel olarak bu mesafe bir günlük yürüme mesafesi içerisinde değerlendirilebilir. Büyük yerleşmeler arasındaki bu mesafe, Kızılırmak havzasının batısında, Yıldızeli kesiminde azalmakta, 5 km'ye kadar düşmektedir.

Şekil 3: MÖ 2. binyıl yerleşim modellerinin oranları.

⁵ Bkz. Engin, 2017: 163-164, table 1, figs. 11-12.

Şekil 4: Boyutlarına göre MÖ 2. Binyıl yerleşimleri.

Büyük boyutlu Orta ve Geç Tunç Çağı merkezleri "şehir" niteliğinde yerleşmeler olarak kabul edilebilir. Büyük boyutlu yerleşmelerin çevresinde küçük ve orta boyutlu uydu yerleşmeler yer almaktadır. Buna göre, bölgede MÖ 2. binyıla ait bir yerleşim hiyerarşisinden söz edilebilir.⁶ Benzer bir sonuç, Ökse tarafından bölgenin daha çok batısında sürdürülen yüzey araştırmalarında da elde edilmiştir.⁷

MÖ 2. binyılda yerleşim modeli ne olursa olsun, büyük yerleşmeler Kızılırmak ya da kolları üzerindeki doğal yükseltiler üzerine kurulmuştur. Çevrelerinde tarım ve hayvancılığa uygun geniş düzlüklerin yer alması da büyük yerleşmelerin ortak özellikleridir. Yerleşimlerin dağılımından, şehirlerin genellikle 15-20 km çapında bir araziyi kontrol ettikleri öngörülebilmektedir.

Araştırma bölgesinde tespit ettiğimiz en büyük yerleşme Gökdin Kale Höyüğü'dür (Resim 7). Yaklaşık 500 X 300 m boyutlarındaki yerleşme, Kızılırmak havzasının Hafik düzlüğüne hâkim konumdadır. Doğal bir yükselti üzerinde yer alan yerleşme, fazla tahribata uğramamış ve iyi korunmuştur. Hafik İlçesi sınırları içerisinde kalan Gökdin-Kale Höyüğü'nün kontrol ettiği topraklar en az 30 km çapında olmalıdır. Bu tür büyük yerleşmelerde dikkati çeken özelliklerden biri, yerleşmelerin akropol kısmında bir sur duvarına işaret eden ve belirgin bir hat şeklinde yüzeyden izlenebilen topografik bir kuşağa sahip olmalarıdır. Gökdin Kale Höyüğü'nde, şehir boyutundaki diğer yerleşmelerde olduğu gibi akropolün

⁶ Engin, 2017: 163-164, fig. 11, table 1.

⁷ Ökse, 2014: 206.

kuzeyini, i sur duvarına işaret eden bir kuşak sınırlandırır. 2013 yılı yüzey araştırmaları kapsamında, Gökdin-Kale Höyüğü'nde 4 hektarlık bir alanda magnetik gradiometrik yöntem ve GPR/yer radarı ölçümleri ile jeofizik çalışmaları yapılmıştır. ⁸ Bu alışmalar, başta M 2. binyıla ait sandık surlu bir savunma duvarı olmak üzere büyük boyutlu yapıların varlığını ortaya koymuştur. Sur duvarına paralel uzanan üçüncü bir duvar, olasılıkla daha erken bir evreye ait ikinci bir sur duvarına ait olmalıdır. Yüzey araştırmaları ve jeofizik bulgular, Kızılırmak havzası içerisinde yer alan en büyük yerleşmelerden biri olan bu merkezin, özellikle M 2. binyılda henüz lokalizasyonu yapılamayan, bölgedeki önemli Şehir yerleşmelerinden biri olduğuna şüphe bırakmamaktadır.

Sonuç olarak, araştırma bölgesinde yapılan yüzey araştırmalarına göre Tunç ağları'na ait yerleşimler ile ilgili olarak elde edilen başlıca bulgular şu Şekilde sıralanabilir:

1) Araştırma bölgesinde Kızılırmak havzasının kuzeyi ile güneyi arasında yerleşim dokusu ve dönemsel kültürel özellikler açısından büyük bir farklılık görülmemektedir.

2) M 3. binyılın sonları ile M 2. binyılın başları arasında bölgede bir yerleşim sürekliliği bulunmaktadır.

3) Orta ve Geç Tunç ağı'nda Erken Tunç ağı'na oranla yerleşim sayısının yaklaşık üç kat azalması nüfusta bir azalma ile açıklanamaz. Erken Tunç ağı'nda bölgede olasılıkla sık sık yer değiştiren ve geniş bir alana yayılan kk yarı-gbe toplulukların yerini, M 2. binyılda tarım ve hayvancılığa uygun büyük ırmak ve ırmak kolları üzerine kurulan daha büyük yerleşmeler almış olmalıdır. Bu köklü değişim, M 2. binyılda bölgenin sosyal, idari ve kültürel yapısındaki yeniliklerin ve farklılıkların belirgin bir sonucu gibi görünmektedir.

4) Bölgenin doğusunda Kızılırmak'tan çok uzaklaşmayan yerleşmeler, batıda kuzey ve güneydeki yüksek platolara da yayılmıştır. Bu durum bölgenin batısındaki yüksek platoların tarım ve hayvancılığa uygun olması ile açıklanabilir.

5) M 2. binyıl merkezleri, aralarında belirli mesafeler bulunan Şehir niteliğindeki büyük yerleşmeler ile bunların vresinde yer alan daha kk boyutlu uydu yerleşmelerden oluşmaktadır. Bu durum, belirli bir nüfusun geçimini sağlayan arazileri kontrol eden Şehirlere ve hiyerarşik bir yerleşim düzenine işaret etmektedir.

⁸ Engin, 2017: fig. 14-15.

6) MÖ 2. binyıl yerleşimlerinin tamamı Demir Çağı'nda da iskân edildiğinden, MÖ 2. binyıldan sonra da bir yerleşim sürekliliğinden söz edilebilir. Ancak Demir Çağı yerleşmeleri çoğunlukla Orta ve Geç Demir Çağı'na tarihlenmektedir. Bununla birlikte İmranlı İlçesi sınırları içerisinde yer alan Asmen Tepe⁹ gibi çok az yerleşmede Erken Demir Çağı da görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Engin, Atilla. "Sivas İli 2007 Yılı Yüzey Araştırması", 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 2009, s. 73-94, 2009a.
- Engin, Atilla. "Sivas İli'nde Arkeolojik Çalışmalar", *Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri* (27-30 Ekim 2008), 2. Cilt, Sivas Valiliği, Sivas, s. 199-224, 2009b.
- Engin, Atilla. "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3. Cilt,, s. 129-150, 2010a.
- Engin, Atilla. "Gözcük: Sivas'ta Yeni Bir Geç Hitit Merkezi ve Kapı Aslanı", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34/2, s. 60-68, 2010b.
- Engin, Atilla. "Sivas İli 2009 Yılı Yüzey Araştırması", 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt,, s. 81-106, 2011.
- Engin, Atilla. "Baraj Suyu Altında Kalan Bir Höyüğün Akabeti: Sıradur Höyüğü, Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan /Studies in Honour of Ömer Özyiğit, ed. E. Okan ve C. Atilla, Ege Yayınları, İstanbul, s. 13-28, 2015.
- Engin, Atilla. "Kızıl Kale: An Iron Age Settlement in the Upper Kızılırmak Basin and New Findings", *Colloquium Anatolicum* 15, s. 196-218, 2016.
- Engin, Atilla. "Second Millennium BC Settlement Patterns in the East of the Upper Kızılırmak Basin", *Places and Spaces in Hittite Anatolia I: Hatti and the East*, ed. Metin Alparslan ve Meltem Alparslan, İstanbul Üniversitesi Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s. 159-176, 2017.
- Engin, Atilla, Bora Uysal ve Filiz Ay_Şafak, "Sivas İli Arkeolojisi: Merkez İlçe Tescilli Sit Alanları", *Sivas İli Kültür Envanteri*, 1. Cilt: Merkez İlçe, ed. Kadir Pürlü, T.C. Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, s. 35-56, 2011.
- Engin, Atilla, Bora Uysal, Filiz Ay_Şafak ve Aydoğan Bozkurt. "Sivas İli 2011 Yılı Yüzey Araştırması", 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, s. 13-38, 2013.
- Engin, Atilla, Bora Uysal, Olcay Zengin-Koşan, Filiz AY_Şafak ve Aydoğan Bozkurt. "Sivas İli 2012 Yılı Yüzey Araştırması", 31. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 2014, s. 43-64, 2014a.
- Engin, Atilla, Filiz AY_Şafak ve Aydoğan Bozkurt. "Sivas İli 2013 Yılı Yüzey Araştırması", 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, s. 399-430, 2014b.

⁹ Engin 2011: 83.

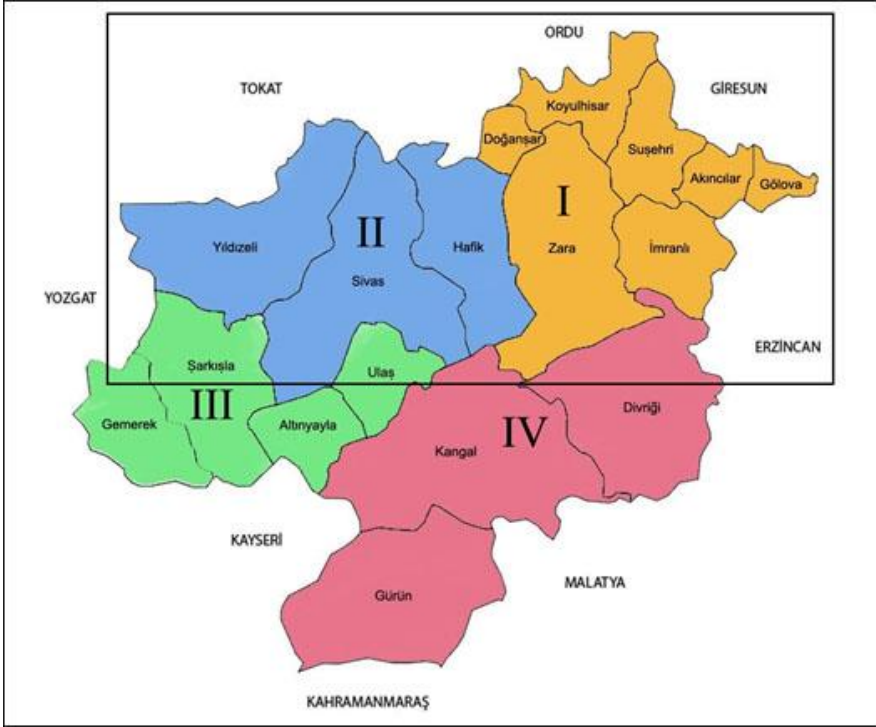
Garstang, J ve Gurney, O. R. *The Geography of the Hittite Empire*, London, 1959.

Gurney, O. R. "The Upper Land mätum elitum", *Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner*, ed. G. Beckman vd. , Winona Lake, s. 119-129, 2003.

Müller-Karpe, A. "Kuşaklı-Sarissa: A Hittite Town in the Upper Land", *Recent Developments in Hittite Archaeology and History: Papers in Memory of Hans G. Günterbock*, ed. K. A. Yener – H. A. Hoffner, Eiesenbrauns, Winona Lake, Indiana, s. 145-156, 2002.

Müller-Karpe, A. ve V. Müller-Karpe. "Kuşaklı-Sarissa", M. Doğan-Alpaslan – M. Alpaslan, *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu / Hittites: An Anatolian Empire*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 220-227, 2013.

Ökse, Tuba. "Second Millennium BC Settlement Paterns in the Upper Kızılırmak Region / Yukarı Kızılırmak Bölgesi'nde MÖ 2. Bin Yerleşim Modelleri", *Armizzi: engin Özgen'e Armağan / Studies in Honor of Engin Özgen*, ed. Atilla Engin, Barabara Helwing ve Bora UYSAL, Asitan, Ankara, s. 205-217, 2014.

Resim 1: Sivas Yüzey Araştırması, araştırma bölgeleri.

Resim 2: Erken Tunç Çağı yayla yerleşmesi, Koyulhisar-Yeniaslan Höyüğü.

Resim 3: Plato yerleşmesi, Zara-Çotuklar Höyüğü.

Resim 4: Plato kenarı yerleşmesi, Zara-Aşağı Mescit Höyüğü.

Resim 5: Plato kenarı göl yerleşmesi, Zara-Tödürge Höyüğü.

Resim 6: Vadi yerleşmesi, Hafik-Düzyayla Höyüğü.

Resim 7: Düz alan yerleşmesi, Hafik-Gökdin Kale Höyüğü.

Resim 8: İlkbaharda Kızılırmak havzasındaki düzlükler.

SİVAS İLBeyLİ YÖRESİNDE ARAZİ ŞEKİLLERİNE AD VERME KÜLTÜRÜ

*Kadir Pürlü**

1. Giriş

Yurdunu, toprağını çok seven İlbeyliler yer adı vermede çok titiz davranmışlardır. Bir avuç içi kadar yeri dahi eksik bırakmamak suretiyle üzerinde yaşadıkları her alana birer ad vermişlerdir. Yer adı vermek aslında büyük bir ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Zira yaylaların, meraların sınırlarını belirlemede, kişisel mülklerin hudutlarını çizmekte yer adı vermek kaçınılmaz bir olgudur.

Uzun süre göçebe hayatı yaşayan İlbeylilerin yer adları yakından incelendiğinde, daha önceki diğer coğrafyalarda yaşadıkları ve sevdikleri yurtlarının adlarını şimdi yaşamakta oldukları coğrafyaya da vermeye çalıştıkları görülür.

Yörede 1980'li yıllar başlayan araştırmalarımız boyunca çeşitli tarihlerde yaptığımız ziyaretlerde tuttuğumuz notlar ve Sivas Belediyesi arşivinde bulunan Arazi Vergisi Beyannamelerinden yararlanarak tespit ettiğimiz 3000'in üzerinde yer adının incelenmesi sonucunda, İlbeyli yöresinde yer adı verilirken nelerin esas alındığı konusuna açıklık getirilmiştir.

Bildirimizde sunulan yer adlarının tasnifi yaklaşık altı ay süren bir çalışma sonucunda yapılmış olup yöredeki yer adlarının hemen hemen tamamına yakın bir kısmını teşkil etmektedir. Geriye kalan ve zaman yetersizliği nedeniyle tespit edilemediği düşünülen yer adlarının ise önemli bir miktarda olmadığı kanaatini taşımaktayız.

Bildirimizde büyük bir hacim kaplayacağı düşünüülerek yer adlarının tek tek açıklanması yoluna gidilmemiş, bunun yerine ad vermede etkili olan terimler açıklanmış ve her tasnifin girişinde konuyla ilgili özet bilgiler verilmiştir. Ne anlama geldiğini ve niçin verildiğini tespit edemediğimiz yer adları ise *"İlginç ve Niçin Verildiği Tespit Edilemeyen Yer Adları"* başlığı altında sunulmuştur.

* Araştırmacı Yazar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Turizm Uzmanı

2. Sivas İlbeyli Yöresinin Coğrafi Konumu ve Tarihiçesi

İlbeyli yöresi, Sivas ile Şarkışla arasında, halkın “alt başı Yanalak, üst başı Kavlak” şeklinde tanımladığı 42 köyden oluşmakta olup köylerin tamamında İlbeyli Türkmenleri yaşar. Yaklaşık 1000 km² bir alana sahip olan yöre topraklarının kuzeyinden Kızılırmak, batısından ise Üskülüç Irmağı geçer. Yörenin, doğusunda Ulaş ve Merkez İlçe, batısında Şarkışla, kuzeyinde Yıldızeli ve güneyinde Altınyayla ilçeleri yer alır.

Selçuklularla birlikte İran Horasan’ından Sivas’a gelen İlbeylilerin bir süre Yörük hayatı yaşadktan sonra Osmanlılar döneminde ve muhtemelen 16. yüzyılın ilk çeyreğinde toprağa bağlanarak çiftçilikle uğraşmaya başladıkları bilinmektedir.

Daha sonra, Tokat’a bağlı bir kaza olarak varlığını sürdüren “İlbeyli Kazası”, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde buradan ayrılarak Sivas Merkez Sancağına bağlanmış ve bu statüsünü 1867 yılına kadar korumuştur. Bu tarihten itibaren İlbeyli’nin kayıtlarda nahiye olarak yer aldığı görülür. Cumhuriyet döneminde Kayadibi ve Bedirli nahiyeleri olmak üzere bünyesinde iki nahiye oluşturulan İlbeyli yöresi, tüm köyleriyle Sivas Merkez İlçeye bağlanmış olup halen bu konumunu devam ettirmektedir.

Yaklaşık 100.000 nüfusa sahip olduğunu tahmin ettiğimiz Sivas İlbeylilerinin bir kısmı yöre köylerinde, kalan kısmı ise göç yoluyla gittikleri çeşitli şehirlerde ve yurtdışında yaşamaktadırlar.

3. Arazi Yapısı ve Şekillerine Göre Ad Vermenin Esasları

Anadolu’da yaygın bir uygulama olan, insan vücudunun bazı parçalarından hareketle yer adı verme kültürü İlbeyli yöresinde de mevcuttur. Aslında bu olgu yeniden ele alınması ve derinliğine araştırılması gereken bir konudur. Halk arazi şekillerini kendi vücudundan bir parça olarak görmüş onlara *baş, alın, kaş, göz, yüz, burun, kulak, boğaz, sırt, bel, göbek, bacak, topuk, parmak* gibi adlar vermiştir. Dağın sırtı ile insanın sırtı arasındaki benzerlik yer adı vermekte değerlendirmiş, yine dağın geçitlerine verilen *bel* adıyla insan beli arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. *Burun* kelimesiyle ileri doğru uzanan bir kara parçası tarif edilirken, tıpkı o arazi yapısını andıran insan burnunun şeklini hatırlamamak da mümkün değildir.

Derlediğimiz yer adlarının tek tek incelenmesi sonucunda, yörede oldukça zengin bir ad verme kültürünün mevcut olduğu ve bu kültürün oluşmasında başta arazinin coğrafi şekli, rengi, bitki örtüsü, suyu, burada yaşayan canlı türleri olmak üzere diğer birçok unsurun etkili olduğu tespit edilmiştir. Yer adı vermede esas alınan bu unsurları şu başlıklar altında sunup açıklayabiliriz:

3. 1. Arazi Yapısı ve Şekillerine Göre Ad Vermenin Temelini Oluşturan Terimler

Ada	: 1. Tarlanın içinde kalan işlenmemiş alan. 2. Bir arazi içerisinde az tümsek olan ve özellikleri o araziden farklı olan küçük toprak parçaları.
Ara	: Belirlenmiş ve özellikleri bilinen iki arazi arasında kalan alan.
Aralık	: Belirlenmiş ve bilinen iki yer arasında kalan arazi.
Arkaç	: Yerleşme yerlerine göre, tepelerin veya dağların arka yüzlerinde kalan yarı düzlük ve kuytu yerler. Arkaç, genellikle mera özelliğinde olup zaman zaman davar yatağı olarak kullanılır.
Ayak	: 1. Bir kaynağın veya çeşmenin 50-100 m kadar akıntısının devam ettiği yer. <i>Sarı pınarın ayağı. Göğ pınarın ayağı.</i> 2. Büyük bir su birikintisinin artanını başka bir yere akıtan dere veya çay.
Bacak	: Arazi içerisindeki ince ve uzun yükseltilerden her biri.
Balçık	: Bataklık çamuru, çamur.
Baş	: Bir arazinin, dağın veya tepenin en yüksek yeri.
Batak	: Basıldığında ayak batacak (gömülecek) derecede yumuşak ve nemli olan toprak. Batma özelliği taşıyan araziye yaygın olarak "batak" adı verilmiştir.
Bayır	: Ekilip biçilmeyen, mera ve otlak olarak kullanılan arazilerin hepsine birden bayır denilir.
Bel	: Dağ veya tepelerin sırtlarında geçit veren çukur yerler.
Belan - Belen	: Bel. <i>Her derenin başını bir belan keser.</i>
Boğaz	: Derenin veya ırmağın iyice daraldığı kısmı.
Boyun	: Dağ veya tepe sırtlarında geçmeye elverişli ingin yer.
Boz	: Sürülmemiş, işlenmemiş arazi.
Bucak	: Köşe, kuytu yer.
Burun	: Yüksek bir arazi parçasının (tıpkı burnun yüzdeki şeklini hatırlatır) düzlüğe doğru uzanmasıyla meydana gelen arazi şekli.
Bük	: Suyun kavisler çizerek veya sağa sola kıvrılarak aktığı yerlerin kıyısındaki açaçlık alanlar.
Cünüt	: Tabanı sulu ya da nemi hiç eksilmeyen arazi.
Çağlayan	: Çağlayan.
Çağşak-Çakşak	: Bir dağ veya tepenin zirvesinden aşağıya doğru gittikçe incelerek inen, taş-çakıl parçalarından oluşan gevşek ve kaygan zemin.
Çal	: Taşlık yer, çıplak tepe.
Çat	: İki derenin veya iki vadinin birleştiği yer.
Çatak	: İki dağ veya tepe yamacının kesişmesiyle oluşmuş dere yatağı.
Çatal	: İki vadi veya derenin birleşmesiyle ortaya çıkan arazi şekli.

- Çay** : Bir kaç derenin kendisine katılmasıyla suyunu biraz daha artıran, dereye göre suyu daha fazla olan akarsu. Tabanı geniş normal dere.
- Çayır** : Üzerinde gür ot biten düz ve nemli arazi.
- Çaykara** : Genellikle çay ile karanın sınırında olan su kaynağı, çeşme.
- Çevlik-Çevlük** : Akarsu kenarında, su tarafındaki sınırı çalı ve benzeri engellerle çevrilmiş tarla veya bostan.
- Çipil** : Sulak yer.
- Çorak** : 1. Tuz oranı yüksek, kolay kolay üzerinde bitki bitmeyen verimsiz arazi. 2. Toprak damlara serilen bir çeşit su geçirmez tuzlu toprak. Bu toprak damun üzerine serildikten sonra, "loğ" denilen silindirik taşla pekiştirilerek yapının akması sağlanır.
- Çökek** : Bir miktar çökmüş, çukurlaşmış yer.
- Çukur** : Etrafındaki araziye göre aşağı çökmüş yer.
- Çürük** : Yüzeyi dış etkilerle dayanıklılığını yitirmiş, dokunulduğunda neredeyse ufanacak hale gelmiş ancak altı sert olan arazi.
- Dağ** : Çevresindeki araziye göre pek yüksek olan toprak kaya kütleli.
- Dağılgan** : Gittikçe dağılarak azalan veya dağılmaya yüz tutmuş arazi.
- Delik** : Bir girişi ve bir çıkıştan veya sadece bir girişten ibaret olan arazi içindeki çeşitli boy ve çaplardaki boşluklar.
- Dere** : 1. En küçük doğal akarsu ve onun yatağı. 2. Erezyon ve benzeri etkilerle oluşmuş doğal su yolu. Bu şekilde oluşan derelerin çoğunda, yağış zamanları hariç, hemen hemen hiç su bulunmaz.
- Devrent-Derbent** : Dağ geçidi, dar geçit.
- Dik** : Eğimi dikeye yakın, geçilmesi zor veya imkânsız arazi.
- Dikme** : Koni biçiminde veya sivri tepe.
- Dip** : Derinliğin bittiği, ya da çıkışın yükselişin başladığı yer. *Kepez'in dibi, Düymükkaya'nın dibi.*
- Dolamaç-Dolambaç** : Dolana dolana giden, döne döne uzanan yolun kıvrıntısı.
- Dönek** : Bir arazi veya yolda dönme kıvrıntısı, dolambaç.
- Düz** : İnişi yokuşu, girintisi çıkıntısı olmayan alan.
- Eğrek** : Hayvanların kısa süre dinlendiği alan.
- Esik** : Çukur.
- Esik - kesik** : Engelibeli arazi.
- Eşme** : Açık arazide ve köye yakın bir mesafede koyunların dinlenmesi için oluşturulmuş alan. Koyunların yatacağı yeri tırnağıyla hafifçe eşmesinden (kazmasından) dolayı bu adı almıştır.
- Geçit** : İki dağ arasında dar ve uzun yol.
- Gedik** : Dağ geçidi.
- Göbek** : Bir tarlanın veya arazinin ortasında yer alan hafif tümsekçe yer, adacak.
- Göl** : Etrafı kara ile çevrili kalımlı su alanı.
- Göz** : Suyun yer üstüne çıktığı noktalar, alanlar.

Güngörmez	: Bir dağın veya tepenin güneş görmeyen kuzey cephesi.
Höllük	: Kundak çocuklarının altına bez yerine konulan killi toprak.
İniş	: 1. Çıkış yolu başka taraftan olup, daha çok yüklü olarak iniş yapılan eğimli arazi veya yol. 2. Yukarıdan bakan kişiye göre, belli bir açıda aşağıya doğru inen arazi veya yol.
Kaş	: Düzgün yay parçaları ya da yarım daireler şeklinde uzanan tepe etekleri veya girintili çıkıntılı arazi.
Kaya	: Büyük ve sert taş kütleleri.
Keh	: Bir dağın veya tepenin, geçit veren ancak fazla düz olmayan üst alanları. Uzaktan bakıldığında bir tepenin devamındaki uzayıp giden üst bölümü, ufuk çizgisini oluşturan üst alanları.
Kepez	: Bir tepenin veya dağın zirvesini oluşturan en üstteki kısım.
Kepir	: Kıraç ve verimsiz arazi.
Kis	: 1. Rengi griye yakın yumuşak bir kaya çeşidi ve onun ufalmasıyla meydana gelen, çakıl, kum, toprak gibi maddelerin genel adı.
Kıyı	: Dere, çay, ırmak, göl gibi doğal alanların kara ile birleştiği yerlerdeki arazi.
Koyak	: Dağ sırtlarında, dağın içine doğru uzanan küçük oyuk, düzlük veya kuytu yerlerin genel adı
Kulak	: Bir arazi üzerindeki küçük çukurluklar.
Kum	: Ufalanan kaya kütlelerinden arta kalan küçük ve sert tanecikler.
Kuyucak	: Kuyuyu andıran, ancak kuyu kadar derin olmayan çukur yer.
Kuytu	: Genellikle az rüzgâr alan, hafif çukur veya girintili yer.
Mağara	: Bir dağın, tepenin veya kayanın içine doğru uzanan tabii oyuk, kovuk.
Meydan	: Düz, açık ve geniş alan.
Mil	: Sel kalıntısı, alüvyon.
Obruk	: Çökme sonucu arazide oluşan huni biçiminde veya silindirik çukur.
Orta	: Bir arazinin merkezi.
Ova	: Düz ve geniş arazi, yazı.
Oyum	: Üzeri, yağmur su ve benzeri etkilerle yer yer oyulmuş ve çukurlaşmış arazi.
Öbek	: Grup, takım.
Öte geçe-Ötâçe	: Bir dere ırmak veya gölün karşı kıyısı, karşı yakası.
Öz	: Dere ya da çay kenarlarında genellikle su basar tarlaların yer aldığı düz arazi.
Parmak	: Aynı tepeden çıkıp, daha sonra hepsi birden büyük bir dereye bağlanan derelerden her biri. Bu terim insana, parmakları bir dağın eteklerine doğru uzanmış büyük bir eli hatırlatır.
Pöçük	: Kenar, kıyı.
Pur	: Kirli beyaz renkte yumuşak bir kaya cinsi, jips.

Sası	: 1. Tadı ve kokusu bozulmuş su. 2. Tuzlu su.
Say	: Kayalık kumluk yer.
Sırt	: Dağların ya da tepelerin üst bölümünde hafif düzlük yerlere verilen ad.
Sivri	: Koni biçiminde dağ veya tepe.
Tahta	: Tepelerin eteklerinde veya meyilli arazilerde basamağı andıran küçük düzlüklerden her biri.
Taş	: Kaya parçası, yapı işlerinde kullanılan sert ve katı madde.
Tepe	: Küçük dağ.
Toprak	: Bitki, ağaç, böcek, bakteri, v. b. canlılara hayat veren madde.
Topuk	: Suyun sert ve ani bir şekilde yön değiştirdiği dere yatağı.
Tuz	: Yemeklere tat vermek için kullanılan madde, sodyum klorürü.
Uçuk	: Heyelanlarla sürekli uçan ve uçma özelliği gösteren arazi.
Verrep	: Eğimli arazi.
Yaka	: Karşılıklı iki kıyıdan her biri.
Yamaç	: Dağın veya tepenin her hangi bir cephesi, yanı.
Yar	: Dik yer, uçurum.
Yarma	: Toprağın sonradan yarılması suretiyle açılmış su yolu veya normal yol, geçit.
Yayla	: 1. Düz ve yüksek yer. 2. Belli bir mevsimde insanların hayvanlarını otlattıkları arazi.
Yazı	: Düz yer, açık alan.
Yer	: Sınırları belli bir kara parçası veya alan.
Yıkılğan	: Zaman zaman bağlı olduğu ana kütleden parçalanarak yıkılan yar görünümlü arazi.
Yivek	: İki tepenin arasındaki yüksek geçit. Yivekler genellikle dardır.
Yokuş	: Aşağıdan bakan kişiye göre, belli bir eğimde yukarıya doğru yükselerek çıkan yol veya arazi.
Yol	: Bir yere gitmek için üzerinden geçilen yer.

3. 2. Arazi Yapı ve Şeklinden Yararlanılarak Ad Verme

İncelenen yaklaşık 3000 yer adından 1300 adedinin doğrudan arazi yapısıyla ilgili olduğu düşünülürse ad vermede en önemli unsurun arazi şekli olduğu görülür. Bu başlık altında tasnifi yapılan yer adlarının yukarıda açıklanan terimlerden yararlanılarak yöre halkı tarafından üretilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Bu adlardan tespit ettiklerimiz şunlardır:

Ada:

ada, *Durdulu*, *Söğütçük*
adalar, *Söğütçük*

Aralık:

aralıklı dere, *Karalar*
aralıklı keh, *Gözmen*

aralılı sırt, *Durdulu*
aralılı, *Kavlak, Keçili, Söğütçük*

Arkaç:

arhaç, *Eskiköy, K. Ova, Karalı, Kartalca, Kayadibi, Menşürlü, Söğütçük*
ganlı arhaç, *Damlı*
göğ (gök) arhaç, *Apa, Çongar, Bedirli, Güney, Kâhyalı, Menşürlü,*
kengerli arhaç, *Kayadibi*
kevenli arhaç, *Karalı*

Ayak:

çömçayah, *Gazibey*
gızıl yolun ayağı, *Karalı*
gızılörenin ayağı, *Durdulu*
ılğaz ayağı, *Yanalak*
in ayağı, *Haydarlı, Bedirli*
işmenin ayağı, *Çallı*

Bacak:

İnce bacah, *Savcun*

Balçık:

gara balçık, *Çaypınar*

Batak:

batah, *Keçili*
batahca, *Çallı*
batahlı, *Karalı*
batahlılı, *Kâhyalı, Yaramış, Damlacık*

Bayır:

çaylak bayırı, *A. İniş*
gara bayır, *Aylı, Çongar, Gözmen, Hanlı, Herekli, Menşürlü, Sarıdemir, Y. Aparı*
gırh (kırk) bayır, *Gözmen, K. Ova*
gızıl bayır, *E. Aparı Haydarlı, Kartalca, Kızılöz,*
göğbayır, *Hanlı*
pırçalılı bayırı, *Hanlı*

Bel:

Çekem beli, *Hanlı*

yassı bel, *Tatlıcak*

Belen:

belan, *Koyuncu, Y. Aparı*
belen, *Çaypınar, E. Aparı, Kabasakal, Kartalca, Sarıdemir, Savcun, Söğütçük, Tatlıcak, Yaramış*
Çekem belâ (beleni), *Hanlı*
gamiş belanı (*kamiş beleni*), *Akkuzulu, Damlı*
gavurga belanı, *Koyuncu*
Gurtluoğlu beleni, *Hanlı*
öteyüz belen, *Koyuncu*
pisik beleni, *Akkuzulu, Bedirli, Karalı*
türbe beleni, *Çallı*
üyük belanı, *Bedirli*

Boğaz:

ağ gaya buğazı, *Karalı*
batahlının buğaz, *Karalı*
uğaz, *Kızılöz, K. Ova*
dabırgalık boğazı, *Tatlıcak*
dar buğaz, *Karalar*
şahna boğazı, *Haydarlı*

Boyun:

çalca boyun, *Karalar*
deve boynu, *Damlı*
göğce boyun, *Karalar*
hüyük boynu, *Kabasakal*
yük boynu, *Bedirli, Damlı, Kâhyalı*

Boz:

bozyer, *Gazibey*
büyük boz, *Kızılöz*
eğriboz, *Çaypınar*
keklik bozu, *A. İniş*
Narince'nin boz, *Karalı*

Bucak:

bucah, *Karalı*

Burun:

ağ burun, *Tatlıcak*
boz burun, *Çaypınar, Savcun*
gındıra burun, *Çaypınar*

gızıl burun, *Aylı, Keçili, Sarıdemir*
güdük burun, *Yanalak*
tozlu burun, *E. Aparadı, Y. Aparadı*

Bük:

böyük bük, *Çallı*
buklüce, *Durdulu*
Coruğun bükü, *Karalar*
galın bük, *Karalı*

Çağlağan (Çağlayan):

çağlağan, *Akkuzulu, Apa, Durdulu, Hanlı, Herekli, Tatlıcak, Yaramış*
çağlayan, *Akkuzulu, K. Ova, Tatlıcak, Yaramış*

Çakşak:

çağşah, *Karalar*
cahşah, *Çallı, Eskiköy, Haydarlı, Herekli, Karalı*

Çal:

çalca boyun, *Karalar*
çaldepe, *Savcun*
çalyaha, *Bedirli*

Çat:

çat, *Keçili, Söğütçük*
dere çatı kenarı, *Gözmen*
gızılçat, *Aylı*

Çatak:

çallı çatah, *Karalı*
çatah, *Akkuzulu, Koyuncu, Kavlak, Tatlıcak, Yanalak*
çatak pınar, *Gazibey*

Çatal:

çatalın ardı, *Akkuzulu*
çatal, *Damlı, Karalar*
çatal inin oğ (önü), *Hayırbey*

Çay:

aşşa çay, *Damlı*

çay ağzı, *Akkuzulu, Damlı, E. Aparadı, Gözmen, Kabasakal, Söğütçük, Y. Aparadı*

çaygara, *Çongar, Karalar*

çay, *A. İniş, Damlı, Kâhyalı, Karalar, Kartalca, Gözmen, Savcun*

çorahlı (çoraklı) çay, *A. İniş*

Çayır:

ağca çayır, *Çongar*

ağrı çayır, *Savcun*

boz çayır, *Herekli*

çayır, *Çallı, Durdulu, Eskiköy, Gözmen, Hayırbey, K. Ova, Kavlak, Sarıdemir, Savcun, Sorguncuk, Söğütçük, Y. Kızılcağışla, Yaramış*

çevrili çayır, *Koyuncu*

garaçayır, *Çallı, Güney, Hanlı, Hayırbey, Kartalca,*

hüyük çayır, *Koyuncu*

ivik çayır, *Savcun*

pöçüklü çayır, *Keçili*

sarı çayır, *Aylı, Eskiköy*

savah çayır, *Aylı, Y. Aparadı*

ulu çayır, *Çallı*

Çaykara:

çaygara, *Çongar, Güney, Kâhyalı, Karalar*
çaygaranın üsdü, *Çongar*
çaygara başı, *Hanlı*

Çemricek:

çemricek, *A. İniş*

çemrücük, *Durdulu, Haydarlı*

çermicek, *A. İniş, Kartalca*

Çevlik-Çevlük:

çevlik, *Aylı, Gazibey, Gözmen, Hayırbey, Karalar, Kızılöz, Savcun, K. Ova, Kâhyalı, Kartalca, Sorguncuk, Y. Aparadı, Çallı, Yanalak, Yaramış, çevlük, Çongar, Kabasakal, A. İniş, Çallı, Güney, Söğütçük*

gavah çevliği, *Yaramış*

menevşe çevliği, *KaralaÇipil:*

çipil, *Durdulu, Yaramış*
çipilin başı, *Yaramış*

Çorak:

çorah, *Bedirli, Çallı, Çaypınar, Çongar, Damılı, Gözmen, Hanlı, Kabasakal, Kâhyalı, Kayadibi, K. Ova, Koyuncu, Menşürlü, Savcun, Sorguncuk*
çorahlı, *Çallı, Saridemir*

Çökek:

çökek, çökekler, *Apa*

Çukur:

alıçlı çukur, *Karalı*
Çiğdem çuhuru, *Keçili*
deve çuhuru, *Karalı*
ipa çuhuru, *Keçili*
kamuşlu çuhur, *Çallı*
keçi çukuru, *Tathıcak*
Saat Çukuru, *Hanlı*

Çürük:

çürük gollü, *Koyuncu*
çürük tahda, *Çallı, Bostancık*
çürük, *Durdulu, Koyuncu, Y. Kızılcağışla*

Dağ:

dağ geçidi, *Damlacık*
dağın ardı, *Apa*
dağın içi, *Herekli*

Dağılğan:

dağılğan, *Çallı, Durdulu, E. Aparadı, Eski-köy Menşürlü, Söğütçük Y. Kızılca-kışla*

Delik:

çahır delik, *Karalı*
dilki deliği, *Apa, Çallı, Damlacık, Hayır-bey, Kâhyalı, Koyuncu, Söğütçük*
gurt deliği, *Koyuncu, Söğütçük*
pisik deliği, *Kızılöz*

Devrent-Derbent:

devrent, *Damlacık, Yaramış*
devret oğ (önü), *Çaypınar*
gayalı devret, *Bostancık, Çallı, Hayırbey*
devret, *Hayırbey, Yaramış*
ho devredi, *Keçili*

Dik:

dike giden, *Hanlı*

Dikme:

dikme dibi, *Haydarlı*
gara dikme, *Apa, Güney, Hanlı, Kayadibi*
gızıl dikme, *Bedirli*
iki dikme arası, *Bedirli*

Dip:

dib çevlik, *Yaramış*
dib, *Karalı, Yanalak*
gızıl dip, *Çallı*
yoharı dip, *Karalı*

Dolamaç-Dolambaç:

dohuz dolamaç, *Menşürlü*
dolamaç, *Apa, Bostancık, Çallı*

Dönek:

dohuz dönek, *Kâhyalı, Kartalca, Y. Aparadı*
dönek, *Kâhyalı*
kırmızı dönek, *Güney*
uzun dönek, *Damılı*
yoncalı dönek, *Akkuzulu*

Düz:

Ali Bağ'ın düz, *Karalı*
düz üsdü, *Menşürlü*
düz, *Hanlı, Kaolak*
düzün üsdü, *Eskiköy*

Esik:

esiin (esiğin) içi, *Kızılöz*

Geçit:

arhut geçidi, *Kâhyalı*
dağermen geçidi, *Damlacık*

devaçiti (deve geçidi), *Koyuncu*
geçit, *Çaypınar, Savcun*
mani geçidi, *Çallı*

Gedik:

gale gediği, *Herekli*
gızıl gedik, *Kâhyalı*
ören gediği, *Yaramış*
pur gedik, *Gözmen*
yel gediği, *Damlı, Kavlak, Kayadibi*

Göl:

acı göl, *K. Ova, Kâhyalı, Kartalca, Güney,*
Karalı
ağ göl, *Çaypınar*
aygır gölü, *Koyuncu*
ganlı göl, *Savcun*
göğ göl, *Sarıdemir*
guruca göl, *Herekli, Çaypınar*
kötü göl, *Sarıdemir*
kürüğü gölü, *Kâhyalı*

Göz:

acıgöz, *Aylı*
guru göz, *Y. Kızılca*
kırk göz, *Kâhyalı, Çallı*
tandır göz, *Keçili*
yılanlı göz, *Sarıdemir*

Höllük:

höllüğün başı, *Apa*
höllüklü, *Çaypınar*
höllüklük, *Karalar*

İncik:

incik, *Keçili*

İniş:

Akçaeniş yeri, *Kartalca*
yüceeniş, *Karalar*

Kaş:

bölük kaş, *Herekli*
kaş, *Söğütçük*
kaş önu, *Çaypınar*

gaşın başı, *Durdulu, Karalı, Kayadibi, Ya-*
ramış
yüce kaş, *Haydarlı, Karalı*

Kaya:

adam gaya, *Çongar, Çallı, Gözmen, Sav-*
cun
ağgaya (ak kaya), *A. İniş, Apa, Bedirli,*
Çongar, Gazibey, Kâhyalı, Karalı, Sö-
ğütçük, Savcun
camız uçan gaya, *Damlacık*
çaylah gayası, *Gözmen, Kartalca*
düğnük gaya, *Karalar*
galecik gaya, *Hayırbey*
gızıl gaya, *Apa, Aylı, Çallı*
göğgaya, *Apa, Durdulu*
höbek gaya, *Çallı, Çaypınar*
sarı gaya, *Bedirli, Çongar. Durdulu, He-*
rekli
yalah gaya (*yalak kaya*), *A. İniş, Durdulu,*
Haydarlı
yazılı gaya, *Haydarlı*

Keh:

çipilli keh, *Gazibey*
çomçanın keh, *Söğütçük*
galanın kef, *Yaramış*
gamuşı keh, *Haydarlı*
guney keh, *Kayadibi*
söğütlü keh, *Gazibey*

Kepez:

kepez, *Karalar*

Kepir:

Kepir-kepir, *Bedirli, Durdulu, Haydarlı*
kepirlik, *Yaramış*
kepirler, *Durdulu*

Kertlek:

kertlek, *Durdulu*

Kis:

kisler, *Karalar*
kisli, *Yaramış*

Kıyı:

derin hendek gıyısı, *Çaypınar*
gıyı, *Güney*
mezer gıyısı, *Keçili*

Koyak:

alıçlı goyah, *Gazibey, Koyuncu*
ardıçlı goyah, *Kızılöz*
armutlioyak (*armutlu koyak*), *A. İniş*
gâvur goyağı, *Savcun*
goyah (*koyak*), *A. İniş, Çaypınar, Eskiköy,*
Kabasakal, Kızılöz, Menşürlü, Sarı-
demir, Sorguncuk, Söğütçük, Tatlıcak
göğ goyah, *Kızılöz*
ibibik goyağı, *Keçili*
kodaz goyah, *Kızılöz*

Kulak:

acı bayır gulağı, *Gözmen*
acıpınar gulağı, *Gözmen*
deniz kulâ, *Keçili*
gulah, *Çongar, Yaramuş*
kurt kulağı, *Eskiköy*

Kum:

gum, *Kayadibi, Söğütçük, Karalı, Kabasa-*
kal, Menşürlü
gumlu, *Eskiköy*
gumluh, *Kızılöz*
gumulca, *Karalar*

Kuytu-Guytu-Guytul:

guytul, *Damlacık, Kâhyalı, Yaramuş*

Mağara:

mağroğ (mağra önü), *Güney*
mağaracığın dibi, *Karalı*
mağracıh, *Haydarlı*

Meydan:

eşşek meydanı, *Eskiköy, Söğütçük*

Obruk:

obruh, *Durdulu*

Orta:

orta üsdü, *Eskiköy*
ortalca, *Yaramuş*
ortancın dibi, *Kızılöz*

Ova:

Boz uva, *Kayadibi*
gara ova, *Kavlak, Keçili, Kayadibi*

Öbek:

höbek, *Menşürlü*
höbekli, *Y. Kızılcağışla*

Öte geçe:

öta ağçe, *Çongar*
Öta'çe, *Kavlak*
ötağaçe, *Apa, Yanalak, Yaramuş, K. ova.*
öte geçe, *Gazibey*

Öz:

acıöz, *Güney*
garöz (kara öz), *Keçili*
gızıl öz, *Yaramuş*
kurucöz (*kuruca öz*), *Akkuzulu, Ayılı, Çallı*
öz, *Gözmen, K. Ova, Kavlak*
öz ören, *Söğütçük*
öz, *A. İniş, Apa, Ayılı, Çaypınar, Hanlı,*
Karalar, Kayadibi, Kızılöz, Menşürlü,
Savcun, Y. Kızılcağışla
Tat özü, *Yanalak*

Parmak:

barnahlar, *Koyuncu*
baş parmahlar, *Koyuncu*

Pöçük:

pöçük, *Hanlı, Haydarlı, Keçili, pöçüklü,*
Kabasakal, Kızılöz

Pur:

alma puru, *Haydarlı*
çatal pur, *Kartalca*
deveci puru, *A. İniş, Bedirli*
gabah pur, *Çallı*

pur, A. İniş, Apa, Güney, Haydarlı, Kâhyalı, Kayadibi, Sorguncuk.
yüce pur, Aylı, Keçili, Sorguncuk

Sası:

sası, Hanlı, Kayadibi, Söğütçük, Güney
sası, Durdulu, Yaramış

Say:

saylar, Çallı, Çaypınar

Sırt:

çağlı sırt, E. Apardı
ön sırt, Apa
sırt, Haydarlı, Apa, Durdulu
Erendoğan'ın sırtı, Kabasakal

Sivri:

Cabba Sivrisi, Çallı
Hamza sivrisi, Hanlı
Kör Ağa'nın sivri, Koyuncu
sivri, Kabasakal, Kavlak

Su:

Acısu, Bedirli, Kabasakal, Kâhyalı, Kavlak,
Kayadibi, Keçili, Kızılöz, Tatlıcak
datlı su, Kavlak
orta su, Eskiköy, Kabasakal, Keçili
sarı su, Haydarlı
su doluh , Çallı

Tahta:

çatal tahda, Kayadibi
çürük tahda, Çallı, Bostancık
ekintahta, Tatlıcak
gıraan tahda, Hayırbey
sabır tahtası, Herekli
tahda (tahta), A. İniş, Bedirli, Damılı, Gazibey, K. Ova, Kayadibi, Kızılöz, Yaramış.

Taş:

ağdaş, Keçili, Kavlak
döklü daş-dökmetaş, Karalar
duz daşı (tuz taşı), A. İniş, Apa, Akkuzulu
Çallı, Çongar, Damılı, Eskiköy, , Gü-

ney, Kâhyalı, Karalar, Koyuncu, Savcun, Söğütçük, Yaramış

iğilce daş, Bedirli

mordaş, Herekli

nişan daşı, Gazibey

pırtıl daş, Kartalca

sarı daş, (sarı taş) Aylı, Eskiköy, Gazibey, Koyuncu, Söğütçük, Yanalak, Yaramış.

sohu daş, Apa, Durdulu, Kabasakal, Kayadibi.

topah daş, Aylı, Bedirli, Çaypınar, Güney, Karalar, Karalı, Kayadibi, Kızılöz, Sarıdemir, Sorguncuk, Yaramış

Tepe:

Haydarlı, K. Ova, Karalı
beşik depe, Damlacık, Eskiköy, Koyuncu, Yanalak, Bedirli
çaldepe, Savcun
garadepe, Apa, Çongar, , Gazibey, Herekli, Karalar, Menşürlü, Y. Kızılcağışla
gızıl depe, Hanlı, Kabasakal,
göğ depe (göktepe), A. İniş, K. Ova. Yanalak
ışılak depe, Karalar
Meyrem depesi, Çaypınar
pelitlinin depe, Yaramış
sarı depe, Karalar, Kavlak
tığ depe, Çaypınar

Toprak:

ağ toprah, Haydarlı
boz toprah, Kavlak, Keçili, Koyuncu.
Gözmen toprağı, K. Ova
Hayırbey toprağı, Çallı
Yıldızeli toprağı, Karalı

Topuk:

topuh oğ, Kayadibi
topuh, Gözmen, Güney, K. Ova, Menşürlü, Söğütçük, Haydarlı

Tuz:

duzluca, Kavlak

duzun üsdü, *Eskiköy*
duzla ardı, *Bedirli*
duzla beğın, *A. İniş*

Uçuk:

uçuh, *Bedirli*
uçuh değermen, *Çallı*

Verep:

Gobel'in verep, *Koyuncu*
göğ verep, *Eskiköy*
Halil'in verep, *Durdulu*
koy (köy) yüzünün verep, *Yanalak*
verep, *Durdulu, Kabasakal, Keçili, Koyuncu, Sarıdemir*

Yaka:

çallı yaka, *Yaramış*
çalyaha, *Bedirli*

Yamaç:

dağermen yamacı, *Çallı, Hayırbey*
gaya yamacı, *Yaramış*
yamaç, *A. İniş, Akkuzulu, Aylı, Bostancık, Çongar, Çallı, Damılı, E. Apardı, Gazibey, K. Ova, Kızılöz Karalı, Y. Kızılcakışla, Yanalak.*
yamaçlar, *Çongar*

Yar:

ağ yar, *Yaramış*
kızıl yar, *Çaypınar*
kuzu yarı, *Karalı*
yar başı, *Gözmen, Hanlı, Menşürlü*

Yarma:

Resul arhacının yarma, *Güney*
sivri yarma, *Damılı*
trenin geçtiği yarma, *Akçaimiş*
yarma ardı, *A. İniş*

Yayla:

cırnh yaylası, *Karalar*
kötü yayla, *Gazibey*

yayla, *Güney*
yaylalar, *Eskiköy*
yaylalıh, *Kızılöz*

Yazı:

böyük gızıl yazı, *Gözmen*
çağlanın yazı, *Damlacık*
çördük yazısı, *Akkuzulu*
gızıl yazı, *Hanlı, Gözmen, K. Ova*
kevenli yazı, *Damlacık, Hayırbey*

Yer:

ağıl yeri, *Çallı, Haydarlı*
Akcaeniş yeri, *Kartalca*
büyük yer, *Kartalca*

Yıkılğan:

yıhılğan oğ (önü), *Y. Apardı*
yıhılğan, *Apa, Çaypınar, Kâhyalı, Karalı, Y. Apardı*

Yokuş:

yohuş dibi, *Haydarlı, Kartalca*
ağalın yokuş, *Karalar*
çay yokuş, *Hayırbey*
yoon (yoğun) yohuş, *Yaramış*

Yol:

ağ yol, *Bedirli, Haydarlı, Sarıdemir*
arhut yol, *Yanalak*
arhut yolu, *Hayırbey, Kâhyalı*
deve yolu, *Kayadibi, Söğütçük.*
gırtıllı yolu, *Karalı*
gızıl yol, *Durdulu, Karalı*
göç yolu, *Eskiköy, Karalar*
göğ yol, *Kızılöz, Söğütçük*
kervan yolu, *Sorguncuk*
kevran yolu, *Saocun*
kilisenin yolu, *Yaramış*
örülü yol, *Çaypınar*
ulu yol, *Yaramış*
verep yol, *E. Apardı, Y. Apardı*

3. 3. Bilinen Bir Yer Adından Yararlanarak Ad Verme

Bu tür ad vermede, *büyük, küçük, aşağı, yukarı, ... 'nın gözü, ağızı, başı, ayağı, altı, üstü, kulağı, ardı, oğ (önü), dibi, ara, arka, arası* gibi kelimeler bilinen bir yer adının başına veya sonuna getirilerek başka ve yeni bir yere ad olarak verilir. Örnek olarak, Karalar Köyü'ndeki şu yer adlarını sıralayabiliriz: *Aşağı karatepe, yukarı karatepe, ağrılcecinin ağızı, güllüğün ardı, daşın başı, değirmenin altı, eski örenin üstü, köyün oğ (önü), düğnük kayanın dibi, v. s.* Bu tür adlardan tespit ettiklerimiz şunlardır:

daş arası, *Kavlak*
 daşın altı, *Kayadibi, Söğütçük*
 daşın başı, *Karalar, Kayadibi*
 daşın dibi, *Menşürlü*
 daşın içi, *Eskiköy*
 gaya altı, *Bedirli, Çongar*
 gaya ardı, *Gazibey*
 gaya başı, *Hanlı, Kartalca, Savcun*
 gaya oğ (önü), *Menşürlü*
 gayanın başı, *Koyuncu, Yaramış*
 gayanın dibi, *Eskiköy, Eskiköy*

3. 4. Bitki ve Ağaç Adlarından Yararlanarak Ad Verme

Yörede yetişen çeşitli bitki ve ağaç adlarından yararlanılarak bazı mevkilere ad verilmiştir. Bu adlardan hareketle yörede hangi bitkilerin yetiştiği konusunda bir fikir sahibi olmak mümkündür. Bu grup adlardan tespit ettiklerimiz şunlardır:

Bitki Adları :

cıtlıh, *Sorguncuk*
 gamışça, *Gazibey, Karalar*
 gara arpa yeri , *Aylı*
 Navruz, *Kayadibi*
 pamuk, *Kayadibi*
 pırçalıh bayırı, *Hanlı*
 sorhun, *Eskiköy*
 yılm, *Yanalak*

Ağaç Adları :

ağrı armit, *Kavlak*
 alıçlı çuhur, *Karalı*
 alma deresi, *Durdulu*
 ardıcın eteği, *A. İniş*
 armıdın dibi, *Çaypınar, K. Ova, Kabasakal, Koyuncu, Apa*
 böğürtlen, *Savcun*

çameli, *Haydarlı*
 çamın götü, *Karalar*
 çınar, *Koyuncu*
 çördük, *Karalar*
 denden dibi, *Kızılöz*
 ekşi elma, *Kavlak*
 elma altı, *Menşürlü*
 galpah armut, *Durdulu*
 ganlı çördüğü, *Kâhyalı*
 gara çalı, *Durdulu, Gözmen, Kabasakal, Kartalca, Kavlak, Keçili, Savcun, Sorguncuk.*
 garaaç, *Kabasakal*
 gış armıdı, *Koyuncu*
 gödeğin alıcı, *Yanalak*
 Halid'in çınar, *Koyuncu*
 iğde, *Damlı*
 kanlı armit, *Sorguncuk*
 niğdeler, *Apa, Durdulu*
 sanır gavah, *Damlı, Yanalak*
 sarı söğüt, *Akkuzulu, Karalı*
 üzüm bağı, *Kartalca*

3. 5. Bitki Örtüsünden Yararlanarak Ad Verme

Bir yere üzerinde yetişen bitki örtüsüne göre ad verilmiştir. İlbeyli yöresinde bu şekilde verilmiş yer adları oldukça fazladır. *Kamışlı, erikli, armutlu, alıçlı, karamuklu,...* gibi yer adları konumuzun en önemli örnekleridir. Bu tür adlardan tespit ettiklerimiz şunlardır:

alıçlı, *Bedirli, Güney, Karalar, Yaramış*
 almalı (*elmalı*) , *Akkuzulu*
 ardıçlı, *Çallı, Söğütçük*
 armutlu (armutlu), *Tüm köylerde*
 ayrıklı, *Kızılöz*
 bıtırahlı (*bıtıraklı*) , *Akkuzulu, Apa*
 çallı, *Söğütçük*
 çiçekli, *Koyuncu, Savcun*
 çuvanlı (çövenli), *Haydarlı*
 erikli, *Karalar*
 gamışlı, *Apa, Karalı, Koyuncu, Savcun, Söğütçük*
 garamıhlı, *garamuhlu, Karalar, Karalı, Kayadibi, Söğütçük, Yaramış*
 gerimşekli, *Karalar*
 guzulahlı, *Güney*
 güvemli, *Kâhyalı, Savcun*
 iğdeli, *Hanlı*
 kengerli, *Eskiköy, Hanlı, Kayadibi*
 kevenli, *Çallı, Hayırbey, Herekli, Bedirli, Çaypınar*

mantarlı, *Karalı*
 pelitli, *Kâhyalı, Yaramış*
 sincanlı, *Karalar*
 sorhunlu, *Bedirli, Herekli*
 söğütlü, *Çaypınar, Gazibey, Tatlıcak*
 yamalı, *Gazibey*
 yavşanlı, *Kabasakal, Koyuncu, Sorguncuk*

3. 6. Çay, Dere, Irmak, Su Kelimelerinden Yararlanılarak Ad Verme

Irmak kelimesi sözlük anlamıyla tanıdığımız ırmak kelimesinden farklı olarak bir miktar suyu bulunan dereler için de kullanılmıştır. Ancak dere üzerine ad verme kültürü daha yaygındır. Kelimenin esas anlamından daha çok ırmaklara nasıl farklı isimler verildiği bizim için önemli olduğundan bu adları derlemeye çalıştık. Konuyla ilgili yöreden derlemiş olduğumuz adlar şunlardır:

Çay:

çay ağzı, *Akkuzulu, Damılı, E. Apardı, Gözmen, Kabasakal, Söğütçük, Y. Apardı*
 çay eteği, *Tatlıcak*
 çaygara, *Çongar, Hanlı, Karalar*
 çay, *A. İniş, Damılı, Kâhyalı, Karalar, Kartalca, Gözmen, Savcun*
 çorahlı (çoraklı) çay, *A. İniş*

Dere:

acı dere, *Kabasakal, Kızılöz, Sarıdemir*
 almalı dere, *Gazibey*
 ay deresi, *Durdulu, Karalı*
 bağırsık deresi, *Hayırbey*
 Buklü dere, *Çongar, Karalar, Karalı*
 cennet deresi, *Y. Apardı*
 çallidere, *Haydarlı*
 Çelebi deresi, *Y. Apardı*
 dar deresi, *Karalar*
 derin dere, *Akkuzulu, Çaypınar*
 duzla deresi, *Akkuzulu*
 eğrek deresi, *Damlacık, Hayırbey*
 gale deresi, *Çaypınar Karalar, Savcun, Yaramış*
 gamışlı dere, *Çongar*
 garamıhlı dere, *Apa*
 gerimşeklinin dere, *Karalar*
 gıracın dere, *Yanalak*
 gızılca dere, *Keçili*
 göğdere, *Hanlı*
 golebit deresi, *Savcun*

göğ dere, *Kızılöz*
 gül dere, *Kayadibi, Söğütçük, Kâhyalı*
 han deresi, *E. Apardı*
 hayat deresi, *Çongar, Çallı, Güney*
 kanlı dere, *Savcun*
 kislerin dere, *Karalar*
 kümbetin dere, *Gazibey*
 ören deresi, *Çongar, Gözmen*
 sincanlının dere, *Karalar*
 Sultan Süleyman deresi, *Herekli*
 tosbağlı dere, *Gazibey*
 ulu dere, *Gazibey, Haydarlı*
 üç dere, *Durdulu, Haydarlı, Karalı, Bedirli*
 yalnız dere, *Karalı*

Irmak:

Gızılırmah yanı, *Yanalak*
 iki ırmak arası, *Durdulu*
 ırmaan gıyısı, *Akkuzulu*
 ırmağın üsdü, *Yaramuş*
 ırmak başı, *Hanlı*

Su:

Acısu, *Bedirli, Kabasakal, Kâhyalı, Kavlak, Kayadibi, Keçili, Kızılöz, Tatlıcak*
 datlı su, *Kavlak*
 orta su, *Eskiköy, Kabasakal, Keçili*
 sarı su, *Haydarlı*
 Tat suyu, *Yanalak*

3. 7. Dini Unsurlardan Yararlanarak Ad Verme

Bazı mevkilere dini tesirler sonucunda ad verilmiştir. Bu tür yer adları, daha çok o bölgede ermiş olduğuna inanılan kişilerden, bazı ziyaret yerlerinden, mezarlardan ve birçok islami terimden yararlanılarak verilmiştir. İşte bu adlardan bazı örnekler:

Kabir:

gabir (kabir) ardı, *Apa, Damlacık, Yanalak, Yaramuş*
 gabur altı, *Apa*
 yalnız gabir, *Kabasakal*

Müslüman:

Müslüman köy inişi, *Savcun*
 Müslüman köyü, *Savcun*

Tekke:

tekke dibi, *Sarıdemir*
tekke, *Yaramış*

Ziyaret:

Ali Efendi'nin mezeri, *Güney*
Anşatu'nun gayalar, *Kâhyalı*
Arap Dede, *Gazibey*
Davullu Dede, *Karalar*
dohuzlar, *Karalar*
Ellez Gabı, *Çallı*
sarı gıran, *Güney*
ziyâret, *K. Ova, Çallı, Aylı, Eskiköy, Herekli, Kartalca, Sarıdemir, Sorguncuk*

3. 8. Ev Eşyası Adlarından Yararlanarak Ad Verme

Birçok ev eşyası, birçok yere ad olmuştur. Ne sebeple verildiğini tespit edemediğimiz bu yer adları belki de tarihi bazı sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bu konuyla ilgili tespit ettiğimiz ettiğimiz adlar şunlardır:

çadır arhası, *Aylı*
çadır başı, *Aylı*
çahmah, *Damılı*
çanahlı, *Herekli*
çomça, *Söğütçük*
gova dibi, *Haydarlı*
guvalı (*kovalı*), *A. İniş, Kâhyalı, Savcun*
hağbeli, *Söğütçük*
kaytan serk, *Kızılöz*
yayılı, *E. Apardı*

3. 9. Efsanelere Dayanılarak Ad Verme

Yaşanılan bazı olaylar ve dilden dile nakledilen efsanelere dayanılarak bazı yerlere adlar verilmiştir. Yöre halkı bu olay ve efsanelere gerçekmiş gibi inanmaya ve kendinden sonraki nesillere aktarmaya devam etmektedir. Yörede tespit ettiğimiz efsanesi olan yerler şunlardır:

dökme daş (döklü taş), *Karalar*
eren doğan, *Kabasakal*
eren oğ, *Kavlak*
erenduğan, *Koyuncu*
ganlı çördüğ, *Kâhyalı*
meletmez, *Güney, Kayadibi, Söğütçük*

3. 10. Eğlence Unsurlarından Yararlanarak Ad Verme

Sayıları fazla olmamakla birlikte eğlence unsurlarından yararyanılarak da yer adı verilmiştir. Bu konuda derlenen yer adları şunlardır:

Ağrilcenin (eğrilcenin) ağzı, *Karalar*
 Cırtlık (ciritlik), *Koyuncu*
 dambıra (tambura), *Aylı*
 davulcah, *Karalar*
 davullu, *Apa, Karalar, Kayadibi*
 Düdüklâcı (Düdüklü Hacı), *Karalar*
 düğün deresi, *Koyuncu*
 horan, *Aylı, Sorguncuk*

3. 11. Giyecek Adından Yararlanarak Ad Verme

Bazı mevkilere ad verilirken birçok giyecek adından yararlanılmıştır. Niçin verildiğini kesin olarak tespit edemediğimiz bu yer adlarına örnek olarak şunları sıralayabiliriz:

çarıhlı, *Eskiköy*
 galpah armut, *Durdulu*
 galpah (kalpak), *Durdulu, Haydarlı*
 gara gömlek başı, *Kâhyalı*
 garaca şalı, *Güney*
 gavuh depesinin suyu, *Yaramış*
 sarığın üsdü, *Kavlak*
 şalbilmez, *Eskiköy*
 şalvar tarla, *Kartalca*

3. 12. Hayvan İsimlerinden Yararlanılarak Ad Verme

Bazı hayvan isimlerinden yararlanılarak yer adları verilmiştir. Bu tür isim vermede o bölgede adı verilen hayvanların bolca görülmesi, barınaklarının bulunması, dinlenme alanlarının olması veya onlarla ilgili yaşanmış bir olayın bulunması etkili olmuştur denilebilir. Bu konuyla ilgili derlenmiş olan yer adları şunlardır:

Akkoyunlu, *Durdulu*
 at öldüren, *Gazibey*
 baykuş, *Durdulu*
 böcükce, *Yanalak*
 bunelek, *Karalar*
 ceylan gaya, *Karalar*
 coruh, *Durdulu, Sorguncuk*
 çakallı, *Yaramış*
 çaylah, *Kabasakal*
 deve düşen, *Karalar*
 dilkindi (tilki indi), *Durdulu*

evren, *Savcun*
 gara balah, *Kayadibi*
 gara yılan, *Kavlak*
 gartal, *Keçili*
 garuğuş (karakuş) yuvası, *Akkuzulu, Koyuncu.*
 Gartal Goca, *Gözmen*
 geyikler, *Koyuncu*
 gurt büzüğü, *Koyuncu*
 guş oturağı, *Durdulu, Hayırbey, Karalı, Yaramuş*
 guvercinni, *Apa*
 kartal, *Sorguncuk*
 porsuh, *Aylı*
 sarı kartal, *Sorguncuk*
 sıçan, *Keçili*
 üvez, *Yanalak*
 yılanlı, *Hanlı*
 yılanlı, *Kızılöz, K. Ova, Kabasakal, Sarıdemir, Savcun, Yanalak*

3. 13. Hayvancılıkla İlgili Unsurlardan Yararlanarak Ad Verme

İlbeyli Aşireti geçmişte göçebe hayatı yaşadığı için hayvancılıkla uzun süre meşgul olmuş, bu olay onların hayat tarzlarını büsbütün etkilemiştir. Temel geçim kaynakları hayvancılık olduğundan hayvancılıkla ilgili birçok terim doğmuş ve kullanılmıştır. Oldukça etkili olan bu terimler yer adı vermede de büyük tesir göstermiştir. *Eğrek, eşme, çevirme, yatak, arkaç, sulak* gibi yer adlarının hayvanlarla ilgili zorunlu ihtiyaçlardan doğmuş olması muhtemeldir. İşte tespit ettiğimiz adlardan örnekler:

Çevirme:

çevirme, *Gözmen*
 çevirmenin ardı, *Kayadibi*

Ağrek-eğrek (eğlek):
 ağrek, *Herekli, Savcun, Söğütçük*
 at eşmesi, *A. İniş, Kartalca*
 gızıl ağrek, *Çaypınar*
 gızıl eğrek, *Savcun*

Eşme:

ak eşme, *Herekli*
 eşmenin ardı, *Çallı*
 eşme başı, *Herekli*
 eşme, *Çallı, Hanlı, Yaramuş*
 işme, *Çallı*

Mera:

mera başı, *Kavlak*
meranın götü, *Koyuncu*
meranın yanı, *Koyuncu*

Sulak:

sulağın başı, *Kızılöz*
sulah başı, *Kartalca*

Yatak:

ağ yatağın içi, *Kızılöz*
ağılın yatah, *Söğütçük*
Canoğlu yatağı, *Kartalca*
çatal yatah, *Çaypınar, Saridemir*
çebiş yatağı, *Savcun*
çitillinin yatak, *Apa*
davar yatağı, *Hanlı, Kartalca*
deve yatağa, *Çallı*
gâvur yatağı, *Saridemir*
ganlı yatah, *Gazibey*
göğ yatak, *Çaypınar*
guzu yatağa, *Çaypınar, Söğütçük*
ilerzikli yatah (üzerlikli yatak), *A. İniş*
pur yatah, *Kâhyalı*
sığır yatağı, *Koyuncu, Sorguncuk*
uzun yatah, *Bedirli, Koyuncu*

3. 14. Hayvan Barınaklarından Yararlanarak Ad Verme

Bir yerleşim yerine ilk gelindiğinde civardaki hayvanların barınakları da araştırılmış ve hayvan barınaklarının bulunduğu yerlere *tilki deliği, kurt ini, karakuş yuvası, in, in oğ (önü)* gibi adlar verilmiştir. İşte tespit ettiğimiz bazı yer adları:

dilki deliği, *Apa, Çallı, Damlacık, Hayırbey, Kâhyalı, Koyuncu, Söğütçük*
garuğuş (karakuş) yuvası, *Akkuzulu, Koyuncu.*
gurt deliği, *Koyuncu, Söğütçük*
in oğ (önü), *Haydarlı, Hayırbey, Karalar, Kayadibi, Saridemir*
inin ağzı, *Çaypınar*
kurt evi, *Eskiköy*
kurt ini, *Çallı*
pisik deliği, *Kızılöz*
yuvalıca, *Yaramış*

3. 15. Hukukla İlgili Yer Adları

Halk hukukuyla ilgili bazı kavramlar da yer adı vermede etkili olmuştur. Çeşitli zamanlarda araziler bölüşülürken insanların buralardan aldıkları hisse veya paylara *bölük, bölüşük, hisse, pay, paylar, orta paylar* gibi birçok yer adı vermiş olmaları muhtemeldir. Yine halkın, eşkıyaların eğleştikleri yerlere *harami*; vergiden kurtulmak için hayvanların gizlendiği yerlere ise *kaçak* adı verildiği bilinmektedir. Bu konuyla ilgili tespit ettiğimiz yer adları şunlardır:

Bölük:

büyük bölük, *Kartalca*
 Çetüğün yoharı bölük, *Karalı*
 gara dikmenin orta bölük, *Apa*
 Haceli'nin Bölük, *Tatlıcak*
 ince bölük, *Herekli, Keçili, Koyuncu, Sarıdemir, Çallı*
 küçük bölük, *Y. Kızılcağıyla*
 orta bölük, *Eskiköy*
 Sofu'nun bölük, *Karalı*

Bölüşük:

bölüşük, *Kabasakal, Sarıdemir, Sorguncuk, Söğütçük, Tatlıcak*
 orta bölüşük, *Söğütçük*
 yoharı bölüşük, *Kabasakal*

Harami:

harami ağzı, *Yaramış*
 Harami, *Durdulu, Gazibey, Güney, Hanlı, Karalı, Yaramış*

Hisse:

yeni hisse, *Hanlı*
 yeni histe, *K. Ova*
 histeler (hisseler), *Koyuncu*

Kaçak:

budak gaçağı, *Gazibey*
 gaçağın içi, *Aylı*
 gaçah başı, *A. İniş, Apa, Gazibey*
 gaçah, *Apa, Gazibey*

Pay:

ağ payı (ağa payı), *Akkuzulu, Bostancık, Çallı, K. Ova*
 büyük pay, *Hanlı, Kayadibi*
 çaykara payı, *Güney*
 gulmez payı, *Kartalca*
 ören payı, *Güney*
 urgan payı, *Güney*

3. 16. İlbeyli Köy İsimlerinden Yararlanarak Ad Verme

Birçok mevki adları ise komşu veya çevredeki köylerin adlarından yararlanılarak verilmiştir. Mesela: Kavlak köyüne giden yola *Kavlak yolu*, Bedirli'den gelen yola *Bedirli yolu*, Çongarın aşağısındaki araziye *Çongar altı* denilmiştir. Bu şekilde bazı yer adlarında İlbeyli köylerinin önemli bir kısmı geçmektedir. İşte onlardan bazıları:

Apa köy Yolu, *Kâhyalı*
 Aylı yolu, *Kabasakal, Sarıdemir*
 Bostancılı toprağa, *Çallı*
 Çongar oğ (önü), *Güney*
 Damlacılı üsdü, *Damlı*
 Gazi Bey Altı, *Çongar*
 Gözmen arası, *Kartalca*
 Tatlıcak ardı, *Aylı*
 Yaramış başı, *Hayırbey, Kâhyalı*
 Yaramış içi, *Damlacık*
 Yeni koy'un başı, *Sarıdemir*
 Yeni Koy'un üsdü, *Sarıdemir*
 Yeni köy altı, *Sarıdemir*

3. 17. İlginç ve Niçin Verildiği Tespit Edilemeyen Yer Adları

Bazı yer adlarının niçin verildiği ve hangi anlama geldiği tespit edilememiştir. Daha çok dil uzmanlarını ilgilendirecek olan bu yerler hakkında fazla yorum yapmadan sadece bu yer adlarının listesini vermekle yetiniyoruz.

acıh, *Söğütçük*
 ahlan, *Haydarlı*
 anlağın (anlı akın) yüzü, *Karalar*
 arağ dibi, *Çaypınar*
 arhut geçidi, *Kâhyalı*
 arhut yolu, *Hayırbey, Kâhyalı, Yanalak*
 azmut, *Bedirli*
 balaya, *Kızılöz*
 bayamca, *Karalı*
 belemez, *Sorguncuk*
 belli pağan, *Gazibey*
 boruhlu, *A. İniş, Kartalca*
 boyurtlah, *Gazibey*
 büyük tömbülce, *Kayadibi*
 cağ, *Çongar, E. Aparadı*
 calan, *K. Ova*

cehennem çukuru, *Haydarlı*
 celece, *A. İniş*
 cılban tarla, *Karalar*
 cıncılı, *Çaypınar, cıncılı, Savcun*
 civelek, *Durdulu*
 çarşı, *Gazibey*
 çeğerli sırt, *Y. Aparadı*
 çemrücük, *Durdulu*
 çetük, *Karalı*
 çevitlik, *Kâhyalı*
 çimecik, *Savcun*
 çipri, *Kabasakal*
 çirçil, *Yanalak*
 çormuhlu, *Yaramış*
 düğ ağzı, *Koyuncu*
 ece, *Tatlıcak*

el kesen, *Kızılöz*
 elgenli, *Haydarlı*
 er suluh, *Savcun*
 eseledi, *Kızılöz*
 eskiköy, *Damlacık*
 ev gonağı, *Karalar*
 ev işmesi, *Çallı*
 eycenli, *Haydarlı*
 filicek, *Tatlıcak*
 geânler, *Koyuncu*
 geniş başı, *Yaramış*
 geniş, *Yaramış*
 gıran, *Gözmen, Y. Kızılcağışla*
 gırma, *Söğütçük*
 gırmanın başı, *Çaypınar*
 gırtılı, *Karalı*
 gıcık, *Kayadibi*
 goçah (koçak), *K. Ova, Menşürlü, Sav-*
cun, Söğütçük
 haftanbal, *Bedirli*
 hâküklü, *Çallı*
 hayırsız, *Gazibey, Karalar*
 hodah, *Söğütçük*
 hurt bizik, *Koyuncu*
 ıclı, *Kayadibi*
 iskendören, *Savcun*
 iskenderun, *Tatlıcak*
 iskulluk, *K. Ova*

İspa (Sipahi) Bazarı, *Karalar*
 iviğin dibi, *Savcun*
 kalebik, *Savcun*
 kanbal, *Kayadibi*
 mucuh-mucuk, *Hayırbey, Çallı*
 oğutce, *Haydarlı*
 oyum, *Güney, Karalar*
 öksüzce, *Hayırbey, Yaramış*
 peltapır, *Y. Apardı*
 posta yeri, *A. İniş*
 sâdenin içi, *Karalar*
 sağalca, *Haydarlı*
 sarı öğne, *Yanalak*
 sepece tur, *Tatlıcak*
 söyke, *Çongar*
 şafağcı, *Keçili*
 şahverdi, *Hanlı, Kızılöz*
 tombah, *Çaypınar, Karalı, Damılı*
 topulot, *Eskiköy*
 tortan, *Karalı*
 tünlük, *Çongar*
 yatar galhmaz, *Koyuncu*
 yediler, *Kabasakal*
 yeleme, *Hanlı, K. Ova*
 yelerce, *A. İniş*
 zabinca, *Koyuncu*
 zebo, *Güney*
 zedo, *Kayadibi*

3. 18. Kavim ve Topluluk Adlarından Yararlanarak Ad Verme

Sayıları az da olsa, İlbeyli yöresinde yer adı verilirken bazı kavim adlarından yararlanmışlardır. Bu yer adlarının ilgili kavim ve topluluklarla bir ilişkisinin olması ihtimal dâhilindedir. Çok olmamakla birlikte, İlbeyli yöresinde Türkmen (Oğuz) topluluklarıyla ilgili bazı yer adlarına rastlanmıştır. Bunlar arasında, *Akkoyunlu, Akkuzulu, Alamaslı, Alanyurt (Alayund'an bozma olabilir), Avan* gibi yer adları sayılabilir. İşte o adlar:

Abaza, *Çongar*
 akkoyunlu, *Durdulu*
 alamaslı, *Aylı, Söğütçük*
 alan yurt, *Gazibey*
 avan, *Yanalak*

cingân çevliği, *K. Ova, Kızılöz*
 cingan yurdu, *Karalar*
 Çerkezin başı, *Haydarlı*
 Kürdoğlu, *Koyuncu, Karalar*
 Türkmen Ahmet, *Eskiköy*

3. 19. Kişi Adlarından Yararlanarak Ad Verme

Bir kişinin mülkü olan veya onun tarafından ziraata açılan, şenlendirilen yere onun adı verilmiştir. Bazen kişilerin başlarına önemli olaylar gelmesi nedeniyle de o olayın cereyan ettiği yere kişinin adı verilmiştir. Bazı isimler ise çok eskilere dayanmakta ve niçin verildiği şimdi hatırlanmamaktadır. Geçmişten bu günü yöre isim ve lakapları hakkında da önemli bir kaynak oluşturan bu yer adları şunlardır:

Bey-Beğ:

Ağca Beğ, *Çongar, Karalar*
 Ahmet bağ (Ahmet Bey), *Apa*
 Ali Beğ, *K. Ova, Karalı*
 Musa Beğ, *Aylı, Eskiköy*

... oğlu ekiyle verilen adlar:

Ağlenoğlu, *Gözmen*
 Altınoğlu, *Herekli*
 Balcıoğlu, *Tatlıcak*
 Baloğlu, *Çallı*
 Beşiroğlu, *Aylı*
 Canlıoğlu, *Kartalca*
 Cımbıloğlu, *Damılı*
 Cımbıloğlu, *Damılı*
 Çolağanoğlu, *Apa*
 Çökenoğlu, *Apa*
 Dağlıoğlu, *Koyuncu*
 Develioğlu, *Y. Apardı, E. Apardı*
 Eseoğlu, *E. Apardı*
 Eskicioğlu, *E. Apardı*
 Etçioğlu, *Gözmen*
 Evcioğlu, *Çallı, Hayırbey*
 Gadioğlu, *Kabasakal*
 Gantaroglu, *Söğütçük*
 Gızoğlu, *Eskiköy*
 Gocoğlu, *E. Apardı*
 Gökçeoğlu, *Sorguncuk*
 Gülaçoğlu, *Herekli*
 Hacıoğlu, *Durdulu, Apa, Haydarlı*

Helesoğlu, *Menşürlü*
 İbiloğlu, *Damılı*
 İlbacı oğlu, *Y. Apardı*
 İnciroğlu, *Çallı*
 Kalaycıoğlu, *Gazibey*
 Kameroğlu, *Menşürlü*
 Karahisarlıoğlu, *Kayadibi*
 Kiziroğlu, *Eskiköy, Söğütçük*
 Kocaoğlu, *Tatlıcak*
 Köroğlu'nun tarlası, *Akkuzulu*
 Kürdoğlu, *Koyuncu, Karalar*
 Mahmutoğlu, *Kayadibi*
 Masraoğlu, *Kızılöz*
 Neboğlu, *Kayadibi*
 Opuroğlu, *Kayadibi*
 Osmangoca oğlu, *Eskiköy*
 Osmanoglu, *Kızılöz*
 Pisikoğlu, *Kartalca*
 Selimoğlu, *Hayırbey*
 Sıgırcıoğlu, *K. Ova*
 Şekeroğlu, *Çongar, Kartalca, Kayadibi, Koyuncu, Söğütçük*
 Velioğlu, *Sarıdemir*
 Yağapoğlu'nun başı, *A. İniş*

Abdullah- Ahmet:

Kara Aptulla, *Tatlıcak*
 Çöpür Ahmet, *Kartalca*
 Deli Ahmet, *Kâhyalı*
 İslî Ahmet, *Hayırbey*

Keş Ahmed, *Çongar*
 Kör Ahmet, *Koyuncu*
 Köse Ahmet, *Güney*
 Pir Ahmed Yurdu, *Çongar*
 Türkmen Ahmet, *Eskiköy*

Ali:

Acar Ali, *K. Ova*
 Ali Hoca, *Kabasakal*
 Ali'nin bölüğü, *Sorguncuk*
 Alibaz, *Eskiköy*
 Aliş'in pınarı, *Haydarlı*
 Cin Ali, *Gazibey*
 Çahır Ali, *Kayadibi*
 Gacer Ali, *E. Apardı*
 Gara Ali, *Gözmen, Söğütçük*
 Gedik Ali, *Kayadibi*
 Gızıl Ali, *Çongar, Güney*
 Kekeç Ali, *Kayadibi*
 Kel Ali, *Çallı*
 Kız Ali, *Çallı*
 Muslu Ali, *Kızılöz*

Alime- Asiye- Ayşe:

Alime'nin yatağı, *Karalar*
 Asiye'nin pınarı, *Yaramış*
 Anşatun, *Çaypınar*

Bekir-Cafer:

Deli Bekir, *Hayırbey, Kızılöz*
 Ehmal Bekir, *Eskiköy*
 Gara Bekir, *Çongar*
 Gavuş Bekir, *Kavlak, Keçili*
 Göğ Bekir, *Sarıdemir*
 Kor (Kör) Bekir, *K. Ova*
 Mulla Bekir, *Eskiköy*
 Şeh Bekir, *Çongar*
 Çolak Cafer, *Kâhyalı*

**Esmâ-Fatma-Gülbahar- Güldene-
Gürcü:**

Deli Esmâ, *Menşürlü*
 Esmâ, *Kabasakal*
 Fadili, *Kayadibi*

Gülbahar, *Çallı, E. Apardı, Gazibey, Y. Kızılcakışla*
 Güldene, *Güldene, Söğütçük*
 Gürcü, *Gürcü, Söğütçük*

Hacı-Haki:

Deli Hacı, *Eskiköy, Gazibey, Y. Apardı, Yaramış*
 Dündüklâci (Dündüklü Hacı), *Karalar*
 Eyser Hacı, *Yaramış*
 Hacı Efendi, *Sarıdemir*
 Hacı gara, *Durdulu, Sarıdemir*
 Haki, *Haydarlı*

Halil-Hamdi-Hamet:

Halil Efendi, *Menşürlü*
 Hallo kâ, *Eskiköy*
 Halloğon oğlu, *Apa*
 Küçük Halil, *Eskiköy*
 Kel Hamdi, *Söğütçük*
 Hamet Ali, *Tatlıcak*
 Hamet, *Herekli*

Hamza-Hasan-Hatip:

Çil Hamza, *Kartalca*
 Gara Hasan yeri, *Hanlı*
 Gara Hasan, *Söğütçük*
 Hasan Gadı, *Aylı, Eskiköy*
 Hasanlı, *Söğütçük*
 Haso, *Söğütçük*
 Kekeç Hasan, *Eskiköy*
 Kel Hasan, *Kartalca*
 Hatib'in gızı, *Sarıdemir*
 Hatipler, *Keçili*

Haydar-Hıdır- Hüseyin:

Haydar yeri, *Hanlı*
 Hıdır, *Sarıdemir*
 Gara Üsük, *Durdulu*
 Hüseyin Ağa, *K. Ova*
 Üsük Goca, *Menşürlü*

İbal- İbrahim- İsa- İzzet:

İbal, *Kartalca*
 Deli İbrahim, *Eskiköy, Sorguncuk*

Gara İbrahim, *K. Ova*
 Gedik İbrahim, *Çallı*
 İbiş, *Kâhyalı*
 İbo başı, *Kızılöz*
 Kel İbrahim, *Sorguncuk*
 Kurt İbrahim, *Eskiköy*
 Küd İbrahim, *Y. Kızılcağışla*
 Ese önu, *Aylı*
 Gara İsa, *Kayadibi*
 Ese Hoyuğu, *Aylı*
 İzzet, *Söğütçük*

Mehmet:

Acar Memmet, *Çongar*
 Gara Memmetli, *Çaypınar, Tatlıcak*
 Kel Memmet, *Çallı*
 Keleş Memmet, *Kayadibi*
 Memili, *Gazibey*
 Şeyh Memmed, *Koyuncu*

Mıstık-Musa- Mustafa:

Gara Mıstık, *Kabasakal*
 Hacı Musail, *Bedirli*
 Kor Musa, *Kartalca*
 Kara Mustafa, *Çallı*

Osman:

Deli Osman, *Kayadibi*
 Fer Osman, *Gazibey*
 Kel Osman, *Eskiköy, K. Ova*
 Kötü Osman, *Y. Kızılcağışla*
 Molla Osman, *Yaramuş*
 Osman Efendi, *Kayadibi*
 Topal Osman, *Kabasakal*

Ömer:

Deli Ömer, *Aylı, Söğütçük*
 Gara Ömer, *Haydarlı*
 Göç Ömer, *Gözmen*
 Gölük Ömer, *Kayadibi*
 Horuz Ömer, *Aylı*
 Kör Ömer, *K. Ova*
 Ömer Çavuş, *Eskiköy*

Ömer Paşa, *Yaramuş*
 Ömer yeri, *Damlacık*
 Topal Ömer, *K. Ova*

Salih- Selim- Şakir- Şevki:

Salönün başı, *Söğütçük*
 Deli Sali, *K. Ova*
 Kör Selim, *Kayadibi*
 Şekir, *Kayadibi*
 Şavgu, *Kayadibi*

Teyfik- Ümmet- Veli- Yahya

Gara Teyfik, *E. Aparadı*
 Abdal Ümmet, *Kâhyalı*
 Hacı Ümmet, *Kartalca*
 Veli Çavuş, *Gözmen*
 Veli Efendi, *Keçili*
 Yayhalı, *Apa*

Yakup-Yusuf:

Hacı Yağap, *Damlı*
 Deli Yusuf, *Koyuncu*
 Yusuf Ağa, *Çaypınar*

Diğer Adlar:

Bayraktar'ın pınarı, *Karalı*
 Çerkezin başı, *Haydarlı*
 Delağba-Deli aba, *Çallı*
 Deli oğlan, *Kayadibi*
 Ebil, *Kızılöz*
 Ecevitler, *Çallı*
 Fetillağa, *Kâhyalı*
 Garslı, *Damlı*
 Kedi oğlan, *Söğütçük*
 Kör kız, *Aylı, Kavlak*
 Lazo ve Salo, *Tatlıcak*
 Panoğlan, *Damlı*
 Sarı Seydi, *Güney, Seydi, Hanlı*
 Şatır, *Çallı*
 Şatırın çayırı, *Çallı*
 Topah kız, *Eskiköy*
 Şıh (şeyh) Zekeriya, *Kabasakal*

3. 20. Köy Kelimesinden Yararlanarak Ad Verme

Köy kelimesi esas alınarak birçok yer adı verilmiştir. Hemen hemen bütün köylerde rastlanan bu adlardan bazıları şunlardır:

gâvur koyü, *Savcun*

köyün oğ (köyün önü), *Apa, Bedirli, Bostancık, Çallı*

köy altı, *Damlacık, Eskiköy, Herekli, Savcun,*

köy arhası, *Güney*

köy içi, *Apa, Damlacık, Hayırbey*

köy karşısı, *Çallı*

koy yanı, *E. Aparadı*

koy yüzü, *Yanalak*

koyun üsdü, *Apa*

koyün oğ (köyün önü) , *A. İniş, Çaypınar, Çongar, Durdulu, E. Aparadı, Güney, K. Ova, Karalar, Kartalca, Kayadibi, Kızılöz, Koyuncu, Söğütçük, Yanalak*

Müslüman köyü, *Savcun*

yoharı köy oğ, *Gözmen*

yuharı köy, *Hayırbey*

3. 21. Maden Adlarından Yararlanarak Ad Verme

Bazı yerlere çeşitli maden adlarından yararlanılarak ad verilmiştir. Arazi görünümünün genellikle bir madeni andırması, renginin benzemesi veya bir madenin o arazide bulunması sebebiyle bu adların verilmiş olması muhtemeldir. İşte bu adlardan bazıları:

Altınoğlu, *Herekli*

bahır guyu, *Kâhyalı*

demir ardı, *Bedirli*

demir gıran, *Kavlak*

demirci koprüsü, *Hanlı*

demirin altı, *Damalı, Kızılova, Yaramış*

demiryolu arhası, *Bedirli*

demiryolu, *Akkuzulu*

gümüş oluh, *Yaramış*

mercan, *Eskiköy*

3. 22. Meslek İsimlerinden Yararlanarak Ad Verme

Bazı meslekler yer adlarına kaynak olmuştur. Araziyle mesleğin doğrudan ilgisi olmayacağına göre, konunun daha çok arazi sahibinin mesleği ya da sülale adıyla ilgili olabileceği akla gelmektedir. Bir yeri iskâna veya ziraata açan kişinin mesleği, sülale adı ne ise o yere o kişinin mesleğinin adının verilmiş olması muhtemeldir. Osmanlı döneminde Sivas şehir eşrafından bazı kişilerin köylerde ortakçı olarak ziraat faaliyeti yaptıkları bilinmektedir. Konu bu kişilerin meslekleriyle de ilgili olabilir. *Ayrıncı, Balmum-*

cu, Börekçi, Çıbıkçı (Çubukçu), Davulcu, Kalaycı, Gazez, Gülcü, Hamamcı, Külekçi, Keçeci, Kelleci, Nalbant, Kınacı, Oduncu, Sancaktar, Topçu gibi yelpazesi oldukça geniş bir alana yayılan bu adlardan derlediklerim şunlardır:

*ayrancı, Haydarlı
balmumcu, Çaypınar
baytarağzı, Tatlıcak
börekçi, Herekli
çıbıkçı, Çallı, Aylı
çobanlı, A. İniş
davulcu, Kayadibi
eskici, Çallı
eşekçi, eşekci, Kızılöz, Yaramış, Kabasakal
gadı, Çongar
galaycı oğ (önü), Kayadibi
gazez, Çallı
gülcü, Söğütçük
hamamcı, Durdulu
hamırcı, Koyuncu
imam yeri, Kâhyalı
imam, Eskiköy, Sarıdemir
kaltakçı, Y. Apardı
keçeci, Karalar
kelleci, Herekli
kınacı, Eskiköy
koşkerli, Güney
köçek, Kayadibi, Söğütçük, Kızılcağışla
köşger, K. Ova
nalbant, Çallı, Kabasakal, Tatlıcak
oduncu, Söğütçük
sancaktar, Çongar
topcu, Kayadibi
yağcılar, Güney*

3. 23. Mezar Kelimesinden Yararlanarak Ad Verme

Yer adı vermede mezar kelimesinden de etkin olarak yararlanmış-
tır. Hemen hemen bütün köylerde bu kelimedenden hareketle, *mezarın altı, mezarın üstü, mezarın ardı, mezarın yanı,* gibi birçok yer adı konmuştur. Yörede Hıristiyan mezarlarına “*maşat*”, mezarlıklarına ise, “*maşatlık*” adı verilmiştir. Bu konuyla ilgili tespit edilmiş olan kelimeler şunlardır:

*ağ mezer, Gözmen
aşşa mezer, Apa
büyük mezer, Gözmen, Herekli
çatma maşat, Güney, Karalar*

Deli Üsüyün mezeri, *Bedirli*
 gelin mezeri, *Gözmen*
 kürt mezeri, *Saridemir*
 mezer ardı, *Haydarlı, Karalı, Yanalak*
 mezer başı, *Herekli, mezer başı, Savcun, Y. Kızılcağışla*
 mezer oğ, *Gazibey, Güney, Saridemir*
 mezerin üsdü, *Durdulu*
 mezer yanı, *Çallı, Çaypınar, Hayırbey*
 mezerin altı, *A. İniş, Apa, K. Ova, Kızılöz*
 mezerin dibi, *Saridemir*
 mezerin oğ (*mezarın önü*) , *A. İniş, Apa, Çaypınar, Herekli, K. Ova*
 oğlanın mezeri, *Hanlı*
 yalnız mezer, *Karalı*

3. 24. Su Kaynaklarıyla İlgili Kelimelerden Yararlanarak Ad Verme

Çeşme, göz, göze, içme, kuyu, oluk, pınar gibi hemen hemen hepsi su kaynağı veya su temin edilen mahal olarak bilinen bu yerler hakkında oldukça farklı ve zengin adlar ortaya çıkarılmıştır. Bu gruba giren adlardan tespit ettiklerimiz şunlardır:

Çeşme:

çeşme başı, *Herekli*
 Gadir Dayı'nın çeşmesi, *Kâhyalı*

Göz:

acıgöz, *Aylı*
 göz, *Kâhyalı*
 gözün başı, *Koyuncu, Savcun*
 guru göz, *Y. Kızılcağışla*
 kırk göz, *Kâhyalı, Çallı*
 tandır göz, *Keçili*
 üç gözler, *Aylı*
 yılanlı göz, *Saridemir*

Göze:

çalozze (çalı göze) , *Bedirli, Eskiköy*
 eğri göze, *Gazibey*
 gara göze, *Damlacık, Herekli, Yaramış*
 gözeli, *Karalı*
 karacoğze (karaca göze), *Sorguncuk*

İçme:

aşşa işme, *Çallı*
 içme ayağı, *Çallı*
 içme, *Çallı, Hayırbey*

Kuyu:

eski kuyu, *Durdulu*
 gâvur guyusu, *Savcun*
 guyucah (kuyucak), *Bedirli, Çallı, Damılı, Güney, Hayırbey, Kızılöz, Menşürlü, Yaramış*
 sarı guyu, *Bostancık, Çallı*
 topal guyu, *Damılı*
 üç guyu, *Haydarlı, Kabasakal*
 üç guyular, *Koyuncu*
 yazıcı guyu, *Aylı*

Oluk:

acoluh, acı oluh, *Yanalak, A. İniş*
 at oluğu, *Yaramış*
 burhuçoluh, *Kartalca*
 daş oluh, *Kartalca, Menşürlü, Y. Kızılcağışla*
 gocanın oluğu, *Karalı*
 guroluh, *Söğütçük*
 gümüş oluh, *Yaramış*
 gür oluh, *Söğütçük*
 Himmet oluğu, *Saridemir*
 Hoca'nın oluğu, *Karalı*
 koyun oluğu, *Akkuzulu*

oluhca, *Gazibey*

Sülüman oluğu, *Karalı*

sütoluk, *Çallı*

Pınar:

acı pınar, *Apa, Aylı, Çallı, Çaypınar, E.*

Aparadı Eskiköy, Gözmen, Hanlı, Ha-

ıyrbey, K. Ova, Kâhyalı, Karalı, Kaya-

dibi, Kızılöz, Söğütçük, Tatlıcak, Y.

Kızılcağışla, Yaramış

ağ pınar, *Apa, Çallı, Çongar, Kâhyalı, K.*

Ova

alın pınarı, *Güney, Kabasakal, Tatlıcak*

ay pınarı, *E. Aparadı, Y. Aparadı*

basdırma pınarı, *Karalar*

baş pınar, *Aylı, Y. Aparadı*

bel pınar, *Yaramış, Durdulu, Kâhyalı*

bey pınarı, *Çongar*

bezirgân pınarı, *Menşürlü, Kayadibi*

cinli pınar, *Gazibey*

çatal pınar, *Aylı, Eskiköy, Gazibey, Ha-*

ıyrbey, Güney,

çini pınarı, *Yanalak*

datlı pınar, *Çaypınar, Durdulu, Gözmen,*

Hanlı, Karalı, Y. Aparadı

deliren pınar, *Haydarlı*

evren pınarı, *Savcun*

gırhpınar (*kırkpınar*), *A. İniş*

gızıl pınar, *Karalar, Sarıdemir*

göğ pınar, *Karalar, Kartalca*

Hebiş pınarı, *Kâhyalı*

Hıdır söğüt pınarı, *Haydarlı*

İlicah (ılıkça) pınar, *Akkuzulu*

idil pınarı, *Tatlıcak*

kestane pınar, *Y. Kızılcağışla*

kisli pınar, *Karalı*

kör pınar, *A. İniş, Akkuzulu, Apa, Bedir-*

li, Çallı, Damlı, Durdulu, Eskiköy,

Güney, Haydarlı, Hayırbey, Herekli,

Kabasakal, Karalı, Kavlak, Y. Aparadı,

Yaramış

körce pınar, *Gözmen, Hanlı, Akkuzulu*

Kurt İbrahim pınarı, *Eskiköy*

Masim pınarı, *Haydarlı*

poyraz pınarı, *Gazibey*

sarı pınar, *Apa, Çallı, Söğütçük, Kâhyalı,*

Karalar, Çaypınar,

seki pınar, *Savcun*

söğütlü pınar, *Söğütçük*

Sultan Pınarı, *Çallı*

şeker pınarı, *Karalar*

tacir pınarı, *Gazibey*

terzi pınarı, *Savcun*

Topal Osman'ın pınarı, *Karalar*

yırın pınar, *Yaramış*

yücepınar, *Bedirli*

Su:

Acısu, *Bedirli, Kabasakal, Kâhyalı, Kav-*

lak, Kayadibi, Keçili, Kızılöz, Tatlıcak

datlı su, *Kavlak*

sarı su, *Haydarlı*

su çihan, *Sarıdemir, Tatlıcak*

su doluh, *Çallı*

sulağın başı, *Kızılöz*

sulah başı, *Kartalca*

suyun gözü, *Aylı*

3. 25. Renklerden Yararlanarak Ad Verme

Her arazinin bitki örtüsü ve tabii yapısına göre kendine has bir görünümü ve rengi vardır. Arazilerin bu özelliklerini çok iyi tespit etmiş olan halkımız yer adı verirken renklerden yüksek oranda yararlanmıştır. Renkleri ifade eden kelimeler genellikle bir yerin veya nesnenin başına getirilerek yer adları oluşturulmuştur. Renklerden yararlanılarak yer adı verilirken yaygın olarak, *ak, kara, gök, kırmızı ve sarı* kelimeleri kullanılmıştır. Yer adları indeksinde yer alan bu başlık altındaki tasnifte sadece birkaç örnek

vermekle yetinilmiştir. Renklerle ilgili diğer yer adlarını ise hemen hemen tüm indeksin her tasnifinde bulmak mümkündür. Örneğin: Su tasnifinde, *Sarı su, kara su*, pınar tasnifinde, *sarı pınar, göğ pınar, kara pınar, kızıl pınar*, kaya tasnifinde, *ağ (ak) kaya, kara kaya, sarı kaya, göğ kaya* gibi çok sayıda yer adını bulmak mümkündür.

ağ dere, *Bedirli, Kartalca*
 ağgaya (ak kaya), *Apa, Bedirli, Çongar, Kâhyalı, Karalı, Söğütçük, Savcun*
 ağ göl, *Çaypınar*
 algaya, *Çongar*
 gara bayır, *Aylı, Çongar*
 gara buğaz, *Gazibey*
 gara dikme, *Apa, Güney, Hanlı, Kayadibi*
 gara depe, *Apa, Çongar, , Gazibey, Herekli, Karalar, Menşürlü, Y. Kızılcağışla*
 gararmış, *Gazibey*
 gırmızı bölük, *Keçili*
 gızıl bayır, *E. Apardı Haydarlı, Kartalca, Kızılöz,*
 gızıl burun, *Aylı, Keçili, Sarıdemir*
 gızıl gedik, *Kâhyalı*
 gızıl gaya, *Apa, Aylı, Çallı*
 gızıl ören, *Durdulu*
 gızıl yazı, *Hanlı, Gözmen, K. Ova*
 göğ (gök) arhaç, *Apa, Çongar, Bedirli, Güney, Kâhyalı, Menşürlü*
 göğ göl, *Sarıdemir*
 göğ depe (göktepe), *A. İniş, K. Ova. Yanalak*
 göğ dere, *Kızılöz*
 göğ yol, *Kızılöz, Söğütçük*
 kızıl güney, *Tathcak*
 kızıl yar, *Çaypınar*
 mordaş, *Herekli*
 sarı çayır, *Aylı, Eskiköy*
 sarı gaya, *Bedirli, Çongar. Durdulu, Herekli*
 sarı giran, *Güney*
 sarı tarla, *Eskiköyü*

3. 26. Sayılardan Yararlanarak Ad Verme

Sayılarla arazi arasındaki ilgi, arazide bulunan dere, tepe, kaya, ağaç, kuyu gibi v. s. nesnelere adetlerinden kaynaklanmaktadır. Yanyana duran üç adet tepeye *üçtepe*, yaklaşık dokuz kıvrımı olan bir inişe *dokuz dolam*, yanyana duran üç söğüt ağacından dolayı yine bir mevkiye *üç söğütler* adı verilmiştir. Yöreden sayılarla ilgili derlediğimiz yer adları şunlardır:

tek armut, *Kızılöz*
 tek gavak, *Gözmen*
 tek kürün, *Savcuntek yatah, Söğütçük*

iki çuhur, *Menşürlü, Y. Kızılcağışla, Haydarlı*
 iki pınar, *Yaramış*
 iki tahta, *Aylı*
 üç depe, *Güney*
 üç dere, *Durdulu, Haydarlı, Karalı, Bedirli*
 üç gaya, *Aylı*
 üç gözler, *Aylı*
 dört armut, *Söğütçük*
 dördüncü tahda, *Kızılöz*
 beş armutlu, *Tatlıcak*
 beş depe, *Hayırbey, Yanalak, Çallı,*
 altı depe, *Çongar*
 yediler, *Kabasakal*
 dohuz arhaç, *Kâhyalı*
 dohuz dolam, *Menşürlü*
 dohuz dönek, *Kâhyalı, Kartalca, Y. Apardı*
 dohuzlar, *Karalar*
 gırh (kırk) bayır, *Gözmen, K. Ova*
 gırh goyahlar, *Kartalca*
 gırhpınar (*kırkpınar*), *A. İniş*

3. 27. Tabiat Olaylarıyla İlgili Unsurlardan Yararlanarak Ad Verme

Bazı tabiat olayları bir araziye ad verilmesine sebep olmuştur. Bu tür adlar muhtemelen ilk yerleşme yıllarında verilmiş veya bilinen bir arazi içinde meydana gelen önemli tabiat olaylarından sonra arazinin ilgili kısmının adı değiştirilmiştir. Büyük bir çoğunluk oluşturmaya da, *sel göçüğü, sel belanı, yıldırım düşüğü, sazak, yellice, dolu giren, dağılgan, yıkılğan, yel gediği*, gibi yer adları bu konuya örnek olarak verilebilir. Konuyla ilgili derlediğimiz yer adları şunlardır:

gar yağın yol, *Koyuncu*
 gar yatağa, *Çaypınar, Karalar, Durdulu*
 Gara Hacı'dan batıh, *Kabasakal*
 panıh batıh, *Eskiköy*
 sel altı, *Hayırbey*
 sel basan, *Yaramış*
 selbelanı, *Akkuzulu*
 toluğran (dolu kıran), *Durdulu*
 yıldırım düşüğü, *Damlı, Haydarlı*
 yel gediği, *Damlı, Kavlak, Kayadibi*
 yellice, *E. Apardı, Kavlak, Y. Apardı, Yaramış*

3. 28. Tarihi Unsurlardan Yararlanarak Ad Verme

Bazı yer adları tarihi olaylarla ilişkili olma izlenimi verdiğiinden *bey*, *bölük*, *göç*, *höyük*, *kale*, *Malkoç*, *Maraş*, *otağ*, *ören*, *sur*, *şahna*, *viran*, gibi isimler bu tasnife dâhil edilmişlerdir. Bu konuyla ilgili derlemiş olduğumuz yer adları şunlardır:

Bey:

bağ oğlu (beğ oğlu), *y. apardı*
beğen (beyin) tarlası, *Çaypınar*
bâğ punarı (bey pınarı), *Çongar*
bey tarla, *Çaypınar*
beyin tarlası, *Çaypınar*
Çayır Bey, *Hayırbey*

Göç:

aşşa göç eli, *Hanlı*
yoharı göç eli, *Hanlı*
göç yolu, *Karalar*, *Eskiköy*
göç eli, *Hanlı*

Höyük:

acı hüyük, *Hanlı*
gızıl hoyük, *Aylı*, *Kayadibi*
gızıl üyük, *Damalı*
göçce hüyük, *Keçili*
guş hüyüğü, *Kartalca*
hoyuhlu, *Çongar*, *Güney*, *Kızılöz*, *Söğüt-çük*,
hüyük, *Gözmen*, *Kabasakal*, *Koyuncu*, *Savcun*
kül hüyük, *Bedirli*, *Güney*
pur üyük, *Gözmen*

Kale:

gala, *Karalı*
galanın sivri, *Akkuzulu*
gale deresi, *Çaypınar*, *Karalar*, *Savcun*, *Yararış*
gale gediği, *Herekli*
galenin altı, *Akkuzulu*
toprah gale, *Bedirli*

Malkoç:

malgoç, *Herekli*

Maraş:

maraş, *Apa*
maraş'ın oğ (önü), *Apa*
maraşın dibi, *Apa*

Otağ:

gargotağı, *Çaypınar*

Ören:

ağca ören, *Sarıdemir*, *Kabasakal*, *Sorguncuk*
aşşa ören, *Karalı*
böl ören, *Kızılöz*
eski ören, *Karalar*
gadören, *Kayadibi*
gızıl ören, *Durdulu*, *Kâhyalı*
korcören, *Çallı*
ören, *Aylı*, *A. İniş*, *Bostancık*, *Çallı*, *Çongar*,
E. Apardı, *Eskiköy*, *Gazibey*, *Haydarlı*,
Hayırbey, *Herekli*, *Kabasakal*, *Karalı*,
Kartalca, *Kavlak*, *Koyuncu*, *Sarıdemir*,
Y. Kızılcağıla

Sur:

sur, *E. Apardı*
surlar, *E. Apardı*
surun başı, *Damalı*

Şahna:

şahna boğazı, *Haydarlı*

Viran:

ak veran, *Durdulu*
avren oğ, *Hanlı*
avren, *Durdulu*

avren-ağ viran (ak viran), *Durdulu*
veran tarla, *Söğütçük*

Yazılı Kaya:
yazılı gaya, *Haydarlı*

3. 29. Ticaretle İlgili Unsurlardan Yararlanarak Ad Verme

Bazı yer adları ticari hayatı çağrıştırdığı için bu başlık altında tasnif edilmiştir. Sayıları az olmakla birlikte bu konuyla ilgili yöreden derlediğimiz kelimeler şunlardır:

uzun para, *Kabasakal, Koyuncu*
bezirgân pınarı, *Menşürlü, Kayadibi*
devaçiti (deve geçidi), *Koyuncu*
deve yolu, *Kayadibi, Söğütçük*.
kervan yolu, *Sorguncuk*
kevran yolu, *Savcun*
tacir pınarı, *Gazibey*

3. 30. Yararlanılma Şekline Göre Ad Verme

Araziden ne surette yararlanılıyorsa kuvvetli ihtimal bu yararlanma şekli o alana ad olarak verilmiştir. Bu isimler yakından incelendiğinde, bu adları almalarında hem araziden hasat edilen ürünlerin hem de toprak, kil, kükürt gibi ham maddelerin etkili olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili derlemiştir olduğumuz yer adları şunlardır:

ahbunluh, *Akkuzulu, Tatlıcak, Damılı, Herekli, Karalı, Haydarlı, Yanalak*.
ardıçlıh, *Kızılöz*
aşılıh, *Tatlıcak, Herekli*
avuluh, *Herekli*
boyalık, *Tatlıcak*
cehrilik, *Yaramış*
çahmahlıh, *Aylı*
çamırlıh, *Karalar, Yaramış*
çördüğülük, *K. Ova*
daşlıh (taşlık), *Akkuzulu, Çall, Hanlı, Hayırbey, K. Ova, Kabasakal, Savcun*
ezenterelik, *Kartalca, Tatlıcak*
garlıh (karlık), *Akkuzulu, Apa, Aylı, Çallı, Gözmen, Herekli, Kâhyalı, Karalar, Kayadibi, Koyuncu, Menşürlü, Söğütçük, Yaramış, Savcun*
govanlıh, *Kâhyalı, Yaramış*
güllük, *Çongar, Karalar, K. Ova, Kartalca, Kavlak, Kızılöz*
guvercinnik (guvercinlik), *Akkuzulu*
güvemlik, *Haydarlı*
höllüklük, *Gözmen, Hanlı, K. Ova, Kâhyalı, Karalar*
killik, *Çallı, Çaypınar, Çongar, Damlacık, Durdulu, Eskiköy, Karalı, Kayadibi, Savcun*.
kireçlik, *Aylı*
kükürtlük, *Kayadibi*

küllük, *Çall, Kâhyalı*
 mantarlıh, *Çallı, Haydarlı, Kayadibi*
 navruzluh, *Hayırbey*
 odunluh, *Hayırbey, Bostancık*
 otluh, *Savcun*
 piriçlik, *Haydarlı, Bedirli*
 sorgunluh, *Yanalak*
 sübürgelik, *Karalar*
 tandırlıh, *Gözmen*
 üzümlük, *Söğütçük*
 yılğınlıh (ılğınlıh) , *Damlı*
 yoncalıh (yoncalık) , *Bütün köylerde.*
 zanbahlıh, *Kâhyalı*

3. 31. Yapı Adlarından Yararlanarak Ad Verme

Bazı yer adları verilirken yapı adlarından yararlanılmıştır. Bu kapsamdaki ad vermede öncelikle arazi yapının ne tarafına düşüyorsa, *değirmenin önü, ağılın ardı, han altı, kilise yanı...* gibi tabirlerden yararlanmış, ikinci planda ise, *ağal, kale, kilise, sur* gibi yapı adları doğrudan kullanılmıştır. Konuyla ilgili tespit ettiğimiz yer adları şunlardır:

Ağıl:

ağalın punarı, *Karalar*
 ağılın oğ, *Kartalca, Kavlak, Kızılöz, Savcun*

Haceli'nin ağılı, *Karalar*
 köy ağalı, *Güney*
 Muhat'ın ağılı, *Karalar*
 Neboğlu'nun ağılı, *Karalar*
 yalnız ağıl, *Damlacık*

Ahır:

uzun ahır, *Kâhyalı*

Alaçık:

alaycık dibi, *Eskiköy*
 alevçik oğ, *Çongar*
 alevçik, *Menşürlü*

Arılık:

arılığın oğ, *Karalı*

Çardak:

çardaan (çardağın) yüz, *Savcun*
 çardahlı, *Savcun*

Dam:

Ağca damın dibi, *Çallı*
 damın ardı, *Durdulu*
 kuzu damı, *Hanlı*

Değirmen:

dağermen arhası, *Çongar, Damlı*
 dağermen ocağı, *Çallı, Herekli, Gözmen*
 dağermen yeri, *Çongar, Damlı, Söğütçük, Kabasakal*
 dağermenin oğ (*değirmenin önü*) , *Akçainiş, Akkuzulu, Çaypınar, Karalar*

Depo:

deponun başı, *Bedirli*

Ev:

evin başı, *Gözmen*
 evin oğ, *Savcun*

Han:

han altı, *Y. Kızılcağılla*
 han ardı, *Tatlıcak*
 hanın oğ (önü) , *Çallı, Tatlıcak*

han oğ, *Hanlı, K. Ova, Kayadibi*
hanın yanı, *E. Aparadı*
incehan, *Hanlı*

İstasyon:

istasyon, *Karalı, Damlacık, Menşürlü*

Kale:

gala, *Karalı*
galanın altı, *Yaramış*
galanın sivri, *Akkuzulu*
gale deresi, *Çaypınar Karalar, Savcun, Yaramış*
gale gediği, *Herekli*
gale, *Güney, Kabasakal, Yanalak*
toprah gale, *Bedirli*

Kapı:

gapı oğ, *Çongar*
gapısız, *Kızılöz*
kapının önü, *Aylı*

Kilise:

kilise yanı, *Yaramış*
kilise, *Yaramış*
kiliselik, *Gözmen*
kilise yeri, *Aylı*

Konak:

gonağın başı (*konağın . . .*), *A. İniş*

Köprü:

acı köprü, *K. Ova*
ağ köprü, *K. Ova*

altıgöz köprü, *Damlacık*
daş köprü, *Damlı, Durdulu*
deli köprü, *Durdulu*
Demirci köprüsü, *Hanlı*
gâvur köprüsü, *Savcun*
guru köprü, *Savcun*
taş köprü, *Eskiköy, Aylı*
üçgöz köprü, *Damlı*

Kümbet:

kümbet, *Çongar, Gazibey*
kümbetin ardı, *Gazibey*
kümbetin başı, *Çongar, Gazibey*

Kürün:

kurunun ardı, *K. Ova*
kurunun başı, *K. Ova*

Mektep:

mekdebin arhası, *Apa*

Ocak:

ocağın yeri, *Durdulu*
ocağın içi, *Kızılöz*

Pöhrek:

pöhrekli, *Gazibey*
pöhrenkli, *Tatlıcak*
pöğrek, *Karalar*

Sur:

surun başı, *Damlı*
sur, *Eskiapardı*
surlar, *Eskiapardı*

3. 32. Yiyecek Adlarından Yararlanarak Ad Verme

Bazı yer adları verilirken bir takım yiyecek adlarından yararlanılmıştır. Bu tür ad vermede arazinin görünüşü, su kaynağı ise suyunun tadı, hammaddesinin yiyecek yapımında kullanılması gibi hususların etkili olduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili tespit edilen yer adları şunlardır:

aşlıh gediği, *Haydarlı*
bal öğünlü, *Gazibey*
ballı gaya, *Kızılöz*
ballica, *Karalı*

bekmez, *Aylı, Sorguncuk*
 bekmezlik, *Savcun*
 çökellik, *Kayadibi*
 gavurma goyağı, *Koyuncu*
 gayganalar, *Kayadibi*
 şeker punarı, *Karalar*
 şeker yeri, *E. Apardı*
 yağ pınarı, *Durdulu*
 yağcılar, *Güney*
 yağlah, *Söğütçük*
 yağlı pınar, *Y. Kızılcağışla*

3. 33. Yön İsimlerinden Yararlanarak Ad Verme

Bu kapsamdaki ad vermede yaygın olarak *kuzey* ve *güney* yönlerinden yararlanılmıştır. Bir yön belirtmemekle birlikte bir tepenin hakim cephesi *yüz* kelimesi kullanılarak tanımlanmıştır. Bu konuyla ilgili derlenmiş olan yer adları şunlardır:

Annaç (Karşı):

annaç, *Gazibey*

Ayabakan:

ayabakan, *Güney*

Böğür:

böğür, *Haydarlı*

Öte-Ötegeçe:

ete (öte) , *Karalı*

ete ağeçe (öte geçe) , *Karalı*

Güney:

almalı guney, *Karalar*

böyük guney yüzü (*büyük güney . . .*) , *A. İniş*

çayguney, *Çallı*

eğrice guney, *Hanlı*

gara guney, *Akkuzulu, Gazibey, Karalı*

gayalı guney, *Yanalak*

kızılğüney, *Tatlıcak*

yasdıcuğney (*yassıcağüney*), *Karalı*

Güngörmez:

güngörmez, *A. İniş, Apa, Aylı, Güney, Hayırbey, Kâhyalı, Söğütçük,*

Kuzey:

at öldüren guzay, *Gazibey*
çallıguzay, *Bedirli, Söğütçük*
gara guzay, *Gazibey, Karalar, Durdulu*
guzay (kuzey), *Apa, Durdulu, Hanlı, Kâhyalı*
sap guzay, *Kartalca*

Şimal:

şimal, *Tatlıcak*

Yamaç:

büyük yamaç, *Y. Kızılcağışla*

Yüz:

davulcağın yüzü, *Karalar*
düğnük gayanın yüzü, *Karalar*
gartal yüzü, *Keçili*
guval yüzü, *Gözmen*
güllüğün yüzü, *Karalar*
öteyüz, *Çaypınar, Hayırbey, Karalı, Sorguncuk*
zabağın yüzü, *Apa*

3. 34. Yurt Kelimesinden Yararlanarak Ad Verme

Sayıları çok olmasa da bazı arazilere *yurt* kelimesinden yararlanılarak adlar verilmiştir. Bu tür ad vermede arazinin rengi, bitki örtüsü, yüzey şekli ve sahiplerine ait isimlerin etkili olduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili tespit edilen yer adları şunlardır:

ağa yurdu, *Tatlıcak*
alanyurt, *Gazibey*
alın yurt, *Gazibey*
boz yurt, *Savcun*
cingan Yurdu, *Karalar*
çalı yurdu, *Aylı*
çuhur yurt, *Güney, Karalar*
danacı yurdu, *Güney*
deliler yurdu, *Herekli*
Pir Ahmet Yurdu, *Çongar*

3. 35. Ziraatla İlgili Yer Adları

Yöre halkının geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olduğundan ziraatla ilgili bir hayli yer adı mevcuttur. *Ark, bahçe, batık, bent, biçinlik, bostan,*

çiftlik, çit, evlek, harman, hendek, loda, savak, tarla, gibi ana başlıklardan oluşan bu adlardan tespit ettiklerimiz şunlardır:

Ark:

harg (ark) altı, *Akkuzulu, Damılı, Gözmen, Karalar.*

harg üsdü, *Damılı*

hargın üstü (*arkin üstü*), *Akkuzulu, Durdulu*

Bahçe:

bahca yeri, *Bedirli*

bahcacıh, *Gazibey, Karalar, Bedirli*

bahça, *Kabasakal, Karalı*

bahçalı, *Aylı*

bahçe yeri, *Keçili*

bahçeler, *Güney*

Batık:

Batık: *Tüm köylerde mevcut*

Ese batığı, *Söğütçük*

Ese'nin batığı, *Karalar*

Bent:

bendin altı, *Çallı, Çaypınar*

bendin başı, *Çallı, Hanlı, K. Ova*

bendin üsdü, *Hayırbey, Çaypınar*

bent, *Damılı*

eski bent başı, *Gözmen*

Biçinlik:

mayıs biçinniği, *Apa*

Bostan:

bosdan (bostan), *Tüm köylerde*

bosdan yeri, *Bedirli, Kabasakal*

bostancıh, *Hayırbey*

bostanyeri, *A. İniş*

mumla bostan, *A. İniş*

yeni bosdan, *A. İniş*

yoharı bosdan, *K. Ova*

Çiftlik:

mumcu çiftliği, *Eskiköy*

Çit:

kara çitli, *Aylı*

çit yolu, *Menşürlü.*

Evlek:

hevlek, *Söğütçük*

mantar evleğe, *Hayırbey*

Harman:

harman-harman yeri, *Tüm köylerde.*

harman altı, *Bedirli, E. Apardı, Karalı, Y Apardı*

harmancıh, *Bedirli, Damılı*

harmanın başı, *Bedirli*

kes harmanı, *Kâhyalı*

seki harman, *Yanalak*

Hendek:

böyük hendek, *Çallı*

derin hendek, *Çaypınar*

hendedğin arası, *Kabasakal*

hendekli, *Damılı, Eskiköy, Kabasakal, Sarıdemir*

Loda:

loda yeri, *Eskiköy*

lodalar, *Apa*

Savak:

savacah, *Tatlıcak*

savah (*savak*), *A. İniş, Bedirli, Apardı, Herekli, Sarıdemir*

savahlar, *E. Apardı, Sarıdemir*

aşşa savah, *Sarıdemir*

orta savah, *Sarıdemir*

Tarla:

ada tarla, *Çongar, Kayadibi, Savcun, Tatlıcak*

ağca tarla, *Çaypınar*

Bey'in tarlası, *Çaypınar*

boyun tarla, *Karalar*

çir tarlası, *K aralar*

ece tarla, *Tatlıcak*

ganlı tarla, *Çongar*
 gızıl tarla, *E. Aparadı, Kayadibi*
 golan tarla, *Söğütçük*
 göğ tarla, *Söğütçük*
 hanlı tarla, *Kayadibi*
 muska tarla, *Damlı, Yanalak*
 pur tarla, *Savcun*
 seki tarla, *Bedirli, Damlı, Eskiköy, Kara-*
lar, Sorguncuk, Yanalak

şeyh tarlası, *Koyuncu*
 şih (şeyh) tarla, *Söğütçük*
 verrep tarla, *Çaypınar, Damlı, Haydarlı,*
Kâhyalı, Kızılöz, Sarıdemir

Ziraat:

ziraat, *Hanlı, K. Ova, Kızıl*

5. SONUÇ

Sivas İlbeyli yöresinde, arazilere ad verme konusunda oldukça zengin bir kültürün mevcut olduğu tespit edilmiştir. Arazi yer adları verilirken farklı yerleşim birimleri arasında önemli bir birliktelik sağlanmış olması dikkat çekicidir.

Anadolu'da yaygın bir uygulama olan, insan vücudunun bazı parçalarından hareketle yer adı verme kültürü İlbeyli yöresinde de mevcuttur. Halk arazi şekillerini insan vücuduna benzetmiş ve onlara *baş, alın, kaş, göz, yüz, burun, kulak, boğaz, sırt, bel, göbek, bacak, topuk, parmak* gibi adlar vermiştir.

Yöre halkının arazilere ad verirken, arazinin coğrafi yapısı, dış görünümü, rengi, bitki örtüsü, suyu, yaygın kullanılma amacı, burada yaşayan canlı türleri gibi birçok unsurdan yararlandıkları tespit edilmiştir.

Bazı yer adlarının ne anlama geldikleri ve ne amaçla verildikleri tespit edilememiş olup bu konu geleceğin araştırmacıları ve uzmanlarına bırakılmıştır. Bir kısmı liste halinde sunulan ancak tamamının bildirimimize alınması mümkün olmayan bu adlar, hem ağız özelliği hem de etimoloji boyutuyla yeniden incelenmeli ve güzel Türkçe'mize kazandırılmalıdır.

Yöredeki birçok yer adının tarihi olaylarla ilgili olduğu anlaşıldığından bu kelimelerin de uzmanları tarafından ele alınması faydalı olacaktır. Bu adlar belki de yerel tarihimize ışık tutulmasına vesile olabilirler.

YAZILI KAYNAKLAR

Kadir Pürlü, *Sivas'ta İlbeyli Türkmenleri, Cilt: 1-2*, Sivas 2002.

Müjgân Üçer, *Atalar Sözü Yerde Kalmaz Sivas'ta Sözlü Gelenek*, İstanbul: 1998.

KAYNAK KİŞİLER

Durdu Yılmaz, Karalar 1946, Okuryazar değil. dt. : 28. 1. 1985.

Esmâ Yerlikaya, Karalar, 1929, Okuryazar değil. dt. : 25. 08. 1999

- Hacı Yerli, Karalar 1958, ilkokul. dt. : 28. 10. 1985.
Halis Cin, Yanalak, dt. : 02. 04. 2002
Hikmet Pürlü, Karalar 1949, Lise. dt. : 08. 06. 1985.
Latif Pürlü, Karalar 1945, İlkokul Öğretmeni. dt. : 26. 11. 1989.
Mahmut Keleş, Karalı-1934, İlkokul. dt. : 19. 05. 1996
Mahmut Koçak, Karalar 1940, okuryazar değil. dt. : 11. 10. 1984.
Meryem Yıldırım, Söğütçük, Okuryazar değil. dt. : 12. 11. 1995.
Osman Taş, Keçili 1928, Okuryazar. dt. : 31. 07. 1997.
Ömer Karahan, Apaköy. Dt. : 22. 11. 1997.
Ömer Şahin, Güney 1932, Okuryazar. dt. : 18. 10. 1990.
Rüştü Yıldırım, Bedirli 1930, dt. : 04. 05. 1995.
Sabri Kaleli, Durdulu, İlkokul, dt. : 31. 03. 1995
Vezzuha Pürlü, Karalar 1925, Okuryazar değil. dt. : 28. 9. 1985.
Yusuf Kızıl, Karalar. dt. : 12. 11. 1985.
Ziya Günbay, Karalar 1340 (1924), Okuryazar

SİVAS HALKININ COĞRAFYA OKURYAZARLIK DÜZEYİ

Taner Çifçi*

GİRİŞ

Coğrafya yaşadığımız dünya hakkında önemli ve büyük sorular sormaya ve dünyadaki ilişkilerin bağlantılarına odaklanmaktadır (Erol, 2016). Coğrafi sorular sormak (ne, nerede, ne zaman vb.), bilinçli insanlar yetiştirmek, gündelik hayatta ya da bilimsel alanda sürdürülebilir gelişmeleri devam ettirmek ve coğrafi bilinç oluşturmak için coğrafi bilgiye ihtiyaç artmaktadır. Bu ihtiyacı karşılayabilmek için de coğrafi düşünme becerisine sahip olmak ve insan yaşamına yön vermek için coğrafyayı yaşamın merkezine koymamız gerekmektedir (Thomas, 2001). Hızla değişen ve dönüşen dünyaya uyum sağlayabilmek, yeryüzündeki varlığımızı sürdürebilmek ve aynı zamanda geleceğe hazırlanabilmek için coğrafi bilgiyi etkili bir şekilde kullanmak gerekmektedir (Öztürk ve Alkış, 2009). Günümüzün sosyal, kültürel yapısı, dünyadaki mekânsal bağlantıları bilen, fiziki sistemler ve çevre ile insan arasındaki ilişkileri anlayıp bu ilişkileri analiz edebilen vatandaşlar yetiştirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu gerekliliği karşılayabilmek içinde karşımıza coğrafi okuryazarlık kavramı çıkmaktadır. Okuryazarlık; olayları, bulguları, durumları anlamayı, analitik ve sentez becerileri gerektiren sistematik bir yaklaşımdır (Dikmenli, 2014). Olayları yaşandığı coğrafyalar bağlamında değerlendirebilmek (Erol, 2016) ve yirmi birinci yüzyılda küresel bir dünya vatandaşı olmak için coğrafi okuryazar olmak gerekmektedir (Roper, 2006).

National Geographic'in 2006 yılında yaptığı "Amerikalıların Coğrafi Okuryazarlığı" adlı araştırmaya göre Amerikalıların her gün onlarca haber ve olaya rağmen Ortadoğu coğrafyasını bilmediklerini göstermiştir. Amerika'nın bizzat savaş halinde olduğu Irak'ın yerini Amerikalıların % 63'ü harita üzerinde gösterememiştir. Yine A. B. D. 'nin önemli müttefiki olan İsrail'in yerini de Amerikalıların %75'i gösterememiştir. (National Geographic, 2006) Yine tarihçi Prof. Dr. İlber Ortaylı 17.08.2013 tarihinde Habertürk televizyonunda katıldığı bir programda toplumsal olarak Tür-

* Doç. Dr. , Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakltesi

kiye'nin "coğrafya cahili" olduğunu, birçok öğrencinin üniversiteye gelmelerine rağmen harita çizememesinin yanısıra önemli yerleri de harita üzerinde gösteremediğini ve yorum yapamadığını iddia etmiştir. Bu tartışmalar coğrafya eğitiminin Dünya ölçeğinde çeşitli sorunlar yaşadığını göstermektedir (Çifçi, 2016).

Coğrafya okuryazarlığının, konum becerisine sahip olma, harita okuma becerisi, farklı bölgedeki kültürleri ve insanlar arasındaki ilişkiyi anlama becerisi, coğrafi bakışa sahip olma, coğrafi kavram ve becerileri kullanarak insanların neden o coğrafyada yer aldığını açıklayabilme, insan ve çevre etkileşimi eksenindeki becerileri içeren yeteneklere sahip olma gibi bir çok tanımı yapılmaktadır (Backler ve Stolman, 1986; Eve ve diğ., 1994; Bennet, 1995; Gençtürk, 2009).

Coğrafi okuryazarlık toplumun tüm bireylerinin sahip olması gereken önemli becerilerden birisidir (Tuna, 2015). Coğrafi okuryazar olan bireyler doğa ile insan etkileşimini kavrayarak doğaya zarar verecek uygulamalardan kaçınmayı tercih edecek ve farklı kültürdeki insanlar arasındaki ilişkileri anlayabilecektir. Bu doğrultuda evrensel boyutta coğrafi okuryazar biri kuraklık ve açlık arasındaki bağın, Hiroşima ve Çernobil gibi nükleer faciaların insan sağlığı açısından uzun süreli sonuçlarının veya küresel ısınmanın canlılar üzerindeki olası etkilerinin bilincinde olacaktır. Günlük yaşamda, sokak satıcılarının ve yaya trafiğinin akış yönünü, şehir merkezindeki okul otobüsleriyle kırsal alandaki bir kişinin takip edeceği yönü, çiftçi veya mülk sahiplerinin arazi kullanım stratejilerinin mekânsal dinamiklerini değerlendirebilir (Gençtürk, 2009). Böylece gerek ulusal gerekse uluslararası alanda toplum yararını en üst düzeyde gözetecektir.

Coğrafya okuryazarlığı geliştirebilmenin ön koşulu kişilerin zihinlerinde ne olduğunun bilmektir (Gençtürk, 2009). Bu çalışma, insanların coğrafi okuryazarlık düzeylerini ortaya çıkararak, coğrafi okuryazarlık düzeylerinin geliştirebilmesine katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Bu araştırma Sivas halkının coğrafi okuryazarlık düzeyi ile ilgili yapılan ilk çalışma olması sebebiyle büyük önem arz etmektedir. Bundan sonra yapılacak olan araştırmalara öncülük etmesi bakımından önemlidir. Ayrıca çalışma sonuçları itibarıyla de araştırmacılara yeni araştırma konuları sunmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırmada, betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel araştırmanın konusu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde, etkilemeden ve değiştirilmeden, olduğu şekliyle tanımlanmaya çalışılarak "Ne?" sorusuna cevap aranır (Karasar, 2008).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, Sivas Merkez’de yaşayan 377.561 kişi oluşturmaktadır. Örneklemi ise belli evren büyüklükleri için tahmini örneklem büyüklüğü (Alfa=.05) alınarak Çıngı (2004)’den faydalanılarak 500.000 kişiye .04 sapma örneklem büyüklüğüne göre en az 600 kişi alınmıştır.

Katılımcıların belirlenmesinde, araştırmanın amacına uygun olarak amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme kullanılmıştır. Tipik durum örnekleme yönteminde araştırma problemi ile ilgili olarak evrende yer alan çok sayıdaki durumdan tipik olan biri seçilerek bu grup üzerinde çalışılır (Büyüköztürk vd., 2010).

Tablo 1: Katılımcıların demografik özellikleri

Demografik yapı		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	378	44,0
	Kadın	482	56,0
Eğitim	İlkokul	144	16,7
	Ortaokul	138	16,0
	Lise	191	22,2
	Ön Lisans	83	9,7
	Lisans	237	27,6
	Lisansüstü	67	7,8
Yaş	18-23	245	28,5
	24-29	184	21,4
	30-35	106	12,3
	36-41	93	10,8
	42-47	95	11,0
	48-53	66	7,7
	54-59	71	8,3
Türkiye’de Ziyaret Edilen İl Sayısı	0	34	4,0
	1-5	243	23,1
	6-10	273	21,5
	15-15	175	18,6
	20+	135	23,1
Türkiye Dışında Ziyaret Edilen Ülke Sayısı	0	681	79,2
	1-2	127	12,1
	3-4	26	19,4
	5-6	12	18,2
	7+	14	1,6
	Toplam	860	100,0

Araştırmaya katılan Sivas halkının demografik özelliklerine göre gruplandırılmış ve gruplandırmalara göre dağılım yukardaki tabloda verilmiştir. Tablo 1'e göre gruplandırmalar "Cinsiyet, Yaş, Eğitim, Türkiye'de Ziyaret Edilen İl Sayısı ve Türkiye Dışında Ziyaret Edilen Ülke Sayısı" değişkenlerine göre düzenlenmiştir. Araştırmaya toplam 860 birey katılmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Analizi

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen "Coğrafya Okuryazarlık Bilgi Formu" kullanılmıştır. Bilgi formunun uygulanmasıyla elde edilen verilerin analizinde ise SPSS 20.0 istatistiksel yazılımından yararlanılmıştır. Araştırmanın problem durumu ve alt problemleri oluşturan soruların çözümlenmesinde; aritmetik ortalama ve yüzdelik analizler kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgular verilmiştir. Elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

Şekil 1: Türkiye Siyasi Haritası

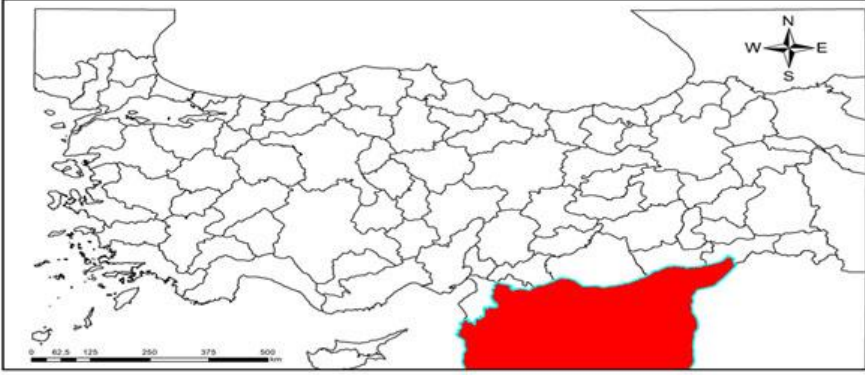
Tablo 2: Katılımcıların Sivas ilinin batısında kalan komşu ili bilme dağılımları

Cevap	Frekans	Yüzde
Yanlış	390	45,3
Doğru	470	54,7
Toplam	860	100,0

Araştırmaya katılan bireylerden (f=860), ilgili soruya doğru cevap verenlerin sayısı (f=470, %54,7), yanlış cevap verenlerin sayısı (f=390, %45,3)

olarak tespit edilmiştir. Yozgat doğru cevabını veren katılımcılar %54,7 iken yanlış cevap veren katılımcıların yüzdesi %45,3 olarak bulgulanmıştır. Sadece bu soruda birbirine yakın oranların olduğu görülmektedir. Yanlış yanıt verenlerin büyük çoğunluğu bu soruya Tokat cevabını vermiştir. Tokat'ın Sivas merkez il sınırına Yozgat ilinden daha yakın olması sebebiyle daha fazla ticari alışverişin yapılması ayrıca merkezden batıya doğru gidilirken Yozgat ve Tokat'ın 40 km boyunca aynı güzergâhta yer almasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Şekil 2: Türkiye Siyasi Haritası

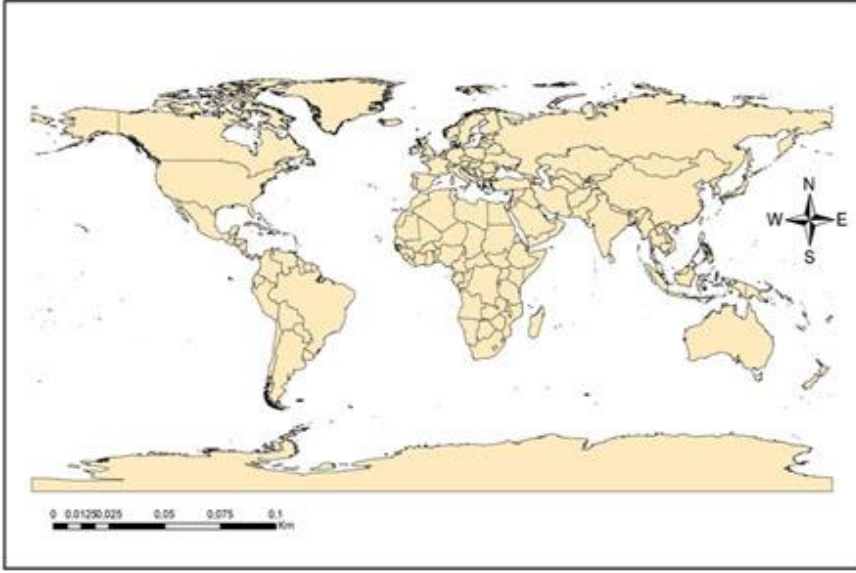

Tablo 3: Katılımcıların Suriye'yi bilme dağılımları

Cevap	Frekans	Yüzde
Yanlış	169	19,7
Doğru	691	80,3
Toplam	860	100,0

Araştırmaya katılan bireylerden (f=860), ilgili soruya doğru cevap verenlerin sayısı (f=691, %80,3), yanlış cevap verenlerin sayısı (f=169, %19,7) olarak bulgulanmıştır. Harita da işaretlenmiş olan komşu ülke Suriye'dir. Katılımcıların çoğunluğu bu soruya doğru cevap vermiştir. Bunun nedeninin son yıllarda Suriye ile yaşanan askeri, siyasi ve sosyal ilişkilerin etkisinin olduğu düşünülmektedir. Ayrıca düzenlenen askeri harekâtların medyada harita üzerinde gösterilerek sık sık gündeme gelmesinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 3: Dünya Siyasi Haritası

Tablo 4: Katılımcıların ABD'yi harita üzerinde gösterme dağılımları

Cevap	Frekans	Yüzde
Yanlış	370	42,8
Doğru	490	57,0
Toplam	860	100,0

Araştırmaya katılan bireylerden (f=860), ilgili soruya doğru cevap verenlerin sayısı (f=490, %57.0), yanlış cevap verenlerin sayısı (f=370, %42,8) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların Türkiye'nin en yüksek dağılımı bilme dağılımları

Cevap	Frekans	Yüzde
Yanlış	136	15,8
Doğru	724	84,2
Toplam	860	100,0

Araştırmaya katılan bireylerden (f=860), ilgili soruya doğru cevap verenlerin sayısı (f=724, %84.2), yanlış cevap verenlerin sayısı (f=136, %15.8) olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların Ağrı doğru cevabıyla %84.2 oranıyla en çok doğru yanıtladığı sorular arasında yer almaktadır.

Tablo 6: Katılımcıların Dünya'nın en yüksek noktasının bulunduğu dağı bilme dağılımları

Cevap	Frekans	Yüzde
Yanlış	330	38,4
Doğru	530	61,6
Toplam	860	100,0

Araştırmaya katılan bireylerden (f=860), ilgili soruya doğru cevap verenlerin sayısı (f=530, %61.6), yanlış cevap verenlerin sayısı (f=330, %38.4) olarak tespit edilmiştir. Everest 'in doğru cevap olduğu bu soruya %61,6 oranında katılımcılar doğru cevap vermiştir. Yanlış verilen yanıtlar incelendiğinde Alp Himalaya dağları ve Erciyes yanıtlarının çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Alp Himalaya yanıtını verenlerin 'zirve' kavramını bilmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Erciyes yanıtını veren katılımcıların ise Everest kelimesi ile karıştırmaktan kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Çünkü Tablo 5'te katılımcıların %84. 2 gibi bir oranda Türkiye'nin en yüksek dağı Ağrı dağı olarak doğru cevap verdiği bulgulanmıştır.

Tablo 7: Katılımcıların Sivas ilinden doğan Türkiye sınırları içerisindeki en uzun ırmağın adını bilme dağılımları

Cevap	Frekans	Yüzde
Yanlış	72	8,4
Doğru	788	91,6
Toplam	860	100,0

Araştırmaya katılan bireylerden (f=860), ilgili soruya doğru cevap verenlerin sayısı (f=788, %91. 6), yanlış cevap verenlerin sayısı (f=72, %8.4) olarak tespit edilmiştir. Bu soru anketteki sorular içerisinde en fazla doğru cevap olarak yanıtlanmıştır. Bunun nedeni ise Kızılırmak'ın şehrin içerisinde geçmesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 8: Katılımcıların Sivas ilinden doğan Türkiye sınırları içerisindeki en uzun ırmağın hangi denizimize dökülmesini bilme dağılımları

Cevap	Frekans	Yüzde
Yanlış	231	26,6
Doğru	629	73,1
Toplam	860	100,0

Araştırmaya katılan bireylerden (f=860), ilgili soruya doğru cevap verenlerin sayısı (f=629, %73.1), yanlış cevap verenlerin sayısı (f=231, %26.6) olarak tespit edilmiştir. Kızılırmak'ın şehrin içerisinde geçmesinden

kaynaklı olarak aşinalığı olduğu düşünülen katılımcıların aynı şekilde yakınlığından kaynaklı olarak Karadeniz doğru cevabını verdiği düşünülmektedir.

Tablo 9: Katılımcıların Türkiye'nin yüzölçümü en küçük ilinin adını bilme dağılımları

Cevap	Frekans	Yüzde
Yanlış	590	68,6
Doğru	270	31,4
Toplam	860	100,0

Araştırmaya katılan bireylerden (f=860), ilgili soruya doğru cevap verenlerin sayısı (f=270, %31.4), yanlış cevap verenlerin sayısı (f=590, %68.6) olarak bulgulanmıştır. Yalova doğru cevabının olduğu bu soruya katılımcılar en çok yanlış cevabı vermiştir. Yanlış cevap olarak ise çoğunlukla Düzce ve Kilis cevabının verildiği bulgulanmıştır.

Tablo 10: Katılımcıların Türkiye nüfusunu 31 Aralık 2018 tarihi itibarıyla bilme dağılımları

Cevap	Frekans	Yüzde
Yanlış	560	65,1
Doğru	300	34,9
Toplam	860	100,0

TÜİK (2019), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nin sonuçlarını göre; Türkiye nüfusu 31 Aralık 2018 tarihi itibarıyla 82 milyon 3 bin 882'dir. Araştırmaya katılan bireylerden (f=860), ilgili soruya doğru cevap verenlerin sayısı (f=300, %34.9), yanlış cevap verenlerin sayısı (f=560, %65.1) olarak tespit edilmiştir. 82-83 milyon aralığının doğru cevap kabul edildiği bu soruya katılımcıların çoğunluğunun yanlış cevap verdiği bulgulanmıştır. Katılımcıların vermiş olduğu yanlış cevapların çoğunluğunu ise 80 milyon yanıtı oluşturmaktadır. Bunun sebebinin halk arasında ve medyada sürekli "Seksen milyon bizi izliyor, seksen milyonluk bir ülkede yaşıyoruz" ifadelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 11: Katılımcıların Dünya'da üzerinde araştırmacılar dışında insan yaşamı olmayan kıtanın adı bilme dağılımları

Cevap	Frekans	Yüzde
Yanlış	363	42,2
Doğru	497	57,8
Toplam	860	100,0

Araştırmaya katılan bireylerden (f=860), ilgili soruya doğru cevap verenlerin sayısı (f=497, %57.8), yanlış cevap verenlerin sayısı (f=363, %42.2) olarak tespit edilmiştir. Antarktika'nın doğru cevap olduğu bu soruya katılımcıların %42'si yanlış cevap vermiştir. Verilen yanlış cevaplar incelendiğinde kutuplar ve Atlantis yanıtlarının verildiği belirlenmiştir. Atlantis yanıtının verilmesinin sebebinin Antarktika kelimesi ile karıştırıldığından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Kutuplar ifadesinin ise doğrudan bilgileri olması halde katılımcıların tahmini olarak kutupların buzul ile kaplı olması bilgisiyle bu yanıtı verdikleri düşünülmektedir.

Tablo 12. Katılımcıların 2018 yılı itibari ile Türkiye'nin en çok ihracat (Dışsatım) yaptığı ülke bilme dağılımları

Cevap	Frekans	Yüzde
Yanlış	541	62,9
Doğru	319	37,1
Toplam	860	100,0

Araştırmaya katılan bireylerden (f=860), ilgili soruya doğru cevap verenlerin sayısı (f=319, %37.1), yanlış cevap verenlerin sayısı (f=541, %62.9) olarak tespit edilmiştir. Bu sorunun doğru cevabının Almanya olmasına rağmen katılımcıların büyük çoğunluğu Rusya cevabını vermiştir. Burada etkili olan unsurun ise son yıllarda ülkemizin Rusya ile yakınlaşmasının ve medyada sürekli Rusya'ya ihracat haberlerinin yer almasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 13. Katılımcıların Dünyanın en fazla nüfusa sahip ülkesinin adını bilme dağılımları

Cevap	Frekans	Yüzde
Yanlış	238	27,7
Doğru	622	72,3
Toplam	860	100,0

Araştırmaya katılan bireylerden (f=860), ilgili soruya doğru cevap verenlerin sayısı (f=622, %72.3), yanlış cevap verenlerin sayısı (f=238, %27.7) olarak tespit edilmiştir. Sorunun doğru cevabı Çin'dir. Katılımcıların çoğunluğu bu soruya doğru cevap vermiştir. Bunun sebebi olarak atalarımızın Çin ile yapmış oldukları mücadelelerden dolayı edinilen bilgilerden, kullandığımız birçok eşyanın ve aletin Çin'de yapılıyor olmasından ve

medyanın Çin'in özelliklerinden bahsetmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

SONUÇLAR

- Araştırma bulguları incelendiğinde en çok doğru cevapladığı soru incelendiğinde %91.4 oranında Kızılırmak yanıtının olduğu görülmektedir. Bu bilgi bize insanların yakın çevresindeki coğrafi unsurlar hakkında daha fazla bilgi düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Öğrenme ilkelerinden bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa ilkelerinin etkisini bu sonuçta görmek mümkündür.
- Bir ülkenin başka ülkeler ile yapmış olduğu siyasi, askeri ve ticari faaliyetleri o ülkede yaşayan insanları doğrudan etkilediği için yakinen takip etmektedirler. Ülke insanımızın özellikle emniyet güçleri ile ilgili konularda daha hassas olma özelliği bilinmektedir. Bu çalışmada da dilsiz harita kullanılan ve cevabının Suriye olan soruya doğru cevap verenlerin %80.3 oranında olduğu bulgulanmıştır.
- Ülkemizin son zamanlarda Suriye topraklarına karşı yapmış olduğu askeri harekâtların bu sonuç üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu askeri harekâtlar medyada harita üzerinde birçok kez gösterilmiştir. Medyanın da toplumumuz üzerindeki büyük etkisi göz önünde bulundurulduğunda Suriye doğru cevabının katılımcılar tarafından doğru olarak verilmesinde payı olduğu düşünülmektedir. Fakat katılımcıların yarıya yakını medyada çok sık yer almasına rağmen ABD'nin dünya haritasındaki yerini bulamamıştır. Buradan hareketle sadece sözel ifadeler ile harita bilgisinin öğrenilemeyeceği, görseller ile sözel ifadelerin zenginleştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Demirel (2002)'e göre insanlar okuduklarının %10'unu, duyduklarının %20'sini, gördüklerinin %30'unu, hem duyup hem gördüklerinin %50'sini hatırlamaktadır.
- 'Ülkemizin en çok ihracat yaptığı ülke hangisidir?' sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde yanlış yanıt olarak Rusya'nın verildiği gözlenmektedir. Burada da ülkemizin son zamanlar Rusya ile yakınlaşmasının ve medyanın Rusya ile olan askeri, ekonomik ilişkilere daha fazla yer vermesinden kaynaklı olduğu sonucu da coğrafi okuryazarlık düzeyi üzerinde medya etkisini gözler önüne sermektedir.
- Sivas halkının harita bilgisinin yerelde ve dünya haritası hakkında bilgi düzeyinin orta düzeyde olduğunu söyleyebiliriz. Bu sonuca katılımcıların dilsiz haritaya verdiği yanıtlardaki doğruluk oranlarından ula-

şilabilmektedir. Katılımcıların dilsiz haritaya verdikleri yanıtların doğruluk oranları sırasıyla; Yozgat %54.7, Suriye %80.3, ABD %57.0 olarak bulgulanmıştır.

- Sivas halkının fiziki coğrafya okuryazarlık düzeyini tespit etmeye yönelik sorulara verdiği yanıtlar göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların coğrafya okuryazarlık düzeylerinin iyi düzeyde olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü katılımcıların büyük oranlarda, Türkiye'nin en yüksek dağının Ağrı dağı olduğunu %84.2, Dünya'nın en yüksek noktasının Everest olduğunu %61.6, en uzun akarsuyun Kızılırmak olduğunu %91.6, Kızılırmak'ın döküldüğü yerin Karadeniz olduğunu %73.1 ifade ettiği bulgulanmıştır.
- Sivas halkının beşeri ve ekonomik coğrafya okuryazarlık düzeylerinin iyi düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Bu sonuca 'Türkiye'nin yüzölçümü en küçük ilinin adı nedir?' sorusuna verilen doğru cevap oranı %37 olsa da, yanlış verilen yanıtlar incelendiğinde büyük oranda verilen yanıtlardan Düzce ve Kilis yanıtlarının da yüzölçümü itibariyle Yalova'ya yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca en kalabalık nüfusa sahip olan ülke olarak Çin doğru yanıtını verenlerin oranı %72.3 ve yanlış yanıtlar incelendiğinde dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi olan Hindistan cevabının büyük oranda verildiği gözlenmektedir.

Sivas halkına yönelik "coğrafi okuryazarlık" ile ilgili alanda başka bir çalışma olmaması bu araştırmayı önemli kılmaktadır. Çalışma bu alanda yapılacak sonraki araştırmalara öncülük etmesi açısından da önem arz etmektedir.

ÖNERİLER

- Coğrafya dersleri işlenirken hangi bölgede ve sahada ders veriliyorsa öncelik olarak o alanın fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya bilgilerine öncelik verilmesi sağlanabilir,
- Coğrafya alanındaki uzman kişilerin yazılı, sosyal ve görsel medyada sık sık program ve bilgilendirme yapması önerilebilir,
- Eğitim kurumlarının dışında halkı bilinçlendirmek adına ilgili şehir, ülke veya başka şehir-ülkelerin coğrafi, kültürel ve ekonomik özelliklerini yansıtan bilimsel toplantılar, fuarlar ve şenlikler düzenlenebilir,
- Bütün vatandaşlara yönelik coğrafya okuryazarlık düzeyleri ile ilgili daha fazla çalışma yapılması ve bunların sonuçlarının ilgili kurumlarla paylaşılması önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Backler, A. & Stoltman, J. (1986). *The Nature of Geographic Literacy*. ERIC Clearinghouse for Social Studies/Social Science Education Bloomington.
- Bennett, M. W. (1997). Development of Geographic Literacy in Students with Learning Disabilities. Eric Document Number: ED 418 034
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. Kılıç, A., Özcan, E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çıngı, H. (1994). *Örnekleme Kuramı*, H. Ü. Fen Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Çifçi, T. (2016). *Coğrafya'da değer eğitimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Demirel, Ö. (2002), *Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı*, Ankara: Pegem Akademi.
- Dikmenli, Y. (2014). Geographic Literacy Perception Scale (GLPS) Validity and Reliability Study. *Online Submission*, 4 (1), 1-15.
- Erol, H. (2016). Ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının coğrafi okuryazarlık açısından değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016 (22), 129-163.
- Eve, R. A., Price, B., & Counts, M. (1994). Geographic Illiteracy Among College Students. *Youth&Society*, 25 (3), 408-427.
- Gençtürk, E. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Coğrafya Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (18. Baskı). Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- National Geographic Roper Public Affairs. (2006). *Geographic Literacy Prepared by Roper ASW for: National Geographic Education Foundation*. Washington D. C.
- Öztürk, M., & Alkış, S. (2009). Sınıf öğretmeni adaylarının coğrafya ile ilgili algıları. *İlköğretim Online*, 8 (3).
- Thomas, P. G. (2001). *An Analysis of The Geographic Knowledge of Preservice Teachers at Selected Midwestern Universities*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kansas State University. Kansas.
- Tuna, F. (2015). Türkiye'deki lisans öğrencilerinin okuryazarlık düzeyi nedir? *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (2), 126-136.
- TÜİK (2019, Nisan). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları*. Erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059

SİVAS'TA RENK KÜLTÜRÜ VE ÇORAP MOTİFLERİ

İsmail Hakkı Acar

Toplumlar dünden taşıdıkları değerlerle geleceğini inşa ederler. Sivas, tarihin ilk çağlarından beri Anadolu'da medeniyet kuran devletlerin en önemli yerleşim merkezlerinden birisi olmuştur. Türk-İslam kültürü sayesinde de XIII. Yüzyıldan itibaren Sivas Selçukluların ekonomik ve kültürel merkezlerinden birisi haline gelmişti. O yıllarda İran, Mezopotamya, Akdeniz ve Karadeniz'den gelen ticaret yolları Sivas'ta birleşiyordu. İlimiz, ticari etkinlikler ve Selçuklu sultanlarının ilgisiyle Anadolu'nun önde gelen kültür merkezlerinden birisi durumuna geldi. Selçuklular, mimaride olduğu gibi el sanatları ve özellikle dokumacılığa da büyük önem verdiler. Bütün yörenin özelliklerini sanata yansıttılar.

El sanatları geçmişi geleceğe bağlayan özelliği ile kişilerin bilgi ve becerisine dayanan, özellikle doğal hammaddelerin kullanıldığı elle veya basit araçlarla yapılabilen, toplumun kültür yapısını ve sanat zevkini yansıtan gelenek ve göreneklerinin özelliklerini üzerinde taşıyan, ayrıca üretimini yapan kişilerin duygu, düşünce ve becerisini yansıtan ürünlerdir. Dokumalar da en önemli halk sanatlarından ve aynı zamanda Orta Asya'dan çıkarak dünyaya yayılan Türk kimliğinin en belirgin belgelerindendir.

İnsanoğlu ilkel dönemlerden beri barınma, yeme içme, giyim ve korunma amaçlı temel ihtiyaçlarını karşılayan ürünler üretmişler ayrıca bu ürünleri desen ve motiflerle süsleyerek ürünün kimlik kazanmasını sağlamışlardır. Farklı yörelerde yaşayan toplumlar kendi özelliklerini yansıtan motiflerden oluşan işaretler oluşturup, değişik ürünlerde bu motifleri kullanarak aidiyet duygusu geliştirilmiştir. Böylece her ülkenin, şehrin hatta köylerin gelenek göreneklerine göre geliştirdikleri, kendi coğrafi işaretlerini oluşturabilecek ürünler ve süslemeler oluşmuştur. Bu ürünler arasında süslemeye en yatkın olanlardan biri de yöresel çoraplardır. Bu çoraplar desen ve motiflerle süslenerek hem sanatsal özellikler kazandırılmış, hem de sözsüz iletişim aracı olarak mesaj verme amacıyla kullanılmıştır.

Bizim yöremizde halı, kilim ve çorap gibi el ürünleri demek, kadınlarımızın dertlerini, özlemlerini, hayal kırıklıklarını, aşkını, sevgisini bir mektup yazar gibiilmeklerle, motiflerle, renklerle dillendirmektir. Onları dokuyanların bizlere ne anlatmak istediklerini öğrendikçe hayranlığımız bir kat daha artmaktadır.

Öncelikle bu el ürünlerinde kullanılan renklerin ne anlama geldiğine bir göz atalım;

Türk inanç sisteminde mavi gök önemli bir yer tutar. İslâmiyet'ten önce ve sonra gök, koruyucu özelliği ile kötülüklerin anası olan karanlığı kovan, yeryüzünü aydınlatan güneş, ay ve yıldızları içinde barındıran bir yer olduğu için kutsal sayılmış ve önem verilmiştir.

Sarı renk; bolluk, bereket ve varlığı temsil eder. Başak ve altın rengi olan sarı daima zenginlik olarak kabul edilmiştir, bereket timsalidir. Düğünlerde gelin, ilk defa koca evine getirildiğinde, damat ve sağdıç yüksek bir yere çıkarak, içeriye girmekte olan gelinin başına bozuk para, leblebi ve buğday karışımını avuç avuç atarlar. Sarı renkli bu maddelerin gelinin başına atılması "Gelinle birlikte bereket ve bolluğun da eve girmesi" olarak yorumlanır. Ayrıca gelin, baba evinde çorabının içersine konan bir küçük altın ya da sarı renkli bozuk parayı damada vererek, yeni evine bereket getirdiğine inanır.

Yeşil renk; baharla birlikte tabiatın yeniden canlanması o gelinin gittiği ailenin çoğalmasını temsil eder.

Kırmızı, ateşin rengi olduğu için güç ve kuvveti temsil eder. Bu yüzden Şamanizm döneminde tanrıya inanan insanlar, İslâmiyetle birlikte Yüce Allah'ın gücünü ve kudretini kabul ederek bunu yine kırmızı renkle ifade etmişlerdir. Tanrının bir armağanı olarak kabul edilen ateşe verilen bu kutsiyetten dolayıdır ki, bu gün de bütün Anadolu'da, ateşe tükürmenin, ateşe küfretmenin, ateşi su ile söndürmenin ve ateşle oynamanın uğursuzluk getirdiğine inanılmaktadır.

Yöremizde, bir zamanlar, hem erkekler hem de kadınlar tarafından giyilen yemeni ve çarıkların üzerinde renkli parçalar bulunurdu. Yemeninin üstüne ve dış tarafına gelecek şekilde meşinden yapılmış ve beyaz renkli "tırnak" adı verilen bu şekillerle saf ve temizlik, iyi duygular ifade edilmiş olurdu. "Tokalı" denilen çarıklar daha çok süslü ve göz alıcı olurdu. Manda ve öküz derisinden yapılan bu çarıkların üzerine "vakete" denilen renkli parçalar konularak süs yapılır, böylece yaşama sevinci dile getirilmiş olurdu.

İşte, bütün bu renk cümbüşünü köy düğünlerimizde gelinin başında görürüz. Birçok köyümüzde beyaz duvak ve gelinlik yerine geline tuğlu başlık yapılarak, çok renkli bindallı giydirilir ve yüzüne de kırmızı duvak örtülür. Çünkü renklerin toplumumuzda inanış, yaşayış ve sosyoekonomik açıdan önemi büyüktür. Gelin başı yapılırken önce kırmızı renkli bir duvak ile örtülen gelin başına sonra silindir biçiminde bir karton konur. Bu kartonun etrafı boncuk, altın ve parlak madenlerle süslenir. Bu süslemede yine kırmızı, mavi, sarı ve yeşil renkler hâkimdir. Gelinin tepesine ise, her birinin ayrı anlamı olan bu renklere boyanmış tüy ve püsküller ile bir de küçük ayna takılır. Ayna, gelinin, ömür boyu namusunu koruyacağına dair söz vermesi anlamına gelir.

“Dost başa, düşman ayağa bakar” deseler de *Dostlar Ayakta Bir Düşmanlık Görmezler*. Çünkü çoraplar üzerindeki motifler, çorabı bir giyim eşyası olmaktan çıkararak, bir milletin kültürünü, yapıldığı yörenin özelliklerini, ören kişinin duygularını ve giyen kişinin konumunu belirten bir işaret olarak kabul edilmiştir.

Yöremizin kadınları yüzyıllardır dilinin düğümlendiği zamanlarda harfsiz ve kelimesiz bir dille duygularını ifade etmişlerdir. Kaynana ve özellikle kaynatanın önünde kendi öz çocuğunu kucağına alıp sevemeyen annelerden tutun, kaynatasına uzun yıllar gelinlik ederek, onunla işaret diliyle anlaşarak hiç konuşmayan gelinler, duygularını işte bu çoraplarda ifade etmeye çalışmışlardır. Çeşme başında su doldurma bahanesiyle sohbet etme imkânı bulan kadınların giydiği çorapların motiflerine bakarak o kadının sosyal hayatı ve duygularını anlamak mümkündür. Yani çoraplar bir kimlik belgesi gibidir. Kadının evli-bekâr ya da dul olduğu, çocuksuz olduğu, oğlunun bulunup bulunmadığı bu çoraplardaki motif-

lerden öğrenilir. En çok kullanılan motifler; *Aynalı, Baca Demiri, Elma Topu, Çengelli, Deve Boynu, Eli Böğründe, Fincan İçi, Koç Başı, Deli Kıvrım, Küpeli, Katip Cimciği, Güvercinli, Sülüklü, Şal Deseni, Tetikli, Üzüm Salkımı, Ceviz Kıynağı, Baklava Dilimi, Kuşgözü, Yarım Aynalı, Yan Yeritme, Bal Kaymak, Muskalı, Gelin Övündüren* motifleridir.

Bal kaymak Motifli Çorap Koçbaşı Motifli Çorap

“Yarım Aynalı” motifli çorabı genç kızlar giyer. Giyen tarafından örülen bu çoraplardan mutlaka her kızın çeyizinde birkaç çift bulunur. Bu çorabı giyen kız ya sözlüdür ya da nişanlıdır. Örülmesi çok zor olan bu motif, yine de canlı renkleriyle mutluluğu ifade eder. Desenin ortasındaki çizgi, evliliğin yani birlikteliğin henüz olmadığını, çizgilerin iki tarafındaki muskaların içindeki noktalar, nişanlı kız ile oğlanı sembolize eder. Yanlara doğru uzayan hatların içindeki noktalar ise, ilerde kurulacak bu aileyi şenlendirecek çocukları anlatır.

“Yan Yeritme” denilen motifli çorapları genellikle yeni gelinler giyer. Bu motifte gelin, en kısa zamanda bu aileye, mutluluğun ifadesi olan çocuklar doğurmak istediğini anlatmaya çalışmaktadır. Ayrıca hamile gelinler de Yan Yeritme motifli çorabı giyerek etrafına hamile olduğunun müjdesini vermiş olurlar.

Evli kadınların giydiği “Küpeli” motifli çoraplarda dikkat edilmesi gereken en önemli husus renklerin canlı ya da matlığıdır. Eğer renkler

canlı ise o kadının mutluluğunu ifade eder. Mat renklerle örülen küpeli motifli çorabı giyen kadının aileden, kocasından ya da çocuklarından dolayı bazı problemleri olduğu anlaşılır.

Uysal, munis ve her sözü dinleyen yumuşak başlılığın bir ifadesi olarak da “Deve Boynu” motifli çoraplar giyilir. Deveboynu motifi arasına çengel motifi dizilmiştir. Genellikle orta yaşlı kadınların giydiği bu çorapları her kadın her fırsatta giyerek evine ve yuvasına bağlılığını ifade etmiş olur ve bu özelliği ile de gurur duyar.

“Ceviz Kıynağı” isimli motifle örülmüş çorabı giyen kadın mutlaka kaynanadır. Çünkü motifteki yürek parça parçadır. Elkızı denilen gelin gelerek, çok sevdiği oğlunun sevgisine ortak olmuştur ya da eloğlu, yürek pasesi kızını elinden almıştır.

Dul kadınların giydiği “Eli Böğründe” motifli çorabı giyen kişi örer. Sahipsizlik ve naçarlık ifade eden üçgen şeklindeki motiflerin aralarına da deveboynu motifi serpiştirilerek bu kişinin yumuşak başlılığı ve evine bağlılık duygusu bir arada verilmeye çalışılır. Bu çoraplarda deveboynu motifi eli böğründe motifinden daha büyük ve canlı renklerden yapılmışsa bu kadın dul da olsa evlenmek istememektedir. Aksi halde kendisinin nasibi çıktığı takdirde yeniden evlenmeye hazır olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.

Deli Kıvrım Motifli Çorap Yarım Aynalı Motifli Çorap

Gelin olacak her kızın çeyizine annesi tarafından örülerek konulan “Baca Demiri” motifli çoraplar, annenin kızı ile övündüğünün bir ifadesidir. Gittiği evin bacasının tütmesi yani ailenin mutlu bir şekilde çoğalacağını ifade eden bu çoraplar düğün başladığında geline giydirilir ve düğünden sonra da uzun bir süre o gelin tarafından giyilir. Canlı ve göz alıcı renklerden oluşan bu çoraplarda her motifin arasına konulan çengel motifleri ise, bu gelinin oğlan tarafından büyük çabalar sarf edilerek elde edildiğini anlatır. Bu çoraplar şayet donuk ve mat renklerden oluşmuşsa, bu birleşmeden kız tarafının pek memnun olmadığını ifadesidir. Ayrıca, motifler çok muntazam bir şekilde işlenmişse mutluluğu, düzensiz ve rastgele işlenmişse mutsuzluğu anlatır.

“Deli Kıvrım” motifli çorabı genellikle 12-20 yaş arasındaki hem erkek hem de kızlar giyer. Bu çoraplardaki motif, başıboşluğun yani sözlü, nişanlı ya da evli olunmadığının bir ifadesidir. “Deli kıvrım “ denen asıl motif yaprakların arasındaki “S” şekilleridir. Yapraklar, kişinin etrafında her ne kadar ana-baba, kardeş ve hısım akrabalar olsa da bu motifle, gerçek sahibinin olmadığını anlatır. Motiflerin etrafındaki noktalar ise kişiyi elde etmek isteyen pek çok bekarın bulunduğunu belirtir. “

Genç delikanlıların giydiği “Muskalı” motifli çoraplar canlı renklerden oluşur. Anneler kendi oğullarına örer ve nazar değmesini önlemek amacıyla yöneliktir. Muska şeklindeki üçgenlerin içinde şayet noktalar varsa bu delikanlı nişanlıdır.

“Koçbaşı” motifli çorabı, o çevrenin en yiğit ve lider pozisyonunda olan erkekleri giyer. Motifin ortasındaki nokta bu yiğidi, etrafındaki koçbaşları bu yiğidin adamlarını, yaprak motifleri ise çevresinin kalabalık olduğunu, herkes tarafından sözünün dinlendiğini, sayılıp sevildiğini ifade eder. Bayram ve düğün törenlerinde muhtar, düğün kâhyası ve geniş aileleri idare eden kişi mutlaka bu çorapları giyer. Koçbaşı motifinin sadece yapraklı olan çorapları ise oğlan babaları giyer ve oğulları ile her zaman gurur duyduğunu ifade etmiş olur.

Damatlar tarafından düğünün başlamasıyla birlikte giyilen “Aynalı” motifli çoraplardan birkaç çift eskitilinceye kadar giymeye devam edilir. Renkler çok canlıdır ve göz alıcıdır. Gelin tarafından örülür ve çeyiz olarak oğlan evine getirilir. Küçük bir kare şeklinden başlayarak gittikçe iç içe büyüyen bu motifte yeni kurulan bu yuvada sevginin yumak gibi büyüyerek artacağı ve bu sevginin çocuklarla perçinleşeceği ifade edilmiş olur. Çocuklar da sanki karelerin ortasındaki noktalardır.

Aynalı motifli çorap Baca Demiri motifli çorap

Erkeklerin giydiği bir diğer çorap ise “Elma Topu” denilen motifli çoraplardır. Ortadan ikiye dilinmiş elmaya benzeyen bu çoraplar yaşlı erkekler tarafından giyilir. Evin bakım ve ihtiyaçlarını üstlenen bu kişi daima saygıdeğer ve sözü geçen birisidir. Ancak bazen güç ve kuvvetten düşen çok yaşlanmış kişilere de saygı duyulması, hatta minnet ifadesi şeklinde bu çoraplar giydirilmektedir. Ökçeye yakın kısımlarında “Kuş Gözü” motifi yapılarak evin kalabalık bir aileden oluştuğu anlatılmış olur.

Sözlü veya nişanlı kızlarla yeni evli gelinlerin giydiği “Balkaymak” motifli çoraplar, genellikle kırmızı-beyaz üzerine siyah desenlerden oluşur. Ortadaki iki nokta, ailenin çekirdeğini oluşturan kadın ve erkeği, etrafa doğru yayılan noktalar ise yuvanın mutluluk ve devamını sağlayacak olan çocukları ifade eder. Bu birleşmeden dolayı mutlu olduğunu anlatmaya çalışan kadın, çok sık ve uzun süre bu çorabı giyer.

“Baklava Dilimi” motifli çoraplar orta yaşlı kadın ve erkekler tarafından giyilir. Mutluluğun ifadesi olan bu çoraplar kişinin evlatlarından, gelinlerinden ve diğer hane halkından, kısacası çevresinden memnuniyetini anlatır.

Çok sayıda ortası noktalı küçük karelerin çeşitli şekillerde dizilişlerinden oluşan “Kuşgözü” motifli çoraplar yaşlı kadın ve erkekler tarafından giyilir. Genellikle kalabalık bir aileye sahip olduğunu ifade eden bu çoraplar göz alıcı ve parlak renklerle örülür.

Gelin tarafından örülüp kaynana ve kaynata tarafından giyilen “Gelin Övündüren” motifli çoraplar birbirine geçmiş “S” şeklinden oluşur. Bunu giyen kişi gelininden memnun olduğunu anlatmak istiyordur. Gelin Övündüren motifli çorapların boğaz kısmında “Eli Böğüründe” motifi olursa bu çoraplar daha da önem kazanır. Buradaki Eli Böğüründe motifi, evdeki gelinin çok yumuşak başlı ve söz dinleyen birisi olduğunu anlatır. Kısacası, bu çorabı giyen kaynana ya da kaynata gelininden memnun olduğunu ifade etmektedir. Her ne kadar gelin kendisini bu şekilde anlatmaya çalışırsa da çorabı giyen kişi de düşüncesini ayrı bir biçimde ifade eder. Şayet çorabı tam çekmemiş ve çorabın boğaz kısmını geriye katlamışsa, motif ne anlatırsa anlatsın giyen kişi bunun doğru olmadığını yani gelininden memnun olmadığını belirtmeye çalışır.

Orta yaşlı kadın ve erkekler tarafından giyilen “Çengelli” motifli çoraplar dönürlüğe gidilirken giyilir ve kesin tavırlılık ifade eder. “İstediğimi elde etmeden yani kızı almadan buradan ayrılmam” demek istenmektedir. Yine dönürlüğe giderken giyilen “Sülüklü” motifli desende de aynı düşünce vardır. “Sülük gibi yapıştım. Kızı almadan gitmem” demek istenmektedir.

Genellikle evlenme çağına girmiş olan kızlarla dul kadınların giydiği “Katip Cimciği” motifli çoraplar, kişinin etrafındaki erkekler tarafından bakışla da olsa rahatsız edildiğini, şayet kendisini isteyen birisi varsa elini çabuk tutması gerektiğini anlatmaktadır.

Anneler tarafından örülüp 10-12 yaşındaki küçük kızlara giydirilen “Güvercinli” motifli çoraplarla, bu kız çocuğunun zamanı geldiğinde bir kuş gibi yuvadan uçup gideceği anlatılmaktadır. Bu motifle küçük kız çocuklarına patik de örülür.

Ayrıca “Akrep” motifi gurur ve özgüveni işaret eder. Ailesi ile gurur duyan orta yaşlı kadın ve erkekler bu çorabı sıkça giyerler. “*Bitrak*” motifine “*Nazarlık*” motifi de denir ve bu çorabı giyen kişiye nazar değmeyeceğine inanılır. Bu motif bolluk ve bereket için de kullanılır. Çoraplarda “*Lale*” motifi sevgi, dostluk ve barış içinde, güzelliklerle dolu uzun bir ömür geçirme dileğini ifade eder. “*Karanfil*” motifli çorabı ise yeni gelinler giyerek böylece geldikleri yuvalarına sevgi ve sadakatlerini göstermiş olurlar.

Çorapların İpi de çok farklı hazırlanır. Çorap ipine de insanlar gibi çile çektirilir. İp, önce yağmur altında bekletilir. Sonra güneşlenir. Daha sonra da belli gün ve gecelerde dışarıda ayazda bekletilir. Sonra da örülmeye başlanır. Böylelikle bu ipe örülen çorabı giyenin bir daha sıkıntı ve üzüntü çekmeyeceğine inanılır.

Deve Boynu Motifli Çorap Yan Yeritme Motifli Çorap

Çoraplar genellikle beş şiş ile örülür ve hemen her çorapta en az beş renk ip kullanılır. Çorapların örülmesine “Burun” kısmından başlanır ve “Boğaz” a doğru ilerlenir. En son olarak da “Topuk” kısmı örülür. Çorabın bitiminde ise boğaz kısmına “Bağcık” denilen örme bir baş atılır. Bu çorapların boyu diz kapağına kadar çıkmaktadır. Renkler ise, ceviz yaprağı, soğan kabuğu, çivit otu, papatya çiçeği, karamuk, sütleğen, muhabbet çiçeği, sığır kuyruğu, annuk ve kermes otu gibi bitkilerden elde edilen “Kök Boya” dır.

Bunlar, ilk bakışta bir renk cümbüşü gibi görülebilirler ama önemli olan bu renk ve motiflerin ne anlattığını görebilmektir. İşte, bunların unutulması, neyin eğri, neyin doğru olduğunun unutulması demektir. Sahip olduklarımızın değerini bilemezsek bunları koruyamayız. Kültürel değerlerini koruyamayan toplumlar da medeniyet yarışında amaca ulaşamazlar.

Sivas'ta araştırma bölgesi çok geniş bir yüzölçüme sahip olduğu için bu çorapları tek bir şablon içinde değerlendirmek doğru değildir. Benim bu araştırmalarım Zara merkezli olmak üzere Hafik, Doğanşar, Koyulhisar, Suşehri, Akıncılar, Gölova, İmranlı ve Kangal ilçeleri ile bir kısım köylerini kapsamaktadır.

Sonuç olarak; kültür ve inançlarımızla ne kadar övünsek azdır. Çünkü bir toplumun hayatiyetinin sürdürülebilmesinde dil, din ve tarih kadar geleneklerin de büyük önemi vardır. Hukukun bile yetersiz kaldığı zamanlarda bu gelenekler toplumlara ayakta tutmayı başarabilmiştir. Bunun için de çalışmalarımızın "*Geleneği Geleceğe Taşımak*" prensibiyle yapıyor olması ve bu konuda herkes tarafından çaba gösterilmesi gerektiği inancındayım.

* * * * *

Çorap ördüm milinen Çorap ördüm birine
Dürdüm koydum gülünen Düştüm elin diline
Şimdi sevdiğim gelir Şu çorabı götürün
Otuz iki dilinen. Verin yârin eline.

YÜN ÇORAP

*Allı yeşilli bir ihtiyar gezerdi çarşıda
Ellerinde de allı yeşilli bir çorap gezerdi.
Duyulurdu: Satlık hemşerim, satlık, yavaştan.
Bıyıkları kar kar rüzgarda, gözleri acı acı yaştan
Biz susardık, ihtiyar susardı ama
Allı yeşilli çorap kim bilir ne derdi.*

*Mavili allı bir ihtiyar giderdi akşam pazarında
Ellerinde de mavili allı bir çorap giderdi.
Aksederdi görmüş geçirmiş
Satlık hemşerim, satlık.
Mart gecesi düşerdi Sivas'a,
Düşmezdi havalardan bir rahatlık
Ayağımıza kadar gelmişti mavili allı bir ihtiyar dağ köylerinden
Mavili allı bir haberdi.*

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SİVAS ÇORAPLARI

From Past to Present Socks of Sivas

Müjgan Üçer*

ÖZET

Geçmişte Sivas'ta çok miktarda yün çorap örüldüğü ve ticaretinin de yapıldığı bilinmektedir. 1325/1907 Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas'ta her sene 600 binden fazla çorap imal edildiği kayıtlıdır. Osmanlı döneminde 1271/ 1855 yılına ait iki arşiv belgesinde Sivas'tan Askeriye için hazırlanan çorap ve eldivenlerin bir kısmının gönderildiği, ikinci belgede de Anadolu ordusuna verilmek üzere 8500 çift çorap ile 1500 çift eldivenin Erzurum tarafına gönderildiği kayıtlıdır.

1980'li yıllara kadar şehirde olduğu gibi Şarkışla, İmranlı, Hafik, Kangal, Gürün, Yıldızeli, Zara, Elbeyli köyleri ve Sivas'ın diğer köylerinde çok zarif çoraplar örülmekteydi. 19 yy. yapısı olan Çorapçı Hanı da Sivas'ta önemli bir çorap ticaretinin olduğunu göstermektedir.

Sivas Çoraplarıyla ilgili bu çalışmada elli yıldan beri toplanan bilgiler ve Sivas merkez ilçe ve iki köyüne ait örnekler yer almaktadır. Çalışmada yünün kırılması, yıkanması, taranması, boyanması ve çorabın örülmesi üzerinde durulmuş, çorap türleri, çorap nakışları hakkında bilgiler ve zengin örnekler yer verilmiştir. Halk plastik el sanatlarından olan Sivas çoraplarının belgelenmesi, atlasının hazırlanması, nakışlarının unutulmaması ve ekonomik yönden değerlendirilmesi de gerekmektedir. Proje kapsamındaki çalışmalarla halk sanatımızdaki bu zenginliğin tam anlamıyla belgelenmesi ve yaşatılması üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sivas Çorapları, Çorap Çeşitleri, Çorap Nakışları

ABSTRACT

It's widely known that a large variety of traditional socks used to be woven in Sivas province. 'Salname' records of 1907 (1325 in Islamic calendar) shows more than 600 thousand pair of socks were produced each year in Sivas. According to two archive documents of 1855 (1271), 8500 pair of hoses/socks and 1500 gloves for the military were sent to Erzurum for the use of eastern armed forces.

* Eczacı, Halk Bilimci.

Until 1980s, not only in province centre, but also in and around Şarkışla, İmranlı, Hafık, Kangal, Gürün and Yıldızeli districts and Elbeyli villages continued weaving very elegant types of socks and hoses. Existence of a large 19th century building named 'Çorapçı Hanı' (Socks makers' inn) shows socks production was also an important area of local trade.

This study aims to reveal information and examples of socks, which have been gathered and collected for the last 50 years in Sivas region by the author herself. Process of socks production, namely, sheepshearing, woolwashing, combing, colouring, and weaving socks are explained, and embroidery / decoration examples for traditional socks are illustrated. As a precious heritage of folk art, beauty and techniques of traditional socks production were documented and conveyed to the contemporary generations in this study.

Keywords: Socks of Sivas, Socksstyles, Socksembroidery

Her Evden Bir Çorap

Sivas Kongresi'nin 100. Yılında Her Yönüyle Sivas Uluslararası Sempozyumu'nda neden Sivas çorapları? Bu konuyu ele almamın sebebi, Millî Mücadelede Sivaslı kadınlarımızın yükselen sesi AKMVC'nin toplantılarında cephedeki askerlere yardım için Sivaslı hanımlardan hiç olmazsa her evden bir çorap örülüp getirilmesi istenmişti.

Millî Mücadelede "Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti (AKMVC) Sivas Valisi M. Reşit Paşa'nın eşi Melek Reşit Hanım (1887-1958) ve arkadaşları tarafından 28 Kasım 1919 tarihinde Sivas'ta kurulmuştu. Millî Mücadelede sonuna kadar Türk kadınlarına önderlik yapan Sivaslı ve Sivas'taki görevlilerin eşleri hanımefendiler, Türkiye çapında şubeler açtırarak, ulusal mücadelenin kadın öncüleri oldular. Düşman işgallerini büyük bir hassasiyet ve dikkatle takip ederek, İtilâf Devletleri ve İstanbul Hükûmeti'ne karşı protestonâmeler yayımlayan, orduya malve eşya yardımı kampanyaları açan, Millî Mücadelede Anadolu'ya geçenlere kutlama telgrafları gönderen bu cemiyet Kurtuluş Savaşı boyunca Türk kadınlarının iftihar edeceği büyük hizmetler görmüştür. Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti, daimi olarak Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükûmeti ile ilişkilerini sürdürmüş ve Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük takdirlerini kazanmıştır.

Millî Mücadelede; Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti'nin faaliyetleri İrade-i Millîye'de ve daha sonra da Hakimiyet-i Millîye'de yayımlanmıştır. AKMVC'nin toplantılarında cephedeki askerlere yardım için Sivaslı hanımlardan hiç olmazsa her evden bir çorap örülüp getiril-

mesi istenmiş, en kısa zamanda yerel askerî görevlilere teslim edilmesi ricasıyla Genel Merkez'den bütün şubelere genelge gönderilmişti. ¹ Vehbi Cem Aşkun (1909-1979), annesi Huriye Hanımın da Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti'nin, Numune Mektebi'nde yapılan toplantılarına katıldığı günlerde kardeşi Hakkı'ya baktığını, bu toplantılar ve çalışmalar sonucunda bütün mahallelere ipler dağıtıldığını, askerler için çorap ve eldiven gibi eşyaların yapıldığını belirtmiştir. AKMVC yaklaşan kurban bayramında kurban derilerinin yününden askere çorap örülmesi, derilerinin satışından askerin diğer ihtiyaçlarında kullanılması için gerekli işlemlerin yapılmasını da istemişti. Cephelerde savaşan asker kardeşlerimize çamaşır, çorap, eldiven temin ederek kadın şefkati ile destek olunmuş, savaşın sonuna kadar kadın, erkek, yaşlı ve genç el ele vermişlerdi.

Sivas Çorapları

İnsanlık tarihinde en çok kullanılan ve de en çabuk eskleyen eşya çoraptır. Altaylar'daki kazılarda keçe çorapların bulunduğu bilinmektedir. Divânü Lûgat-it Türk'te "uyuk" keçe çorap olarak kaydedilmiştir. ²

Çorap sözcüğün aslı Farsça gurab > Arapça curab olup Türkçe'den Balkan dillerine de geçmiştir. ³

Çoraplar el sanatları tasnifinde kalın örgüler olarak adlandırılır. İki veya beş şişe veya tığ ile örülen kalın örgüler içine eldiven ve ülkemizde edik ve çedik gibi adlarla anılan, Sivas'ta ise patik denilen örgüler de dahildir. Örcün Barışta günümüze ulaşan kalın örgü örneklerinin en eskilerinin 19. yy. 'a tarihlendiğini belirtmektedir. ⁴

Geçmişte Sivas'ta çorabın fazla örüldüğü ve ticaretinin de yapıldığı belgelerden de anlaşılmaktadır.

1325/1907 Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas'ta (Sivas İl Yıllığı) şu bilgiler bulunuyor: "Sivas çorapları eskiden beri her yerde bilinmektedir ve her sene 600 binden fazla çorap imal edilmektedir." ⁵

¹ Ahmet Necip Günaydın, Millî Mücadelede Sivas 108 Gün, Sivas Valiliği, 1000 Temel Eser, Sivas 2010, s. 238.

² Besim Atalay, *Divânü Lûgat-it Türkçe Dizin*, TTK, Ankara, 1986, s. 705.

³ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul, 2005, s. 596.

⁴ Örcün Barışta, *Türk El Sanatları*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2015, C II. S. 593.

⁵ Ebubekir S. Yücel. *Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas 1325/1907 Sivas İl Yıllığı*, s. 19, Sivas Belediyesi, Buruciye Yayınları No: 3., Sivas, 007. s. 19. Bu il yıllığında dokuma ürünleri hakkında da şu bilgiler yer almaktadır: "Hamam takımları ve havlu çeşitleri imalinde Bursa'daki gibi olmasa da muadil seviyededir. İpek ve yün mensucati, Amasya'daki kozacıyla bağlı olarak hayli ilerlemiş, Diyarbakır ve Halep'e rakib olmuştur. Birkaç sene evvel ipek mensucat fabrikası açılmış ama, Sivas'ta ipek mensucat fazla devam edememiştir. " (Sivas'ta eskiden ipek do-

Osmanlı döneminde 1855 yılına ait iki arşiv belgesinde Sivas'tan Askeriye için hazırlanıp gönderilen çoraplar⁶ hakkında şu bilgiler yer almaktadır.

1. Belge: A. MKT. MHM 69/2 Tarih: 01-08-1271/19 Nisan 1855 Sivas Eyaleti tarafından tertip olunan çorap ve eldiven ile askerler için imal ettirmekte olan kilimlerin birazının gönderildiği.

2. Belge: A. MKT. NZD 150/34 Tarih: 18-09-1271/4 Haziran 1855 Sivas Eyaleti'nden yardım sureti ile tertip olunan çorap ve eldivenlerden bu ke-re Anadolu ordusuna verilmek üzere 8500 çift çorap ile 1500 çift eldivenin Erzurum tarafına gönderildiği.

Bu tarihlerin 1853-1856 yıllarında Osmanlı Devleti'nin de savaştığı Kırım Harbi günlerine ait olduğu görülmektedir.

Sivas çoraplarının şöhreti, önemli sayıda çorap örüldüğü ve ticaretinin yapıldığı şehrimizdeki Çorapçı Hanı'ndan da anlaşılmaktadır. Sivas'ın 1834 yılındaki sayımında⁷ Çorapçı Hanı'nın yer almaması özel mülkiyet olan bu hanın 19. yy. ın ikinci yarısından sonra yapıldığını düşündürmektedir. Sivas'ta çarşı merkezinde Yeni Cami yanında bulunan ve önemli bir tarihî bina olan Çorapçı Hanı'nın üst katında birkaç oda 1950 yılında han sahibi Muammer Somtaş tarafından Sivas'ın kanaat önderlerinden İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi'ye tahsis edilmiştir. İsmail Hakkı Efendi'nin uzun müddet sohbetlerini sürdürdüğü bu yer "vekâle" olarak adlandırılmıştır. ⁸ Sivas Belediyesi tarafından satın alınan Çorapçı Hanı 2011 yılında onarılmış olup Sivas Belediyesi İhramcızâde Kültür ve Sanat Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Eskiden Sivas'ta çorap örücülüğü kadınlar için önemli bir geçim kaynağı idi. Çorapçı Hanı'na gelen pek çok çorapçı esnafı, kendi bölgele-rinde satmak için buradan çorap alırlardı. Şallı çorap deste ile satılmış. Alıcılar çorapları çuvallara basar, öyle naklederlermiş. Çorap en çok güz mevsiminde ve Cumhuriyet Bayramı'ndan sonra satılmış.

Çorap ören hanımlar ördükleri çorapları Çorapçı Hanı'nın önünde ve yakınında bulunan Tuzcular Çarşısı'ndaki tuzcu dükkânlarının önüne oturur ve burada perakende olarak da satarlardı. Tuzcular Çarşısı da "Ço-

kuma yapıldığına bir delil Gazelzer (Kazzaz/ İpekçiler) Sokağı adıyla bilinen sokağın bulunmasıdır. Ayrıca Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un yaptırdığı dârüşşifanın vakıf senesinde, binaya sınır evler içinde bir ipekçi esnafının adı geçmektedir M. Üçer). -

⁶ BOA belgelerini gönderen Salih Şahin'e teşekkür ederim.

⁷ Salih Şahin, Mekân ve İnsanıyla Sivas, Buruciye Yayınları, Sivas, 2013.

⁸ Ebubekir Sıddık Yücel, "İhramcızâde, İsmail Hakkı Toprak Hayatı ve Şahsiyeti ", *Bir Gönül Eri İhramcızâde İsmail Hakkı*, Sivas Belediyesi, Sivas, 2010, s. 126.

rap Pazarı” gibi idi. Sabahın ilk ışıkları çarşığı aydınlatırken tuzcu dükkânlarının önünde renk renk nakışlı çoraplar müşteri beklerdi.⁹

Sivas’ta çorap fiyatları, 1900’li yıllarda ekmek 5 para iken çorap 5 kuruşa satılmış. Bu iyi bir fiyatmış. Çorabına göre yüz paraya da çorap satılmış. Çocuk çorabı 40 para imiş. (40 para 1 kuruş, 100 para 2,5 kuruştur).

Varlıklı hanımlar dahi boş durmazlar ördükleri çorapları bazen başka hanımlara vererek de sattırırlarmış. Sivas merkezde 1980’li yıllarda el örgüsü renkli ve nakışlı yün çorap ticaretinin yapıldığı Bezazlar Çarşısı’nda görülmekteydi. O yıllarda Çiniler’in dükkânında çok sayıda destelenmiş ve denk haline getirilmiş çorapların Avrupa’daki kayak merkezlerine gönderildiğini dükkân sahibi söylemişti.

Pek çok hanımın çoraptan elde ettikleri gelirle aile bütçesine katkıda bulunduğu bilinmektedir. Bazı anne ve kızının ördükleri çorapların geliriyle kızın çeyizini hazırladıkları da görülmekteydi.¹⁰ Sivas’ta pek çok hanım ev işlerinden sonra kalan zamanlarında çorap örerdiler. Çünkü boş oturmak çok ayıptı. Sivaslı yaşlı bir hanım yıllar önce şöyle bir hikâye anlatmıştı:

“Eski zamanlarda yöre halkı bir ihtiyaçları için Hanım Sultan’a gidip yardım istemeye karar vermişler. Saraya yaklaştıklarında Hanım Sultan’ın sarayın bahçesinde çorap ördüğünü gördüklerinden bize yardım etmez cimri (?) diye düşünüp yarı yoldan geri dönmüşler. Hanım Sultan birini göndererek çağırılmış ve neden vaz geçip gelmediklerini sormuş. Onlar da düşüncelerini anlatınca Sultan; ‘boş oturmanın ayıp olduğunu çalışmak ve üretim yapmak gerektiğini’ söyleyerek gelenlerin istediği yardımı yapmış.”

Sivas şehir merkezinde olduğu gibi Zara, Şarkışla, İmranlı, Hafik, Kangal, Gürün, Yıldızeli, Elbeyli köyleri ve Sivas’ın pek çok köyünde çok zarif ve güzel çorapların örüldüğü biliniyor. Sivas Çorapları konusundaki başlıca yayınlar; Kenan Özbel, Betsy Harell, Emin Kuzucular, Müjgân Üçer, İ. Hakkı Acar, İsmail Gülamber ve Örcün Barışta tarafından yapılmıştır.¹¹

⁹ Yıllar önce çorap satan bir hanım, içine bit konulan çorabın daha çabuk satıldığına inanıldığını söylemişti.

¹⁰ Sivas’ta söylenen “Dudu benden akıllı” deyiminin şöyle bir hikâyesi anlatılır: “Fakir bir anne kız varmış, bunlar çorap örecek geçimlerini sağlıyorlarmış. Bir gün kızı Dudu’ya dünür gelmiş. Kadın dünürçülere kızını evlendirebilmek için maddî durumlarının iyi olmadığını söylemiş. Kızı ‘Anne, bir çuval örülmüş çorabımız var. Satarız, onunla beni everirsin’ diyin-ce, anne kızının bu sözü üzerine ‘Dudu benden akıllı!’ demiş. Bu sözler, çorabın bir geçim kaynağı olduğu gibi bir işe, kendi istekleri doğrultusunda çözüm getirenler için biraz da şaka yollu olarak söylenen bir deyim olmuş.”

¹¹ Kenan Özbel, *Türk Köylü Çorapları* T. İş Bankası, İstanbul, 1976.

Türk köylü çoraplarına ilk defa dikkat çeken Kenan Özbel; “Çoraplar sadece ayağa geçirilen çorap değil, motifler üzerinde bir milletin tarihidir” ifadesiyle konunun önemini belirtmiştir. K. Özbel Anadolu’yu köy köy gezerek topladığı çorapları yayımlandığı gibi Paris’te sergilemiş ve Türk Köylü Çorapları çok takdir toplamıştır. Bu eserde Sivas çorapları da yer almış bulunmaktadır.¹²

Sivas Çorapları üzerindeki bu çalışmada Sivas şehir merkezinde 1976 yılından beri yaptığım araştırmalarla elde edilen bilgiler ve nakış örnekleri bulunmaktadır. Ayrıca merkez ilçeden Kızılcaaköy ve Eskiköy’ün bazı çorap nakışlarına da yer verilmiştir.

Yünün Hazırlanması

Sivas çoraplarının yününün kırılması (kırkım), yıkanması, taranması, boyanması ve örülmesine kadar geçirdiği evreler, üzerinde durulması gereken çok önemli konulardır. Çok emeklerle ve özenle hazırlanan ev yünü eskiden çok makbul tutulur ve “ev yününe yeter olmaz” denilirdi.

Çorap örmekte haziran veya temmuz ayında kırılan yaz yünü kullanılırdı. Dabak yünü (posttan alınan yün) pek makbul tutulmazdı. Yünler ırmak veya dere kenarlarında bol su ile yıkanırdu. Eskiden yün yıkamak için şehirde Tekkeönü’nde Mısmırlırmak’a veya Sularbaşı eski adı ile Bengiler Mahallesi’ndeki dereye gidilirdi. Önce yünler suda ıslatılır, sonra yıkanırdu. Yünler çöven bitkisi (Cypsophila) ile de yıkanabilirdi. Ülkemizde sabun otu da denilen çövenin kökü ve dalları taşıdığı saponin sebebiyle köpüren ve temizleyen özelliğinden dolayı bitki yün yıkamada da kullanılırdı. Tahta veya düzgün bir taş üzerine alınan yünler tokaçlanırdı.

-Betsy Harell, *Anatolian Knitting Designs*, Redhouse Press, 1981. Yazar, İstanbul’da Hisarüstü semtine yerleşmiş Sivaslılardan derlediği çoraplarla ilgili bilgiler vermiş ve bu çoraplardan çizilen motiflerin çizimlerini yayımlamıştır. Kitapta adı bilinen yetmiş motif çizimi vardır. (Kitap görülemedi ve Örcün Barışta’dan yazıldı).

-Emin Kuzucular, “Şarkışlada Çorap ve Çorapçılık”, *Sivas Folkloru*, 1976, (Mayıs - Haziran - Temmuz). Cilt 4, Sayı: 40 - 41- 42.

-Müjgân Üçer, “Sivas’ın İki Köyüne Ait Bazı Çoraplar”, *Türk Etnografya Dergisi*, Ankara, 1982, 109-114.

- İ. Hakkı Acar, “Zara Yöresinde Çorap Motiflerinin Dili”, *Zara Kültür*. 2001.

-İsmail Gülamber, *Sivas Örmeye Çorapları*, Gazi Eğitim, Resim İş Bl. Yayımlanmamış Lisans Tezi. 1955- 1956. (Tez görülmemiş ve Örcün Barışta’dan yazılmıştır).

-Örcün Barışta, “Türk El Sanatlarından El Örgüsü Çoraplar”, *Erdem*, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi. Atatürk Dil ve Tarih Kurumu, Eylül, 1986, S. 6. C. 2 s. 867-886.

-Örcün Barışta, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatlarından Sivas Çorapları”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri*, Sivas 2003, s. 631-639.

¹² Kenan Özbel, *Türk Köylü Çorapları* T. İş Bankası, İstanbul, 1976, s. 124.

Çamaşır yıkamak için tahtadan yapılmış yassı bir tokmak olan tokaç defalarca yünlere vurulurdu. Durulanan yünler ağaçlara gerilmiş iplere veya yaygılar üzerine alınarak kurutulurdu. Yünün en önemli özelliklerinden biri de çabuk kurumasıdır.

Sıra yıkanarak temizlenmiş ve kurumuş yünlerin taranmasına gelirdi. Bunun için yün tarağı kullanılırdı. Yün tarağı 70x30 cm ebadında ve 3 cm kalınlığında bir dikdörtgendir. Tarağın bir tarafında iki sıra 10 cm boyunda çorap şişi kalınlığında madenî (demir) dişler bulunur. Yün tarayan hanım yere serdiği bir örtü üzerine oturur. Tarağın dişli kısmını sağ dizinin üzerine koyar, tarağın diğer ucunu da sol dizinin altına alır ki tarama esnasında tarak sallanmasın. İki el ile tutulan yün tarağının dişlerinden zıt yöne doğru çekerek taranırdı. Yün taramak bir hünerdir. Tarama yünü çürütmeden yani elyafı parçalamadan yapılmalıdır. Taranan yünler doğal renklerine göre; beyaz doğal yün rengi, sarı, gri, mor ve siyah olarak ayrılır. Taramada ilk ürün baş burun denilen en makbul kısımdır.¹³

Baş burun; yünün en incesi ve uzun elyafı kısmı, yünün başıdır. Orta burun, nisbeten kısa elyafıdır. Bundan çorap, fanila, yelek, hırka, kazak vb. örülür. Çöpür ise yünün tarakta kalan kısmıdır. Çöpürlü yün kalın eğrilerek çorap örülse de bu çorap dayanıklı olmaz. Çöpürlü yünden sıyrılan yorgan iyi olur, denir.

1950'li yıllarda Bezirci Mahallesi'nde yün tarayan bir dükkân açılmış ve böylece yünlerin taranması kolaylaşmıştı. O zamanlar bu dükkânın bulunduğu yere de Yün Tarağı adı verilmişti.

Yünler; iğ, kirman ve çığırık (çıkırık) adı verilen gereçlerle eğrilir. Yünü eğirmek de dikkat ve hüner isteyen bir iştir. Sivas'ta söylenen "eğiren giyer sırmayı, eğirmeyen giyer yırmayı (yırtığı)" sözü çorap örmedeki bu safhanın ve ardından gelecek işlerin önemini de belirtir. Taranmış yünler önce şilte haline getirilir, hafif burularak kol boyu ve kalınlığında şekil verilir ki buna elçim denir. Elçim sol kola dolanarak sağ elde tutulan iğ ile eğrilir. İğ başında çengelli topuzu olan yuvarlak bir çubuktur. Kadınlar

¹³ İnce yün ile örülecek başlıkvb. için kırk burun denilen çok miktarda baş burunu yünü kullanırlardı. Emeği takdir edilmeyenler tarafından söylenen; "İnce yoğun birimiş, hayvah ömrüm çürümüştü" deyiminin hikâyesi şöyledir: İki komşu kadın, kocalarına birer börk örmüşler. Kadınların biri özenle kırk burundan bembeyaz güzel bir börk örmüş. Diğeri çöpürlü yünü kalın eğirmiş, kirlili beyaz kaba bir börk örmüş. Adamlar sabah işlerine giderlerken emekle ören kadın geçen birine: "Giden adamların börkleri nasıl" diye sormuş. "İkisi de beyaz börklüydü" cevabı karşısında üzülen kadın: "İnce yoğun bir imiş, hayvah ömrüm çürümüştü!" demiş.

ayakta olarak, evde bahçede, tarlada yün eğirebilirler. Bir genç kız yünü eğirme ve örmeye, nakış dökmeyi söylediği manide şöyle dile getirmiş:

İnce iplik bükerim / Kekülzülûf dökerim¹⁴

Cehiz kızın aynası / Nakışı sık dökerim

İnce eğirmek dikkat ve maharet isteyen bir iş olduğundan “ince eğirip sık dokumak” deyimini yapılan her işteki özen ve emeği belirtmek için çok kullanılır. Bu deyimde eğirip yerine yanlış olarak eleyip sözcüğü kullanılmaktadır. Önce eğrilir ve sonra da dokunur!

Sivas'ta eskiden yünler çıgrıh (çıkırık) ile de eğrilirdi. (Çıgrı > ses taklidi ?) Yün eğirmeye yarayan ve el ile çevrilen çıgrıh (çıkırık) davula benzer bir silindir büyüklüğünde tahta tekerlek (forg), iğ ve el ile çevrilen bir koldan ibarettir. ¹⁵ Eğrilmiş yün iğde sarılır ve buna da sırcan denirdi. Eski kadınların çıgrık dibinde çürüdükleri söylenirdi. Çıgrık kadınlarımızın gönül ürperişleri olan manilerimizin birine şöyle yansımıştı:

Çıgrıgımın eli demir/Eğiririm gümbür gümbür

Padişaktan gelen emir/Çıgrık seni yapan öle (İcad edip satan öle) ¹⁶

Sivas'ta eğrilen yünler çorap sağlam olsun diye iki kat yapılarak bükülür ve yumak haline getirilirdi. Eğrilmiş iki yün yumak birleştirilerek hafifçe eğrilir yani koşlanır ve böylece sağlamlaştırılmış olurdu. Eğer üç kat ip birleştirilir ise buna üçürdüm adı verilirdi. Dizge denilen ve özen isteyen diz boyu erkek çorapları için eğrilen yünler iki veya üç kat yapılırdı. Sıyırılama denilen işlemle üzerindeki kalınlıklar sıyrılarak yünün aynı kalınlıkta olması sağlanırdı. Beyaz ve doğal yün renginde olanlar aynen örgüde kullanılır, gri mavimsi ve mor renkte olanlar ya doğal rengeyle kullanılır ya da boyanırdı. Boyanacak yünler dolaşmaması ve boyayı iyi alması için kelep adı verilen çile haline getirilirdi.

Boyama ve Boyalar

Kelepler örülecek çoraplarda kullanılacak renklere göre boyanırdı. Kilim dokumak için de aynı boyalar kullanıldığı gibi bazı çorap nakışları kilimlerde de yer alır.

¹⁴ Kekül (Kâkül) bir nakış adıdır. Nakışa keküllü (kâküllü) de denir.

¹⁵ “İğde de var, forgda da var, onu çevirende de var” atasözü; kabahatin sadece bir kimsede olmadığı, o işle ilgili diğer kimselerin de kabahati olduğunu belirtmek için kullanılan eski bir sözdür.

¹⁶ Mustafa Birinci, “Yün Tarama Eğirme”, *Sivas Folkloru*, Sivas, 1973, S. 2, s. 12; Çıkırık ve Çorap manileri için bakınız: M. Üçer, F. Pekşen, M. Türkyılmaz, *Mani Benim Ezberim*, *Sivas Manileri*, Kitabevi, İstanbul, 2009.

Doğal boyalar bitkilerden elde edilir. Kimyasal boyalar Etdarlar Çarşısı'ndaki etdar (attar) dükânlarından alınır. Yamçı boyası ve taş kara boya da çarşıdan alınır.

Renkler şöyle idi: Al/kırmızı, bezük (pembe açık ve koyu), cengârî (koyu mavi), eflatun, fes rengi, mavi, mor açık ve koyu, kahverengi, sarı, siyah, turuncu, yeşil.

Kurum sarısı; baca kurumu suda ezilir. Kelep içine bırakılır, bu renge kurum sarısı denirdi.

Çamur boya: Şarkışla Benli Hasan köyündeki çamur yünü gri renge boyar.

Siyah kimyasal boyaya soğan kabuğu katılırsa vişneçürüğü rengi elde edilir.

Aşı toprağı, dağlarda bulunan bu toprak kırmızı boyar.

Boyanın iyi tutması için suya önce şap (şeb)katılır. Boyanmadan önce kelepler şap konulan suda 10 dakika bekletilir, bu işleme "şebleme" denirdi. Şebleme yünün boyayı alması ve parlak görünmesi içindir. Kelepler (çileler) alındıktan sonra suya boya katılır, karıştırılır ve boyanacak kelepler bırakılırdı. Yünler mutlaka şeblenirdi (şaplanırdı). Sivas'ta "Şeblelediğini (veya ezdiğini) boya" şeklinde bir deyim vardır ki işleri sırasıyla yapmak gerekir anlamında çok kullanılır.

Şarkışla'da boyanacak yünlerin kurutulmuş sığırkuyruğu (Verbascum) bitkisinin kaynatıldığı suyun içine bırakılmasına avku denirdi. Avkulama ipin boyayı iyi çekmesi için yapılırdı.¹⁷

Bitkisel Boyalar

Ağnik; Hava cıva otu; kızıl/kırmızı (Alkanna tinctoria): Dağlarda biten bir ottur. Kırmızı boyar. (Eskiden bu bitkiden havacıva merhemi de yapılırdı).

Kangal Acıyurt'ta Gezel (bitki görülemedi) adı verilen ot kaynatılır, bu su yünü kahverengi boyar.

Cehri (Rhamnus) Boyacı dikenini diye de bilinen bitkinin yaprakları kaynatılır, içine limon tuzu katılırdı ki ve bu karışım yünü siyah renge boyardı. Boyanın miktarı rengi etkiler, siyah yerine koyu neffî de boyardı. Kullanılan boyar maddenin miktarına göre farklı renkler ve renklerin de farklı tonlarını elde edilebilirdi. Su ile kaynatılan bitkiler şu renklere boyardı:

¹⁷ Emin Kuzucular, "Şarkışla'da Çorap ve Çorapçılık", *Sivas Folkloru*, Sivas, Mayıs 1976, Sayı. 40, s. 13. Şarkışla'da yünü kırmızı boyamakta kullanılan Devekuşu bitkisi de bu kaynaktan alınmıştır.

Ceviz (*Junglans regia*) meyvesinin kabuğu; Siyah

Ceviz yaprağı: Devetüyü veya Kirli sarı

Devekuyruğu (*Rubiatinctorum*-Kök boya) adıyla bilinen ve bahçe kenarlarında yetişen enli yapraklı, kırmızı köklü bir bitkidir. Şarkışla'da kökler kaynatılır ve bu su yünü kırmızı boyar.

Karamuk (*Berberis crataegina*) kökü: Kirli sarı (kötü boya)

Kuşburnu (*Rosa canina*) dalları ve gövde kabuğu: Pembemsi

Madımak (*Polygonum cognatum*) suyu: Ördekbaşı yeşil

Pelit /palamut/meşe (*Quercus*) kabuğu; Kahverengi

Pelit/palamut/meşe) kozalakları kaynatılır, bu çözelti yünü mor renge boyar.

Soğan (*Allium*) kabuğu. Soğan kabuğu rengine boyar.

Boyamaya açık renkten başlanırdı. Önce sarı renkli yün boyanır. Bu suya pembe (bezük) boya katılarak pembe renkli boyanacak yünler konur, bunlar boyandıktan sonra mor boya katılarak kelepler mor renge boyanırdı.

Eskiden Sivas şehirde çorap örülecek yünler için 12 renk kullanılırdı. Bu renkler; Beyaz, Siyah, Turuncu, Mor, Cengâri (Mavi), Sarı (Açık sarı-Koyu sarı),Yeşil (Açık yeşil - Koyu yeşil), Fes rengi, Kahverengi, Bezük /Pembe.

Çorabın Örülmesi ve Kısımları

Ülkemizde olduğu gibi Sivas çorabı da başı çengelli beş şişle örülür. Cevabı çorap olan bir Sivas bilmecesi; "Beş kardeş duvar örer" cümlesiyle çorabı çok güzel tanımlar.

Çorap; burun, daban (taban), ayaküstü, ökçe (topuk/belcik), boğaz, lastik ve zincir bölümlerinden oluşur.

Sivas'ta çorap örmeye burundan başlanır. 4 veya 5 ilmekle burundan başlanarak yanlardan ilmek artırılarak örülür ve ayak genişliğine getirilir. 4 veya 5 ilmekle başlanıp biraz örüldükten sonra ilmek artırılarak genişleyen burunakaytan burun veya kundura burnu denir. Arzuya göre sivri burun da yapılırdı. Burun yani başlanan renk çorabın ana rengidir ve buna "çorabın yeri" denir.

Nakışlı çorap örülecekse nakışın başlayacağı yere tek sıra siyah örülür. Üzerine kırmızı, yeşil, mor, sarı gibi hangi renk ve nakış yapılacaksa örülmeye devam edilir.

Burun kısmından sonra daban (taban) kısmı örülür. Ökçe/topuk koymak için belcik denilen yere farklı renkte iplikle taban altına bir sıra

örülür. Belcik, ayak bileğinin başladığı yerdir. Çorabın boyu ne kadar olacaksa örüldükten sonra çorabın lastik kısmına geçilir. Lastik kısmı 5-6 cm kadardır. Lastik tersli ve düzlu ilmeklerle örüldüğü için esnek olur. Böylece çorabın kolay giyilmesini sağlar. Lastik örüldükten sonra zincir denilen bir sıra örülerek çorap kesilir yani bitirilir. Zincir çorabın düşmesini önler. Ökçe/topuk kısmını örmek için belciğe konulan iplik çekilerek çıkarılır. Açılan ilmeklere dört şiş takılır ve beşinci şiş ile ökçe örülerek çorap bitirilir.

Çorap kalıp tahtasına geçirilerek kalıplanır. Bir örneği günümüze gelen bir çorap kalıbı 100 yıllık olup boyu ve eni; 74.5x13.5 cm, kalınlığı ise 2 cm'dir.

Sivas'a, Erzurum ve Kars'tan gelenler çorabın boğazından başlar, topuğu ördükten sonra ilmek çıkararak çorabın tabanını örer ve çorabı burundan bitirirlerdi. Bu çoraplara muhacir çorabı, ökçesine de muhacir ökçesi denirdi.

Eskiye çorabın onarılması: Çorabın delinen topuğu veya burnunda fazla bir eskime var ise ilmek çıkarılarak dört şişe geçirilir ve yeniden çorap örer gibi diğer şişe burun veya topuk örülür. Küçük bir yırtık veya ezik var ise tığ ile çitinerak çorap sağlamlaştırılır. Çitime; delinen yerin etrafının tığ yardımıyla örülerek yırtığın kapatılmasıdır. Çorabın burnunun çabuk delinmemesi için giyilen çorap ertesi gün aynı ayağa giyilmez, sağlıklı sollu değiştirilerek giyilmesine dikkat edilir. Ayrıca çorapla ilgili bir inanış çorabı oturarak giyenlerin nasibinin bol olacağıdır.

Çorap eskisine palaz denirdi. Eskiden köylere gelen palazcılar çorap eskilerini keçiboynuz / harnup (*Ceratonia siliqua*) ile takas ederek toplayıp götürürlerdi.¹⁸

Çorap Çeşitleri

Çorap çeşitleri kullanan kimseye, çorabın şekline, çorabın kullanımı-na, biçim, renk ve nakışlarına göre adlandırılabilir.

Kullanacak kimselere göre; kayınata/büyük ağa çorabı, kayınana çorabı, küçük ağa çorabı/kayın çorabı, kâhya çorabı, nişan çorabı, damat çorabı, gelin çorabı, asker çorabı, erkek çorabı, kadın çorabı ve çocuk çorabı gibi.

Kayınata, kayınana ve kayına töre olarak örülen çoraplarda renk yünün doğal beyaz rengidir. Eski köy'de dimi (dimiye) çorap kayınata için

¹⁸ Emin Kuzucular, "Şarkışlada Çorap ve Çorapçılık", *Sivas Folkloru*, Sivas, 1976 Temmuz, Sayı: 42. s. 20.

örülen çorap çeşididir. Bu çorap doğal yünden iki ayrı yumakla örülür. Birilmek bir yumaktan diğeri ikinci yumaktan örülür. Kayınana çorabına yüzünden göllü nakışı yapılır. Kayın genç ise koçboynuzu nakışı tercih edilir. Askere gidenlere töre olarak düz lastikli çorap verilirdi. (Köylerde askere gidene eskiden çorap yanında, mendil ve ayna vermek de gelenektir).

Damat çorabı şehirde beyaz olur baklava dilimi nakışı yapılırdı. Delikli nakış yapılmazdı ki damadın akli delik olmasın! Köylerde ise çalma, çakmak, ceviz kıynağı, aynalı, fes püskülü, gelin ağlatan nakışları yapılırdı. Aynı düşünce ile köylerde de damat çorabına delikli nakış yapılmazdı.

Şehirde, eskiden gelin çorabının yeri beyaz olur, üzerine nakış dökülürdü. Gelin çorabına çam ağacı, mektup götüren, yedi çiçek, kıvrım gibi nakışlar yapılırdı. Bindalı gelin çorabının yeri simli ip ile örülür, üzerine fes rengi simle serpme çiçek işlenirdi. Köylerde ise gelin çorabı renkli pullu ve boncuklu örülürdü. Pullar ve boncuklar önceden ipe geçirildiğinden örerken düz sıra konulduğu gibi baklava dilimi şeklinde veya nakış çevresi boncuk veya pullarla örülürdü.

Çorap denilince boyu ayak bileğini 20 cm kadar geçen çoraplar anlaşılır. Dizge ise dize kadar örülen uzun çoraplardır. Tek renkten ve nakışlı olarak da örülen sanatlı çoraplardır. Köylerde yünün kendi doğal rengi ile örülen dizge çorapların boğaz kısmına farklı renkteki yün ile deli yılan veya karakuş cırnağı gibi nakışlar yapılabilir. Dizgenin boğazına da dik durması için kirpik veya hızar dişi denilen örgü yapılır.

Töre (yol) çorapları: Nişan, düğün ve bayramlarda armağan olarak verilen çoraplardır. Eskiden köy düğünlerinde yol/töre çorapları verildiğinde terki bağı da armağan edilirdi.

Cehiz çorabı, kız cehizi için özenle örülen çoraplardır.

Dutu çorabı: Eskiden genç kızın nişanlisına gizlice armağan olarak verdiği ve çok özenle ördüğü bir nevi "söz verme" çorabıdır.

Güreş çorabı: Güreşe katılanlara armağan olarak verilen dizge çoraplardır.

Satılmak üzere örülen kışlık çoraplar sıcak tutması için daha kalın yünlerle örülür.

Nakışlı çorap örülecekse nakışın başlayacağı yere tek sıra siyah örülür. Üzerine kırmızı, yeşil, sarı gibi hangi renk ve nakış yapılacaksa örülmeye devam edilir. Çorabın yeri (çorabın başlandığı renk) ile nakış arasında bir sıra siyah örülürse "sürmeli gözlü çorap" olur. Beyaz çoraba kırmızı gül nakışı dökülerek örülen çoraba "kımalı çorap", yine beyaz çoraba siyah yünden nokta gibi benekler yapılırsa "benli çorap" denirdi.

Çorabın burnuna, belcık (ayak bileğinin üzeri) ve boğaz kısmına nakış konursa “burunlu belcikli çorap” adı verilirdi.

Engelli çorap; renkli iplerle örülen nakışlı çoraptır. Renkli iplerin çorabın iç yüzünde büzülmeden yürütmek hüner ister ki bunlara yeritmeli (yürütmeli) çorap da denirdi.

Biçim ve nakışa göre; armut nakışları olan Armudiye çorap ve ayna adı verilen nakış sebebiyle Aynalı çorap örnek olarak verilebilir. Bu iki tür çorapta beş renkten fazla renk kullanılmaz. Turuncu, kırmızı, mavi, mor, beyaz gibi beş renk ile örülür.

Dönmeli çorap: Nakışın döndürülerek tek renkli yün ile örüldüğü çoraptır ki zordur, herkes öremez, onun için de giyemezdi.

Kesmeli çorap delikli nakışı olan çoraptır. Örneğe göre iki ilmek birleştirilir buna kesme denir. İlmek sayısının değişmemesi için kesilen kadar artırılır. Örneğe uygun şekilde ilmeği kesip artırmalarla deliklerden oluşan çok zarif nakışlı çoraplar örülür.

Pembeli/Bezük çorap: Pembe renginden dolayı, pembeli çorap adını alan çoraptır. Tahtalı çorap artan yünlerle renk renk (tahta tahta) düz veya üç düz bir ters ilmeklerle örülen çoraptır. Çorabın yerinin lastikli olması düz çorap için ilmekler; üç ters bir düz veya iki ters beş düz olarak örülebilir. Çorabın tabanı yani altı iki iple verep/verev örülür. Köylerde taban için “pire ile bit”nakışı yapılır.

Kuzu çorabı; kuzu yününden eğrilen yün çift kat yapılarak örülür. Sıcak tutar, parlak, yumuşak ve gösterişli bir çoraptır, fakat dayanıksız olur.

Filik çorap. Tiftik (filik) yününden örülen çoraptır. Sıcak tutar. Dizge olarak da örülürdü. Yıkanınca tüyler, tüylü bir kumaş görüntüsü alır. Çorap depitilmiş olur ki ilmeklerin görülemediği tüylü bir çorap elde edilir.

Çöpür çorap; taranan yünün tarakta kalan kısmı eğrilir ve örülür. Yumuşak olur sıcak tutar fakat dayanıksızdır.

Eldivenler de beş şişle aynı çorap gibi nakışlı veya tek renk yünle örülürler.

Dolak: Eskiden kışın, çorabın üzerine ayak bileğinden diz kapağının altına kadar sarılan yün örgüdür. (Dolak kumaştan da yapılabilirdi). Dolak çorap gibi beş şişle örülür ve dört beş parmak eninde 1 m’den daha uzun olurdu. (Çarık dolağa uygun deyimi eskiden kıyafette uyumluluk için kullanılan bir sözü müdü). Dolak düşmesin diye üzerine de terki/terke bağı bağlanırdı. Terki bağı, renkli yün iple örülen 1. 5 m. boyunda ve çapı 1. 5 cm olan yuvarlak bağlardır.

Patikler ise konçsuz (boğazsız) olur. Şişle ve farklı renkte iki iple de örülürler. Günümüzde örülen ve çok kullanılan patiklere çorap nakışları yapılmaktadır. 1970’li yıllardan sonra çorap ve patiklerde hazır yün gibi orlon iplik de devreye girmiştir.

Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi’nde bulunan ve sayısı 15-20 çift kadar olan ve bir kısmı da müzede mankenler üzerinde bulunan Sivas çorapları binanın (Sivas İdadisi/Lisesi) son büyük onarımı için 2012 yılının sonu ve 2013 yılının başında diğer etnografik eserler gibi özel kutulara konularak Sivas Arkeoloji Müzesi’nde muhafaza edilmektedir. Bu eserler açılacak olan Sivas Etnografya Müzesi’nde sergilenecektir.¹⁹ Prof. Dr. Şefik Dener’in Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi’ne 1980’li yıllarda armağan ettiği eserler içinde dizge çoraplar da vardı. Bu malzemeler o zaman müzede camekânda sergilenmekteydi.

Çorap Nakışları

Arapça nakş (nakış) kumaş üzerine renkli iplikler, sırma veya simle el veya makinede yapılan işlemdir.²⁰ Sivas’ta nakışlı çorap denilince örülürkenilmek ile yapılan motif/bezek bulunan çoraptır. Bu motifler tek renkli çorap örülürken yapıldığı gibi örgüde renkli iplerle örülerek de yapılan süslemedir. El sanatlarında bu süslemeler genel olarak motif olarak adlandırılır. Nakış sözcüğü Sivas’ta nahış gibi söylenir. Akdeniz bölgemizde yanlış gibi söylenen bu sözcük; şehrimizde; “Her yağnış (ğ nazal n ile) bir nahış” veya “yağnış da bir nahış” sözleri çorap, halı, kilim ve işlemler için yerine göre kullanılır. (Yağnış; yanlış anlamındadır).

Hastalıkların ayakların üşütülmesi sebebiyle oluştuğu bilindiği için “Ayağını sıcak tut” cümlesiyle başlayan atasözümüz sağlık için çok önemli bir öğüttür. Çorabın vücudu koruma malzemesi olarak giyimi tamamladığı gibi görünüşü, nakışı, rengi ve verilen emeği ile sanatsal yönü de çok önemlidir. Beş şiş ile örülen çoraplar bu basit gereçlere rağmen sırsız örnekler sunar ki çok sayıda çorap çeşidi ve nakışının/motifinin olması da bunu gösterir.

Çoraplardaki nakışların adları, sembolik anlamları, hikâyeleri önemli kültürel zenginliğimizdir. Nakışların Türk boylarının damgalarıyla ilgili olduğu da bilinmektedir. Sosyal işlevi de önemli olan çorapların uğur ge-

¹⁹ 2010-2013 yıllarında Sivas Atatürk ve Etnografya Müzesi Müdürü olan Ayşegül Canan tarafından verilmiş bilgidir.

²⁰ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul, 2005, s 2290.

tirdiği, nazara karşı koruduğuna inanıldığından nakışların majik öz taşıdığı da düşünülebilir. Örnek olarak deli yılan nakışı mutluluk, uzun ömür ve sonsuzluğun sembolüdür. Çorapların anlam yüklü bu motifleri insanımızın derin zevkini ve iç dünyasını aksettirir. Çünkü çorap ören genç kızlar ve hanımlar duygu, dikkat, maharet ve emeklerini ilmeklere sindirir, nakışlara yansıtırlar. Hünerli ellerdeki beş şişin ilmeklerle olan serüveni nakışların konuştuğu bir sanat eseridir. Bin bir emekle örülen nakışlı çoraplar hatırı sayılır hediyeler olarak da kabul görür.

Örcün Barışta çorap için "halk plastik sanatlarından" tanımını kullanmıştır. ²¹ Metin Sözen-Uğur Tanyeli plastik sanatı ve çağdaş sanatı şöyle tanımlamıştır: "Kalıplanabilen veya şekil verilebilen (plastik niteliğe sahip) boya, kil, alçı gibi malzemelerin uygulanmasıyla oluşturulan mimarî, resim, heykel, çizim vb. plastik sanattır ve sanatsal bir çalışma sonucunda oluşturulan üç boyutlu biçimdir. Mimariden halı, kilim, seramiğe kadar her üretim sanat kapsamındadır. Çağdaş sanat anlayışı; estetik içeren her ürünü sanat eseri olarak kabul etmektedir." ²² Zanaat ise endüstri çağı öncesinde el ile yapılan her türlü üretimdir.

Birbirinden güzel çorapların örüldüğü Sivas'ta çok örülen ortak nakışların yanında şehir merkezinde bilinen, ilçeden ilçeye, köyden köye değişen nakışlar da çoktur. Herkes her örneği öremeyebilir. Şehrimizde eskiden marifetli hanımlar için, "çorapta nakışı belli", "hep kesmeli (örnekli) çorap giyerdi" gibi tanımlamalar yapılmıştır. Nişan, düğün, cehiz çorapları ve armağan olarak yapılan çoraplar daha özenle örülmüş olmakla beraber bunların çoğu ne yazık ki günümüze gelememiştir.

Hünerli marifetli hanımların örüp giydikleri çoraplar için övgüler yapılmış, öremeyenler için de şaka yollu sözler söylenmiştir. Eskiden her kadın çorap örmeyi bilse de işinin çokluğundan vakit bulamayanlar için yaşanmış bazı olaylar fıkra haline bile gelmiştir. ²³

²¹ Örcün Barışta, "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatlarından Sivas Çorapları", *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri*, Sivas 2003, s. 631.

²² Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavramı ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, 259.

²³ Zor örnek için genel olarak 150'li yıllarda şehirde söylenen bir söz: Örneğin adı: "Altmış yıl yetmiş fikir" imiş. "Öğrenene şükür!", denirmiş. Yaşanmış bir olay da fıkra haline gelmiş: Kadının biri kocasına çorap örnek istemiş, ancak bir senede bayrama kadar, bir tekini örebilmiş. Bir ayağına yeni çorabı giyen adam bayramlaşmak için köy odasına gitmiş. Yeni çoraplı ayağını uzatıp, eski çoraplı ayağını altına alarak oturmuş. Adamı merak eden karısı, köy odasına gelmiş, pencereden bakmış ki, kocası yeni çoraplı ayağını keyifle uzatmış, tütün içiyormuş. Karısı cama vurarak, kocasına; "Ölmez canım sağ kalırsa, seneye de öbür ayağını uzattırırım!" demiş.

Çoraplar tek renkli ve çok renkli nakışlı çoraplar olarak iki ana başlıkta toplanabilir. Şehirde 1940-1980’li yıllarda yapılan nakışlar şöyledir:

Doğal beyaz yünle veya bir renkle örülen çoraplarda düz ve ters örgü, iki ilmeği bir alma (kesme) ve üzerine artırma ilmekleriyle delikli çok zarif nakışlar yapılır. Örneğinde ilmek kesilip artırılarak örülenler “kesmeli çorap” olarak da adlandırılır. Şehirde tek renkli ve çok renkli çoraplarda uygulanan nakışlar:

Tek renkli: Baklava dilimi, Bekâr biti, Bıçak burnu, Bükme, Cırnak, Çengel, Deve boynu, Dönmeli çorap, Göllü, İpıl, İncili küpe, Kâtip cimciği, Keser ağzı, Köstekli, Dönmeli nakış (Dönmeli çorap), İncili küpe, Kâtip cimciği, Kuyumcu iğnesi, Sarhoş yolu, Zencirli (Saat zinciri).

Renkli Çorap Nakışları:Örnek olarak Armutlu çorapta bulunan nakışlar; Armudiye, Çıtı nakış, Fil, Kekül, Kelebek, Kıvrım, Kirpik, Koç boynuzu, Kurbağa, Verrep.

Diğer nakışlar: Ayna, Çelen, Deli yılan, Dövme nakışı, Ergen bıyığı (Zampana bıyığı), Lira çeyreği, Pelit, Saç örgüsü, Sübüra, Tahtalı, Yılan, Yıldız.

Beyaz renkli gelin çorabına yapılan renkli nakışlar: Ayna, Çam ağacı (Hayat ağacı), Mektup götüren.

İnce tütün: 1940 ve 1950’li yıllarda Çayırağzı Mahallesi’nde örülen çok zarif bir çorap nakışının adı imiş. Ne yazık ki bir örnek görülemedi.

Kalem işi; renkli floşla örülmüş bir çorap örneğinde olup Sivas Merkez Çayırağzı Mahallesi’nden bir hanım tarafından 1988 yılında getirilmiş ve eski olduğu da söylenmişti. Bazı harflerin seçildiği bu çorap türünde tek örnektir. Damat çorabı olduğunu düşündüğüm bu nakışla sahibinin ismi de yazılmış olabilir mi?

Nakış çeşitlerini araştırırken 1980 yılında bir hanım kayınvalidesine ait örneklik²⁴ adı verilen çorap nakışlarının bir arada bulunduğu örgü örneklerini işe yaramaz düşüncesiyle (!) attığınıve önemini yeni anladığı için de çok pişman olduğunu söylemişti.

Yöreye göre bazen aynı nakışın farklı adı olabilmektedir. Sivas’ta tespit edilen yüzden fazla çorap nakışı adlarına ait listeye bakıldığında bitkisel bezemeler ve geometrik bezemeler dikkat çekmektedir. Figüratif, non figüratif ve soyuta varan stilize hayvan motifleri, eşya benzeri objeler ile bir olay ve olguyu çağrıştıran nakış adları da çaktır.

²⁴ Çorapların eskijen kısmı kesip atılır. Boğazdaki sağlan kısım kesilir, kare veya dikdörtgen parçalar birbirlerine eklenerek örneklik yapılır.

Figüratif nakış olarak; Dik bıyık, El ele kızlar, Eli belinde, Eli böğründe, Eli barhaçlı (bakraçlı), Ergen/Zamparabıyığı, Kahkül ve Saç örgüsü sayılabilir.

Non figüratif nakışlar; bitkisel, hayvansal ve geometrik nakışlar olarak kümelenebilir.

Elma topu, Armudiye, Arpalı, Badem, Ceviz kıynağı, Kiraz dalı, Pelitli, Pıtırak (Bıtırak), söğüt yaprağı, Sümbül, Üzüm salkımı bitkisel bezeme adlarıdır.

Soyuta varan stilize hayvan motifleri olarak; Aslanoğlunun sülüklüsü, Deli yılan (kıvrım), Bülbül gözü, Deve boynu, Fil, Karınca, Koç boynuzu, Koyun gözü, Kurbağa, Kuş gözü, Tavşanlı, Pire ile bit, Sıçan dişi, Sülüklü, Tazı kuyruğu ve Yılan sayılabilir.

Geometrik bezemeler: Ay nakışı, Aynalı, Baklava dilimi, Göllü, Halkalı, Hamur kesmesi, Katip cimciği, Kuyumcu iğnesi, Kıvrım, Lira çeyreği, Verrep, Yıldız gibi.

Bazı eşyalar ve benzeri objeleri çağrıştıran bezemeler: Baca demiri, Bıçak burnu, Çakmak, Çaydan, Fes püskülü, Fincan, Kandil, Kadı medresesi, Kafes, Kanatlı kapı, Mandal, Saat zinciri, Sandalye nakışı, Sultan küpesi.

Bir olay veya olguyu anlatan bezemeler de vardır: Gelin ağlatan, Gelin övdüren, İnce tütün, Mektup götüren, Vapur dumanı ve Yandım alamadım.

Şehirde örülen Armutlu çorapta (Armudiye) Boğazdan Nakışların sırası şöyledir:

Kurbağa, Çıtı nakış, Kekül, Armudiye, Kekül, Çıtı nakış, Kurbağa, Kekül, Fil, Kekül, Çıtı nakış, Kurbağa, Çıtı Nakış, Kekül, Armudiye.

Çorabın tabanı verrep adı verilen nakış.

Kızılcaköy Nakışları: Aynalı şal, Muskalı, Aslanoğlunun sülüklüsü, Eli barhaçlı. Bu nakışlar kare parçalar halinde dörder dörder minder yüzü olarak dikilmişti. Bu örnekleri aldığım hanım tabanları eskiyen çorapların boğaz kısımlarını kesip açarak bu şekilde değerlendirdiğini söylemişti.

Eskiköy örneklik çorabındaki nakışların adları şöyledir:²⁵ Pelit, Ayna, Yandım alamadım, Fes püskülü, Eli böğründe, Muskalı, Çakmak, Deli yılan.

Aynalı çorapta üç ana nakış olur ve bu nakışlar ayaküstünde ve boğaz bölümünde tekrarlanır.

²⁵ Eskiköylü Feride Karahan tarafından 1980 yılında örnek olarak örülmüş çoraptır.

Sivas İlinde Tespit Edilen Nakışlar

Alma topu, Anahtarlı, Analı kızlı, Armudiye, Arpalı, Aslanoğlunun sülülkü, Ateş gemisi, Ay nakışı, Aynalı, Aynalı şal, Baca demiri, Badem, Baharözü nakışı, Baklava dilimi, Bal kaymak, Bekâr biti (Ergen biti), Beksimet (Peksimet), Bıçak burnu, Bindallı, Boncuk, Böcük, Böğrek (Böbrek), Bulut, Bükmeli, Bülbül gözü, Bülbül yuvası, Büyük Ağa çorabı nakışı, Ceviz içi, Ceviz kıynağı, Cırnak (kenar nakışı), Civan kaşı, Çakmak, Çalma, Çam ağacı, Çap nakış, Çapraz, Çark geminin kollusu, Çaydan, Çekirdek, Çekmen nakışı/Tetik, Çelen, Çengelli, Çetin ceviz, Çevre örneği, Çıgırık (Çıkırık), Çıtı nakışı, Çiçekli, Çift muskalı, Deli kıvrım, Deli yılan, Deve boynu, Dimiye (Dimi), Dokuz çiçek, Dönmeli çorap, Dövme nakışı, Düzülü, Ebaniye nakışı, El ele kızlar, Eli barhaçlı (bakraçlı), Eli belinde, Eli böğründe, Elma dilimi, Elma kapağı, Elma topu, Ergen bıyığı, Erik çekirdeği, Fes püskülü, Ferfere, Ferfiri fincan etrafı mercan, Fil, Fincan içi, Fincan g. tü, Gelin ağlatan, Gelin övdüren, Göllü, Gönül çengeli, Götce, Göz, Güllü, Halkalı, Hamur kesmesi, Hızır dişi, Hürriyet çorabı, İpıl, İğne arkası, İnce bel, İnce tütün (Çayırağzı Mh. nakışı), İncili küpe (Sultan küpesi), İşkembeli, Kadı medresesi, Kafes, Kahveci çırağı, Kahya çorabı nakışı, Kalem işi, Kalıp şeker (Baklava), Kanatlı kapı, Kandil, Kar tanesi, Kar topu, Karakuş cırnağı, Karga dili, Karınca, Kâtip cimciği, Kaşık sapı, Kekül/Kâküllü, Kelebek, Kemer, Kemha, Kertme, Keser ağzı, Kestane, Keşan örneği, Kevgiri, Kırkbayır, Kıvrım, Kiraz dalı, Kilim örneği, Kilit, Koç başı, Koç boynuzu (Kıvrım), Koyun gözü, Köstekli, Kurbağa, Kurt izi, Kuş bacağı, Kuş kanadı, Kuş gözü, Kuyumcu iğnesi, Küçük ağa çorabı nakışı, Küpeli, Lira çeyreği, Mandal, Mektup götüren, Merdiven, Muskalı, Muşabek, Nar ağacı, Onbaşı çorabı nakışı, Öküz gözü, Padişah göbeği, Pelitli, Perde, Perişan, Pervane, Pıtrak (Bitrak), Pire ile bit (çorabın tabanına yapılır), Pirinçli, Pisik (Kedi) merdiveni, Saat Zinciri, Saç örgüsü, Saksılı, Sandaliye nakışı, Sarhoş sokağı, Serpme nakış (Çiçek nakışı), Sığır yolu, Sığır sidiği, Söğüt yaprağı, Su yollu, Subay sırması, Söğüt ağacı, Söğüt dalı, Söğüt yaprağı, Sübürâ, Sülüklü, Sümbül, Süpürge dalı, Şallı (herkes öremez zor nakış), Şeftali çekirdeği, Tazı kuyruğu (kilim de de olur), Tavşanlı, Testere, Tetik /Çekmen nakışı, Tetikli, Toplu, Ufak peksimet, Üzüm salkımı, Vapur dumanı, Verap (çorabın tabanına yapılır), Yaba, Yandım alamadım, Yarım atmalı, Yan yeritme, Yedi çiçek, Yeritmeli, Yılan, Yılan eğrisi, Yıldız, Yüzünden göllü, Zampara/Ergen bıyığı, Zencirli.

İstanbul Beylerbeyi Sabancı Olgunlaşma Enstitüsü "Motiflerin Dili" projesi ile Türk köylü çoraplarının orijinal desenlerini yaşatmak amacıyla

2018 yılında bir proje başlatmıştır. Bu projede; Sivas, Sinop, Sivrihisar-Eskişehir, Ankara, Afyon, Antalya, Balıkesir, Bolu, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Isparta, Kayseri, Konya, Kütahya, Malatya illerine ait otuz çorap desenini tiriko kumaşlar üzerinde renk, teknik, motif ve kompozisyonla yeniden yorumlamak üzere başlattığı çalışma ile otantik çorap motiflerinin sürdürülebilirliği sağlanmış olacaktır. Bu projede Sivas'tan; Deli yılan, Büyük ağa çorabı nakışı, Gönül çengeli, Kâhya çorabı nakışı, Küçük ağa çorabı nakışı, Onbaşı çorabı nakışı, Pıtırak, Yıldızlı olmak üzere sekiz nakış yer almıştır.²⁶

SONUÇ

Sivas çorapları yünün kırkımı, taranması, boyanması, nakışları ve örülmesine kadar geçirdiği safhalarıyla tek başına bir kitaba konu olabilecek özelliktedir. İlmeklerden nakışlara yansıyan bu el sanatı sözlü kültürümüzün ilmeklerine sinen mâni ve türküleriyle zenginleşen boyutuyla ele alınmalıdır. Sadece kullanım değeri değil hatıra ve sanat değeri de olan Sivas çorapları ve nakışları geçmişin girdabına bırakılmamalıdır. Geçmişte örülen çoraplara baktıkça nelere sahip olunduğu görülmekte ve bunların kaybedilmemesi gerektiği daha iyi anlaşılmaktadır. Açılacak olan Sivas Etnografya Müzesi veya Şehir Müzesi'nde çorapla ilgi bütün safhalar görsel malzemeleriyle sergilenmelidir. Motif, renk, kompozisyon ve teknik bakımından olağanüstü zenginlik gösterir. Sivas çoraplarının bütün nakışları proje kapsamında belgelenmeli, atlası ve kataloğu da hazırlanmalıdır. Teknolojik imkânlarla yorumlanan nakışlar tekstil ürünlerinde de değerlendirilmelidir. Günümüzde bu çorapların az da olsa örüldüğü ve bazı tuhafiyeye dükkânlarında satıldığı da görülmektedir. Dolayısıyla kadın girişimcilerimiz bu konuya önem vermeli, kaliteli hatıra ve turistik eşya olarak Sivas çorapları satışa arz edilebilir. Sivas Yıldız Dağı Kış Sporları Turizm Merkezi'nde de Sivas çorapları yerini alabilir.

KAYNAKLAR

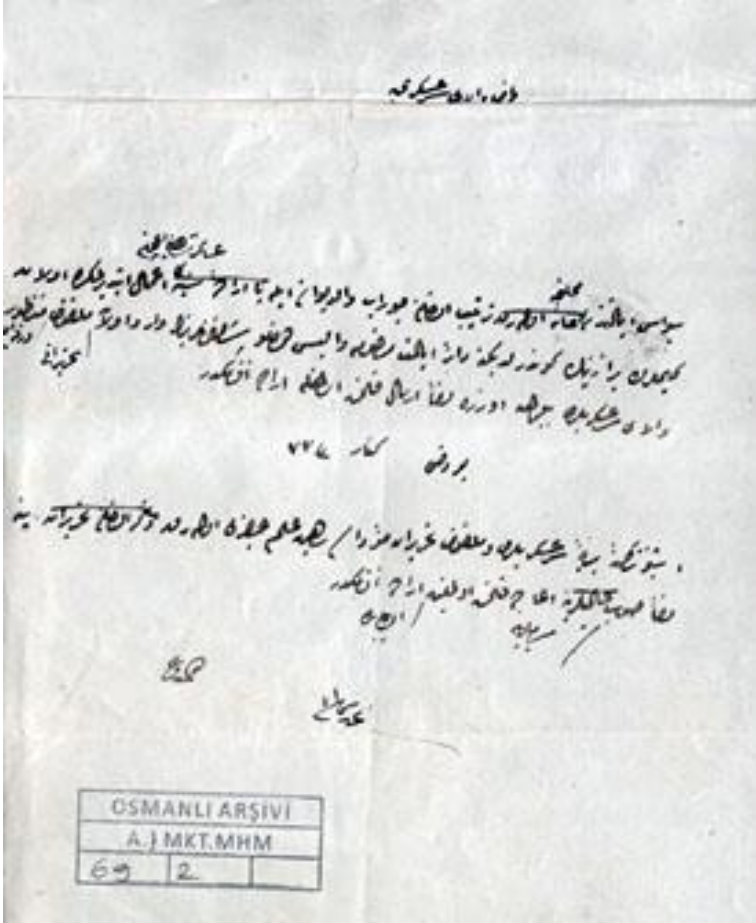
- Acar, İ. Hakkı. "Zara Yöresinde Çorap Motiflerinin Dili", *Zara Kültür*. 2001.
 Atalay, Besim. *Divânü Lûgat-it Türkçe Dizin*, TTK. Ankara, 1986.
 Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul, 2005.

²⁶ sabancivakfi. org Motiflerin Dili; Erişim, 12 Nisan 2019. Konu hakkında vakıf görevlisi Yeşim Çelik ile yaptığım telefon görüşmesinde 2018 yılında başlanan projede çalışmaların devam etmekte olduğu bilgisi verilmiştir.

- Barışta, Örcün. "Türk El Sanatlarından El Örgüsü Çoraplar", *Erdem*, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi. Atatürk Dil ve Tarih Kurumu, Eylül, 1986, S. 6. C. 2.
- Barışta, Örcün. "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatlarından Sivas Çorapları", *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri*, Sivas 2003.
- Barışta, Örcün. *Türk El Sanatları*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2015, C II. S. 593.
- Birinci, Mustafa. "Yün Tarama Eğirme", *Sivas Folkloru*, Sivas, 1973, S. 2.
- Gülamber İsmail, *Sivas Örmeye Çorapları*, Gazi Eğitim, Resim İş Bl. Yayınlanmamış Lisans Tezi. 1955- 1956.
- Günaydın, Ahmet Necip. Millî Mücadelede Sivas 108 Gün, Sivas Valiliği, 1000 Temel Eser, Sivas 2010.
- Harell, Betsy. *Anatolian Knitting Designs*, RedhousePress, 1981.
- Kuzucular, Emin. "Şarkışlada Çorap ve Çorapçılık", *Sivas Folkloru*, 1976, Mayıs – Haziran- Temmuz, Sayı: 40 - 41- 42.
- Özbel. Kenan. *Türk Köylü Çorapları* T. iş Bankası, İstanbul, 1976.
- sabancivakfi.org Motiflerin Dili; Erişim, 12 Nisan 2019.
- Sözen, Metin – Tanyeli, Uğur. *Sanat Kavramı ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.
- Şahin, Salih. Mekân ve İnsaniyle Sivas, Buruciye Yayınları, Sivas, 2013.
- Üçer, Müjgân. "Sivas'ın İki Köyüne Ait Bazı Çoraplar", *Türk Etnografya Dergisi*, Ankara, 1982.
- Yücel, Ebubekir Sıddık. *Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas 1325/1907* Sivas İl Yıllığı, s. 19, Sivas Belediyesi, Buruciye Yayınları No: 3. , Sivas, 2007.
- Yücel, Ebubekir Sıddık. "İhramcızâde, İsmail Hakkı Toprak Hayatı ve Şahsiyeti ", *Bir Gönül Eri İhramcızâde İsmail Hakkı*, Sivas Belediyesi, Sivas, 2010.

EKLER

Ek. 1a. BOA, A. 1A. MKT. MHM69/2. ve Transkripsiyonu

Taraf-ı Vâla-yı Seraskeriye'ye

Sivas Eyaleti'nden mahallince tertib olunan çorap ve eldiven ile asâkir-i şahane için imal ettirilmekte olan kilimlerin birazının gönderildiğine dair eyalet-i merkume valisi devletli paşa hazretlerinin varid olan tahrirâtı melfufunun varaka ile manzur-ı vâlâ-yı Seraskerileri buyurulmak üzere leffen irsal kılınmış olmakla irade olunur. .

İş bu tezkire-i samiye-i seraskerileri ve melfufu tahrirat müeddası reh-in-i ilm-i âcizî olarak yine leffen sevb-i samilerine iâde kılınmış olmağın ol babda irade olunmuştur.

Gurre-i Şaban 1271

Ek. 2. BOA, A. JMKT. NZD. 150/34; ve Transkripsiyonu

Serasker Paşa Hazretleri'ne

Sivas Eyaleti'nden îâne sureti ile tertip olunan çorap ve eldivenlerden bu kere Anadolu ordu-yı hümayunu takımına mahsuben 8500 çift çorap ile 1500 çift eldivenin Erzurum tarafına irsal kılındığı ve dairesi halkı ile azâ-yı meclis ve ahali tarafından yeni baştan ne vechile çorap ve eldiven verilmekte idiği ifadesine dair Sivas valisi devletli paşa hazretlerinin tevârüd eden tahriratı ile melfuf mazbata Meclis-i Vâla'ya lede'l -ta suret-i işara nazaran icra-yı icabı hususunun taraf-ı alilerine bildirilmesi tezakkür olunarak mezkur tahrirat ve mazbata leffen tesyir-i sevbi seraskerileri kılınmış olmağla iktizasının icrası babbında emr ve irade olunmuştur.

Ek. 3. Çorapçı Hanı (1963)

Ek. 4. İhramcızade Kültür ve Sanat Merkezi Çorapçı Hanı (2019)

Ek. 5. İhramcızade Kültür ve Sanat Merkezi orapı Hanı İçi (2019)

Ek. 6. Armudiye – Armutlu orap

Ek. 7. Aynalı Çorapta Eskiköy Örnekleri

Ek. 8. Muskalı

Ek. 9. Aynalı Şal

Ek. 10. Aslanoğlu'nun Slkls

Ek. 11. Eli Barhalı (Bakralı)

Ek. 12. Kalem-i rnek

Ek. 13. Dizge Dönmeli Çorap

Ek. 14. Çorap ve Kalıbı

Ek. 15. Gelin Çorabı

SİVAS'TA BIÇAKÇILIK GELENEĞİ

The Tradition of Bladesmithing in Sivas

Uğur Mesci

ÖZET

Bir toplumu millet yapan en önemli unsur o toplumun yaşadığı sürece ortaya koyduğu oluşturduğu ve bugünlere kadar gelmesini sağlayan kültürel değerleridir. Tarih boyunca Türk milleti birçok kültürel unsur meydana getirmiş ve yaşatmıştır. Bu değerler onun, diğer dünya milletleri arasında çok önemli ve büyük bir yere sahip olmasını sağlamıştır. Bıçakçılık da, tarihi yüzyıllara dayanan bir geleneğin, demircilik sanatının devamıdır. Türk'ün tarih sahnesine çıktığından itibaren vazgeçemediği silah ve demircilik sanatı günümüzde bıçakçılık olarak icra edilmektedir. Bıçak insanoğlunun en eski tarihlerden itibaren vazgeçemediği bir alet olmuştur. Çoğu kez sapına işlenen nakışlar, figürler sanatsal bir değer kazanmıştır. Sivas bıçakçılığı, bu sanatın inceliklerinin en güzel bir şekilde devam ettirilip yaşatılmasıyla göze çarpar. Sivas'ta bıçakçılık, silah yapımından bıçak yapımına geçiş itibarıyla yüz elli iki yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Sivas bıçakçılığı tarihi gelişimi ve icrası içinde birçok usta yetiştirmiştir. Bu ustaların yetişmesi Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan gelenek haline gelmiş usta çırak ilişkisiyle olmuştur. Sivas'ta bıçakçılık, Türk demir ve silah kültürünün teknolojiyle şekillenmiş ve çoğu ayak uydurmuş bir devamıdır. Ancak son yıllarda sanayileşmeden olumsuz payını almış belki hayatta bulunan son ustalarıyla yaşama mücadelesi vermektedir.

Anahtar kelimeler: Kültür, Demircilik, Silah, Bıçak, Usta-Çırak

ABSTRACT

The most important element that turns a group of people into a nation is the cultural values that had been created and cumulated through out the history of that society. The Turkish nation has created and sustained many cultural elements through out the history. These values have given the Turkish nation a special and important place amongst other nations of the world. Bladesmithing is a continuation of an ancient tradition, namely the art of bladesmithing. Bladesmithing is the modern execution of the art of weapon and bladesmithing which

had been an indispensable element in the history of Turks. Knife had always been an indispensable tool in the history of humankind. An artistic value had also be engiven to it by implementing decoration sand figures mostly on its haft. Sivas blades mithing stands out by keeping this art alive in the most be autifulway. The blades mithing in Sivas, as of transition from we a ponto knife, has a history of 150-200 years. Many masters had been raised by Sivas blades mithing during its course of historical development and practice. These masters had been raised by means of master-apprentice relationship, a tradition which has an important place in Turkish culture. Blades mithing in Sivas is a continuation of Turkish culture of we aponand blacks mithing adapted to and formed by the technology. Nevertheless, it has been struggling due to the industrialisation and trying to stay alive with the efforts of probably its last masters.

Keywords: Culture, Blacksmithing, Weapon, Knife, Master-Apprentice

1. Bıçakçılık Geleneği

Milli kültürümüzün belli başlı öğelerinden birisi demircilik ve silahlardır. Türk geleneğinde demirin ve demircinin bu derece değer kazanmış olması biraz da Türk'ün yaşantısındaki özellikten gelmektedir. Türkler henüz aydınlığa kavuşturulmamış M. Ö. X. yy'dan ilk çağın sonuna kadar Asya'ya buyruk veren bir millet olarak görülürler. Kore'den Fransa'ya kadar geniş ülkeler üzerinde çeşitli ırklardan gelen devletlere karşı uzun süreli savaşlara girişmişlerdir. Bu savaşlarda Türk'ün başarısını sağlayan vasıta kendi gücü yanı sıra atı ve silahıdır. Türk destanında demirden dağın eritilmesi, bu dağı eritmek için 70 büyük körüğün kurulması Türkler arasında demircilik sanatının yaygın oluşunu ve Türk demircisinin iradesindeki devamlılığı ve aynı zamanda başarıyı anlatır.

Türk'ü atsız, kılıçsız, yaysız ve oksuz düşünmek mümkün değildir. Bu sebeptendir ki kılıç, kılıcın yapıldığı demir ve bu kılıcı yapan demirci halkın düşüncesinde üstün bir değer kazanmıştır. Türk'ün tarih sahnesinde görüldüğü yıllardan itibaren birçok demirci ustası Türk'ün duygu, düşünce, değer, cesaret ve güç gibi karakterini, kültürünü belirleyen maddi manevi öğelerini çeliğe işleyerek silah sanatının en ince ustalıklarını gösterdikleri silahlar yapmışlardır. Bu ustalar, yaptıkları iş itibarıyla Türk halkının yüreğinde farklı ve özel bir yere sahip olmuşlardır.

Sivas'ta icra edilen bıçakçılık geleneği de işte böyle geçmişi yy'lar öncesine dayanan köklü bir geçmişe sahip bir kültürün devamıdır. Eskiden silah yapan demirci ve silah ustalarının torunları olan bıçakçılar, bugün silah olması bile bıçak yaparak bu sanatı, bu kültürü devam ettirmektedir.

Sivas'ta bıçakçılık, silah yapımından bıçak yapımına geçiş itibarıyla ulaşabildiğimiz kadarıyla yüz elli iki yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Bıçakçılığın silah ve kılıç sanatının bir devamı olduğunu dikkate alırsak, bu süreyi uzatmak mümkündür. Tespit edilen bu süre canlı şu anda sağ olan bıçakçılar nazarı itibarıyla belirlenmiştir.

Bıçakçılık sanatının Cumhuriyetin ilk yıllarında ticarete meyilli olan Ermeniler tarafından da yapıldığı bilinmektedir. Bu Ermeniler arasında Nişan, Ovanis, Torus gibi ustalar hatırlanmaktadır. Bu Ermeni ustalarının birçok Türk çırak yetiştirerek bu sanatın devamına önemli bir rol oynadıkları bir gerçektir.

Sivas bıçakçılığı tarihi gelişimi ve icrası içinde birçok usta yetiştirmiştir. Bu ustaların yetişmesi Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan gelenek haline gelmiş usta çırak ilişkisiyle olmuştur. Bugünün ustalarını yetiştiren bıçak ustaları ilk dönemlerde malzeme, araç/gereç yetersizliği, ekonomik sıkıntılar vs. gibi çok güç şartlarda sanatlarını icra etmeye çalışmışlar ve ömürlerini bu mesleğe adanmışlardır. Bıçakçılığın yaygınlaştığı dönemlerde boynuz, çelik temini ve malzeme alımı çok zor olduğundan herkes bu sanatı yapamamıştır. Ancak birçok malzemenin temin edilmeye başlanmasından sonra bu sanat yayılmaya ve gelişmeye başlamıştır.

Sivas'ta bıçakçılık 1950-1960'lı yıllarda büyük bir gelişme göstermiş, insan gücüyle çalışan aletler alınca daha fazla ürün daha kısa zamanda üretilir olmuştur. Bu sanatın icrası bu şekilde daha kolaylaşınca sanata olan ilgi artmış birçok kişinin geçim kaynağı olmuştur.

Son yıllarda Sivas'ta bıçakçılık geleneği birkaç önemli usta önderliğinde kırk elli kadar kişi tarafından profesyonel olarak yürütülmektedir. Günümüzde, malzemenin kolay elde edilir hale gelmesi ve bıçakları daha geniş bir ortamda pazarlama imkanı olmasına rağmen bıçakçılık ticari olarak fazla bir gelir getirmediğinden dolayı geçim kaynağı olarak yeterli görülmemiş ve zor icra edilen bir sanat olmasından kaynaklanan nedenler itibarıyla varlığını gittikçe kaybetmeye başlamıştır.

Günümüzde çelik eskiden olduğu gibi dövüle dövüle inceltilmeye gerek duyulmadan hazır halde gelmekte, tahta saplar bıçağa takılmak üzere biçilmiş hazır hale getirilmiş şekilde temin edilmekte, çark elle değil motor gücüyle çevrilmekte bıçağın her bir unsuru hazır halde temin edilmekte bıçaklar bu şekilde yapılmaktadır. Birçok malzemenin hazır halde temin edilmesine rağmen bıçakçılar yaptıkları bıçaklara ustalıklarını ve bu sanatta gösterdikleri incelikleri sergileyerek önemli ürünler vücuda getirmektedirler.

Sivas'ta bıçakçılık, Türk demir ve silah kültürünün teknolojiyle şekillenmiş ve çoğu ayak uydurmuş bir devamıdır. Bıçakçı ustaları ve çırakları bu kültürün önemli koruyucularıdır. Umarız bıçakçılık, teknolojinin tesiriyle kaybolan kültürel değerlerimizden biri olmaz. Sırf geçim kaynağı olarak devam ettirilmeye çalışılan böylece ayakta kalabilen bu kültürel değerimiz bilinçli olarak devlet veya özel kurumlarla desteklenerek korunur ve yaşatılır.

1. Bıçak Yapımı

Sivas Bıçağının Ana Malzemeleri

Sap

Sap olarak adlandırılan kısım bıçağın elle tutularak kullanıldığı bölümdür. Sivas bıçakçılık sanatında birçok malzemenin saf olarak bıçaklarda kullanıldığı görülmektedir. Bu malzemeler arasında boynuz, tahta ve son yıllarda Fiber gösterilebilir. Nadiren de olsa demir, deri gibi malzemeler de saf olarak kullanılmışlardır.

Boynuz Sap

Kullanılan saplar, bıçağın ne şekilde olacağı ve kullanım alanına göre seçilir. Kullanılan malzemeler arasında Sivas bıçakçılık sanatının en temel malzemesi ve bu sanatın inceliklerinin en güzel şekilde sergilenmesini sağlayan malzeme, boynuz olarak gösterilebilir. Boynuz Sivas bıçakçılık sanatının en temel ve en önemli malzemesidir. Boynuzun bıçakçılar tarafından saf olarak kullanılıyor olmasında; kolay bulunuyor olması, ucuz olması, sağlam olması ve istenilen şekli vermeye uygun bir madde olması gibi birçok özellik sayılabilir.

Sivas'ın coğrafi olarak bulunduğu konum ve iklim şartları bu şehrin üretim ve tüketim faaliyetlerini de doğrudan etkilemiştir. Sivas'ın karasal iklimin tesirinde olması birçok doğu şehri gibi orman alanlarının az olmasına sebep olmuş, tarımsal faaliyetleri ağır kış şartları sebebiyle sınırlandırmış, hayvancılık ise şehrin ekonomisine direkt tesir etmesi bile halkın bir kısmının geçim kaynağı olmuştur. Böylece şehrin ekonomik faaliyetleri tarım ve hayvancılık olarak belirlenmiştir. Bıçakçılık sanatının en önemli malzemelerinden olan boynuzda hayvansal bir üründür. Daha çok sığır, manda ve keçi gibi hayvanlardan elde edilen boynuz, bu şehrin doğrudan hayvancılıkla uğraşan bir bölge olması itibarıyla en fazla tercih edilen malzeme olmuştur.

Bıçakçılar tarafından tercih edilen sap malzemesi olan boynuz, sağlamlığı itibarıyla kendi arasında kalite sıralamasına girer. Bunlar arasında sağlamlık olarak ilk sırada tercih edilen manda ve koç boynuzudur. Boynuzun seçiminde elde edildiği hayvanın özelliğinden başka, kullanım alanını ve sağlamlığını belirleyen başka özellikleri de vardır. Sap olarak kullanılacak boynuzun bütün hepsinin kullanılabilmesi ve rahat şekil verebilmesi için düz ya da düze yakın olması gerekir. Boynuzun sağlam olması işlenirken zarar görmemesi, kırılmaması ve uzun yıllar dayanması, yukarıda sayılan özelliklere bağlıdır. (Çatlamaması için de boynuzun “katmekat” olarak tabir edilen damarlı bir yapıda olması gerekir.) Bıçakçılar bıçaklarında sap olarak kullanacakları boynuzları bu özellikleri dikkate alarak seçer ve kullanırlar.

Bıçakçıların boynuzları temin ettikleri yerler genellikle sakatatçılarıdır. Fakat yeteri kadar ihtiyaçlarını karşılayamadıkları durumlarda Erzurum, Elazığ, Kars gibi hayvancılığın geliştiği şehirlerden boynuz alınmaktadır.

Sapın (Boynuzun) Hazırlanması

Bu işlem, ham bir şekilde gelen boynuzun sap olarak kullanılabilir hale getirilmesi işlemidir. Bu işlemi bıçakçılar “tesviye” işlemi olarak adlandırırlar. Boynuzun çapı olarak uç ve alt kısımlarının içi boştur, sadece orta kısmı doludur. Dolayısıyla sap olarak kullanılacak kısmı da orta kısımdır. Bu yüzden yapılacak ilk işlem ham olarak alınan boynuzun hızarla dolu kısmı elde kalacak şekilde, bıçağın cinsi ve büyüklüğü de göz önünde bulundurularak kesilmesidir. Boynuz hızarla kesildikten sonra ocakta ısıtılır. Bu işleme sap “ısıtma işlemi” denir. Ocakta yakıt olarak çabuk yanması, çok ısı vermesi ve dumanın az ve ıssız olması sebebiyle kok kömürü kullanılır. Saplar yanan ocakta, kıskaçla tutularak ısıtılır. Bu ısıtma işlemi boynuzun şekil vermenin mümkün olabilmesi için yumuşatmak için yapılır. Ocakta ısıtılarak yumuşatılan saplar mengeneye sıkıştırılarak doğrultulur. Doğrultma işlemi boynuzun mengenede sıkışık bir şekilde beş dakika bekleyerek soğumasıyla mümkün olur. Doğrulan sap aynı mengenede “yonacak” adı verilen bir bıçakla tıraşlanmaya başlanır. Böylece fazla olan kısımlar ve ısıtılıp sıkıştırıldığı halde iyice iç içe girmeyen kenar kısımları temizlenir. Bu işlemler yapılırken ocakta başka saplar ısıtılmakta ve bir başka mengenede sıkıştırılmış bir sap doğrultulmaktadır.

Bu işlemlerle kaba şeklini alan sap daha pürüzsüz olması ve ağzın takılabileceği bir şekle sokulmak için daha başka işlemlere tabi tutulur. Bu işlemler için ilk olarak teker şeklinde, motora takılarak dönmesi suretiyle

kullanılan 36 numara sap törpüsüyle köşeli kısımları törpülenerek, sapın uç kısımlarını oval ve pürüzsüz bir şekil alması sağlanır. Daha sonra mengeneyle sıkıştırılarak ince bir testere olan sap testeresiyle ağzın gireceği yuva olan yarık açılır. (Çift ağızlı bıçaklarda bu aşamada yan yana iki yarık açılır.) Bundan sonra sap, sıfır zımparalı tekere vurularak baş kısımlarının daha da yuvarlaklaşması sağlanır. Daha sonra rendeyle sapın üzerindeki kaba kısımlar alınır ve son olarak 1-2 numara demir zımparası ile sapın yüzü hiç pürüz kalmayacak şekilde temizlenir. Bu işleme “sıfırlama” işlemi denir. Böylece sap ağzın takılabileceği hale gelmiş olur.

Eğer bıçak, bıçağı yapılacaksa sapa uygulanan tesviye işleminden sonra yarık açılmadan ve ince ayarı yapılmadan önce motora takılan zımpara taşına vurularak bacak şekli verilir.

Fiber Sap

Son yıllarda ve genellikle cep bıçaklarında kullanılmaya başlanan Fiber, maliyetinin ucuz ve yapı olarak dayanıklı olması itibarıyla tercih edilen bir ürün olmuş ve bıçaklarda sap olarak kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra gemi sanayinde kullanılan Fiber, Sivas bıçakçıları tarafından bu sanayinin geliştiği yerlerden hurdaya ayrılmış gemilerden temin edilir.

Fiberin yapısı boynuzla benzemektedir. Sap olarak kullanıma hazır hale getirilmesi için de ocakta ısıtılma işlemine tabi tutulmaması haricinde boynuzla aynı işlemlere tabi tutulur. Fiber boynuzla oranla daha sert olduğu için ilk olarak elmas testere ile kesilerek işlemlere başlanır. Daha sonraki işlemler boynuzla uygulanan işlemlerle aynıdır. Fiberde boynuzda olduğu gibi isteğe göre bacak şekli verilerek bacak bıçağında sap olarak kullanılabilir

Tahta Sap

Tahta sap genellikle sabit ağızlı bıçaklarda kullanılır. Değişik ağaç çeşitlerinden elde edilir. Gürgeç veya İsir ağacı gibi sert ve dayanıklı ağaçlardan elde edilen kalasların yapılacak bıçak çeşidine göre istenilen boyda kesilmesiyle kaba şekli verilir. Genellikle 2,5 cm eninde 10-12 cm boyunda kesilen bu saplar ağzın gireceği kadar yarıldıktan sonra 36 numara zımpara kağıdı yapılandırılmış demir kasnağı vurulmak suretiyle şekil verilerek elde edilir. Sapın üzerine ağzın tutturulacağı deliklerin delinmesi ve sap temizleme ve parlatma işlemleri ağız takıldıktan sonra yapılır.

Günümüzde geçmişten farklı olarak Sivas bıçakçıları tahta sapları ham ağaçtan kendileri elde etmek yerine kesilmiş ve şekli verilmiş halde

hazır olarak almaktadırlar. Genellikle ağaç işleme sanatının yaygın olarak yapıldığı bölgelerden getirilen saplar üzerinde, Sivas bıçakçıları bu sanattaki ustalıklarını ağzın sapa takılması işleminde gösterebilmektedirler.

Tahta sapın yapımında bıçakçıların dikkat ettiği en önemli husus sapın elde edildiği ağacın cinsidir. Bıçağın uzun ömürlü olabilmesi için dayanıklı olması; sapın çatlamaması içinde ağacın sağlam olması ve damarlı olmaması çok önemlidir.

Ağz (Namlu)

Ağz olarak tabir edilen kısmın diğer adı da namludur. Her iki isimde bıçakçılar tarafından kullanılır. Ağz bıçağın kesme eylemini yapma işlemini yerine getiren kısımdır. Genellikle çelikten yapılır.

Bıçağın ağz kısmının yapılması yaygın olan demircilik ve kılıç sanatının devamıdır. Günümüzde ağz yapımında kullanılan ham denirin elde edildiği şekli değişmiş, hazır olarak temin edilir hale gelmiştir.

Önceden bıçakçılık sanatının şimdikine nazaran daha güç şartlar altında yapıldığı dönemlerde ağz yapımı daha zordu. Bıçakçılar tarafından “Kara Çelik” olarak tabir edilen çeliğin veya kamyon veya araba yaylarının ağz yapımında kullanıldığı belirlenmektedir. Bu tür çeliklerin bıçaklarda kullanılan hale getirilmesi için yapılan işlemler şu şekilde yapılmaktadır.

Ham olarak temin edilen çelik usta tarafından ocakta ısıtılarak dövülür, böylece inceltir. İncelen çelik, makasla yanılır. Daha sonra tekrar ocakta ısıtılarak dövülür. Bu işleme “tavlama” adı verilir. Tavlama işlemi çeliğin daha sağlam olması için ocakta ısıtılarak dövülmesidir. Çelik ocaktan çıktıktan sonra tekrar dövülür ve demir zımbası ile delinir ve soğuk çekiç vurulur. Soğuk çekiç vurulan çelik keskiyle örs üzerinde vurulmak suretiyle kesilir. Bu şekilde, yapılacak bıçak boyutunda kesilip şekil verilen çeliği üç köşeli iye ile sopa takılacak kısma yakın bir yerden kertme adı verilen bir çentik açılır. Daha önce açılan çelik, bıcırğan adı verilen bir aletle genişletilir. Daha sonra zımpara taşında “resm” etme işlemi yapılarak çeliğin parlak bir görüntüye kavuşumu sağlanır. Bundan sonra ağzın biraz daha incelmesini sağlamak amacıyla “orta burun vurma” adı verilen zımpara taşına vurma işlemi yapılarak ağzın incilmesi sağlanır. Bu işlemden sonra oynar ağızlı cep bıçakları için gerekli olan ağzın, sapa takıldıktan sonra bıçağın açılıp kapanırken, arkasının sapın içinde herhangi bir yere değmemesi için, göğüs kısmı çaka vurularak alınır. Bundan sonra ağz tekrar ocağa sokularak ısıtılır. Isınan namlu sıcak halde zeytinyağına veya bezir yağına batırılır. Hemen sonra çeliğin suyunu alması sağlanır.

Bu son işlem namlunun daha fazla sert olması için yapılır. Daha sonra namlunun, sapa takıldıktan sonra sapın iç kısmında kullanılacağından dolayı “ökçe kısmı” olarak tabir edilen ağzın arka kısmı parlatılır. Böylece ağız sapa takılacak hale gelir.

Günümüzde bıçakçılar tarafından ağız yapımında yukarıda sayılan işlemlerin çoğu yapılmamaktadır. Çünkü bıçakçılar çeliği hazır olarak almaktadırlar. “Beyaz Çelik” adı verilen ve Fransız malı olan bu çelik, Bursa ve İstanbul gibi şehirlerden temin edilerek ağız yapımında kullanılmaktadır. Şerit çubuklar halinde alınan çeliğin eni 19 cm’dir. Demir makasıyla kesilmek ve zampara taşına vurulmak suretiyle ağız şekli verilir. Bu işleme yukarıda belirtildiği gibi resm etme işlemi de denir. Ağzı resm etme işlemi bittikten sonra orta burun vurularak ağzın incelenmesi sağlanır. Daha sonra zımbayla örs üzerinde sapın takılacağı telin geçmesi için delik açılır. Kertme makasıyla da ağzın ökçe kısmı, sapın içerisindeki tele değmemesi için kertilerek küçük bir çentik açılır. Ağza bundan sonra tırnak zımbasıyla tırnak açılır ve zımpara taşına vurularak göğsü alınır. Bu aşamalardan sonra su verme işlemine geçilir. Ocakta ısıtılan ağız betona bırakılarak kendi kendine suyunu alması sağlanır. Suyu verilen çelik taş tutulur ve ökçe vurulur, bu işleme “üst verme” işlemi denir.

Ağzın yapımında çeliğin getirdiği aşamalar küçük farklar dışında aynıdır. Farklı kullanılacak bıçağın çeşidinin değişiklik göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Sabit ağızlı bıçakların (ekmek bıçağı, kıyma bıçağı, döner bıçağı vb.) ağızlarının yapımı şu şekildedir. Öncelikle kullanılan çeliklerin oynar ağızlı bıçaklara göre eni ve kalınlığı farklıdır.

- ✓ Döner bıçağı, 36 cm veya 40 cm eninde çelik kullanılır.
- ✓ Kıyma bıçağı, 32 cm eninde çelik kullanılır.
- ✓ Meyve bıçağı, 22 cm eninde çelik kullanılır.

Ağzın yapımında başlangıçta anlatılan açıklamalarda belirtildiği üzere, hazır halde gelen çelik yapılacak bıçağın çeşidine göre uzunluğu tespit edilerek demir makasında kesilerek ağız şekli verilir. Ağzın sapa gelen kısmı demir makasında kuyruk şeklinde kesilir. Zımpara taşında resm edildikten sonra örste damgası vurulur. Suyu da verildikten sonra zımpara taşında orta burun vurulur. Orta burun vurma işlemi ağzın tüm yüzeyine uygulanır. Daha sonra ayna çaput adı verilen çarka vurularak parlatılır ve sapa takılacak hale getirilir.

Yukarıda ifade edilen bütün işlemler neticesinde ağız sapa takılacak hale gelir. Bundan sonraki işlem ağzın sapa monte edilmesiyle bıçağın yapılma işlemidir.

2. Bıçağın Yapılışı

Oynar Ağızlı Bıçaklar (Cep Bıçağı)

Bu işlem cep bıçaklarının yapılma aşamasıdır. Daha önceden bıçağın iki temel unsuru olan sap ve ağız yapımı bıçağın yapılışının birer aşamasıdır. (bkz. sap, bkz. ağız) Sap ve ağız hazır hale geldikten sonra yapılan iş bunları birbirine monte ederek kullanıma hazır hale getirmektir.

İlk olarak ağzın sapa monte edilme işlemi yapılmaya başlanır. Ağız daha önceden yarılmış olan sapa geçirilerek göz kararıyla sapa matkapla biri ön teli, diğeri arka teli takmak için iki delik delinir. Bu delik delme işlemi önceden “kemani” adı verilen yay şeklinde bir aletle yapılırdı. Ön tel, ağzı sapa monte etmek ve ağzın serbest hareket etmesini sağlamak için; arka tel ise ağzın açıldığı zaman geriye doğru katlanmasını önlemek içindir. Ön telin takılacağı delikten tel sokulur, ağız monte edildikten sonra telin iki ucuna sarı pul takılarak perçinlenir. Sarı pul, sarı levhaların pul matkabıyla delinmesiyle elde edilir. Arka delikten ise arka tel sokulur fakat bu tele ön telde olduğu gibi sarı pul takılmaz, sadece iki ucu iyeye iyelenerek düzeltilir ve bırakılır.

Bu şekilde ağız sapa takıldıktan sonra sapı parlatma işlemine geçilir. Sapa kırmızı cila sürülmüş çaput tekere vurularak parlatılır. Daha sonra ağzın keskinleştirilmesi ve parlatılması işlemlerine geçilir. Ağız zımpara taşıyla yapılmış kaba çarka vurularak keskinleşmesi sağlanır. Yüzü de çarka vurularak parlatılır. Bundan sonra ağız daha fazla parlaması için, ayna çarklara vurma işlemlerine tabi tutulur. Ayna çarklar, parça bezlerden yapılmış teker şeklindeki çarka, tutkalla zımpara tozunun sürülmesiyle elde edilir. Zımpara tozu ise zımpara taşının havanda dövülmesiyle yapılır. Ağız ilk olarak kalın zımpara tozuyla yapılmış ayna çaputa vurulur. Böylece ağız iyice temizlenmiş, üzerindeki pislikler iyice giderilmiştir. Bundan sonra ağzın parlatma işlemine geçilir. Ağız, ilk olarak sıfır numara yeşil cilayla yapılmış ayna çaputa vurulur. Son olarak ağız, sıfır numara mavi cilayla yapılmış keçe tekere vurularak parlatma işlemi tamamlanır. Parlatma işlemlerinden sonra cilanın ağız üzerindeki pisliklerinin temizlenmesi içinde cilasız çaput tekere vurularak ağız temizlenir. Böylece namlunun parlatılması ve temizlenmesi işlemleri sona erer.

Bundan sonra tezgaha getirilir. İç testeresi ile sapın, ağzın katlanınca gireceği yarığı açılır ve temizlenir. Ağız bileğ taşına vurularak daha da keskinleştirilir ve üzerinde kalabilecek demir tozları alınır. Bu son işlem den sonra bıçak kullanıma hazır hale gelir (Ağzın çarka vurma işlemleri sırasında ağız sık sık su dolu bir kaba batırılarak soğutulur. Bu işlem namlunun çarkta ısınarak suyunun kaçmaması için yapılır).

Sabit Ağızlı Bıçaklar (Kıyma Bıçağı, Döner Bıçağı vs.)

Bu başlık altında incelenen bıçaklar cep bıçakları gibi açılıp kapanmaz, ağızları sabittir, hareket etmez. Döner bıçağı, kıyma bıçağı, kama, kılıç vs. bu özellikteki bıçaklardır.

Bu tip bıçakların yapılışında önceden hazır edilen sap ve ağız alınır. (bkz. sap, bkz. ağız) ilk olarak ağız sapa takılarak, önceden ağza delinen deliklere denk gelecek şekilde sapada ağızdaki delik sayısı kadar (3) delik delinir. Bu deliklerden birer tel sokularak örste vurulmak suretiyle tellerin uçları perçinlenir. Böylece ağız sapa monte edilip sabitlenmiş olur. Bundan sonra sapın yüzeyinin temizlenmesi için sıfır numara zımparada sap güzelce zımparaya vurularak temizlenir. Sap ile ilgili işlem bittikten sonra ağza geçilir. Bıçağın ağzı zımpara taşında vurularak yeniden açılır. Daha sonra namlunun iki tarafı da ayna çarka vurularak parlatılır. Burada önemli bir husus bu işlem sırasında bıçağın ağzı uygun bir şekilde tutularak keskin tarafın incelerek bıçağın şekil alması sağlanır. Daha sonra sıfır numara ayna çaput tekere vurulur böylece ağız daha fazla parlar. Yağlı çaput tekere vurularak da temizlenir. Bıçağın ağzı bundan sonra keçe tekere vurularak daha da parlatılır. Ve son olarak boş cilasız çaput tekere vurularak ağzın yüzeyindeki pisliklerin gitmesi sağlanır. Bıçağın ağzının bileme ve parlatma işlemleri bittikten sonra bıçak ters bir şekilde tezgahta mengeneye sıkıştırılarak bir numara demir zımparası ile saptaki fazla kısımlar alınır ve temizlenir. Daha sonra bıçağın sapı, içerisine ceviz veya pas rengi boya karıştırılmış verniğe batırılır. Bundan sonra bıçak mandallarda asılı olarak kurumaya bırakılır. Böylece bıçak kullanıma hazır hale gelmiştir.

Bıçağın Yapımında Kullanılan Araç- Gereçler

Engez: Bıçağın ağzının yüzeyine estetik görünmesi için oluk açmak için kullanılır. Oluk açma işlemi ağza su verilmeden önce oluk kalemi yardımıyla yapılır.

Cerb iye: Sapın başının yuvarlaklaştırılması için kullanılır.

Üç Köşeli iye: Testere ağzının bilenmesinde kullanılır. Testere tezgah-ta ters bir şekilde mengeneye sıkıştırılarak üç köşeli iye ile bilenir.

Büyük Testere: Cep bıçaklarında ağzın sapa gireceği yarığın açılma-sında kullanılır.

İç Çekme Testeresi: Cep bıçaklarında ağzın sapın içine girmesini sağ-layan yarığın, ağzın rahat girebileceği bir genişliğe kavuşturulması için kul-lanılır. Farklı boyutları vardır.

Törpü: Sapın hangi şekilde yapılacaksa o şeklin verilmesi için kulla-nılır.

Keski: Ağzın sapa montesinde kullanılan ve ağzı sapa sabitleştirmeye yarayan telin kesiminde kullanılır.

Rende: Sapın yüzeyindeki fazlalıkların alınması ve sapın parlatılması için kullanılır.

Zımpara Kağıdı: Sapın yüzeyindeki pisliklerin alınmasında ve daha pürüzsüz bir görüntüye kavuşması için kullanılır.

Karga burnu: Sabit bir görevi bulunmamaktadır.

Ocak: Bıçağın ağzının dövülmesi ve suyunun verilmesi için ısıtılma-sında; boynuz sapların şekil verilmek ve doğrultmak için ısıtılmasında kul-lanılır. Yakıt olarak kok kömürü kullanılır. Körük yardımıyla yakılır.

Büyük Mengene: Saplar ocakta ısıtıldıktan sonra şekil vermek sıkıştırarak iç içe geçmesini sağlamak için kullanılır.

Küçük Mengene: Tezgah-ta yer alır. Sayısı birden fazladır. Sap içi çekmek, sapın başlarını yuvarlaklaştırmak, sapları rendelemek, zımparala-mak gibi pek çok iş için mengenerler kullanılır.

Örs: Ocağın yakınında olur. Ağzı ocakta ısıtıttıktan sonra çekiçle döv-mek ve böylece ona şekil vermek için kullanılır. Ayrıca bazı perçinleme iş-lemeleri örs yardımıyla yapılır.

Kıskaç Maşa: Boynuz, sapın ve ağzın ocakta ısıtılmasında tutacak gö-revinde kullanılır.

Büyük Matkap: Sabit ağızlı bıçakların ağızlarının sapa monte edilecek-leri deliklere, sapla birlikte delmek için kullanılır.

Küçük Matkap: Cep bıçaklarında sapa, ağzın monte edileceği delikleri delmek için kullanılır.

Havan: Bütün olarak ve tek parça olan zımparayı döverek toz haline getirmek için kullanılır.

Elek: Ocakta yakılacak olan kok kömürünün, toz halindeki yanmaya uygun olmayan kısımlarını ayırmak için kullanılır.

Vernik: Sabit ağızlı bıçakların ağızlarını parlatmak için boya ile birlikte karıştırılarak kullanılır.

Boya: Sabit ağızlı bıçakların saplarının boyanmasında vernik ile birlikte karıştırılarak kullanılır.

Kertme Makası: Ağızın kertilmesinde kullanılır.

Çelik Makası: Çeliklerin incelmesinde ve kesilmesinde kullanılır.

Büyük Çelik Makası: Çeliğin ağız şeklinde kesilmesi için kullanılır.

Tırnak Zımbası (Tırnak Kalem, Hul): Cep bıçaklarında ağızın kapandıktan sonra kolay tutulup açılmasını sağlamak için ağız üzerine tutulacak bir girinti yapmak için kullanılır.

Sarı Pul: Cep bıçaklarında namluyu sapa sabitleyen çeliklere geçen telleri perçinlemek için kullanılır.

Sarı Levha: Pul elde etmek için kullanılır.

Pul Kesme Makinesi: Sarı pulları levhadan elde etme sırasında kullanılır.

Oluk Zımbası: Sabit ağızlı bıçaklara ağız üzerinde estetik bir görüntü sağlamak amacıyla, namluya suyunu vermeden önce oluk açmak için kullanılır.

Delik Zımbası: Matkap kullanılmaya başlamadan önce namluya delik delme işleminde kullanılan bir alettir. Şu anda yerini matkaba bırakmıştır.

Sırındıraç: Mengeneye sıkıştırılarak boynuz sapın kötü ve fazla yerlerinin kesilerek alınması için kullanılır.

Yonacak: Ocakta ısıtılan sapın mengeneye sıkıştırılarak yontulması ve düzgün bir şekil almasını sağlamak amacıyla kullanılır.

Havya Demiri: Lehim yapımında kullanılır.

Sava: Bir çeşit örstür. Bıçak çarpık olmuş ise düzeltmek için kullanılır.

Kemaniye: Sapa delik delmek için kullanılır. Günümüzde yerini matkaba bırakmıştır.

Meşin körük: Ocağın alevini güçlendirmek için kullanılır. Yerini motorlu körüklere bırakmıştır.

Çark: Bıçağın yapımında parlatma, ağız açma, bileme vb. gibi her türlü işi yapmak için kullanılır. Çark motor ile çalışır ve yapılacak işe uygun olarak gerekli olan teker takılarak kullanılır. Çark motorla çalıştırılmadan önce "pervane" adı verilen bir aletle el yardımıyla çalıştırılmaktaydı. 1940-1950'li yıllardan sonra motor ile çalıştırmaya başlandı. Şu anda tüm bıçakçılar motorlu çarklar kullanmaktadırlar.

Zımpara Taşı: Teker şeklindedir. Motora takılarak ağız açma, orta burun vurma ve bileme işleri için kullanılır.

Çaput Teker: Parça bezlerin birleştirilerek teker şekline dönüştürülmesiyle yapılmıştır. Sapın ve ağzın temizlenmesi ve parlatılması için kullanılmıştır.

Ön Tel: Cep bıçaklarında ağzı sapa monte etmek için kullanılır.

Arka Tel: Cep bıçaklarında ağzın açıldığı zaman geriye doğru katlanmaması için kullanılır.

Bileğ taşı: Bıçağın ağzının bilenmesinde kullanılır. Kalıp halinde beyaz olarak alınan taş; üzerine yanmış makine yağı sürülerek bıçağın ağzının çarka vurulması sırasında üzerinde kalabilecek demir tozlarından arındırmak ve böylece bilemek için ağzın taşa iki taraflı olarak keskin taraflarının taşa sürülmesiyle kullanılır. Taş zamanla, yağ döktükçe ve ağzı sürttüğçe hem erir hem de siyah bir renk alır.

Bıçak Çeşitleri

Oynar Ağızlı Bıçaklar (Cep Bıçağı)

Boynuz sap

- Tek ağızlı bıçaklar
- Çift ağızlı bıçaklar
- Bacak bıçağı
- Tek ağızlı çoban bıçağı
- Çift ağızlı çoban bıçağı

Fiber Sap

- Tek ağızlı bıçaklar
- Çift ağızlı bıçaklar
- Bacak bıçağı

Sabit Ağızlı Bıçaklar

Tahta Sap

- Kıyma bıçağı
- Ekmek bıçağı
- Meyve bıçağı
- Döner bıçağı
- Satır

Boynuz Sap

- Kama
- Hançer

2. Pazarlama

Sivas bıçakları genel olarak yapıldıkları yerler olan dükkanlarda sergilenmekte ve halka sunulmaktadır. Bunun dışında çeşitli esnaflar Sivas bıçaklarını dükkanlarında satmaktadırlar. Sivas bıçakçılığı reklamının iyi yapılmaması ve azalmaya başlaması sebebiyle Sivas dışında pek bilinmemektedir. Bu yüzden genellikle pazarlama alanı Sivas ili sınırları içinde kalmıştır. Fakat kısmen de olsa bu bıçaklar bazı esnaf teşkilatları tarafından değişik illerde satışa sunulmaktadır.

Sivas bıçaklarının daha geniş bir pazar alanı bulabilmesi için, sanatın iyi anlatılması ve bazı kurum ve kuruluşlarca desteklenmesi gerekir.

PERAKENDE SEBZE HALİ'NİN SİVAS'IN SOSYO-KÜLTÜREL HAYATINDAKİ YERİNE DAİR MÜLAHAZALAR

Mehmet Şarkışla

Bu tebliğde Sivas'ta kolektif bir alışveriş mekânı olarak devlet eliyle inşa edilen Perakende Sebze Halî'nin şehrin sosyo-kültürel hayatındaki yerine dair kişisel gözlem ve tecrübelerle dayalı mülahazalara yer verilmiştir.

1. Giriş

"İnsanın en büyük erdemi şehir kurmaktır."

Platon (? – M. Ö. 347) bunu söylerken sadece insan yığınlarının bir arada bulunacağı fizikî mekânları tasarlamayı değil, birlikte yaşamayı kolaylaştıracak idari, hukuki, ticari, kültürel ve benzer alanlardaki kurumsallaşmayı da kastediyordu. Bir nevi şehir ölçeğinde toplumsal düzenin sağlanmasının esaslarını belirtiyordu.

"Şehir, bir terbiyenin ve zevkin etrafında teşekkül ettiği müşterek bir hayattır."

Ahmet Hamdi Tanpınar da Platon'dan yaklaşık yirmi dört asır sonra bu cümlesiyle şehir hayatının birlikte yaşanmasında zevk, terbiye ve estetiğin payını ve tesirini ifade etmiştir.

Bu iki aforizmanın ihtiva ettiği mana terkibinden çıkarılması gereken netice şudur:

Şehir; meydan, yol, bina stoku gibi somut, ölçülebilir elemanlarla kurulur; zevk, terbiye, muaşeret gibi soyut, içsel değerlerle yaşar.

Bir şehrin gerek sahip olduğu medeniyet mirasını fark etmek için gerek nasıl bir gelecek tasavvuruyla inşa edildiğini anlamak için meydan, çarşı, mabet, mektep, cadde, sokak, konut stoku gibi bütün mekânsal elemanlarına bakmak gerekir. Ama yetmez, insan davranışlarına, sosyal ilişkiler ağına, ortak mekânlardan yararlanmadaki muaşeretin işleyişine, insanların nasıl yaşadıklarına, hatta nasıl öldüklerine bakmak da icap eder. Bir şehirde beşeri münasebetlerin en iyi rasat edileceği yerler bilhassa çar-

şılar, dükkânlardır. Esnafların müşterileriyle ilişkilerinde takındıkları tavır, o şehrin insan niteliği ve kültürel kimliği için çok önemli ve belirleyicidir.

Bilindik ve söylenegelen bir şeydir: İnsanlar mekânlarıyla birlikte şehirleri inşa ederken, şehirler de mekânlarıyla birlikte insanları inşa eder. Dolayısıyla somut şehir elemanlarının tespiti, imarı ve kullanım tarzı, mekânın kent kimliğine katkısı bakımından oldukça önemli bir göstergedir.

Genelde kadim Türk şehirlerinin, özelde Sivas'ın imarı ve şekillenmesi öncelikle cinsiyet farklılığına ve cinsiyetlerin arzu, kaygı ve ihtiyaçlarına göre belirlenmiştir. Çarşılar, caddeler, meydanlar, mabetler erkeklere göre; sokak, avlu, bahçe, ev kadınlara göre düzenlenmiştir.

Sivas'ta ticaret fetihten beri Uzun Çarşı veya Bağdat Caddesi ismiyle bilinen bugünkü Atatürk Caddesi ve Mahkeme Çarşısı ile civarındaki han, kapan, bedesten, arasta, pazar ve çarşılarda üreten, pazarlayan ve satın alan erkekler arasında sürdürülen bir faaliyetti. Dolayısıyla şehir nüfusunun gündüz vakitlerinde en yoğun hâline ulaştığı çarşı, erkeklerin egemen olduğu bir alandı. Kadınlar, ancak bir yerden bir yere giderken güzergâhları gereği çarşı pazarı görebilirlerdi.

Ulu Cami, Kale Camisi, Hoca İmam Camisi, Yeni Cami (Selimiye), Meydan Camisi, Paşa Camisi, Dikilitaş Camisi, Ali Ağa Camisi erkek yoğunluğunun egemen olduğu bu alanlardaki ibadet mekânlarıydı. Mabetlerin çarşıda temerküz ettiği söylemekten maksadım, şehir nüfusunun çarşıda yoğunlaştığına ve cinsiyet bakımından çarşının tek renkliliğine işaret etmektir.

2. Perakende Sebze Hali'nin İmarına Uzanan Süreç

Meydan Camisi ile Ziya Bey Kütüphanesi arasında kurulan Perakende Sebze Hali 1962 yılında hizmet vermeye başlamadan önce aynı mevki-de çok eski zamanlardan beri bir sebze pazarının varlığı bilinmektedir. Halk, hem mücavir alanın darlığı hem de nüfusun azlığı nedeniyle semt pazarlarına ihtiyaç duyulmayan o devirlerde bütün sebze meyve ihtiyacını buradaki sebze pazarından karşıladı. En uzak ev, pazar yerine en fazla on beş dakikalık yürüme mesafesindeydi.

Birbirine bağlı ve birbirini bütünleyen sebepler manzumesi, Hal'in inşasını zorunlu kılmıştır. En önemli faktör, şehrin önceleri sanayileşerek sonra köylerden göç alarak hızla büyümesi ve dolayısıyla bu olağan dışı büyümenin yeni ihtiyaçlar doğurmasıdır. Arz edilen ürünün artması ve

çeşitliliğin çoğalması bir diğer gerekçedir. Tüketici profiline değişmesini de bir başka sebep olarak belirtmek mümkündür. Netice itibarıyla şehrin büyüyen nüfusunun yanında, artan ürün çeşitliliğinin daha uygun mekânlarda, daha sıhhi şartlarda kalite beklentisi yükselen tüketiciye sunulmasının zorladığı koşullarla Hal'in yapılması kaçınılmaz olmuştur.

Çok eski zamanlarda Çayırdağı civarında yetişen yerli mahsuller halkın ihtiyacına cevap vermeye yetiyordu, üstelik evlerin büyük çoğunluğu bahçeliydi, ihtiyaçların bir kısmı bu bahçe ve bostanlarda üretilen mahsulle karşılanıyordu. Muayyen mevsimlerde Tokat civarının sınırlı miktardaki taze sebze meyvesi, ancak hâli vakti yerinde mütegalibenin ve mahdut bürokrat kısmının sofrasını süslerdi. Mesela bir asır önce bu şehirde yaşayan büyüklerimiz, çevre vilayetlerden ilkel vasıtalarla çürüyüp bozulmadan getirilebileceklerin veya Sivas'ta yetişenlerin dışında Güney'de, Ege'de, sahillerde yetişen sebze meyvenin tadını bilmezdi. Turunçgillerin ve muzun ne şeklinde ne de tadından haberleri vardı. Samsun üzerinden gelen bir kasa limon, imkân olan hastalara şifa niyetine evlere tek tek servis edilerek bir kış boyunca ancak tüketilirdi. 1930'da hizmete açılan Ankara-Sivas demiryolu, 1933'te açılan Niğde demiryolu ağıyla bağlanınca Adana – Mersin bölgesinin ürettiği her türlü meyve sebze, o tarihlerden sonra katarlarla memleketimize getirildi. Daha sonra kara taşımacılığının gelişmesi; Türkiye'nin her tarafında yetişen meyve sebzenin memleketimize ulaşmasını sağladı.

Sivas'ın nüfusu 1930'dan 1960'a kadar daha ziyade köylerin şehre yığılması şeklinde cereyan eden bir süreçle üç kattan fazla artmıştır. Sosyal hayatı ve toplumsal alışkanlıkları hızla değiştiren bu nüfus artışı ve hareketleri, bir mecburiyet olarak şehrin yöneticilerini yeni çözümler üretmeye sevk etmiştir. Bahse konu olan Perakende Sebze Hali, altmış sene evvelki kent planlamasında alışverişe düzen vermek üzere hayata geçirilen en önemli ve yerinde tasarıların başında gelmektedir.

Nüfusu artan, sosyolojik dokusu başkalaşan, kültürel sermayesi çeşitlenen ve ekonomik seviyesi yükselen Sivas'ta kentleşme süreci yeni arayışları da beraberinde getirmiş oldu. Perakende Sebze Hali, hayat alışkanlıklarını kentleşme düşüncelerine göre biçimlendirmeyi arzulayan tüketicilerin beklentilerine cevap verme niyetinin hayata geçirdiği ilk somut örneklerdendir.

20. yüzyılın ortalarından itibaren okuryazar oranının artması, eğitimin yaygınlaşması, radyo, sinema gibi kültür taşıyıcılarının etkisi ve bunlara ilave edilebilecek başka birtakım sebepler, kapalı şehir toplumunun

kıymet hükümlerinde ve hayat tarzlarında ciddi bir tadilata yol açmıştır. Bunun yanında yüksek duvarlı avluların, bahçelerin arkasında hüküm süren mahrem ve kapalı aile anlayışı, yerini süratle çoğalan apartmanlarda iç içe ve bir arada yaşamak gibi zorunluluklarla daha serbest, daha özgür yeni alışkanlıklara terk etmiştir. Kadınların eğitim imkânlarını gide rek daha çok ve daha iyi değerlendirmeleri, ekonomik ve sosyal statülerinin yükselmesi, sadece evdeki değil çarşı pazarlardaki erkek egemenliğinin kırılmasında da çok önemli bir rol oynamıştır. Toplum yapısındaki bu değişim, Perakende Sebze Hali'nde makes bularak esnaflık anlayışını da bu gelişmeler çerçevesinde yeniden biçimlendirmekte etkin olmuştur.

1940'lardan itibaren şehirde sosyal hayatı yeniden şekillendiren Cer Atölyesi ve Çimento Fabrikası; asırlardır süregelen alışveriş alışkanlıklarını, esnafla ilgili beklentileri değiştirmiş, Perakende Sebze Hali bu beklentilere cevap vermek üzere yapılmıştır. Hal esnafı, maaile alışverişe çıkan müşterilerle bu yıllarda tanışmıştır. Bu yeni duruma intibak eden esnaf, kısa sürede temayüz etmiştir.

1950'lerde nüfusu 70. 000 civarında olan şehirde kamuda işçi ve memur olarak çalışan yaklaşık 5. 000 kişinin en azından ortaokul seviyesinde bir eğitim kurumundan (Çırak Okulu) mezunu olması, şehrin sosyokültürel dönüşümüne katkı sağlamak açısından çok önemli bir değerdir. Zira okuryazar oranının çok düşük, örgün ve yaygın eğitimin çok geri olduğu Sivas'ta devlet teşekküllerinde çalışan bu tahsilli büyük kitlenin dinamikleri şehrin standartlarını yükseltmiştir. Esnafların da bu beklentiye cevap verecek bir seviyede mekânsal organizasyonlara ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Perakende Sebze Hali kurulurken merkezî ve kolay ulaşılabilir olmak, emniyet, kârlılık, bir aradalık ölçülerinin dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Mevki itibarıyla şehrin tarihî gelişimine uygun biçimde bilinçli bir tercihle belirlenen Perakende Sebze Hali, mimari bakımdan ölçülü, sade ve işlevsel bir kent mekânıdır. Anlaşılmaktadır ki, Hal'in yapımına karar veren irade, çağdaş ve doğru kent planlamasının insanlarla mekânlar arasındaki ilişkiyi en sağlıklı biçimde kurmaktan geçtiğinin bilincindedir.

3. Perakende Sebze Hali'nin Şehir Hayatındaki Yeri

20. yüzyılın son çeyreğine kadar yaşayan geleneksel eski zaman çarşıları, küçük bir sokakta yan yana ve sırt sırta dizilmiş dükkânlardan ibaretken, Perakende Sebze Hali, model olarak kapalı mekân dükkânlar ile

açık mekân pazarların bir arada tasarlandığı özgün bir ada mekân biçiminde inşa edilmiştir.

Bakkal, kasap, manav, şarküteri, baharatçı, lokantacı, kahvehane, meşrubat ve alkollü içecek satıcısı, balıkçı gibi pek çok esnaf türü burada hizmet vermişlerdir. Hal’deki kümeleşme şehirde gıda ticaretinin kalbinin on yıllar boyunca burada atmasına imkân vermiştir.

Alışverişin esnafla müşterinin yüz yüze ilişkisinin memnuniyet ve rızayı gözeterek işlediği Perakende Sebze Hali, sosyal uyum ve güven pekiştirici nitelikleriyle toplum hayatında bir kaynaşma ve bütünleşme mekânı olmuştur.

Perakende Sebze Hali, binlerce aile için burada alışveriş yapmayı alışkanlık hâline getirmekten öte mekânıyla özdeşleşen esnafla kaynaşma, mekâna bağlılık, aidiyet duygusu gibi anlamlar da taşımaktaydı. Bir mekânsal imgeden daha çok müşterinin öncelikle kendisini saygın, önemli, iyi ve güvende hissetmesini sağlayan değerler manzumesini temsil ediyordu. Mahalli karaktere uygun ve uyumlu esnaf, kültürel bütünleşmenin kolayca ve kendiliğinden gerçekleşmesine ortam oluşturunuyordu.

İşlevsel yönü, mekânsal özgünlüğü, kolay erişim ve ulaşım imkânı, mal ve hizmet çeşitliliğinin ihtiyaçları karşılamadaki yeterliliği, insan ölçeği, yaşayan, canlı ve dinamik bir mekân olması, esnafın güvenilirliği, ortamın güvenliği, açık ve kapalı mekânın bütünselliği, görsel kalite açıdan dönemin vasatının üstünde olması ayrıca cazibesini artıran faktörlerdi.

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren şehrin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatında katalizör vazifesi gören üretken devlet tesislerinin giderek kapasite kaybına uğraması veya kapanması ve bununla birlikte köylerden göç yoluyla şehir nüfusunda avam yekûnu epeyce artırması, Sivas’ın sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında büyük bir durağanlığa ve gerilemeye yol açmıştır. Ancak 1980’lerden itibaren üniversitenin öğrenci, akademisyen ve idari personel sayısının süratle artması üzerine esnaf ve işletmeci sınıfı daha özgürlükçü, daha eğitimli genç kuşakların değişen alışveriş beklentilerinin karşılanması sorununa kendi dinamikleri içerisinde çözümler aramış ve üretmiştir.

Asırlık çarşıların tam merkezinde yer alan Perakende Sebze Hali, 2000’li yıllara doğru değişen şehrin yeniden yapılanma ve yapılaşma sürecinde daha gösterişli mağazaların karşılıklı sıralandığı alışveriş caddelerine veya sokaklarına saltanatını devretmiştir. Böylece alışveriş kültürü hem mekânsal ortamlar hem de beşeri ilişkiler bakımından yeniden bi-

çimlenmiştir. Bu yeni alışveriş kültürü, yerleşimi genişleyen ve değişen şehirde Perakende Sebze Hali'ni tali bir çarşı seviyesine çekmiştir.

Sosyal ve kültürel yapının süratle değişmesi, tüketim alışkanlıklarını da değiştirmiş, içinde her şeyi barındıran büyük zincir marketler popüler kültürün rüzgârıyla şehrin her yanını işgal etmiş, Hal önemini yitirmeye başlamıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ortaçağ'dan beri işleyen Ahilik ve fütüvvet geleneklerine ve ahlak ilkelerine bağlı, zamana kayıtsız, yarın endişesinden uzak, pasif, kanaatkâr esnaflık alışkanlıkları, Perakende Sebze Hali hizmete başlayınca kadar pek değişmeden süregelmiştir. Günümüzde ise dinamik, hırslı, hesaplı, kârını her şeyin önünde gören, bağımsız, girişimci, rasyonalist işletmeciler piyasaya egemen olmuşlardır. İşte Perakende Sebze Hali, bu iki ayrı model arasında geçmişten kopamayan ve yeniliğe tam intibak edemeyen geçiş dönemi esnaf zümresinin hüküm sürdüğü sembolik kent mekânıdır. Kapalı ve muhafazakâr esnaflık geleneği ile bugünkü melez kültür ortamı arasında dağınık ve savruk geçiş döneminin somut alışveriş adasıdır.

Perakende Sebze Hali, günümüzde canlılığını korumakla birlikte kuruluş dönemindeki işlevselliğinden çok uzak, köhneleşmeye yüz tutmuş bir çarşıdır. Çok uzun zamandır her yerel seçim öncesi siyasetçilerin muhtelif iyileştirme veya yenileme projeleri arasında zikredilse de somut hiçbir çalışma yapılmamıştır. Hal'in iç kısmı ve giriş çıkışları Afrika'da, Hindistan'da, Bengladeş'te tesadüf edilebilecek primitif pazarları andırmaktadır.

İyi bir planlama ve bütçe imkânı ile kısa sürede aynı yerde yeniden bir çarşı inşası belki mümkün olabilir. En azından sağlıklaştırma çalışması ile şehrin en önemli temel gıda maddeleri alışveriş merkezi olarak daha çok uzun yıllar hizmet verebilecek bir duruma getirilebilir.

Kıdemli bir şehir mekânı olarak sosyal, fiziksel, ticari, estetik ve sembolik nitelikleriyle hem işletmecileri mutlu edecek hem müşterilerin kendilerini iyi hissetmelerini sağlayabilecek bir sağlıklaştırma çalışması acil bir eylem planına dâhil edilebilir.

Güneş, kar, yağmur, rüzgâr gibi iklimsel şartlara ilişkin acil bir proje gecikmeden uygulamaya konulabilir. Bütüncül bir tasarıyla Hal'e sağlıklı, bakımlı, temiz ve estetik bir hüviyet kazandırılabilir.

Esnaf kullanım alanları, ürün teşhir alanları müşteri ve ziyaretçi hareket alanına izin verecek biçimde belirlenebilir, ses kirliliğine ve gürültü-

ye engel olunabilir, sürekli denetimlerle Hal yeniden maale alışverişe imkân verecek bir görünüm kazanmalı, bunun için de Hal esnafının bu iyileştirme organizasyonuna katılması sağlanabilir.

Son söz sadedinde şunu ifade etmek isterim ki, çarşıda şimdi suretler ve suretler değişmiş, alışkanlıklar tamamen farklılaşmıştır.

Perakende Sebze Hali, çarşının her devrini içinde yaşayan ve gözlemleyen birisi olarak benim nazarımda artık bugün kaybolan esnaflık geleceğinin hafıza mekânıdır.

SİVAS'IN KANGAL İLÇESİNİN SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPISI

Social and Cultural Structure of Kangal District of Sivas

Hasan Coşkun*

ÖZET

Bu bildiride Sivas'ın en eski ilçelerinden biri olan Kangal'ın sosyal ve kültürel yapısı ele alınmaktadır. Kangal'ın jeostratejik konumu çok güçlüdür. Kangal sosyal ve kültürel yapısı, sahip olduğu tarihi eserleri ve folklorik değerleri ile çok önemli birikime sahiptir. Araştırma alanımız olan Kangal ilçesi asırlar öncesinden göçebe Oğuz boylarının iskan edildiği önemli bir yerleşim bölgesidir. Kangal ve çevresi Yeni-şehir Türkmenlerinin merkezi konumundadır. Yüzlerce Türkmen boyunun 16. yüzyıldan bugüne Kangal ve çevresinde yaşadığı tarihi ve sosyolojik bir realitedir. Gelenek, görenek, örf ve adetleri ile bu bölge Türkmen kültürünün izlerini taşımaktadır. Bugün Kangal'ın nüfusunun çoğunluğu Sünni-Alevi Türkmenlerden oluşmaktadır. Bazı köylerinde Kürt, Zaza, Çerkez, Çeçen, Karapapak yaşamaktadır. Bu çalışmada, Sivas'ın Kangal ilçesindeki sosyal, tarihi, kültürel bilgi ve bulgulara yer verilerek, sosyolojik açıdan analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kangal, Gelenek, Türkmen, Sosyal Yapı, Kültürel Yapı

ABSTRACT

This paper deals with the social and cultural structure of Kangal, one of the oldest districts of Sivas. Kangal's geostrategic position is very strong. Kangal has a very important accumulation with its social and cultural structure, historical works and folkloric values. Kangal district, which is our research area, is an important settlement area where nomadic. Oguz tribes were inhabited for centuries. Kangal and the surrounding area is the center of the New-city Turkmen. It is a historical and sociological reality that hundreds of Turkmen tribes lived in Kangal and its environs since the 16th century. This region carries the traces of Turkmen culture with its traditions, customs, customs and traditions. Today, the majority of Kangal's population is Sunni-Alevi Turkmen. Kurdish, Zaza, Circas-

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

sian, Chechen and Karapapak live in some villages. In this study, social, historical, cultural information and findings in Kangal district of Sivas are analyzed and analyzed from sociological perspective.

Keywords: Kangal, Tradition, Turkoman, Social Structure, Cultural Structure

GİRİŞ

Kangal ilçesi, Sivas-Malatya yolu üzerinde olup; Sivas'a 86 km uzaklıktadır. Kangal ilçesi Kuzeybatıdan Ulaş, kuzeyde Zara, doğuda Divriği, güneyde Gürün, batıda Altınayla, güneydoğuda Malatya'nın ilçeleri olan Hekimhan ve Kuluncak ilçeleri ve nihayet güneybatıda da Kayseri'nin Pınarbaşı ilçeleri ile komşudur. Yüzölçümü 3792 km², rakımı 1540 m. 'dir. Kangal'ın Sivas'ın en önemli ilçelerinden olduğunu söyleyebiliriz. Kangal'ın köklü tarihi birikimi ve kültürel zenginlikleri bunun kanıtıdır. Bu çalışmada Kangal ilçemizin sosyal ve kültürel yapısı, sahip olduğu arkeolojik ve tarihi eserleri, folklorik ve kültürel değerlerini ele alınmaktadır. Öncelikli olarak Kangal'ın tarihi yapısını ele alıyoruz. Daha sonra Kangal ilçesinin sosyal ve kültürel yapısı, din sosyolojisi bilimi perspektifinden değerlendirilecektir.

1-Kangal'ın Tarihi Yapısı

Kangal ilçesinin tarihine geçmeden önce adının nereden geldiğine bakalım. İlçenin Kangal adının nereden geldiği konusunda çeşitli rivayetler mevcuttur. Bunlar: a) Kangal ilçesinin geniş bir vadide olması ve etrafında dağların Kangal şeklinde çevrenemesinden dolayı; b) Kangal ilçesine yerleşen iki düşman aşiretin aralarındaki kan davalarına burada son vermeleri ile "Kan kal" şeklinde bir isim oluştuğu ve zamanla "Kangal"a dönüştüğü; c) Burada, dikenli ve boz renkli Kangal adlı yabani bir otun çok olması nedeniyle bu ismin verildiği; d)Yerli halkın, Anadolu'ya ilk gelen "Kan-gar Türk boylarından olduğu düşüncesiyle zamanla bu ismin değişikliğe uğrayarak Kangal adını aldığı şeklindedir (Çevik, 1996: 19). Kangal Sivas'ın en önemli ilçelerinden birisidir. Kangal'ın jeostratejik konumu ve sahip olduğu tarihi ve kültürel değerler çok güçlüdür. İlçe merkezinde bulunan ve XVIII. Yüzyılda yapılmış olan Kangal Merkez Camii, XVII. Yüzyılda yapılan Alacahan Kervansarayı en önemli tarihi mekânlarıdır. Kangal tarihi, geçmişi Anadolu'da yaşamış en eski medeniyetlere kadar dayanır.

Kangal'da ilk yerleşimin ne zaman yapıldığına dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak ilçe merkezinde yer alan Çukurtarla Höyüğü'nde

M.Ö. 3 ve 2 bin üzerinde Demir Çağ, Roma ve Bizans tabakaları bulunmaktadır. Mancılık köyünde Eski Tunç ve Demir Çağlarında iskân edilmiştir. Yukarı Höyük köyünde Eski, Orta ve Geç Tunç Çağları ve Demir Çağı yerleşimi tespit edilmiştir. Havuz köyü Karaseki mevkiinde Geç Hitit dönemine tarihlenen arslan heykelleri tespit edilmiştir. Çetinkaya bucağı Koçköprü köyündeki doğal tepe üzerinde Tunç Çağları ile Helenistik ve Roma Çağları yerleşimidir. Bulak köyünde Geç Tunç Çağı ile Helenistik ve Roma dönemlerinde iskân edilmiştir. Kavak bucağındaki Höyük Değirmeni'nde Tunç Çağları ile Demir Çağı iskânları tespit edilmiştir (Ökse, 1993: 30-34). Ayrıca Havuz köyü Aslantaş mevkiinde bulunan Hitit Aslanı, Ankara Anadolu medeniyetleri Müzesi'nde; Yarhisar Höyüğünde bulunan Hititler dönemine âit üzeri hiyeroglif yazılı altın mühür yüzük Sivas Müze Müdürlüğü'nde bulunmaktadır.

Sultan Abdülhamit'in hazırlattığı bir raporda Sivas şehri Anadolu'nun bir numaralı kilit şehridir. Zira Samsun'dan çıkan şose ancak Sivas şehrinde çeşitli yönlere ayrılır. Şöyle ki; Biri Sivas'tan Erzincan, Erzurum ve Bayezid (Doğubayazıt) yoludur. İkincisi; Sivas, Harput (Elazığ), Bitlis ve Van yoludur. Üçüncüsü; Sivas, Harput, Diyarbakir, Musul ve Bağdat yoludur. Dördüncüsü; Sivas, Kangal, Malatya ve Halep yoludur. Beşincisi; Sivas, Kangal Malatya, İskenderun yoludur. Bu yolların hepsi de Sivas'ın Kangal ilçesi üzerinden Malatya ya ulaşmaktadır (Şahin, 2008: 5). Frigya'nın yıkılması üzerine bu devletin yerine kurulan Lidyalılar devrinde, devrin kudretli komutanı Giges, Mezopotamya ve İran ticaretini Ege Denizine bağlayabilmek için yaptırdığı meşhur Kral Yolu Sivas-Tonus- Kangal-Malatya-Harput-Suda yörelerinden geçmektedir (Denizli: 219). Malatya-Sivas yolu üzerinde yer alan Kangal, belki de bu güzergâh üzerinde bulunmasından dolayı 16. yüzyıldan günümüze kadar kendi çapında büyüüp gelişmiştir.

Esasen daha Roma çağında Kangal'ın, Arabisos (Afşin)'tan Sebasteia (Sivas)'ya uzanan Roma yolu üzerinde bulunduğu anlaşılmaktadır (Eken, 2007: 259). Selçuklu hükümdarı Alparslan'ın Bizanslılar ile yaptığı 1071'deki Malazgirt savaşını takiben yapılan anlaşma uyarınca Kızılırmak yayının dışında kalan, Kızılırmak'ın doğusu ile birlikte Kangal ve yöresi, 1075 yılında Danişmentli, 1174 yılında Selçuklu, 1243 yılında ise Moğol egemenliği altına girmiştir. XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sık sık el değiştiren bu bölge, 1340'lı yıllardan sonra da Eratna Beyliği sınırları içerisinde görülmektedir. Malazgirt zaferinden sonra Selçuklular, II. Beyazıt döneminde de Osmanlılar bu yöreye egemen olmuşlardır (Kaya, 2012:

323). II. Selim İran seferine giderken İran saflarında yer almasın diye Erzincan, Tunceli dolaylarında yaşayan Türkmenlerin bir kısmını Zara, Divriği ve Kangal arasına yerleştirdiği bilinmektedir. Eski çağlarda olduğu gibi Osmanlı döneminde de “Kangal güzergâhı” önemini korumuştur. IV. Murat, 1635 yılında Revan seferi sonrasında Diyarbakır, Malatya, Kangal ve Sivas üzerinden İstanbul’a dönmüştür (Eken: 259).

XVII. Yüzyılda Sivas’a bağlı Kangal ve Ulaş civarları tamamen sahipsiz ve boş topraklar durumunda idi. Bu sebeple 1723’te bölgeye belli bir nüfus yerleştirmek suretiyle şenlendirme yoluna gidilir. Bu yerler diğer yerlerden daha önemli ve tehlikeli olduğu için kuvvetli ve kalabalık bir oymağın yerleştirilmesi gerekiyordu. Burada görevlendirilecek olanlar buralara evler kuracak, kendilerine ayrılmış topraklarda ziraat yapacak ve aynı zamanda Hasaınçelebi’den-Kangal’a kadar olan yerlerin asayişinden de sorumlu olacaklardı. Önce Şerefli oymağı yerleştirilmek istendi ama bu oymağın Rakka iskanına memur edildiği vesilesi ile vazgeçildi ve daha önce de Alacahan ve civarında yerleştirilmiş olan oymaklardan Ayubasan, Çoğşürüklü, Selmanlı, Akkuzulu, Dedeşlü, Halep Türkmenlerinden Sofular, Kürt Osmanlar aileleri tekrar buraya iskana memur edildiler (www.alacahan.bel.tr 14. 07. 2013).

XVII. yüzyılda Sivas’tan Malatya’ya giden batılı seyyah Macanus da Kangal yolu hakkında şu bilgileri vermektedir: “Sivas’tan ayrıldıktan sonra Delikli Kaya denilen dağın tepesine vardığımızda soğuktan iyice aptallaştığımız... Kervanımız karda yürümekten bıtap düşmüştü. Sürücülerin birkaçı, kara batan hayvanları çıkarıp tekrar yükleme yaparken soğuktan donup öldüler. Nihayet bir boğaza ulaştık. Burada sadece bir hayvanın geçebileceği kadar dar bir yol vardı... Kangal halkı yol kaybolmasın diye yolun iki tarafına ağaç kabukları dikmişler. Delikli Kayadan Kangal’a kadar bu ağaçlar rehberimize sanki göz olmuştu... Böyle işaretlerle geçiş yöntemi İstanbul’da, İran’da ve pek çok ülkelerde biliniyormuş. Bu kadar yer görmüş, seyahat etmiş insanlar olarak bu kadar korkunç bir soğuga rastlamadık...” (Mahiroğulları, 2001: 49) Yine XVII. Yüzyıl müellifi önemli seyyah Kâtip Çelebi Cihannüma’sında Kangal’ın konumunun stratejik öneminden bahsetmektedir (Çelebi, 1945: 628). XIX. Yüzyılın ikinci yarısında (1878) Sivas ve havalisine gelmiş olan Henry Tozer ise Seyahatnamesinde: “...Kangal ağalarının memleketi olan Kangal kasabası ise izlediğimiz yolun solunun biraz aşağı taraflarında yerleştiğinden ...” diye bahseder (Mahiroğulları: 126).

Kangal Osmanlılar döneminde “Kangal Nahiyesi” olarak Yeni İl kazasının önemli idari yapılanmalarından birisiydi. Tarihi kaynaklarımızda Kangal ile ilgili kayıtlara Sivas vilayetinin Yeni İl Kazasına bağlı bir nahiyeye olarak rastlarız. Belgelere göre Yeni-İl denilen bölge, Sivas şehrinin güneydoğusunda kalan, Kangal-Gürün ve civarıdır. Yeni İl livasının bulunduğu alanda, Halep yöresinden gelmiş Türkmen aşiretleri yerleşmiştir. Bunlar Halep-Sivas arasında konup-göçerlerdi (Mutlu, 2011: 88). Bu bölgede yerleşik hayata geçmiş köylerle birlikte, çok sayıda konar-göçer hayata devam eden Türkmen toplulukları da bulunmaktaydı. Türkmenler hayatlarını hayvancılığa bağlı olarak devam ettirdikleri için yazın kendilerine tahsis edilmiş bu yaylak alanlarında kışın ise Halep ve Şam taraflarına gitmekteydiler. Bu Türkmen toplulukları sahip oldukları sürüleriyle birlikte Halep ile Uzunyayla arasında gidip gelmekteydiler. Baharın gelmesiyle birlikte Halep’ten koyun ve deve sürüleriyle birlikte yürüyüşe geçen Türkmen toplulukları uzun, yorucu ve tehlikeli bir yolculuk serüveninden sonra Anadolu’nun uçsuz bucaksız yaylalarına kadar gelmekteydiler. Daha önceden belirlenmiş olan yaylak alanlarına oba oba, cemaat cemaat yerleşen Türkmenler, burada yeni bir hayat tarzına bürünerek yaşamlarını sonbahara kadar devam ettirmekteydiler (Coşkun, 2014: 51).

Kangal kazası ile ilgili ilk yazılı belgelere Sivas vilayetine bağlı Yeni İl kazası Tapu Tahrir Defterlerinde rastlamaktayız. Yeni il kazası, Kangal merkezli olarak 1548 tarihinde kurulmuştur. Kaza ağırlıklı olarak Halep Türkmenlerinin teşkil ettiği Kangal ile Ağcakale, Aşudi, Mancınık ve daha sonraki yıllarda da Kara Tonus, Gürün ve Zamantı nahiyelerinin katılımıyla oluşmuştu (Şahin, 1980: 150-154). Söz konusu tarihte Kangal ismi “Kangallu” olarak ifade edilmekte ve 120 vergi nüfusu bulunmaktaydı. Kangal, Bağdat Caddesi üzerinde bulunması nedeniyle derbent (karakol) haline getirilmiş, halkı güzergâhtaki gelip geçen yolcuları koruyarak hazineyi muhafaza ettiği için derbentçi tayin edilmişti. Derbent mahallinde bulunan Kangal’ın nüfusu kısa sürede hızlı bir şekilde artmış, Karakeşiş, Sarikeşiş ve Aşçıoğlu mahallesi olarak üçe ayrılmıştır. Bu mahallelerde 1583 tarihinde 386, 1631 tarihinde 143, 1641 tarihinde 164 ve 1652 tarihinde de 184 vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1548 tarihinde köyde bir adet değirmenle bir de boyahane bulunmakta ve köyün mahsullerini buğday, arpa ve hayvan ürünleri oluşturmaktaydı (Şahin, 2008: 77).

Kangal nahiyesi, idari olarak 1855 yılına kadar Yeni İl kazasına bağlı kalmaya devam etmiştir. Kangal nahiyesi müdürlüğünü Kapıcıbaşı payeli Abdurrahman Ağa, naipliğini Mustafa Efendi, Deliktaş nahiyesi müdür-

lüğünü Abdullah Ağa ve Alacahan nahiyesi müdürlüğünü de Cebrail Bey yapmakta idi. Her üç nahiyenin toprakları da Üsküdar'da bulunan Atik Valide Sultan Vakfı'na bağlı bulunması nedeniyle vergi bakımından vakıflar idaresine bağlıydı.

İdari yapıda yapılan değişiklikler nedeniyle daha önceleri Kangal nahiyesine bağlı 50 köy bulunurken bu tarihte köy sayısı 27'ye düşmüş olup, 5950'si Müslüman ve 1398'i Hristiyan olmak üzere 7348, Havuz nahiyesi 10 köyde 2824'ü Müslüman 2214'ü gayri müslim olmak üzere 5038, Karagöl nahiyesi 19 köyde 4034, Dışlık nahiyesi 16 köyde 4178, Alacahan nahiyesi 13 köyde 4160, Deliktaş nahiyesi de 4448 nüfusa sahip bulunmaktaydı (Şahin,2008:78).

Osmanlı-Rus savaşlarında (1877) doğuda ilerleyen Rus ordusundan Türk aileleri bugün Uzunyayla (Çerkez) bölgesine yerleşmiş, 1. Dünya savaşını müteakiben Milli Kurtuluş savaşında da göçler devam etmiş ve bu göçler ilçe merkezine de sirayet etmiştir. Bu savaşlarda Milli saflar cephesinde yer almış Türk boylarıdır. Kangal, 1901 yılında ilçe merkezi olmuştur. Kurtuluş savaşı yıllarında yurdun diğer taraflarında oluşturulan cemiyetlere ilaveten Kangal'da ULVIYE adlı kadın cemiyeti oluşturulduğu ve Milli Mücadeleye böylece katkıda bulunduğu tespit olunmuştur. İlçeye 1902 yılında ilk kaymakam olarak eski Sivas valilerinden, tarihi kişiliği olan Muammer Bey atanmıştır. İlçemizde tarım ıslah çalışmalarında bulunduğu bilinmektedir. İlçe merkezinden geçen Sivas - Malatya eski karayolu şosesi, eski Sivas valilerinden Halil Rifat Paşa zamanında açılmıştır (Doymuş, 1998: 14-15).

Kangal'ın Sosyo-Kültürel Yapısı

Sosyal Yapı

Yapı, görece durağan ve kalıplaşmış toplumsal birimler dizisi veya "görece kalıcı kalıplar sistemi" ni anlatır. Aile, din veya yönetim gibi toplumsal kurumlar, toplumsal yapı veya sistemlerin örnekleridir. Her biri belli kalıplara göre (statü rollerini düzenleyen normlar aracılığıyla) birbirleriyle bağlantılı parçalardan oluşur (Poloma, 1993: 164). Sosyal yapı da, bir toplumun yerleşik iç teşkilatını, üyeleri arasındaki nispeten sabit münasebetleri ifade eder. Toplumun sosyal yapısına, fiziki ve kültürel unsurlar dâhildir. Toplamların sosyal yapı özelliklerini yerleşme biçimleri, nüfus özellikleri, toplumsal ilişkilerinin tipleri ve buna göre oluşan kişilik tipleri, gruplar ve çeşitleri, gruplara egemen olan değer yargıları ve kültür unsurları verirler. Bu çerçevede din de oradaki yerini alır (Günay, 1998:

19). Toplumsal yapı, ekonomi, eğitim, aile, din, siyaset gibi temel sosyal kurumların karşılıklı ilişkilerinden oluşan bir bütünlüktür. Toplumsal yapıda esas olan unsur karşılıklı ilişkidir. Bu bağlamda toplumsal yapı, toplumsal ilişkiler bütünü ve bu ilişkilerin istikrar gösteren bir düzenidir (Kızılcılık, 1994: 209). Toplumsal yapının temelini birey oluşturmaktadır. Toplum içerisinde yaşayan bireyler arasında çok çeşitli ilişkiler mevcuttur. Bu ilişkilerin hepsi “sosyal yapıyı” oluşturur. Bir anlamda sosyal yapı belirli bir mekânda yerleşmiş insan topluluklarının ortak davranışlarının tümüdür (Kongar, 1985: 32).

Kültür ve sosyal yapı aynı şeyler değildir. Kültür kişilerin yaşantılarını değerlendirmelerine yardım eder ve hareketlerinde yol gösteren anlamların tümüdür, sosyal yapı ise bu hareketlerin aldığı şekil, halen var olan sosyal ilişkiler ağıdır (Mardin, 1997: 58). Toplumsal yapı herhangi bir yerdeki insan topluluğunun karşılıklı ilişkilerinden doğan ve toplumun tarihi birikiminden kaynaklanan siyasî, iktisadî, dinî ve toplumsal tavırların tümünü kapsar. Sosyoloji yeryüzünde bulunan her türlü topluluk ve topluları inceler. Bu inceleme işlemi kapsamında –tabii olarak– yer alması gereken topluluklardan birisi de dış çevreyle olan ilişkileri şu ya da bu sebeple kesilmiş, ya da en az seviyeye indirilmiş topluluklardır. Bu tür topluluklar genellikle kendi içlerine kapanmışlardır, kendi aralarında evlenirler, kendi aralarında komşuluk ilişkileri kurarlar, alışverişte bulunurlar ve kendilerine has bir kültür geliştirirler. Bu tür topluluklar ya “kapalı toplum” ya da “yalıtlanmış topluluk” kavramlarıyla ifade edilmişlerdir (Soyyer, 1996: 15). Toplum hayatında örf ve adetlerin, inanışların, gelenek ve göreneklerin yerleşmiş ve kurumlaşmış din ile çok yakından ilişkileri bulunmaktadır. Örf ve adetlerin en önemli özellikleri arasında: süreklilik, istikrar, hiyerarşi, otorite, büyüklere ve geçmişe saygı, itaat ve kutsiyet gibi nitelikler yer almaktadır. Örf ve adetler genelde diğer toplum kuralları ile bir bütünlük gösterirler. Hepsi birlikte toplumsal ve kültürel yapıyı oluştururlar (Günay, 2002: 21). Sosyal yapı, içinde sosyal ilişkilerin, sosyal olayların meydana geldiği, kurumların yer aldığı, nüfus ile yerleşim tarzının şekillendiği, toplumun şekil ve çerçevesi ile ilgili dış görünüşe sahip olan bir sosyal varlıktır. Sosyal yapıyı oluşturan iki unsur vardır. Birincisi kültürel yapı; toplumun sosyal ilişkiler ağı dediğimiz sosyal statüler, roller ve değer yargılarından oluşan yapısıdır. İkincisi fizikî yapı; toplumun şekil ve çerçevesi olarak belirlenen dış görünüşünü oluşturan nüfusun yerleşim tarzı fiziksel yapısını oluşturur (Efe, 2013: 23).

Toplumsal yapı, kırsal toplumdaki, kent toplumuna doğru geçişin olduğu, üretimin el yapımı ürünler yerine, makine ile imal edilen ürünlerden oluştuğu, sanayi sektöründe çalışanların tarım sektöründe çalışanlardan daha fazla olduğu, birincil ilişkilerin zayıfladığı, ikincil ilişkilerin egemen olmaya başladığı, göçlerin arttığı, geleneksel aile yapısının çözülmesi nedeni ile ailelerin küçülmeye başladığı, eğitim ve öğretimin toplumun her katına yaygınlaşmaya başladığı, toplumdaki statü sisteminin edinilmişten kazanılmışa doğru evirildiği, medya ve iletişim ağının genişlediği bir toplumsal hali içerir. Modernleşme, gelenekten modern olana doğru toplumsal değişim süreçlerinin toplamından ibarettir (Akgül, 2012: 187). Modernleşme köy toplumlarından modern sanayi kentlerine tüm toplumları etkilemektedir. Modernleşmenin izleri her toplumda az ya da çok gözlemlenmektedir.

Ünver Günay, toplumsal değişim ve modernleşme konusunda Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyal konumu şu şekilde açıklıyor: "Türk toplumu, son birkaç yüzyıl içerisinde modern ve teknolojik Batı medeniyeti ile karşılaşma sonucu maruz kaldığı bu sonuncu, çok hızlı ve sancılı geçiş ve değişim dönüşüm olgusunu ve yeni modele intikal sürecini henüz tamamlayabilmiş değildir. Buna karşılık onun artık eski modelde değerlendirilmesinin mümkün olmadığı da ortadadır. Doğrusu onun halen bu iki toplum modeli arasında gidiş gelişler, tereddütler ve arayışlarla karakterize olan "tranzisyonel" bir ara modelde kalmakta devam ettiği ve yeni modele intikal sürecini böylesine bir dalgalanma içerisinde yaşamakta olduğu söylenebilir.

Böylece toplumumuz, orada dinin de çok önemli bir faktör olarak yerini aldığı, bir ölçüde sözlü ve kırsal bir kültüre ve birincil ilişkilere dayalı cemaatvâri geleneksel formunu, değerlerini ve hayat tarzını tamamen yitirmiş olmamakla birlikte, bundan böyle onun, bir ideal tip olarak geleneksel toplumun bütün özelliklerini taşımadığı da bir sosyal olgu ve sosyolojik gerçekliktir. Buna karşılık Türk toplumu henüz, orada mesela anonim ilişkilerin egemen olduğu kent kültürüne dayalı "menfaat cemiyeti" modelinin yahut "modern sanayi toplumu" tipini tüm özelliklerini bütünüyle kazanabilmiş değildir (Ecer ve Günay, 1999: 14). Türkiye'nin yaşamakta olduğu sosyal değişim sürecindeki ne tam manada geleneksel (cemaat), ne de gerçek anlamda modern (cemiyet), diyebileceğimiz bir yapıya sahip olmayan, "tranzisyonel" diye tanımlanan her iki yapı arasında bir geçiş süreci yaşayan bir sosyal yapıya sahip olması araştırma alanımız olan Kangal ilçesi ve köylerinde de kendini göstermektedir.

Kangal ilçe merkezinde devleti temsil eden tüm resmi kurumlar mevcuttur. İlçe merkezinde yaşayan insanların çoğunluğu tarım ve hayvancılık ile geçimini temin etmektedir. Kangal ilçesinde yaşayan insanların çoğunluğu ilçeye bağlı köylerde ya da Malatya'nın Hekimhan ve Darende ilçesinden göç ederek gelmişlerdir. İlçede yaşayan insanlar, modern yaşam tarzının bazı emarelerini taşıyor olsa da Kangal gelenek, örf ve adetler olarak geleneksel yaşam standartlarına uygun bir hayat yaşamaktadır. Kangal İlçesi içinde sosyal değişim sürecindeki ne tam manada geleneksel (cemaat), ne de gerçek anlamda modern (cemiyet), diyebileceğimiz bir yapıya sahip olmayan, "tranzisyonel" diye tanımlanan geçiş sürecindeki bir sosyal yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Hans Freyer, "Endüstrinin taşra üzerindeki en önemli tesiri, endüstri bölgelerinde geliştirilen düşünce ve yaşayış tarzlarını, doğrudan doğruya taşraya aktarması ve böylece köy halkının muhtar bünyesine içten nüfuz etmesidir." (Freyer, 1933: 178) diyerek endüstrileşmenin ve sanayileşmenin toplumsal yapıda meydana getirdiği önemli değişme ve gelişmelere dikkat çekiyor. H. Freyer, her ne kadar batıdaki toplumsal yapının değişiminden bahsediyorsa da, bu değişim evrensel olarak dünyanın her yerinde olduğu gibi Asya'da da yaşanmıştır.

Kangal İlçesinde tüm Türkiye'nin elektrik ihtiyacının %3 gibi ciddi bir kısmını karşılayan büyük bir termik santrali ve kömür işletmeleri mevcuttur. 1974 yılında temeli atılan Termik Santrali 1989 yılında tam faal bir şekilde işlemeye başlamasıyla birlikte de Türkiye'nin birçok ilinden buraya çalışmak için işçiler gelmiştir. Kangal Termik Santrali ve Kömür işletmelerinin yanında linyit ocakları, demir, krom maden ocakları büyük bir sanayi potansiyelin sahiptir. Kangal'da 1974'lü yıllarda Türkmen Alevilerin yaşadığı Hamal köyü civarında yapılan Termik Santrali ile birlikte ciddi ekonomik yapılaşma, sanayileşme ortaya çıkıyor fakat ilçede yeterli derecede sosyal ve kültürel kalkınma, gelişme ve değişimin gerçekleştiğini de söyleyemeyiz. Kangal Termik Santrali ve Kömür işletmelerinde çalışan işçi ve nitelikli eleman sayısı 2000'lere ulaşmıştır. İlçenin girişine Kangal Termik Santrali ve Kömür işletmelerinin personeli için "500 Evler" adıyla içerisinde yemekhanesi, eğlence merkezi, camisi, kuran kursu, kreşi vb. sosyal tesislerinin de olduğu bir semt oluşturulmuştur. Sivas tarafından ilçeye doğru girildiğinde bu lojmanlar ve tesisler yeni kurulan bir mahallenin yeni ve modern yüzünü yansıtmaktadır. Lojmanlar ise kendi içine kapanmış, ilçenin dışında kalmış imajı yaratmaktadır. Bu tesisler ilçenin esnafı ve halkıyla bütünleşmemiş, adeta ilçeden izole olmuş ayrı

sosyal sınıfların ve grupların yaşadığı bir uydu kent görünümündedir. 2005 yılından sonra sosyal tesislerde ikamet edenlerin çoğu Sivas şehir merkezine taşınmış ve ilçeye hiç uğramadan gidiş geliş yapmaya başlamıştır. 2013 yılında Kangal Termik Santralinin tamamı özelleştirilmiş ve burada çalışanların çoğunluğu ilçeden ayrılmıştır (Coşkun, 2014: 55).

Bunların yanında Kangal 2000 kilometrekare ekilebilir tarım arazisi ve meraya sahiptir. Türkiye’de büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın en güçlü potansiyele sahip olduğu ilçelerden birisidir. “Kangal Köpeği” dünya çapında ün yapmış bir Türk çoban köpeğidir ve ilçede biri kaymakamlığa ait olmak üzere birkaç adet “Kangal Köpeği yetiştirme çiftliği” mevcuttur. Kalkınmanın ve gelişmenin bütün potansiyel güçleri Kangal’da toplanmış olmasına rağmen bu işgücü ve ekonomik potansiyel sosyal ve kültürel hayata gereken etkiyi yapmamıştır. Oysa bütün dünya bu tür toplumsal ortam ve süreçlerde bir sosyal değişim yaşarken Kangal’da bu çeşit bir sosyal değişme gerçekleşmemiştir

Kangal ilçesi toplumsal ilişkiler açısından değerlendirildiğinde, ilçe genelinde aile, din, ekonomi, eğitim, siyaset, sağlık kurumlarının kırsal kesimin sosyolojik özelliklerini taşıdığı rahatlıkla görülebilir. Toplum bilimciler kırsal kesimin sosyolojik özelliklerini aşağıdaki gibi tespit etmişlerdir. Kırsal kesimde aile kavramını anlatmak üzere daha çok hane, kelimesi ve “gil” eki kullanılmaktadır. Kırsal kesimlerde geniş ailenin, anne, baba, evli çocuklar ve kardeşlerden oluşan ailenin yaygınlığı biliniyor. Akrabalık ilişkilerinin baba soyuna dayalı olduğu kırsal kesimlerdeki geleneksel geniş ailelerde aile içi ilişkiler eşitlikten uzak, yaşlıların gençlere, erkeğin kadına egemenliği açıkça ortadadır (Coşkun, 2014: 56).

Kırsal kesimlerde ekonomi daha çok köy aile işletmesi çerçevesinde şekillenir. Toplumumuzun kırsal kesimlerinde yaşayan insanların esas uğraşları hayvanların ve bitkilerin yetiştirilmesidir. Yani kırsal kesimlerdeki meslekler, genellikle tarımsal aktivitelerle ilgilidir. Mesleki farklılaşma ve uzmanlaşma, kentsel kesimlere oranla son derece düşüktür. Kırsal kesimlerde din insanların yaşam biçimleri ve dünyayı algılayışları üzerinde etkili olmaktadır. Kırsal kesimleri kuşatan geleneksel kültür, din olgusunun etkisiyle oldukça muhafazakâr bir görünüm arz etmektedir.

Kırsal kesimlerdeki insanlar din olgusu tarafından biçimlendirilen örf, adet, değer ve normlar gibi sosyo-kültürel öğeleri yaşatma eğilimindedirler. Kırsal kesimlerde din son derece etkindir ve kırsal kesimlerdeki aile, eğitim, siyaset, ekonomiye oranla toplumsal yaşamda daha başattır. En temel işlevleri, kırsal kesimlerdeki insanlar arasında dayanışmayı sağ-

laması ve insanların var olan değerlere uymasını sağlayan güçlü bir toplumsal denetim mekanizması olmasıdır.

Kırsal kesimlerde siyaset kurumuna bakacak olursak, kırsal kesimlerde iktidar ve gücü elinde tutanlar daha çok kasabanın ve köyün zenginleri, köyde ve kasabada saygınlığı olan kişilerdir. Öte yandan siyasal iktidardan beklentilerin oldukça yüksek olduğu kırsal kesimlerde siyasetin alt sistemleri olan siyasal partiler, sendikalar, dernekler, baskı grupları organize olamamış ve kurumlaşmamışlardır (Kızılçelik, 1999: 120-130).

Kanaatimizce Kangal'ın toplumsal yapısında kırsal kesime hâkim olan anlayışlar ve yaşam tarzlarının çok daha güçlü olduğu gözleniyor. Kangal aynı zamanda ilçe statüsünde olduğu için kentsel yaşamın kural ve değerlerini de içerisinde barındırmaktadır. Kısmi de olsa ticaret hayatı ve memur tairesi mevcuttur. Eğitim, sağlık, siyaset ve din kurumlarında daha çok kırsal kesimin sosyolojik değerlerine sahip olsa da siyasal parti örgütlerinin hemen hemen tamamının örgütlenmiş olması, bazı sivil toplum örgütlerinin temsilciliklerinin bulunması açısından ve herkesin geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlamaması nedeniyle kırsal yaşam ile kentsel yaşamın iç içe geçtiği bir sosyal hayat hâkimdir. Geleneksel yaşam tarzının tüm formlarını rahatlıkla gözlemleyebileceğimiz gibi aynı zamanda modern hayatın emarelerini de gözlemlemek mümkündür. İlçe merkezinde yaşayanların çoğunun yakın köylerden göç yoluyla gelenler olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan televizyon, bilgisayar, uydu teknolojileri, internet vb. günümüz teknolojik imkânlarının hemen hepsinden faydalanılmaktadır. İlçe merkezinde modern internet kafeler, pastaneler ve restoranlar mevcuttur. Bir tarafta modern yaşam tarzı formları diğer tarafta geleneksel ve kırsal olana ait olan örf, adet ve inançlar hepsinin iç içe olduğunu söyleyebiliriz.

Kangal ilçesinin merkezinde çok az sayıda Alevi yaşamaktadır. Karşıyaka Mahallesiinde çoğunlukla Sünni Kürtler yaşamaktadır. Çoğunluğu da Kürt Drejan aşiretindedir. Bu mahallede yaşayanların çoğunluğu Malatya'nın Hekimhan ilçesinden göç ederek gelip yerleşmiştir. Sularbaşı Mahallesiinde birkaç Alevi aile olmakla beraber çoğunluğu Sünni Türklerden oluşmaktadır. Gürsel mahallesiinde Sünni Türk ve Kürt aileler ikamet etmektedir. Burada yaşayan Kürtlerin kahir ekseriyeti Malatya'nın Darende ilçesinden göç etmiştir. Bu mahallede çok az Alevi Kürt yaşamaktadır. Gürsel Mahallesiinde çok az sayıda Ermeni yaşamaktadır. Gürsel Mahallesiinde Ermeni Mezarlığı bulunmaktadır. Ermenilerin çoğunluğu İstanbul'a göç etmiştir. Özellikle burada yaşayan Müslümanlarla evle-

nen çocukları olan aileler göç etmemiştir. Hürriyet mahallesi Kangal'a ilk gelen sülalelerin yerleştiği meskenlerdir. Çoğunluğu Sünnî Türklerden oluşmuştur. Reşadiye Mahallesi Sünnî Türk ve Kürtlerin yaşadığı bir bölgedir. Yeni Mahalle, Göze Mahallesi tamamen Sünnî Türklerin yaşadığı yerdir. Zafer mahallesi ağırlıklı olarak Sünnî Türkler yaşıyor olmakla beraber 20-30 aile Alevi ailesi ve 8 aile Ermeni ailesi ile beraber yaşamaktadırlar (Coşkun, 2014: 57).

Kangal İlçesinin 112 köyü bulunmaktadır. İlçeye bağlı köylerden 50 tanesi Sünnî-Hanefî, üç tanesi Sünnî-Şafii, 49 tanesi Alevî ve 7 tanesi de Sünnî-Alevî karışıktır (Ünalın, 1997: 241-246;Gökbel, 2010: 16). Sünnî köylerinin 32 tanesi Türkmen köyüdür. Türk kültür, gelenek, görenek örf ve adetleri hâkimdir. Diğer Sünnî köylerinde Kafkas göçmeni Çerkez, Çeçen, Karapapak (Azeri, Karanlı), Özbek vb. muhacirler yaşamaktadır. Burada yaşayanların hepsi kendilerini öz Türkler olarak kabul etmektedir. 30 köyde Türkmen Aleviler yaşamaktadır. 5 köyde Alevi Zazalar yaşamaktadır. 13 köyde Alevi Kürtler yaşamaktadır. Kürt Alevisi köylüleri, çoğunlukla Koçgiri ve Kulmaç aşiretinden olduklarını ifade ediyorlar. Araştırma alanımızda yaptığımız gözlemler ve görüşmeler neticesinde bu Alevi Kürt aşiretlerinin Tunceli, Elazığ ve Malatya ilinin değişik köylerinden Kangal'ın özellikle Ermenilerden boşalan köylere göç ederek geldiklerini anlıyoruz. Üç köyde de Alevi, Sünnî ve Ermeniler bir arada yaşamaktadır. Bu köylerde ikamet edenler yıllardır barış, kardeşlik ve huzur içerisinde beraber yaşadıklarını her fırsatta dile getirmektedirler.

Gözlemlediğimiz kadarıyla Alevi köyleri Sünnî köylere göre daha çok göç vermiştir. Ve hatta birçok Alevi köyünü ziyaret ettiğimizde köyde sadece 3 ya da 4 ailenin kaldığını gözlemlenmiştir.

Kangal, 8 mahalle, 112 köyden oluşmuştur. İlçenin toplam nüfusu, son verilere göre 21669 olarak bilinmektedir. İlçe nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşmaktadır. İlçe nüfustaki kayıtlara göre çok az sayıda da olsa ilçede gayri Müslim nüfusun yaşadığını söyleyebiliriz. Merkez ilçe Reşadiye mahallesinde 20-25 kadar, Sularbaşı mahallesinde 40 ile 50 arasında gayr-i Müslimin varlığından bahsedilmektedir. Gürsel mahallesinde sadece dört veya beş tane Ermeni'nin yaşadığı, bunlarında ara sıra İstanbul'a gidip geldikleri nakledilmektedir. Bütün bu verilere göre, ilçede yaşayan toplam 21669 kişinin yaklaşık olarak (% 18) Aleviler, (%80. 4) Sünnî- Hanefiler, (1. 6) Sünnî-Şafiler ile gayr-i Müslimler (% 1. 6) oluşturmaktadır (Gökbel, 2010: 17).

Kangal ilçe merkezinde bazı dini cemaat ve tarikatların faaliyetlerini gözlemlemek mümkündür. Nur cemaatinin Okuyucular olarak tanınan bir grubunun da ilçede faal olduğu biliniyor. Tarikat şeyhinin bulunmadığı ilçede, Nakşibendi tarikatına mensup olan Sivas'taki İhramcızade İsmail Hakkı Efendi'ye bağlı 20 kişi, Gaziantep'teki Hilmi Baba'ya mensup 40-50 kişi, Adıyaman/Menzil'e bağlı 70-80 kişi ayrıca Kadiri tarikatına mensup Malatya'da bulunan Mehmet Kırçal'a bağlı 100 civarında tarikat mensubunun varlığından bahsedilmektedir (Ünalın: 245; Gökbel: 250). Kangal ilçesinin toplumsal yapısında sosyolojide ikincil yapılar olarak tanımlanan sivil toplum örgütlerinden vakıf, dernek ve sendikaların örgütlenmelerinin aktif olarak var olduğunu söyleyebiliriz. Cemaat, tarikat vb. dini sosyal grupların çeşitli şekillerde toplumsal hayatta tezahür ettikleri aşıkardır.

Kültürel Yapı

Kültür, toplum yapısı şekillerinin kaybolmamasını sağlayan araçların anlamlılık ve aynı zamanda iç anlamlılık ve tutarlılığının incelenmesidir (Mardin: 53). Sosyal ilişkileri etkileyen düzenli bir anlam ve semboller sistemidir (Mardin, 1997: 58). Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, îtiyatları, kıymet ölçülerini, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte, o cemiyeti mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzını temin eder (Turhan, 1987: 48).

Bir cemiyetin kültürü, bir arada yaşayan insanların hayatın muhtelif problemlerine karşı denedikleri çözüm yollarından meydana gelmiştir. Bu çözüm tarzlarının bir kısmı zamanla sabit hale gelerek cemiyetin bütününe mal olur ve onun kültürünü teşkil eder (Güngör, 1995: 35). Kardiner'e göre âdetler, inançlar, pratikler, insan münasebetlerini düzenleyen nizam ve talimatlar, disiplinler, vs. gibi her mümkün fizikî faaliyet yahut zihni vaziyet alış, bir kültürün teşkil edici unsurlarıdır (Yörükân, 1959: 109). Kültürü kısaca "toplumların tarihinden devraldıkları maddi ve manevi mirasların toplamı" olarak tarif etmek mümkündür. Yaptığımız bu tarifteki maddi mirasla kastedilen mimari yapılarıdır. İlim ve bilgi toplamı manevî mirasla kastedilenler ise fikir ve düşünce sistemleri, inançlar; örf ve âdetler, değer hükümleri, müzik vb. konulardır (Sezal, 1981: 79). Şu halde kültürü meydana getiren insanlar ve toplumun kendisidir. Öyle ki, her toplumun kendine has bir kültürü vardır ve bu onu ötekilerden ayırır.

Üstelik kültür, bir toplumda zaman içerisinde değişebilmektedir. Kültür bir toplumda öğrenme yoluyla nesilden nesile aktarılır (Günay, 1998: 22).

Kültürel yapı toplum hayatındaki örf ve âdetlerden ve göreneklerden, yaygın değer hükümlerinden ve inançlardan örülmüş bir ağıdır ve herhangi bir toplumda yapıyı oluşturan unsurların nasıl olması gerektiğini bize gösterir. Bir toplumun sosyal yapısından bahsederken onun hem fizikî, hem de kültürel yapı özelliklerini hesaba katmak durumundayız. Fizik yapı içinde yerleşme ve mesken şekilleri, tabii çevre özellikleri ve şehirleşme yer almaktadır. Kültürel yapı içerisinde ise, bu yapıyı oluşturan nüfusun nitelikleri (mutlak miktarı, cinsiyete göre dağılımı, artış hızı, şehirli ve köylü olma özellikleri, meslekteki mevki bakımından durumu, iktisadî faaliyet kollarına göre dağılımı, milli kültürü taşıma ve nakletme özelliği, ana yaş gruplarına göre ayırımı, eğitim ve sağlık durumu) yer almaktadır (Erkal, 1984: 58-59).

Sosyo-kültürel yapı ne gökten iner, ne de durup dururken yok olur. Her toplumun bir dünü, önceki günü, kısa veya uzun bir tarihi vardır. Bugünkü kurumlar ve değişkenler, az veya çok farklı olarak, dün de önceki gün de, geçen yüzyıllarda da var idiler. Sosyo-kültürel yapı var olabilmek için, kendi yaşama özelliklerine uygun yeterli bir doğal çevreye muhtaçtır. Bu doğal çevre, coğrafyacıların, üreticilerin, mühendislerin, ulaştırmacıların, iktisatçıların ve askerlerin inceleme, görev ve çalışma alanıdır (Güvenç, 1996: 105).

Kangal, 1901 yılında ilçe olmuştur. Sivas valilerinden Halil Rıfat Paşa Sivas – Malatya yolunu Kangal’dan geçirmiştir. Günümüzde de bu yol adeta doğunun köprüsü konumundadır. Yeni İl kazası Kangal merkezli olarak 1548 tarihinde kurulmuştur. Kaza ağırlıklı olarak Halep Türkmenlerinin teşkil ettiği Kangal ile Ağcakale, Aşudi, Mancınık ve daha sonraki yıllarda Kara Tonus, Gürün ve Zamantı, nahiyelerinin katılımıyla oluşmuştur.

İlçenin tarihinden anlaşıldığı gibi Kangal sadece köklü bir tarihi geçmişe sahip değil aynı zamanda çok güçlü kültürel bir birikime de sahiptir. Kangal’ın sahip olduğu tarihi ve kültürel birikimin zenginliğini ilçenin XII. yüzyıla dayanan bir tarihi geçmişe sahip olmasını ve Hititlere kadar uzanan köklü bir medeniyet birikimin üzerine kurulmuş olmasında bulabiliriz. Kangal’ın sahip olduğu kültürel değerlerin en önemli kaynaklarından birisi şüphesiz Yeni İl Türkmenlerinin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olmasındandır. Daha sonraları özellikle yakın illerden çok göç almıştır. Bu göçlerin çoğunluğu Kürt gruplar olmuştur. Kangal ilçesinde

çok sayıda şair mevcuttur. Derdiment olarak meşhur olan Sivaslı kadın ozan Fatma Oflaz Kangallı'dır. Halkbilimci Dr. Doğan Kaya, Kangal ve köylerinden çoğunluğu Alevi-Bektaşî geleneğinden gelen yaklaşık 99 halk ozanı tespit etmiştir. Bu ozanların birçoğu da Türkiye çapında ün yapmış şairlerdir (Kaya, 2009: 576). Sivas'ın en önemli halk ozanlarından olan Aşık Ruhsatî, Sivas'ın Deliktaş bucağında doğmuş ve ömrünün hemen hemen tamamını burada geçirmiştir. Ruhsatî, Sivas civarında avam tabakasının çok sevdiği bir kişidir. Öyle ki halk, kendisini veli olarak bilmektedir. Sağlığında insanlardan ilgi göremeyen ve mutsuz bir ömür sürdüren Ruhsatî;

*“Sağlığında beni teperler
Ölünce mezarım öperler”*

demiş ve öldükten sonra kıymetinin anlaşılacağını hissetmiştir. Bugün mezarı kutsal bir yer olarak bilinmekte olup halk, onun mezar toprağını bazı hastalıklarda kullanmaktadır. Ruhsatî'den etkilenen âşıkların başında oğlu Minhacî gelir. Minhacî de önemli bir halk âşığıdır. Minhacî'den başka Meslekî, Zakirî (Noksanî), Emsalî ve Aşık Talibî Coşkun gibi âşıklar da Ruhsatî'den etkilenmişlerdir. Ayrıca Bekir Kılıç, Eframî, Gafilî, Hamza, Hitabî, İsmetî, Kelamî, Kenanî, Memiş Eroğlu, Muzaffer, Nedimî ve Zakir gibi günümüz şairlerinin âşık olmalarında Ruhsatî'nin şiirlerinin etkisi olmuştur. Bu etkilenmede asıl sebep, onların Ruhsatî'yi usta kabul etmeleridir. Sözüünü ettiğimiz âşıklar, pek çok şiirlerinde Ruhsatî'nin işlediği konuları işlemişler, aynı kafiyei kullanmışlardır. Halk Âşık edebiyatında Ruhsatî kolu oluşmuştur (Kaya: 10-12). Bu şairlerden asıl ismi Abdurrahim Fahimî olan şair, 1853 yılında Alacahan'da (Kangal) doğmuş, 1933 yılında aynı yerde ölmüştür. Aslen Malatyalı bir aileye mensup olan Fahimî, Nakşibendiyye tarikatına mensuptur. Fahimî çok güçlü bir halk şairidir. Bu mensubiyetten dolayı soyunu Zeynel Abidin'e bağlar.

*“Horasan'dan gelmişiz İmâm Rıza'dır ceddimiz
Hem şeriat hem tarikat hem hakikat haddimiz
Hem Taki hem Naki babında egdik kaddimiz
Sâlik-i râh-ı Ali yem hafui-i Haydarem”*

mısralarında ceddini İmâm Rıza'ya bağlayan şair, elimizde bulunan şecerâtında kendisinin Zeynel Abidin soyundan geldiğini ifade etmektedir (İ. Çetin, 1995: 34). Fahimî'nin aslen Sünnî ve Nakşibendi tarikatından olduğu iddia edilse de yukardaki şiirinde görüldüğü gibi Alevi-Haydarîlik izleri taşımaktadır. Âşık Ruhsatî'nin bazı dörtlüklerinde Alevilik-Bektaşîlik izleri rahatlıkla görülebilir.

*“Gözümüz Haydar’ı gezer sel gibi Bektaşiyiz
Selmân’ın koynundan çıkan gül gibi Bektaşiyiz
Hünkâr Hacı Bektaş’ın haddesinden çekilüp
Kaba saba sanmasınlar tel gibi Bektaşiyiz”* (Kaya: 72).

Âşık Ruhsati de bu dizelerinde açık açık Alevi- Bektaşî- Haydarîlik izleri taşımaktadır.

Kangal’ın Tekke köyünde ilçenin en önemli ziyaret yerlerinden Samut Baba türbesi vardır. Samut Baba özellikle İlçenin Alevi köylerinde yaşayanlar tarafından en çok ziyaret edilen kutsal mekânlardandır. Samut Baba Kangal’ın Tekke köyünde yatmaktadır. XVI. Yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. Asıl adı Abdüssamet’tir. Hayatı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Samut Baba’nın tasavvufî kişiliğinin yanında şairliği de vardır. Samut Baba Kangal ilçesini en önemli şairlerinden birisidir. Hacı Bektaşî Veli’nin en önemli halifelerinden olduğu ve O’nun emriyle Tekke köyüne geldiği ve buraya yerleşip irşat faaliyetinde bulunduğu anlatılmaktadır (Yıldız, 2003: 761). Tekke köyünde “Samut Baba Kültür Şoleni” etkinlikleri düzenlenmektedir (Coşkun, 2014: 62).

Büyük alim, mutasavvıf, şair Hacı Hasan Efendi Arabistan’ın köklü medreselerinde tahsil gördükten sonra hocasının icazetiyle Alacahan'a yerleşmiş ve din hizmetlerini yürütmüştür. Bir çok talebe yetiştiren ve bu bölgeye gönderen alim, mutasavvıf, şair Hacı Hasan Efendi’nin kabri Alacahan'da bulunmaktadır. Hacı Hasan Efendi’nin kabri Kangal yöresinde en çok ziyaret edilen yerlerdendir. Alacahan'da aynı zamanda Alevi- Bektaşî geleneği tarafından çok önemsenen Hacı Bektaş Veli ziyareti vardır. Hacı Bektaş Veli Alacahan beldesine bağlı Bektaş köyündedir. Mezar, köy camiiinin güneyindedir. Etrafı 5’er m. ’lik kare şeklinde taşlarla çevrilidir. Mezarın başucunda bir taş bulunmaktadır. Kangal yöresi halkının ilgi gösterdiği bir yerdir (Kaya, 2012: 232). Kangal’ın Örencik (Eski adı; Halburveran) köyünün 15 km. doğusundaki Felfan Dağı’nda; Hacı Bektaş Veli’nin müridi olduğuna inanılan Felfan Baba türbesi vardır. Burada şehit olmuş bir alp eren olduğu inancı da vardır (Kaya: 331). İlçede ayrıca Ali Baba ziyareti de vardır. Ali Baba’nın Yeşilkale köyünün birkaç km uzağında küçük bir tepenin üzerinde yattığı söylenir. Ali Baba ve kardeşleri Horasan’dan çıkıp önce Çorum’un Alaca ilçesine gitmişler, orada birkaç sene kaldıktan sonra Kangal’ın bugünkü Alacahan beldesine gelip burada kalmışlardır (Kaya: 325).

Kangal ilçesinin kültürel yapısında Alevi-Bektaşî geleneğinin etkisi çok güçlüdür. İlçede yetişen şair ve yazarların kahir ekseriyeti Alevi-Bektaşî topluluklarındandır. 1993 Sivas olaylarında hayatını kaybeden Türk Halk müziğinin önemli temsilcilerinden sanatçı Muhlis Akarsu, Kangal'ın Mi-narekaya köyündendir. Yine bir çok albümü bulunan ozan Abdullah Pa-pur, Kangal'ın Külekli köyündendir. Sanatçı Orhan Ölmez kangalıdır. Türkiye'de yaşayan Alevi toplulukları arasında çok önemli bir üne sahip olan Dışlıklı Hasan Efendi Dede Alacahan beldesinin Türkmen Alevisi dışlık köyündendir. Türkiye'de yaşayan Alevi toplulukları arasında çok önemli bir üne sahip olan Mamaşlı Kurt Veli Dede, Şah İbrahim Veli Oca-ğının temsilcilerinin yetiştiği Mamaş köyündendir. Yeni adı Soğukpınar olan Mamaş köyü Kangal ilçesinde tam bir kültür ocağıdır, merkezidir adeta. Abidin, Celal Baba, Cemal (Koçak), Efganî, Fahrî, Figanî, Mihmanî, Revanî, Sönmez, Şah Makbulî, Suzanî önemli şairlerin hepsi de Mamaş köyünde yetişmiştir.

Alevilik üzerine de önemli çalışmaları olan dilbilimci ve halkbilimci Fuat Bozkurt, 1993 yılından beri Akdeniz Üniversitesi Fen Edebiyat Fa-kültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden profesör olarak emekli olmuş-tur. Bugün 17 ülkede yatırımları olan, Amerika'da kendisinden 'Müthiş Türk' sıfatıyla bahsettiren ve Amerikan siyasetinin oluşmasında etkin rol oynayan bir Anadolu entelektüeli Ali Rıza Bozkurt Kangal'ın Mamaş kö-yünde doğmuştur. 1981 yılında Türkiye'de mühendislik alanında elde et-tiği başarılarından sonra kızlarının tahsili için gittiği Amerika'da sayısız ba-şarılarla imza atan Ali Rıza Bozkurt, Türkiye'nin en büyük gönüllü lobisi konumuna geldi. Amerika'nın ihracatının artırılması için hazırladığı öneri New Jersey Senatosunda kanunlaşmış olan Ali Rıza Bozkurt, halen Ame-rikan Başkanına danışmanlık yapan 40 kişilik ekibin Orta Asya ve Orta-doğu Sorumlusu olarak görev yapıyor (www. aksiyon. com. tr-2013). Bozkurtlar, merkezi Malatya'nın Mezirme köyünde bulunan Şah İbrahim Veli Ocağı dedelerindedir.

Kangal ilçesinin Alevi köylerine yaptığımız ziyaretlerde gördüğümüz kadarıyla kültürel doku açısından Sünni köylere nazaran çok daha güçlü olduğu gözlemlenmektedir. Köylerde yaşayan insan sayısı az olma-sına rağmen hemen her köyde bir tane "Kültür evi" var. Bu mekânların köyün sakinleri tarafından yaptırılmıştır. Birçoğunun finansmanı özellikle il dışında ya da yurt dışında çalışan köylüler tarafından karşılanmıştır. Aslında bu kültür evlerinin de bir nevi "Cem evi" olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Hepsinde birer mutfak, kütüphane ve okuma salonları

mevcuttur. Köylüler özellikle cenazelerinde taziyele bu evlerde kabul ediyorlar, dışardan gelen misafirlerini ağırlayarak burada ikramda bulunuyorlar. Bu kültür evlerinin anahtarları daha çok muhtarlarda bulunuyor. Özellikle emekliler buralarda toplanarak ülkenin siyasi ve sosyal meselelerini konuşuyorlar.

Sivas'ın Kangal ilçesinde yetişen tüm âşıklar tarafından Pir Sultan Abdal, "Pir", Kul Himmet ise "Mürşit" olarak kabul edilmektedir. Özellikle Pir Sultan Abdal Doğu Anadolu'dan Balkanlara kadar Osmanlı topraklarında talipleri olan rehberlikten pirlığe, pirlikten mürşitliğe kadar yükselmiş, Muhammed-Ali yolunu sürdürmüş, Balım Sultan'dan nasip bir Alevi-Bektaşî dedesi olarak kabul edilmektedir (Özdemir, 2013: 32). Musa Karakaş Dede'ye göre ozan; "Bizim yedi ulu ozanımıza ve yedi ulu ozanın dışında da tarihteki birçok ozanlarımıza baktığımız zaman, aslında ozanlarımız da halkımıza öğretmenlik yapmıştır, aydınlatma yolunu seçmiştir. Ozanlarımız şiiriyle, sazıyla, sözüyle yoksulluğunu anlatmıştır, yazını anlatmıştır, kışını anlatmıştır, baharını anlatmıştır, bağını anlatmıştır, bahçesini anlatmıştır, onlar da kendi dalında öğretmenlerdir, onlar aslında halkın öğretmenidirler. Halk ozanı halkın sazlı, sözlü basınıdır. Çünkü diyar diyar gezmiştir; başka yerdeki kültürü, başka yerdeki töreyi, başka yerdeki sohbeti getirmiş buraya aktarmıştır, buradakini oraya götürmüştür. Halkın kültürünü birleştirme yolunda da çaba sarf etmiştir (Coşkun, 2016: 98). .

Araştırma alanımız Kangal Türkmen Alevilerini yaşadığı köylerden yaklaşık 40 ozanın var olduğunu söyleyebiliriz. Bu ozanların çoğunluğunun da dede olduğu yöre insanı tarafından bilinmektedir. Kangal'da âşıklık geleneğinde iki ekol vardır. Birincisi Aşık Ruhsatî ekolü; genellikle Sünnî ekol olarak bilinir, aynı zamanda tüm Türkiye'de bir çok halk aşığına nefes vermiş bilinen bir gelenektir. İkincisi Mamaş ekolü olarak bilinir. Mamaş Şah İbrahim Veli ve Seyid Ali Sultan Ocaklarının bulunduğu köklü geleneğe sahip olan bir Türkmen alevi köyüdür. 1931 tarihinde yapılan ilk Âşıklar Bayramına Aşık Veysel, Tonuslu Talibi Coşkun, Mamaşlı Suzanî ve Aşık Revanî katılmıştır. Revânî'nin oğlu olan akademisyen Prof. Dr. Fuat Bozkurt 1999 yılında "*Ozanlar Ocağı*" isimli Mamaş ekolünden yetişen ozanları anlatan bir kitap yazmıştır (Bozkurt, 1999). Her iki ocaktan da çok önemli halk ozanları yetişmiştir. Bunlardan özgün örnekler olarak kabul ettiğimiz; Seyit Mahzunî , Suzanî Dede, Cemal Koçak , Kurt Veli Dede, Hasan Fehmi Kusurî ve Şair Musa Karakaş Dede'yi sayabiliriz. Musa Karakaş 1875 yılında Kangal'ın Dışlık Köyünde doğmuştur.

Asıl adı Hasan Fehmi'dir. Hıdır Abdal Ocağından olup soyları Karaca-ahmet'e kadar uzanır. On dört yıl şair Süleyman Giryanî'den ders almış, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Halkı irşat etmek için Kars, Malatya, Kahramanmaraş, Elbistan, Zara ve İmranlı gibi il ve ilçeleri dolaşmıştır. Evli olup üç kızı ve bir oğlu vardır. 1951 yılında Dışlık köyünde Hakk'a yürümüştür (Kaya, 2009, C. 3 :651).

Dışlıklı Köse Hasan Efendi Aleviliğin felsefesini çok iyi bilen, çevresi olan, tüm Alevi camiasına ışık tutan, Türkiye'yi karış karış gezen, Türkiye'nin neresine varsan orada nerelisin dedikleri zaman "Sivaslıyım" dediğinde de "Köse Hasan Efendiyi tanıyor musun?" derlerdi. Dışlıklı Köse Hasan Efendi dini ve tasavvufi konulara vakıf alim bir insan, din bilgini arif bir hoca olarak tanınmıştır. Kangallı ozanlar içerisinde Türkiye'de en çok tanınan şahsiyettir diyebiliriz. Sazı ve irticali olmayan şiirleriyle Hasan Fehmi Efendi, mahlası olan Kusurî'yi kendisi almıştır. Daha ziyade dini konuları işlemiştir. Hecenin yanı sıra aruzla da pek çok şiir yazmıştır. Yayımlanmış üç eseri vardır: Kumru (Gülzar-ı Hüseyin), İstanbul, 1909, Eimme-i İsna Aşer-Hanedan-ı Seyrû'l-beşer (Farsça'dan çeviri), Necmü'l-Kulûb (Süleyman Giryanî ile birlikte, İstanbul, 1949, 150 s.).

1950'den önce köydeki kırsal sosyal yaşamda gezgin, seyyah Alevi dede-ozanlar hayati işlevleri yerine getirerek birçok konuda topluma rehberlik, önderlik ve öncülük etmişlerdir. Türkiye'de köyden kente büyük göç hareketlerinin başladığı 1950 yılından sonra birçok dede ailesi ve ozan büyük şehirlere göç etmiştir. 1950 yılından sonra Kangal ve çevresinde yaşayan alevi köylerinden büyük şehirlere göç başlamış, köylerden ilk göç edenlerde çoğunlukla dede aileleri olmuştur. Kangal'ın Mamaş, Yellice, Mescit, Elkondü, Elalibey, Pınargözü, Davulbaz, Minarekaya, Dağönü, Dabanözü, Küleklî, Killik, Ceviz, İğdeli, Gençali, Bahçeliyurt, Dışlık, Humarlı, Karanlık köylerinde üç değişik dede ocağı olmasına rağmen görüşmeye gittiğimizde bir tane dedeyle dahi karşılaşmadık (Coşkun, 2018:48). Tekke, Soğukpınar köylerinde eskiden dede aileleri yaşıyordu. Humarlı ve Karanlık bu gün ise bu köylerden sadece Soğukpınar, Gençali, Dabanözü, Dışlık köyünün dışında hiçbir köyde dedeler yaşamamaktadır. Dedelerin büyük çoğunluğu 1960-70 yıllarında Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlere göçmüşlerdir. Kangal yöresinde Alevi dedelerinin yetiştiği Şah İbrahim Velî, Şah Şazî, Hıdır Abdal, Garip Musa gibi önemli Alevi Ocakları halen aktif olarak faaliyet göstermektedir. Yöredeki Alevî Ocaklarında şifahi geleneğin temsilcisi olarak yetiştirilen dedeler, atalarından miras aldıkları kültürü saz eşliğinde gelecek kuşaklara aktarmış-

lardır. Biz de âşıklar yatağı Sivas'ın ozanlar ocağı Kangal ilçesinde yaşamış, Seyit Mahzunî Dede, Suzanî Dede, Kurt Veli Dede, Hasan Fehmi Kusrî Dede ve Musa Karakaş Dede gibi önemli dedeler ozanlık geleneğinin önemli temsilcileridir (Coşkun, 2015: 97-110) Çünkü bu ozanlarımız yıllarca Kangal'da Türkmen Alevilerin yaşadığı köylerde dedelik hizmetlerini yürütmüşler, cem törenleri gerçekleştirmişler, yöre halkının karşılaştığı toplumsal problemleri düşkünlük sistemi çerçevesinde çözmeye çalışmışlardır. Bu ozanlar aynı zamanda sazlarıyla, sözleriyle, şiirleri ve nefesleriyle yöre halkının gönüllerine tercüman olmuşlardır (Coşkun, 2016: 99-109).

Kangal ve çevresindeki köyleri ziyaret ettiğinizde Türk kültürünün izlerini gelenek, görenek, örf ve adetlerinde rahatlıkla gözlemleyebilirsiniz. Doğum, evlilik ve ölüm gibi hayatın önemli safhaları ile ilgili inançlarında İslam öncesi eski Türk inanç ve kültürünün izlerini görmek mümkündür.

SONUÇ

Kangal Sivas'ın tarihi ve kültürel açıdan önemli ilçelerinden birisidir. Kangal'ın coğrafi konumu ve sahip olduğu tarihi ve kültürel birikim çok güçlüdür. İlçe merkezinde bulunan ve XVIII. Yüzyılda yapılmış olan Kangal Merkez Camii, XVII. Yüzyılda yapılan Alacahan Kervansarayını en önemli tarihi mekânlarıdır. Kangal, 1901 yılında ilçe olmuştur. Sivas valilerinden Halil Rifat Paşa Sivas – Malatya yolunu Kangal'dan geçirmiştir. Günümüzde de bu yol adeta doğunun köprüsü konumundadır. Yeni İl kazası Kangal merkezli olarak 1548 tarihinde kurulmuştur. Kaza ağırlıklı olarak Halep Türkmenlerinin teşkil ettiği Kangal ile Ağcakale, Aşudi, Mancınık ve daha sonraki yıllarda Kara Tonus, Gürün ve Zamantı, Nahiyelerinin katılımıyla oluşmuştur.

Araştırma alanımız olan Sivas'ın Kangal ilçesi Alevi-Bektaşî geleneği açısından da büyük önem arz etmektedir. Sivas ilinin Kangal ilçesindeki Alevi ocakları gelenekte önemli bir yer işgal etmektedir. Kangal yöresinde Alevi dedelerinin yetiştiği Şah İbrahim Velî, Şah Şazî, Hıdır Abdal, Garip Musa gibi önemli Alevi Ocakları halen aktif olarak faaliyet göstermektedir. Yöredeki Alevî Ocaklarında şifahi geleneğin temsilcisi olarak yetiştirilen dedeler, atalarından miras aldıkları kültürü saz eşliğinde gelecek kuşaklara aktarmışlardır. Alevi geleneği açısından son derece önemli olan dede ocaklarından büyük bir kısmı Kangal ve Divriği arasındaki "Çamşırhı" bölgesinde bulunmaktadır. Kangal-Divriği ve Malatya havzasında ka-

naatimizce yaklaşık 50 Ocak bulunmaktadır. Bu ocaklar Tüm Türkiye'deki Alevi-Bektaşî geleneği açısından büyük önem arz etmektedir. Her yıl bu ocaklara bağlı yüzlerce talip köyleri akın akın bu yörede bulunan ocak merkezi ve pirlерinin türbelerini ziyaret ederek, burada kurban kesmektedirler. Bu sosyolojik olgu, inanç turizmi açısından Kangal ilçesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Kangal'da hemen hemen her köyde bir veya birkaç kutsal ziyaret mekânı bulunmaktadır. Bu ziyaret yerleri inanç turizmi açısından Sivas'a yeni fırsatlar sunabilir.

Ozanlık geleneğinin en güçlü olduğu ilçelerden biri Sivas'ın Kangal ilçesidir. Sivas'ın ozanlar ocağı Kangal ilçesinden Âşık Ruhsati, Derdiment Ana, Âşık Fahimî, Âşık Revanî, Seyit Mahzunî, Hasan Fehmi Kusrû ve Musa Karakaş gibi çok önemli ozanlar yetişmiştir. Kangal ilçesi Yeni İl Türkmenlerinin merkezi konumundadır. Kangal Sivas'ın en çok göç veren ilçelerinden biridir.

KAYNAKÇA

- Akgül, M. (2012). "Modernlik-Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din", Din Sosyolojisi El Kitabı, Der: N. Akyüz- İ. Çapçioğlu, Grafiker Yay., Ankara., 181-210.
- Bozkurt, F.,1999, Ozanlar Ocağı, I. Baskı, Antalya.
-,2013, "Ozanlar Ocağından Aşık Suzani", Kangal Mozaik Dergisi, s. 3, İstanbul.
- Bozkurt,G., . (1986)., İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bozkuş, M., 2000, Sivas Yöresinde Alevilik, I. Baskı, Sivas.
-,2011, Anadolu'da İslam ve Mezhepler, Asitan Yayıncılık, Sivas.
- Coşkun, H., 1996, Sivas'da Alevilik, (Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İzmir.
- 2001, Sivas İli Altınyayla İlçesi Yassınpınar ve Serinyayla Köylerinde Alevilik, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
-, 2009, Sivas'ta Alevilik, Zirve Matbaacılık ,I. Baskı, Sivas.
- Coşkun, H. (2016a). "Altınyayla Yöresinde Ziyaret Fenomeni İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Tokat, Cilt IV, Sayı:2.
- Coşkun, H. (2014). Geleneksel Alevi Sosyal Örgütlenmesi "Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Coşkun, H., (2015), "Kangal ve Çevresindeki Alevi Ocakları", Türk Kül-türü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Sayı: 75, ss. 97-118.

- Coşkun, H., (2016b), Dedelik Ve Ozanlık İlişkisi (Kangallı Dede Ozanlar Örneği), Türk Kül-türü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Sayı: 79, ss. 95-110.
- Coşkun, H., (2018), "Alevi-Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu (Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği)", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Sayı: 85, ss. 43-62.
- Cılga, H. 2009, Samut Baba, KDF Yayınları, II. Baskı. İstanbul.
-,2013, "Kangal'da Kutsal Mekanlar I", Kangal Mozaik Dergisi, S. 2, İstanbul, ss. 50-54.
- Çetin, İ., 1995, "Fahimî'nin Şiirleri", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S:2 (. 33-35).
- Çevik, R; 1996, Sosyal Kültürel Ekonomik Coğrafi ve Folklorik Yönden Kangal, Sivas.
- Denizli, H., Tarihsiz, Sivas Tarihi ve Anıtları, Sivas Belediyesi Yayınları, Sivas.
- Doymuş, E., 1998, Her Yönüyle Kangal, I. Baskı, Sivas.
- Ecer, A. V. ve Günay, Ü., 1999, Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye, Kayseri.
- Efe, A., 2013, Dinî Gruplar Sosyolojisi, Dönem Yayıncılık, İstanbul.
- Eken, G., 2007, "19. Yüzyılda Kangal Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair", Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri-I, Sivas, s. 259-269.
- Erkal, M. E. (1984). Sosyoloji (Toplumbilim). İstanbul.
- Freyer, H., 1964, Din Sosyolojisi, Çev. T. Kalpsüz, Ankara,
-, 1933, Sosyolojiye Giriş, Çev. Nermin Abadan, Ankara.
- Günay, Ü, (2002), Din Sosyolojisi, İnsan Yay., İstanbul.
- Güngör, E., 1995, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İstanbul.
- Gökbel, A.,2010, Sivas İnanç Kültürü, Asitan Yayıncılık, Sivas, ss. 107-142
-,2004, İnanç Tarihi Açısından Sivas, Kitabevi yayınları, I Baskı, İstanbul.
- Karakaş, Musa. (2003). "Seyyid Garip Musa Sultan İle İlgili Bir Yeni Belge Dolayısıyla" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (25): ss. 99-103.
- Kaya, D. 2002 "Seyyid Garip Musa ve onu Konu edinen Şiirler" Halkbilim Araştırmaları, Kitapevi yayınları, İstanbul, ss. 241-260.
- 1998, Sivas'ta Âşıklık Geleneği, İkinci Baskı, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.
- 2012, Sivas'ta Yatırlar ve Ziyaret Yerleri, Birinci Baskı, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.
- Kızılcılık, S., 1994, Sosyoloji Teorileri 1,Mimoz Yayınları, Konya.
-,1999, "Türkiye'de Kırsal ve Kentsel Kesimi Sosyolojik Düşünmek", CÜFEF Sosyal Bilimler Dergisi, S. 22-23, ss. 121-138.

- Kutlu, Ö. 1996, Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri, I. Baskı, Dilek Matbaacılık, Sivas.
- 1997, Divriği Evliyalari, I. Baskı, Dilek Matbaacılık, Sivas.
- 2001, Sivas Efsaneleri, I. Baskı, Dilek Matbaacılık, Sivas.
- Kongar, E., 1985, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, 8. Baskı, İstanbul.
- Ünalın, S., 1997, XX. Yüzyıl Sivas Tarihi ve Günümüz İnanç Coğrafyası, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Sezal, İ,1981, Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar, Ankara.
- Soyyer, Y., 1996, Sosyolojik Açından Alevi-Bektaşî Geleneği, Seyran Yayınları, İstanbul.
- Sümer, F., 1972, Oğuzlar (Türkmenler), Ankara.
-,1992, Safevi Devletin Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü, T. T. K. Yayınları, Ankara.
- , "Bayatlar", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, IV/4, s. 373-398.
- Savaş, S., 1991, "18. Asrın Sonlarında Sivas'ta İdari Durum Asayiş ve Ahlak", Revak Dergisi,ss. 40-52.
- Şahin, S., 2008, "Salnamelerde Kangal", Sultan Şehir Dergisi, Sivas, Yıl: 2, S. 6, s. 77-78.
- Şahin, İlhan., 1980, Yeni il Kazası ve Yeni İl Türkmenleri (1548-1653), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü, İstanbul.
- Ökse, T. A., 1993, "Sivas'ta Arkeolojik Araştırmaların Tarihi", Revak Dergisi, ss. 21-35.
- Özdemir, A., 2013, Pir Sultan Abdal, , Sivas Platformu Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul.
- Mahiroğulları, A., 2001, Seyyahların Gözüyle Sivas, Sivaslılar Vakfı Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- Mardin, Ş., 1997, Din ve İdeoloji, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mutlu, N. Y.,2013, Milli Mücadele Yıllarında Sivas'da Yenihan ve Koçgiri Ayaklanmaları, Buruciye Yayınları, Sivas.
- Metin, S. 2014, Anadolu'da Alevi/Bektaşî Erkan-Namesi, Baba Mansur Ocağı Der. Yayını, 1. Baskı, İstanbul.
- Türkdoğan, O., (1996), "Alevi Bektaşî Kimliği", Timaş Yayınları, İstanbul.
- Turhan, M, 1987, Kültür Değişmeleri, , İstanbul.
- Yıldız, A. 2003, Sivaslı Şairler Antolojisi, Sivaslılar Vakfı Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- Yörükán, T.,1959, "Temel Şahsiyet ve Kültür" Sosyoloji Dergisi,13-14, İstanbul, 1959.

SİVASSPOR'UN KURULUŞU ve YİĞİDONUN DOĞUŞU - SİVASSPOR SERÜVENİM

Yücel Yönel

Sivas; Anadolu'nun en köklü illerinden biridir. Selçuklular döneminde başkentlik, Osmanlılar döneminde eyalet merkezi olup Cumhuriyetin temellerinin atıldığı kent, 3 medeniyete ev sahipliği yapmıştır. 62 yıllık gazetecilik kariyerimi ortaya koyarak Sivasspor'un kuruluşu ve Yiğido'nun doğuşunu izah etmeye çalışacağım. Sivasspor gönül yarem, büyük sevdam, Sivasspor'un doğuşunu bilirim. Hele stadyumun dili olsa da konuşsa... Nelere şahit olup ne sıkıntılar yaşadığımı 52 yıl içerisinde. Zaman zaman şen olsam da çoğunluk hüznün ile geçti. Ama hiçbir zaman karamsarlığa düşmedim. Sivasspor bir dönem amatör kümeye düştü ama bir gün Sivasspor'un süper lige çıkacağına inandım. Sivassporun dününü ve bugünü Yiğido'nun nasıl doğduğunu sizlerle paylaşmanın gururunu yaşıyorum. Sivas'ın ilk foto muhabiri olmanın gururu yetiyor. Sivasspor gönül yarem büyük sevdam, doğuşunu bilirim. Sivasspor 52 yaşında ben Sivasspor'dan 25 yaş büyüğüm. Bu seneler içerisinde 29 klüp başkanı 100'e yakın teknik adam yüzlerce sporcu geldi, gitti. Kimileri yaşamını sürdürürken kimileri hala Sivasspor ile nostalji yaşıyor. Hayatta olanlara uzun ömürler, Hakk'a yürüyenlere Allah'dan rahmet diliyorum. 1967 yılında futbol federasyonu tarafından "Sivasspor Türkiye 2. Ligi Beyaz Gruba alındı" müjdesini büyük bir gazetecilik yaparak fikstürlerin çekilmesine rağmen meslektaşlarını atlatan spor müdürüm Erdoğan Arıpınar'ın telefonla bana iletmesi sonucu ben de belediye başkanı ve çiçeği burnundaki Sivasspor kulüp başkanı Ahmet Durakoğlu'nu makamında ziyaret ederek ilk demecini aldıktan sonra Sivaslılara belediye hoparlörü ile duyurulmasını sağladım. Binlerce film tükettim. Sayısız estantaneli fotoğraf makinaları kullandım. Makinalarım benim ayrılmaz parçalarım oldu, neleri çekti anlatılmaz... Kimileri ölümsüzleştirdi.

Meraklı bakışları, endişeli duruşları, sevgiyle gülüşleri tespit ettiler. Silaha benzediği için "Tomson" adını verdiğim ikiz fotoğraf makinalarım havaalanlarında beni çok bekletti. Kimileri silah zannetti, kimileri dür-

bünle etrafı görmek istedi. Spor müsabakalarında yakaladığı enstantaneler her zaman spor sayfalarında 1 numara oldu. Koşanları, gol atanları anında yakaladı. Onlar benim en büyük güvenilir riyasız dostlarım. Gazete ve ajanslar karşılaşmanın önemine göre benden maç enstantaneleri istedikleri zaman filmleri banyo edip karta geçirdikten sonra ertesi günkü gazetede yayınlanmak üzere Ankara Rüzgarlı Sokağa 4,5-5 saat içinde yetiştirmek için uğraş verirken defalarca ölümlerden döndüm. Ertesi gün spor sayfalarında gördüğüm fotoğraflar bütün gün yorgunluğumu alıyordu. Ama yine de kendimi şanslı hissediyorum. Dönüp arkama baktığım zaman güzel insanlara faydalı iş yaptığımı düşünüyorum. 1967 yılında Sivasspor dergisi çıkardım. Maddi desteğim tükendiğinden derginin devamını sağlayamadım. Yıllarca PTT'ye bağlı telefonlarla bağlı olduğum basın kuruluşlarına karşılaşma sonucunu iletirken saatlerce telefon başında beklemem, haberin en can alıcı yerinde 3 dakikanın dolması nedeniyle PTT bayan memureleri tarafından kesildiği dönemleri yaşadım. Yıllarca "çekil çekil aradan" jandarma uyarıları ile karşı karşıya kaldım. PTT bayan memurelerinin şikayetleri nedeniyle defalarca mahkemelere çağırıldım. Defalarca sanık olarak girdiğim mahkemelerden tanık olarak aklanarak çıktım.

Şehir stadı adını "4 Eylül" diye bağlı olduğum gazete, ajans ve dergilere geçerken; o yılların il müdürleri Halil Gürel, Şahap Aykol, Hikmet Kavukçu ve Nurettin Kaptan'ın karşı çıkmalarına rağmen sonra Başbakanlık Gençlik Spor Genel Müdürlüğü tarafından Sivas İl Müdürlüğü'ne atanan Şerif Karataş'tan "Hizmet ödülü beratı" aldım.

Sivasspor 38 yıl sonar Süper Lig'e çıkınca Türk Spor Ajansı tarafından İstanbul'da Kalyon otelde düzenlenen ödül töreninde "şehir stadı" adını "4 Eylül" ve taraftara "Yiğido" patentini yakıştırmamdan dolayı Avrupa fair play birliği 2. Başkanı Erdoğan Arıpınar'dan ödül aldım. Sivasspor tesislerinde Başkanlar Köşesi gerçekleştirmenin gururu yetiyor. En büyük arzum ve isteğim Sivasspor tesislerinde Sivasspor hatıralarını gelecek kuşaklara göstermek. Sivasspor'u hiçbir zaman gelir kapısı olarak düşünmedim. 52 yıldır Sivasspor'un yerel ve ulusal basında sesi oldum. Sivasspor müzesi gerçekleştirmek en büyük arzumdur. İşte benim serüvenim.

Sivasspor'un İlk Kuruluşu: 1932

Sivasspor'un resmi kayıtlara göre kuruluş tarihi 9 Mayıs 1967 olduğu bilinir. Oysa elde edilen belgelerde Sivasspor'un 14 Nisan 1932 tarihinde

futbolun yanı sıra atletizm, binicilik, atıcılık, voleybol ve güreş klübü olarak Sivas'ın Bağdat caddesinde kurulmuş olduğu görülmektedir. Kuruluş mazbatası Sivas Kamil matbaasında basılmış aynı yıl basılan Esas Nizamnamesinin önsözünde umumi katip Fahri Şevki şöyle diyor: "Sürekli Her sahadaki buhranların cemiyetler hayatında ne derece tesir yaptığını ve içerisinde çalışanların ne müşgüllerle karşılaştığını bütün arkadaşlarım bilirler. Spor teşkilatı gibi bilhassa maddi manevi sahalarda çok fedakarlığı icap ettiren teşekkürlerin faaliyet gösterebilmesi için bütün mensupların yardımları lazımdır, esirgenmeyeceğinizi bildiğimiz yardımlarınızdan dolayı şimdiden arkadaşlarımıza teşekkür ederim. " denilmektedir. Sivasspor çalışmalarını halk evinde sürdürürken 2. Dünya savaşının ülkeyi içine sürüklediği belirsizlik ortamı içinde kesintiye uğradığı nedeniyle Dünyada gençler savaşa giderken "Bizler spor peşinde koşmayalım" denilerek çalışma faaliyetlerini durdurma kararı almışlardır.

Sivasspor'un 2. Kuruluş Öyküsü: 1967

1967 Gazetecilik meslek hayatımın 10. yılı idi. O yıllarda Ulusal Basında İstanbul, Ankara ve İzmir takımlarının haberleri spor sayfalarında yer alıyordu. Sonra Adana, Bursa, Eskişehir, Samsun ve Trabzon şehirlerinin takımları alınarak Türkiye 1. Ligi tamamlandı. Daha sonra federasyon tarafından Türkiye 2. Ligi Kurulma çalışmaları açıklandı. Bunun üzerine ben de Sivas'ta yerel ülke gazetesinin genel yayın müdürlüğü görevini yapmaktaydım. Bu arada Ulusal gazete, dergi ve ajanslardan bazılarının muhabirliklerini yürütüyorum. Bağlı olduğum gazete ve ajanslarda Sivas'tan da bir takımın 2 Lige alınması için haberler yapmaya başladım. Benim bu haberlerim üzerine Sivas sevdalısı ve mahalli kulüp yöneticileri sporseverler Sivasspor'u kurmak için kolları sıvadılar. Durumu belediye başkanı Ahmet Durakoğlu'na ilettim. Başkan Durakoğlu takdirle karşıladı. Bundan böyle yapılacak olan toplantılar için belediye nikah salonunu tahsis ettiğini açıkladı. Başkan Durakoğlu Sivasspor kurulma çalışmalarını Vali Vefik Kitapçığıl'e iletti. Vali Kitapçığıl Sivasspor'un kurulması ile Sivas'ın çehresinin değişeceğini şehrin ekonomik gelişim göstereceğini ve destek verdiğini açıkladı. Derhal Sivasspor'u kurma mütevelli heyeti oluşturuldu. Heyet kurulacak olan Sivasspor yönetimini belirledi. Yönetimde Federasyonun istediği doğrultusunda Yolspor, Kızılırmak ve Sivas gençlik klüplerinin fesih kararı almasından sonra Sivasspor Kuruldu. Toplantıda kulüp rengininbir kısım yönetici siyah-beyaz olmasını isterken belediye ve kulüp başkanı Ahmet Durakoğlu forma renginin kırmızı-

beyaz olmasını, takım ambleminde 3 kulübün birleşmesi nedeniyle 3 yıldız konmasını istedi. Bu karar dakikalarca ayakta alkışlandı. "Kırmızı-Beyaz Şanlı Bayrağımızdır" dediler. Ve Sivasspor 9 Mayıs 1967 yılında kuruldu. Belediye ve Kulüp Başkanı Av. Ahmet Durakoğlu Osman Paşa Caddesinde belediyeye ait 2 katlı binayı kulüp binası olması için 50 lira sembolik bir ücretle kiralanmasını sağladı.

Kuruluş federasyona iletildi. Federasyon başkanı Orhan Şeref Apak Sivas'a gelerek incelemelerde bulundu 1 hafta sonra yaptıkları incelemede şehir stadyumunun yetersiz olduğunu resmi bir yazı ile il müdürlüğüne bildirdiler. Bunu bir gurur meselesi yapan Sivasspor yönetimi durumu Sivas senatörü Rıfat Öçten'e iletiler. Senatör aracılığı ile Başbakan Süleyman Demirel'den randevu alındı. O günlerde Türkiye 1. Liginde top koşturan Şekerspor şike iddaları nedeniyle 1. Ligden 2. Lige düşürülmüştü. Şekerspor'un 2. Lige düşmenin haksız olduğu hakkında bir üst mahkemeye açtığı dava lehine sonuçlanmıştır. Fikstürlerin çekilmesine rağmen 2. Ligde boşalan yere Başbakan Demirel'in telefon direktifleriyle Şekerspor'un yerine Sivasspor alındı. Bu olay spor müdürüm Erdoğan Arıpınar'ın bütün meslektaşlarını atlatarak telefonla bana iletmesi sonucu bende kulüp başkanı Ahmet Durakoğlu'nu ziyaret ederek bu müjdeli haberi bildirip belediye hoparlörü ile Sivaslılara duyurulmasını sağladım. Ve ilk demeci bana şöyle oldu "Sivas'a hayırlı uğurlu olsun. Centilmenlikte şampiyon olalım. Amacımız liglerde sportmence bir spor sergilemek olacaktır." Müjdeli haberin Sivaslılara duyurulmasından sonra o seneler 6 bin kişinin çalıştığı Sivas Cer Atölyesi'nin paydos saatine getirilerek duyurulmasından sonra Sivaslılar Sivasspor'un 2. Lige alınmasının sevincini Hükümet Meydanı'nda davul zurna eşliğinde halaylar çekerek gece geç saatlere kadar kutladılar. Sivasspor'un kurulmasında bütün Sivas halkı birlik halinde çalıştı.

Bunu yaşayan biri olarak belirtmek isterim ki kulübün kurulmasında emeği geçen ve kulübe maddi ve manevi gelir sağlayan birçok memleket ve sporseverin ismini söylemeden geçemem. Başta o yılların valisi Vefik Kitapçığıl, Belediye Başkanı Ahmet Durakoğlu olmak üzere çimento fabrikası müdürü Hüseyin Pala, YSE müdürü Güngör Dabak, Hüseyin Yıldırım, Nurettin Tarikahya, İbrahim Akan, Nusret Akça ve ayrıca şunuda açıklamak isterim ki çimento fabrikası müdürü Hüseyin Pala Sivasspor'un kurulabilmesi için müessese kulübünü dağıtarak sporcularını Sivasspor'a bedelsiz verdi. Sivasspor'un ilk kuruluşu 14 Nisan 1932 olup ikinci kuruluşu 9 Mayıs 1967 olması nedeniyle Sivasspor mazisinin 52 yıllık olmayıp 87 yıllık bir tarihe sahip olduğunu görüyoruz.

Yiğidonun Doğuşu:

Sivas'ta güreşin mazisi 1820 yılına denk gelir. Osmanlı padişahı Sultan Abdülaziz Sivas Akkoyun köyünden Kazıkçı Karabekir'in methini duyunca onu saraya çağırması, Bekir Pehlivan Padişahın huzurunda Kavasoğlu ile bir kez daha güreş tutmuş Bekir Pehlivan 5 saat güreştikten sonra ünlü kazık oyunu ile rakibini yenmiştir. 1938 yılında Sivas valisi Akif İyidoğan Türkiye'de ilk defa Sivas'ta bir genelge yayınlayarak ilçe ve köylerdeki güreşçileri Sivas Halk Evi'nde toplamış onlara iş imkanı vermiştir. Güreş tarih yazarı Mehmet Sami Karayel gazetelerdeki seri güreş yazılarında der ki: "Sivas Yiğitler" "Sivas Pehlivanlar" "Sivas yiğidin harman yeridir" sözlerinden bende Sivasspor taraftarlarına Eskişehir'in "Es Es lerinden" Fenerbahçe'nin "Sarı kanaryalarından" Beşiktaş'ın "Kara kartalıdan" esinlenerek Sivasspor taraftarlarına "Yiğido" lakabını yakıştırdım. Haberlerimin Milliyet, Tercüman, Günaydın, Son Havadis, Hayat Spor gibi gazete ve dergilerde yayınlanması üzerine Ligde 8. maçını İstanbul'da Galata ile oynamaya giden Sivasspor kafilesini üniversitede okuyan Sivaslı öğrenciler Aksaray otelinde "Yiğidolar adımız, Sivasspor canımız" pankartı ile karşılayıp ertesi gün bu pankartla Ali Sami Yen'de desteklerini sürdürdüler. Sivasspor maçı 2-1 kazanınca Sivaslı iş adamları Yiğido patenti ve galibiyeti sporcu ve yöneticilerle Aksaray Çakıl gazinosunda Sivasspor'lulara moral yemeği verdiler.

Deplasman dönüşü Sivas Belediye Başkanı ve Sivasspor Kulüp Başkanı Ahmet Durakoğlu ve yönetimi beni makamında kabul ederek "Yiğido patentine İstanbul'da okuyan öğrenci ve Sivaslıların sahip çıkması Sivas adına bizleri gururlandırdı" diyerek her zaman Sivasspor'un yanında olmamı istedi. İstanbul'da Galata maçında oynayan Sivassporlu futbolcular oynadıkları takım fotoğrafını imzalayarak bana takdim ettiler. Bende bu sevincimi kendi imkan ve olanaklarımla Sivas Kapalı Spor Salonu'nda Sivas'ın çeşitli spor dallarında başarılı olan sporcularına müzikle ödüller vererek paylaştım. Bu anın fotoğrafları Kepenek Caddesinde bulunan çalışma ofisim "Foto Yücel'de Sivasspor'un ilk fotoğraf sergisini açarak Sivaslılara duyurulmasını sağladım.

Şehir Stadyumu Nasıl 4 Eylül Oldu:

Şehir stadyumu 1937 yılında oyunlar için açılmış basit oyun sahası olarak inşaa ettirilmiş ve zamanla etrafı tel örgülerle çevrilmiş ve bilahare yavaş yavaş çeşitli değişikliklere uğramış 1948 yılında kapalı trübüne ek olarak yapılmış boş kalan arsalar antreman sahası haline getirilmiştir.

Zamanla kapalı trübüne ilaveler inşa ettirilmiş sahanın drenaj işleri ve açık trübün yapılmıştır. O zaman adı “Şehir Stadyumu” idi. 1967 yılında Sivasspor Türkiye 2. Lige alındıktan sonra ben, bağlı olduğum gazete ajans ve dergilere stad adını “4 Eylül Stadi” diye ilettim. Sivas Kongresi’nin önemini kavrayabilmek 4 Eylül 1919 tarihinde toplanan Türkiye Cumhuriyetinin temellerinin atıldığı ve milli mücadelenin başladığı Sivas adının duyurulmasıydı. Sivashılar 108 gün boyunca Atatürk ve arkadaşlarını konuk etmiş ve bu anlamda o dönemde Sivas Cumhuriyete başkentlik yapmış bir şehirdir. O nedenle şehir stad adını 4 Eylül diye geçerdim.

Sivasspor 38 yıl sonra Türkiye Süper ligine çıkınca şehir stadyumu baştan aşağı yenilendi ve adı “4 Eylül Stadyumu” olarak tescillendi. Sivasspor Anadolu’nun bir aynası oldu. Türk Futboluna yeni bir sayfa açtı. Ülke gündemine oturdu. En büyük arzumu Sivasspor’un 2023 vizyonunda yer alması ve Avrupa kupalarında oynayan bir takım niteliği taşımasıdır. Son yıllarda Sivasspor Türk futboluna yeni bir sayfa açtı. Ülke gündemine oturarak da gönüllerimizdeki yerini almış oldu. Saygı ile selamliyorum.

EKLER

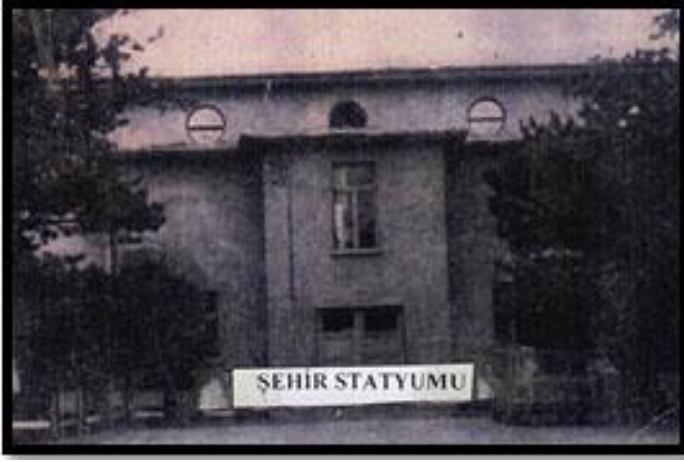
1983-84 AMATÖR KÜMEYE DÜŞTÜ

TERFİ LİĞİ 1. KADEME	TERFİ LİĞİ 2. KADEME
TOPLU SONUÇLARI	TOPLU SONUÇLARI
SİVAŞSPOR-TRABZON İ. OCAĞI 2-0 0-0	TOKATSPOR-SİVAŞSPOR 0-1 0-1
ERZİNCAN-SİVAŞSPOR 1-0 0-1	SİVAŞSPOR-TRABZON A. 2-1 1-4
G.ŞAİR ZİHNİSPOR-SİVAŞSPOR 0-1 0-5	SİVAŞSPOR-ARTVİNHOPA SPOR 2-1 1-0

SİVAŞSPOR PANORAMASI: HAZIRLAYAN: YÜCEL YÖNAL

SİVAŞSPOR AMATÖR KÜMEYE DÜŞTÜ

SİVASSPOR: 2 - KÜTAHYASPOR : 1

STAD: 4 Eylül - Hakemler : Yılmaz Özkaraduman ** Erol Sın **
Arif Uşukbar **

SİVASSPOR: Şökrü ** - Cevim **, Harun ***, Murat **, Hayri * - Faruk *, Mehmet **, Dimitri ** - Özcan *, Kökten * [Savaş *], Müfit **
TOPLAM: 20 - ANTRENÖR: Lütfü Baykuş.

KÜTAHYASPOR: İhsan ** [Musa **] - Levent **, Tacettin *, İhsan **
Mustafa ** - İsmail *, Mehmet **, Ömer ** - Fahrettin **, Ercan *
Vedat *** TOPLAM: 22 - ANTRENÖR: Erdoğan Palangalı.

GOLLER: Hayri (Dk. 6), Mustafa (Dk. 30 - Penaltıdan), Dimitri (Dk. 70 Penaltıdan)

STAD ADI BASINDA **Yücel Yönel**

1967-1968 Sezonu 2.lig Beyaz Grup

Sivasspor · Boluspor-0-0

Adana D.S. · Sivasspor-2-0

Sivasspor · Konyaspor-4-2

Sivasspor · Malatyaspor-1-1

Kayserispor · Sivasspor-3-0

Sivasspor · Samsunspor-1-2

Sivasspor · Trabzonspor-1-3

Sivasspor · Galata-2-1

DİVRİĞİ KALESİ KAZISI CAM BİLEZİK BULUNTULARI

Divriği Castle Excavation Glass Bracelet Finds

Erdal Eser* , Müberra Şahin**

ÖZET

Divriği, Sivas'ın güneydoğusunda, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde, denizden 1250 m yükseklikte, Fırat nehrinin kollarından birisi olan Çaltı ırmağı ile birleşen derenin vadi tabanında ve yamaçlarında yer alır. Divriği Kalesi kazısı sırasında, çok sayıda ve çeşitte buluntu açığa çıkarılmıştır. Bunlar içerisinde cam bilezikler yoğunluktadır. Bu çalışmanın amacı 2006-2018 yılları arasında ele geçirilen cam bilezik parçalarının kısa bir değerlendirmesini yapmaktır. Divriği Kalesi Bizans döneminde 9. Yüzyılda inşa edilmiştir günümüz durumu ise 13. Yüzyıl Mengücek Beyliği döneminden kalmadır. 2006 yılından beri yapılan kazılarda çok çeşitli tür ve sayıda eser ele geçirilmiştir. Bunlar içerisinde bilezikler kalabalık bir eser grubunu oluşturmaktadır. Bu süre içerisinde, farklı renk, biçim ve teknikte 1997 parça ele geçirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cam Bilezik, Divriği Kalesi, Orta Çağ, Sivas

SUMMARY

In this study named Divriği Castle Glass Bracelet Finds, information about the excavation activities will be given and a general introduction and evaluation of the glass bracelets found in the area between 2006-2018 will be presented. Divriği is located at southeast of Sivas, in the Upper Euphrates area of the East Anatolian Region, 1250 meters high from the sea level and at the base and slopes of the valley of the stream which meets Çaltı Stream which is a branch of the Euphrates river. The place on which the city was first built is the castle area which is on a hill that has very steep slopes to the Çaltı valley in the northeastern direction and its outskirts. Divriği Citadel was built by the Byzantine Empire in the 9th century A. D. But today, Its current situation dates to the Mengucek principality in 13th century A. D. During the excavations since 2006, many findings has

* Prof. Dr. , Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

** Uzm. , Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Doktora Öğrencisi

been carried out in various material and types. Ceramics, coins, tiles, metal artifacts, pipes and stucco works can be mentioned in these findings. Among them, with the fragments of various vessels and glass works, mainly bracelets and beads have a special importance and place. Since the beginning of the excavation, a large number of bracelets fragments (1997 pieces) has been found in many different colors, body shapes and techniques.

In this paper, bracelets findings will be discussed with their dimensions, colors, body shapes and manufacturing techniques.

Key Words: Glass Bracelet, Divriği Citadel, Medieval, Sivas

1. GİRİŞ

Divriği Kalesi Kazısı cam bileziklerinin değerlendirileceği bu yazıda; kazı çalışmaları hakkında bilgi verilerek, 2006-2018 yılları arasında alanda bulunan cam bilezikler, yapım tekniği, renk, boyut ve süsleme özelliklerine göre değerlendirilecek ve tipolojik çözümlenmeleri yapılacaktır.

Divriği¹, Sivas'ın güneydoğusunda, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde, denizden 1250 m yükseklikte, Fırat nehrinin kollarından biri olan Çaltı ırmağı ile birleşen derenin vadi tabanında ve yamaçlarında yer alır. Şehrin ilk kurulduğu yer ise kuzeydoğu kısmında Çaltı vadisine çok dik yamaçlarla inen bir tepe üzerinde bulunan kale civarı ve etekleridir (Bağalmış, 1994, s. 452).

Divriği ile ilgili tarihi bilgiler, bölgenin Bizans-Sasani mücadelesine sahne olması ile başlar. Daha sonra Bizans-Arap çatışmaları söz konusudur. III. Mikhail'in, 9. Yüzyıl ortalarında gerçekleştirdiği Anadolu seferi sonucu bölge Bizans hâkimiyetine geçer (İşıltan, 1981, s. 218). Bugün haklarında çok bilgi bulunmayan Pavlikanlar'ın merkezi konumundadır (Turan, 1981, s. 55).

Bölgede ve Divriği'de kesin Türk hakimiyetinin ne zaman başladığı bilinmemektedir. Bununla birlikte 1071 Malazgirt Muharebesi'ni izleyen yıllarda Mengücek Gazi ya da oğulları tarafından ele geçirildiği düşünülmektedir (Sakaoğlu, 1971, s. 597; Turan, 1981, s. 81; Eken, 1993, s. 1).

¹ Divriği, Sivas iline bağlı ilçe merkezi. Fırat kollarından Çaltı Suyu'nun kıyısındadır ve adı, gerçekte, bu topografyasını yansıtıyor. Kasabanın tarihsel adı Bizans çağında özellikle **Tephrike** biçiminde kullanılmıştır. "Bol su, gür su" anlamındaki Anadolulu sözcüğün **Ab-ra, Abphra, Ebra, İbra** gibi çeşitlemeleriyle karşılaştığımız için **Tephrike** adındaki **ephr (a)** bölümünün de o çeşitlemelerden birini yansıttığını görebiliyoruz. Aynı yerleşimin adı, Arap kaynaklarında **Aprike** biçiminde kullanılmıştı; demek adın, Ermeni ağzında, baştaki D-'si ihmal edilen **Aprig** yani **Apr (a)-ig** diye bir çeşitlemesi de varmış (Umar, 1993, s. 218).

1142'de, Mengücek Devletinin parçalanmasından sonra, Mengücek Süleyman Şah'ın payına düşen Divriği, Mengücekoğulları'nın Divriği kolunun başkenti olur. 13. yüzyılın ikinci çeyreği içerisinde Anadolu Selçuklu Devletinin hakimiyet alanı içerisindeydi.

14. yüzyıl başlarından sonlarına kadar Divriği'nin tarihine dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu yüzyılda Sivas, İlhanlılara sonra da Eretnaogullarına tabi olmasına rağmen, Divriği Memlûkluların elindedir. Bu arada 14. yüzyıl sonlarında Yıldırım Bâyezid'in bölgedeki seferleri sırasında Osmanlı topraklarına katılan Divriği, yaklaşan Timur tehlikesinden dolayı Memlûklularla yapılan ittifakla tekrar Memlûklulara bırakılmıştır. Divriği, ancak Mercidabık zaferi (1516) sonrası kesin olarak Osmanlı Hâkimiyetine geçmiştir (Eken, 1993, s. 2).

Türk dönemi öncesine dair bilinenler oldukça sınırlıdır. Kale, biri 9. Yüzyıl diğeri ise 13. yüzyıl ikinci çeyreğinde inşa edilmiş olan iki sura sahiptir. İç kale suru bütünü ile günümüze gelememiştir ancak mevcut izler nedeni ile yeri bilinmektedir. Dış sur, üzerinde bulunan kitabeler nedeni ile 1230-1252 yıllarına tarihlendirilir ayrıca kalenin ana kapısında, 15. Yüzyıla ait, iki de Memluklu vergi kitabesi bulunmaktadır.²

Alan içerisinde Kale Camisi dışında, iki kaya mezar, bir sarnıçtan başka ayakta eser bulunmamaktadır. Kaya yapı detayları nedeni ile alanın M. Ö. 1. Binden itibaren yerleşime sahne olduğu değerlendirilmektedir. Yapılan kazılar sonucu, Urartu varlığına ilişkin bazı küçük eserler de ele geçirilmiştir³ (Foto. 1).

Divriği Kalesi Cam Bilezikleri

İnsanoğlu tarafından yapılan en erken el sanatlarından biri olan cam yapımının ne zaman başladığını kesin olarak bilinmemektedir. Bazı araştırmacılar seramikteki sırlama tekniğini cam yapımının ilk aşaması olarak değerlendirir.

Yüksek derecede ısıtıldığında yumuşayıp akıcı duruma gelen, soğuyunca ise katı bir hal alarak durgunlaşan inorganik bir madde olan cam; silis, potas, soda ve kirecin beraberce yüksek sıcaklıkta ergitilmesiyle elde edilen, saydam, yarı saydam veya opak, şekilsiz, kristalleşmeden katıla-

² İkinci kitabe, 2010 yılı çalışmaları sırasında açığa çıkmıştır. Özellikle 3. satırın bilerek tahrip edilmiştir (Eser-Akay, 2011, 437).

³ Divriği Kalesi Kazısı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Eser ve Acara Eser, 2008, s. 247-256; Eser, 2009, s. 38-42; Eser ve Akay, 2012, s. 437-446; Eser ve Akay, 2013, s. 415-426; Eser, 2014, s. 405-420, Eser ve Görür, 2015, s. 525-540; Eser vd. , 2017, 223-236

şan yapay bir bileşendir (Canav, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A. Ş. Cam Eserler Koleksiyonu, 1985, s. 19). Silisyum çok yüksek ısıda erir (2000 °C ve üstü) buna eklenen soda erime sıcaklığını 1400-1500 °C'ye düşürür ve bu sayede camın işlenmesini kolaylaştırır, kireç ise sertleşmeyi sağlar (Ormancı, 1990, s. 95).

Camın diğer malzemelerden en belirgin farkı erime noktası yerine yumuşama noktasına sahip olmasıdır. Ne tam bir sıvı ne de katı olan cam, ısı artışıyla doğru orantılı olarak sıvılaşır ve kolayca şekil verilebilir hale gelir (Küçükerman, 1985, s. 20).

Antik çağdan beri inşaat malzemesi, süs eşyası, aydınlatma araçları gibi çeşitli işlevlerde kullanılan cam, başlangıçtan günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçmiş ve her dönemde farklı teknikler uygulanarak değişik form ve süsleme tarzları ortaya çıkmıştır. En erken cam bilezik örneği, Mısır'da II. Amenophis'in mezarında bulunmuş olup MÖ 15. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Karpuz, 2013, s. 249).

İslami dönem cam bilezikler konusunda bilgilerin kısıtlı olmasının en önemli sebepleri arasında, mezar hediyesinin olmayışı ve kazı alanlarında daha erken tarihli tabakalara ulaşılrken üst kısımda bulunan verilerin önemsenmeden küçük buluntular şeklinde ele alınması ve detaylı bilgi yer almaktadır (Spaer, 1992, s. 44).

2007-2018 yılları arasında yürütülen ve hala devam eden kazılar sırasında, çok sayı ve çeşitte buluntu açığa çıkarılmıştır. Bunlar içerisinde birazdan üzerinde durulacak olan cam bilezikler, sayıları ve teknik özellikleri ile dikkat çekerler. 2007-2018 yılları arasında toplam 1997 bilezik parçası bulunmuştur. Malzemenin kırılğan olması nedeni ile henüz tam eser ele geçirilmemiştir.

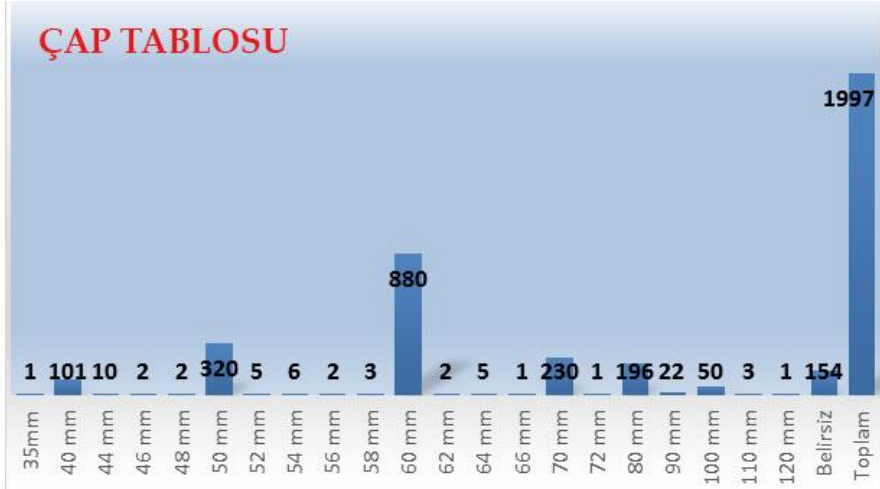
MÖ II. binden itibaren görülen cam bileziklerin boyutları, yapım ve bezeme özellikleri kullanıcısına bağlı olarak değişiklik gösterse de ilk bileziklerin çocuklar için üretildiği zamanla yetişkinler tarafından tercih edildiği görüşü hakimdir (Spaer, *The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palastine*, 1988, s. 60). Bileziklerin başlıca çocuklar ve kadınlar tarafından kullanılan bir süs eşyası olduğu kanısı, Sagalassos'ta ortaya çıkarılan Hıristiyan mezarlarındaki iskeletlerin yaşları ve cinsiyetlerinin belirlenmesiyle de doğrulanmıştır (Lauwers, Degryse, & Waelkens, 2010, s. 150). Yoğun bir şekilde kullanımı ise Geç Roma devrindedir. Daha sonra Bizans ve İslam sahasında da çok çeşitli biçimleriyle kullanılmıştır. Özellikle burmalı tipte olan bilezikler Orta çağ İslam dünyasında daha çok tercih edilmiştir.

Cam bileziklerin üretiminde, bileziği oluşturan halkanın iki ucunun birleşmesine bağlı olarak iki yöntemden söz edilebilir. Bunlardan ilki camın eriyik halde bulunduğu potadan noble yardımı ile alınıp iki taraftan çekilip uzatılarak kerpeten benzeri bir aletle birbiri üstüne yapıştırılmasıyla elde edilir. Bu şekilde yapılmış örneklere de dikişli (eklentili) bilezik (Foto. 2) denilmektedir (Spaer, *The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palastine*, 1988, s. 52; Shindo, 2001, s. 77). Çoğu zaman bu bölümde yuvarlatılmış toka veya yılan başına benzer bir görünüm ortaya çıkmıştır. Bu yapıştırma işlemi sonrası bazı örneklerde uçlar törpü benzeri bir aletle düzeltilecek daha belirsiz hale getirilmiştir (Foto. 3). Yapılan yeni çalışmalar, cam çubuğun önceden bilezikler için hazırlandığı ve süslemesinin tamamlanmasının ardından ısıtılarak bilezik formuna kavuşturulduğunu ileri sürmektedir (Coşkun, 2017, s. 149).

İkinci teknikte ise yine noble yardımıyla alınan bir miktar cam, demir bir çubuğa geçirilerek istenilen büyüklüğe gelene kadar sürekli çevrilmektedir. Bu tip bilezikler de dikişsiz bilezikler olarak adlandırılır (Foto. 4). Bunun nedeni bileziğin birleşim uçlarının belli olmaması ve tek parça halinde üretilmesidir (Spaer, *The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palastine*, 1988, s. 52).

Dikdörtgen ve üçgen kesitli eksiz bileziklerin cam çubuğunun kalıba basılması (Foto. 5) ya da bir yüzeyde sıkıştırılmasıyla elde edildiği düşünülmektedir (Baykan & Baykan, 2012, s. 47). Bütün bir parça ele geçmediği için yapım tekniği hakkında bilgi vermek çok doğru olmaz ancak ek yeri belirgin parçalar bulunmaktadır bu da bize bu yöntemin kullanıldığını gösterir. Fakat ek yeri belirgin olmayan tekniğin kullanılmadığı anlamına gelmez.

Bilezik çaplarının 35-120 mm arasında değiştiği görülmektedir. 60 mm ve sonrası yetişkinler, 35 ve 50 mm çapındaki örnekler ise çocuklar için yapılmış olmalıdır.

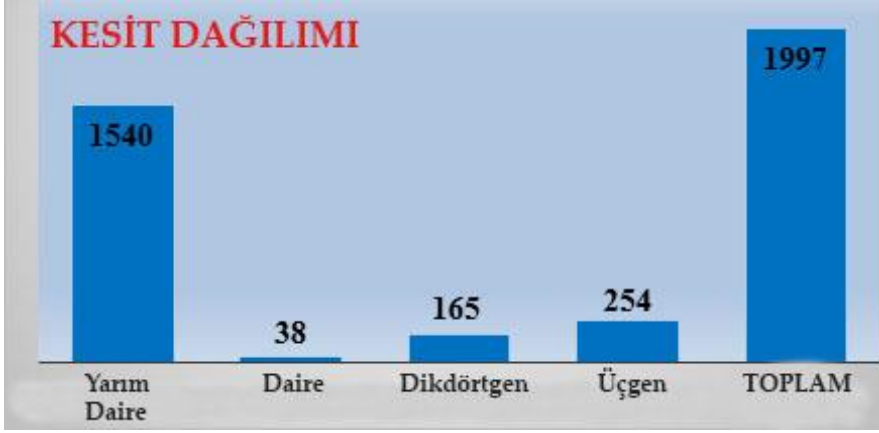

Grafikten de anlaşılacağı üzere ele geçen bileziklerin büyük çoğunluğunu 60 mm çapındadır.

Anadolu'da Bizans ve İslami dönem cam bilezikler üzerine yapılan araştırmalarda, bilezik ölçülerinin birbirine yakın olduğu ve Ani'de (Çoruhlu & Oktay Özlem, 2011, s. 159), Kubad-Abad'da (Uysal, 2009, s. 459), Yumuktepe'de (Koroğlu, 1998, s. 290), Kadıkalesi'nde (Çakmakçı, 2012, s. 122), Gevale Kalesi'nde (Yılmaz, 2017, s. 51), Marmaray Kazısı'nda (Gümüş, 2009, s. 17-24) bulunan bilezik örneklerinde ölçülerin genellikle 50-90 mm arasında olduğu görülmektedir.

Bileziklerin kesitleri yapım tekniği ve genellikle yapım tekniği ile şekillenen süslemeye bağlı olarak daire, yarım daire, dikdörtgen ve üçgenlerdir. Yarım daire kesit en çok tercih edilen olmuştur.

Dairesel ve yarı dairesel kesitli bilezikler İslami dönemde yaygındır ve düz kesitler nispeten nadir olarak görülür. En önemli değişim üçgen kesitli bileziklerin gelişimidir. Üçgenin sivri ucu bazı örneklerde net olarak kendini gösterirken bazı örneklerde hafif yuvarlaktır bazen de bileziğin yapımında bir uç yokken aplike edilen cam ipliği, bir çıkıntı şeklinde üçgen kesit verir (Spaer, 1992, s. 47).

Camı renklendirmek için ise çeşitli metal oksitler kullanılır (Canav, 2013, s. 2). Bu metal oksitler ve cama verdikleri renkler şu şekildedir:

Bakır; yeşil, turkuaz ve mavi, demir; yeşil, mavi, sarı, kobalt; koyu mavi, açık mavi, magnezyum; mor, eflatun, gümüş; sarı, altın; pembe, kırmızı, çinko-fosfat-kalay; beyaz, opaktır.

Buluntular, grafikten de anlaşılacağı üzere büyük çoğunlukla siyah, turkuaz ve kahverengidir. Bunun yanında yeşil, mavi, sarı, pembe, beyaz renk kullanılmıştır (Foto. 6).

Madenlerin kullanım yoğunlukları ekonomi ile ilgilidir. Cama renk katması amacı ile kullanılmış olan madenler içinde en az kullanılanları diğerlerine göre daha pahalı olan altındır. Bu nedenle pembe ve kırmızı (Foto 7) renklerde camlar antik camlar içinde oldukça az rastlanılan bir grubu oluşturmaktadır (Çakmaklı, 2007, s. 10).

SÜSLEME

Spiral Sarma/Burma: İslami dönemde en yaygın görülen bilezik tipidir. Çubuk şeklindeki cam hamuru henüz sıcakken belirli yönde ve istenilen sıklıkta kıvrılması ya da burulması ile yapılmaktadır (Foto. 8). Bu tip bileziklerde kesit çoğunlukla daireseldir.

Aplike: Cam sıcakken yine camdan yapılmış sıcak halde bezemenin bileziğin üzerine yapıştırılmasıdır (Foto. 9). İslâm çevresinde ve Mısır'da Koptlar'ın işleri arasında da rastlanır.

Spiral Sarma-Aplike: Her iki teknik bir arada kullanılır (Foto. 10).

Spiral İplik Sarma: Cam ılıkken değişik renklerde hazırlanan cam iplikleri, ısıtıldıktan sonra bir veya birkaç renkteki cam ipliği bileziğin üzerine geniş aralıklarla diyagonal olarak sarılır (Foto. 11).

Paralel İplik Sarma: Cam ılıkken değişik renklerde hazırlanan cam iplikleri, ısıtıldıktan ve eserin üzerine aynı doğrultuda yan yana yerleştirildikten sonra kaynaştırılır. Aynı renkte birkaç cam lifi bileziğin üzerine sarılır (Foto. 12).

Yedirme Tekniği: Bileziklerin bezemesinde görülen yedirme tekniği genelde aletle şekillendirme ile kullanılmıştır. Önce bir aletin ucuna alınan cam kendi eksenini etrafında çevrilerek tek parça halinde cam bilezik elde edilir. Sonrasında cam sıcakken, bileziğin üzerine eklenen kırmızı, turuncu gibi farklı renklerde cam çubuklar veya daha ince olan cam iplikleri ya da cam kırıkları düz bir yüzey üzerinde bileziğe yedirilerek düzleştirilir (Özgümüş, 2013, s. 12). Düzleştirilmeden önce bileziğin üzerine eklenen farklı renklerdeki camlar, aletle şekillendirilerek bezemede dalgalı çizgiler oluşturulmuştur (Foto. 13).

Çimdikleme/Aletle Şekillendirme: Camın sıcak durumdayken, kerpeten, maşa veya ince uçlu bir cımbızla biçimlendirilmesi işine çimdikleme denir (Foto. 14).

Soğuk Kesme-Kazıma-Tıraşlama: Bu yöntemlerin çarkın cam üretiminde kullanılmasıyla yaygınlaştıkları kabul edilir (Foto. 15).

GENEL DEĞERLENDİRME

Anadolu'da, Kars Ani kazılarında ortaya çıkarılan örnekler 11. -13. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Mavi, turkuaz, yeşil, kahverengi renklerinin görüldüğü bileziklerin geneli sade olup, cam ipliği bezemenin yapıldığı örnekler de bulunmaktadır (Çoruhlu & Oktay Özlem, 2011, s. 155-163). Kubad Abad Sarayı kazılarında bulunan cam bilezikler, ekli ve eksiz teknikte yapılmış olup, tipolojik olarak burma, paralel cam ipliği bezemeli, düz yüzeyle ve sırtı profilli olmak üzere dört grupta incelenmiştir. Bilezikler, sarayın kuruluşu ve kullanım süresi dikkate alınarak, Anadolu Selçuklu dönemine, 13. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Uysal, 2009, s. 500). Anadolu Selçuklu Dönemine tarihlenen diğer cam bilezik parçaları Aksaray Melik Mahmud Gazi Hanıgahı kazısında bulunmuştur (Deniz, 1999, s. 597; Gültekin, 2004, s. 52).

Divriği Kalesi Kazısında ele geçen bileziklerin tamamı dikkate alındığında; 60 mm çapındaki bileziklerin ilk sırayı aldığı, bu örneklerde yarım daire kesitin tercih edildiği görülmüştür. İstisnalar olmakla birlikte, her çap için çoğunluğun sağlandığı belli ölçü kriterleri bulunduğu tespit edilmiştir. Örneğin; 60 mm çapındaki bileziklerin büyük çoğunluğunda ise genişlik 6 mm kalınlık 4 mm olarak saptanmıştır.

Kazıda ele geçirilen bileziklerin bezemeleri aplike, aplike-spiral sarma, spiral iplik sarma, paralel iplik sarma, yedirme, çimdikleme, soğuk kesme şeklinde sıralanabilir. Bunların yanında tek renk, bezemesiz düz yüzeyle ya da yivli örnekler de yoğunluktadır. Malzemenin genel durumu değerlendirildiğinde toprak altında uzun süre neme maruz kalmalarından dolayı birçok parçada irizasyon denilen pul pul dökülmeler görülmektedir.

Anadolu ve Anadolu dışı benzer örnekleriyle karşılaştırıldığında; Filistin Hırbet El-Minyeh'te bulunan bilezikler 13. yüzyıla (Foto. 16), Metropolitan müzesinde bulunan örnek 13. yüzyıla (Foto. 17), Melik Mahmut hanıkahında bulunan bilezik Anadolu Selçuklu Dönemine (Foto. 18), Ani kazısında bulunan örnek 12-13. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Foto. 19). Bir

örnekte soğuk kesme tekniği ile bezeme yapılmış olması, çark kullanımının varlığını göstermesi açısından önemlidir. Benzer örnekleriyle karşılaştırıldığında 12-13. yüzyıla tarihlenmek mümkündür. Dolayısıyla şu an için elimizdeki buluntuları 12-13. yüzyıla tarihlenebilir.

Bileziklerin azımsanamayacak bir grubunda üretim hatası bulunmaktadır (Foto. 20). Yerel bir üretim var mı sorusunu akla getirebilir ancak henüz bunu destekleyen bir veri bulunamamıştır. Kalenin henüz açılmamış birçok alanı olduğunu göz önünde bulundurarak, önümüzdeki yıllarda yapılacak çalışmalarda ulaşılan yeni veriler ışığında bunu çözmek mümkün olacaktır. Bu çalışma bir ön değerlendirme olup, konu ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

2006 yılında Prof. Dr. Erdal Eser başkanlığında yüzey araştırmasıyla başlayan ve 2007’de bakanlar kurulu kararlı bir kazıya dönüşen ve halen devam eden Divriği Kalesi Kazısı’nı destekleyen Kültür Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi’ne teşekkürlerimizi sunarız.

FOTOĞRAFLAR VE ÇİZİMLER

Foto. 1 Divriği Kalesi Genel Görünüş

Foto. 2 Ek Yeri Belirgin (Dikişli) Bilezik Yapımı (Baykan & Baykan, 2012)

Foto. 3 Ek Yeri Belirgin Bileziklere Bir Örnek

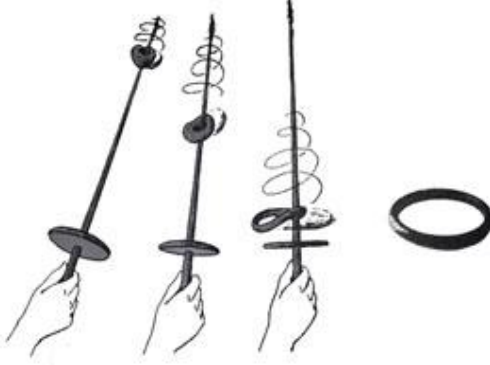

Foto. 4. Ek Yeri Belirgin Olmayan (Dikişsiz) Bilezik Yapımı

Foto. 5 Kalıpla Ek Yeri Belirgin Bilezik Yapımı (Baykan & Baykan, 2012)

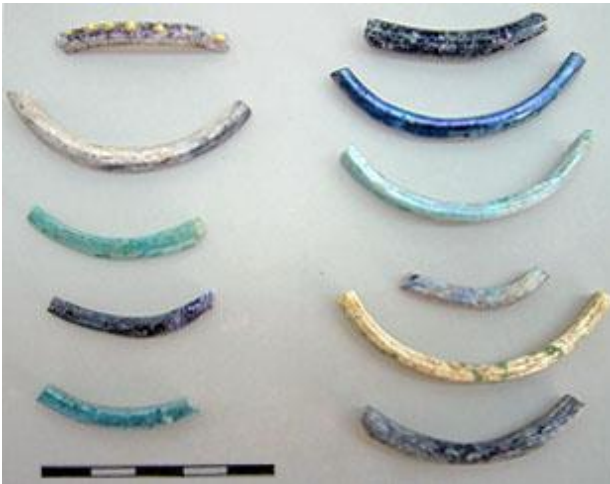

Foto. 6 Genel Renk Dağılımı

Foto. 7 Kırmızı Rengin Kullanımı

Foto. 8 Spiral Sarma/Burma

Foto. 9 Aplike

Foto. 10 Spiral Sarma-Aplike

Foto. 11 Spiral İplik Sarma

Foto. 12 Paralel İplik Sarma

Foto. 13 Yedirme Tekniği

Foto. 14 Çimdikleme/Aletle Şekillendirme

Foto. 15 Soğuk Kesme

Foto. 16 Filistin Hirbet El-Minyeh (Spaer, 1992) 13. yy Memlûklı

Foto. 17 NY Metropolitan Müzesi (Carboni, 1994) Memlûklı

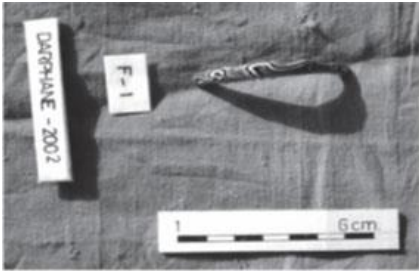

Foto. 18 Melik Mahmut Gazi Hanıkahı (Gültekin, 2004) Anadolu Selçuklu Dönemi

Foto. 19 Ani Kazısı, Mezar Anıtı 12-13. yy

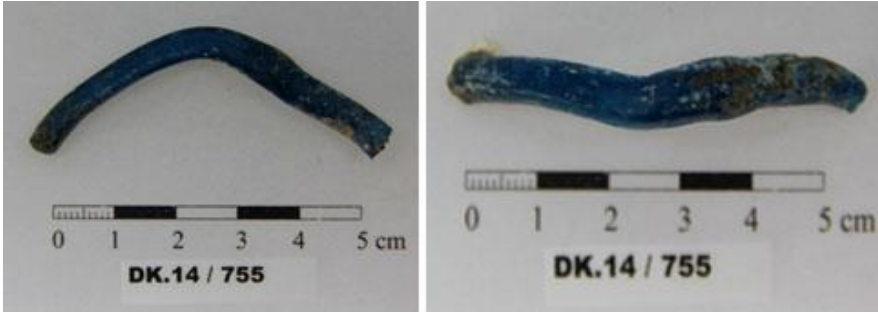

Foto. 20 Üretim Hatası

KAYNAKLAR

- Bagalmış, A. "Divriği", İslam Ansiklopedisi C. 9, TDV, İstanbul, 1994.
- Baykan, Ceren ve Daniş Baykan. Eskiçağ'da Cam, İstanbul, 2012.
- Canav, Üzlifat. Çağlar Boyu Cam Tasarımı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.
- . Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A. Ş. Cam Eserler Koleksiyonu, T. Ş. C. F. A. Ş. Belge ve Bilgi Merkezi, İstanbul, 1985.
- Coşkun, Tümay Hazinesar. "Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Bizans Cam Bilezikleri: Anaia Üretimi Bileziklerin Yapımına İlişkin Gözlemler" TÜBA-KED, 16, s. 149-150, 2017.
- Çakmakçı, Zeynep Oral. "Kuşadası-Kadıkalesi Kazılarında Süs Amaçlı Cam Objeler: Boncuklar ve Bilezikler", II. ODTÜ Arkeometri Çalıştay/6-8 Ekim 2011 (Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar), s. 114-135, Ankara, 2012.
- Çakmaklı, Ömür Dünya. "Uşak Arkeoloji Müzesinde Korunan Roma Dönemine Ait Cam Eserler", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

- Çoruhlu, Yaşar ve Oktay Özlem. "2006-2009 Kars-Anı Kazılarında Ortaya Çıkarılan Cam Bilezikler Üzerine". XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 20-22 Ekim 2010, s. 155-163, Konya, 2011.
- Deniz, Bekir. "Aksaray-Melik Mahmud Gazi Hangahı (Darphane) Kazısı-1997", XX. Kazı Sonuçları Toplantısı II 25-29 Mayıs 1998- Tarsus, s. 597 Ankara, 1999.
- Eken, Gökhan. Fiziki, Sosyal ve İktisadi Açından Divriği (1775-1845), (Basılmamış) Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1993.
- Gültekin, Eser. "Aksaray-Melik Mahmud Hangahı (Darphane) Kazısı". Sanat Tarihi Dergisi (Aydoğan Demir'e Armağan) S. XII/1, s. 43-60, 2004.
- Özgümüş, Üzlifat Canav. "Late Roman/Early Byzantine Glass Finds from the Marmaray Rescue Excavation at Sirkeci", Late Roman/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean, s. 17-24, 2009.
- İşiltan, F. Bizans Devleti Tarihi, Ankara, 1981.
- Karpuz, Gül Geyik. "Cam Bilezik Araştırmaları zerine Bir Deneme", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı C. 6. S. 25, s. 249-255, 2013.
- Köroğlu, Gülgün. "Selected Medieval Glass Artifacts from Yumuktepe Mound", Studi di Antichita. Vol. 11, s. 283-294, 1998.
- Küçükerman, Önder. Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığında Örnekler, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985.
- Lauwers, V. , P. Degryse ve M. Waelkens. "Middle Byzantine (10th-13th century A. D.) glass bracelets at Sagalassos 8SW Turkey)", Glass in Byzantium-Production, Usage, Analyses, International Workshop Organised by the Byzantine Archaeology Mainz. 17- 18 of January 2008. Mainz: Romisch-Germanisches Zentralmuseum, s. 145-152, 2010.
- Ormancı, Remzi. "Cumhuriyet Dönemi Türk Camcılığı", I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu (26-27 Nisan 1988), T. Ş. C. F. A. Ş. Belge ve Bilgi Merkezi, s. 95, İstanbul, 1990.
- Özgümüş, Üzlifat Canav. Çağlar Boyu Cam Tasarımı. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2013.
- Sakaoğlu, Necdet. Türk Anadolu'da Mengücekoğulları. İstanbul, 1971.
- Shindo, Yoko. "The Classification and Chronology of the Islamic Glass bracelets from al-Tur Sinai", Cultural in the Arab World, Senri Ethnological Studies No. 55. Osaka, s. 73-100, 2001.
- Spaer, Maud. "The Islamic Glass Bracelets of Palestine: Preliminary Findings". JGS. Vol. 34, s. 44-62, 1992.
- . "The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palastine". JGS. Vol. 30, s. 52, 1988.
- Turan, Osman. Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi. İstanbul, 1981.

Uysal, Zekiye. "Kubad Abad Sarayı Kazılarında (1981-2004) Bulunan Cam Bilezikler", Türk Dünyası Araştırmaları Prof. Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı, s. 493-504, 2009.

Yılmaz, Ahmet Yavuz. "Gevale Kalesi Cam Bilezik Buluntuları (2013-2015)", XX. Uluslararası Orta çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri I 02-05 Kasım 2016, s. 49-61, 2017.

DİVRİĞİ KALESİ KAZISI METAL BULUNTULARI

Metal Finds From Divriği Castle Excavations

Derya Acar*, Meryem Acara Eser**

ÖZET

Divriği Kalesi'nde 2006-2018 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarında ele geçen metal buluntular, yoğun olarak, Sultan Kapısı, Ana Kapı, Bayrak Bölgesi ve Mağara Bölgesi alanlarında ele geçmiştir. Kale'nin jeolojik ve coğrafi durumu nedeniyle alanda stratigrafik bir kazı yapmak mümkün olmadığından, buluntuların tarihlendirilmesi benzer örnekler ile karşılaştırarak ve kalenin tarihçesi, kalede egemen olan gruplar göz önüne alınarak yapılmıştır. Yapılan tarihlendirmeler sonrasında Geç Roma-Erken Bizans, Beylikler, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait metal eserler tespit edilmiştir.

Bu çalışmada katalogta 35 obje incelenmiş, ayrıca kataloga alınmayan objelerden de değerlendirmede söz edilmiştir. Kişisel kullanım eşyaları başlığında yüzük, madalyon ve tokak/kemer tokası; aydınlatma araçları başlığında kandil ve şamdan; terzi dikiş araç gereçleri başlığında yüksük, makas, makara ve düğme; ölçü-tartı araçları başlığında cep terazisi ve ağırlıklar; ayrıca çanlar ve çingiraklar; diğer buluntular başlığında ise haç, kitap cildi bağlayıcı halka, mühür ve ejder başı gibi tek örneği bulunan objeler incelenmiştir.

İncelenen eserlerin malzemelerine bakıldığında; 1'i gümüş, 3'ü bronz ve 31'i bakır alaşımdır. Metal eserler, Divriği Kalesi'nde yaşayan toplumların günlük yaşamı, dini ve kültürü hakkında önemli veriler sunmaktadır. Ayrıca Kalenin tarihçesi ile karşılaştırıldığında, bölgede 6. yüzyıldan itibaren Hıristiyan ve Türk nüfusun yaşadığını gösteren metal buluntuların olması da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Divriği Kalesi, Metal, Bizans, Beylikler-Selçuklu, Osmanlı.

ABSTRACT

Metal finds, which were found in excavation works that were carried out in Divriği Castle between the years of 2006 and 2018, were detected predominantly

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı

** Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

from the areas of Sultan Gate, Main Gate, Flag Zone, and Cave Zone. Since it is beyond possible to carry out a stratigraphic excavation in the area due to the geological and geographical situation of the castle, the dating of the findings was made by comparing with similar examples while history of the castle was generated by taking into consideration of the dominant groups in the castle. In the sequel of mentioned datings, it was observed metal objects that pertain to Late Roman-Early Byzantine, Beyliks, Seljuk and Ottoman.

In this study, while 35 objects in catalogue are examined, the objects that are out of catalogue are mentioned in the consequence section. The finger ring, medallion, and buckle/belt buckle under the heading of personal use items, the candle and candlestick under the heading of lighting equipments, the thimble, shear, spool and button under the heading of tailor and sewing equipments, the pocket scale and weights under the heading of weighing equipments were examined while bells in seperate section and the cross, bookbinding, seal, dragon head, which were all single sample objects, under the heading of miscellaneous were examined.

When the materials of examined objects are considered, 1 silver, 3 bronzes, and 31 copper alloys appear. Metal objects provide valuable evidences about the daily life, religion and culture of the communities living in Divriği Castle. Besides, when compared with history of the castle, metal finds showing that the Christian and Turkish populations lived in the region since the 6th century have the importance.

Key Words: *Divriği Castle, Metal, Byzantine, Beyliks-Seljuk, Ottoman.*

GİRİŞ

Bu çalışmada; Divriği Kalesi'nde 2006-2018 yılları arasında, Sultan Kapısı, Ana Kapı, Mağara Bölgesi ve Bayrak Bölgesi alanlarında ele geçen metal buluntular incelenmiştir. Buluntular türlerine göre; kişisel kullanım eşyaları, aydınlatma araçları, mutfak eşyaları, terzi dikiş araç gereçleri, çanlar ve çingiraklar, ölçü-tartı araçları, mimari aksamlar, kapı ve pencere aksamları, mobilya aksamları, çiviler, savaş araçları ve diğer buluntular başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Alanda tabakalara göre buluntu değerlendirmesi yapmak mümkün görünmemektedir. Bunun nedeni, Kale'nin jeolojik ve coğrafi durumu nedeniyle alanda stratigrafik bir kazı yapılamamasıdır. Bu sebeple buluntuların tarihlendirilmesi, benzer örnekler ile karşılaştırarak ve kalenin tarihçesi, kalede egemen olan etnik gruplar göz önüne alınarak yapılmıştır. Bu bağlamda, Geç Roma-Erken Bizans, Beylikler, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait metal eserler tespit edilmiştir. Diğer buluntular gibi, me-

tal objeler de Divriği Kalesi'nde yaşayan toplumların günlük yaşamı, dini ve kültürü hakkında veriler sunması açısından önem taşımaktadır.

Kişisel Kullanım Eşyaları

Yüzükler

Divriği Kalesi kazılarında ele geçen yüzüklerin malzemesi bakır alaşımıdır. Kaş kısmında renkli cam veya yarı değerli taş kullanılmış örnekler de bulunmaktadır. Kalede dağınık alanlarda ele geçen yüzükler üç gruba ayrılarak incelenmiştir. Birinci grup; kaş kısmının halka üzerinde şekillendirilmesi ile yapılmış kendinden kaşlı yüzükler, ikinci grup; halka üzerinde metal kaş yüzeyi bezemeli yüzükler, üçüncü grup; yüzük halkasının üzerinde bulunan daire ya da oval biçimli kaşın içerisine cam veya yarı değerli taş yerleştirilmiş yüzüklerdir. Tamamı süs eşyası olarak kullanılmış bu yüzüklerden farklı işlevli tek örnek ok yüzüğüdür. ¹

Kendinden kaşlı yüzüklerde (1. grup); dikdörtgen (Kat. No. 1) ve yassı kesitli (Kat. No. 2) halkanın kaş kısmı, halkanın yükseltilmesi ile yapılmış oval biçimlidir. Kaş yüzeyi düz veya bezemelidir. Bu tip, erken ve orta Bizans dönemlerinde erkek yüzüklerinde yaygındır, ancak daha çok gümüş gibi değerli metallere yapılmış örnekler karşımıza çıkar. ² Halkanın yükseltilmesi ile yapılmış oval biçimli kaş yüzeyi düz-bezemesiz ilk örneğin (Kat. No. 1), yayınlarda benzeri tespit edilememiştir. Kaş yüzeyi üç şeride ayrılarak geometrik motifler ile bezenmiş örneğin (Kat. No. 2), Korint ve Boğazköy kazılarında benzerlerine rastlanmıştır. ³

Halka üzerine metal kaşın (kaynak veya lehim ile) birleştirilmesi ile yapılmış yüzükler (2. grup); dikdörtgen kesitli halka ve oval biçimli kaşa sahiptir (Kat. No. 3-4). İlk örneğin (Kat. No. 3), metal kaş yüzeyi üzerinde, içi noktalı daire motifleri bulunmaktadır. Merkezinde nokta bulunan daire motifleri, Bizans döneminde 4-6. yüzyıllar arasında yoğun olarak kullanılmakla birlikte, 10-12. yüzyıllar arasında da kendini tekrar eder. ⁴ Yüzüğün

¹ Ok atışı sırasında parmağın zarar görmesini engellemek amacıyla kullanılan bu yüzük türü, işlevsel olarak diğerlerinden ayrıldığı için gruplara dahil edilmemiştir.

² Bkz. Meryem Acara Eser, "Objects from Daily Life at Komana: Jewelry", *Komana Small Finds*, (Ed. D. Burcu Erciyas, Meryem Acara Eser), Ege Yayınları, İstanbul 2019, s. 82.

³ Korint örneği için bkz. Davidson 1952, Pl. 106, 1971 (11-12. yüzyıllar); Boğazköy örneği için bkz. Böhlendorf-Arslan, 2012, 365, Abb. 13, 9 (Orta Bizans dönemi).

⁴ Orta Bizans dönemine tarihlenen, yüzeyi noktalı daire motifleri ile bezeli yüzükler için bkz. Demetra Papanikola-Bakirtzi, *Everyday Life in Byzantium*, Athens 2002, s. 450-451; Dominique Collon ve Dorit Symington, "Metalwork", *Excavations at Kilise Tepe 1994-98*, (Ed. Nicholas Postgate, David Thomas), Vol. 1, British Institute, Ankara 2007, s. 520, Fig. 306, 2271.

tıpkı benzerleri Korint, Sardis, Smyrna/İzmir kazıları ile Selçuklu Uygarlığı Müzesi ile Kırşehir Müzesi koleksiyonlarında tespit edilmiştir. ⁵ Selçuklu dönemine ait ağırlıkların ve stilize hayvan biçimli tunç kilitlerin yüzeyinde de görülmesi, bu motiflerin sadece Bizans döneminde değil, Selçuklu döneminde de kullanıldığını göstermektedir. ⁶ Bu gruptaki diğer örneğin ise (Kat. No. 4), kaş yüzeyinde bulunan birbirini kesen içi noktalı daire motiflerine, Selçuklu dönemi ağırlıkları üzerinde de rastlanmaktadır. ⁷ Bu bağlamda, benzer örneklerine ve bezemelerine bakarak, bu gruptaki ilk yüzüğü (Kat. No. 3) Bizans veya Selçuklu dönemi, ikinci yüzüğü ise (Kat. No. 4) 12-13. yüzyıllar Selçuklu dönemi içerisinde değerlendirmek doğru olacaktır.

Taşlı yüzüklerde (3. grup); daire ya da oval biçimli kaş içerisinde, renkli cam dolgusu veya yarı değerli bir taş yer alır. Dikdörtgen (Kat. No. 5, 8) veya yassı kesitli (Kat. No. 6, 7) halkaların üzerinde daire ve oval biçimli renkli cam ya da taş bulunur.

Daire biçimli kaş yuvasında cam bulunan ilk örneğin (Kat. No. 5) tıpkı benzerleri Sardis ve Komana kazıları ile Kırşehir Müzesi koleksiyonunda tespit edilmiştir. Sardis ve Komana benzerleri Roma (?) dönemine, Kırşehir Müzesi'nde bulunan benzeri ise Bizans dönemine tarihlendirilir. Yüzüğün, Antik Rusya-Hazar bölgesinde 7. yüzyıla tarihlenen ve Avrupa'da erken Orta Çağ içerisinde incelenen benzer formdaki örneklerine de rastlanmıştır. ⁸

Bu gruptaki diğer iki yüzük (Kat. No. 6, 7), yassı kesitli halkalarının, kaş ile birleştiği yerde içi boş üçgen motifinin bulunmasıyla birbirlerine

⁵ Korint benzeri için bkz. Davidson 1952, Pl. 106, 1978 (12. yüzyıl); Sardis benzeri için bkz. Waldbaum, 1983, Pl. 48, 840 (Türk dönemi); Smyrna/İzmir benzeri için bkz. Ersoy 2019, 90, Res. 6 (Bizans dönemi); Kırşehir Müzesi'nde bulunan benzeri için bkz. Kaydu Akbudak vd. 2017, 532, Şek. 23, Env. No: 2008/54 (A), 533, Şek. 25, Env. No: 2008/53 (A) (Bizans dönemi); Selçuklu Uygarlığı Müzesi'nde bulunan benzeri için bkz. Selçuklu Uygarlığı Müzesi/Katalog C: 2, 237, 1, 2 (Selçuklu dönemi).

⁶ Bahsedilen Selçuklu dönemi ağırlık örnekleri için bkz. Garo Kürkman, "İslam Dönemi", *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, AKMED İstanbul 2002, s. 224- 227; Selçuklu dönemi stilize hayvan biçimli tunç kilitler için bkz. Ülker Erginsoy, *İslam Maden Sanatının Gelişmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978, 347, Res. 183. a.

⁷ Bahsi geçen Selçuklu dönemi ağırlık örnekleri için bkz. Yakup Ünlüer, "Niğde Müzesindeki Selçuklu Dönemine Ait Madeni Ağırlık Örnekleri", IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 26-28 Nisan 2017, Niğde, 402, Res. 6-10.

⁸ Sardis örneği için bkz. Waldbaum 1983, Pl. 49, 848; Komana örneği için bk. Acara Eser 2019, 96, Cat. No. 96; Kırşehir Müzesi örneği için bkz. Kaydu Akbudak vd. 2017, 532, Şek. 23, Env. No: 2008/54 (A), 533, Şek. 25, Env. No: 2008/53 (A); Antik Rusya-Hazar bölgesinde bulunan örneği için bkz. Zhilina 2017, 140, 3; Avrupa'da bulunan örneği için bkz. Crummy 1988, 10, Fig. 7, 1393.

benzerlik gösterir. Kaş yuvasında üçgen prizmal firuze renkli cam bulunan örneğin (Kat. No. 6) yayınlarda benzeri tespit edilememiştir. Kaş yuvasında daire biçimli sarı renkli cam bulunan (Kat. No. 7) yüzüğün ise Nişapur ve Balkanlar'da Romanya'nın İsaccea kasabasında tıpkı benzerlerine rastlanmıştır. ⁹ Nişapur'da bulunan benzeri İslam dönemine, İsaccea kasabasında bulunan ise benzeri 17-18. yüzyıllara tarihlendirilir. Spiral yivli kaş yuvasında altıgen prizmal cam bulunan örneğin ise (Kat. No. 8), yayınlarda benzeri tespit edilememiştir. Bu grup yüzükler, tıpkı benzer örnekleri ve halka-kaş biçimleri ile birbirlerine olan benzerliklerine bakılarak, Osmanlı dönemi içerisinde değerlendirilebilir.

İşlevi bakımından diğerlerinden ayrılan ok yüzüğü¹⁰ (Kat. No. 9), ok atışı sırasında parmak boğumunu yaralanmalardan korumak amacıyla sağ elin başparmağına takılan atış yüzüğüdür. Dikdörtgen kesitli halka ve üçgen biçimli kaş kısmından oluşan yüzüğün kaş yüzeyi, orta kısımdan çıkan rumi motifi ile bezenmiştir. ¹¹ Bu motif, 12-13. yüzyıllar arası Selçuklu ok yüzüklerinde sıklıkla karşımıza çıkar. ¹² Divriği ok yüzüğü, bezeme-

⁹ Nişapur örneği için bkz. Allan 1982, 67, 45; Romanya'nın İsaccea kasabasında bulunan örneği için bkz. Vasiliu 1995, 405, Pl. II, 2.

¹⁰ Osmanlıca, zingir zehgir veya şast olarak anılan ok yüzükleri, Arap kaynaklarında küştiban, İran kaynaklarında engüştivane olarak da geçmektedir. Okçulukta okun fırlatılma gücüne ulaşması için gereken gerilim yüksek olduğundan yayın çıplak elle kontrol altında tutulması olanaksızdır. Bu nedenle, okçunun sağ elinin baş parmağına geçirilen özel bir yüzüğe ihtiyaç duyulmuştur. Önceleri deri, kemik ya da geyik boynuzundan yapılan ve işleve yönelik olarak takılan bu yüzükler, zaman içerisinde üst rütbeli okçulara atfedilen bir onur nişanına dönüşmüş ve yapımında giderek maden, taş ya da fildişi gibi değerli malzemeler kullanılmaya başlanmıştır. Bk. Filiz Nurhan Ölmez ve Ali Kılınc, "Isparta Müzesindeki Osmanlı Dönemine Ait Bakır Eşyalar", *ARIŞ Geleneksel Türk Sanatları Dergisi*, 2015, s. 53-72, 67. Ayrıca bk. Filiz Nurhan Ölmez ve Halit Özdamar, "Bir Yüzüğün Öyküsü: Zihgir", *İdil Dergisi*, C. 6, S. 33, 2017, s. 1555-1579. Ok yüzükleri Osmanlı resim sanatında da görülmektedir. Minyatürlerde Osmanlı padişahlarının baş parmaklarına taktıkları ok yüzükleri için bkz. Serpil Bağcı, Filiz Çağman vd., *Osmanlı Resim Sanatı*, T.C. Kültür ve Turizm Yayınları, İstanbul 2006, s. 39, 15, s. 89, 53.

¹¹ Rumi'nin kelime anlamı "Anadolulu" demektir. Doğu Roma İmparatorluğu'ndan alınmasından dolayı, Anadolu'ya, "Diyar'ı Rum", burayı fethedenlere de "Rum Selçukluları" denmektedir. Bu sebepten Selçuklularda sevilerek kullanılmış olan bu motife, "rumi" denilmiştir. Motif, Selçuklulardan önce Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu ve diğer İslam sanatlarında da kullanılmıştır. Menşei Orta Asya hayvan üslubuna dayanan motif, çeşitli hayvan formlarının ayak, kanat, ağız ve kuyruk hareketlerinin stilize edilmesi ile ortaya çıkmıştır. Rumi motifi, dairevi bir çizgiye "S" kıvrımı yapan çizginin birleşmesi ve tabanına da bir sap eklenmesi ile oluşturulur. Taş, maden, ahşap, tezhip, çini gibi birçok malzeme üzerinde çeşitli rumi örnekleri yapılmıştır. Bkz. Zekeriyâ Şimşir, *Konya Selçuklu Medreseleri Çinilerinde Kullanılan Motifler*, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1990, s. 7-8.

¹² Örnekler için bkz. Selçuklu Uygurluğu Müzesi/Katalog, C: 2, s. 242, 1, s. 244, 2, 3.

si ve tıpkı benzerleri ile Selçuklu dönemine (12-13. yüzyıllar arası) tarihlendirilmiştir.

Yüzüklerde değişen çaplar, biçimler ve bezemeler göz önüne alındığında takanların kimlikleri hakkında kesin bir fikir öne sürmek mümkün olmamaktadır. Aynı zamanda farklı parmaklara ve eklemlere takılarak kullanıldığından boyutlarının da farklılık göstermesi nedeniyle kullananları erkek, kadın ya da çocuk diye ayırt etmek zordur.¹³ Ancak Divriği' de ele geçen özenli işçilikli taşlı örneklerin (Kat. No. 5-8) ekonomik düzeyi iyi olan kişiler tarafından kullanılan yüzükler olduğu düşünülebilir. Kaliteli bir işçilik gösteren ve estetik kaygılar da taşıyan ok yüzüğü ise (Kat. No. 9), hediye olarak önemli bir kişiye verilmiş veya yine ekonomik düzeyi yüksek bir kişi tarafından kullanılmış olmalıdır.

Madalyon

Orijinalinde sikke¹⁴ olan, sonradan üzerine bir zincir deliği açılarak imparator tasvirli olan yüzün kolye olarak kullanıldığı anlaşılan madalyon (Kat. No. 10), Divriği Kalesi'nin erken dönem (6. yüzyıl) buluntularındandır. Sikkelerin zaman zaman asıl işlevlerini yitirdiği ve farklı amaçlara hizmet ettiği görülür. Antikçağda yuvarlak metallerin özellikle de altın ve gümüş gibi parlak olanlarının kötü ruhları uzak tuttuğuna, kemden, kötüden ve beladan koruduğuna duyulan inanç bu özellikteki sikkelerin amulet olarak kullanılmasına yol açmıştır. Kimi sikkeler ise ön ya da arka yüzlerinde taşıdıkları ikonografyanın ve lejandın koruyucu olacağı düşüncesiyle amulete dönüştürülmüştür. Amulet veya talismana dönüştürülen sikkelerin genellikle tedavülden kalkmış, alım gücü olmayan ya da sahte olanlarından seçildiği görülür. Söz konusu delikli ya da kulp takılmış sikkeler kolye, küpe, bileklik veya halhallarda beden üzerinde taşınarak koruyucu özelliklerinden fayda sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁵ Değerli

¹³ Bkz. Davidson 1952, s. 227.

¹⁴ Bizans sikkeleriyle ilgili seçilmiş yayınlar için bkz. Oğuz Tekin, *Bizans Sikkeleri. Byzantine Coins, Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul 1999; Kenneth W. Harl, *Kazılarda Bulunan Sikkelerin Tanınlanması İçin Rehber. Bizans (M. S. 498-1282)*, (Çev. Burçak Delikan), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002; Zeliha Demirel Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2009; Ceren Ünal, *Manisa Müzesi Bizans Sikkeleri*, Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa 2012.

¹⁵ Delinerek amulete dönüştürülmüş sikkeler sadece yaşayanların dünyasına ait bir olgu değildir. Antik dünyanın ölü gömme adetleri içerisinde özellikle de çocuk mezarlarında ölü hediyesi olarak bırakılmış olan delikli sikkelerden beklenen, çoğu zaman mezar sahibini korumasıdır. Delikli sikkeler üzerine yapılan bilimsel araştırmalar delik sayısının da kullanım şekliyle bağlantılı olarak değişkenlik gösterdiğini belirtmektedir. Buna göre tek delikli sikkeler üç gr-

madenden üretilmiş sikkeler söz konusu olduğunda ise yine aynı beklentiden dolayı soylu ve elit tabaka için mücevhere dönüştürülüp üstte taşındığı görülmektedir.¹⁶

Sultan Kapısı buluntusu bronz sikkenin, ön yüzündeki imparator büstü ve yazı okunamasa da arka yüzde 40 *nummi* değerini gösteren “M” harfi, her iki yanında birer yıldız, üstte bir haç ve altta şubeyi gösteren “ε” harfi bulunmaktadır.¹⁷ Madalyona dönüştürülen sikke, 6. yüzyıl Bizans sikkelerinin genel özelliklerini yansıtmaktadır.¹⁸ Sikke, Hıristiyanların bölgedeki varlığına işaret etmesi açısından önemlidir.

Toka/Kemer Tokaları

Divriği Kalesi kemer tokalarından 5’i bakır alaşım, 1’i ise gümüştür. Tokalar, Sultan Kapısı ve Mağara Bölgesi alanlarında ele geçirilmiştir.

Kemer tokalarında ilk örnek, oval formlu toka ile kemere bağlanan içi boş dikdörtgen çerçeve ve dilden oluşur (Kat. No. 11). Benzer formdaki örnekler Roma İmparatorluk Dönemi’nden itibaren bilinmektedir. Toka-

ba ayrılmaktadır: Sikkenin kolye ucu olacak şekilde görülmesi arzulanın imajın yukarısından delinenler, bileklikte ve halhalka ya da küpe ucu olarak kullanılmak üzere imajın duruşu göz ardı edilerek delinenler (ki burada söz konusu olan çoğu zaman sikkenin ya da sikke pulunun zarar göreceği kaygısıyla uygun alanın delinmesidir) ve son olarak da tam ortasından delinen sikkeler. İki delikli sikkeler; örneklerini sıklıkla Geç Antik Çağ’da Batı Avrupa’daki barbar kavimlerde görülmektedir. Sikkenin iki kenarında karşılıklı açılan iki delik, objenin bileklik olarak taşınmasına olanak vermek içindir. Kolye ucu takılmasına rağmen hemen altına açılan yana yana iki deliğin ise imajın düz durması için olduğu düşünülmektedir. Bu iki delik sayesinde sikke elbiseye dikilip sabitleniyor ve böylece kolye ucunun ters dönmesi engelleniyordu. Üç delikli sikkeler ise özellikle Tuna boyundaki Panonia ve Moesia gibi Roma İmparatorluğu’nun Balkanlardaki sınır bölgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu gruba dahil olan sikkelerden Carnuntun (Panionia Superiore) ve Viminacium’da (Moesia Superiore) bulunanlarda deliklerin kare ya da dikdörtgen oldukları göze çarpar. Sınırlı bir coğrafyada karşımıza çıkan yuvarlak olmayan üç deliğe sahip sikkelerin neyi ifade ettiği şimdilik bilinmemektedir. Üçten fazla delikli sikkeler; dört, beş ve altı delikli örnekleri bilinmesine rağmen nadiren karşımıza çıkmaktadırlar. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Dinçer Savaş Lenger, “Antikçağ’da Sikkenin Amulet ve Talisman Olarak Kullanımı”, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 3, 2018, s. 319, 322. Ayrıca konuyla ilgili kapsamlı yayın için bkz. Jean-Marc Doyen, “Entre Amulettes et Talismans, les Monnaies Trouées: ce qui se Cache Sous les Apparences”, *The Journal of Archaeological Numismatics*, 3, 2013, s. I-XXXIX.

¹⁶ Bkz. Lenger 2018, s. 318-319.

¹⁷ Sikkelerdeki imparator tipleri, darphaneler, kullanılan yazıtlar ve monogramlarla ilgili kapsamlı yayın için bkz. Zeliha Demirel Gökalp, Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

¹⁸ Erken Bizans dönemi sikkeleri için bkz. Ceren Ünal, “İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes, Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri 5. Yüzyıl Sonu-8. Yüzyıl Ortası”, *Bilim Eşiği 2 Sanat Tarihinde Gençler 2004 Semineri*, (Ed. Aslıhan Erkmen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005, s. 155-168.

nın benzerlerine Fustat, Kibyra, Patara, Anaia kazılarında ve Metropolitan Müzesi koleksiyonunda rastlanmıştır.¹⁹ Benzer örneklerine ve Kalenin tarihçesine dayanarak, Divriği buluntusu da erken Bizans dönemine (6-7. yüzyıllar) ait olmalıdır.

Kemer tokalarında ikinci örnek, içi boş dikdörtgen bir çerçeve ve üzerinde yer alan halkadan oluşmaktadır (Kat. No. 12). Tokanın tıpkı benzerlerine bakıldığında iki farklı kullanım biçimi olduğu görülür. İlkinde; aynı forma sahip karşılığı olan diğer tokaya uçları ejder motifi ile biten "S" biçimli kanca yardımı ile tutturularak kullanılmıştır.²⁰ İkincisinde ise; karşılığı olan diğer tokanın halka kısmı kanca biçiminde yapılı ve halkaya geçirilir. Bu tip tokalar, kemerin iki ucunda yer alır ve bele takıldıktan sonra, kanca yardımı ile halkalar birbirine geçirilerek belde kemerin sabitlenmesi sağlanır.²¹ Tokanın tıpkı benzerleri Karacahisar Kalesi ve Komana kazıları ile Ukrayna'da tespit edilmiştir.²² Karacahisar Kalesi kazılarında ele geçen tıpkı benzeri ejder biçimli kanca ile birlikte bulunmasından dolayı Selçuklu dönemine, Ukrayna'da Osmanlı tabakasında bulunan benzerleri 16. yüzyıl ile erken 18. yüzyıllar arasına ve Divriği örneğinde olduğu gibi tek başına ele geçen Komana benzeri ise stratigrafiye göre, Orta Çağ'a tarihlendirilmektedir. Bu bağlamda, tokanın farklı biçimlerde ve geniş bir coğrafyada, uzun dönemlerde kullanıldığı söylenebilir. Divriği örneğini ise, Orta Çağ içerisinde değerlendirmek mümkündür.

Sultan Kapısı'nda ele geçen daire biçimli, merkezi yarım küre formlu tokanın (Kat. No. 13), Anadolu dışında 17-18. yüzyıllara tarihlendirilen çok sayıda tıpkı benzeri tespit edilmiştir.²³ Kemer tokasının benzer forma

¹⁹ Fustat örneği için bkz. Bacharach ve Rodenbeck 2002, 201, Fig. 1; Kibyra örneği için bkz. Demirer 2013, Lev. VI, B16, Çiz. III, B16 (5-6. yüzyıllar); Patara örneği için bkz. Şahin 2018, Lev. 11, 29, B40 (5-7. yüzyıllar); Anaia örneği için bkz. İmrana Altun 2015, Lev. 41, 136; 14. 2, 14. 15; Metropolitan Müzesi koleksiyonunda bulunan örneği için bkz. Richter 1915, 333, 1088 (Roma dönemi).

²⁰ Bkz. Palalı 2015, 58, Lev. 21, 61.

²¹ Kemer tokasının kullanım şekli ve örneği için bkz. Propenko 2014, 186, Fig. 2.

²² Karacahisar Kalesi örneği için bkz. Palalı 2015, Lev. 21, 61; Komana örneği için bkz. Acara Eser 2019, 98, Cat. No. 43; Ukrayna'da bulunan örneği için bkz. Propenko 2014, 182, Şek. 1, b.

²³ Adygei, Gruzinka Xa mezar buluntusu (Rusya) örneği için bkz. Druzhinina 2014, 85, Fig. 3, 3, 4, 5 (17. yüzyıl); Moldova Ulusal Tarih ve Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda bulunan örneği için bkz. Abyzova, Ryabtseva 2007, 101, 2 (16-18. yüzyıllar); Köstence (Constanta-Romanya) Ulusal Tarihi ve Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda bulunan örnekleri için bkz. Mototolea 2016, 318, 1; 321, 7; 323, 10 (18. yüzyıl); Romanya'nın İsaccea bölgesinde bulunan örneği için bkz. Vasiliu 1995, 408, Pl. V, 1 (17-18. yüzyıllar); Romanya'nın Targuşor bölgesinde bulunan örneği için bkz. Custerea 1986, 302, Fig. 2, 2 (17-18. yüzyıllar); Bulgaristan'ın Karnobat bölgesinde bulunan örneği için bkz. Hristova 2006, 109, Res. 3.

sahip, Geç Bizans dönemine ait örneği de bulunmaktadır.²⁴ Bu tip tokaların en erken örneğinin Geç Bizans'a ait olduğu ve 18. yüzyıl Osmanlı dönemine kadar üretildiği ve halk tarafından kullanıldığı söylenebilir. Divriği örneği ise, benzer örneklerine dayanarak, 17-18. yüzyıl Osmanlı dönemine ait olmalıdır.

Sultan Kapısı'nda ele geçen, bir ucu üç yapraklı çiçek motifi ile sonlanan daire biçimli, kenarlarına çentikler ile dilimli bir görünüm kazandırılan tokenın (Kat. No. 14), Köstence Ulusal Tarihi ve Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda bulunan tıpkı benzeri 18. yüzyıla tarihlendirilmiştir.²⁵

Karşılıklı iki parçası da mevcut olan ve kareye yakın dikdörtgen biçimli, yüzeyi kazıma tekniğinde stilize üç servi ağacı ile bezenmiş tokenın (Kat. No. 15), Rusya'nın Azak bölgesinde ele geçen ve yüzeyi iki servi ağacı ile bezeli benzeri ve Targuşor'da bulunan form benzeri 18. yüzyıla tarihlendirilir.²⁶ Ayrıca, toka üzerindeki yan yana dizilmiş stilize üç servi ağacı kompozisyonuna, Victoria and Albert Museum koleksiyonunda bulunan 18. yüzyıla ait bir kumaş üzerinde de rastlanmaktadır.²⁷ Servi ağacı motifi Osmanlı sanatında sadece maden ya da kumaş üzerinde değil diğer sanat dallarında da yoğun olarak kullanılmıştır.²⁸ Kare biçimli, bir ucu di-

²⁴ Bkz. Papanikola-Bakirtzi 2002, 396, 488.

²⁵ Bkz. Mototolea 2016, 345, 45. Ayrıca, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonunda bulunan, daha büyük boyutlu olmakla birlikte benzer forma sahip, yüzeyi karanfil çiçekleri ile bezeli, Sultan III. Ahmet'in tuğrasını taşıyan (1703-1730) kemer tokası da bulunmaktadır. Eser, "yaprak formunda, üzeri kazıma ve kabartma tekniklerinde, 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı sanatında görülen Hint etkili vazodan çıkan çiçek ve yapraklarla bezelidir. Bu tokenın bezemesinde görülen karanfiller ise 16. yüzyılın ortalarında baş nakkaş olan Kara Memi'nin Osmanlı sanatına kazandırdığı naturalist çiçek çeşitlerindedir ve 18. yüzyılda kısmen devam ettirilen klasik dönem üslup özelliğidir. Kemer tokasının bir diğer dikkat çeken özelliği, tüm motiflerin yüzeyinin Osmanlı üretimi kuyum işlerinde sık görülmeyen parlak kırmızı renkte mineli olmasıdır."

²⁶ Rusya'nın Azak bölgesinde bulunan örneği için bkz. Kazanchy 2012, 24, Fig. 38; Targuşor'da bulunan örneği için bkz. Mototolea 2018, 29, Fig. 16.

²⁷ Benzer bezemeye sahip kumaş örneği için bkz. H. Feriha Akpınarlı ve Zeynep Balkanal, "16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1, 2012, s. 203, Şek. 51.

²⁸ Servi ağacı motifinin İslam dininde önemli bir yeri vardır. Motif gerek naturalist tarzda gerekse de stilize edilerek çeşitli sanat dallarında kendini göstermiştir. Mezar taşlarını süsleyen servi ebediyetin sembolüdür. Örnekleri için bkz. Ertan Daş, "Bozdoğan Mezar Taşları", *Sanat Tarihi Dergisi*, C. XIX, S. 2, 2010, s. 124, Foto. 10, s. 125, Foto. 11. Topkapı Sarayı'ndaki servi ağaçlı çini-kalem işi örnekleri için bkz. Semavi Eyice, *Topkapı Sarayı*, EPOCH Yayınları, İstanbul 1985, s. 38, 57; Özlem İnay Erten ve Oğuz Erten, *Turkish Tiles*, Silk Road Publications 2013, s. 84, 88. Servi ağacı motifli dokuma örneği için bk. Sultan Yurteri ve Filiz Nurhan Ölmez, "Türk Dokumalarında Ağaç Motifi", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi III. Cilt*, (Ed. Zeki Dilek vd.), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara

limli benzer formda tokaların, Geç Bizans dönemine ait örneği de bulunmaktadır.²⁹ Yine benzer form, 16. yüzyılın sonu-17. yüzyılın başına tarihlenen altın kemer tokasında da dikkat çeker.³⁰ Her ne kadar form olarak Bizans döneminde örnekleri karşımıza çıksa da Divriği örneği, süslemesi ile 18. yüzyıl Osmanlı dönemi içerisinde değerlendirilmiştir.

Kalede ele geçen tek gümüş toka (Kat. No. 16), dikdörtgen biçimlidir. Delik işi, telkari, granüle ve kazıma teknikleri ile süslenen tokanın form olarak tıpkı benzeri tespit edilemese de teknik ve motif benzerleri bulunmaktadır.³¹ Makedonya Müzesi koleksiyonunda bulunan yakın benzeri 19-20. yüzyıllara tarihlendirilirken, Balkanlar'da Lustica Bay koleksiyonundaki yakın benzeri ise 19. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Divriği örneği de teknik ve motif benzer örneklerine göre, 19-20. yüzyıllara tarihlenen geç Osmanlı dönemi eseridir.

Bu tür süs eşyaları, kalede yaşayan insan topluluğunun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını anlamaya yardımcı olur. Günlük yaşamda kullanılan takılar ve kemer tokaları, Kalede yaşayan grupların giyim kuşam tarzlarını ve zevklerini gösteren buluntulardandır. Gümüş toka (Kat. No. 16), zarif işçiliği ve gümüş gibi değerli bir madenden olması sebebiyle ekonomik durumu üst düzeyde bir kişiye ait olmalıdır.

Aydınlatma Araçları

Günlük yaşamda mekanların aydınlatılmasında, kandil ve şamdanlar aydınlatma aracı olarak kullanılmıştır. Boyut ve işlevlerine göre; masa üzerinde, elde taşınarak veya duvara/tavana asılarak kullanılmışlardır.

2008, s. 1469, Şek. 22. Sivil mimari örneği olan çeşme cephelerinde de servi ağacına rastlanmaktadır. Bkz. Burak Muhammet Gökler, Kocaeli Çeşmelerinde Batı Etkili Süslemeler", (Ed. Haluk Selvi vd.) *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV Bildirileri*, Cilt III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli 2018, s. 2123, Foto. 5, s. 2124, s. Foto. 8. Ayrıca serviler ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Cevdet Çulpan, *Serviler I-II*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1961.

²⁹ Örnek için bkz. Papanikola-Bakirtzi 2002, 396, 489.

³⁰ Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu'nda bulunan kemer tokası, Osmanlı döneminin kuyumculuk zevkini de gösterir nitelikte, kıymetli taşlar, altın tellerden oluşan yapraklı dallar ve çiçek biçimli yuvalara kakılan lâllerle süslüdür.

³¹ Makedonya Müzesi koleksiyonunda bulunan örneği için bkz. <https://uskup.yee.org.tr/tr/haber/uskupte-makedonyada-osmanli-donemi-sehir-kadin-kiyafetleri-sergisi> (Image 11); Lustica Bay koleksiyonunda bulunan örnek için bkz. <http://www.antiquesstankovic.com/file-manager/file/Antique%20Montenegrin%20Jewellery.pdf?context=mosdoc> s. 9; Ayrıca, 19. Yüzyıl Osmanlı dönemine ait, benzer telkari, granüle bezemeli gümüş tepelik örneği için bkz. Ercan Çalış, Alanya Atatürk Evi ve Müzesi'nde Sergilenen Bir Grup Madeni Takı, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 36, 2017, s. 181, 182, Res. 1, 2.

Kandil

Divriği Kalesi kazılarında ele geçen, bakır alaşım kandil (Kat. No. 17), konik formludur. Gövde, altı dikdörtgen levhaya ayrılmış, delik işi bitkisel motifler ile bezenmiştir. Kandille birlikte ele geçen dört parça boru şeklindeki fitil haznesi, birbirinin içine geçerek omuz kısmının merkezine yerleştirilmiş olmalıdır. Gövdesinin alt kısmında görülen geçme motiflerinin benzerleri Selçuklu şamdanlarında da karşımıza çıkar. ³² Bizans döneminde 9. yüzyıldan itibaren bu tür eserlerin yapımında bakır gibi daha kolay elde edilebilen madenler tercih edilmiştir. ³³ Dövme tekniği ile yapılan erken İslam dönemine ve Selçuklulara ait, delik işi tekniği ile süslü kandillerin üzerinde karşımıza çıkan geometrik motifler, kare, üçgen, daire, sekizgen gibi formlardan geliştirilmiştir. ³⁴ Bağımsız motiflerin keşilmesiyle ya da çizgilerin uzayıp yön değiştirmesiyle, sonsuz olarak çoğalan geometrik desenlerin, dekoratif olmalarının yanı sıra, sonsuzluk kavramını sembolize etmeleri nedeniyle de kullanıldıkları düşünülebilir. ³⁵ Bu bağlamda, Divriği Kalesi kandilinin de gövde alt kısmını dolaşan geçmeler ile süslemenin yanı sıra inançların yansıtıldığı, gövdenin delik işi olması ile de süslemenin yanı sıra yanan fitilden çıkan ışığın daha geniş bir alanı aydınlattığı ve bezemelerin de duvara yansıtıldığı söylenebilir. Divriği kandilinin yayınlarda tıpkı benzeri tespit edilememekle birlikte, aydınlatma araçlarında 9. yüzyıldan sonra malzemede bakırın tercih edilmesi, delik işi tekniği ve motifleri nedeni ile 12-13. yüzyıl Selçuklu dönemine ait olmalıdır. Benzeri tespit edilemeyen kandil, formu ve bezemesi ile belki de yerel üretimin ya da bir taşra atölyesinin eseriydi ancak bu düşünce şimdilik sadece olasılık niteliğindedir.

³² Çan gövdeli Selçuklu şamdanlarının alt kısmında görülen geçme motifleri için bkz. Lütfiye Gökteş Kaya, 13. -14. Yüzyıllara Ait Çan Gövdeli Şamdanların İncelenmesi, (Basılmamış) Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001, Levhalar, 1 a. Konya 388 env. no. lu şamdan, 17 a. Türk ve İslam Eserleri Müzesi (TİEM) 107 env. no. lu şamdan, 46. TİEM 2958 env. no. lu şamdan, 60. Konya 389 env. no. lu şamdan, 67 a. Bursa 635 env. no. lu şamdan.

³³ Bkz. Meryem Acara, "Bizans Döneminde Maden Aydınlatma Araçlarının Kullanımı ve Orta Bizans Dönemi Polykandilionları", (Ed. Nermin Şaman Doğan), *Ortaçağ'da Anadolu. Prof. Dr. Ayınur Durukan'a Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 2002, s. 27.

³⁴ Anadolu Selçuklularına ait delik işi kandiller için bkz. Erginsoy 1978, s. 311, Res. 164, s. 392, Res. 194. a.

³⁵ Bkz. Erginsoy 1978, s. 128-130.

Şamdan

Şamdanlar, en yalın anlamıyla üzerine mum yerleştirilen aydınlatma araçlarıdır. Kalede ele geçen bronz şamdan parçalarının (Kat. No. 18), birbirine ait oldukları kırılma yerlerinin profillerinden anlaşılmaktadır. Parçalardan biri içi boş, uzun silindirik, boru biçimindedir ve yüzeyi bezemesizdir. Diğer parça daha kısa, kavisli ve profillidir. Üzerinde yer alan 3 cm uzunluğundaki vidalı kısım ile olasılıkla şamdan tabağı ya da kaideye geçirilmesi sağlamıştır. Şamdan formları genel olarak içbükey ve dışbükey kavislerden (boğum) oluşmuştur ve birbirlerine benzerlik gösterirler.³⁶ Divriği örneğinin kısa, kavisli ve profilli parçası, erken Bizans dönemine (6. yüzyıl) tarihlenen bir şamdan ile benzerlik göstermektedir.³⁷ Bu bağlamda, şamdanın kırık ve eksik ele geçmesinin yanı sıra tek parçasının benzerinin tespit edilebilmesi sebebiyle Orta Çağ'a ait olduğunu söyleyebiliriz.

Terzi Dikiş Araç Gereçleri

Yüksükler

Yüksükler, dikiş sırasında parmağın ucuna takılarak, iğnenin parmağa zarar vermeden itilmesini sağlayan, silindirik biçimli, terzilerin vazgeçilmez metal dikiş aparatlarıdır. Çoğunlukla bronz ve bakır alaşım malzemedir yapılan yüksüklerin yüzeyinde, iğnenin kaymasını önlemek amacıyla yapılmış küçük nokta biçimli çukurlar ve çentikler görülmektedir.³⁸

Yüksükler, Bizans döneminde iki farklı tipte üretilmiştir; parmak ucuna oturan kısmı kapalı (I) ve açık (II) yüksükler. Bizans dönemi içinde incelenen, ucu açık yüksüklerin yayınlanmış örneklerinin, kapalı uçlu yüksüklere göre sayıca daha fazla olduğu görülmektedir.³⁹

Sultan Kapısı buluntusu yüksüğün (Kat. No. 19), üst kısmı bombeli, gövde üzeri nokta şeklinde çukurlar ile bezelidir. Florida Müzesi koleksi-

³⁶ Şamdan örnekleri için bkz. Mustafa Çetinaslan, "Konya Sahip Ata Vakıf Müzesi'nde Sergilen Vakıf Şamdanlar", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 15, 2016, s. 329-359.

³⁷ Benzer örnek için bkz. Ayşe Mina Esen Koleksiyonu, Necdet Bezmen Seçkisi, *Hayat Ağacı. Tree of Life*, Boyut Matbaacılık, İstanbul. Koleksiyon No. 904.

³⁸ Yüksüklerle ilgili ayrıntılı bilgiyi M. C. Beaudry vermektedir. Araştırmacı, İslam tipi yüksüklerini; *Türk-Slav tipi yüksükler*, *İspanyol-Fas tipi yüksükler* ve *Abbasi-Levanten tipi yüksükler* olmak üzere üç gruba ayırmaktadır. Bu konudaki detaylı bilgi için bkz. Mary C. Beaudry, *Findings The Material Culture of Needlework and Sewing*, Yale University Press, London 2006, s. 92-93.

³⁹ Bizans dönemi ucu açık yüksük örnekleri için bkz. Davidson 1952, Pl. 79, 1285-1298; Waldbaum 1983, Pl. 17, 240; Papanikola-Bakirtzi 2002, s. 371, 452, s. 373; İmrana Altun 2015, Lev. 119, 507, Lev. 120, 508, 510, 512. Bizans dönemi ucu kapalı yüksük örnekleri için bkz. Çakmakçı 2017, 57, Kat. No. 1, Foto. 1; Papanikola-Bakirtzi 2002, s. 371, 449 a-b-c.

yonunda, Kuban Nehri yakınlarında bir bölgede (Rusya) ve Anadolu'da Anaia'da benzerleri tespit edilmiştir.⁴⁰

Yüksüklerde diğer örneğin (Kat. No. 20), üst kısmı bombelidir. Gövde üzeri eşkenar dörtgen benzeri çukurlar ile bezelidir, alt kısmı ise sade bırakılmıştır. Gövde üzerindeki bezeme ile benzerlik gösteren Anaia'da bulunan benzeri için tarih belirtilmemişken, Kuban Nehri yakınlarında bulunan form benzeri ise 17-18. yüzyıllar arasında incelenmiştir.⁴¹

Yüksükler için benzer örneklerine bakılarak geniş bir coğrafyada kullanıldığı söylenebilir. Divriği Kalesi'nde ele geçen yüksükler, benzer örneklerle dayanarak Osmanlı dönemi (16-18. yüzyıllar arası) içerisinde değerlendirilebilir. Gerek kalenin 16. yüzyılda Osmanlı hakimiyetine geçmesi, gerek yine bu yüzyıllara tarihlenen başka buluntuların var olması, yapılan tarih önerisi için dayanak oluşturmaktadır. Ancak ülkemizdeki çeşitli kazılarda ele geçen ve müze koleksiyonlarında bulunan bu tür buluntuların çok az araştırmaya konu olması büyük eksiklik teşkil etmektedir.

Kazı buluntuları arasında ilginç bir örnek, farklı bezemeye sahip olan yüksüktür (Kat. No. 21). Silindirik formlu, üst kısmı düz olan yüksüğün, gövde üzeri nokta şeklinde çukurlar ile bezelidir. Gövdenin alt kısmı üç şeride ayrılmıştır. Üst ve alt şerit ikişer çizgi arasında art arda dizilmiş dikey çizgiler ile bezenmiştir. Ortadaki daha geniş şeritte ise art arda dizilmiş dokuz madalyon içerisinde Malta haçı tasviri bulunmaktadır. Orta Çağ ve sonrası döneme ait Anadolu kazılarında ve yayınlarda benzeri tespit edilememiş bu yüksük tipinin tıpkı benzerine Almanya'da rastlanmıştır. Araştırmacı E. Holmes, bu tip yüksükleri "Nuremberg Yüksüğü" olarak tanımlamaktadır. Nurembergli yüksük ustaları tarafından üretilen bu kendine has tarzı bulunan yüksük tipi, 16-18. yüzyıllar arasında ivme kazanmıştır. Nurembergli yüksük ustaları, üst kısmı bombeli olmayan düz yüksükler üretmişlerdir. Yüksüklerin alt kısmında bulunan şeritlerde ise çeşitli tarihler, yonca yaprağı, yıldız, haç gibi motifler kullanmışlardır. Bu motifler Nurembergli ustaların imzası niteliğini taşımaktadır.⁴² Holmes, yüksüğün, Almanya'da bulunan tıpkı benzer örneğini 16-17. yüzyıllara tarihlendirmiştir.⁴³

⁴⁰ Florida Müzesi koleksiyonunda bulunan örneği için bkz. Hill 1995, 89, Fig. 5 (18. yüzyıl); Kuban Nehri yakınlarında bulunan örneği için bkz. Kargin 2016, 177, Fig. 19, 16 (17-18. yüzyıllar); Anaia örneği için bkz. İmrana Altun 2015, Lev. 119, 506.

⁴¹ Anaia örneği için bkz. İmrana Altun 2015, Lev. 120, 515; Kuban Nehri yakınlarında bulunan örneği için bkz. Kargin 2016, 177, Fig. 19, 19, 21.

⁴² Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Beaudry 2006, s. 93-95.

⁴³ Bkz. Edwin Holmes, "Sewing Thimbles." *Finds Research Group Datasheet 9. Finds Research Group 700-1700, Norwich 1988.*

Almanya'da üretilen bu yüksük türü, olasılıkla bir tüccar tarafından Divriği'ye getirilmiş olmalıdır. Ayrıca Divriği Kalesi'nde bulunan, 17. yüzyıla ait, gümüş Hollanda parası⁴⁴ ve Sivas Kalesi kazılarında bulunan Nuremberg Jetonu, Sivas ve çevresine bu yüzyıllarda Avrupa'dan tüccar ve seyyahların geldiğini göstermektedir. Tüm bu bulgu ve veriler ışığında Divriği'de bulunan yüksüğün, 16-17. yüzyıllarda, Nuremberg'de üretildiği anlaşılmaktadır.

Makas

Makaslar da yüksükler gibi terzilere ait eşyalardan birisidir. Bir yarısı eksik olan makasın, orta kısmında bulunan boğumlu göbekten uzanan bir kolu, yarım daire biçiminde kıvrılarak, parmağın gireceği bölüm oluşturulmuştur (Kat. No. 22). Sardis kazılarında sağlam ele geçen tıpkı benzeri Roma (?) dönemine tarihlendirilir. ⁴⁵ Kalenin tarihçesi 9. yüzyıldan geriye gitmemektedir ancak tıpkı benzerinin yanı sıra Kalede geç Roma-erken Bizans dönemine ait buluntuların az da olsa ele geçmesine dayanarak Divriği örneği, geç Roma-erken Bizans dönemine tarihlendirilebilir.

Makara

Makara, terzilere ait bir diğer eşya grubudur. Kalede ele geçen bakır alaşım makaranın (Kat. No. 23) kemik benzerleri Korint, Rodos ve Komana kazılarında ele geçirilmiştir. ⁴⁶ Benzer örneklerine bakılarak, makaraların yüzyıllar boyunca, formları değişmeden kullanıldığı söylenebilir. Divriği örneği ise Orta Çağ içerisinde değerlendirilebilir.

Düğme

Küresel formlu düğmenin bir ucunda kumaşa dikilmesini sağlayan halka bulunmaktadır (Kat. No. 24). Tıpkı benzerlerine Selanik, Korint, Sardis, Anaia ve Iasos kazılarında rastlanmıştır. ⁴⁷ Benzer örneklerden yo-

⁴⁴ Bahsedilen Hollanda parası için bkz. Erdal Eser ve Meryem Acara Eser, *Divriği Kalesi Kazısı I, 2006-2017*, CreateSpace Independent Publishing Platform, Middletown, 2018, s. 125, Foto. 68.

⁴⁵ Benzer örneği için bkz. Waldbaum 1983, Pl. 17, 239.

⁴⁶ Korint örneği için bkz. Davidson 1952, Pl. 79, 1276, 1277 (Roma veya Bizans dönemi); Rodos örneği için bkz. Papanikola-Bakirtzi 2002, 366, 436 (Orta Bizans dönemi); Komana örneği için bkz. Koyun Esen 2019, 186, Cat. No. 60, 61 (Danişmentli dönemi).

⁴⁷ Selanik örneği için bkz. Antonaras 2012, s. 124, Fig. 12 (13-15. yüzyıllar); Korint örneği için bkz. Davidson 1952, Pl. 111, 2124 (11-12. yüzyıllar); Sardis örneği için bkz. Waldbaum 1938, Pl. 46, 779 (13. yüzyıl Orta Bizans dönemi); Anaia örneği için bkz. İmrana Altun 2015, Lev.

la çıkararak, bu tip düğmelerin 11-16. yüzyıllar arasında farklı bölgelerde tercih edilerek, sıklıkla kullanıldığı söylenebilir. Divriği örneği de benzer örneklerle ve söz konusu yıllarda Kalede Bizans, Mengücekoğullarının ve Selçukluların varlığına dayanarak Orta Çağ'a tarihlenebilir.

Çanlar ve Çıngıraklar

Çanlar

Çan ve çıngıraklar, arkeolojik kazılarda sıklıkla karşımıza çıkan nesnelere aittir. Genellikle bronzdan yapılmış konik, küresel veya dikdörtgen formu gövde bir asma halkası ile sonlanır. Asma halkaları dışta dairesel ya da çokgen formdadır; delik ise daireseldir. Birçok örneğin gösterdiği gibi dil bölümleri ise demirden yapılır.

Divriği Kalesi kazılarında ele geçen çanlar ve çıngıraklar, gövde biçimlerine göre sınıflandırılmıştır. Konik gövdeliler çan (Kat. No. 25, 26), küresel gövdeli, daha küçük boyutlu olanlar ise çıngırak (Kat. No. 27, 28) olarak adlandırılmıştır.

Çanlarda ilk örnek, konik formu, üst kısmında daire biçimli zincir/ıpa halkası bulunan ve gövdenin, alt kısımda iki sıra paralel çizgi ile bezenmiş örnektir (Kat. No. 25). Tıpkı benzerleri Olympos, Kibyra, Parion, Metropolis, Zeugma, Sardis kazılarında ele geçmiştir. Roma'da ve Metropolitan Müzesi koleksiyonunda da tıpkı benzerleri bulunmaktadır.⁴⁸ Konik biçimli, üst kısmında içten daire biçimli, dıştan beşgen formu olan zincir/ıpa halkası bulunan çanın da (Kat. No. 26), Anadolu'da ve Anadolu dışında birçok benzeri tespit edilmiştir.⁴⁹

39, 120, 128 (11-13. yüzyıllar Orta Bizans dönemi); Iasos örneği için bkz. Berti 2012, 203, Pl. 1, 43 (13-16. yüzyıllar).

⁴⁸ Olympos örneği için bkz. Demirel Gökcalp vd. 2017, Lev. X, 58 (6-7. yüzyıllar); Kibyra örneği için bkz. Demirel 2013, Lev. XLIV, M9, Çiz. XXXVII, M9 (5-6. yüzyıllar); Parion örneği için bkz. Çelikbaş 2018, 196, Fig. 2, Cat. No. 10; Metropolis örneği için bkz. Durak 2013, Lev. 12, 36 (M. S. 3-4. yüzyıllar); Zeugma örneği için bkz. Tokbudak 2015, Lev. XXXIX, 147; Sardis örneği için bkz. Waldbaum 1983, Pl. 8, 100 (geç 6. yüzyıl ile erken 7. yüzyıl arası erken Bizans dönemi); Roma'da bulunan örneği için bkz. Romualdi 1989, 156, 197c; Metropolitan Müzesi koleksiyonunda bulunan örnek için bkz. Richter 1915, 464, 1837 (M. Ö. 4. yüzyıl).

⁴⁹ Anadolu'da bulunan tıpkı benzer örnekleri için bkz. Patara: Şahin 2018, Lev. 22, 37, M1, M2 (Roma İmparatorluk dönemi); Kibyra: Demirel 2013, Lev. XLIV, M8, Çiz. XXXVII, M8 (5-6. yüzyıllar); Metropolis: Durak 2013, Lev. 12, 33 (M. S. 3-4. yüzyıllar); Olympos: Demirel Gökcalp vd. 2017, Lev. X, 59 (6-7. yüzyıllar); Pergamon: Gaitzsch 2005, Taf. 19, HA3 (Geç Bizans dönemi); Sardis: Waldbaum 1983, Pl. 8, 93 (erken Bizans dönemi, geç 6. yüzyıl ile erken 7. yüzyıl arasında); Zeugma: Khamis 2013, 139, Fig. 94; Parion: Başaran ve Kasapoğlu 2013, Şek. 7, M14, M17; Pisidia Antiocheia: Gültekin 2012, 143, 151; Anemurium: Russell 1982, 154, Fig. 4, 4 6. Anadolu dışında bulunan tıpkı benzer örnekleri için bkz. Metropolitan Müzesi: Rich-

Benzer örneklerine bakıldığında bu tip çanların, en erken M. Ö. 4. yüzyıl ve en geç, geç Bizans dönemlerine kadar uzun bir süreçte kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu çan formu, Roma ve erken Bizans dönemlerinde sıklıkla karşımıza çıkar. Geç Bizans dönemi tabakasında bulunan Pergamon örneği dışında, orta ve geç Bizans'a ve sonrasına tarihlenen benzerleri tespit edilememiştir. Divriği Kalesi örnekleri ise tıpkı benzerlerine ve Kaledeki erken dönem buluntularına dayanarak, erken Bizans dönemine (6-7. yüzyıllar arası) tarihlenebilir.

Küresel formlu, üst kısmında daire biçimli zincir halkası bulunan (Kat. No. 27) ve tek tıpkı benzerine Sardis kazılarında rastlanan çingırak, Türk dönemine tarihlendirilmiştir.⁵⁰ Bu grup içerisinde, sağlam ve iyi durumda bulunan tek örnek (Kat. No. 28), küresel formludur ve gövde orta kısımda dışa çekilerek bilezik oluşturulmuştur. Gövdenin üst kısmında üçgen biçimli zincir halkası, alt yarısında ise üç delik bulunmaktadır. Çingırağın, Anaia, Karacahisar Kalesi, Metropolis, Nişapur ve Hama'da bulunan benzerleri tespit edilmiştir.⁵¹ Çingırakları benzer örneklerine ve Kalenin tarihçesine bakarak, Orta Çağ içerisinde incelemek doğru olacaktır.

Çan ve çingırakların farklı kullanım alanları olduğu bilinmektedir. Büyük boyutlu olanları hayvanların nerede olduğunun anlaşılması için ya da müzik aleti olarak kullanılmış,⁵² küçük boyutlular ise mezarlarda ele geçen örneklerine dayanarak bebek ya da çocuklara gömü armağanı olarak bırakıldığını düşündürür.⁵³ Bu bağlamda, Kalede dağınık alanlarda ele geçen bu objelerin kesin işlevini saptamak güçtür.

Ölçü-Tartı Araçları

Tartı araçları; günlük yaşamda ticarete kullanılan, terazi, kantar ve ağırlıklardan oluşur.

ter 1915, 464, 1840 (M. Ö. 4. yüzyıl); Samothrace: Dusenbery 1998, 1047, XS-496 (Roma İmparatorluk dönemi); Verulamium: Niblett vd. 2006, 159, Fig. 47, 71 (5-6. yüzyıllar); Olynthus: Robinson 1941, Pl. CLXVII, 2614; İsrail: Peleg 1991, 142, Fig. 12, 4; Hama: Ploug vd. 1969, 87, Fig. 32, 8; Roma: Romualdi 1989, 156, 197b.

⁵⁰ Sardis örneği için bkz. Waldbaum 1983, Pl. 8, 101.

⁵¹ Anaia örneği için bkz. İmrana Altun 2015, Lev. 37, 110 (11-13. yüzyıllar Orta Bizans dönemi); Karacahisar Kalesi örneği için bkz. Palalı 2015, Lev. 19, 47 (Bizans dönemi); Metropolis örneği için bkz. Durak 2013, Lev. 12, 28; Nişapur örneği için bkz. Allan 1982, 60, 3; Hama örneği için bkz. Ploug vd. 1969, 57, Fig. 21, 9.

⁵² Bkz. David. M. Robinson, *Excavations at Olynthus, Metal and Minor Miscellaneous Finds*, The Oxford University Press, London 1941, s. 518.

⁵³ Bkz. Elsbeth B. Dusenbery, *Samothrace. The Necropoleis Catalogues of Objects by Categories*, Princeton University Press, New Jersey 1998, s. 1047.

Cep Terazisi

Sarraflar tarafından sikke ölçümünde kullanılan teraziler, cepte taşınabilir boyutlarda olması nedeniyle cep terazisi olarak adlandırılmıştır.⁵⁴

Divriği Kalesi'nde ele geçen, cep terazisinin (Kat. No. 29), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü koleksiyonunda tespit edilen tıpkı benzeri, Bizans veya Selçuklu dönemi 11-14. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir.⁵⁵ Tıpkı benzerine ve kale verilerine bakılarak, Divriği örneği de bu dönem içerisinde değerlendirilebilir.

Ağırlıklar

Mağara Bölgesi'nde ele geçirilen ağırlıklar (Kat. No. 30, 31), ortası açık daire biçimlidir. İlk örneğin (Kat. No. 30), yüzeyinde çözümlenemeyen tuğra ile daireler içerisinde Arapça "8" ve "4" rakamı bulunmaktadır. İkinci örneğin ise (Kat. No. 31), yüzeyinde herhangi bir yazı veya işaret bulunmamaktadır. Dirhemlerin Kütahya Müzesi ile Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü koleksiyonlarında rastlanan benzerleri Osmanlı dönemine (18-19. yüzyıllar arası) tarihlendirilir.⁵⁶ Divriği örnekleri de form benzerlerine bakılarak, bu dönem içerisinde değerlendirilmiştir.

Bölgede yaşayanların alışverişinde, satın aldıkları ürünlerin tartılmasında kullanılan, belirli standartlarda yapılmış cep terazisi ve ağırlıklar bölgedeki ticari yaşamı anlamamıza yardımcı olan buluntu gruplarındandır. Divriği Kalesi kazılarında ele geçen ağırlıkların tamamı ticari ağırlıktır. Ağırlıklar; ortası açık daire biçimlidir ve terazilerde kullanılan tipte, malzemesi bakır alaşımdır. Ağırlıkların üzerinde görülen derin yivler ve çentikler büyük olasılıkla dirhem'in ağırlığının ayarlanması için yapılmış olmalıdır.

Diğer Buluntular

Haç

Bayrak Bölgesi'nde ele geçen ve sadece bir kolu günümüze gelebilmiş haçın yüzeyi, iç içe daire motifleri ile bezelidir (Kat. No. 32). Küçük boyutlu olduğundan pandantif şeklinde kolye olarak kullanılmış olmalı-

⁵⁴ Bkz. Kürkman 2002, s. 110.

⁵⁵ Benzer örneği için bkz. Kürkman 2002, 223, 82, 83.

⁵⁶ Kütahya Müzesi koleksiyonunda bulunan örnek için bkz. Tekin 2015, 627, fig. 32 (1/3); Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü koleksiyonunda bulunan örnekler için bkz. Kürkman 2002, s. 280, Kat. No. 312, s. 246, Kat. No. 171, s. 260, Kat. No. 228.

dır.⁵⁷ Bu tür iç içe daire motifleri ile bezeli haçlar genellikle erken Bizans dönemi (6-7. yüzyıllar arası) içerisinde değerlendirilir. Ancak benzer bezemelerin görüldüğü Orta Bizans dönemi kontekstlerinde ele geçen haçlar da bulunmaktadır.⁵⁸

Divriği’de ele geçen tekil buluntulardan biri olan bronz haç, Kaledeki erken Bizans dönemi buluntu verilerine ve kesin tarihlenen kontekstlerden çıkmadığı durumlarda, bu bezemeye sahip pandantif haçların, erken dönemde yaygın bir kullanımı olmasına dayanarak, 6-7. yüzyıllar içerisinde değerlendirilmiştir. Ayrıca, Kalede Hıristiyanlara ait, tek dini işlevli buluntu olması açısından da önemlidir.

Kitap Cildi Bağlayıcı Halka

Kitap cildi bağlayıcı halka olarak tanımlanan objenin (Kat. No. 33), benzerleri bazı yayınlarda erken Bizans dönemi içerisinde, kemer tokası olarak da değerlendirilmiştir. Objenin bu işlevine ilk kez C. S. Lightfoot dikkat çeker. Araştırmacı, küçük boyutlarına rağmen bronz tokalara benzerlikleri ile yanılıya düşüldüğünden bahsetmektedir. Roma’daki Gorga koleksiyonunda bulunan iki örnek de kolye bağlantı elemanı olarak tanımlanmış ve bulunduğu konteks verilerine göre 7. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Ayrıca, Lightfoot, Amorium’da bulunan obje üzerinden yaptığı değerlendirmesinde, bu objelerin Orta Bizans dönemi 10-11. yüzyıllara ait olduğunu ve 9. yüzyıldan önce rastlanmadığından söz eder.⁵⁹ Bizans dönemi resim sanatında da kutsal kitaplar üzerinde, tıpkı benzer objelerin varlığı görülmektedir. Yunanistan, Daphne Manastırı Ana Kilisesi kubbesinde yer alan, 11. yüzyılın ortasına ait, *Pantokrator İsa Mozaïği*’nde de İsa’nın elindeki İncil’in kapaklarının bu objeler ile tutturulduğu gözlemlenmiştir. British Kü-

⁵⁷ Pandantif haç örnekleri için bkz. Meryem Acara Eser, “Liturjide ve Günlük Kullanımda Maden Sanatı”, *“Kalanlar”*, 12. ve 13. Yüzyıllarda Türkiye’de Bizans. “The Remnants” 12th and 13th Centuries Byzantine Objects in Turkey”, (Ed. Ayla Ödekan), Vehbi Koç Yayınları, İstanbul, 2007, s. 248; Hicran Özdemir, Gökçen K. Öztaşkın, “Denizli Arkeoloji Müzesi’nde Yer Alan Bizans Dönemi Maden Haçlarından Bir Grup”, XIII. Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 14-16 Ekim 2009, (Ed. Kadir Pektaş vd.), Ege Yayınları, İstanbul, 2010, s. 497-499; Oğuz Koçyiğit, “Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Bizans Dönemi Maden Haçları”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 35, S. 2, 2018, 121, Kat. No. 10, 11.

⁵⁸ Orta Bizans dönemine tarihlenen benzer pandantif haçların; Komana örneği için bkz. Acara Eser 2019, 89, Cat. No. 13; Korint örneği için bkz. Davidson 1952, Pl. 110, 2071; Boğazköy örneği için bkz. Böhlendorf-Arslan 2002, 365, Abb. 13, 20.

⁵⁹ Bu konudaki detaylı bilgi ve değerlendirme için bkz. Christopher S. Lightfoot, “Learning and Literacy at Byzantine Amorium,” *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar Veli Sevin’e Armağan*, (Ed. Aynur Özfirat), Ege Yayınları, İstanbul, 2014, s. 383.

tüphanesi'nde bulunan, orijinal tarihi bilinmemekle birlikte eklemeleriyle 12. yüzyıla ait, Yunan El Yazması'nın kapakları da bu objeler ile birbirine bağlanmıştır.⁶⁰ Yine, İstanbul, Ayasofya Müzesi güney galerinin batı duvarında bulunan, 13. yüzyıla ait, *Deisis Mozaiği*'nde İsa'nın elindeki İncil'in kapaklarının bu objeler ile tutturulduğu görülür. Lightfoot'un yaptığı araştırmalar ve Bizans resim sanatındaki veriler, bu objelerin asıl işlevini aydınlatmaktadır. Bu bağlamda, kitap cildi bağlayıcı halka, Orta Bizans dönemi (11-13. yüzyıllar arası) içerisinde değerlendirilebilir.

Mühür

Ana Kapı buluntusu mühür (Kat. No 34) üzerinde, kazıma çizgiler ile oluşturulmuş altı kollu yıldız (kristogram?) yer almaktadır. Bizans'da ikonoklazma dönemi boyunca mühürlerde figürlü tasvirler kaldırılmış ve 8-9. yüzyıllarda tüm ön yüz monogramlı büyük bir haçla bezenmiştir. İkonoklazma dönemi sonrasında ise yeniden figürlü tasvirler dönüş olmamıştır. 10. ve erken 11. yüzyıllar ise geçiş dönemidir. Bu dönemde mühürlerin ön yüzünde bazen yapraklarla çevrelenmiş çapraz bir haç ile bunları kuşatan bir yazıt ya da haç yerine çeşitli hayvan figürlerinin yer aldığı bir kompozisyon görülür.⁶¹ Divriği buluntusu mührün yayınlarda tıpkı benzeri tespit edilememiştir.⁶² Ancak form benzeri Satyros Manastırı kazılarında ele geçen mührün yüzeyi haç motifi ile bezelidir ve buluntu tabakasına göre Orta Bizans dönemine tarihlendirilmiştir.⁶³ Benzer örnek ve yüzeyinde görülen bezeme ile birlikte, bulgu ve verilere dayanarak mührün, 8-11. yüzyıllar arası (?) Bizans dönemine ait olduğu söylenebilir.

Ejder Başı

Divriği Kalesi'nde ele geçen ünik buluntulardan olan bakır alaşım ejder başı (Kat. No. 35), kulakları kıvrık, ağzı açık biçimdedir.

⁶⁰ Bahsedilen el yazması için bkz. <https://britishlibrary.typepad.co.uk/digitisedmanuscripts/2010/05/flavio-marzos-manuscript-highlight-add-ms-11835-psalms-with-hymns-1.html>

⁶¹ Konuyla ilgili değerlendirme için bkz. Zeynep Çakmakçı, "Şükür Tül Eski Eser Koleksiyonu'ndaki Bizans Dönemi Maden Eserleri", *TÜBA-KED*, S. 15, 2017 s. 55-56. Ayrıca mühürler ile ilgili kapsamlı yayın-katalog çalışması için bkz. Vera Bulgurlu, *Bizans Kurşun Mühürleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.

⁶² Prof. Dr. Erdal Eser'in bilimsel danışmanlığında yürütülen Sivas Kalesi kazısında, Divriği mührünün tıpkı benzeri ele geçmiştir. Ancak mühür yayınlanmamıştır.

⁶³ Satyros Manastırı örneği için bkz. Alessandra Ricci, "Left Behind: Small Sized Objects from the Middle Byzantine Monastic Complex of Satyros," *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci), Ege Yayınları, İstanbul 2012, s. 158-159, Fig. 13.

Çin sanatının tipik hayvanı ejderler, farklı üslup ve semboller ile Selçuklu sanatında da kendine yer bulmuştur. ⁶⁴ Anadolu Selçuklu sanatında yoğun olarak kullanılan ejder figürlerinde yaygın tip; sivri kulaklar, iri oval gözler, açık ağızda aşağı ve yukarı doğru helezoni bir kıvrılma meydana getiren çeneler dikkat çeker. Ağızda sivri dişler ve genellikle çatal diller görülür. ⁶⁵ Selçuklu dönemi maden sanatında hayvan figürleri bazen stilize bazen de natüralist bir üslupla işlenmiştir. Ejder figürü evren, su, yağmur, bereket ve kötülükle mücadelenin sembolüdür. ⁶⁶

Selçuklu döneminde, hayvan formları sevilerek kullanıldığından, hayvan şeklinde olmayan eserlerin üzerinde çoğu zaman kulp veya ayak olarak küçük hayvan heykelciklerinin kullanıldığı görülebilir. ⁶⁷ Kalede ele geçen ejder başı bir şamdan, buhurdan ya da ibrik türü bir kaba ait olabilir. ⁶⁸ Bu bağlamda Divriği örneği, 11-13. yüzyıllar Beylikler ya da Selçuklu dönemi içerisinde incelenebilir.

SONUÇ

Divriği Kalesine dair, 9. yüzyılın ortalarından başlayan tarihi verileri ve Bizans-Pavlikan, Mengücekliler, Selçuklu ve Osmanlı hakimiyetlerini metal buluntular da desteklemektedir. Ayrıca Kale’de erken döneme (geç Roma-erken Bizans) ait metal buluntular gibi sikke, seramik, cam buluntuların da ele geçmesi, söz konusu dönemlerde bölgede Hıristiyanların varlığına işaret etmesi açısından önem taşımaktadır. 16-20. yüzyıllar arası Osmanlı dönemine ait çok sayıda eserin günümüze kalması, gerek Kalede yaşayan son topluluk olması gerekse de günümüze daha yakın bir zaman diliminde olması ile açıklanabilir. Özellikle kişisel kullanım eşyalarında buluntuların malzemesine ve niteliğine bakıldığında bölgenin daha çok orta sınıf halk tarafından kullanıldığı düşünülebilir. Gümüş gibi değerli madenden yapılan kemer tokası (Kat. No. 16) ve yüzeyi rumiler ile bezeli

⁶⁴ Selçuklu sanatında hayvan figürleri ve sembolik anlamları için bkz. Willy Hartner ve Richard Ettinghausen, "The Conquering Lion, the Life Cycle of a Symbol" *Oriens*, 17, 1964, s. 161-171; Emel Esin, "Evren (Selçuklu San'atı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşeleri)", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, 1969, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1970.

⁶⁵ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Gönül Öney, "Dragon Figures in Anatolian Seljuk Art", *Bellesten*, C. XXXIII, S. 13, 1969, s. 193.

⁶⁶ Bkz. Erginsoy 1978, s. 128-130.

⁶⁷ Selçuklu dönemi hayvan figürleri, semboller ve kullanımı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Erginsoy 1978, s. 127-132.

⁶⁸ Türk İslam Eserleri Müzesi koleksiyonunda bulunan ejder başlı şamdan için bkz. Sevgi Kutluay ve Seracettin Şahin, *İhtişamlı Bir İmparatorluk Görkemli Bir Miras Selçuklular*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2015, s. 286, Res. 48.

özenli işçilikli ok yüzüğü (Kat. No. 9), Kalenin zengin kişisine ya da ailesine ait olmalıdır. Ayrıca, her döneme ait kişisel kullanıma ve günlük yaşama dair metal eser, yerleşimin dini bir merkez olmadığını ortaya koymasının yanı sıra bu eşyaların yaşantımızda ne kadar önemli yer tuttuklarını, işlevleri değişmeden günümüze ulaşmış örneklerle kanıtlamaktadır.

Kişisel Kullanım Eşyaları

Kat.No.1

- Kazı Env.No : DK'15/12
 Buluntu Yeri : Mağara Bölgesi
 Tür : Yüzük
 Malzeme : Bakır Alaşım
 Ölçüler : ç: 2.3 cm, k: 0.2 cm, kaş: 1x1.5 cm
 Tanım : Halkası dikdörtgen kesitli yüzük oval biçimli kendinden kaşlıdır. Kaş yüzeyi bezemesizdir.
 Tarih : Orta Bizans Dönemi
 Benzerleri : -

Kat.No.2

- Kazı Env.No : DK'10/46
 Buluntu Yeri : Yüzey Buluntusu
 Tür : Yüzük
 Malzeme : Bakır Alaşım
 Ölçüler : ç: 2.1 cm, k: 0.1 cm, kaş: 1.1x1.5 cm
 Tanım : Halkası yassı kesitli yüzük daireye yakın oval biçimli kendinden kaşlıdır. Kaş ve halka üzerinde geometrik motifler bulunur. Kaş yüzeyi üç şeride ayrılmıştır; alt ve üst şerit dikey çizgiler, orta şerit zikzak motifi ile bezenmiştir. Bezeme oval bir çerçeve ile sınırlanmıştır. Yüzük halkası üzerinde, ortada dikey bir çizgiden karşılıklı çıkan kısa çizgilerle "V" şeklinde motifler ile oluşturulan bir bezeme bulunmaktadır. Bezemeyi yine dikdörtgen bir çerçeve sınırlandırır.
 Tarih : Orta Bizans Dönemi (11-12.yüzyıl)
 Benzerleri : Böhlendorf-Arslan 2012, 365, Abb.13, 9; Davidson 1952, Pl.106, 1971.

Kat.No.3

- Kazı Env.No : DK'15/23
 Buluntu Yeri : Ana Kapı
 Tür : Yüzük
 Malzeme : Bakır Alaşım
 Ölçüler : ç: 2 cm, kaş: 1.2x1.8 cm

- Tanım : Yüzük, dikdörtgen kesitli halka ve oval biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yüzeyi, üç sıra halinde yerleştirilmiş merkezinde nokta bulunan sekiz daire ile bezelidir.
- Tarih : Bizans veya Selçuklu Dönemi
- Benzerleri : Davidson 1952, Pl.106, 1978; Ersoy 2019, 90, Res.6; Kaydu Akbudak 2017, 531, Şek.19; Waldbaum 1983, Pl.48, 840.

Kat.No.4

- Kazı Env.No : DK'15/15
- Buluntu Yeri : Sultan Kapısı
- Tür : Yüzük
- Malzeme : Bakır Alaşım
- Ölçüler : ç: 2 cm, kaş: 1x1.4 cm
- Tanım : Yüzük, dikdörtgen kesitli halka ve oval biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yüzeyi, merkezinde nokta bulunan ve birbirini kesen iki daire ile bezelidir.
- Tarih : Selçuklu Dönemi (12-13.yüzyıl)
- Benzerleri : -

Kat.No.5

- Kazı Env.No : DK'11/73
- Buluntu Yeri : Bayrak Bölgesi
- Tür : Yüzük
- Malzeme : Bakır Alaşım, Cam
- Ölçüler : ç: 1.9 cm, k: 0.1 cm, kaş ç: 0.8 cm
- Tanım : Yüzük, dikdörtgen kesitli halka ve daire biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yuvasında bulunan daire formu taşı üç çıkıntı çevrelemiştir.
- Tarih : Bizans Dönemi
- Benzerleri : Acara Eser 2019, 96, Cat.No.36; Crummy 1988, 10, Fig.7, 1393; Kaydu Akbudak 2017, 532, Şek.23, 533, Şek.25; Waldbaum 1983, Pl.49, 848; Zhilina 2017, 140, 3.

Kat.No.6

- Kazı Env.No : DK'14/1
- Buluntu Yeri : Moloz Temizliği
- Tür : Yüzük
- Malzeme : Bakır Alaşım, Cam
- Ölçüler : ç: 2.1 cm, k: 0.1 cm, kaş ç: 0.9 cm
- Tanım : Yüzük, yassı kesitli halka ve daire biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yuvasında üçgen prizmal firuze renkli taş bulunur. Halka ile kaşın birleştiği yer içi boş üçgen motiflidir.
- Tarih : Osmanlı Dönemi
- Benzerleri : -

Kat.No.7

Kazı Env.No : DK'14/17

Buluntu Yeri : Sultan Kapısı III

Tür : Yüzük

Malzeme : Bakır Alaşım, Cam

Ölçüler : ç: 1.8 cm, k: 0.05 cm, kaş ç: 0.8x1 cm

Tanım : Yüzük, yassı kesitli halka ve daire biçimli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yuvasında daire formulu sarı renkli taş bulunur. Halka ile kaşın birleştiği yer içi boş üçgen motiflidir.

Tarih : Osmanlı Dönemi

Benzerleri : Allan 1982, 67, 45; Vasiliu 1995, 405, Pl.II, 2.

Kat.No.8

Kazı Env.No : DK'12/18

Buluntu Yeri : Ana Kapı

Tür : Yüzük

Malzeme : Bakır Alaşım, Cam

Ölçüler : ç: 2 cm, k: 0.1 cm, kaş: 1x1x1.3 cm

Tanım : Yüzük, dikdörtgen kesitli halka ve oval formulu, spiral yivli kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yuvasında altgen prizmal kırmızı renkli taşı bulunur. Kaşın her iki yanında halka yüzeyi çizgiler ile bezelidir.

Tarih : Osmanlı Dönemi

Benzerleri : -

Kat.No.9

Kazı Env.No : DK'16/7

Buluntu Yeri : Sultan Kapısı

Tür : Ok Yüzüğü

Malzeme : Bakır Alaşım

Ölçüler : ç: 2 cm, k: 0.2 cm

Tanım : Yüzük, dikdörtgen kesitli halka ve üçgen kaş kısmından oluşmaktadır. Kaş yüzeyi, orta kısımdan çıkan rumi kıvrık dallar ile bezelidir.

Tarih : Selçuklu Dönemi (12-13.yüzyıl)

Benzerleri : -

Kat.No.10

Kazı Env.No : DK'14/286

Buluntu Yeri : Sultan Kapısı

Tür : Madalyon

Malzeme : Bronz

Ölçüler : ç: 3.5 cm, k: 0.3 cm

- Tanım** : Orijinalinde sikke olan eserin üzerine bir zincir deliği açılarak ikinci kez madalyon olarak kullanılmıştır. Ön yüzde yer alan imparator büstü ve yazı tahrip olduğundan okunamamaktadır. Arka yüzde ise, merkezde 40 *nummi* değerini gösteren "M" harfi, her iki yanında birer yıldız, üstte bir haç ve altta şubeyi gösteren "ε" harfi bulunur. En altta Konstantinopolis darphanesinde basıldığını gösteren "CON" yazısından, sonradan açılan delik sebebiyle sadece "C" harfi okunabilmektedir. Deliğin açıldığı yerden imparator tasvirli yüzün kolye olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.
- Tarih** : Erken Bizans Dönemi (6.yüzyıl)
- Benzerleri** : Sikke benzeri için bkz. Buyruk 2014, 9, Res.2, Kat.No.2; Tekin 1999, s.42, 44, 97, 98, 100, Lev./Pl.I, No.7, 12.Madalyon benzeri için bkz. Doyen 2013, XXXIX, 39, 40, 41.

Kat.No.11

- Kazı Env.No** : DK'14/347
- Buluntu Yeri** : Sultan Kapısı/Tonoz
- Tür** : Kemer Tokası
- Malzeme** : Bakır Alaşım
- Ölçüler** : u: 2.4 cm, g: 1.9 cm, k: 0.2 cm
- Tanım** : Oval formulu toka, kemere bağlanan içi boş dikdörtgen çerçeve ve altta düz, üstte dışbükey formulu dilden oluşur.
- Tarih** : Erken Bizans Dönemi (6-7.yüzyıl)
- Benzerleri** : Bacharach ve Rodenbeck 2002, 201, Fig.1; Demirer 2013, Lev.VI, B16, Çiz.III, B16; İmrana Altun 2015, Lev.41, 136; 14.2, 14.15; Richter 1915, 333, 1088; Şahin 2018, Lev.11, 29, B40.

Kat.No.12

- Kazı Env.No** : DK'14/347
- Buluntu Yeri** : Sultan Kapısı/Tonoz
- Tür** : Kemer Tokası
- Malzeme** : Bakır Alaşım
- Ölçüler** : u: 2.4 cm, g: 1.9 cm, k: 0.2 cm
- Tanım** : Kemere bağlanan içi boş dikdörtgen çerçeve, halka ile birleştiği kısımda içbükey kavislidir. Diğer uzun kenar ise uçta birer damla ile sonlanır. Toka halkası 1.7 cm çapında daire biçimlidir.
- Tarih** : Orta Çağ
- Benzerleri** : Acara Eser 2019, 98, Cat.No.43; Palalı 2015, Lev.21, 61; Prokopenko 2014, 182, Şek.1, B.

Kat.No.13

Kazı Env.No : DK'12/19
 Buluntu Yeri : Sultan Kapısı
 Tür : Kemer Tokası
 Malzeme : Bakır Alaşım
 Ölçüler : u: 5 cm, tüm g: 1.9 cm,
 k: 0.1 cm

Tanım : Daire biçimli tokenın merkezi yarım küre formundadır. Bir ucu uzatılmış oval form ile sonlanırken, karşısında diğer toka ile bağlantısını sağlayan kırık halka parçası yer alır. Yarım küre formundaki parçanın merkezi içi noktalı yedi yapraklı çiçek ile, dış levha üzeri ise dört sıra silme ile bezelidir. Arka yüzde tokenın kemer ile bağlantısını sağlayan yassı şerit bulunmaktadır.

Tarih : Osmanlı Dönemi (17-18.yüzyıl)

Benzerleri : Abyzova, Ryabtseva 2007, 101, 2; Custerea 1986, 302, Fig.2, 2; Druzhinina 2014, 85, Fig.3, 3, 4, 5; Hristova 2006, 109, Res.3; Mototolea 2016, 318, 1; 321, 7; 323, 10; Vasiliu 1995, 408, Pl.V, 1.

Kat.No.14

Kazı Env.No : -
 Buluntu Yeri : Sultan Kapısı
 Tür : Kemer Tokası
 Malzeme : Bakır Alaşım
 Ölçüler : u: 5.3 cm, g: 4
 cm, k: 0.2 cm

Tanım : Bir ucu üç yapraklı çiçek motifi ile sonlanan daire biçimli tokenın kenarları çentikler ile dilimli bir görünüm kazanmıştır. Merkezinde ise bir delik yer alır. Arka yüzde, tokenın kemer ile bağlantısını sağlayan yassı şerit bulunmaktadır.

Tarih : Osmanlı Dönemi (18.yüzyıl)

Benzerleri : Mototolea 2016, 345, 45.

Kat.No.15

Kazı Env.No : DK'15/M-68
 Buluntu Yeri : -
 Tür : Kemer Tokası
 Malzeme : Bakır Alaşım
 Ölçüler : u: 7.7 cm, g: 5.5 cm,
 k: 0.1 cm

Tanım : Karşılıklı iki parçası da mevcut olan kemer tokası temizlenmiş ve iyi durumdadır. Kareye yakın dikdörtgen formulu tokaların, bir kenarı oval dilimli, diğer kenarı düzdür. Düz kısa kenarında, diğer toka ile bağlantısını sağlayan daire biçimli halka bulunur. Yü-

zeyi, stilize üç servi ağacı ile bezelidir. Ağaçların gövdeleri üç ince çizgi ile biçimlendirilirken, çevreleri yine ince bir çizgi ile belirginleştirilmiş ve üzeri noktalar ile bezelenmiştir. Bezemeyi içi noktalar ile doldurulmuş paralel iki çizgi şerit sınırlandırır. Üzerinde, tokenun kemere sabitlenmesi için açılmış daire biçimli beş perçin deliği bulunmaktadır. Arka yüzde ise tokenun kemer ile bağlantısını sağlayan korunamamış şeritlerin izleri belirgindir. Diğer toka, nispeten daha kötü durumda olmakla beraber, aynı form ve bezemeye sahiptir. Bağlantı halkası kırık ve üzerinde sekiz perçin deliği bulunmaktadır.

Tarih : Osmanlı Dönemi (18.yüzyıl)
Benzerleri : Kazanchy 2012, 24, Fig.38; Mototolea 2018, 29, Fig.16.

Kat.No.16

Kazı Env.No : DK'17/M-1
Buluntu Yeri : Mağara Bölgesi
Tür : Kemer Tokası
Malzeme : Gümüş
Ölçüler : u: 9.1 cm, g: 3.1 cm, k: 0.1 cm

Tanım : Dikdörtgen formlu tokenun ön yüzünde, eşit aralıklarla yerleştirilmiş kabara biçiminde üç rozet bulunur. Rozetlerin merkezinde 0.8x0.8 cm boyutlarında kare biçimli, bezemesiz parçalar bulunurken, etrafında küçük kabartma daireler, eşkenar dörtgenler ve merkezi kabaralı sarmallar yer alır. Tokenun dört köşesinde birer kabartma daire, rozetlerin arasında ise karşılıklı yerleştirilmiş merkezi, eşkenar dörtgen parçalı olan üç yapraklı çiçekler görülür. Birbirine paralel silmelerin içine yan yana yerleştirilmiş küçük kabartma daireler çerçeveyi oluşturmaktadır. Arka yüzde, iki kısa kenarda 0.6 cm çapında bir yuva, uzun kenarda yassı dikdörtgen biçimli şerit ile tokenun kemer bağlantısı sağlanmıştır.

Tarih : Osmanlı Dönemi (19-20.yüzyıl)
Benzerleri : -

Aydınlatma Araçları

Kat.No.17

Kazı Env.No : DK'15/22
Buluntu Yeri : Mağara Bölgesi
Tür : Kandil
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : tüm y: 7.7 cm, üst ç: 3.6 cm,
alt ç: yak.6.1 cm, boyun
ç: 1.2 cm, k: 0.05 cm
Fitil u: a.7.3 cm, b.10.9 cm, c.13.2 cm, d.13.2 cm

Tanım : Konik formlu gövdeyi, üstte ve altta kazıma tekniği ile yapılmış geçme ve eşkenar dörtgen motifli iki şerit sıralar. Arada kalan yüzeyi ise altı dikdörtgen levhaya ayrılmıştır. Yarım daire profilli, dikey, kabartma şeritler ile birbirinden ayrılan bu levhaların içi delik işi tekniğinde yapılmış, detayları kazıma çizgiler ile vurgulanmış bitkisel motifler yer alır. Kandilin olasılıkla kapağını ve fitil yerleştirilen boyun kısmını oluşturan üst bölümü yukarı doğru daralır ve yüzeyi noktalar ile bezenmiştir. Kandille birlikte ele geçen kırık haldeki dört parça, fitilin yerleştirildiği kısım olmalıdır. Boru şeklindeki parçaların birbirinin içine geçtiği, üç parçanın bir kenarındaki profillerden anlaşılacaktır.

Tarih : Selçuklu Dönemi (12-13.yüzyıl)

Benzerleri : -

Kat.No.18

Kazı Env.No : DK'15/M-57

Buluntu Yeri : Mağara Bölgesi

Tür : Şamdan Parçası

Malzeme : Bronz

Ölçüler : tüm y: 27.9 cm, y: a.16.5 cm, b.11.4 cm,
ç: a.2.7, b.2.7x4 cm, k: 0.2 cm

Tanım : Büyük olasılıkla bir şamdana ait parça.Uzun parça (A) silindirik içi boş boru biçimindedir. Yüzeyi düz ve bezemesizdir. Daha kısa olan parça (B) içi boş ve silindirik kısımdan sonra dışa kavis yapar, tekrar iç bükey kavis yaptığı yerde profilli bir bilezik bulunur ve yukarı doğru tekrar kavis yaparak genişler. Üzerinde ise 1.5x1.7 çapında, 3 cm uzunluğunda vidalı kısım bulunmaktadır.

Tarih : Orta Çağ

Benzerleri : -

Terzi Dikiş Araç Gereçleri

Kat.No.19

Kazı Env.No : DK'15/M-14

Buluntu Yeri : Sultan Kapısı

Tür : Yüksük

Malzeme : Bakır Alaşım

Ölçüler : y: 2.1 cm, üst ç: 1.6 cm, alt ç: 1.8 cm,
k: 0.1 cm

Tanım : Yüksük silindirik formlu, üst kısmı bombelidir. Gövdeye geçişte bir sıra kazıma çizgi bulunur.

Üst kısım ve gövde üzeri, çapraz eksende sık yerleştirilen nokta şeklinde çukurlar ile bezenmiştir. Yüksüğün alt kısmında ise bir

kazıma çizgi yer alır.

- Tarih : Osmanlı Dönemi (16-18.yüzyıl)
Benzerleri : Hill 1995, 89, Fig.5; Kargin 2016, 177, Fig.19, 16; İmrana Altun 2015, Lev.119, 506.

Kat.No.20

- Kazı Env.No : DK'15/M-10
Buluntu Yeri : Mağara Bölgesi
Tür : Yüksük
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : y: 2.3 cm, üst ç: 1.6 cm, alt ç: 1.9 cm, k: 0.1 cm

- Tanım : Yüksük silindirik formlu, üst kısmı bombelidir. Gövdeye geçişi bir sıra profil izler. Üst kısım ve gövde üzeri, çapraz ekseninde sık yerleştirilmiş eşkenar dörtgen benzeri çukurlar ile bezelidir. Alt kısmı ise ortası sade bırakılan iki profil ile sonlanmaktadır.
Tarih : Osmanlı Dönemi (16-18.yüzyıl)
Benzerleri : Kargin 2016, 177, Fig.19, 19, 21; İmrana Altun 2015, Lev.120, 515.

Kat.No.21

- Kazı Env.No : DK'14/320
Buluntu Yeri : Ana Kapı
Tür : Yüksük
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : y: 1.8 cm, üst ç: 1x1.3 cm, alt ç (yak.): 1.8 cm, k: 0.05 cm

- Tanım : Silindirik formlu, üst kısmı düz olan yüksüğün üst kısmı ve gövde üzeri nokta şeklinde çukurlar ile bezelidir. Gövdenin alt kısmı üç şeride ayrılmıştır. Üst ve alt şerit ikiye çizgi arasında art arda dizilmiş dikey çizgiler ile bezenmiştir. Ortadaki daha geniş şeritte art arda dizilmiş dokuz madalyon içerisinde Malta haçı tasviri bulunmaktadır.
Tarih : Avrupa (16-17.yüzyıl)
Benzerleri : -

Kat.No.22

- Kazı Env.No : DK'15/M-31
Buluntu Yeri : Mağara Bölgesi
Tür : Makas
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : u: 12.7 cm, ç: 0.8-0.9 cm, k: 0.2 cm

- Tanım : Makasın diğer yarısı eksiktir. Ortası ve kenarları yivli ve profilli olan boğumlu göbekten uzanan iki koldan biri kıvrılarak, 2.4x2.4 cm boyutlarında yarım daire biçimli, parmağın gireceği bölüm

oluşturulmuştur. Uç kısmında ise, makasın diğer yarısının birleştiği 0.3 cm çapında daire biçimli yuva bulunmaktadır.

Tarih : Geç Roma-Erken Bizans Dönemi
Benzerleri : Waldbaum 1983, Pl.17, 239.

Kat.No.23

Kazı Env.No : DK'15/M-4
Buluntu Yeri : Sultan Kapısı
Tür : Makara
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : u: 4.7 cm, ç: 0.3 cm
Tanım : Silindirik makaranın kısa kenarları dışa doğru genişler, daha dar ve kısa silindirik parçalar ise 0.6 cm çapında uçları sivrilen yarım küre biçiminde sonlanır.

Tarih : Orta Çağ
Benzerleri : Davidson 1952, Pl.79, 1276, 1277; Koyun Esen 2019, 186, Cat.No.60, 61; Papanikola-Bakirtzi 2002, 366, 436.

Kat.No.24

Kazı Env.No : -
Buluntu Yeri : Ana Kapı
Tür : Düğme
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : ç: 0.8 cm, halka ç: 0.4 cm
Tanım : Küresel formu, bir ucunda düğmenin kumaşa dikilmesini sağlayan daire biçimli halka bulunmaktadır.

Tarih : Orta Çağ (11-16.yüzyıl)
Benzerleri : Antonaras 2012, s.124, Fig.12; Berti 2012, 203, Pl.1, 43; Davidson 1952, Pl.111, 2124; İmrana Altun 2015, Lev.39, 120, 128; Waldbaum 1938, Pl.46, 779.

Çanlar ve Çingiraklar

Kat.No.25

Kazı Env.No : -
Buluntu Yeri : Yüzey Buluntusu
Tür : Çan
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : y: 1.6 cm, ç: 3.2 cm

Tanım : Konik formu çan ezilmiştir. Üst kısmında daire biçimli zincir/ıp halkası bulunur. Gövde, alt kısımda iki sıra paralel çizgi ile bezenmiştir. Dili eksiktir.

Tarih : Erken Bizans Dönemi (6-7.yüzyıl)
Benzerleri : Çelikbaş 2018, 196, Fig.2, Cat.No.10; Demirer 2013, Lev. XLIV, M9, Çiz. XXXVII, M9; Demirel Gökbalp, vd.2017, Lev. X, 58; Durak

2013, Lev.12, 36; Richter 1915, 464, 1837; Romualdi 1989, 156, 197c; Tokbudak 2015, Lev. XXXIX, 147; Waldbaum 1983, Pl.8, 100.

Kat.No.26

Kazı Env.No : -
Buluntu Yeri : Ana Kapı
Tür : Çan
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : y (k): 3.1 cm, ç: 3.6 cm
Tanım : Olasılıkla konik biçimlidir. Üst kısmında, içten daire biçimli, dıştan beşgen formlu olan zincir/îp halkası bulunmaktadır. Dili eksiktir.

Tarih : Erken Bizans Dönemi (6-7.yüzyıl)
Benzerleri : Başaran ve Kasapoğlu 2013, Şek.7, M14, M17; Demirel Gökalkp vd.2017, Lev. X, 59; Demirer 2013, Lev. XLIV, M8, Çiz. XXXVII, M8; Durak 2013, Lev.12, 33; Dusenbery 1998, 1047, XS-496; Gaitzsch 2005, Taf.19, HA3; Gültekin 2012, 143, 151; Khamis 2013, 139, Fig.94; Niblett vd.2006, 159, Fig.47, 71; Peleg 1991, 142, Fig.12, 4; Ploug vd.1969, 87, Fig.32, 8; Richter 1915, 464, 1840; Robinson 1941, Pl.CLXVII, 2614; Romualdi 1989, 156, 197b; Russell 1982, 154, Fig.4, 4 6; Şahin 2018, Lev.22, 37, M1, M2; Tokbudak 2015, Lev. XXXIX, 149; Waldbaum 1983, Pl.8, 93.

Kat.No.27

Kazı Env.No : -
Buluntu Yeri : Sultan Kapısı
Tür : Çingirak
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : y: 3.7 cm, ç: 2.6 cm
Tanım : Küresel gövde beş dilime ayrılmıştır. Üstte daire biçimli zincir halkası bulunmaktadır. Dili eksiktir.
Tarih : Orta Çağ
Benzerleri : Waldbaum 1983, Pl.8, 101.

Kat.No.28

Kazı Env.No : DK'14/248
Buluntu Yeri : Sultan Kapısı
Tür : Çingirak
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : y: 2.3 cm, ç: 1.7 cm

Tanım : Küresel formlu gövdenin ortasında dışa çekik profil ile bilezik oluşturulmuştur. Gövdenin üst kısmında üçgen biçimli zincir halkası, alt yarısında üç delik bulunur. Dili mevcuttur.

Tarih : Orta Çağ
Benzerleri : Allan 1982, 60, 3; Durak 2013, Lev.12, 28; İmrana Altun 2015, Lev.37, 110; Palalı 2015, Lev.19, 47; Ploug vd.1969, 57, Fig.21, 9.

Ölçü ve Tartı Araçları

Kat.No.29

Kazı Env.No : DK'14/29
Buluntu Yeri : -
Tür : Cep Terazisi
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : u: 7.2 cm, k: 0.3 cm

Tanım : Cep terazisinin bir kanadı üçgen-kare prizmal formlu, diğer kanadı yarım daire biçimli "kefe" ile sonlanır. Dikdörtgen formlu gövde üzerindeki oyuk içinde dikdörtgen biçimli kürek, gövdenin iki yanındaki menteşeler ile sabitlenmiştir. Gövde üzerinde iki içbükey, bir dışbükey profil görülür.

Tarih : Bizans veya Selçuklu Dönemi (11-14.yüzyıl)
Benzerleri : Kürkman 2002, 223, Kat.No.82, 83.

Kat.No.30

Kazı Env.No : DK'16/8
Buluntu Yeri : Mağara Bölgesi
Tür : Ağırlık (15 dirhem)
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : ç: 6 cm, k: 0.3 cm, ağı: 40.87 gr.

Tanım : Ortası açık daire biçimli, kenarı yükseltilmiştir. Yükseltilmiş kenarı ve iç kısmı yiv ile bezeli dirhem üzerinde çözümlenemeyen tuğra ile daireler içerisinde Arapça "8" ve "4" rakamı bulunmaktadır. 40.87 gr ağırlığındaki ağırlık, 15 dirheme karşılık gelmektedir.

Tarih : Osmanlı Dönemi (18-19.yüzyıl)
Benzerleri : Kürkman 2002, 280, Kat.No.312; Tekin 2015, 627, fig.32 (1/3).

Kat.No.31

Kazı Env.No : DK'16/3
Buluntu Yeri : Mağara Bölgesi
Tür : Ağırlık (15 dirhem)
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : ç: 5.3 cm, k: 0.3 cm, ağı: 45.55 gr.

Tanım : Dirhem ortası açık daire biçimlidir. Yüzeyi eşit aralıklarla yapılmış derin yivli üç profilli, kenar kısımları çentiklidir. Yüzeyinde herhangi bir yazı veya işaret olmayan 45.55 gr ağırlığındaki ağırlık, 15 dirheme karşılık gelmektedir.

Tarih : Osmanlı Dönemi (18-19.yüzyıl)
Benzerleri : Kürkman 2002, 246, Kat.No.171, 260, Kat.No.228.

Diğer Buluntular

Kat.No.32

Kazı Env.No : DK'11/75
Buluntu Yeri : Bayrak Bölgesi
Tür : Haç
Malzeme : Bronz
Ölçüler : u (k): 1.8 cm, g: 1.4-1.2 cm, k:
0.1 cm.

Tanım : Sadece bir kolu günümüze ulaşabilmiş haçın kol ucundaki dairelerden birisi de eksiktir. Yüzeyi iç içe daire motifleri ile bezeli, kol uçları ikişer daire ile sonlanan bir haça aittir.

Tarih : Bizans Dönemi (6-7.yüzyıl)
Benzerleri : Böhlendorf-Arslan 2002, 365, Abb.13, 20; Davidson 1952, Pl.110, 2071; İmrana Altun 2015, Lev.2, 7.

Kat.No.33

Kazı Env.No : DK'13/190
Buluntu Yeri : Yüzeý Buluntusu
Tür : Kitap Cildi Bağlayıcı Halka
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : u: 4.5 cm, g: 3.6 cm, ç: 1.8 cm, k:
0.4 cm

Tanım : Kitap cildinin iki kapağını birbirine bağlayan şeridin ucunda yer alan dikdörtgen biçimli bölüm ve diğer kapağa geçen halka kısmından oluşur.

Tarih : Orta Bizans Dönemi (11-13.yüzyıl)
Benzerleri : Davidson 1952, Pl.114, 2197; Dimitrov 2012, 114, Fig.6, 8; Lightfoot 2003, 133, Res.7, a; Lightfoot 2014, 389, Cat.No: 7.

Kat.No.34

Kazı Env.No : DK'12/20
Buluntu Yeri : Ana Kapı
Tür : Mühür
Malzeme : Bakır Alaşım
Ölçüler : y: 1.8 cm, ç: 1.9 cm

Tanım : Konik biçimli, mühür kısmı daire şeklindedir. Yüzeyinde kazıma çizgiler ile altı kollu yıldız (kristogram?) oluşturulmuştur.

Tarih : Bizans Dönemi (8-11.yüzyıl?)
Benzerleri : -

Kat.No.35

Kazı Env.No : DK'14/8
 Buluntu Yeri : Ana Kapı
 Tür : Ejder Başı
 Malzeme : Bakır Alaşım
 Ölçüler : u: 3.8 cm, g: 2.9 cm, k: 0.1 cm

Tanım : Kulakları kıvrık, ağzı açık bir ejder başı biçimli obje.
 Tarih : Beylikler veya Selçuklu Dönemi (11-13.yüzyıl)
 Benzerleri : -

KAYNAKÇA

- Abyzova, Ekaterina ve Ryabtseva, Svetlana. "Buckles from the collection of the National Museum of Archeology and History of Moldova", *Tyragetia Vol. 1 No. 2*, Kişinev, 2007.
- Acara, Meryem. "Bizans Döneminde Maden Aydınlatma Araçlarının Kullanımı ve Orta Bizans Dönemi Polykandilionları", *Ortaçağ'da Anadolu. Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan*, (Ed. Nermin Şaman Doğan), Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 2002, s. 23-37.
- Acara Eser, Meryem. "Objects from Daily Life at Komana: Jewelry", *Komana Small Finds*, (Ed. D. Burcu Erciyas, Meryem Acara Eser), Ege Yayınları, İstanbul, 2019, s. 77-102.
- Allan, James W. *Nishapur: Metalwork of the Early Islamic Period*, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1982.
- Antonaras, Anastassios C. "Middle and Late Byzantine Jewellery from Thessaloniki and its Region", *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci), Ege Yayınları, İstanbul, 2012, s. 117-126.
- Bacharach, Jere L. ve Rodenbeck, Elizabeth. "Metal Objects", *Fustat Finds*, (Ed. Jere L. Bacharach), New York, 2002, s. 198-205.
- Başaran, Cevat ve Kasapoğlu, Hasan. "Parion Kazısı Metal Buluntuları", III. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı, 3-5 Ekim 2013, s. 126-140.
- Beaudry, Mary C. *Findings The Material Culture of Needlework and Sewing*, Yale University Press, London, 2006.
- Berti, Federica. "Grave Goods from the Necropolis in the Agora of Iasos", *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci), Ege Yayınları, İstanbul, 2012, s. 187-212.
- Böhlendorf-Arslan, Beate. "Das bewegliche Inventar eines mittelbyzantinischen Dorfes: Kleinfunde aus Boğazköy," *Byzas 15. Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, (Ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci), Ege Yayınları, İstanbul, 2012.

- Buyruk, Hasan. "Adana Arkeoloji Müzesinde Sergilenen Bir Grup Bakır Bizans Sikkesi", *Sanat Tarihi Dergisi*, C. XXIII, S. 1, 2014, s. 1-27.
- Crummy, Nina. *Colchester Archaeological Report 5: The post-Roman small finds from excavations in Colchester 1971-85*, Widly Press, Hunstanton, 1988.
- Custurea, Gabriel. *Raport de Cercetare. Cercetările Arheologice din Necropola Așezării Medievale Ester Târgușor*, Materiale, Vaslui 1982, București, 1986.
- Çakmakçı, Zeynep. "Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu'ndaki Bizans Dönemi Madeni Eserleri", *TÜBA-KED*, S. 15, 2017, s. 45-61.
- Çelikbaş, Ersin. "VII Metal Objects From The Theater," *Parion Studies I. Roman Theater Of Parion*, (Ed. Cevat Başaran, H. Ertuğ Ergürer), İÇDAŞ, Çanakkale 2018, s. 185-306.
- Davidson, Gladys R. *Corinth Results of Excavations The Minor Objects*, Vol. XII, New Jersey, 1952.
- Demirel Gökalp, Zeliha Uzun, Mehmet Cihangir ve Yıldırım, Berna. "Olympos Kazısı Madeni Buluntular", *Olympos I 2000-2014 Araştırma Sonuçları*, (Ed. B. Yelda Olcay Uçkan), AKMED, İstanbul, 2017, s. 167-194.
- Demirer, Ünal. *Kibyra Metal Buluntuları*, (Basılmamış) Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2013.
- Dimitrov, Petar. "Metal decorations from Veliki Preslav", *Bulgarian e-Journal of Archaeology*, 2, 2012, s. 93-121.
- Doyen, Jean-Marc. "Entre Amulettes et Talismans, les Monnaies Trouées: ce qui se Cache Sous les Apparences", *The Journal of Archaeological Numismatics*, 3, 2013, s. I-XXXIX.
- Druzhnina, Inga A. "A Burial with Paft Buckles from The Adygei Burial-Ground Gruzinka Xa", *Kratkiye Soobshcheniya Instituta Arkheologii*, Vol. 232, 2014, s. 80-89.
- Durak, Ebru. *Metropolis Bronz Eserleri*, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2013.
- Dusenbery, Elsbeth B. *Samothrace. THE NECROPOLEIS Catalogues of Objects by Categories*, Princeton University Press, New Jersey, 1998.
- Erginsoy, Ülker. *İslam Maden Sanatının Gelişmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1978.
- Ersoy, Akın. "Smyrna/İzmir Kazılarında Bulunan Bir Grup Kalıp Üzerine Değerlendirme", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 9, 2019, s. 74-91.
- Eser, Erdal ve Acara Eser, Meryem. *Divriği Kalesi Kazısı I, 2006-2017*, CreateSpace Independent Publishing Platform, Middletown, 2018.
- Gaitzsch, Wolfgang. *Eisenfunde aus Pergamon Geräte, Werkzeuge und Waffen*, New York, 2005.
- Gültekin, Arzu. *Pisidia Antiokheia Antik Kenti Metal Buluntuları*, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2012.

- Hill, Erica. "Thimbles and Thimble Rings from the circum-Caribbean Region, 1500-1800: Chronology and Identification", *Historical Archaeology*, C. 29, S. 1, 1995, s. 84-92.
- Hristova, Rositsa. "Mediaeval Buckles from The Karnobat Area", *Trakiya and Khemimont IV-XIV Centuries*, Vol. 1, Varna, 2006, s. 108-111.
- İmrana Altun, Feride. *Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısı 2001-2012 Sezonu Bizans Küçük Buluntuları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış) Doktora Tezi, İzmir, 2015.
- Kargin, Ju. Ju. "Nekrasov-Cossacks On The Old Kuban River Right Bank (Based On Security Excavations Of "South-East Belye" Settlement In 2014)", *Materials in Archaeology and History of Ancient and Medieval Crimea*, Vol. 3, (Ed. M. M. Choref), Sebastopol Tyumen Nizhnevartovsk, 2016.
- Kaydu Akbudak, İlkey Gölbaş, Alper ve Başibüyük, Zeynel. "Kırşehir Müzesi Envanterinde Bulunan Yüzüklerin Arkeogemolojik ve Jeoarkeolojik İncelemesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 52, 2017, s. 525-534.
- Kazanchy, Donskoj. Костюм «Женки» Низового Донского Казака Второй Половины XVII. Начала XVIII Век, 2012, s. 2-25.
- Khamis, Elias. "Copper Alloy Objects", *Excavations at Zeugma*, (Ed. William Aylward), California, 2013, s. 93-166.
- Koyun Esen Gülseren, "Small Finds at Komana Made of Bone, Clay and Stone", *Komana Small Finds*, (Ed. D. Burcu Erciyas, Meryem Acara Eser), Ege Yayınları, İstanbul, 2019, s. 155-212.
- Kürkman, Garo. "İslam Dönemi", *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, AKMED, İstanbul, 2002.
- Lenger, Dinçer Savaş. "Antikçağ'da Sikkenin Amulet ve Talisman Olarak Kullanımı", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 3, 2018, s. 317-326.
- Lightfoot, Mücahide. "Afyon Arkeoloji Müzesi ve Amorium Kazılarında Bulunan Bizans Kemer Tokaları", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 3, 2003, s. 119-134.
- Lightfoot, Christopher S. "Learning and Literacy at Byzantine Amorium", *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar Veli Sevin'e Armağan*, (Ed. Aynur Özfrat), Ege Yayınları, İstanbul, 2014, s. 381-386.
- Mototolea, Aurel. "Catarama – Pafta de Influență Orientală din Colecțiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța", *Pontica XLVIII-XLIX*, (Ed. Ada-Adina Marcul vd.), Romanya, 2016, s. 315-356.
- Mototolea, Aurel. "Between Art and Handicraft Buckles (Pafta) Of Oriental Influence From Dobrudja", *Osmanlı Dönemi Balkanlarda Kültürel ve Sosyal Hayat. Cultural And Social Life In The Balkans In The Ottoman Empire Era*, (Ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer), Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 1-34.
- Nibblet, Rosalind Manning, William ve Saunders, Christopher. *Verulamium: Excavations within the Roman Town 1986-88*, Vol. 37, Britanya, 2006.

- Oransay, B. S. Alptekin. *Arykanda Antik Kentinde 1971- 2002 Kazı Sezonlarında Ele Geçen Madeni Buluntular ve Madencilik Faaliyetleri*, (Basılmamış) Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- Öney, Gönül. "Dragon Figures in Anatolian Seljuk Art", *Belleten*, C. XXXIII, S. 13, 1969, s. 193-216.
- Palalı, Meydan. *Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazısı 2011-2014 Yılları Kazı Buluntuları*, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2015.
- Papanikola-Bakırtızı, Demetra. *Everyday Life in Byzantium*, Athens, 2002.
- Peleg, Michal. "Persian, Hellenistic and Roman Burials at Lohamei HaGeta'ot", *'Atiqot*, Vol. XX, Jerusalem, 1991.
- Ploug, Gunhild ve Oldenburg, Evelyn vd. *Hama Fouilles et Recherches 1931-1938 IV 3*, Copenhagen, 1969.
- Prokopenko, Volodymyr. "Saber Belt Hanger With A Hook-Clasp. Eastern Europe, Ottoman Empire From 16- To The Early 18th Centuries", *History of Antique Arms. Researches 2014*, (Ed. M. Dmytriienko), Ukrayna 2014, s. 180-190.
- Richter, Gisela M. A. *Greek, Etruscan and Roman Bronzes*, New York, 1915.
- Robinson, David M. *Excavations at Olynthus, Metal and Minor Miscellaneous Finds*, The Oxford University Press, London, 1941.
- Romualdı, Antonella. *Il Patrimonio Disperso. Reberti archeologici sequestrati dalla Guardia di Finanza*, 1989.
- Russell, James. "Byzantine Instrumenta Domestica from Anemurium: The Significance of Context", *City, Town and Countryside in the Early Byzantine Era*, (Ed. R. L. Hohfelder), New York, 1982, s. 133-161.
- Şahin, Feyzullah. *Patara Metal Buluntuları V. 2*, Ege Yayınları, İstanbul, 2018.
- Tekin, Oğuz. *Bizans Sikkeleri. Byzantine Coins*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Tekin, Oğuz. "Weights in The Museums of Denizli, Kütahya and Afyon", *Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan*, (Ed. Celal Şimşek vd.), Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s. 613-629.
- Tokbudak, Deniz Berk. *Zeugma Konutlarında Bulunan Bronz Eserler*, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.
- Vailus, Ioan. "Cimitirul Medieval de la Isaccea Biserica Sf. Gheorghe", *Peuce*, XI, 1995, s. 373-409.
- Waldbaum, Jane C. *Metalwork From Sardis: The Findings Through 1974*, Harvard University Press, London, 1983.
- Zhilina, N. V. "Comparative Analysis of the Khazar And Slavic-Russian Attire of Adornments", *Povolzhskaya Arkheologiya*, C. 2, S. 20, 2017, s. 127-156.

BİR AVRUPALININ İDRAKİNDEN DİVRİĞİ ULU CAMİİ

Feyzullah Budak*

ÖZET

Bu bildirinin amacı Divriği Ulu Cami'den ve bir Alman Mimarın onunla ilgili değerlendirmelerinden yola çıkarak, sanat tarihi alanında yeni bir tespit ve iddia ortaya koymak değildir. Amacım, son yıllarda globalizm maskeli batı medeniyetinin yoğun propagandası altında ezilmeye ve giderek her alanda kendine olan özgüveni yok edilmeye çalışılan millî bünyemizin nasıl bir kökten beslendiğini ve ne hazinelere sahip olduğunu, yine bir Avrupalı ilim adamının tespit ve değerlendirmeleriyle dikkatlere sunmaktır.

Dünyanın Yedi Harikasını belirleyenlerin, bu işi yaparken Divriği Ulu Cami'den habersiz olmaları ne ilahî bir tecelli. Çünkü ne “yediler” arasında sayılmak ve ne de “Harika” kelimesiyle sıfatlandırılmak, onun için tam anlamıyla yeterli bir tanımlama olurdu. Divriği Ulu Cami ile ilgili en öznlü ve en doğru tanımlamalardan birisini, yapımından 770 yıl sonra bir Türk sanat tarihçisi ortaya koyuyor; “Divriği Mucizesi” ... Eoet, Prof. Dr. Doğan Kuban'ın ifadesiyle “Divriği, bir mucizedir. Sanat tarihinde eşine az rastlanır bir mucize”

Anadolu'nun neredeyse “kuş uçmaz-kervan geçmez” diye tanımlanabilecek ücra bir köşesinde, ulaşılması güç yolların, aşılması güç dağların arkasındaki küçük bir kasabada bu mucizeyi yaratan medeniyet, nasıl bir medeniyetti? Bu mucizeyi ortaya koyan insanlar ne tür bir iddianın ve nasıl bir imanın sahipleriydiler?

Bu sorunun cevabını, bildiri metninde bir Alman sanat tarihçisi olan ilim adamı Traugott Wöhrlin'in sorgulayıcı idraki ve şaşırtıcı tespitleriyle ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Divriği Ulu Cami, Divriği Mucizesi, Sanat Tarihi, Medeniyet, Traugott Wöhrlin,*

Öncelikle şunu ifade etmeliyim ki; bu bildirinin amacı Divriği Ulu Cami'den ve bir Avrupalı Mimarın onunla ilgili değerlendirmelerinden yola çıkarak, sanat tarihi alanında yeni bir tespit ve iddia ortaya koymak

* Ahmet Yesevi Üniversitesi Eski Rektör Yardımcısı ve Mütevelli Heyet Üyesi

değildir. Amacım, son yıllarda giderek globalizm maskeli batı medeniyetinin yoğun propagandası altında ezilmeye ve giderek her alanda kendine olan özgüveni yok edilmeye çalışılan millî bünyemizin nasıl bir kökten beslendiğini ve ne hazinelere sahip olduğunu, yine bir batılı ilim adamının tespit ve değerlendirmeleriyle dikkatlere sunmaktır.

Dünyanın Yedi Harikasını belirleyenlerin, bu işi yaparken Divriği Ulu Cami'den habersiz olmaları ne ilahî bir tecelli! Çünkü ne "yediler" arasında sayılmak ve ne de "Harika" kelimesiyle sıfatlandırılmak, onun için tam doğru bir tanımlama olurdu. Divriği Ulu Cami ile ilgili en özlü ve en doğru tanımlamalardan birisini, yapımından 770 yıl sonra bir Türk sanat tarihçisi ortaya koyuyor; "Divriği Mucizesi" Evet, Prof. Dr. Doğan Kuban'ın ifadesiyle "Divriği, bir mucizedir. Sanat tarihinde eşine az rastlanır bir mucize" Anadolu'nun neredeyse "kuş uçmaz-kervan geçmez" diye tanımlanabilecek ücra bir köşesinde, ulaşılmaz güç yolların, aşılması güç dağların arkasındaki küçük bir kasabada bu mucizeyi yaratan medeniyet, nasıl bir medeniyetti? Bu mucizeyi ortaya koyan insanlar ne tür bir iddianın ve nasıl bir imanın sahipleriydiler?

Bu konudaki en çarpıcı değerlendirmelerden birisi Alman Mimar Traugott Wöhrin'in 1996 yılında yayınlanan "Divriği-Bir Cami ve Dar'ûş-şifa ile Karşılaşmalar" adlı kitabında yer alıyor. T. Wöhrin ilk Divriği seyahatine 1986 baharında çıkıyor ve bu ilk seyahatte Divriği'ye Fırat bölgesinden ulaşma çabası kendi tabiri ile "başarısız bir deneme" olarak kalıyor.

Daha sonra Wöhrin, Divriği'ye Sivas üzerinden ulaşma şeklindeki doğru yolu buluyor. Ekim 1987'de, Ağustos 1998'de ve Haziran 1992'da yaptığı üç ayrı ziyarette Divriği'de haftalarca kalarak Ulu Camii ve Dar'ûş-şifa'yı inceliyor. Nihayet, gözlem, tespit ve düşüncelerinin özetini 1996 yılında bir kitap halinde yayınlıyor. Kitap aynı yıl Prof. Dr. Ahmet Mumcu'nun çok başarılı çevirisiyle Türkçeye kazandırılıyor ve Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları arasında basılıyor.

Divriği Ulu Camii'nin Türk ve Dünya mimari tarihindeki yeri ve önemi herkes için malum. Ama Alman mimar Traugott Wöhrin, mimarlık kariyerini sanat tarihçisi kimliği ile birleştirerek cami üzerinde son derece titiz tetkiklere giriyor. Tespitlerini öyle çarpıcı ve öyle etkileyici bir üslupla ifade ediyor ki; tüm bunların asırlardan beri ilk defa fark edilen ve ilk defa ifade edilen mucizeler olduğu hissine kapılıyorsunuz.

T. Wöhrin, bu kitabında sadece bir yapının mimarî özellikleri üzerinde, mesleki birikimine dayalı tespit ve tahliller yapmıyor. Bu yapıda, daha önce tüm meslek hayatı boyunca hiç rastlamadığı bir sırrın saklı ol-

duğunu hissederek, o sırrı anlamaya ve çözmeye çalışıyor. Bir türlü çözemediği bu sır, giderek derin bir alakaya zemin oluşturuyor. Bu derin alaka ile Wöhrlin Divriği Ulu Cami'ye birçok ziyaretler yapıyor. Aradığı sırrı çözmek için, detaylar üzerindeki çalışmalarını yeterli olmayınca, bazen caminin karşısındaki duvara oturup saatlerce caminin tüm görünümünü (bu bütünlükteki ahengi) seyrederek, hissettiği ama bir türlü anlayamadığı sırı ulaşılmaya çalışıyor.

Netice olarak Wöhrlin bu sırrı hiçbir zaman çözemiyor. Ama bu sırı ulaşmak için geliştirdiği derin alaka, giderek aşka dönüşüyor ve Wöhrlin Divriği Ulu Cami'yi anlatırken, adeta bir aşkı terennüm ediyor. T. Wöhrlin'in bu duygusal yönelişi ve Ulu Camii ile tanışmanın ruhunda yarattığı derin fırtınalar, "Divriği; Bir Cami ve Dar'ûş-şifa ile Karşılaşmalar" kitabının daha önsözündeki ifadelerden hissediliyor.

"İlişkiler yüzeydeki olaylardır. Bu olaylar sıklaştıkça, çatışmalar biçimine girmesi tehlikesini taşırlar. İlişkiler ancak derinleştikçe, başka bir deyişle ruhları kapsadıkça, biraz değişirler, zenginleşirler veya talihli bir olay biçimine bürünürler. Ama işte bu durum enderdir.

Bir yabancı ile karşılaşma gibi kişinin iç dünyasına değinen, hatta onu değiştiren, kendi dar idrak alanını genişleten insanlar arası ilişkiler sık rastlanan bir talih olayı değildir. Bu tür karşılaşmalar başka kültürler veya dünya görüşleriyle, yahut onları somutlaştıran eserlerle de söz konusu olabilir.

Çıktığı yolculuklarda bir turist rehberinin veya bir uzmanın ağzından iyi niyetle akan, objektif bakımdan itirazı mümkün olmayan, ama ziyaretçileri anlamaya hazırlamaktan çok kafa karıştıran açıklamaları dinlememiş olan var mıdır? Bir esere, örneğin önemli bir mimarlık eserine ait rakamlar, ölçüler, bilimsel bakımdan sağlam veriler, bir başkasının o eseri kavramak, içindeki anlamı tespit için vereceği bilgiler olmadan fazla bir işe yaramaz. Bir Hint atasözü şöyle der: Bir tek ufacık karabiber tanesini çiğneyen, bu baharat hakkında onu çuvallar dolusu bir araba yükü ile satın alandan çok daha fazla şey bilir.

Bu düşüncenin ardında, Divriği Cami Külliyesi ile karşılaşmanın doğduğu olay yatıyor. Belki bu talihli karşılaşma kendiliğinden ve ön hazırlıklar olmadan gerçekleşemezdi. Bu olağanüstü cami ile karşılaşmanın yarattığı bahtiyarlık, çeşitli ülkelere yapılan pek çok yolculuk ve hem Avrupa hem de Doğu-İslâm kültür çevrelerinde görülen başka eserlerin etkisi ile gerçekleşti. Herhalde bunlar, anlatılan bahtiyarlık verici olayı besle-

yen verimli bir zemin veya bir bilgi temeli yarattı; ama mutlaka belli bir ölçüde merak da bu olayda bir rol oynamıştır.

Bütün bu söylediklerimizin sübjektif bir niteliği olduğu açıktır ve aynı derecede açık olan bir başka husus da şudur: Bu tespitimiz dolayısıyla cami ile karşılaşmamızdan ortaya çıkan sonuçlar veya düşünceler de “bilimsel” olarak nitelenemezler. Sorun şudur: Bilim, sert kuralları ile böyle bir sanat eserini aydınlatmakta kişisel görüşlerin altına düşmez mi ve gene kişisel duygularla yapılan gözlemlerin verdiği ölçüde bir tespitle de bilime katkıda bulunulamaz mı?”

İşte, T. Wöhrlin’in Divriği Ulu Cami ile ilgili tespitlerinden kısa ve çarpıcı birkaç örnek; “Ve Allah bir camiye yapmayı düşündüğümüz bu yolculuğa yardımcı oldu. Bu birdenbire doğup gelişen düşüncelerimizi gerçekleştirmek için Divriği’nin yaz sıcağından başka bir engel kalmamıştı. Ama bununla da başa çıkabilirdik. Zira hac yolculuklarının bir şartı da zorluklara katlanmaktır; bu yolculuk da bizim için bir hac ziyareti sayılabilir. ” (sayfa:39)

“Bu yapıdan insanı büyüleyici bir şey fıskırıyor. Ama bunu söyleyebilmek kolay değil. Şimdi bu büyü aydınlık bir sükûnet içinde kendini daha etkileyici biçimde hissettiriyor, hem de ilk karşılaşmadan çok daha fazla. Nedir bu büyü öyle ise?

Biz Avrupalılar İslam mimarlık eserleriyle karşılaştığımız zaman bir anlayış zorluğu içine düşeriz. Çünkü bu eserler dış görünüşlerinden içlerindeki sırrı açığa vermezler. ” (sayfa:46)

“Mucizevi çiçekleri daha önceki gelişimimizde tanıyabildiğimizi sanmıştık. Bunlar kat kat, üst üste yapılmış ve her biri diğerinden çıkan bir biçimde tasvir edilmişlerdi. Ama onlar gerçekten çiçek mi? Bu yolla düşünceler de ifade edilmiş olabilir; büyük veya küçük söz kabarcıkları... her biri, bir diğerini gizleyen bir kap veya onu doğuran bir başka düşünce veya söz...

Aklievvel bir sanat tarihçisi bir zamanlar, kuzey portalindeki bu süslemelerin; esrar veya başka bir benzeri madde alınması sonucu tahayyül edilen fantazilerin taşa yansıtılmış tasvirleri olduğu iddiasında bulunmuştu. ” (sayfa:50)

Biz Avrupalılar doğu süslemelerinin dilini anlamayı öğrenemedik. Bundan dolayı onların bize ulaştırdığı mesajları okuyamıyoruz... İşte şimdi bu Avrupalılardan biri Divriği Ulu Camii’nin kuzey portalini önünde oturuyor. Bu kapı sırf süslemelerden oluşuyor. Bu Avrupalı gerçi, süslerle

bir mesaj verildiğini kavlıyor; ama o mesajı çözemiyor, hatta bir tahminde bile bulunamıyor. " (sayfa: 51)

"Bu acaba, sadece Müslümanların değil bütün dinlerin dileği olan barışın tasviri olmasın?

Divriği'deki ustaların taş seccadelerin üzerine işledikleri konular gerçekten hiç de az değil ve Avrupa sanatının araçları ile belki kesinlikle, hiç olmazsa anlaşılabilir biçimde tasvir edilmeleri imkansız... Tasvirler incelikte yapılmış. Barok tarzıyla hiç ilgisi yok. Ama diğer yandan bizim anlayışımıza göre tam olarak bitirilmemiş veya (mükemmelliğe) erişmemiş. Portallere işlenen ve son derece bilinçli bir biçimde, ustaca tasvir edilen konuların hiçbiri tamamen bitirilmemiş... Hataları ve noksanları ile hepsi insan eseri olarak kalmış; bazıları parça parça sağda solda bırakılmış, tamamen kavranamıyor veya ahenkleri yerinde değil... yani tamamlanmamış. Bazı yerlerde bu işin kasten yapıldığı izlenimi ediniyorsunuz...

Nasıl olur da bir fanide sadece Allah'ın yaratabileceği mükemmellikte eserler meydana getirebilecek ustalıklar bulunabileceğini düşünebilirsiniz?" (sayfa: 52)

"Bu mihrap Cennet'e veya Allah'ın ahenkli saf düzenine açılan kapıdan başka bir şey değil; öyle bir âleme açılan kapı ki, oraya insanın bedeni hiçbir zaman geçemez ve yalnız düşüncelerinde yatan gidişlerin hedefi olarak göz önünde tutulur. " (sayfa 53)

"Böylesine mükemmel bir işi başaranlar ne insanlarmış!... Öğle namazı bitip de müminler camiye çoktan terk ettikleri halde, daha hâlâ eseri tahlil eden hayranlığım bitmemişti. İmam gelip de fotoğraf çekme veya ziyaretimi uzatma gibi isteklerimin olup olmadığını soruncaya kadar dalgınlığım sürdü. " (sayfa:54)

"Divriği'nin üzerimdeki etkisi ve işlevini tahlil etmek ve tanımlamak gerek... Sonuç mutlaka olağanüstü çıkacak: bir çeşit hac yeri mi?" (sayfa:61)

"Divriği mimarlık ve sanat tarihi için henüz tam olarak keşfedilmemiş bir yer gibi gözüküyor. " (sayfa:65)

Öyle zannediyorum ki yukarıdaki kısa ifadeler, (bizim tarafımızdan yaratılan ve bize ait olan, dolayısıyla bizim köklü medeniyetimizi sembolize eden) Divriği Ulu Caminin, mimarlık ve sanat tarihçiliği vasıfları ile donanmış seçkin bir Avrupalı ilim adamı üzerinde yarattığı tesirler ve uyandırdığı duygular hakkında yeterli fikir vermektedir. Alman mimar ve sanat tarihçisi Traugott Wöhrlin, Divriği Ulu Cami münasebetiyle biz Türklere ulaştırmak istediği en önemli mesajını ise, kitabının "önsözün-

deki” son sözleri olarak ve maalesef bizi utandırması gereken bir çarpıcılıkla ifade ediyor.

“Divriği’ye ve oranın insanlarına bu küçük resimli ve yazılı sevgi ifadelerinin Türkçe olarak yayınlanması ve bu ufak Anadolu kasabası ile tanışma güzel bir tesadüftür. Yabancı bir kültür dünyasındaki yaşantımızı ve bunun doğurduğu düşünceleri Türk okuyucuya ifade için ayrı bir yol tutulmamış, içimizden geldiği gibi yazılmıştır.

Ama Belki Bir Yabancı Gözün Tespitleri, Türklerin Kendi Kültür Miraslarını Ve Kişiliklerini Daha Bilinçli Bir Biçimde İdrak Etmeleri Ve Yaşamaları İçin Olumlu Bir Özendirme Yolu Açacaktır.

Bunu İçtenlikle Umuyor ve Diliyorum. ”

Evet... Ben de *“Bunu İçtenlikle Umuyor ve Diliyorum”*

ÂSÂR-I ATÎKA-İ SELÇUKİYYE'Yİ KURTARMAK VE BİR SİVAS ÇİFTE MİNARE HİKÂYESİ

Saving Antique Seljuk Heritage and the Story of the Çifte Minareli Medrese

Zeynep Aygen*

ÖZET

Ülkemizde Selçuklu eserlerinin yoğun olduğu başlıca illerimizden birisi de Sivas'tır. Sivas'ta Selçuklu eserlerinin korunma süreci Osmanlı döneminde başlamıştır. Bu dönemde başlangıçta korunması gereken eserler her ne kadar antik dönem eserleri olarak değerlendirilmişse de daha sonra "Âsâr-ı Atîka-i Selçukiyye" bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Selçuklu eserlerinin yoğun olarak bulunduğu Sivas, Müze-i Hümayun Müdürü Osman Hamdi Bey ve kardeşi Halil Ethem Bey'in önderliğinde tarihi koruma açısından önem atfedilen bir kent niteliğini almıştır. İlk Osman Hamdi Bey, 1910'dan itibaren Müze-i Hümayun Müdürlüğünü de üstlenmiş olan Halil Ethem Bey Çifte Minareli Medrese'nin kalan kısımlarının korunabilmesi için büyük çabalar sarf etmişlerdir. Bu konuda arşivlerde çeşitli belgeler ve tamir defterleri bulunmaktadır. Bu çalışmada ise Sivas ile ilgili bu belgelerin Çifte Minareli Medrese ile ilgili olanlarına ağırlık verilmiştir. Bu çerçevede ayrıntılı olarak incelenen dosya KB İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivi'nde bulunan K-87 No'lu Sivas'ta Çifte Minareler dosyasıdır. Bu dosya Çifte Minareli Medrese'nin restorasyonu ile süreç hakkında bize ayrıntılı bilgiler vermekte ve dönemin tarihi eser koruma anlayışını yansıtmak bağlamında önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Anahtar kelimeler: Restorasyon, Selçuklu Mirası, Sivas, Çifte Minareli Medrese, Belgeler

ABSTRACT:

Conservation and restoration of the Anatolian Seljuk heritage in Sivas, one of the most dense areas, has started in the Ottoman era. Although in the beginning of the Ottoman historic preservation activities the preference had been towards the

* Prof. Dr. , Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

monuments of antiquity later the concept "Seljuk Antiquity" has emerged. In this framework Sivas, a city with rich Seljuk heritage, became an example of importance attached to heritage pioneered by the Director of the Ottoman Royal Museum-Osman Hamdi Bey and his brother Halil Ethem Bey. It was first Osman Hamdi Bey and from 1910 onwards his brother Halil Ethem Bey who dedicated themselves to the rescue of the remaining parts of the Çifte Minareli Medrese. In this respect there are a number of documents and repair work files in the archives. This paper concentrates on those documents related to the development of the restoration of the Çifte Minare. The main source for this activity is provided by the K-8 Repair Work File in the Archive of the Ministry of Culture Archaeology Museum. While this file presents us the whole process of the work in the same time it provides an important example of the historic preservation attitude of the period.

Keywords: Restoration, Seljuk Heritage, Sivas, Çifte Minareli Medrese, Documents

GİRİŞ

Çifte Minareli Medrese ve Sivas

"Dünyanın hiçbir yerinde bu kadar doğru ve orijinal Selçuklu motifleri ile işlenmiş bu kadar zarif taşlar azdır. Hiçbirinde en ufak bir kompozisyon hatası yoktur"¹

Tıp tarihinin yanı sıra Türk Sanat Tarihi'nin en değerli uzmanlarından olan Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Çifte Minare ile ilgili yapmış olduğu bu tanımlama Çifte Minare'nin Selçuklu eserleri arasındaki yerini tam anlamını ve değerini vererek belirlemektedir. Müjgan Üçer'in de belirtmiş olduğu gibi Selçuklu döneminde "Dâr-ul Alâ (Yücelik Beldesi) ve Dâr-ul Ulemâ (Bilginler Şehri)" olarak anılan Sivas çok sayıda medresesinin ışığında bir bilim ve sanat merkezi olarak yer almış bir kenttir². Bu atmosfer aynı zamanda bu sıra dışı kentin yolların ve ticaretin kavşağında olan bir merkez olarak biçimlenmesiyle de bütünleşir. Refah bilim ve sanatı beslerken, Sivas'ın kervanların buluşma noktası olması durumu bu ortamın eserlerinin ününün uzak coğrafyalara kadar ulaşmasının da nedeni olmuştur. Örneğin İbnü'l-Esir'in yazdığına göre 1206 yılında I. Keyhüsrev ile Trabzon Rum İmparatoru arasında savaş patlak verdiğinde,

¹ Ünver, Süheyl. *Süheyl Ünver Arşivi*, 163 No'lu Belge, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul

² Üçer, Müjgan. "Sivas'ta Taşa Yansıyan Şiir: Çifte Minareli Medrese", *Hayat Ağacı Dergisi*, Sayı 29, Sivas, 2015

Suriye, Musul ve Irak'tan gelen tüccarlar Sivas'ta toplanmışlardı³. Bunun nedeni batıdan Bizans tarafından Suriye'ye, Bağdat'a, Kuzey İran'a ve devam ederek doğuya, Rus ve Kıpçak ülkelerine devam ederken Sivas'ta bulunan büyük transit ticaret yollarının kapanmasıydı. Bu durum bize Sivas'ın bu dönemde ne kadar geniş bir etki alanı olduğunu açık olarak ifade etmektedir. Sivas önemini İlhanlılar döneminde de korumuş ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kültürel etkisi bu dönemde de sürmüştür. Bunun en güzel örneği de 1271 yılında önemli bir İlhanlı devlet adamı olan Şemseddin Muhammed Cüveynî'nin⁴ yaptırmış olduğu Çifte Minareli Medrese'nin Selçuklu taş sanatının en üst noktasına ulaşmasından da öte yakalamış olduğu ritim ve desen zenginliği ile tüm dönemlerin sanat anlayışları ile yarışabilecek düzeydeki kompozisyonudur. Halim Baki Kunter'in "bir Selçuklu nakışında seni bulmak"⁵ ifadesiyle tanımlamış olduğu Sivas'ta bu nakışın en ileri örneği olarak nitelendirilebilecek Çifte Minareli Medrese ne yazık ki kentte en büyük yapısal kayba uğramış, en ileri derecede harap olmuş eser olarak da yerini almıştır. Çifte Minareli Taç Kapı'nın arkasındaki zaman içinde zedelenmiş olan medrese kalıntısı 1882 yılında Sivas Valisi Sırrı Paşa tarafından yıktırılmış ve yerine 1886 yılında daha sonra Askeri Rüştiye olarak kullanılan bir hastane yapılmıştır. Sağlam kalan ön cephenin korunması ile ilgili çalışmalar ise Selçuklu eserlerine olan ilginin artmasıyla birlikte Osmanlı Dönemi'nin sonlarında ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Döneminde Tarihi Eserlerin Korunması ve Selçuklu Eserleri

Osmanlı Devleti'nde ilk koruma yasası 1869 tarihli olup 1874 ve 1894'te yenilenmiştir; ancak bu yasa yalnızca antik dönem ve Roma eserlerinin korunmasına yöneliktir⁶. Antik eserlere yönelik restorasyon çalışmaları da yine 1890'lara tarihlenir. 1895'te o dönemde Müze-i Hümayun Müdürü olan Osman Hamdi Bey'in Sultanahmet Meydanı'nda gerçekleştirdiği antik Hipodrom'u kurtarma projesi ve depremden zarar görmüş

³ Sarre, Friedrich. *Küçük Asya Seyahati-1895 Yazı: Selçuklu Sanatı ve Ülkenin Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, (Çev. Dara Çolakoğlu), Pera Yayıncılık, İstanbul, 1998

⁴ Şemseddin Muhammed Cüveynî ve ailesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. : Duda, Herbert, W. "İbn-i Bibi'nin Selçuk Tarih'i", *Şarkiyat Mecmuası*, 1958, <http://www.dergipark.gov.tr>, 13.06.2019'da indirildi.

⁵ Kanter, Fatih. "Yavuz Bülent Bakiler'in Şiirlerinde Sivas", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2001, <http://www.dergipark.gov.tr>, 14.06.2019'da indirildi.

⁶ Karaduman, Hüseyin. "Belgelerle İlk Türk Âsâr-ı Atika Nizamnamesi", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 25/29, Türk Tarih Kurumu, 2001

olan Bizans dönemi sütunlarının kurtarılması çalışmaları bu konuda iyi örnekler oluşturur. Üstelik Nurcan Yazıcı'nın bulmuş olduğu bir belgede de görüldüğü üzere bu çalışmada günümüzün koruma yaklaşımına çok yakın teknikler kullanılmış olması da ilginçtir⁷. Tarihi eserlerin korunması ile ilgili yasalar karşılaştırıldığında İngiltere'de arkeolojik ve tarihi sitlerin korunması ile ilgili yasa (Ancient Monuments Protection Act) 1882 tarihli, Fransa'da ise anıtların korunması ile ilgili yasa 1887 tarihlidir⁸. Her ikisi de kendi ülkelerinde ilk yasal düzenlemeler olan bu iki yasanın tarihleri ile Osmanlı koruma yasalarının tarihleri karşılaştırıldığında Osmanlı Devleti'nde koruma konusunda yasal çerçevenin çoğu Avrupa ülkesinden daha erken döneme tarihlendiği gözlemlenir.

Osmanlı Devleti'nde bu kadar erken bir tarihi koruma bilinci gelişmiş ve yasaya da yansımış olmasına karşın bu bilinç genellikle antik eserlere yöneliktir. Erken dönem Osmanlı eserleri ise zaten vakfiyeleri ile koruma altına alınmıştır. Oysa Selçuklu eserleri antik olarak değerlendirilemez niteliktedir; çoğunun vakfiyeleri de Osmanlı döneminde artık kayıp ya da işlemez durumda olduğu için bu eserler vakıf sistemi üzerinden de korunamaz durumdadır. Dolayısıyla Osmanlı deyimi ile "âsâr-ı atıka-i Selçukiyye" nin kurtarılması tarihsel olarak diğer dönem eserlerinden daha uzun zaman almıştır. 1869 yasının ardından aşamalı olarak müzelerin bulunan antik eserleri satın alma stratejisinin toplumda bilinirlik kazanmasıyla Eski Yunan ve Roma eserleri yalnızca uzmanlar tarafından değil halkın çeşitli katmanlarının da ilgisine mahzar olmuştur. Örneğin 1876 tarihli bir belgede "Babil harabelerinde Solomon adlı bir tüccara kazı sonucu çıkartılmış 118 parça taşı satan işçilerin taşların değerinin 20 katı tutarında bir para cezası almaları"⁹ muhtemelen bir ihbar sonucu gerçekleşmiş ve ihbarı yapan kişi ödüllendirilmiştir. 1887 yılı tarihli bir örnekte ise Iasos (Güllük) da Asım Kalesi'nin taşlarını gemiyle bir rıhtım inşaatında kullanılmak amaçlı yabancı bir şirket adına taşımakla görevli Türk kaptan bu mahaldeki antik taşların değerli olduklarını ve bu şekilde kullanılmalarının yanlışlığını yetkililere bildirmiştir¹⁰. Böylelikle taşlar kurtarılmış ve müzeye teslim edilmiştir, halen de bu taşlar Muğla Müzesi'nde

⁷ Yazıcı, Nurcan. "Late Nineteenth Century Restoration of the Colossus at the Sultanahmet Square, İstanbul", *Conservation and the Eastern Mediterranean*, ICC (ed. Roezeik Christina & Ray Akshok & Davis Saunders), Londra, 2010

⁸ Erder, Cevat. Tarihi Çevre Bilinci, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara, 1975

⁹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, MF MKT 43/79

¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, DH MKT 11408/64

görülebilir. Osmanlı öncesi Türk arkeolojisi ise Selçuklu değil Artuklu araştırmaları ile başlamış ve daha çok sikkelere önem verilmiştir. Müze-i Hümayun'da "*meskûkât-i Türkmaniye ve Artukiye ile âsâr-ı heykeltraşiyeye dair geçen sene tab ettirilen resâil masrafının kütüb ve haritalar ve saire tertibinden ödenmesi*" konulu belge¹¹1894 tarihli olup bu konudaki ilk belgelerden biridir.

Diğer yandan ülkede ciddi bir koruma bilinci gelişmiş olmasına karşın ve Osmanlı dönemi tarihi eserleri vakıf olarak korunurken Selçuklu eserlerinin çoğunun vakfiyeleri artık yok olduğundan özellikle savaşlarda yıkılan Selçuklu eserleri uzun süre tamirden yoksun kalmışlardır. Anadolu Selçuklularından kalan eserlerin tamiri konusundaki ilk çabaların arasında Sivas Çifte Minareli Medrese'nin olması ise dikkate değer ve bu Sivas'a atfedilen özel değere bağlanabilir. Bu eserin uzun süredir harap durumda olduğu çeşitli kaynaklardan izlenebilir. Örneğin Ömer Demirel, Timur felaketinde Sivas'ın uğradığı yıkımda, Ulu Cami, Şeyh Çoban Zaviyesi ve Çifte Minareli Medrese'nin de zarar gördüğünün kaynaklarda yer aldığını, Defter-i Evkaf-ı Rûm'da, Çifte Minareli Medrese'nin, Evkaf-ı Medrese-i Pervane Bey ismiyle kaydedildiğini, yine bu kaynakta Çifte Minareli Medrese'nin vakfiyesinin kayıp, binasının harap olduğu ve eğitimin yapılamadığını belirtmiş, Defter-i Evkaf-ı Rum'da, her sene medreselerin tamire muhtaç olduğunun da kaydedilmiş olduğunu vurgulamıştır¹². Müjgan Üçer ise buna ek olarak Sivas halkı tarafından anlatılan efsanelerinden birinde Timur'un şehre girdiğinde Çifte Minarelerin (Gökmedrese için de söylenir) çinilerinden atının ürkmesi sebebiyle minareleri yıktırmak istediği, hattâ Çifte Minareli Medreseyi yaktırdığının da rivayet edildiğini aktarmaktadır¹³. Bu efsanenin arkasındaki gerçek ise Timur'un Anadolu'da gerçekten de pek çok eseri yıktırıp şehirleri tahrip etmiş olmasıdır; görülüyor ki toplumsal bellek bu kıyımı hiç unutmamıştır.

Sivas'taki Selçuklu eserlerine gösterilen ilginin ağırlıklı olarak 1900 yıllarından itibaren başladığını izleyebiliyoruz. Bu çerçevede 1901 yılından itibaren kamu gündemine oturan bir tartışmadan da söz etmek yerinde olur. Bu tartışmanın odağında Sivas'ın biraz dışında yer alan tarihi bir kümbet, Şahna Kümbeti vardır. Dönemin Sivas Belediye Başkanlığı ve İdare-i Vilayet (İl Genel Meclisi) Kümbet'i yıkmak isterken Sivas Valisi

¹¹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, ŞD 21329/312

¹² Demirel, Ömer, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000

¹³ Üçer, Müjgan, "Taşa Yansıyan Şiir", *Hayat Ağacı Dergisi*, Sayı 29, 2015

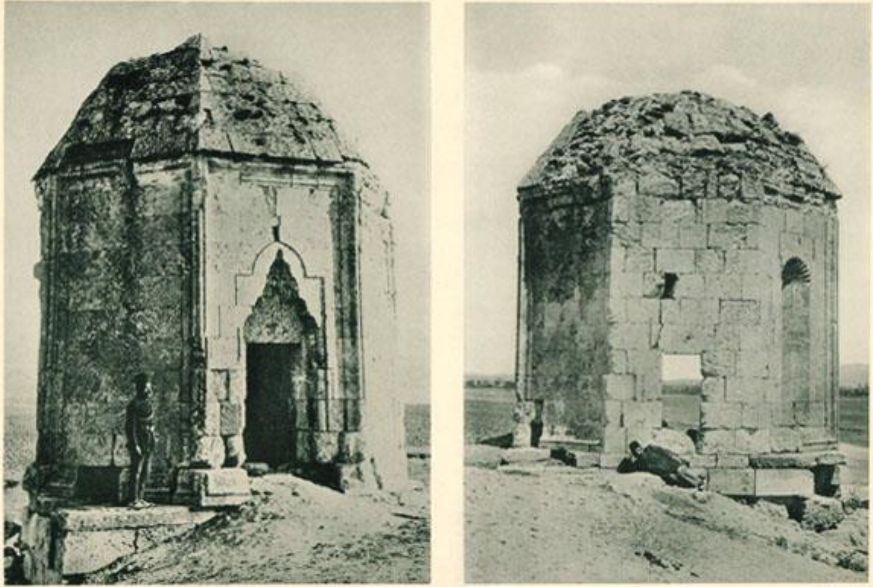
Hasan Hilmi Paşa buna şiddetle karşı çıkmıştır. Salih Şahin'in araştırmasından bu süreci ayrıntıları ile izleyebiliyoruz¹⁴. Sivas Valisi Hasan Hilmi Paşa tarafından 30 Temmuz 1901 tarihinde Dâhiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı)'ne gönderilmiş olan telgrafta:

"Sivas'a 20 dakika mesafede bulunan Şahna Kümbedi isimli kubbenin kısmen yıkılmış olduğu, istinadı bulunmayan diğer kısımlarının da yıkılmak üzere olması nedeniyle acilen tamir edilmesi" istenmektedir.

Sivas Belediye Başkanlığı'nın cevabı ise:

"bu kubbenin esasen âsâr-ı atıkadan olmaması, hiçbir taraftan geliri ve karşılığı bulunmaması nedeni ile bu kadar masrafla bu kümbetin inşasının her hangi bir faydası düşünülmediği" şeklindedir. Üstelik İdare-i Vilayet de *"kubbenin yıkılarak mevcut taşlarının halen inşa edilmekte olan Gureba Hastanesi'ne nakli ve aralarında tarihi taşlarla sair yazılı taşların da Mekteb-i İdadi-i Mülki (Sivas Lisesi) içerisinde bulunup resmi açılışı yapılan Müze Şubesi'nde hıfz edilmesini"* talep etmiş ve bu hususta Dâhiliye Nezareti'nin onayını istemiştir.

ŞEKİL 1: ŞAHNA KÜMBETİ

Max van Berchem & Halil Ethem, Corpus Inscriptionum Arabicarum-Sivas & Divriği Bölümü

¹⁴ Şahin, Salih, "Sivas'ta Yitik Bir Âsâr-ı Atıka Hikayesi: Şahna Kümbeti", *Sultanşehir Dergisi*, Yıl 6, Sayı 14, 2012, Sivas

Konu 1904 yılında Osman Hamdi Bey'e intikal etmiş, Osman Hamdi Bey de eserin müze bütçesi ile onarılmasının mümkün olmadığını, ancak yıkılmadan önce her yerinin ayrıntılı olarak belgelenmesi konusunda talimat vermiştir. Bu kümbetin taşlarının numaralanmış olarak günümüzde Gökmedrese'nin avlu kazılarında ortaya çıkması ise belli ki yöneticilerin bir kısmının bu eserin hastane yapımında kullanılmaması yönünde göstermiş oldukları çabanın bir sonucudur ve onların bu çabası sayesinde eser bir anlamda günümüze ulaşmıştır.

1. Çifte Minareleri Medrese'nin Restorasyon Aşamaları

Şahna Kümbeti tartışmasından bir yıl sonra benzer bir tartışma Çifte Minareli Medrese'nin kurtarılması hakkında gerçekleşmiştir. Sivas Valisi Reşid Akif Paşa 5 Ekim 1904 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir yazı yazarak Sivas Mekteb-i Rüştîye-i Askeriyesi'ne tahsis edilen binanın girişini teşkil eden Çifte Minarelerin dayanağı bulunan kemerlerin iç tarafları ile yan duvarlarının yıkılmaya yüz tutmuş bulunduğunu bildirmiştir. Üstelik ara sıra taş düşmekte olduğundan, muhtemel herhangi bir kazayı önlemek için söz konusu mahallin tamir edilmesi söz konusunun Rüştîye Müdüriyetinden bir yazı ile bildirildiğini belirtmektedir. Söz konusu binanın tamir ettirilmediği zaman tamamen harap olacağı ve hali hazırda burada yapılan keşif sonucunda 47. 207 kuruş masrafla tamiri mümkün olduğunun anlaşıldığı Başmühendislikten bildirilmiştir. Vali Reşid Akif Paşa "söz konusu minareler pek de eski ve tarihi eserden sayılmadığı, harcanması düşünülen paraya da karşılık bulunamadığı ve söz konusu minarelerin kemerleri ile duvarları ve cümle kapısı bırakılarak üst tarafı yıktırıldığı takdirde vuku bulacak tehlike ve muhatara ber taraf edilmiş demek olacağının" altını çizmektedir. Bu görüş dönem yöneticilerinin tarihi eserler konusunda çelişkili bakışlarını güzel bir örneğidir. Bir önceki Vali Hasan Hilmi Paşa Şahna Kümbeti'ni kurtarmaya çalışırken, halefi Reşid Akif Paşa Çifte Minareli Medrese gibi bir esere "mez-kûr minareler pek te eski asar-ı atikadan madud değildir, yani pek eski değil-tarihi eserden sayılmaz" gibi bir yorum getirebilmektedir. Bu yorum bize "eski" kavramının bazı yöneticilerin indinde hala Yunan ve Roma antik eserleriyle sınırlı kalmış olduğunun bir göstergesidir. Yazı minarelerin bu haliyle muhafazası lâzım ise yapılmış olsa söz konusu keşifte ortaya çıkan meblağın 47. 000 kûsur kuruş olduğunun oysa yıkılması için tahmin edilen miktarın ise 5. 000 kuruş civarında olduğunun belirtil-

mesiyle devam ederek restorasyon masrafının pahalılığının altını çizmekte ve belli ki yıkımı savunmak için bu gerekçeyi de kullanmaktadır¹⁵.

ŞEKİL 2: ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE VE ÇEVRESİ

Max van Berchem & Halil Ethem, Corpus Inscriptionum Arabicarum-Sivas & Divriği Bölümü

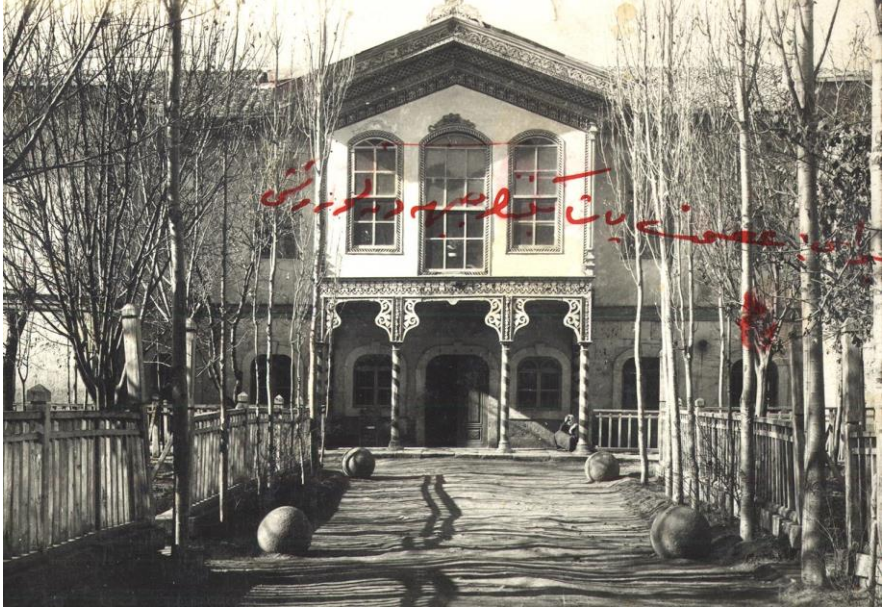
Bu noktada Çifte Minareli Medrese'nin nasıl olup da Askeri Rüştiye'ye dönüştüğünü de hatırlamak da yarar vardır. 1853 yılında harap durumda olması dolayısıyla büyük kısmı yıktırılıp malzemesinin bir kısmı Ahmet İzzet Paşa Camisi'nin yapımında kullanılan medresenin yerine ilkin bir hastane yapılması planlanmıştır¹⁶. Ancak daha sonra Sultan II. Abdülhamit'in emri ile Çifte Minareli Medrese'nin temel kalıntılarının bulunduğu arsa üzerine Vali Sırrı Paşa (Temmuz 1886-Nisan 1888) zamanında Hamidiye Gureba Hastanesi adıyla yarı kâgir bir hastane yaptırmıştır. Hastane'de halktan fakir ve kimsesizler ile diğer hastaların tedavi edilmesi ve ihtiyaçların parasız olarak karşılanması amaçlanmaktaydı. Ancak hastane binası tamamlandıktan sonra yapılış amacı dışında, önce

¹⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, BOA DH MKT 98/ 63-1

¹⁶ Uzunçarşılı İsmail Hakkı & Edgüder Rıdvan Nafiz, Sivas Şehri, Recep Toparlı (ed.), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014

Askeri Rüştiye (Askeri Ortaokul) 1913 yılından sonra da ilkokula dönüştürülmüştü. Cumhuriyetin ilanından sonra İsmet Paşa İlkokulu ismini alan bu bina, şehirde ahşaptan yapılmış en büyük ve ihtişamlı yapılardan biri idi. Ne yazık ki bu tarihi bina da sebepsiz yere 1964 yılında yıktırılmıştır¹⁷. Belgelerde adı geçen ve nakli 1899 yılında gerçekleşen Askeri Rüştiye bu binadır. 1962'ye kadar okul olarak kullanılan bu ilginç bina nedensiz olarak yıktırılmıştır ve yerinde halen bir çay bahçesi hizmet vermektedir¹⁸.

ŞEKİL 3: ASKERİ RÜŞTİYE (HAMİDİYE GUREBA HASTAHANESİ)

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/111056>

Tekrar 1905 yılına dönersek görüyoruz ki bir süre sonra Dâhiliye Nezareti konuyu 5 Şubat 1905 tarihinde Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne aktarmıştır¹⁹. Dâhiliye Nazırı belli ki Sivas Valisi'nin Medrese'nin son kalan kısmı Doğu Cephesi'nin de yıkımına yönelik görüşünü paylaşmamakta ve eseri "*Âl-i Selçukîye'den Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Hazretleri'nin binakerdesi olan Sivas'ta kain Çifte Minareler âsâr-ı atika-yı nâdire*" nitelendirmektedir. Yazının devamında Nazır bu nadir eserin yıkılma tehlikesiyle karşı karşı-

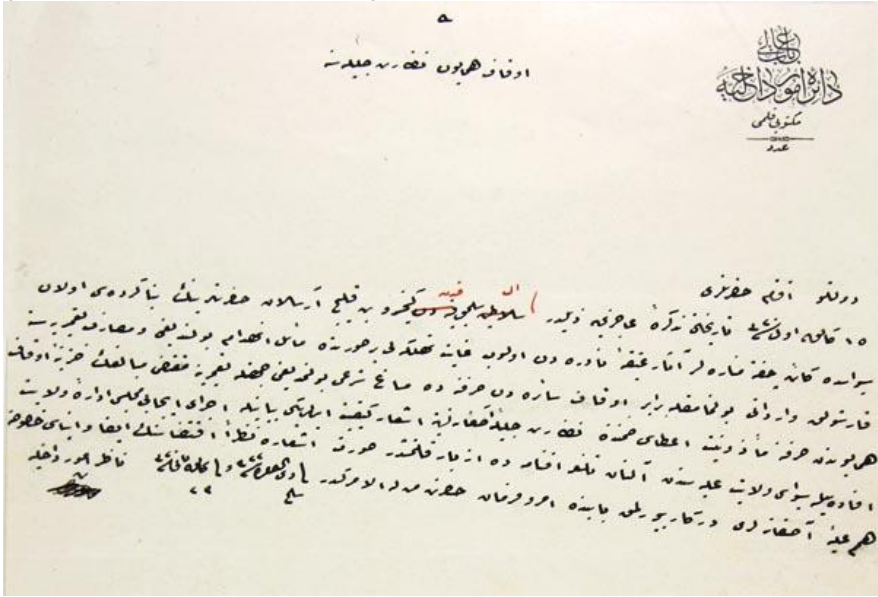
¹⁷ Şahin, Salih, *Mekan ve İnsanıyla Sivas*, İstanbul, 2013, s. 684

¹⁸ Üçer, Müjgan, "Taşa Yansıyan Şiir", *Hayat Ağacı Dergisi*, Sayı 29, 2015

¹⁹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, BOA DH MKT 98/ 63-2

ya bulunduğunu vurgulamakta ve “*masarifi tamiriyesine karşılık varidatı bulunmamakla beraber Evkaf-ı saireden sarfına da mesağ-ı şeri’ bulunmadığı cihetle tamirine muktezi mebaliğın Hazine-i Evkaf-ı Hümayun’dan sarfına mezuniyet i’tası*” talep etmektedir²⁰. Burada daha önce belirtildiği üzere Selçuklu eserlerinin korunmasında en büyük sorunun bu eserlerin vakfiyelerin artık işlememesi konusunda bir örnek görülmektedir. Eserin kendi vakıf geliri ile tamir edilmesi mümkün olmadığından Nazır tamir masrafını Evkaf Hazinesi’nin karşılaması konusuna değinmektedir. Evkaf Nazırı ise 4 Aralık 1905 tarihli cevabında eserin tarihi önemini ve korunması gerekliliğini kabul etmekle beraber bu finansmanın Maarif nezareti tarafından karşılanması gerektiğini öne sürmüştür

ŞEKİL 4: 1905 TARİHLİ YAZIŞMALARDAN BİR ÖRNEK

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri DH. MKT 98/ 63

1908 yılına gelindiğinde ise Vali Reşid Akif Paşa ciddi şekilde fikir değiştirmiştir ve Çifte Minareli Medrese’nin kalan kısmını kurtarmaya çalışmaktadır. Müze-i Hümayunlar Müdürü’ne yazmış olduğu 28 Mart 1908 tarihli bir yazıda daha önce önemsiz bir eser olarak nitelemiş olduğu Medrese’yi “*enâfis-i âsâr-ı İslamiye*”, yani nefis bir İslam eseri olarak nitelemektedir. Dahası minarelerin “*tamamen münhedim olmasına değil hatta şu*

²⁰ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri DH. MKT 98/ 63

hal-i harâbide bile kalmasına vicdanen cevaz verilmemesi" nin doğal olduğunu belirtmektedir. Vali yazısında ayrıca eserin tamirinin yarım bırakılması olmasından şikâyet etmekte ve gerekenlerin yapılmasının yine bir vicdan meselesi olduğunu altını çizmektedir²¹. Bu fikir değişimin arkasında Müze-i Hümayun Müdürü Osman Hamdi bey'in büyük bir etkisi vardır. Bir yandan da eserin tehlikeli durumu hakkında Rüştüye'den gelen şikâyetler de sürmekte, 19 Mart 1908 tarihli bir evrakta minarelerin "*inhi-dam olup taş düşmekte ve toprak dökülmekte olduğundan birdenbire sukutu ve Allah göstermesin mektebin muallim ve zabitanı ile şakirdanın*" bir kazaya uğramasından korkulduğu belirtilmektedir. Üslubu oldukça sert olan bu yazıda söz konusu minarelerin bir an evvel "*icra-i tamiri, olamaz ise minarelerin hedm ettirilmesi (yıkıtılması)*"²² talep edilmektedir. 1 Nisan 1908 tarihinde Müze-i Hümayun'a keşif evraklarının yolda olduğu bildirilmiştir. Bunun akabinde 15 Haziran 1908 tarihli bir yazısında Osman Hamdi Bey "*Sivas Askeri Rüştüyesinin ana girişi olan ve Selçuklu eserlerinden bulunan çifte minarelerin istinatgâhındaki kemerler ile yan duvarlarının idame-i ümranı konusunda lazım gelen tamirat için gerekli 35. 000 kr. 'tan 17,500 kr. 'un askeriye tarafından ödenmesi için müze müdürlüğümüz tarafından istirhamda bulunulmuş ve bu durum padişah hazretlerine de arz edilmiştir*", ifadesiyle konunun gelişimi hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca yazıya göre "*bu paranın ödenmesi için Padişah fermanı (irade-i seniyye) çıkmıştır. Ancak masrafın diğer yarısı olan 17500 kr'un ise müze-i hümayunun mebani-i atıka tamirat ve muhafazası için ayrılan ödenekten ödenmesi için söz konusu ödeme kalemine 15. 000 kr konulmuş ve bu meblağın tahsisata ilavesine müsaade edilmesi için izin verilmesi talebi*" söz konusudur²³. Nitekim bunun üzerine 27 Temmuz 1908'de "*Çifte Minare'nin tamirinin Dördüncü Orduyu Hümayun ile Müze-i Hümayun İdaresi'nden tayin edilecek memurların nezareti altında çalışma yapılacağı ve ödemesi Orduyu Hümayun'un bu yılki inşaat tahsisatından ödeneceği*" karara bağlanmıştır²⁴. Anlaşıldığı kadarıyla Çifte Minareler askeri rüştiye arazisi içinde olduklarından tamirat ödemesinin de askeri inşaat bütçesinden yapılmasının sağlanması ile ödeme konusu çözüme bağlanabilmiştir. 23 Mayıs 1909'da Sivas Valisi'nin bir an önce restorasyona başlanmasını ve binanın değerini hatırlatan telgrafını²⁵ müteakip 17 Temmuz 1909'da geldiğinde

²¹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, MF MKT 1070/ 17

²² K. B. İstanbul Arkeoloji Arşivi, K-87

²³ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, MF. MKT 164/ 86

²⁴ K. B. İstanbul Arkeoloji Arşivi, K-87

²⁵ K. B. İstanbul Arkeoloji Arşivi, K-87

devreye dönemin Harbiye Nazırı girmiş ve Müze-i Hümayun'a yazdığı bir yazıda binanın yeniden ayağa kaldırma masraflarını Müze-i Hümayun ile yarı yarıya paylaşacaklarını belirtmiştir.

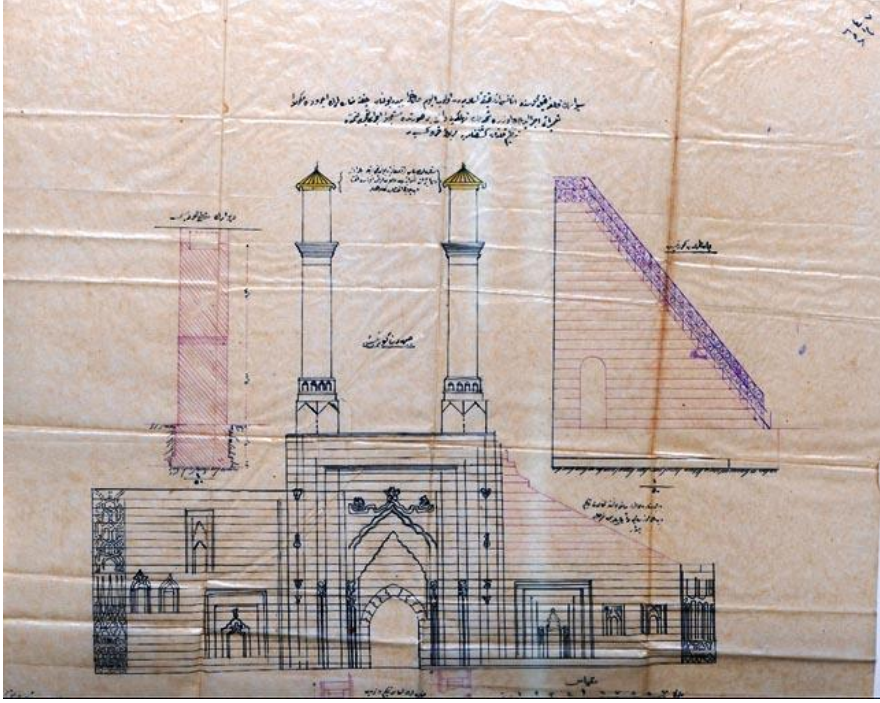
Daha sonra Şura- i Devlet kararı ve Sultan II. Abdülhamid'in iradesi ile yapının kurtarılması faaliyetleri hızlandırılmıştır. Bu üst düzeyde alınan kararlar bir yandan dönemin anlayışını yansıtırken, diğer yandan da pek çok örnekte karşılaştığımız üzere Sultan II. Abdülhamid'in tarihi eserlere olan ilgisini göstermektedir²⁶. Her ne kadar Medrese'nin harabelerinin üzerine hastane inşâsı konusu da II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiş de, Medrese'nin yıkımı ondan önceki döneme, Sultan Abdülmecid zamanına rastlar. Çifte Minareli Medrese'nin geride kalan taç kapı ve iki minarenin olduğu doğu cephesinin korunmasında Sultan II. Abdülhamid gerek bu bina konusunda doğrudan verdiği irade ile gerekse müze müdürü Osman Hamdi Bey'e verdiği destekle ön plana çıkar. 5 Nisan 1910 tarihinde Sivas Maarif Müdürü Ahmed Muhtar Bey onarım için gerekli tahsisatın önceki yıl kışın gelmiş olmasından dolayı kullanılamamış olmasından dolayı içinde bulunulan yılın baharında kullanılması için telgrafla müsaade istemiştir ve 19 Nisan tarihinde bu mealde yeni bir telgrafla süreci hızlandırmaya çalışmıştır. 30 Nisan 1910'a gelindiğinde Sivas Maarif Müdürü Ahmed Muhtar Bey'in binanın ayağa kaldırılması için gereken 15. 000 kuruşun ödenmesi hakkındaki yazışmaları sürdürmektedir. 9 Mayıs 1910'da Maarif Nezareti Müsteşarı Müze-i Osmani Müdürü'ne Müze bütçesinden tahsisat çıkartılması konusunda bildirimde bulunmuştur. 22 Haziran 1910'a gelindiğinde bütçe sıkıntısı ile ilgili yazışmalar sürmektedir. 13 Temmuz tarihinde Sivas Maarif Müdürü bir önceki yılın tahsisatının kullanılmasına ait izin hala çıkmadığı için "inşaat komisyonunun tamirata başlamaya cesaret edemediğini" yazmaktadır. Nihayet 1910 yılının Eylül ayının sonlarında onarım işlemlerinin başlayabildiği belgelerle sabitlenmiştir. Üstelik bu belgelerde görüldüğü gibi koruma bilincinin teknik yönü de günümüzle örtüşmektedir. 21 Eylül 1910 tarihli o dönemde tarihi eserlerden sorumlu olan Sivas Maarif Müdürlüğü'ne çekilen bir telgraftaki "*çifte minarelerin tamiratının ne derecede varlığının işarı rica ve hiçbir tarafına katiyen badana ve sair boya sürülmemesi lüzumu da beyân olunur*"²⁷ şeklinde ifade, günümüzde UNESCO'nun minimum müdahale kuralının daha o dönemde Osmanlı Devleti'nde uygulandığının bir kanıtı-

²⁶ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, ŞD 223/41

²⁷ K. B. İstanbul Arkeoloji Arşivi, K-87

dır. 13 Kasım 1910'da yeni bir keşif yapılması gerektiğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Sonunda bu ikinci keşif evrakı 27 Şubat 1911 tarihinde Sivas Maarif Müdürü tarafından takdim edilmiş ve Mayıs ayında inşaata başlanacağı belirtilmiştir. Bu keşifler sırasında oluşturulan ilginç çizimler gerek çok ayrıntılı bir rölöve çalışmasını göstermekte, gerekse yapılacak müdahalelerin nerelere yapılacağı hakkında fikir vermektedir.

ŞEKİL 5: CEPHE VE KESİTLER

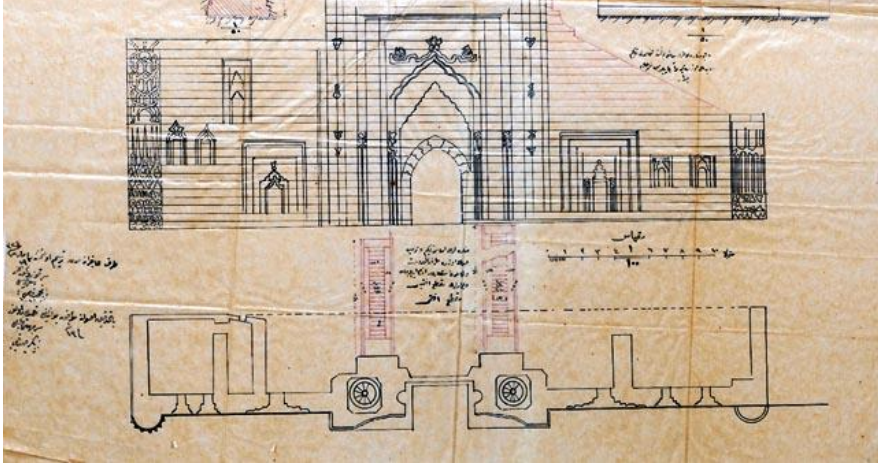
1. Keşif Defteri 7 Teşrini-evvel 1324 / 20 Ekim 1908

Açıklama 1: Sivas'ın kala-yı atik mahalde enâfis-i âsar-ı atika-yı İslamiyeden olup el yevm hal-i harabiyette bulunan Çifte Minarelerin ileride mükemmelen tamirâtı icra edilmek üzere şimdilik tehlikeyi dafi bir surette müstacelen icra-i tamiri zımında tanzim kılınan keşifnâmeye merbut krokisidir.

Açıklama 2: Minarelerin baş tarafları harap olduğu cihette baran (yağmur) ve tesirat-ı havaiyeden masun olmak üzere inşa edilecek ahşap külahlar

Açıklama 3: İşbu minare bu tarafa mail bulunmakla kaide tahkim edilmek üzere müceddeden yapılacak harçlı cidar (duvar)²⁸

ŞEKİL 6: PLAN VE CEPHE

1. Keşif Defteri 7 Teşrinî-evvel 1324 / 20 Ekim 1908

Açıklama 1: İşbu minare bu tarafa mail bulunmakla kaide tahkim edilmek üzere müceddeden yapılacak harçlı cidar (duvar)

Açıklama 2: Minarelerin esası (temelleri) tahkim ve termim edilmek üzere taraf-ı zahrdan ve kaide-i suflâdan inşa edilecek duvarların makta-ı ufku²⁹

Açıklama 3: Taraf-ı âcizanemden teslim olunmuştur – 19 Mart 1324 (1 Nisan 1908)-İmza: Serkondoktotör Mehmed Fehmi

2. Sonuç: Sivas'taki Selçuklu Eserlerine Olan İlginin Artması

1916 yılında gelindiğinde ülke I. Dünya Savaşı'nın ortasındadır. Buna rağmen tarihi eserlerin bakımına yönelik çalışmalar, özellikle Selçuklu dönemi eserlerine yönelik ilgi artışı bu dönemde dikkati çekmektedir. Evkaf-ı Hümayun Nezareti Özel Kalem Müdürlüğünden Konya Evkaf Müdürlüğüne gönderilen 19 Mayıs 1916 tarihli bir yazıda ülkenin en önemli mimarlarından Kemalettin Bey'in Enver Paşa'nın talimatı ile Sivas ve Kayseri'ye gitmesi kararı alındığı gözlemlenmektedir.

²⁸ Şekil 5 Transkripsiyonlar: Salih Şahin

²⁹ Şekil 6 Transkripsiyonlar: Salih Şahin

“Konya Vilayeti Evkaf Müdürü vasıtasıyla Evkaf Nezareti İnşaat Müdürü Umûmisi Kemalettin Bey Efendiye Sivas’daki asar-ı Selçukiyeyi görmek ve muhafazası esbabını tekîd etmek üzere zat-ı vâlâlarının Sivas’a ve Kayseri civarındaki Sultan Sarayı’na uğrayarak tetkikat icrasına Başkumandan Vekili Enver Paşa hazretleri tarafından lüzûm gösterilmektedir. İstanbul’a avdet etmeden evvel ter- vic-i işarı muvafık ve Sivas’daki otel inşaatının da bu sırada nazar-ı teftişten geçirilmesi münasip olacağından müşarûn ileyhe ona göre cevap yazılmak üzere mütaalanızın telgrafla işarı”³⁰ olarak kaleme alınan metinde yöneticilerin özellikle Sivas’ taki Selçuklu eserlerini o zor koşullarda bile koruma arzusu açık olarak görülmektedir.

Halil Ethem Bey zamanında 31 Temmuz 1912 tarihinde devreye sokulan “Muhafaza-i Abidat Hakkında Nizamname” nin taşınmaz kültür varlıklarını korumaya alması Selçuklu mirasının kurtarılmasında önemli bir adımdır. Bunun ardından kurulan Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi” ise günümüz Anıtlar Yüksek Kurulu muadilidir³¹. Nihayet 15. 12. 1918’de “Asar-ı atika ve eşya-yı nadire-i İslamiye’nin muhafazası için Asâr-ı Atika Nizamnamesi’ne bazı maddelerin ilavesi”³² gündeme gelmiştir. Daha önce yalnızca antik Yunan ve Roma eserlerine olan ilginin Selçuklu eserlerini de kapsama süreci başta Çifte Minareli Medrese’nin öyküsü olmak üzere genel olarak Sivas üzerinden gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Sivas tarihinin bu yönüyle de daha fazla araştırmaya konu olması gerekir.

³⁰ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, DH-ŞFR-00063-00316

³¹ <http://elmalimuzesi.gov.tr/yazdir?AA1F79D3D685214FB1946E8AC48F21F0,03.07.2019> tarihinde indirildi

³² Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, ŞD-201-31

SİVAS KANGAL ALACAĞAN CAMİSİ DUVAR RESİMLERİ

The Wall Paintings in Alacahan Mosque in Kangal District of Sivas

Sultan Murat Topçu*

ÖZET

Türk sanatına ait ilk duvar resmi örnekleri ile kurgan duvarlarında karşılaşmaktadır. Alplerin yaşantularından derlenen sahnelerin resimlendiği barklar ise duvar resmi yapma geleneğinin Türk kültüründeki yoğunluğunu göstermektedir. İslamiyetle birlikte kısmen terkedilen bu gelenek, çini ve seramik üzerine resmedilen tek figürlü çalışmalara dönüşmüş gözükmektedir. İslami öğretinin bir getirisi olarak figürel betimlemelerden uzak durularak daha çok kalem işi tarzda bitkisel ya da geometrik bezemeler ön plana çıkarılmıştır. Mimaride tasvir daha çok kutsal mekanların iki boyutlu tasviri ile sınırlı kalmıştır. Ancak Avrupa'da XVIII. yüzyıl başlarında başlayan duvar resim geleneğinin hızlı bir şekilde Osmanlı dünyasında da kabul gördüğü mevcut örneklerden anlaşılmaktadır. Artık başkent İstanbul ve taşrada dini ve sivil mimarlık yapılarının duvarları üzerinde bazen tanımlanabilen bazen ise tamamen hayal ürünü sahnelerin betimlendiği duvar resimleri ile karşılaşmaya başlanmıştır. İlk başlarda minyatür tekniğinde yapılan duvar resimleri dönem ilerledikçe perspektif ve üç boyutlu tasarımları ile tamamen batılı bir anlayış kazanmaya başlamışlardır.

Bu çalışmada, duvar resmi geleneğinin taşraya yansıdığı örneklerden birisi olan Sivas ili Kangal ilçesi Alacahan kasabasında bulunan Alacahan Camisi harim duvarları üzerinde yer alan, kalem işi tekniğinde yapılmış duvar resimleri konu edilmiştir. Resimleri yapan sanatkar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak camiye ait olan H. 1324/M. 1906 tarihli bir onarım kitabesinden hareketle mevcut duvar resimlerinin de bu tarihte yapılmış olabilecekleri düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Kangal, Alacahan, Osmanlı, Duvar Resmi

* Doç. Dr. , Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

ABSTRACT

The first examples of wall painting belonging to Turkish art are encountered on the kurgan walls. The barks where the scenes from Alps' lives were illustrated show the intensity of the tradition of wall painting in Turkish culture. This tradition, which was partially abandoned with Islam, seems to have turned into single-figure works depicted on tiles and ceramics. As a result of Islamic doctrine, figurative depictions were avoided and floral or geometric decorations in hand-drawn technique were brought into prominence. The depiction in architecture is more limited to the two-dimensional depiction of sacred spaces. However, it is understood from the examples that the wall painting tradition that started in Europe at the beginning of the 18th century was rapidly accepted in the Ottoman world. After that, the wall paintings depicting sometimes identifiable and sometimes imaginary scenes on the walls of religious and civil architecture buildings in the capital İstanbul and the provinces were started to be seen. At first, wall paintings made in miniature technique started to gain a completely western understanding with perspective and three dimensional designs as the period progressed.

In this study, the wall paintings depicted with hand-drawn technique on the harim walls of Alacahan Mosque located in Alacahan town in Kangal district of Sivas, which is one of the examples in the wall painting tradition reflected to the provinces, are discussed. There is no information about the artist who created the paintings. However, with reference to the inscription dated H. 1324 / AD. 1906 belonging to the mosque, it is thought that the existing wall paintings may have been made in this date.

Keywords: *Sivas, Kangal, Alacahan, Osmanlı, Wall Painting*

I. GİRİŞ

Günümüzde Türk sanatı üzerinde yapılmış çalışmalar Türk sanatı kavramının belli bir dönem veya coğrafya içerisine sığdıramayacağını ve Türklerin başlangıçtan itibaren kendilerine has bir sanatsal birikimi, gittikleri bölgelere taşıdıklarını göstermektedir. Aslında Türk sanatında resim yapma geleneğini kaya üzerine yapılmış şaman ayinlerine ait tasvirlerle başlatmak mümkün gözükmektedir. Sonraki dönemlerde kurganların özellikle girişleri üzerinde yer alan duvar resimleri, barkların içerisindeki resimler Türk sanatında ilk duvar resmi örnekleri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Uygurlar döneminde duvar resmi geleneği dini öğreti ile birleştirilerek yoğun bir şekilde mabetler üzerinde

kendilerini göstermeye başlamıştır¹. İslamiyet'in kabulü ile birlikte duvar resmi geleneğinin kısmen terk edildiği görülmektedir. Büyük Selçuklu dönemi anıtlarında duvar resimleri ile karşılaşılacakla beraber özellikle saray halkı tarafından kullanılan günlük eşyalardan halı, ayna ve bakraç gibi eşyaların üzerlerinde bulunan figürlü tasvirler, resim yapma geleneğinin devamı niteliğindedir. Anadolu'da Selçuklu dönemi anıtlarından özellikle saray çinileri üzerinde yer alan figüratif bezemeler ve mimari anıtlar üzerindeki hayvan ve fantastik yaratıklar yine Türklerdeki resim yapma geleneğinin taş ve çiniye yansması olarak değerlendirilmelidir.

XIV. yüzyıl Osmanlı mimarlık eserlerinde iç mekânda yoğun bir şekilde kalem işi tekniğinde yapılmış bezemelerin kullanılmaya başlandığı dikkat çekmektedir². Özellikle Edirne Muradiye Camisi'nde (M. 1436) üç tabaka halinde yer alan kalem işi bezemelerden, en alt tabakada bulunanlar yapı ile çağdaş kabul edilmektedir. Burada yer alan Hatayi ve Rumlardan başka cennet bahçesini hatırlatan bitkisel dekor, duvar resmi anlayışının Osmanlı sanatındaki ilk örneği olarak düşünülebilir³. XVIII. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı dini mimarisinde kullanılan kalem işi bezemeler, bu yüzyılla birlikte batılı unsurların eklenmesi ile değişim yaşamaya başlamıştır. Artık barok ve rokoko üslubunda yapılan bezemelerle anıtların iç kısımları süslenir hale gelmiştir⁴. Özellikle Avrupa ülkelerine gönderilen elçi ve öğrenciler buralardaki sanatsal faaliyetlerden etkilenmiş ve bunları Osmanlı ülkesine taşımışlardır⁵. Her ne kadar XVIII. yüzyılla birlikte sanatta batılı tesirler görülmeye başlanmış olsa da dönüşümün asıl yansımaları XIX. yüzyılda kendisini göstermiştir. Başkent İstanbul başta olmak üzere imparatorluk toprakları içerisinde yer alan bölgelerde inşa edilmiş olan anıtlar XIX. yüzyılla birlikte bu yeni üslubun etkisi altına girmiş gözükmektedir.

Günümüzde Sivas ili Kangal ilçesine bağlı bulunan Alacahan kasabasında yer alan Alacahan Camisi de XIX. yüzyılla birlikte Osmanlı sanatında sıkça görülmeye başlanan barok ve rokoko tarzı süslemeleri ve

¹ Seyfi Başkan, **Başlangıcından Cumhuriyet Dönemine Kadar Türklerde Resim**, Ankara, 2014, s. 11-44.

² Yıldız Demiriz, **Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir (1300-1450)**, İstanbul, 1979, s. 23-24.

³ a. g. e., s. 24.

⁴ Rüçhan Arık, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1988, s. 130.

⁵ Gülsel Renda, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı**, Ankara, 1977, s. 22

duvar resimleri ile dönem sanatının taşradaki önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Sivas'tan Bağdat'a uzanan tarihi yol üzerinde yer alan Alacahan, tarihi süreç içerisinde önemli bir menzil işlevi görmüştür. Ortaçağ boyunca bu işlevini devam ettiren Alacahan'da Akkoyunlu Yakup Şah tarafından inşa ettirilen han günümüze sağlam bir şekilde ulaşmayı başarmıştır. XVII. yüzyılla birlikte Anadolu'da baş gösteren asayişsizlik ve eşkıya hareketleri sonucunda, Osmanlı yönetimi M. 1687 tarihinde bölgenin derbent haline getirilmesine karar vermiştir⁶. Bu maksatla Alacahan kervansarayını etrafında bir kale inşası ve buraya getirilip yerleştirilenler için sosyal alt yapıya yönelik faaliyetlerin yapılması sağlanmıştır. İnşa süreci biraz uzun sürmüş ve surlar 1737 tarihinde tamamlanabilmiştir⁷. Sur ve caminin inşası sürecinde var olan kitabelerde ismi geçen üst düzey Osmanlı bürokratlarının bölgeyle özel olarak ilgilendikleri anlaşılmaktadır. Bölgede sadece Alacahan değil Dikilitaş ve Hasan Çelebi gibi yol güzergahı üzerinde yer alan diğer yerleşim yerleri de bu dönemde devlet tarafından şenlendirilmeye çalışılmıştır.

Bölgede XVII. ve XVIII. yüzyıl boyunca devam eden faaliyetlerin XIX. yüzyılda da sürdürüldüğü mevcut anıtlar üzerinde yer alan yazıtlardan anlaşılmaktadır. Hatta Sivas valisi Halil Rifat Paşa M. 1883 tarihinde yeniden Sivas-Malatya yol güzergahının ıslahına girişmiş ve bu güzergâh üzerinde birçok köprü ve menfez inşa ettirmiştir⁸.

2. Alacahan Camisi Mimari Betimleme

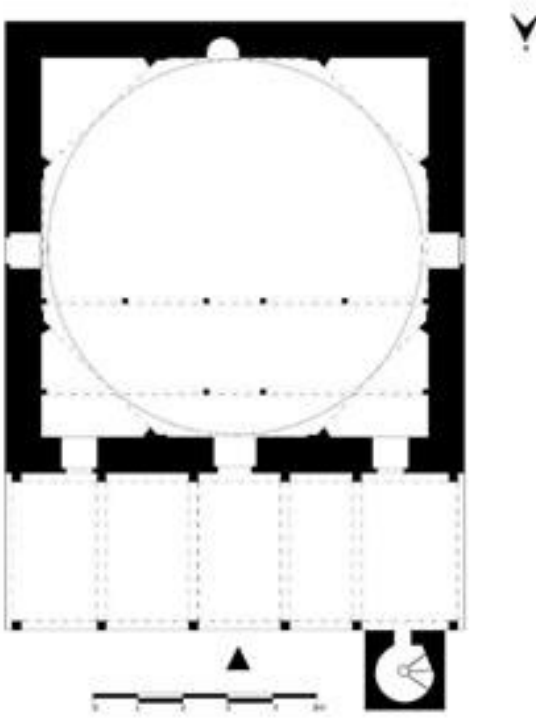
Alacahan Camisi, kervansaray ve surlarla çevrili olan derbent yerleşim alanının güneyinde kervansarayın batısında sur duvarlarına bitişik vaziyette inşa edilmiştir. Üzerinde inşa kitabesi bulunmayan caminin güney duvarının sur duvarının içinde kalması yapının, bölgenin derbent olarak düzenlenmeye başlandığı M. 1687 tarihinden kısa bir zaman sonra inşa edildiğini göstermektedir⁹ (Fot. 1).

⁶ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul, 1990, s. 130-131.

⁷ Sultan Murat Topçu, *"Kangal Kitabeleri", Sanat Tarihi Yazıları Prof. Dr. Kerim Türkmen Armağanı*, Ed: Sultan Murat Topçu-Remzi Aydın, Konya, 2017, s. 596-597.

⁸ *Salname-i Vilayet-i Sivas*, 1302, 312.

⁹ Cumhurbaşkanlığı devlet arşivlerinde yer alan H. 1148-M. 1736 tarihli derbent surlarının inşasını konu alan belgede geçen "...tülen yirmi arşun ve arzan yirmi bir arşun binası olup hala (?) mevcut olan cami-i şerif dahilde olmak üzere..." şeklindeki ifadede caminin, surlardan daha önce inşa edildiği anlaşılmaktadır. *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı*, C. A. S,277/11516.

Plan. 1. Sivas-Kangal Alacahan Camisi Planı

Cami, Osmanlı mimarisinde sıkça örnekleri ile karşılaşılan ve özellikle XVI. yüzyıldan sonra taşrada yoğun bir şekilde inşa edilen tek mekânlı üzeri kubbe ile örtülü camiler grubuna girmektedir (Plan 1). Caminin girişinde orijinalde ahşap bir son cemaat mahallinin bulunduğu H. 1171/M. 1758 tarihli minarenin varlığından anlaşılmaktadır (Fot. 2)¹⁰. Yine camiye ait olan fakat günümüzde Alacahan Kervansaray müzesi içerisinde yer alan bir onarım kitabesine göre yapı H. 1324/M. 1906 tarihinde esaslı bir şekilde onarım geçirmiştir (Fot. 3). Günümüzde asli planına uygun bir şekilde restore edilmiş olan camide, kapı ve pencere sövelerinde kesme taş, diğer kısımlarda moloz taş malzeme kullanılmıştır.

Camiye kuzey duvarı üzerinde yer alan düz atkılı kesme taş örgülü kapıdan geçilerek girilmektedir. Kapının üzerinde taş bir levhaya yazılmış kelime-i tevhid ibaresi bulunmaktadır. Yine kapının lento taşı üzerinde kök boyalarla yapılmış süslemeli kartuşun içerisinde "Sene 1293/M. 1876" ibaresi yer almaktadır (Fot. 4).

¹⁰ Sultan Murat Topçu, a. g. m., s. 595.

Caminin harimi kare planlı olup üzeri tromplarla geçilen kubbe ile kapatılmıştır (Fot. 5). Harim güney duvarı üzerinde yer alan mihrap nişi oldukça sade tutulmuştur. Caminin ahşap minberi, üzerinde yağlı boya- larla yapılmış çiçek demetleri ile bezenmiştir. Harimin kuzeyinde ahşap kadınlar mahfili bulunmaktadır.

Alacahan Camisi Duvar Resimleri:

Yukarıda mimari tanımı yapılan Alacahan Camisi'ni Türk mimarisi içerisinde önemli kılan özelliği, harim duvarları üzerinde yer alan kalem işi tekniğinde yapılmış süslemeler ve kartuşlar içerisinde yer alan duvar resimleridir. Harimin gelişigüzel boyanması sonucu yağlı boya zemininin altında kalan bu süslemeler 2007 tarihinde başlayan ve 2014 yılında ta- mamlanan restorasyon çalışmaları sayesinde gün yüzüne çıkarılmıştır.

Mevcut kalem işi bezemelerden günümüze en sağlam şekilde ulaşan- ları mihrap nişini çevreleyen kemer sathı üzerinde yer alanlardır (Fot. 6). Tüm sath yukardan köşelere doğru sarkan ve püsküllerle belirginleştirilen perde motifi ile çevrelenmiştir. Zemin sarı renge boyanmış olup zemin üze- rinde yer alan süslemeler yeşil, kırmızı, sarı ve mavinin farklı tonları ile iş- lenmiştir. Ortada yer alan mihrap nişi süsleme programına merkezlik teşkil etmektedir. Mihrap nişi dilimli kemer formu şeklinde boyanmıştır. Niş perde motifi ile sınırlandırılmış, merkezden sarkan kandil motifinin altında vazodan çıkan çiçek motifi işlenmiştir. Mihrap nişinin hemen köşesinde karşılıklı yerleştirilmiş birer adet burmalı zarif sütünce tasviri ile başlayan süslemeler barok tarzında "S" ve "C" kıvrımlı yaprak ve saplarla tepelik oluşturmaktadır. Tepeliğin iç kısmında oluşan kartuş iki bölüme ayrılmış olup üst kısımda kurdele ile birbirine bağlanmış iki adet çiçek demetinin or- tasında istifli hat ile "Besmele" yazılmıştır. Bu kısmın hemen altında Cin süresi 18. Ayetinin yazılı olduğu hat kuşağı bulunmaktadır. Mihrap nişinin her iki tarafına simetrik olarak yerleştirilmiş profilli bir kaide üzerinde yük- selen kubbe ile kapatılmış baldaken bir yapı ve vazodan çıkan çiçek motifi dikkat çekmektedir. Yine bu sathın üst kısmında simetrik olarak yerleşti- rilmiş aynalı hat ile yazılmış "Ya Fettah" lafızları bulunur.

Eski resimlerde mihrap nişinin sağından başlayan "La İlahe İllallah" solda "Muhammeden Resulullah" şeklinde tamamlanan kelime-i tevhidin sağ tarafta barok karakterli bir madalyon içerisinde "Ketebe Ömer bin Hacı? Hasan Efendi" şeklinde kâtibin ismi ve altında da "1288/M. 1871" tarihi bulunmaktadır. Hattın sol taraftaki devamının altında ise yine ben- zer bir madalyon içerisinde "1288/M. 1871" tarihi tekrar edilmiştir (Fot. 7). Bu hat günümüzde kapatılmış vaziyettedir.

Camide örtüye geçişte kullanılan basık tromplar da perde motifi ile sınırlandırılmış olup, tromp yüzeyleri oval madalyonların içerisine yerleştirilmiş çiçek motifleri ile süslenmiştir. Trompların birleştiği köşe kısımları üzerinde çiçek motifleri bulunur. Süsleme kuşakları birbirinden mavi ve yeşil renkli kalın konturlarla ayrıştırılmıştır.

Kubbe kuşağını yeşil renkli bir bordür dolanmaktadır. Bordür içerisinde kırmızı renkli bir ipe asılmış üçlü püsküller ve bunları birbirine bağlayan çiçeklerle bezenmiştir. Bu bordürün hemen üzerinde mavi ve kırmızı renkli konturlarla oluşturulmuş dilimli oval madalyonlar yer almaktadır. Büyük boyutlu olan madalyonların içerisinde duvar resimlerine yer verilmişken daha küçük olan madalyonların içerisinde mihrap nişinin sağ üst köşesinden sola doğru “Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hüseyin ve Hasan” isimleri yazılmıştır. Bu lafızlar çelenk motifleri içerisinde yer almaktadır. Bu madalyonlar, büyük boyutlu duvar resimlerine ince çizgilerle bağlanmıştır.

Alacahan Camisi kubbe kuşağı üzerinde dilimli barok karakterli madalyonlar içerisinde duvar resimleri bulunmaktadır. Mihrap duvarının sağından başlayan madalyonlar içerisinde yer alan bu resimler büyük oranda tahrip olmuş vaziyettedir.

Mihrap nişinin sağ üst tarafında yer alan ilk madalyon “Allah” lafzı ile “Hasan” lafzının arasında yer almaktadır (Fot. 8). Resim büyük oranda yok olmuş vaziyettedir. Resimde belirlenebilen kısımlar sağ alt tarafta yer alan sivil konutlar ile merkezde yer alan yapının avlusunu kuşatan kubbe örtülü revaklardır. Resmin tahrip olmasından dolayı tasvirin nereye ait olduğu hakkında kesin bir şey söylemek imkânsızdır. Ancak mihrap nişinin batısında yer alması ve ön tarafta kısmen sağlam kalmış kubbeli bir revak ve sivil konutların varlığı tasviri yapılan yerin Mekke veya Medine şehirleri olabileceğini düşündürmektedir. Özellikle dini mimaride örneklerini gördüğümüz bu tasvirlerden Mekke tasviri genellikle batı tarafta yer almaktadır. İzmir Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Cami’sinde (M. 1875) harim giriş kapısının doğu ve batısında yer alan Medine ve Mekke şehri tasvirlerinde, Mekke şehri batıda resmedilmiştir¹¹. Yine Manisa Soma Hızır Bey Camisi’nde yer alan ve Geç Osmanlı dönemine tarihlenen Mekke ve Medine tasvirlerinde de, Mekke şehri batı yönde tasvir edilmiştir¹². Bu durum Alacahan Camisi’nde, doğuda yer alan ve günümüzde

¹¹ İnci Kuyulu, “Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii (Ödemiş) İzmir”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXIV, Ankara 1994, s. 153.

¹² Dilek Karaaziz Şener, “Soma Hızır Bey (Çarşı) Camii Duvar Resimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, Volume 9/10, ANKARA, 2014, s. 719-720.

tahrip olduğu için içi boş gözükken madalyonun içerisinde de orijinalde bir Medine şehri tasvirinin aranması gerektiğini düşündürmektedir.

Bu madalyonun hemen sağında yer alan madalyon içerisinde antik bir yapıyı hatırlatan kalıntılar bulunmaktadır. Madalyonun sağ alt köşesinde ampir üslupta ele alınmış iki adet sütun çizimi dikkat çekmektedir (Fot. 9). Bu sütunlardan bir tanesi mihrap nişinin her iki tarafında yer alan sütunlar gibi burmalı olarak tasvir edilmiştir. Geç dönem Osmanlı mimarisinde görülen ve antik dönem mimarisine atıf yapan bu öğeler dönemin sanat üslubuyla uyuşmaktadır. Kompozisyonun neredeyse tamamen yok olmuş olması bu sahne hakkında çok fazla bir şey söylemeyi zorlaştırmaktadır.

Bu madalyonun sağında yer alan madalyon içerisinde yer alan resimde üst kısmı yok olmuş vaziyettedir. Var olan bakiyelerden merkeze yerleştirilmiş bir anıtın tasvir edildiği anlaşılmaktadır (Fot. 10). Muhtemelen bir cami tasviri olan bu resimde önde üç bölümlü revak ve revaka açılan yuvarlak kemerli üç kapı dikkat çekmektedir. Yapının önünden geçen yol tasvire eklenmiş vaziyettedir. Revakın sol tarafında dendanları tespit edilebilen bir yapı veyahut kapı betimlemesi bulunmaktadır. Alacahan derebendi teşkil edilirken derbendin etrafı surlarla çevrelenmiştir. Surların inşasını konu alan H. 1148/M. 1736 tarihli bir belge "...ve kala-i mezkûr korkuluğu ve hisar peçe binası..."¹³ şeklindeki ifadeden hisarın üzerinde dendanlı bir yürüme yolunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Alacahan camisinin güney duvarının, inşa edilen hisar içerisinde kalması ve derbend giriş kapısının hemen caminin güney cephesinin doğusunda yer alması dikkate alınırsa, tasvirin caminin kendisi olabileceği düşünülebilir. Bu madalyonun sağında yer alan madalyonun iç kısmı günümüzde boş gözükmektedir. Muhtemelen burada da olması gereken bir duvar resmi tamamen yok olmuş olmalıdır.

Boş madalyonun sağ tarafında yer alan dilimli madalyon içerisinde yer alan duvar resmi tasviri mevcut tasvirler içerisinde en sağlam olanıdır (Fot. 11). Eski resimlerden anlaşıldığı üzere kahverengi ve yeşil renk tonlamaları ile oluşturulmuş tasvir günümüzde kara kalem ile yeniden tekrar edilmiştir (Fot. 12). Merkezde yer alan bir sokağın iki tarafına yerleştirilmiş yapıların perspektif kuralları çerçevesinde yerleştirilmesi ile oluşturulan resmin arka tarafında bir kent silüeti çizgilerin giderek soluklaştırılmasıyla verilmek istenmiştir. Batı resminin perspektif ve tonlama gibi ku-

¹³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, C. A. S,277/11516

rallarının tamamen yansıtılmış olduğu bu resim Osmanlı duvar resmi geleneğinin önemli taşra örneklerinden birini oluşturmaktadır. Merkezde yer alan sokağa basamaklı bir merdivenle geçilmektedir. Sokak ön tarafta derz dolgulu bir duvar ile sınırlanmış vaziyettedir. Sokağın hemen başında yer alan merdivenler hem sokağa hem de camiye açılmaktadır. Yüksek kasnaklı tek kubbeli olan caminin beden duvarları büyük boyutlu pencerelerle dışa açılmıştır. Pencereler üst kısımda üçgen bir alınlık içerisine yerleştirilmiştir. Son dönem Osmanlı mimarisinde görülen neo-klasik etkilerin bu çizim üzerinde de yer almış olduğu anlaşılmaktadır. Eserin ön planında geniş boşluk görünürken orta ve arka planında yapılar perspektif kurallarına göre sıralanmıştır. Perspektif ile derinliğin sağlandığı resmin merkezinde kubbeli yapı yer alır. Yapının arkasında ve iki yanında evler ve cami sıralanarak kompozisyon devam etmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ:

Sivas ili Kangal ilçesi Alacahan kasabasında yer alan Alacahan Camisi tek mekanlı üzeri kubbe ile örtülü Osmanlı cami mimarisinin taşradaki örnekleri arasında yer almaktadır. Her ne kadar caminin üzerinde kesin inşa tarihini veren herhangi bir kitabe olmasa da caminin bölgenin derbent halini dönüştürülmeye başlandığı XVII. yüzyıl sonlarında inşa edildiği kabul edilebilir.

Cami mimari özelliklerinden ziyade harim kısmında kalem işi tekniğinde yapılmış barok-rokoko ve ampir üslupta süsleme ve duvar resimleri ile dikkat çekmektedir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti özellikle XVIII. yüzyıl başları ile birlikte Avrupa'ya göndermiş olduğu sefir ve bürokratlar aracılığı ile Avrupa'da sanat alanındaki değişimleri gözlemlemeye ve bunları başta başkent İstanbul olmak üzere sonrasında Osmanlı taşrasında inşa ettirilen yapılarda uygulamaya başlamıştır. XVIII. yüzyılda başlayan bu etki, asıl hakimiyetini XIX. yüzyılla birlikte göstermiştir. Özellikle taşrada artık konut ve dini yapıların duvarlarında başta Mekke, Medine, İstanbul gibi şehirler olmak üzere, bazen gerçekçi bazen de hayali tasvirlerle yer verilmeye başlanmıştır. Sadece kent tasvirleri değil, imparatorluğun özellikle başkent İstanbul ve Edirne'de inşa ettirmiş olduğu, başta Süleymaniye, Selimiye ve Sultan Ahmet camileri olmak üzere imparatorluğu simgeleyen yapılar duvar resimlerinde yerlerini almaya başlamışlardır.

Alacahan Camisi'ndeki mevcut duvar resimlerinin ne zaman yapıldığı hakkında elimizde kesin bir bilgi veren yazıt ve sanatçı ismi bulunmamaktadır. Caminin inşa edildiği süreçten itibaren cami hakkında bilgi

veren elimizde üç adet yazıt bulunmaktadır. Bunlardan en erken tarihlisi mihrap üzerinde bulunan ve günümüzde kapatılmış olan kelime-i tevhid hattının hemen altında yer alan kartuş içerisindeki H. 1288/M. 1871 tarihli Katip Ömer Bin Hacı Hasan Efendi tarafından düşülmüş kayıttır. Ancak bu tarihin üzerinde yer alan yazı kuşağına ait olduğu hattatın üslubundan anlaşılmaktadır. Bir diğer tarih ise cami harim giriş kapısı üzerinde yer alan kahverengi ve açık mavi tonlarda yapılmış barok karakterli madalyon içerisindeki H. 1293/M. 1876 tarihidir. Bu tarihin içerisindeki kalem işi süsleme ve duvar resimlerinin yapıldığı tarih olma ihtimali oldukça yüksek olmakla beraber, özellikle duvar resimlerinde görülen renk tonlamaları, gölgelenmeler ve perspektifçi anlatım dikkate alındığında bu tarihe de şüphe ile yaklaşılması gerektiği görülmektedir. Yukarıda bahsedilen renk tonlamaları, perspektif kullanımının oldukça başarılı verilmiş olması duvar resimlerinin sonraki bir döneme ait olabileceğini düşündürmektedir. Yapıya ait olan H. 1324/M. 1906 tarihli onarım kitabesinde geçen “Zihî resm-i münâsib üzre döşendi câmi’.../ makamı dilgüşâ¹⁴ kim, dise lâyık cennetü’l- me’vâ¹⁵” şeklindeki ifadedden, yapının me’va cennetine¹⁶ benzetildiği anlaşılmaktadır. Harimin güney, batı ve doğu cephelerinin bir cennet bahçesi şeklinde çiçeklerle süslenmiş olması metinde verilen tanımla uyusmaktadır. Bu nedenle mevcut kalem işi bezeme ve duvar resimlerinin M. 1906 tarihli onarım esnasında yapılmış olabileceğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Yine Sivas ili Yıldızeli ilçesinde bulunan Şeyh Halil Köyü Şeyh Halil Türbesi içerisinde de H. 1285/M. 1868 tarihli, aynı teknik ve benzer bir kompozisyonla yapılmış kalem işi bezeme ve duvar resimleri ile karşılaşılmaktadır (Fot. 13). Özellikle kubbe kuşağı üzerinde yer alan kompozisyon Alacahan Camisi’ndeki ile çok büyük oranda benzerlikler taşımaktadır. Ancak bu türbede yer alan duvar resimlerinde minyatür tekniğine daha sadık kalındığı, tonlama ve perspektiften uzak

¹⁴ Dilgüşâ kelimesi; iç açıcı, kalbe ferahlık veren anlamlarına gelmektedir. Şemseddin Sami, **Kamus-i Türki**, İstanbul, 1989, s. 617

¹⁵ Me’va kelimesi; mekân varılacak yer anlamına gelmektedir. Şemseddin Sami, **Kamus-i Türki**, İstanbul, 1989, s. 1264. Müfessirler, “el Me’vâ’nın” bir cennet bahçesi veya bizzat cennetin kendisi olduğu fikrinde buluşmaktadırlar. Ehli Sünnet, burada Hz. Peygamberin, Sidre-i Müntehâ’yı ve onun yanında da, ebedi saadet yurdu olan cenneti gördüğünü söylemişlerdir. Yasemin Gülç, **Cennet Ebedi Saadet Yurdu**, Ankara, 2016, s. 75.

¹⁶ “İbn Abbas, Kehf Suresi’nin 107. âyetinde geçtiği çoğul şeklinden (cennât) hareketle cenneti, Firdevs Cenneti, Adn Cenneti, Nâim Cenneti, Dâru’l-Huld, Cennetu’l-Me’va, Dâru’s-Selâm ve İlliyyûn Cenneti olmak üzere yedi adet olarak belirtmektedir”. Namık Kemal Okumuş, “İki Dünya Arasında Bir Gerçeklik: İnsanın Sembol Atası Âdem’in Yaratıldığı Cennet Algısı”, **Kelam Araştırmaları**, 12:1, Ankara, 2014, s. 135.

durulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Şeyh Halil Türbesi'ndeki kalem işi bezemeler ve duvar resimlerinin erken özellikler taşımaları, Alacahan Camisi kalem işi ve duvar resimleri için verilen M. 1906 tarihinin daha geçerli bir tarih olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Alacahan Camisi içerisinde barındırmış olduğu kalem işi tekniğinde yapılmış bezemeleri ve duvar resimleri ile son dönem Osmanlı sanatının taşradaki güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir. Harimin doğu duvarı üzerindeki duvar resimleri de korunabilmiş olsaydı, yapının çok özgün bir tasarıma sahip olduğu daha net görülebilecekti. Duvar resimlerini yapan sanatçılar hakkında herhangi bir yazıtın olmaması ve bölgede diğer yapılar üzerinde de benzer teknikli yakın döneme ait süslemelerle karşılaşılması, gezici bir sanatçı grubunun varlığını akla getirmektedir.

KAYNAKLAR

- Anık, Rüçhan **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1988.
- Başkan, Seyfi, **Başlangıcından Cumhuriyet Dönemine Kadar Türklerde Resim**, Ankara, 2014.
- Demiriz, Yıldız, **Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir (1300-1450)**, İstanbul, 1979.
- Gülç, Yasemin, **Cennet Ebedi Saadet Yurdu**, Ankara, 2016.
- Kuyulu, İnci, "Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii (Ödemiş) İzmir", **Vakıflar Dergisi**, S. XXIV, Ankara 1994, S. 147-158.
- Okumuş, Namık Kemal, "İki Dünya Arasında Bir Gerçeklik: İnsanın Sembol Atası Âdem'in Yaratıldığı Cennet Algısı", **Kelam Araştırmaları**, 12:1, Ankara, 2014, s. 125-168.
- Orhonlu, Cengiz, **Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı**, İstanbul, 1990.
- Renda, Gülsel, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı**, Ankara, 1977.
- Salname-i Vilayet-i Sivas**, 1302.
- Şemseddin Sami, **Kamus-i Türki**, İstanbul, 1989.
- Sener, Dilek Karaaziz, "Soma Hızır Bey (Çarşı) Camii Duvar Resimleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Turkish Studies**, Volume 9/10, ANKARA, 2014, s. 715-738.
- T.C. **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı**, C. A. S,277/11516
- Topçu, Sultan Murat, "*Kangal Kitabeleri*", **Sanat Tarihi Yazıları Prof. Dr. Kerim Türkmen Armağanı**, Ed: Sultan Murat Topçu-Remzi Aydın, Konya, 2017, s. 593-603.

FOTOĞRAFLAR

Fot. 1. Alacahan Camisi

Fot. 2. H. 1171/M. 1758 Tarihli Minare Kitabesi

Fot. 3. H. 1324-M. 1906 Tarihli Onarım Kitabesi

Fot. 4. H. 1293/M. 1876 Tarihli Onarım Kitabesi

Fot. 5. Harim

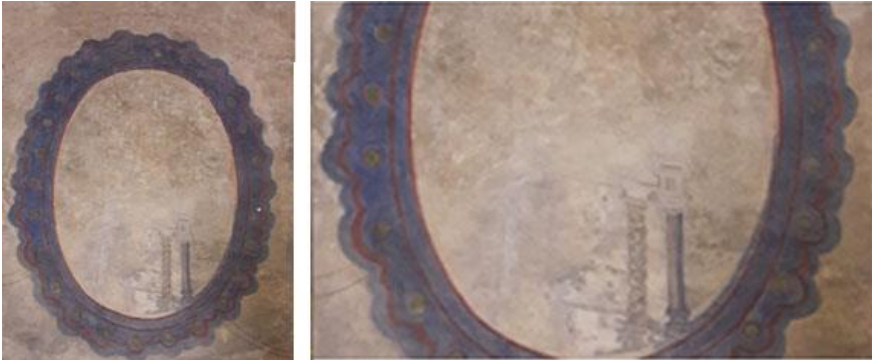
Fot. 6. Mihrap

Fot. 7. Mihrap Üzerindeki H. 1288/M. 1871 tarihli Ketebe Ömer bin Hacı? Hasan Efendi İmzalı İmza

Fot. 8. Mekke? Tasviri

Fot. 9. Antik Yapı Kalıntıları

Fot. 10. Cami Tasviri

Fot. 11. Sokak Tasviri

Fot. 12. Restorasyon Öncesi Hali

Fot. 13. Yıldızeli Şeyh Halil Tekkesi

DİVRİĞİ YAKINLARINDAKİ “BURMAHAN” ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Assessment On “Burmahan” Caravanserai In The Vicinity Of Divriği

Mehmet Kutlu*

Özet

Mengüceklilerin önemli merkezlerinden biri olan Divriği, sahip olduğu stratejik konumu, doğal kaynakları ve özgün mimari anıtlarıyla (özellikle Ulu Cami ve Darüşşifa) Ortaçağ Anadolu Türk şehirleri arasında dikkatleri üzerine çekmektedir. Böylesi bir merkezin diğer önemli merkezlerle olan bağlantısı ve etkileşimi kervan yollarını ve kervansarayları gerekli kalmaktadır. Divriği ve çevresinde boyutları itibarıyla en çok öne çıkan kervansaray “Burmahan” olarak adlandırılan yapıdır. “Burmahan”, Divriği’den doğuya doğru giden ve Çaltı Suyu vadisini takip eden kervan yolu üzerindedir. Bu kervan yolu ileride Fırat Vadisine ulaşmakta kuzeyde Kemah ve Erzincan, güneyde ise Harput (Elazığ) ve Malatya gibi önemli Ortaçağ şehirlerine Divriği’yi bağlamaktadır.

Halk tarafından taçkapısında bulunduğu rivayet edilen ancak günümüze ulaşamayan süsleme unsurlarına bağlanarak “Burmahan” olarak adlandırılan yapının inşa kitabesi günümüze ulaşamamıştır. Yapı hakkında bilinen en eski kayıt Divriği Kale Camiine ait vakfiye de “Mezra-ı Han-ı Burma” şeklinde bir ifadenin bulunmasıdır. Bu ifade nedeniyle yapı çeşitli yayınlarda 12. yüzyılın son çeyreğine veya 13. yüzyıla hatta XVI. yüzyılın başlarına da tarihlenmiştir. Bu çalışma Burmahan’ın tarihlendirilmesi ilgili sorununa inşa malzemesi ve mimari plan özellikleri bağlamında yeni bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Yöntem olarak Divriği ve yakın bölgelerdeki diğer kervansaraylarla Burmahan’ın mimari unsurları ve malzeme özelliklerinin incelenmesi ve karşılaştırılması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Mimarisi, Mengücekliler, Divriği, Burmahan, Kervansaray

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Abstract

Divriği which is the one of significant centers of the Mengüjekids attracts particular attention among Medieval Anatolian Turkish cities thanks to its strategic location and unique architectural memorials, (especially Ulu Mosque and Darüşşifa). The connection and interaction of such a center with other contemporary important centers necessitates caravan routes and caravanserais. The structure called "Burmahan" is the most prominent caravanserai in terms of size in the vicinity of Divriği. "Burmahan" is located on the caravan road leading from Divriği towards east and following Çaltı Suyu valley. This caravan road reaches the Euphrates Valley onward and connects Divriği to important Medieval cities such as Kemah and Erzincan in the north and Harput (Elazığ) and Malatya in the south.

Based on narratives by people, the structure was called "Burmahan" due to some elements of ornamentation on its portal, however its building inscription didn't reach ourdays. The earliest known record about the building is the notice of "Mezra-ı Han-ı Burma" in the vaqfiyyah belonging to the Mosque of Divriği Castle. Due to the mentioned notice Burmahan has been dated to the last quarter of the XII century, or to the XIII century and even to the beginning of the XVI century in various publications. The aim of the study is to conduct a new assessment of the issue of dating of "Burmahan" within the context of construction materials and architectural plan features. Architectural elements as well as materials features of Burmahan were examined and compared with the Divriği and other caravanserais in the vicinity.

Keywords: Anatolian Seljuk Architecture, Mengüjekids, Divriği, Burmahan, Caravanserai

Divriği, Sivas ilinin güneydoğusunda yer alan bir ilçe merkezidir. Coğrafi olarak Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat Bölümünde bulunmaktadır. (Balgalmış, 1994, 452) Fırat nehrinin önemli kollarından biri olan Çaltı Çayının kenarında ve deniz seviyesinden 1250 m yükseklikte, içinde bulunduğu vadiye hâkim bir tepe ve eteklerinde konumlanmıştır (Balgalmış, 1994, 452). Divriği, 1071 Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'nun Türk yurdu olması sürecinde Büyük Selçuklu Devletine bağlı beylerden Mengücek Ahmed Gazi tarafından fethedilmiştir (Turan, 1998, 55; Sümer, 2004,139; Sakaoğlu, 2005, 44-45). Mengücekliler 11. Yüzyılın sonlarından 13. Yüzyılın sonlarına kadar yaklaşık iki asır Erzincan, Divriği ve Şebinkarahisar dolaylarına hâkim olmuştur (Sümer, 2004, 139-141). Ancak çeşitli siyasi zorluklar ve hanedan üyeleri arasındaki çekişmeler nedeniyle Erzincan-Kemah, Şebinkarahisar (Köğonya) ve Divriği olmak üzere üç kola ayrılmış-

tır (Sümer, 2004, 139-141). Divriği hariç Mengüceklilerin diğer kolları 1228'de son bulmuştur (Sümer, 2004, 140-141). Divriği ve çevresinin 13. Yüzyıl sonlarına kadar Mengücek (Mengüçük) Gazi'nin soyundan gelen yöneticilerin idaresinde kaldığı belirtilmektedir (Sakaoğlu, 2005, 175-179).

Günümüzde Sivas iline bağlı bir ilçe merkezi konumunda bulunan Divriği, Ortaçağ Anadolu Türk şehirleri arasında önemli bir yere sahiptir (Turan, 1998, 66-70). Divriği'de özellikle Mengüceklilere ait birçok eser bulunmaktadır. Unesco Dünya Kültür Mirası listesinde yer alan ve Ortaçağ Türk Sanatının eşsiz taş süsleme ve mimari dehasının bir yansıması olarak gösterilebilecek Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Kuban, 2003, 43-55; Sakaoğlu, 2005, 261-385; Eser, 2017, 4-58; Kutlu, 2017, 160-212) bu eserlerin başında gelir. Divriği Kalesi, Kale Camii, Sitte Melik Kümbedi, Kamereddin Kümbedi, Nureddin Salih Kümbedi, Yukarı Hamam, Burmahan ve Mircinge Hanı gibi eserler Divriği'nin Mengüceklilik döneminde altın çağını yaşadığını göstermektedir.

Bu çalışmanın konusu ve amacı, Mengüceklilerin önemli merkezleri olan Divriği'nin Kemah ve Erzincan ile arasındaki yol güzergâhu üzerinde bulunan "Burmahan" veya "Han-ı Burma" kervansarayının mimari özelliklerinin değerlendirilmesi ve yapının tarihlendirilmesi bağlamında malzeme özelliklerinin incelenmesidir. Burmahan, Sivas il merkezinden yaklaşık 210 km ve Divriği ilçe merkezine ise yaklaşık 40 km uzaklıktadır. (Harita 1, 2) Divriği'nin kuş uçuşu mesafe olarak ise yaklaşık 17 km doğusundadır. (Harita 3) Çaltı Çayı vadisini doğu-batı yönünde takip eden Kemah- Divriği kervan yolu üzerinde inşa edilen Burmahan günümüzde Divriği İlçesine bağlı Duruköy'ün Burmahan mezrasında yer almaktadır. Bazı yayınlarda Burmahan'ın bir köy olduğu ve Divriği ilçesinin Çaltı bucağına bağlı olduğu belirtilmekte ve hatta Burmahan da Çaltı köyü kervansarayı olarak adlandırılmaktadır (Güreşsever Cantay, 2016, 169). Ancak Divriği'nin Çaltı bucağı olmadığı gibi Çaltı köyü de yoktur. Burmahan'ın yakınından geçen ve Fırat'ın bir kolu olan çaya Çaltı Suyu denilmesine rağmen Çaltı günümüzde Divriği'ye bağlı Çobandurağı köyünün bir mezrasıdır. Ayrıca bahsi geçen Çaltı tren istasyonu da Sivas Divriği'ye değil Erzincan Kemaliye'ye bağlıdır.

Günümüze ulaşmayan bir takım süsleme özelliklerine atfen "Burmahan" olarak adlandırıldığı söylenen yapının 1937-1938 yılları arasındaki demiryolu yapım sürecinde taş malzemelerinin söküldüğü ve aynı süreçte Adatepe (Pingan) yakınlarındaki ribat olarak belirtilen başka bir yapının da Burmahan gibi demiryolu yapımında tahrip edildiği söylenmektedir

(Sakaoğlu, 2005, 440). Güreşsever Cantay (2016, 169) ise yapının inşa kitabesinin günümüze ulaşmadığını ve yapının "burma" diye adlandırılmasına dayanak olan süslemelerin de günümüze ulaşmadığını belirterek yapının "Burmahan" olarak adlandırılmasını doğru bulmamaktadır. Ancak Cantay'ın düşüncesinin aksine yapının adına tarihi belgelerde özellikle Divriği Kale Camiine ait vakıfların listesinde "Han-ı Burma" olarak rastlanmaktadır (Arıkan, 1991, s. 57-58; Gülsoy, 1995, s. 111; Sakaoğlu, 2005, s. 231). Sevir nahiyesine bağlı "Mezra-ı Han-ı Burma" ifadesi yapının adlandırılmasının resmi kayıtlara geçtiğini ve yalnızca halkın süslemelere atfen bir adlandırmasından ibaret bir söylence olmadığını ortaya koymaktadır (Sakaoğlu, 2005, s. 440). Ayrıca Osmanlı Döneminde 1530 yılına ait vakıf kayıtlarına göre Divriği Kale Camii'nin vakfına Han-ı Burma mezarından 606 akçe gelir yazılmıştır (Gülsoy, 1991,15). Yine 1530 yılına ait Osmanlı vergi kayıtlarına göre Han-ı Burma mezarından 1161 akçe vergi toplanmıştır (Gülsoy, 1991, s. 60). Bununla birlikte Osmanlı Döneminde 1286/1870 yılında yapılan nüfus sayımına göre Divriği Kazasına bağlı ve ahalisinin tamamı müslim olan 13 hanelik "Burmahanı" adlı bir yerleşim yeri bulunmaktadır (Yüksel, 2007, s. 83). Bu durum sanat tarihi ve mimarlık tarihi çalışmalarının yürütülmesinde arşiv belgeleri araştırmalarının önemi ve gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Burmahan Kervansarayının özellikle avlu bölümü büyük ölçüde yıkılmış durumdadır. Kervansarayın mekânlarının evlere dönüştürüldüğü ve "köy olan kervansaray" olarak adlandırıldığı belirtilmektedir (Yavuz, 1994, 39). Yukarıda belirtildiği üzere Burmahan'daki yerleşim en az 1530'lu yıllara kadar inmektedir.

Burmahan doğu-batı doğrultusunda uzanan Çaltı Çayı vadisinde bulunduğu için Erzincan ve Kemah taraflarından batıya Divriği'ye doğru giden yolun üzerindedir. (Foto. 1, 2) Bu yolun Roma dönemine kadar inen stratejik önemde olduğu belirtilmektedir (Sinclair, 1989, c. II, 410). Erzincan ve Kemah tarafından gelen kervan yolu Kuruçay vadisinden geçerek Dostal-Lordin-Pingan yolunu takip ederek Rabat Kale ve Çaltı Köprüsünü geçerek Burmahan'a ulaşmaktadır (Sakaoğlu, 2005, 433). Sakaoğlu (2005, 433), Burmahan'dan sonra yolun Duruköy (Türk Arege) sırtlarını takip ederek Handere'deki Mirçinge Han'a (Yavuz, 1991, 41-55) ulaştığını ve buradan yolun ikiye ayrılarak birinin Divriği'ye diğerinin ise Arapkir'e doğru gittiğini belirtmektedir. Burmahan ile Mirçinge Han arası yaklaşık 32 km mesafe vardır. (Harita 4) Ancak Burmahan'dan Divriği'ye giden yol Çaltı Çayı vadisini takip ederek Divriği ilçe merkezine ulaşıyor olma-

lıdır. Bu konuda Aysıl T. Yavuz da aynı kanaattedir. Özellikle Burmahan'ın Divriği-Kemah ve Kemah-Arapkir yolu üzerinde olduğunu belirtir ve Arapkir yolunun Mircinge Han üzerinden geçilerek devam ettiğini ifade ederek Burmahan-Divriği yolunun Çaltı Çayı vadisini takip ettiğini açık açık olmasa da işaret etmektedir (Yavuz, 1984, 348).

Bununla birlikte Duruköy (Türk Arege) deresini takip ederek Burmahan'dan güneye doğru Roma sınır kalelerini birbirine bağlayan önemli bir yol daha tespit edilmiştir (Sinclair, 1989, c. II, 408). Bu yol, Keban yakınlarından geçerek Harput (Elazığ) ve Malatya'ya ulaşan ve diğer bir kolu ise Duruköy'den güneye doğru ilerleyerek önce Arapkir'e oradan yine Malatya'ya bağlanan önemli tarihi Roma yoludur (Sinclair, 1989, c. III, 51

Divriği'den yaklaşık 40 km. uzaklıkta olan Burmahan'a karayolu ulaşımı (Harita 2), Divriği-Arapkir yolundan ayrılan Duruköy yolundan ve devamında Bifer Madencilik İşletmesi için açılan 9 km'lik toprak yoldan sağlanmaktadır.¹ Diğer bir ulaşım yolu ise Çaltı Vadisini takip eden demiryolu üzerindedir. Burmahan, Çaltı tren istasyonuna 45 dakika yürüme mesafesinde (Güreşsever Cantay, 2016, s. 169) ve yaklaşık 3 km uzaklıktadır (Yavuz, 1984, 348). Günümüzde ise Divriği-Erzincan raybüs seferleri sırasında Burmahan'a bir ara durak olarak Divriği'den 29 dakikalık bir yolculukla ulaşılabilir. Kuzeyinde Çaltı Çayı bulunan bir tepenin üzerinde doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Hanın kuzeyinde Çaltı Çayı üzerinde yıkılmış eski bir köprü olduğu kaydedilmektedir (Yavuz, 1984, 348). Roma dönemi sınır kaleleri arasındaki stratejik yolun Burmahan'da Çaltı Çayını bir köprüyle geçtiği ve Adatepe (Pingan) köyü yakınlarındaki bir Roma Kalesine ulaştığı belirtilmektedir (Sinclair, c. II, 408). Buradan Burmahan'ın önemli bir geçidi kontrol eden stratejik önemde olduğu hatta Roma dönemine kadar indiği çıkarımı yapılabilir.

Anadolu Selçuklu dönemi kervansaray tiplerine göre Burmahan hem avlusu hem de barınağı bulunan hanlar arasında yer almaktadır. Yapının barınak bölümü dışında özellikle avlu bölümünde çok yoğun bir tahribat gözlenmektedir. Bu durum kervansarayın işlevini yitirmesi, demiryolu inşaatı ve kervansaray mekânlarının yağmalanarak evlere dönüştürülmesi sürecinden kaynaklanmış olmalıdır. Kervansarayın doğu kanadının iki ev ve üst katının bir dönem ilkökul okul olarak kullanıldığı ve yapının çeşitli bölümlerinin toplam 12 haneli (Güreşsever Cantay, 2016, s. 169) veya sekiz haneli bir köye dönüştürüldüğü yazılmaktadır (Yavuz, 1984, 348).

¹ <https://www.sivaskulturenvanteri.com/burmahan/>

2018 yılı Temmuz'unda yapılan Burmahan'ı yerinde inceleme gezisinde yerleşimin adeta terk edilmiş olduğu görülmüştür. Günümüzde Duruköy'e bağlı bir mezra konumunda bulunan Burmahan'da kendisine ait arı kovanlarına bakan yalnız bir kişi ile karşılaşmıştır.

Karayolu ile Burmahan mezrasına ulaşıldığında yapının batı ucunun tepeye gömülü ve ancak üst örtüsünün görülebildiği durumla karşılaşılır. (Foto. 3) Son yıllarda buraya bir çeşme hayratı yapılmıştır. Kervansarayın doğu kanadında avlu bölümü ve barınak bölümü ise yapının batı kanadında yer almaktadır. Kervansarayın kuzeybatı köşesinde yapının temellerine doğru devam ettiği belirtilen kesme taş duvar örgü tekniğine sahip daha erken tarihli bir yapı kalıntısı olduğu ileri sürülmektedir (Yavuz, 1984, 348).

Kervansarayın batı cephesinden sonra oldukça tahrip olmuş kuzey cephesi boyunca ilerlerken yer yer su künklerini duvar üzerinde *in situ* görmek mümkündür. (Foto. 4, 5) Bu su künkleri suya bağlı bir takım servislerin kervansarayda düzenlenmiş olduğuna işaret etmektedir. Kervansarayın avlu taçkapısını andıran herhangi bir unsur günümüze ulaşmamıştır. Burmahan'a giriş yapının kuzey cephesi boyunca yürüdüktan sonra kuzeydoğu uca yakın bir noktada ve kuzey cephe duvarı üzerinde bir yıkılma sonucu meydana gelen gedik veya açıklıktan sağlanmaktadır. (Foto. 6, 7) Yavuz'un belirttiği gibi doğu cephesi üzerinde bir giriş görülmemektedir. Yavuz (1984, 348) 1981 yılında gerçekleştirdiği inceleme ziyaretinde yapının doğu cephesini kaplayan iki evin arasında bir açıklık bulunduğunu ve barınak girişiyle aynı aksta bulunması nedeniyle de yapının özgün taçkapısının doğu cephesi üzerinde olması gerektiğini yazmaktadır. (Plan 3) Güreşsever Cantay (2016, 170) ise tepenin eğim durumuna da bakarak avlunun güney cephesi üzerinde bir avlu taçkapısı öngörmüştür. Yavuz'un önerisi olan doğu cephesinin çok dik oluşu nedeniyle Güreşsever Cantay'ın önerisinin daha güçlü bir olasılığa sahip olmasına rağmen günümüzdeki bilgi ve bulgular taçkapının konumunu kesin olarak tayin etmeyi güçleştirmektedir. (Foto. 8)

Yaklaşık 26. 80 x 22. 30 m ölçülerine sahip olan avlunun kuzey ve doğu kanatlarındaki mekânların büyük kısmı yıkılmıştır (Yavuz, 1984, 348). Açık avlunun kuzey kanadında 3. 90 x 2. 80 m ölçülerinde beş açıklığın bulunduğu belirtilmektedir (Yavuz, 1984, 348). Sivri kemerli beşik tonoz örtülü bu açıklıkların ilk dördünün galeri şeklinde uzandığı sonuncunun ise kuzey duvarında bulunan su künklerinden hareket bir çeşme eyvanı olabileceği tahmin edilmiştir. (Yavuz, 1984, 348). Sakaoğlu'nun yayınladığı 1967 yılına ait fotoğraflar ve aksonometrik restitüsyon planının

dan (Sakaoğlu, 2005, 433) ve Güreşsever Cantay'ın (2016, 170) 1972 yılındaki incelemelerine ait fotoğraflardan kuzey kanattaki beş açıklığın bir revak dizisi olduğu anlaşılmaktadır. (Foto. 10, 11, 12) Güreşsever Cantay, (2016, 170, 668) bu revak dizisi şeklindeki mekânlardan birinde ocak nişinin varlığını belirtmiş ve fotoğrafını yayınlamıştır. (Foto. 13) Yavuz ise (1984, 349) ocağın varlığına buna dayanak olabilecek baca benzeri bir özelliğe rastlamamıştır. Güreşsever Cantay'ın yayınladığı fotoğrafta ocak nişini andıran bir duvar özelliği görülse de Yavuz'un da belirttiği gibi bacaya dair bir iz görülmemektedir. Bununla birlikte bu ocak nişinin özgün yapıya ait olmayıp Burmahan'ın avlu mekânları ve barınağının gerek depo, odunluk veya ahıra dönüştürülmesi süreçlerinde yapıya eklenmiş olması büyük olasılıklardır. 2018 Temmuz'unda yapılan incelemede avlunun kuzey kanadındaki revak dizisi şeklindeki mekânların yıkılmış olduğunu yalnızca barınak bölümü giriş eyvanına açılan ve kuzeyinde yer alan mekânın korunabildiği görülmüştür.

Avlunun kuzeydoğu köşesinde 3. 86 x 4. 00 m ölçülerinde revaklardan biraz daha geniş bir mekân bulunmaktadır ve girişi doğu duvarı üzerinde konumlandırılmıştır (Yavuz, 1984, 348-349). Sivri beşik tonoz örtülü bu mekânın su ile ilişkili bir işlev üstlendiği olasıdır. Güreşsever Cantay (2016, 170) ise avlunun doğu kanadında bir hamam bölümü ve tuvaletlerin bulunduğu söylenmesine karşılık buna dayanak teşkil edecek herhangi bir ize rastlanmadığını belirtmektedir.

Avlunun batı kanadında barınak bölümüne girişi sağlayan eyvan ile kuzey ve güneyindeki mekânlar bulunmaktadır. (Foto. 9, 10) Yavuz (1984, 348), giriş eyvanının 6. 75 x 7. 45 m ölçülerinde ve sivri beşik tonozlu olduğunu belirtmektedir. (Foto. 14) Güreşsever Cantay (2016, 170) ise giriş eyvanını 6. 70 x 7. 30 m olarak ölçmüştür. Yavuz'un ölçüleri daha doğru görülmektedir. Eyvanın batı duvarı üzerinde bulunması gereken taçkapı tahrip edilmiştir. (Foto. 14) Ancak duvardaki taş bloklardan anlaşıldığına göre yuvarlak kemerli olduğuna dair izleri kalan taçkapının bütün blokları sökülmüştür. Barınak bölümüne geçişi sağlayan 2. 37 m genişliğinde bir giriş açıklığı olduğu kaydedilmektedir (Yavuz, 1984, 349). Ancak günümüzde bu açıklık çok fazla genişletilmiş görünmektedir

Giriş eyvanının kuzey duvarı üzerindeki yay kemerli giriş açıklığı dikdörtgen planlı bir mekâna açılmaktadır. (Foto. 15, 16) Sivri beşik tonoz örtülü ve tonoz ortasında bir ışıklığı bulunduğu belirtilen mekân yaklaşık 4. 08 x 5. 75m ölçülerindedir (Yavuz, 1984, 349). Sakaoğlu'nun (2005, 433) yayınladığı planda bu mekân barınak bölümün kuzeydeki yan sahnünün

bir uzantısı şeklinde gösterilmektedir. Ancak yapılan incelemelerde bu mekânın barınağa açılmadığı yerinde görülmüştür. (Foto. 16)

Giriş eyvanının güneyinde ise 4. 08 x 6,75 m ölçülerinde (Yavuz, 1984, 349) ve doğu batı doğrultuşumda dikdörtgen planlı bir eyvan bulunmaktadır. (Foto. 10, 25, 26) Giriş eyvanından daha küçük olan bu eyvanın önüne kaba yonu taşlar ve ahşap malzemeden öbir duvar örülerek bir ahır benzeri bir mekâna çevrilmiştir. (Foto. 10, 25) Necdet Sakaoğlu'nun (2005, 433) yayınladığı planda ise küçük eyvanın önü örülerek kapatıldığı için dikdörtgen planlı bir mekân olarak gösterilmektedir. (Plan 1, 2)

Bu eyvanın güney duvarı üzerindeki bir açıklıktan dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü bir mekâna ulaşılır. (Foto. 27, 28, 30) Bu mekânın güney duvarı ile kible yönü arasındaki fark nedeniyle açılı olarak yerleştirilmiş ve alçı malzemeden yapılmış istiridye kabuğu formunda kavsaralı bir mihrap nişi görülmektedir. (Foto. 29) Yavuz (1984, 349) bu mescidi yayınladığı planda (Plan 3) kare planlı ve kubbe örtülü olarak gösterirken mekânın girişinin de yan taraftaki eyvandan değil avludan olduğunu göstermektedir. Yavuz'un ziyareti sırasında bu mekânın kilitli olması nedeniyle inceleyememesi söz konusu farklılık ve yanlışlıkların ortaya çıkmasına neden olmuş olmalıdır. Güreşsever Cantay (2016, 170) ise mescidin giriş eyvanının güneyindeki eyvanda olduğu belirtmekte ancak yayınladığı planda giriş eyvanının güneyindeki eyvanın da güneyindeki dikdörtgen planlı bir mekânın batı duvarı üzerindeki kapıyla ulaşılan konumda göstermiştir. (Plan 4) Yapılan yerinde inceleme sırasında bu mekânın dikdörtgen planlı ve beşik tonozlu olduğu yine mekâna girişinin de kuzeyindeki eyvanın güney duvarı üzerindeki giriş açıklığından sağlandığını gözlemlenmiştir. Bu noktada Necdet Sakaoğlu'nun (2005, 433) yayınladığı planın detaylarının daha doğru olduğu söylenebilir. Güreşsever Cantay'ın mescidi giriş eyvanının güneyindeki ikinci mekânın batısında konumlandırması yanlıştır ve diğer araştırmacıların yayınladıkları planlar ve yapılan yerinde incelemeler sonucunda bu durum netleşmiştir. Ayrıca mihrap nişi de giriş eyvanının güneyindeki bir eyvanın güney duvarı üzerinde değildir. Ayrıca Güreşsever Cantay (2016, 170) mescidin mihrap duvarı üzerinde sonradan müdahaleye uğrayan bir pencerenin bulunduğunu belirtmesine rağmen yapıdaki incelemeler sırasında ne bir pencereye ne de bir pencere izine rastlanmıştır.

Yapının estetik özellik taşıyan tek unsuru olan istiridye kabuğu kavsaralı mihrap nişi daha önceki yayınlarda yayınlamamıştır. İstiridye kabuğu motifinin Türk-İslam sanatında cenneti ve cennet çağrışımı içeren

kompozisyonlarda kullanıldığı kaydedilmektedir (Çakmakoglu Kuru, 2006, 119). Ortaçağ Anadolu Türk mimarisinde istiridye kabuğu şeklinde yivlenmiş mihrap kavsaraların Zengi etkisi olabileceği belirtilmektedir (Çakmakoglu Kuru, 2006, 119). Anadolu'da bu özelliği gösteren mihrap örnekleri arasında Harput Ulu Camii avlu mihrabı, Diyarbakır Mesudiye Medresesi mihrabı, Kızıltepe (Dunaysır) Ulu Camii mihrabı, Mardin Harzem Taceddin Mesud Medresesi mihrabı ve Kızılören Han'ın mescid mihrapları sayılmaktadır (Çakmakoglu Kuru, 2006, 119). Ayrıca, Burdur İncir Hanı ve Kırşehir Aşık Paşa Türbesi taçkapılarının istiridye kabuğu motifli kavsara nişleri ile dikkat çeken örnekler olarak akılda kalmaktadır. Bu örneklerden Burmahan ile aynı işlevi gören Kızılören Hanının mescid mihrabı kavsarasının istiridye kabuğu şeklinde oluşu ilginç bir husustur. Bu örneklerle en temel farkın diğer örnekler taş süsleme unsuru iken Burmahan mescit mihrabının alçı malzeme ile yapılmış olmasıdır. Oldukça sade ve mütevazı olan bu mihrap bulunduğu mekânın mescid olarak tanımlanmasını sağlamaktadır.

Mescid işlevi gören mekânının arkasında iki mekân daha bulunmaktadır. Yaklaşık 2. 50 x 2. 50 m ölçülerinde kare planlı olan iki mekân birbirine bitişik inşa edilmiştir (Yavuz, 1984, 349). Güneydeki mekânın batı duvarı üzerinde konumlandırılan bir girişten önce güneydeki mekâna ondan diğer mekâna geçiş sağlanmaktadır. Sakaoğlu (Plan 1 ve 2) ve Yavuz (Plan 3) yayınladıkları planlarda bu iki mekâna avludan veya barınaktan veya mescid işlevi gören mekândan bir girişin bulunmadığı belirtmektedir. Gönül Güreşsever (2016, 170) ise mescid işlevi gören mekândan arkadaki mekânların ilkinde bir giriş olduğu söylemektedir. Yavuz (1984, 349, 355-356) burada duvarda yıkık ve büyük bir açıklık olduğu ancak söve izlerinin bulunmadığını ve arkadaki ilk mekânın mescid ile ortak duvarı üzerinde su künklerinin de varlığı nedeniyle bu görüşe katılmamaktadır. Yapıda yürütülen incelemeler sırasında mescid işlevi gören mekânın arkadaki ilk odayla ortak duvarı üzerinde söve izleri tespit edilmemiştir.

Yavuz (1984, 349, 360-361) ayrıca ilk mekânın "mukarnaslı tonoz-kubbe" olduğu (Foto. 31) ve alt sıralarının korunabildiğini belirttiikten sonra mekânın kuzeydoğu köşesinde iki ağızlı bir su künkünün varlığını tespit etmiştir. Yine bu mekânda künklerin yanı sıra tütekliklerin tespiti yapılmıştır. Ancak yıkılmış olduğu belirtilen bir kapıdan ikinci mekâna geçildiği kaydedilmektedir. Yavuz (1984, 349), ikinci mekânın çapraz tonoz örtülü olduğu ancak yıkıldığını açıkladıktan sonra iki mekânın birbirleriyle ve su ile ilgili işlevlerinin gerekliliği nedeniyle her iki mekânın da hamam olduğu

sonucuna varmıştır. Mescide bitişik olan bu iki küçük mekânın hamam işlevi görmeleri su künkleri ve tütekliklerin tespit edilmesi gibi delillere sahip olmaları nedeniyle kabul edilebilir görünmektedir. Gönül Güreşsever (2016, 170) ise her iki mekânında geçişleri tromplarla sağlanan küçük kubbelerle örtülü olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yayınlamış olduğu fotoğraftaki mukarnaslı tonoz özelliğini mescide ait sanarak yanıltmıştır. (Foto. 30) Yavuz'un (1984, 360) yayınlamış olduğu fotoğraf ise birinci mekânın mukarnaslı tonoz olduğunu kesin olarak kanıtlayarak Gönül Güreşsever'in düşüncesini geçersiz kılmaktadır. Mekânda yapılan yerinde incelemede örtüsünün doğu batı doğrultusunda beşik tonoz olduğu tespit edilmiştir. (Foto. 30) Ayrıca Yavuz (1984, 349), hamamın diğer unsurları olan külhan ve su deposu gibi bölümlere ait izlerin yapılacak bir kazıyla ortaya çıkarılabileceği ifade etmiştir. Yavuz (1984, 356), hamam bölümü ile barınak bölümü arasında bir su deposunun olması gerektiğini belirtmesine rağmen herhangi bir su deposu izi görülmemektedir.

Kervansarayın diğer ana bölümü barınak bölümü avlu bölümüne göre daha dardır. Yavuz'a (1984, 350) göre barınak, içten 17. 60 x 21. 40 m ölçülerindedir. Güreşsever Cantay (2016, 170) ise barınak bölümünün 24. 30 x 19. 50 ölçülerinde olduğunu belirtmektedir. Buradaki fark içten ve dıştan ölçümler nedeniyle ortaya çıkmış olmalıdır. Yavuz (1984, 350), barınak bölümünde dış duvar kalınlığı, 1. 20 m ölçmüştür. Güreşsever Cantay (2016, 171) ise genel olarak Burmahan'ın duvarlarının 1. 10 m kalınlıkta olduğunu belirtmektedir. Bu ölçüm farkı Güreşsever Cantay'ın sadece avlu bölümü dış duvar kalınlığını ölçmüş olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Ayrıca Yavuz (1984, 350), avlu bölümü dış duvarlarının kalınlığını 1. 10 m olarak kaydetmektedir.

Birçok Selçuklu dönemi kervansarayında olduğu gibi barınak üç sahna ayrılmıştır ve orta sahnın, yan sahnılardan daha geniş ve daha yüksek inşa edilmiştir. (Foto. 18, 19, 21, 22, 23, 24) Yavuz'a (1984, 350) göre orta sahnın 7. 05 m genişlikte iken yan sahnılar ise 4. 30 m genişliğe sahiptir. Güreşsever Cantay (2016, 170) ise orta sahnı 6. 70 m genişlikte ölçmüştür. Yapılan incelemelerde Yavuz'un ölçülerinin doğru olduğu tespit edilmiştir. Barınak bölümünde hatta yüksekte konumlandırılan mazgal pencere dâhil hiçbir pencere görülmemektedir. Ayrıca barınak bölümü sivri kemerli beşik tonoz örtülü iken sadece orta sahnın tonoz sırtına üç adet havalandırma ve ışık için açıklığa yer verilmiştir. (Sakaoğlu (2005, 433) ise söz konusu havalandırma ve aydınlatma açıklıklarını birer baca olarak değerlendirmekte ve restitüsyon planında göstermektedir. (Plan 6) Saka-

oğlu'nun aksine böylesi orta sahunda baca uygulamalarına kervansaray mimarisinde rastlanmamaktadır. Orta sahin ve diğer sahinlerin arasını 0.75 m kalınlığa sahip duvarlar ayırmaktadır (Yavuz, 1984, 350). Sahunları birbirinden ayıran duvarlar ve sahinler arasında geçişi sağlayan birer kapıya yer verilmiştir. (Foto. 20)

Malzeme özellikleri açısından incelendiğinde Burmahan'ın kendisine yaklaşık 32 km uzaklıktaki Handere'deki Mirçinge Han, Keban yakınındaki Makit (Denizli) Han gibi hanlarla hem malzeme teknik bakımından benzerlikler gözlenmektedir. Özellikle barınak bölümlerindeki konsolların profilleri benzer özellikler göstermektedir (Yavuz, 1984, 353-354). Güreşsever Cantay'ın (2016, 169) yapının mimari özelliklerinin Osmanlı menzil kervansarayı olduğunu göstermekte olduğu ifadesini destekleyecek önemli bir veri sunmadığı görülmektedir. Yapının bazı bölümlerinin yapıldıktan sonraki dönemlerde bazı onarımlar ve müdahaleler görmesi malzeme özellikleri açısından incelenmesini zorlaştırmaktadır. 1937-1938 yıllarındaki demiryolu inşaatı sırasında ve kervansarayın işlevini yitirerek yerli ahali tarafından mekânlarının yağmalanması süreçleri de yapının özgün özelliklerine geri döndürülemez zararlar vermiştir.

Yapının tarihlendirilmesi ile ilgili bazı yayınlardaki düşüncelerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Yavuz (1984, 350), Burmahan'ı yakın çevredeki Osmanlı dönemi hanlarıyla karşılaştırarak yapının bir 13 yüzyıl Mengüceklî eseri olarak kabul etmektedir. Ancak Güreşsever Cantay (2016, 171) ise yapıyı avludan barınağa geçişin giriş eyvanıyla sağlanması ve mescidin Anadolu Selçuklu mimarisindeki genel uygulamalara uymayan şekilde konumlandırılmasından hareketle Osmanlı Dönemi menzil kervansarayları içinde ele almaktadır. Güreşsever Cantay Burmahan'ın özellikle avlulu olması yönüyle yakın çevredeki Osmanlı dönemi hanlarından oldukça farklı bir özelliğe sahip olduğunu ve bu özelliğin Anadolu Selçuklu dönemi kervansaraylarıyla ortak bir yönü olduğunu kaydetmektedir. Bununla birlikte, Sinclair (1989, c. II, 410), yapının 13 yüzyıla ait olduğunu ancak Mengüceklî yapısı olmayabileceğini söylemekte ancak herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Eldeki veriler Burmahan'ın Divriği Kale Camisi vakıfları listesinde yer aldığı göstermektedir. Bu bilgi Burmahan'ın Osmanlı menzil kervansarayı olduğu tezini ortadan kaldırdığı kesindir. Ancak yapının Osmanlı döneminde bazı onarım ve düzenlemelere uğraması da inkâr edilemeyecek büyük bir olasılıktır. Yapının Mengüceklî eseri olarak değerlendirilmesini ortadan kaldırabilecek herhangi bulguya rastlanmamıştır.

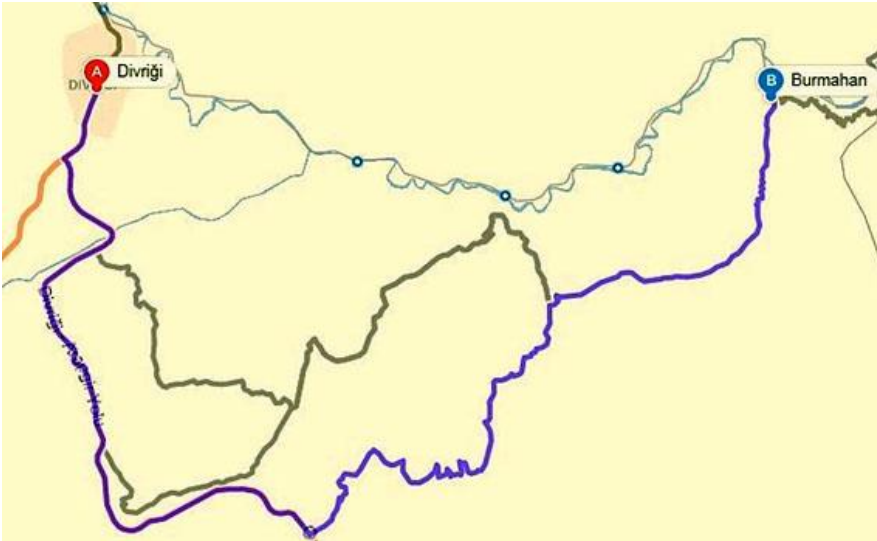
KAYNAKÇA

- Ankan, Z. (1991). "Divriği Kazasının İlk Sayımı" *Osmanlı Araştırmaları* 11, 49-71.
- Balgalmış, A. (1994). "Divriği" *TDV İslam Ansiklopedisi* c. 9, 452-454.
- Çakmakoglu Kuru, A. (2008). "İkonografik Açından Ortaçağ Türk Mimarisinde İstidye Motifi" *Erdem* 52: 111-124.
- Eser, E. (2017). *Divriği Yapı Topluluğu: Bir 13. Yüzyıl Anadolu Aşk Hikayesi (Turkish Edition)* Middletown: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Gülsoy, E. (1991). *XVI. Asrın İlk Yarısında Divriği Kazası (1519-1548)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gülsoy, E. (1995). "XVI. Asrın İlk Yarısında Divriği Kazası Vakıfları" *İlmi Araştırmalar* 1, 107-130.
- Güreşsever Cantay, G. (2016). *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.
- Kiepert, R. (1904-1907) *Karte von Kleinasien in 24 Blatt*. Berlin: Dietrich Reimer (Ernst Vohsen).
- Kuban, D. (2003). *Divriği Mucizesi*, İstanbul: YKY Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kutlu, M. (2017). *XII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da Tıp Kurumları*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Sakaoğlu, N. (1971). *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (2005). *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*. İstanbul: YKY Kültür Sanat Yayıncılık.
- Sinclair, T. A. (1989). *Eastern Turkey: An Architectural & Archaeological Survey*. London: The Pindar Press.
- Sümer, F. (2004). "Mengüçlüklüler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 29, 138-142.
- Turan, O. (1998). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul, Boğaziçi Yayınları.
- Yavuz, A. T. (1984). "Burmahan" *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 348-365.
- Yavuz, A. T. (1991). "Mirçinge Han ve Anadolu Selçuklu Dönemi Eşodaklı Kervansarayları Arasındaki Yeri". *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 11 (1-2), 41-55.
- Yavuz, A. T. (1994). "Anadolu Kervansarayları ve Vakıflar" *XI. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 39-46.
- Yüksel, H. (2007). "Osmanlıda Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımına Göre Divriği'nin Demografik Yapısı" *Nüfus Bilim Dergisi* 28-29, 73-89.
- <https://www.sivaskulturenvanteri.com/burmahan/> Erişim: 02.7.2019

EKLER (Haritalar, Mimari Planlar ve Fotoğraflar)

Harita 1: Burmahan'ın Divriği ve Sivas'a göre konumu

Harita 2: Divriği ve Burmahan arasındaki kara yolları ve demiryolu güzergâhları

Harita 3: Divriği ve Burmahan arasında uzanan Çaltı Çayı ve vadisindeki Demiryolu istasyonları

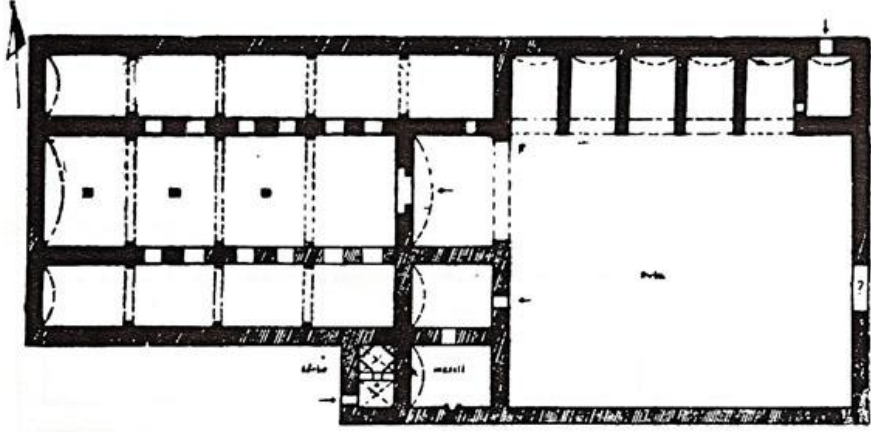
Harita 4: Divriği, Burmahan ve Handere (Mircinge) Kervansaraylarının konumu

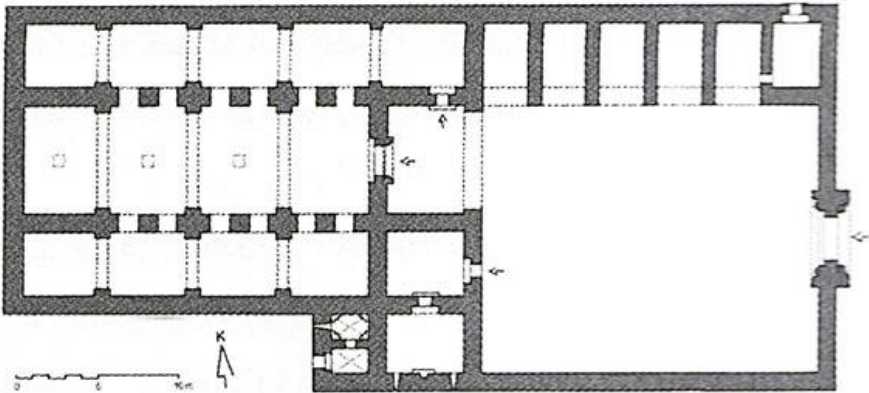
Harita5: Divriği ve çevresinde yol ağı ve kervansaraylar (ÇEKÜL İpek Yolu Kültür Yolu Haritası)

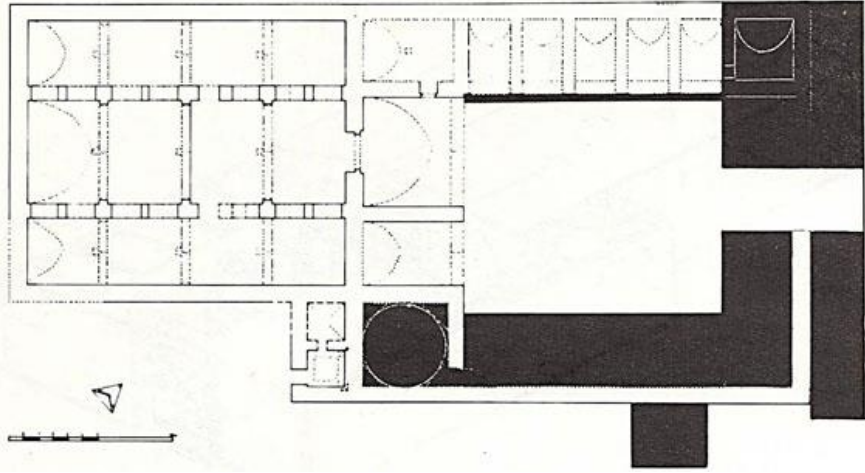
Harita 6: Divriği ve çevresindeki kervan yolları (Kiepert 1904-1916)

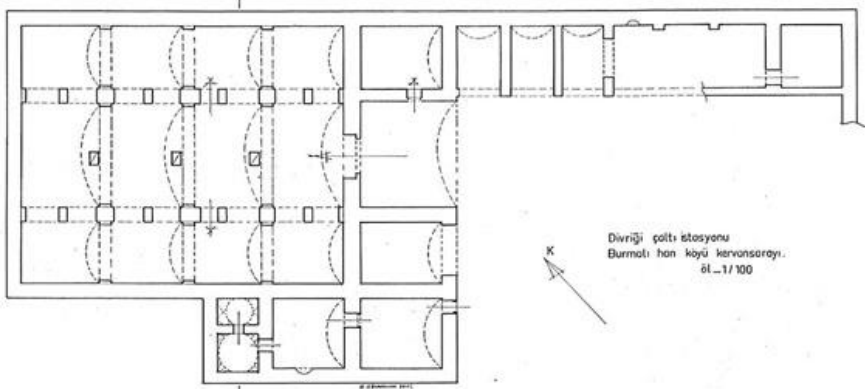
Plan 1: Burmahan'ın Mimari Planı (Sakaoğlu, 1971)

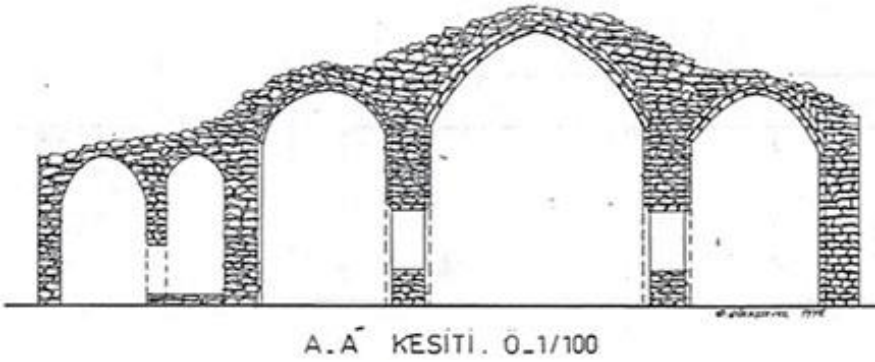
Plan 2: Burmahan'ın Mimari Planı (Sakaoğlu, 2005)

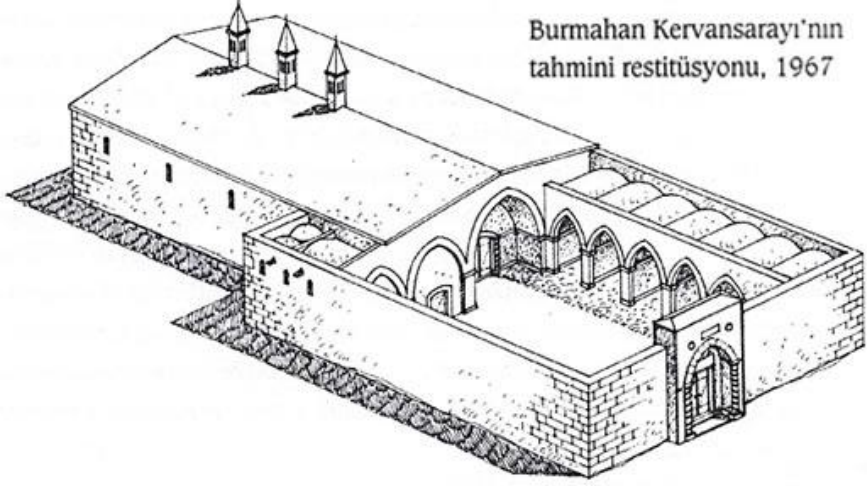
Plan 3: Burmahan'ın Mimari Planı (Yavuz, 1984)

Plan 4: Burmahan'ın Mimari Planı (Güreşsever Cantay, 2016)

Plan 5: Burmahan'ın barınak bölümünün kuzey-güney kesit çizimi (Güreşsever Cantay, 2016)

Plan 6: Burmahan'ın aksonometrik restitüsyon planı denemesi (Sakaoğlu, 2005)

Fotoğraf 1: Burmahan doğru akan Çaltı Çayı Diveriği Kalesinden (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 2: Burmahan'dan Divriği'ye doğru Çaltı Çayı Vadisi (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 3: Burmahan Barınak Bölümü Batı Cephesi (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 4: Kuzey Cephe Duvarı Üzerinde Su Künkleri (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 5: Kuzey Cephe Duvarı Üzerinde Su Künkleri (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 6: Kuzey Cephe Duvarındaki Gedik (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 7: Avludan Gediğin Görünümü (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 8: Burmahan Avlu Bölümü Doğu Cephesi (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 9: Avludan genel görünüm (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 10: Avlunun batı kanadı ve Barınak bölümü giriş cephesi (Güreşsever Cantay, 2016)

Fotoğraf 11: Avlunun kuzey kanadındaki revak ve mekânlar (Güreşsever Cantay, 2016)

Fotoğraf 12: Avlunun kuzey kanadındaki revaklar (Güreşsever Cantay, 2016)

Fotoğraf 13: Avlunun kuzey kanadındaki revaklar ve ocak nişi (Güreşsever Cantay, 2016)

Fotoğraf 14: Barınak bölümü giriş eyvanı (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 15: Giriş eyvanının kuzeyindeki mekânın girişi (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 16: Giriş eyvanının kuzeyindeki mekân (M. Kutlu Arşivi, 2018)

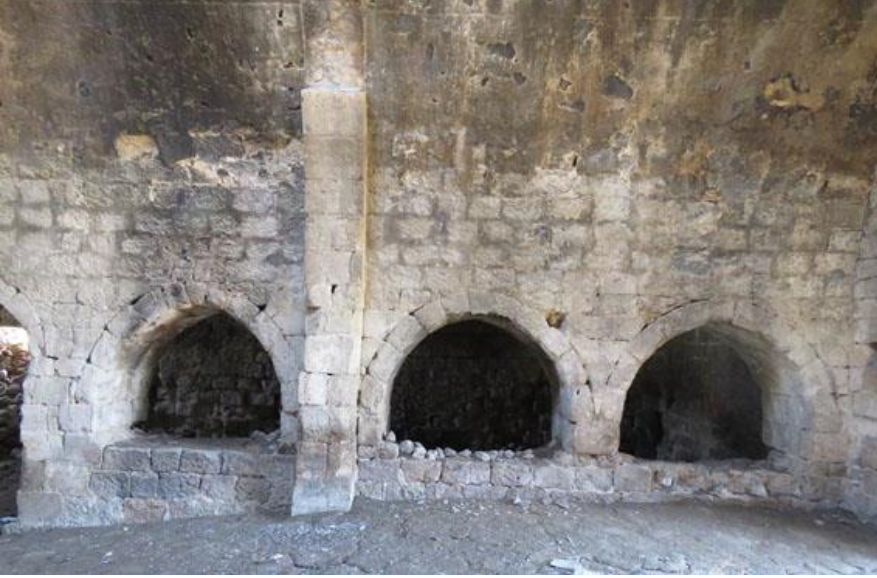
Fotoğraf 17: Barınak bölümü orta sahnın doğu ucu (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 18: Orta sahnın (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 19: Orta Sahnın batı ucu (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 20: Orta sahnın ile yan sahnları ayıran duvar (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 21: Kuzeydeki yan sahn (doğudan) (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 22: Kuzeydeki yan sahn (batıdan) (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 23: Güneydeki yan sahn (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 24: Güneydeki yan sahnın (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 25: Giriş eyvanı ve güneyindeki eyvan (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 26: Giriş eyvanının güneyindeki eyvan (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 27: Mescidin güney duvarı ve mihrap (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 28: Mescidin kuzey duvarı (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 29: Mihrap detayı (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 30: Mescidin batı duvarı (M. Kutlu Arşivi, 2018)

Fotoğraf 31: Mescide bitişik birinci mekânın mukarnaslı tonoz örtüsü (Güreşsever Cantay, 2016)

SİVAS VE İLÇELERİNDEKİ GAYRİMÜSLİM YAPILARINDAN İZLER

Traces of the Structures of Non-Muslims in Sivas and its Districts

Ebru Bilget Fataha,* Gülseren Koyun Esen**

ÖZET

Sivas şehrinde günümüze ulaşanlar dışında önemli bir kısmından yalnız yayınlar ve belgeler yoluyla haberdar olduğumuz çok sayıda kültür varlığının olduğunu bilmekteyiz. Sivas'taki her türlü kültür varlığı ile korunması gerekli tarihi alanların belgelenmesi, tanıtım ve tescil işlemlerinin yapılması için 2013 yılında bir yüzey araştırması başlatılmıştır. Bu çalışma da henüz sonlanmamış yüzey araştırmasında elde ettiğimiz bulguların yalnız bir kısmını içermektedir.

Gayrimüslimlerin Sivas'ın kültür tarihinin ayrılmaz bir parçası olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Ne yazık ki bu halkların bölgedeki yaşamışlıklarına ait izler halen tahrip ve yok edilmeye devam edilmektedir. Bu nedenle günümüze ulaşan her türlü veri belgelenmeye çalışılmaktadır. Yüzey araştırmamızda tespit edilebilen gayrimüslimlere ait yapıların bir kısmı yalnız temel seviyesinde izlenebilirken bir kısmı beden duvarları ile birlikte ayakta kalabilmiştir. Yapıların nispeten sağlam olarak günümüze ulaşmalarının en önemli nedeni farklı amaçlarla da olsa kullanılmaya devam edilmiş olmalarıdır. Tuzhisar ve Günyamaç Kiliseleri samanlık; İşhan, Kızılkavraz ve Müslümabad Kiliseleri ibadet mekânı olarak kullanıldığından ihtiyaçlar nedeniyle sağlam kalabilmişlerdir.

Yapıların bir kısmı plan, mimari ve süsleme biçimleri bakımından İstanbul mimarisi ile üslup benzerliklerini ortaya koymaktadır. Bu benzerlikler de yapıların inşa edildikleri ve kullanıldıkları dönemde yalnız Sivas ve bölge için değil başkent İstanbul ile olan ilişkiler açısından da önemli olduklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Kilise, Osmanlı, Ermeni, Rum

ABSTRACT

We know about the existence of numerous cultural assets in Sivas, a majority of which we find out about only through publications and documents other

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

** Arş. Gör. , Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

than the ones which have survived until the present time. In 2013, a survey has been initiated to identify all kinds of cultural assets and documentation of historical areas with the propose of protection, promoting and registering these areas. This study consists of only a part of the findings we have obtained in the survey which has not been completed yet.

It is a fact that non-Muslims are an inevitable part of the cultural history of Sivas. Unfortunately, the traces regarding the existence of the peoples who have lived in this area are still being damaged and destroyed. Therefore, it is being attempted to document all kinds of data that have survived until today. While only a part of the structures which belong to the non-Muslims that were identified in our survey can be seen on the ground level, some parts have survived with the main walls. The most important reason why these structures relatively survived until today is that, they have been continued to be used for different purposes. The Tuzhisar and Günyamaç Churches have been used as haylofts, and İşhan, Kızılkavraz and Müslümabad Churches have been used as mosque buildings and have survived out of necessity.

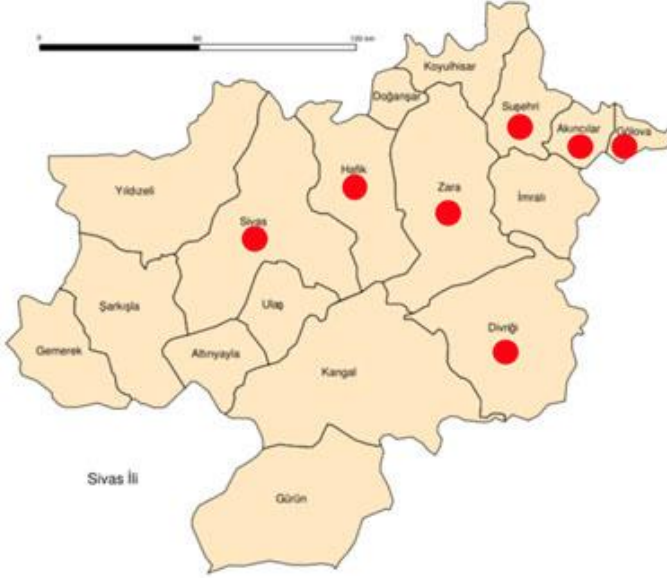
Some of the structures reveal stylistic similarities with İstanbul architecture in connection with the plan, architecture and decoration styles. These similarities show that these structures were not only important for Sivas and its surrounding architecture but in terms of the relations with the capital city of İstanbul as well during the period they were built and used in.

Keywords: *Sivas, Church, Ottoman, Armenian, Rum*

GİRİŞ

Çalışmamız, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni, Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Proje Başkanlığı'nın desteğiyle yürütmekte olduğumuz ve henüz sonlanmamış yüzey araştırmasında elde ettiğimiz bulguların yalnız bir kısmını oluşturmaktadır¹. Bildirimizde Merkez, Hafik, Suşehri, Zara, Akıncılar, Gölova ve Divriği ilçelerinde tespit edilen 3'ü fotoğraflardan ve kaynaklardan olmak üzere, 22 dini yapı tanıtılacaktır (Harita 1). Bu yapıların 20'si Ermeni, 2'si Rum yapısıdır. Sivil ve kamu yapılarının tespit edilememesi, tespit edilebilenlerin ise içeri girilememesi, bu yapı türlerini çalışma dışında bırakılmasını gerektirmiştir (Fotoğraf 1).

¹ Yüzey araştırmamızın başından beri yanımızda olan Dr. Öğr. Üyesi Turgay YAZAR'a teşekkür ederiz.

Harita 1 Sivas Haritası

Fotoğraf 1 Hafik'te Ermeni Evi

Günümüzdeki Sivas'ın sınırlarında Paleolitik devirden az sayıda veri ele geçirilmiştir (Engin, 2011). Neolitik devirden itibaren yerleşim yerleri olduğu düşünülen şehir, Roma döneminde Sebasteia ismine sahipti. Roma İmparatoru Pompey kenti yeniden kurunca, bir dönem Megalopolis ismi ile anılmıştır (Ramsay, 1960, s. 361). Bizans döneminde ise Armenia teması içinde, Sebasteia ismi ile yer alır (Harita 2) (Ramsay, 1960, s. 360). 10. yüzyılda, imparator II. Basileios'un Bulgarlar'a karşı Balkan politikası

rı, 2001, s. 167-168). Ancak 1875'te Sivas'a gelen ve 1877'de Sivas hakkında bir rapor yazan Boğos Natanyan, İmparator Diokletianus zamanı öncesinde, Akrigola adlı bir yargıcın kırk çocuğu gölde boğdurduğunu, ölü bedenleri Kızılırmak'a attırıldığını yazar. Natanyan'ın anlattığına göre, zamanın episkoposu Bedros, rüyasında bu şehitlerin ölü bedenlerinin Kızılırmak'tan alınması ile ilgili bir rüya görür. Bu göl, Ermeniler'ce Karasun Manuk olarak adlandırılır (Natanyan, 2008, s. 157, 292-293).

Seyahatname	Tarih	Gittiği Yerler	Ziyaret	Kilise veya Manastır
Polonyalı Simon Seyahatnamesi	1610	Sivas	Kırk Şehitler	Surp Asvadzadzin, Surp Sarkis, Hireşdagabet
Evlıya Çelebi?	1649	Gürün, Ulaş, Sivas, Divriği		Eski Kilise (Tuzhisar), şehrin kuzeyinde, dağın eteğinde Sıpnışan Kilisesi, Dağ eteğinde Meryem ana Kiisesi, Çarşıdan yukarı kaleye giderken Meryem Ana Kilisesi, Hızır İlyas Kilisesi, Aya Yorgi Kilisesi
Macarius Seyahatnamesi	1659	Ulaş- Kungal	Kırk Şehitler	
Adrien Dupre,	1807	Sivas		
Victor Fontanier	1826	Sivas, Pirkinik		Kilise
Poujoulat	1835	Gemerek,		
H. Von Moltke	1838	Sivas, Alacahan		
Eugene Bore	1838	Sivas, Pirkinik köyü, Zara kasabası		
W. F. Ainsworth	1839	Divriği, Tuzhisar, Sivas	Kırk Şehitler	Kırk Şehitler anısına Manastır
Felix Lebaujour	1827	Sivas		
A. D. Mordtmann	1851	Gemerek, Sivas, Suşehri, Koyulhisar, Zara, Yarhisar		Gemerek'te Küçük Kilise, Sivas'ta iki kilise ve bir okul Gemerek Sarıoğlan'da Everek Manastırı
Dr. H. Van Lennep	1860	Sivas		
Fred Burnaby	1876	Sivas, Divriği		Surp Nişan Manastırı (Sivas'a yakl. 3 km uzakta)
Henry Fanshawe Tozer	1878	Sarıoğlan, Şarkışla, Sivas, Kungal		
Vital Cuinet	1890	Sivas, Pirkinik, Kungal?, Gü-	Bayram ziyareti	Zara'da 1 kilise ve 1 okul, Divriği'de 2 Protestan okul

		rün?, Divriği?, Zara?		Sivas'a yaklaşık 2 km. uzakta Surp Nişan Manastırı, Surp Agop Manastırı, Huykesen'de Meryem Ana Manastırı
J. G. Anderson	1902	Sivas		
Franz ve Eugene Cumont	1902	Sivas	Kırk Şehitler	
Max Van Berchem ve Halil Edhem (Sivas-Divriği Korpus'u)	1906			

Tablo 1. Seyyahların Söz Ettiği Sivas'taki Gayrimüslimler için Önemli Yapılar ve Alanlar

Seyyahların ikinci öncelikli mekanı şehir merkezinde Surp Asdvadzadin (Meryem Ana) ve Surp Nişan kiliseleridir (Tablo 1).

Günümüze ulaşmayan şehrin meydanındaki Buruciye Medresesi'nin hemen arkasında, Sümerbank İşhanı'nın bulunduğu alanda Surp Asdvadzadin (Meryem Ana) Kilisesi vardı (Fotoğraf 2-3) (Natanyan, 2008, s. 236) Kilisenin naosuna girişi sağlayan kapının üzerinde kitabe yer alırdı (Fotoğraf 4). Kitabe:

*“İzzet güneşi Kurtarıcı'nın gözettiği bu ev,
Surp Asdvadzadin adına ithaf edilmiş bu eşsiz mabet,
Ermeni milletinin övünç tacı benzersiz harika ellerin emeği ile sağlam olarak yeniden inşa edildi.*

*Kutsal İman'ın varlığı görülür ve hissedilir
Uyanık çoban Evrek'li gayretkeş üstrahip
Garabed'in Ruhani Önderlik döneminde
Kutsal Ruh'tan doğmuş büyük ağalar ve esnafın önde gelenleri
Sivas'ın yerli ve taşralı erkek ve kadınları
Koştular madden yardıma.
Hizmetlerinin ödülü olarak sonsuz iyiliklerle donansınlar.*

Bu muhteşem kilise Milad'ın 1856 yılında, Ermeni takviminin 1305 yılında yeniden inşa edildi. ” (Natanyan, 2008, s. 231-232)

Kitabesine göre yapı 1856 yılında yeniden yaptırılmıştır. Ancak, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde sözünün edilmesi, kilisenin 17. yüzyıl ve 18. yüzyılın başında var olduğunu düşündürür (Evliya Çelebi, 2006, s. 276). Ohannes Balıkcıyan tarafından yayınlanan Ermeni harfleri ile Türkçe basılan *Felek* mecmuasının 1883 tarihli koleksiyonundaki Sivas tanıtımından, Sivas şehrinin altı kilisesinden biri ve en önemlisi olduğu anlaşılır. Buna göre kilise 1808 tarihinde Kayseriyeli ressam Simon tarafından [ye-

niden?] inşa edilmiştir. Kilise, 1950 yılında yıktırılmıştır. (Natanyan, 2008, s. 229, 457-459).

Anıtsal yapının günümüze gelen yazı, kartpostal ve fotoğraflardan anlaşıldığı kadarı ile üç apsisli, kubbeli bazilikal tipte veya kapalı haç tipinde dikdörtgen planlı olmalı idi (Fotoğraf 2-3, 5). Kiliseye giriş kuzeyde ve güneyde yer alan kapılarla sağlanırdı. Kitabenin görüldüğü fotoğraf, yapının narteksinin olduğunu anlamamızı sağlar (Fotoğraf 5). *Felek* mecmuasında sekiz direk [sütun] ile kubbesi olduğu yazılıdır (Natanyan, 2008, s. 459).

Fotoğraf 2 Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi (Natanyan, 2008, s. 230)

Fotoğraf 3 Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi (Natanyan, 2008, s. 239)

Fotoğraf 4 Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi, Kilise Kapısı ve Kitabe (Natanyan, 2008, s. 237, Arsen Yarman Arşivi)

Fotoğraf 5 Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi (Natanyan, 2008, s. 236, Arsen Yarman Arşivi)

Yapının günümüze gelen fotoğrafları, süsleme üslubu hakkında da bilgi edinmemizi sağlar. 19. yüzyıl İstanbul kiliseleri ile mimari plastik ve resim üslubu bakımından, özellikle de madalyon, bulut motifleri ve melek figürleri ile, Ermeni ve Rum sanatçıların eserlerine büyük benzerlik gösterir (Fotoğraf 4-8).

Fotoğraf 6 İstanbul Altimermer Panagia (Meryem Ana) Kilisesi (Karaca, 2008, s. 162)

Fotoğraf 7 Hovhannes Devletyan, Kırk Şehitler/Karasun Manuk, tuval üzerine yağlıboya, 1807, İstanbul Balat Surp Hristagabed Kilisesi (Natanyan, 2008, s. 295)

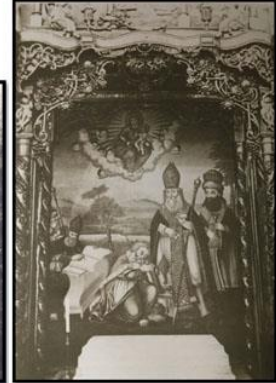
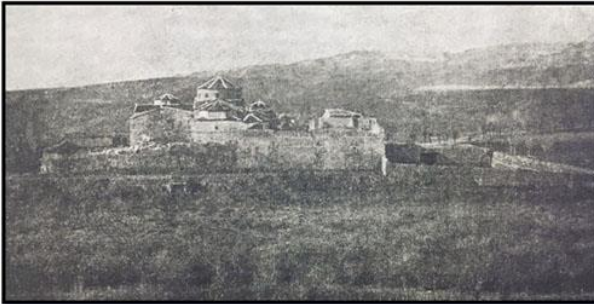

Fotoğraf 8 İstanbul Yenimahalle Ioannes Prodromos Kilisesi, İkonostasis Bölümü, 1833

Polonyalı Simeon (1610), Fred Burnaby (1876), Vital Cuinet (1890) ziyaret ettikleri Surp Nişan (Kutsal Haç) Manastırı'nın Sivas'a yaklaşık 2 veya 3 km uzaklıkta olduğunu söylerler (Mahiroğulları, 2001, s. 21, 111). Topografik özellikler de dikkate alındığında günümüzdeki Temeltepe'de konumlandığı anlaşılır (Fotoğraf 9).

Cuinet, yaygın bir halk efsanesini aktarır. Buna göre manastırın apsislerinden biri havari Tadday tarafından yapılmıştır. Ruhani Önderlik Binası'nı içinde barındırırdı (Natanyan, 2008, s. 188, 206). Manastır içinde üç kilise vardı. Ana Kilise, Surp Nişan Kilisesi; diğerleri ise Surp Garabed (Vaftizci Yahya) Kilisesi ile Surp Asdvadzadzin Kilisesi idi. (Natanyan, 2008) Burnaby, manastırın yüksek kerpiç duvarla çevrili otuz dönümün üzerinde bir bahçesi olduğunu yazar (Mahiroğulları, 2001, s. 111)

1877'de Sivas ile ilgili bir rapor hazırlayan Natanyan, Manastır'da okuduğu bir elyazmasında da yazdığını belirterek, manastırın son Vaspu-rakan (Van) Ermeni kralı Senekerim-Hovhannes veya onun soyundan gelenler tarafından yapıldığını belirtir (Natanyan, 2008, s. 190-193). 16. yüzyılın ortalarında, 18. yüzyılda ve 19 yüzyılda çok sayıda restorasyon gören yapı 1980'li yıllarda yıkılmıştır (Keshishian, Löker ve Polatel, 2018, s. 124). Manastırın 1827 yılındaki onarımı Harutyam Amira Noradunkyan tarafından yaptırılmıştır (Natanyan, 2008, s. 421-422). Muhtemelen, manastırın ana kilisesi, dikdörtgen planlı olup, payandaların taşıdığı bir kubbe ile örtülü idi.

Fotoğraf 9 Surp Nişan (Kutsal Haç) Manastırı-Temeltepe (Natanyan, 2008, s. 189)

Fotoğraf 10 Surp Nişan Manastırı, Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Güney Apsis (Natanyan, 2008, s. 202, Arsen Yarman Arşivi)

Sivas yakınında bir boğazda, günümüzdeki Paşabahçe yakınlarındaki Tavra'da Anabad Manastırı'nın (Fotoğraf 11-12) ve onun karşısındaki

küçük tepe üzerinde Surp Agop adına yapılmış küçük bir manastırın varlığı bilinmektedir (Mahiroğulları, 2001, s. 137).

Fotoğraf 11 Paşabahçe / Tavra Surp Anabad Manastırı (Natanyan, 2008, s. 169)

Fotoğraf 12 Paşabahçe / Tavra Surp Anabad Manastırı (Paşabahçe/Tavra) (Natanyan, 2008, s. 170, Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu)

Bu iki manastırın yakınlarında, günümüze gelebilen Paşabahçe / Tavra'daki Surp Sarkis Kilisesi'nin hangi manastıra ait olduğu ise tespit edilememiştir (Fotoğraf 13) (Tartışma için bkz. Keshishian, Löker ve Polatel, 2018, s. 124) Kilise, günümüzde askeri alan içindedir. Bu nedenle, yapının içine girmek mümkün olmamıştır. Ancak, kilisenin yayınlanan fotoğraflarından kapalı haç planlı olduğu anlaşılır. Apsisi kayaya oyulmuştur (Keshishian, Löker ve Polatel, 2018, s. 128-129). Merkezdeki kubbe

pandantif geçişli olup dört köşede sütunlarla desteklenmiştir. Merkez mekan, dört yönde sivri beşik tonozlarla genişletilmiş, köşe mekanlar ise basık tonozla örtülmüştür.

Fotoğraf 13 Tavra Surp Sarkis Kilisesi

Cuinet, Surp Nişan kilisesinin ardından ona yakın olan Huykesen adı verilen Surp Asdvadzadzin Manastırı Kilisesi'nin bulunduğu vadiye inildiğinden söz eder (Mahiroğulları, 2001, s. 137-138). Bugün Çelebiler Köyü'nde bir kült alanı olduğu anlaşılan ve halk arasında Ağzı Açık olarak bilinen üç apsisli bir yapı ile çevresinde kayaların oyulmasıyla yapılmış çok sayıda mezar mekânları tespit edilmiştir (Fotoğraf 14). Bugün yapının sadece apsis ve pastophorium mekânları görülebilmektedir.

Fotoğraf 14 Sivas Huykesen- Ağzı Açık

Diğer yapı eski bir Ermeni köyü olan İşhan Köyü Nigoğayos Kilisesi'dir (Fotoğraf 15-16) (Keshishian, Löker ve Polatel, 2018, s. 81). Köyde 19. yüzyıldan kalmış olması muhtemel bir kilise, günümüzde camiye çevril-

miş durumda varlığını sürdürmektedir. Yapı doğu batı yönünde dikdörtgen planlı ve üç neflidir. Orta nef, yan neflerden daha geniş tutulmuştur. Beşik tonoz örtülü nefler, birer yarım daire apsisle sonlanmaktadır.

Fotoğraf 15-16 Surp Nigoğayos Kilisesi (İşhan Köyü Camisi)

Kızılkavraz Köyü'ndeki Surp Pırgıç Kilisesi (Natanyan, 2008, s. 305-373), günümüzde cami işlevindedir (Fotoğraf 17). Batı duvarının kuzeyine, yapıyla bitişik olmayan bir minare yapılmıştır. Yapının Doğu bölümü ve örtü sistemi yıkılmıştır. Çok yakın bir zamanda ise, yapıyla bitişik olarak cami imamı için bir ev inşa edilmiştir. (Fotoğraf 18, 20) Kilisenin yer yer yıkılan bölümlerinin kilisenin taşları, çevredeki Ermeni mezar taşları ve beton kullanılarak tamir edildiği anlaşılmaktadır (Fotoğraf 17).

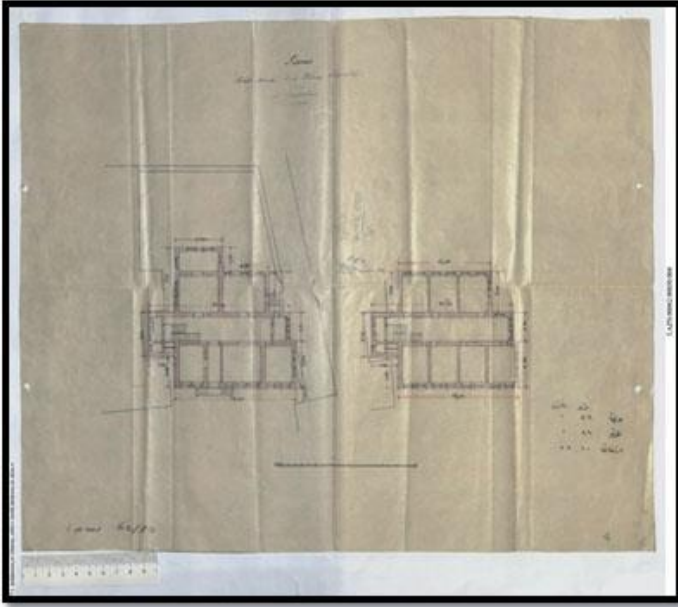
Fotoğraf 17-18-19-20 Kızılkavraz Surp Pırgıç Kilisesi (Kızılkavraz Meydan Camisi)

Osmanlı arşiv belgelerinde 1905 tarihli bir yeniden inşa izni tespit edilen rahip ve rahibeleri yetiştirmek için kurulmuş Cizvit manastır kompleksi, günümüzde Vali Varinli Caddesi'nde bulunmaktadır (Fotoğraf 21-23) (İ. . AZN. / 62 - 30 H-16-07-1323 , DH. TMIK. M. / 207-62 / H-15-08-1323)² 14 Aralık 1920 tarihli belgeden ise yapı topluluğunun öksüz yurduna çevrildiği ve muhacirlerin burada barındıkları anlaşılır (272-0-0-

² Çalışmamız kapsamında taranan Osmanlı arşiv belgelerini okuyan Tarih Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL'e teşekkür ederiz.

11 / İSKAN, 15 - 59 - 4) . Yapı bir dönem Verem Hastanesi kullanılmıştır. Günümüzde ise Sivas İl Özel İdare Müdürlüğü tarafından Sivas Gençlik Merkezi binası olarak tahsis edilmiştir (Fotoğraf 21, 23).

Manastırın bilinen üç evresi vardır. Yeniden inşa iznindeki çizimlere göre (Plan 1), tasarlandığında iki katlı iken değişikliklere uğrayarak dört kata çıkarılmıştır. Doğu bölümünde, içte ve dışta beş köşeli olan şapel ile günümüzde yıkılmış olan çan kulesi sonraki evrede eklenmiştir (Plan 1, Fotoğraf 22-24). (İ . AZN. / 62 - 30 H-16-07-1323 , DH. TMIK. M. / 207-62 / H-15-08-1323

Plan 1 Cizvit Ruhban Okulu / Manastırı

Fotoğraf 21-22 Cizvit Ruhban Okulu, Güney-Batı ve Doğu cepheleri

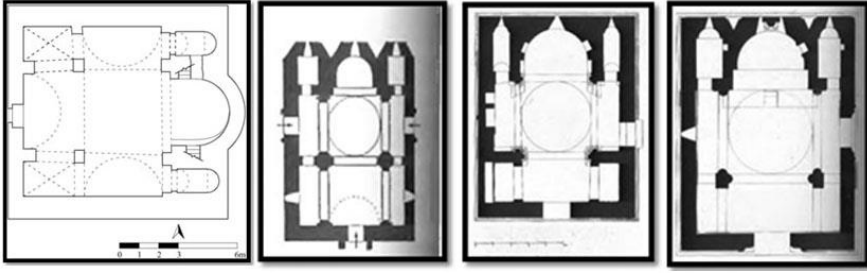
Fotoğraf 23-24 Cizvit Ruhban Okulu (Fotoğraf 24: Natanyan, 2008, s. 277)

Hafik Düzyayla Kilisesi köy merkezinde yer alır. Natanyan, raporunun iki farklı yerinde, Düzyayla'da (Khorokhon) bir kilise olduğundan söz etmekle birlikte, Surp Garabed ve Surp Hireştegabed isimlerini verir (Natanyan, 2008, s. 308, 374) Bu isimlerden birinin, varlığını belirttiği Ermeni okuluna ait olması muhtemeldir.

Kilisenin duvar ve örtüsünde yıkılma ve dökülmeler olsa da, nispeten iyi durumdadır (Fotoğraf 25-29). Dıştan yaklaşık kare planlı kilisenin plan tipi Ermeni mimarisinde sıklıkla görülen kapalı haç plan tipinin bir çeşitlemesidir (Plan 2-5). Kuzeyinde ve güneyinde pastoforium hücreleri bulunan yapının apsisi dışta dairevi bir çıkıntı oluşturur (Fotoğraf 26). Yapıya girişler batı duvarı ekseninde yer alan kapı açıklığındandır (Fotoğraf 27). Yapının batı bölümünde, kuzey ve güney köşe odaları haç tonozla örtülmüştür. Apsisin batısındaki beşik tonoz örtülü merkez mekânın, Ortaçağ Ermeni mimarisindeki benzerleri ile karşılaştırıldığında, kubbe ile örtülü olması gerektiğini düşündürür (Plan 2-5, Fotoğraf 28). Apsisin kuzey ve güneyinde bulunan yan mekanlar iki katlı olup odalara çıkışlar apsisin kuzey ve güney duvarına açılan merdivenlerle sağlanmaktadır (Fotoğraf 29).

Fotoğraf 25 Düzyayla Kilisesi, Kuzey-doğudan görünüm

Plan 2 Düzyayla Kilisesi (Turgay YAZAR)

Plan 3 Akori Kilisesi (661 Cıvartı) (Thierry, 1987)

Plan 4 Astarak St. Mariana Kilisesi (1281) (Thierry, 1987, s. 498)

Plan 5 Areni Surp Asdvadzadzin Kilisesi (1321) (Thierry, 1987, s. 492)

Fotoğraf 26 Düzyayla Kilisesi,
Kuzey-doğudan görünüm

Fotoğraf 27 Düzyayla Kilisesi, Batı duvar

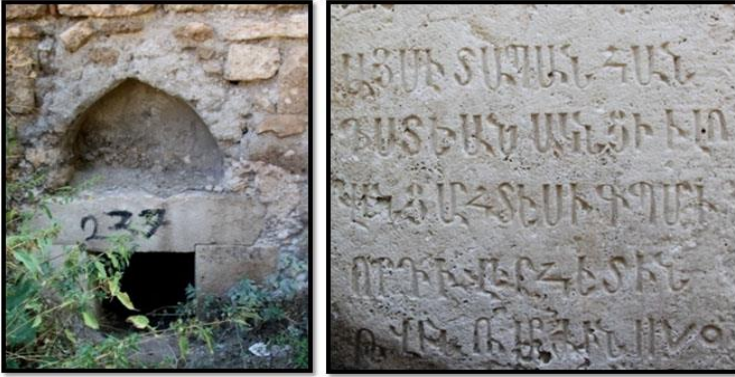

Fotoğraf 28-29 Düzyayla Kilisesi Apsis ve Pastophorium hücrelerinin ikinci katına çıkan merdivenlerden biri

Kilisede çok sayıda yazıt yer almaktadır (Fotoğraf 30-31). Bunlardan batı cephedeki giriş kapsının kuzey sövesi üzerindeki mezar kitabesinde hicri 1185 (miladi 1769) tarihi yazılıdır:

<p>“«AYS E TAPAN HAN GSTEAN AKNC'I ILO VENC' MAHTESI GASPARI ORDI VERHETIN T'VIN R'M (?) IN 1185. ”</p>	<p>“BUDUR KABRİ İSTİRAHATİ, EGİNLİ İLO- VENTS MAHDESİ KASBAR OĞLU VERHED'İN. 1185. ”³</p>
---	--

Bu kitabe, yapının, daha geç bir tarihte inşa edilmiş olduğunu gösterir.

Fotoğraf 30-31 Düzyayla Kilisesi, Giriş Kapısı ve Mezar Kitabesi

Gökdin Köyü Surp Asdvadzadzin Kilisesi, köy merkezinde yer almaktadır (Fotoğraf 32). Yapı günümüzde iki şahsın ortak mülkü olması nedeniyle ortadan ikiye bölünmüştür. Kilise doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olup üç neflidir. Doğuda üç apsisli bir düzenleme görülür. Yapı günümüzde samanlık olarak kullanılmaktadır. Naosu oldukça tahrip olmuş olan yapının beden duvarları üzerine çok sayıda haç motifinin işlendiği görülmektedir (Fotoğraf 33-35).

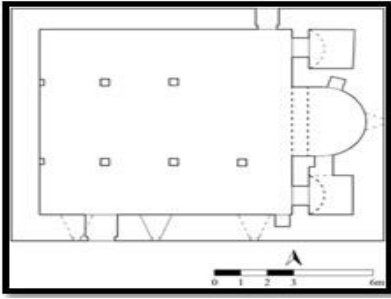
Fotoğraf 32 Gökdin Kilisesi, Güney ve Batı Cepheler

³ Kitabeyi okuyan Doç. Dr. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ'ye teşekkür ederiz.

Fotoğraf 33 – 34 – 35 Gökdim Kilisesi, Haç Motifleri

Günyamaç Köyü Surp Toros Kilisesi dıştan dikdörtgen planlıdır (Plan 6). Yapıya giriş güney duvarda eksenin batısındaki açıklıktan sağlanmaktadır (Fotoğraf 36). Naos iki sıra kare kesitli ahşap dikme ile ortası daha geniş olan üç nef ayrılmıştır. Doğuda eksende yarım daire apsis, iki yanında ise kare planlı köşe odaları yer almaktadır. Yapının mimari özellikleri, özellikle tavan düzenlemesi, 19. yüzyılın sonları veya 20. yüzyılın başlarında yeniden inşa edildiğini göstermektedir (Fotoğraf 37-38).

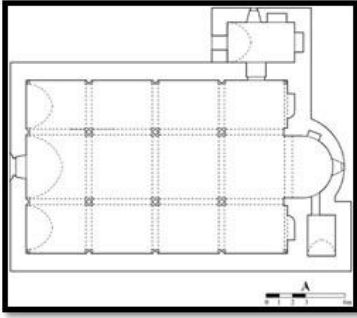
Plan 6 Günyamaç Köyü Kilisesi Planı
(Turgay Yazar)

Fotoğraf 36-37-38 Günyamaç Kilisesi, Güney Cephe, Doğu Duvarı, Batı Duvarı

Tuzhisar Surp Garabed Kilisesi dıştan düzgün olmayan dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülüdür (Plan 7). Yapıya girişler batı duvarı eksenindeki kademeli kapıdan sağlanmaktadır (Fotoğraf 39). Naos iki sıra halinde yerleştirilen üç serbest destek ile bunların hizasında bulunan duvara

bağımlı sütunlara oturan yarım daire kemerlerle ortadaki daha geniş olan üç nef ayrılmıştır (Fotoğraf 40-41). Nefler, beşik tonoz örtülüdür. Kuzey nefin doğusundaki açıklıktan yapıya kuzeyden bitişik bir mekâna geçilmektedir. Mekân doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Naosun doğusunda, içte yarım daire, dışta ise dairevi apsis yer alır (Fotoğraf 42). Apsisin güney bölümündeki bir geçitle dışa taşkın kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı köşe odası yer geçilir. Yapının duvarları haç motifleri (Fotoğraf 43), tonozların orta noktaları ise bitkisel motifli alçı göbekler ile bezenmiştir (Fotoğraf 43-45).

Plan 7 Tuzhisar Surp Garabed Kilisesi Planı
(Turgay Yazar)

Fotoğraf 39 Tuzhisar Surp Garabed Kilisesi, Batı ve Güney Cepheler

Fotoğraf 40 Tuzhisar Surp Garabed Kilisesi, Batı Bölümü

Fotoğraf 41 Tuzhisar Surp Garabed Kilisesi, Apsis

Fotoğraf 42 Tuzhisar Surp Garabed Kilisesi, Doğu Cephe

Fotoğraf 43-44-45 Tuzhisar Surp Garabed Kilisesi, Bezemeler

Yapı üzerinde kitabe yoktur. Ancak, yapının alçı bezemeleri, 1835 yılından itibaren İstanbul ve taşradaki çok sayıda yapının bezemeleri ile büyük benzerlik gösterir (Fotoğraf 46-47). Natanyan'ın 1877'deki raporunda kilisenin adının geçmesi, yapının bu tarihten önce yapıldığını doğrular. (Natanyan, 2008, s. 373)

Fotoğraf 46 Kayseri Taolusun Surp Toros Kilisesi, 1835 (Hançer, 2016, s. 138)

Fotoğraf 47 II. Mahmud Türbesi Kubbe karnişleri, 1840 (Kuruyazıcı, 2016, s. 98)

Suşehri Çataloluk Kilisesi (Havariler Manastırı Kilisesi), köyün doğusundaki tarlalar içerisinde bulunur (Fotoğraf 48). Yapının inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir (Yazar, 2015, s. 59). Yapı batı kolu uzun, doğusu trikonkoç (üç yapraklı yonca) şeklinde düzenlenen haç plana sahiptir (Plan 8). Beden duvarları kısmen, batı haç kolunun batı duvarı tamamen, apsisi ve iki yanındaki pastophorium odaları ise kısmen tahrip olmuştur. Odalardan güneydekinin doğu duvarı ve örtüsü yıkılmıştır. Zemini moloz ve toprakla dolu olan yapının naosunu örten beşik tonozda da dökülmeler mevcuttur. Apsisin batısındaki alanda günümüze gelemeyen örtünün kubbe olduğu, geçiş elemanlarından anlaşılmaktadır (Fotoğraf 49).

Fotoğraf 48 Suşehri Çataloluk Kilisesi (Yazar, 2015, s. 61).

Plan 8 Suşehri Çataloluk Kilisesi, Plan (Yazar, 2015, s. 61).

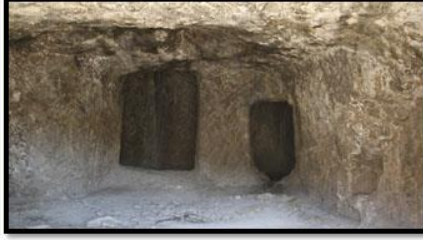

Fotoğraf 49 Suşehri Çataloluk Kilisesi (Yazar, 2015, s. 62).

Zara Aksu Köyü Kaya Kilisesi, köyün batısındaki kayalık alandaki tepenin eteğinde kayanın oyulmasıyla yapılmıştır (Fotoğraf 50). Ulaşılması zor bir konumdaki dikdörtgen planlı yapının kuzeydoğusunda ve kuzeybatısında birer hücre bulunmaktadır (Fotoğraf 51). Hücrelerin içerisine kayanın oyulmasıyla yapılan niş yüzeylerine haç motifleri yapılmıştır. Yapının inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak haç motiflerinden hareket ederek yapıyı Orta Bizans Dönemine, bölge tarihi de dikkate alındığında 8-11. yüzyıla tarihlenmek mümkündür (Fotoğraf 52-55).

Fotoğraf 50 Aksu Köyü Kaya Kilisesi, Genel Görünüm

Fotoğraf 51 Aksu Köyü Kaya Kilisesi, hücreler

Fotoğraf 52-53 Aksu Köyü Kaya Kilisesi, Niş içindeki haç motifleri

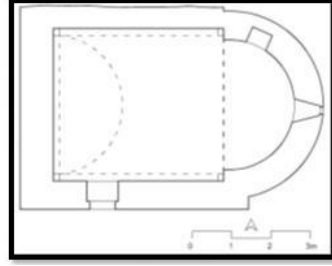

Fotoğraf 54-55 Aksu Köyü Kaya Kilisesi, Niş içindeki haç motifleri

Zara ilçesi Alişir Köyünde bulunan Meryem Ana Şapeli örtüsündeki küçük bozulmalar dışında iyi bir şekilde korunmuştur (Fotoğraf 56). Yapının inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Yapı doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, tek nefli, içten ve dıştan yarım daire apsislidir (Plan 9). Beşik tonozlu yapıya güney duvarının ekseninin batısındaki lentolu kapı açıklığından girilir. Doğudaki apsis, içte ve dışta yarım daire planlıdır (Fotoğraf 57).

Fotoğraf 56 Alişir Köyü, Meryem Ana Şapeli

Plan 9 Alişir Köyü, Meryem Ana Şapeli Planı

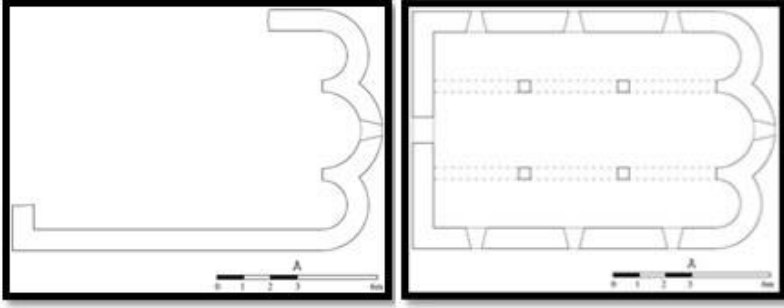

Fotoğraf 57 Alişir Köyü, Meryem Ana Şapeli, Apsis

Şerefiye Beldesi'ne bağlı Celep Mezrası Kilisesi'nin duvarları kısmen, örtüsü ise tamamen yok olmuştur (Fotoğraf 58). Günümüze ulaşan kuzey ve doğu duvarlarından anlaşıldığı kadarıyla yapı doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve üç nefli veya kapalı haç planlı olması muhtemeldir. (Plan 10-11) Yapı, doğu bölümde üç apsisle sonlanır. Yapının inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur.

Fotoğraf 58 Celep Mezrası Kilisesi Kalıntıları

Plan 10 – 11 Celep Mezrası Kilisesi Planı ve Restitüsyonu (Turgay Yazar)

Kayadibi Köyü Kilisesi, köy merkezinde yer alır (Fotoğraf 59-60). Kilise üzerinde hangi azınlığa ait olduğu ve inşa tarihi hakkında herhangi bir kayıt veya kitabe bulunmamaktadır. Elimizdeki bilgilere göre köyde Rum azınlık yaşamıştır. Rum azınlığın bölgeden göç etmesinden sonra kilisenin güney duvarı eksenine bir mihrap nişi açılarak ve doğudaki apsisler bir duvarla kapatılarak cami olarak kullanılmıştır (Plan 12). Köye yeni bir caminin yapılmasıyla kilise terk edilmiştir.

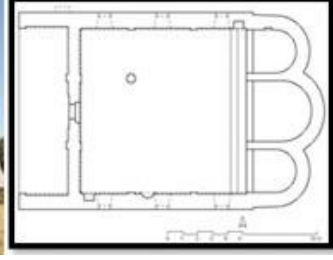
Yapının kapalı haç plan tipinde olması muhtemeldir. Batı cephe büyük oranda yıkılmıştır. Narteksin merkez aksındaki kapı ile naosa girilir. Kare planlı naosun doğusundaki üçlü apsis temel seviyesine kadar yıkılmış ve örtü sistemi tamamen çökmüş vaziyettedir (Fotoğraf 60).

Fotoğraf 59 Kayadibi Köyü Kilisesi, Batı Cephe Kalıntıları ve Narteks

Fotoğraf 60 Kayadibi Köyü Kilisesi, Doğu Cephe

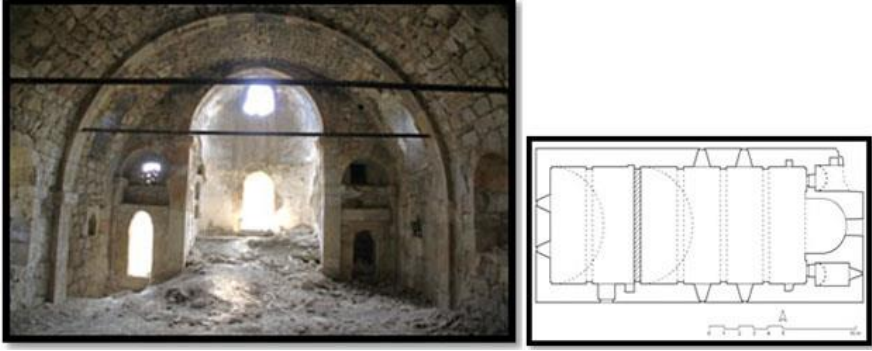

Plan 12 Kayadibi Köyü Kilisesi Planı (Turgay Yazar)

Müslümabad Köyü'ndeki Surp Minas Kilisesi'nin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Natanyan'ın raporunda yer aldığından, en geç 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yapılmış olmalıdır (Natanyan, 2008, s. 302, 374). Bir dönem mescit olarak kullanılan yapı, pencere ve duvarlarındaki küçük çatlak ve dökülmeler dışında iyi korunmuştur (Fotoğraf 61-62). Doğu-batı yönünde tek nefli bir bazilika olan yapının girişi, orijinalde güney cepheden olmalı idi. Günümüzde bir duvarla ikiye ayrılmış olan naos beşik tonozla örtülüdür. Doğusunda yarım daire apsis ve iki yanında pastophorium hücreleri yer almaktadır. Naostan giriş sağlanan hücreler, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olup birer apsidiol ile sonlandırılmıştır. Apsise sonradan açılan kapı, cami işlevinde iken kullanılmıştır. Yapı kesme ve kaba yontulmuş kesme taştan dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiştir.

Fotoğraf 61 Müslümabad Köyü, Surp Minas Kilisesi, Güney Cephe

Fotoğraf 62 Müslümabad Köyü, Surp Minas Kilisesi, Apsis ve Pastophorium hücreleri
Plan 13 Müslümabad Köyü, Surp Minas Kilisesi Planı (Turgay Yazar)

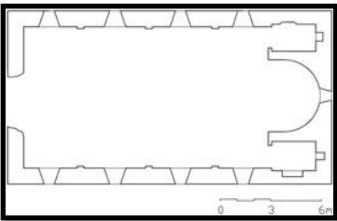
Akıncılar ilçesinin Güllüce Köyü Kilisesi'nin örtü sistemi tamamen, batı cephenin ise bir kısmı yıkılmıştır (Fotoğraf 63). Günümüze ulaşamayan giriş kapısının yıkılan batı duvarda olduğu anlaşılmaktadır (Plan 14). Günümüze ulaşan izlerine ve boyutuna göre yapı, üç nefli bazilikal planlı olmalıdır. Diğerlerine göre daha geniş olan orta nef doğuda yarım daire bir apsisle sonlanmaktadır. Duvara bağımlı payeler ve atkı kemer kalıntıları, nefin veya neflerin doğu-batı doğrultusunda tonoz örtülü olabileceğini düşündürür. Apsisin iki yanında, yan neflerden girilen dikdörtgen planlı köşe odaları yer almaktadır (Fotoğraf 64).

Fotoğraf 63 Akıncılar Güllüce Köyü
Kilisesi

Fotoğraf 64 Akıncılar Güllüce Köyü Kilisesi,
Apsis ve Pastophorium hücreleri

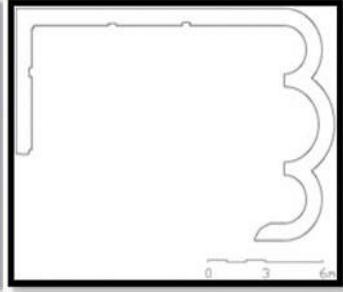

Plan 14 Akıncılar Güllüce Köyü Kilisesi Planı
(Turgay Yazar)

Gölova ilçesindeki Dikköy'den Söğütbeli mezrasına giden yolun kuzeyindeki kilisenin batı ve güney duvarının bir kısmı yıkılmıştır (Fotoğraf 65). Yapının inşa tarihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Yapı, tonoz izlerinden anlaşıldığı kadarıyla, üç nefli ve üç apsisli bir bazilikal planlı sahip olmalıdır (Plan 15). Yapının içte ve dışta yarım daire planlı ana apsisi yan apsislere göre daha geniş tutulmuştur.

Fotoğraf 65 Dikköy Kilisesi

Plan 15 Dikköy Kilisesi Planı
(Turgay Yazar)

Günümüzde, Divriği Kalesi eteğinde Aşağı Kilise” ve “Yukarı Kilise” adı ile Gregorian Ermenilere ait iki kilise bilinmektedir⁴ (Eser, 2010, s. 40). (1259/1843) tarihli Aşağı Kilise'nin (Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin) yalnızca bir duvarı kalmıştır (Fotoğraf 66).

Fotoğraf 66 Divriği Aşağı Kilise (Divriği Kalesi Kazısı Arşivi)

⁴ Divriği örneklerini bizimle paylaşan Divriği Kalesi Kazısı Başkanı Prof. Dr. Erdal ESER'e ve Dr. Öğr. Üyesi Meryem ACARA ESER'e teşekkür ederiz.

1268/1851 tarihli Yukarı / Surp Yerrortutyun (Aziz Üçlü) Kilisesi kuzey-güney doğrultusunda düzgün dikdörtgen biçimlidir (Fotoğraf 67-68). Yapının üçlü apsisi, yaygın olanın aksine, kuzey duvarda açılmıştır. İçten yarım daire olan üçlü apsis, dıştan düz bir duvarla sonlandırılmıştır. Günümüze harap bir durumda ulaşan Yukarı Kilise'nin giriş cephesi dışında, batı, kuzey ve doğu duvarları yaklaşık örtü seviyesine kadar sağlam, dışta özellikle kuzey cephesi hemen hemen örtü seviyesine kadar moloz ile örtülüdür.

Fotoğraf 67 Divriği Yukarı Kilise, Doğu Bölüm (Divriği Kalesi Kazısı Arşivi)

Fotoğraf 68 Divriği Yukarı Kilise, Batı Bölüm (Divriği Kalesi Kazısı Arşivi)

Son olarak kale, ev, bahçe duvarlarındaki devşirme malzemeler de bölgedeki gayrimüslim yapılarından günümüze ulaşan önemli izlerdir. Çalışmalarımız gösteriyor ki Sivas ve çevresinde gayrimüslimlere ait her veri defincilerin en büyük hedefi olmaya devam etmektedir. Özellikle bu yılki çalışmalarımızda görebildiğimiz veya öğrenebildiğimiz kadarıyla mezarlıklardaki taşlar sökülerek bu alanlar tarlaya çevrilmişlerdir. Yapılardaki haçkarlar Tuzhisar Kilisesi'nde yerinde görebilirken pek çok örneği ise yapı veya duvar malzemesi olarak devşirilmiş olarak tespit edebilmekteyiz.

Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan Divriği'nin Opsikom köyünden gelen ve 6. Yüzyıla tarihlenen tören haçı, bölgedeki gayrimüslim yerleşiminin oldukça erken tarihler kadar indiğini göstermektedir (Fotoğraf 69) (Acara, 1997, s. 269-271). Tanzimat fermanına kadar divanda görüşülerek yeni yapı inşasına izin verilmediği, ancak gerekli durumlarda onarımlara izin verildiği, onarım masraflarının ise İstanbul'da ticaretle uğraşan Gayrimüslim tüccarlardan alındığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Bu uygulama yapıların sıklıkla onarım geçirmelerine ve özgün hallerinin değişiklik göstermesine sebep olmuş, bu nedenle de yapıların orijinal

planlarının tespit edilmesi mümkün olmamıştır. Yürüttüğümüz çalışmalarda da 6. Yüzyıla kanıt olacak mimari bir veri henüz tespit edilememiştir. Yapı malzemesi olarak kesme taş ve yığılma moloz taş kullanılmaktadır. Yapılardaki tahribat nedeniyle süsleme örneği neredeyse hiç kalmamıştır. Tuzhisar Kilisesi'nin alçı süslemeleri ile tavan göbekleri bu kilisede çalışan sanatkarların İstanbul ile ilişkilerinin olduğu düşünülmektedir. Başta da belirttiğimiz gibi yeni yapı yerine tadilatların yapılması bozulan kısımların değiştirilmesi bölgede belirli bir plan ve bölgesel üsluptan söz etmemizi engellemektedir. Ancak seyahatnameler ve kaynaklarda özellikle Fransız Ermenilerinin Sivas'a maddi destek verdiği ve bölgenin İstanbul ile sıkı ilişki içerisinde olduğu belgelerden anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 69 Divriği Opsikom Köyü'nden Gümüş Tören Haçı, İstanbul Arkeoloji Müzeleri (Meryem Acara Eser Arşivi)

KAYNAKÇA

- Acara, Meryem. *Bizans Maden Sanatında Dini Törenler Sırasında Kullanılan (Liturjik) Eserler*, (Basılmamış) Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.
- Engin, Atilla. "Sivas İli 2009 Yılı Yüzey Araştırması", 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C. 1, s. 81-106, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011.
- Ersan, Mehmet. *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.
- Eser, Erdal. "Divriği Kalesi 2007". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 34, S. 1, s. 38-42, 2010.

- Evliya Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*, C. 3, 1. Kitap, (Ed. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Foss, Clive. "Sebasteia". *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C. 2, (Ed. Alexander Kazhdan), Oxford University Press, Oxford, 1991.
- Grousset, René. *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Hançer, Elmon. "Surp Toros Kilisesi (Tavlusun)". , *Ermeni ve Rum Kültür Varlıklarıyla Kayseri /Kayseri with its Armenian and Greek Cultural Heritage* (Ed. Altuğ Yılmaz), s. 136-140, HDV Yayınları, İstanbul, 2016.
- Honigmann, Ernst. *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Çev. Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970.
- Karaca, Zafer *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kazhdan, Alexander, ve Patterson Sevcenko, Nancy. Forty Martyrs of Sebasteia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C. 1, Oxford University Press, Oxford, 1991.
- Keshishian, Vahakn, Löker, Koray, ve Polatel, Mehmet (Ed.) *Ermeni Kültür Varlıklarıyla Sivas / Sivas with its Armenian Cultural Heritage*, HDV Yayınları, İstanbul, 2018.
- Kuruyazıcı, Hasan. *Batılılaşan İstanbul'un Ermeni Mimarları*, HDV Yayınları, İstanbul, 2016.
- Mahiroğulları, Adnan *Seyyahların Gözüyle Sivas*, Acar Matbaacılık, İstanbul, 2001.
- Natanyan, Boğos. *Sivas 1877*, (Ed. Arsen Yarman), Bir Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Ostrogorsky, G. *Bizans Devleti Tarihi* (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Rıdvan Nafiz, ve İsmail Hakkı. . *Sivas Şehri*, (Ed. Recep Toparlı), Seyran Yayınları, Sivas, 2005.
- Ramsay, William. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960.
- Thierry, Jean-Michel. *Armenian Art*, Harry N. Abrams, Inc. , Publishers, New York, 1987.
- Yazar, Turgay. *Tarihi ve Kültür Varlıklarıyla Suşehri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015.

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE SİVAS HAPİSHANESİ ve MİMARİSİ

Sivas Prison and Its Architecture According to Ottoman Archival Documents

Remzi Aydın*

ÖZET

Tarihin hemen her döneminde bulunduğu konum itibariyle önemli bir şehir olan Sivas, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. 1075 yılında Danişmentliler ile Türk hakimiyetine giren şehir, Türk-İslâm hüviyetini bu dönemden itibaren kazanmaya başlamıştır. Şehir ilerleyen süreçte, sırasıyla Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Eretna, Kadı Burhanettin ve Osmanlı hakimiyetleri altına girmiştir. İdari statüsü zaman içerisinde değişiklik gösteren kent, Tanzimat sonrasında benimsenen yeni yönetim anlayışı çerçevesinde vilayet konumuna getirilmiştir. Bağlanan sancaklarla birlikte her anlamda hareketliliğin yaşandığı şehirde Tanzimat'ın da etkisiyle imar faaliyetlerine girilmiştir.

Yerel yöneticilerin önderliğinde girilen imar faaliyetleri kapsamında idari ihtiyaçları karşılayacak kamu yapıları ile ulaşım ihtiyaçlarını giderecek köprü ve yolların yapımına büyük önem verilmiştir. Yapılan reformlar şehre tarım, ticaret ve sanayi bakımından ivme kazandırmıştır. Buna paralel olarak artan nüfusla suç oranı da yükselmiştir. İlâveten, belgelerde de belirtildiği üzere, çevre sancaklardan suçluların getirilmesi sonucunda eski hapishanenin ihtiyacı karşılayamaması, yeni bir hapishanenin inşasını zorunlu kılmıştır. Bu çalışmada, şehirde yapılması planlanan bağımsız yeni hapishane binası, Osmanlı arşiv belgeleri üzerinden ele alınmıştır. Ele alınan arşiv belgeleri, binanın inşa edildiğini kesin olarak ortaya koymakla beraber, dönem hapishanelerinin fiziki özelliklerini belirtir niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Arşivi, Sivas, Hapishane.

ABSTRACT

Sivas, an important city due to its location in almost every period of history, has hosted many civilizations. The city, which came under Turkish rule in 1075 with Danismends, began to gain its Turkish-Islamic identity since this period.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

Later, the city chronologically came under the Anatolian Seljuks, Ilkhanids, Eretnids, Kadi Burhanettin and Ottomans. The city, administrative status of which changed over time, became a province within the framework of the new management approach adopted after the Tanzimat. In the city where there was activity in every sense with the sanjaks attached to the province, construction activities were initiated with the effect of Tanzimat.

Within the scope of the development activities undertaken under the leadership of local administrators, great attention was paid to the construction of public buildings and bridges and roads to meet the administrative and transportation needs respectively. The reforms accelerated the city in terms of agriculture, trade and industry. As a result of this, both the population and the crime rate increased. In addition, the perpetrators brought from the surrounding sanjaks, as stated in the documents, obliged the construction of a new prison because the old prison could not meet the need. In this study, the independent new prison building planned to be built in the city is discussed through the Ottoman archival documents. The archival documents discussed do not clearly indicate that the building was built, but they indicate the physical characteristics of the period prisons.

Keywords: Ottoman Archive, Sivas, Prison.

GİRİŞ

Hürriyeti bağlayıcı cezaların başında gelen hapsedme uygulaması eski dönemlerden itibaren farklı din ve toplumlarca kullanılmıştır. Hapsedme, cezalandırma yöntemi olarak kullanılmakla birlikte suçlunun cezası belirleninceye kadarki süreçte tedbir amaçlı olarak alıkonma şeklinde uygulanmıştır¹. Şer'i ve Örfi hukuk sisteminin benimsendiği Osmanlı toplumunda hapis cezası, 19. yüzyıla gelinceye kadar yaygın olarak uygulanmayan bir cezalandırma yöntemidir². Bu sebeple hapis cezalarının infaz edildiği, sadece bu amaca hizmet eden mekanların inşasına da gerek duyulmamıştır. 19. yüzyıl öncesinde hapis ile cezalandırılan kişilerin tutulduğu yerler ise eskiden savunma amaçlı olarak inşa edilmiş kale, kule, burç ve hisarlardır³. Hapis ve haphane kavramının günümüzde bilinen şekliyle Osmanlı hukuk sistemine girişi ise 1840, 1851 ve 1858 tarihli

¹ Mehmet Emin Artuk, Mehmet Emin Alşahin, "Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Mehmet Akif Aydın'a Armağan, Cilt: 21, Sayı: 2, İstanbul, 2015, s. 146-153.

² Ali Bardakoğlu, "Hapis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 16, İstanbul, 1997, s. 54; Muhammed Yazıcı, *Osmanlı Klasik Dönemi Hukukunda Suç ve Ceza Anadolu'da Kamu Düzeni*, İstanbul, 2019, s. 31-86.

³ Ömer Şen, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak Avrupalaşma Sürecinde Hapishaneler*, İstanbul, 2007, s. 1-16.

ceza yasalarının kabulüyledir. Bu yıllarda çıkarılan ceza yasaları, işlenen suçlara karşı büyük oranda hapis cezasının uygulanmasını öngörmekteydi⁴. Yeni çıkarılan yasalar, cezaların uygulanacağı mekanları gerekli kılmış ve bu doğrultuda hapishane adı verilen binalar inşa edilmeye başlanmıştır. İlerleyen süreçte başta İstanbul olmak üzere Osmanlı coğrafyasında pek çok hapishane inşa edilmiştir⁵.

Bu çalışmada, Osmanlı mimarisi için yeni bir yapı türü olarak 19. yüzyılda ortaya çıkan hapishane binalarından biri olan Sivas Hapishanesi ele alınmıştır. Çalışmanın referans noktasını Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgeler meydana getirmektedir. İncelenen belgeler, bahsi geçen yapının inşa edilip edilmediğini ortaya koyan veriler sunmamakla birlikte, inşa gerekçelerini, yapı malzemesini ve mimari özelliklerini yansıtır niteliktedir. Belgelerden bir kısmı, Osmanlı hapishaneleri ile ilgili yapılmış genel bir çalışmaya konu olmuştur⁶.

Tarihi Süreç

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde şu ana kadar Sivas Hapishanesi'nin inşası ile ilgili olarak tespit edilebilen en erken tarihli belge, 31 Mart 1868 yılına aittir. Kurmay Binbaşı Mühendis Salih Asım Bey tarafından yazılan belgeden anlaşıldığına göre, Sivas Hükümet Konağı'nun yakınında bulunan eski kale adı verilen mahallin üzerine; içerisinde zabtiye koğuşu, hastahane, oda ve koğuşlardan oluşan bir hapishane yapılması planlanmaktadır. Hapishanenin inşasında beden ve bölme duvarlarında kırma taş, tavanında ahşap, çatısında ise kiremit kaplama kullanılacaktır. Belgede, hapishanenin resminde gösterildiği şekilde, metrekaresi 48. 5 kuruş olmak üzere 38. 078 kuruş masrafla inşa edileceği de ifade edilmiştir⁷.

⁴ Ali Bardakoğlu, "Hapis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 16, İstanbul, 1997, s. 62.

⁵ Ömer Şen, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak Avrupalaşma Sürecinde Hapishaneler*, İstanbul, 2007; Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul, 2012; Oya Şenyurt, "20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Anadolu ve İstanbul'da Bazı Hapishane İnşaatları", *Arredamento Mimarlık*, Sayı: 9, İstanbul, 2003, s. 76-80; Oya Şenyurt, "Proje ve Belgeleriyle 20. Yüzyıl Başında İzmit Hapishanesi'nin Tasarımı", *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 352, Ankara, 2010, s. 60-65; Oya Şenyurt, *Osmanlı Mimarisinin Temel İlkeleri Resim ve İnşâ Üzerinden Geliştirilen Farklı Bir Yaklaşım*, İstanbul, 2015; Remzi Aydın, "Mühendis Mehmed Ali Bey'in Avanos'taki Projeleri", *İstem*, Sayı: 32, Konya, 2018, s. 357-383; Remzi Aydın, "Mimar Kemaleddin Bey'in Hapishane Projeleri", *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm*, Konya, 2019, s. 11-39; Halim Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, İstanbul, 2019.

⁶ Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul, 2012, s. 336-337.

⁷ BOA. İ. ŞD. 7/392-5.

Sivas Vilayet Meclisi tarafından 4 Nisan 1868 tarihinde, Sivas Valiliği'ne gönderilen belge, mevcut hapishanenin vaziyetini tasvir etmektedir. Buna göre hükümet konağının bodrum katında bulunan hapishane, gayet dar olup, koğuşlara bitişik helalar kötü koku ve hastalık yaymaktadır. Şehrin vilayet statüsüne yükseltilmesi sebebiyle bağlı üç sancaktan getirilen cinayet suçlularının da bu hapishaneye yerleştirilmesiyle durum hem kapasite hem de güvenlik açısından daha güç hale gelmiştir. Hükümet konağı bünyesinde zabtiye koğuşunun bulunmaması sebebiyle, askerler şehrin muhtelif yerlerinde dağınık bir şekilde ikamet etmekte ve gerektiğinde müdahaleye geç kalmaktadır. Ayrıca dışarıda ikamet eden bu askerler keyfi aramalarla halka türlü fenalıklarda da bulunmaktadır. Meclis üyeleri yaptıkları inceleme neticesinde, mahkumların içerisinde bulunduğu vaziyetin iç acıtacak derecede kötü bir halde olduğu kanaatine varmış ve bu sorunları ortadan kaldırmak üzere, şehrin ihtiyacını karşılayacak, içerisinde zabıt odası, zabtiye koğuşu, borçlu tevkifhanesi, polisler için sorgu odası, hastahane gibi birimlerin bulunduğu bir hapishane inşa edilmesi gerektiğini valiliğe bildirmiştir. Belgedeki ifadelere göre inşa edilecek yapı hükümet konağı yakınında, eski kaleye ait sur kenarında olacaktır. Binbaşı Mühendis Salih Asım Bey tarafından resmi ve keşfi yapılan hapishanenin maliyeti 38. 000 kuruş tutarında olacaktır. Yeni hapishanenin inşa edilmesiyle hükümet konağı bitişğinde bulunan borçlu tutukevine ihtiyaç kalmayacağından satışından elde edilecek 8. 000-10. 000 kuruş yeni binanın inşasında kullanılacak ve maliyet 28. 000-30. 000 kuruşa düşecektir. Hükümet konağının bodrum katındaki eski hapishane ise evrak mahzenine (arşiv odasına-deposuna) dönüştürülecektir⁸.

Sivas Valisi Ahmed İzzet Paşa, vilayet meclisinin kendisine ilettiği talebi 9 Nisan 1868 tarihinde kaleme aldığı yazı ile Şuray-ı Devlet Dairesi'ne bildirmiş ve yeni binanın inşası için izin talep etmiştir⁹.

Valinin talebi Şuray-ı Devlet Dairesi tarafından 3 Mayıs 1868 tarihinde Maliye Nezareti'ne havale edilerek gerekli meblağın tahsis edilmesi istenmiştir. 26 Mayıs 1868 tarihinde Maliye Nezareti'nden cevaben gönderilen yazıda, bu yıl inşaat ve tamirat çalışmalarına çok masraf edilmesi sebebiyle bahsi geçen hapishane inşası için bütçe tahsis edilemeyeceği bildirilmiştir. Ayrıca hükümet konağının yakın bir tarihte onarıldığı belirtilerek yeni hapishane inşasının ileri bir tarihe ertelenmesi gerektiği de ifade edilmiştir¹⁰.

⁸ BOA. İ. ŞD. 7/392-4.

⁹ BOA. İ. ŞD. 7/392-3.

¹⁰ BOA. İ. ŞD. 7/392-2.

9 Temmuz 1868 tarihinde Şuray-ı Devlet Dairesi'nde konu yeniden ele alınmıştır. Öncelikli olarak yazışma silsilesi özetle ifade edilmiş ve yeni bir karar alınmıştır. Bu karara göre Maliye Nezareti'nden alınan cevap kısmen haklı görülmeyle beraber, hapislananın darlığı, hafif suçlular ile cinayet suçlularının bir arada ikamet, zabtiye koğuşu ile hastahanenin bulunmayışı gibi hususların yeni bina inşası için geçerli sebepler olduğu kanaatine varılmıştır. Ayrıca padişah iradesince bu gibi inşaatların yapılmasının elzem olduğu da ifade edilerek, bahsedilen 28. 000-30. 000 kuruş ile inşaa izninin ilgili nezaretlerce verilmesi uygun bulunmuştur¹¹.

Sadaret Dairesi'nce kaleme alınan 29 Temmuz 1868 tarihli yazı, Maliye Nezareti ve Sivas Vilayeti'ne gönderilmek üzere hazırlanmıştır. Buna göre Maliye Nezareti'ne Şuray-ı Devlet Dairesi'nde alınan kararın padişaha arz edildiği belirtilerek masrafların karşılanması buyrulmuş, Sivas Vilayeti'ne ise gereken meblağın gönderilmesi için ilgili nezarete talimat verildiği bildirilmiştir. Bu doğrultuda yapılacak hapisane binasının sağlam ve dayanıklılığı ile keşfinde belirtilen miktardan fazla para sarf edilmemesi ve inşaat bitiminde gerekli defterlerin hazırlanıp gönderilmesi konularına dikkat edilmesi de vurgulanmıştır¹².

14 Kasım 1868 tarihinde, Sadaret tarafından padişaha sunulan yazıda, Sivas'taki mevcut hapislananın durumu ile yeni yapılacak hapisane hakkında bilgi verilerek, Şuray-ı Devlet Dairesi'nce inşanın uygun bulunduğu da belirtilerek ne yolda hareket edilmesi gerektiğine dair irade buyrulması arz edilmiştir. 15 Kasım 1868 tarihinde beklenen padişah iradesi çıkmış ve gerekli izinler verilmiştir¹³.

Hapishanenin Fiziki Yapısı

İnşaa sürecine ilişkin yazışmalar arasında yer alan bir çizim, hapislananın planı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Belgelerde geçen ifadelerden çizimin Kurmay Binbaşı Mühendis Salih Asım Bey tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır. Çizimin başlığında "Sivas Vilâyeti Hükümet Konağı pîşegâhında vâki Kal'a-i Atîk nam mahalın hendeği bulunan mahale bu def'a binâ ve inşâsı musammem buyrulan bir bab tevkifhânenin resm-i musattahıdır" yazmaktadır. Çizim üzerinde ölçek, yön işareti, açıklama ve hesaplamalar bulunmaktadır. Çizimde, ölçü birimi olarak Zirâ-i

¹¹ BOA. İ. ŞD. 7/392-1.

¹² BOA. A. MKT. MHM. 415/7.

¹³ BOA. İ. ŞD. 7/392-7.

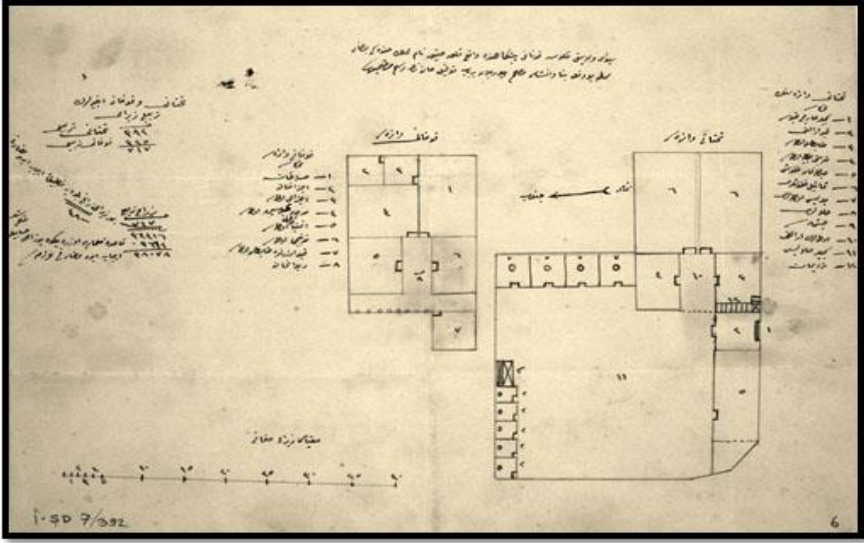
Osmânî kullanmıştır. Belge üzerinde biri “tahtani” alt, diğeri “fevkani” üst olmak üzere iki katın planı yer almaktadır. Her iki plan üzerine işlenmiş rakamların, mekanların işlevini belirttiği, yan taraflarındaki açıklamalardan anlaşılmaktadır (Çizim 1)¹⁴. Çizimden anlaşıldığına göre hapishane; doğu-batı doğrultuda dikdörtgen kütleli, iki katlı bir bina ile binanın güney ve kuzeydoğu köşesine bağlanan avlu ile avlu içerisine yerleştirilmiş mekanlardan oluşmaktadır.

Hapishaneye giriş, çizimde 1 numara ile belirtilen (*kebir-i haric kapusu*) kuzey cephenin ortasına yerleştirilmiş avlu kapısından sağlanmaktadır. Kapıdan geçildikten sonra çizimde 2 numara ile belirtilen (*kapu aralığı*) koridora ulaşılmaktadır. Burada bulunan ikinci bir kapı, hapishanenin 11 numara ile belirtilen (*kebir havlu*) avlusuna geçit vermektedir. Avlunun doğu cephesinde muhafaza duvarı dışında herhangi bir mekân bulunmamaktadır. Avlunun kuzey cephesinde, çizimde 5 numara ile belirtilen (*zabtiyegan koğuşu*) zabtiye koğuşu, güney cephesinde, çizimde 8 numara ile belirtilen (*helaları*) birbirine bitişik olarak sıralanan beş hela ile çizimde 9 numara ile belirtilen (*çeşmesi*) bir çeşme, batı cephesinde ise çizimde 7 numara ile belirtilen (*polis odaları*) yine birbirine bitişik olarak sıralanmış dört polis odasına yer verilmiştir. Kuzeybatı köşede ise, iki katlı hapishane binası yer almaktadır. Binanın alt (*tahtani*) katı, çizimde 6 numara ile belirtilen (*katil koğuşları*) cinayet suçlularının konulduğu birbirine bitişik iki koğuş, çizimde 3 ve 4 numaralarla belirtilen (*Zabitan odası, nöbetçi zabtiye odası*) koğuşların doğusuna bitleştirilmiş zabitan ve nöbetçi zabtiye odası ile aralarındaki çizimde 10 numara ile belirtilen (*kapu aralığı*) sofadan oluşmaktadır. Zabitan odasının doğu cephesine yerleştirilmiş çizimde 12 numara ile belirtilen (*nerdiban*) merdivenle binanın üst katına çıkılmaktadır.

Binanın üst (*fevkani*) katı hemen hemen alt kat ile simetrik bir düzene sahiptir. Bununla beraber, mekanların iç bölüntüleri ve ön cephedeki sofa ile küçük farklılıklar meydana getirilmiştir. Üst katın kuzeybatısındaki çizimde 1 numara ile belirtilen oda (*hastahane*), hastane olarak düzenlenmiş olup alt kattaki cinayet koğuşu ile simetriktir. Altındaki cinayet koğuşuna kıyasla üçe bölünmüş katın güneybatısındaki mekân çizimde 2 (*eczahane*), 3 (*eczacı odası*), 4 (*borçlu mahkumin odası*) numaralarla belirtilmiştir. Hastaneden, eczacı odasına, eczacı odasından da eczaneye ulaşılmaktadır. Borçlu odasına geçiş ise çizimde 8 numara ile belirtilen “*divanhane*”den sağlanmaktadır. Borçlu odasının önüne, çizimde 5 numara ile belirtilen (Ağ-

¹⁴ BOA. İ. ŞD. 7/392-6.

niya odası) zengin tutuk odası, hastanenin önüne ise çizimde 6 numara ile belirtilen “*nöbetçi odası*” yerleştirilmiştir. Ön taraftaki sofanın kuzey doğusunda ise çizimde 7 numara ile belirtilen (*kapu üzerinde zabitan odası*) zabitan odası bulunmaktadır. Doğu cephede yer alan sofanın önü, çizimden anlaşıldığı kadarıyla muhtemelen ahşap direklidir.

Çizim 1: Sivas Hapishanesinin Krokisi¹⁵.

Çizim üzerindeki yazılara bakıldığında hapishanenin alt ve üst katının kapladığı alan ile maliyetlerin de hesaplandığı görülmektedir. Buna göre alt kat 392, üst kat ise 325 olmak üzere bina toplam 717 terbi zirâlık bir alanı kaplamaktadır. Zira-i mimari olarak zikredilen bu alan, yaklaşık olarak alt kat için 225 m², üst kat için ise 186 m² olup toplamda 411,6 m²'ye karşılık gelmektedir. Beldenin 48 kuruşluk birim inşaat fiyatı üzerinden yapılan hesaplama göre binanın maliyeti 34. 416 kuruştur. Bu rakama kaide-i mimari üzere %150 oranında, zam yapılarak 3662 kuruş daha eklenmiş ve toplam maliyet 38. 078 kuruş olarak hesaplanmıştır. Ancak bir hesaplama hatası yapıldığı 34. 461 kuruşun %150'sinin 5. 162 kuruş çıkmasından anlaşılmaktadır. Buna göre toplam maliyetin 39. 623 kuruş olması gereklidir.

Değerlendirme

Belgeler, hapishanenin inşası için gerekli izinlerin verildiğini belirtmekle beraber, inşanın gerçekleştiğini doğrulayacak bilgiler sunmamak-

¹⁵ BOA. İ. ŞD. 7/392-6.

tadır. Bunların dışında şehir tarihine ilişkin diğer kaynaklarda da binanın inşasına ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bu sebeple değerlendirmeye esas olacak veriler, arşiv belgeleri ile aynı ve yakın dönemde diğer şehirlerde inşa edilen veya inşası planlanan binalar üzerinden karşılaştırma yoluyla yapılacaktır.

Malzeme ve Teknik

Yapının inşasına dair yazışmalar arasında yer alan 31 Mart 1868 tarihli belge, malzeme ve tekniğe ilişkin kısmi bilgiler sunmaktadır. Belgede geçen “*bir bab habshane derununa icabı cihetle asakir-i zabtiye koğuşu ve hastahane dairesi ve sair iktiza iden oda ve koğuşlar inşasında etraf dıvarları kırma taşdan ve derununa bölme dıvar kirişinden ve ayinesi ahşap ve sakfı üzerine kiremid puşideli*” ifadesi hapishane dahilinde bulunan mekanların duvarlarında kırma taş, tavanında ahşap, çatı kaplamasında ise kiremit malzeme kullanılacağını ortaya koymaktadır. Ancak malzemelerin kullanım tekniği hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Plan Özellikleri

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren inşası yoğunluk kazanan bağımsız hapishane binalarının planlanmasında başlangıç evresi için belirli bir tipolojiden söz edilememektedir. Bununla beraber, binaların planlanmasında yer seçimi, güvenlik, sağlık, mekân-işlev, kapasite gibi hususların dikkate alındığı görülmektedir.

Osmanlı coğrafyasında inşa edilen hapishanelerin geneli gibi Sivas Hapishanesi'nin de şehrin idari merkezi olan hükümet konağının yakınında inşa edildiği belgelerde geçen ifadelerden anlaşılmaktadır¹⁶. Bu noktada kamu binalarının birbirine yakın noktalarda bir kompleks oluşturacak şekilde inşa edilmesine özen gösterildiği anlaşılmaktadır¹⁷.

İnşa edilmiş veya inşası planlanmış hapishanelerde plana da etki eden genel güvenlik tedbirlerinin başında bina ve avlu çevresinin “muhafaza duvarı” adı verilen yüksek duvarlarla çevrilmesi gelmektedir. Sivas Hapishanesi'nin krokisinde de görülen bu uygulama pek çok hapishane- de farklı şekillerde uygulanmıştır¹⁸.

¹⁶ Halim Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, İstanbul, 2019.

¹⁷ Yasemin Avcı, *Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*, İstanbul, 2017.

¹⁸ Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul, 2012; Oya Şenyurt, “20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Anadolu ve İstanbul’da Bazı Hapishane İn-

Sağlık meselesinin plana olan etkisi, tuvaletlerin mümkün olduğunca koğuşlardan uzak bir noktaya yerleştirilmesi ile koğuşların geniş ve havalandırılabilir bir şekilde tasarlanmasıdır.

Plana doğrudan etki etmemekle beraber, 1858’de çıkarılan ceza kanunundaki suç tanımlarına (cünha (küçük suç), kabahat (uygunsuz iş, kusur), cinayet)¹⁹ uygun olarak mekanların sınıflandırıldığı kroki üzerindeki rakam ve yazılardan anlaşılmaktadır.

SONUÇ

19. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında imar faaliyetlerinin büyük bir bölümünü hükümet konağı, karakolhane, hapishane, hastahane, mektep gibi kamu binaları oluşturmaktadır. Tüm bu bina türleri batılılaşma-modernleşme yoluna giren devletin benimsediği yeni yönetim anlayışının gereksinimleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Öncelikle başkent İstanbul’da vücut bulan bu yapı türleri, ilerleyen süreçte ihtiyaçlar doğrultusunda sınırlar dahilindeki hemen her şehir, kaza ve kasabada inşa edilmiştir.

1876 yılında Sivas’a gelen İngiliz seyyah Fred Burnaby, şehir hapishanesini de tasvir eder. Seyyahın verdiği bilgilere göre hapishanede çoğunlukla cinayet ve hırsızlık suçunu işleyen kişiler bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı yüksek dar bir koridordan geçilerek ulaşılan kapalı bir mekânda zincire vurulmuş halde cezalarını çekerken, bir kısmı da avluda dolaşmaktadır²⁰. Belgelerden eski hapishanenin hükümet konağının alt katında olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada bir avludan söz edilemez. Yeni yapılacak hapishanenin krokisinde ise bir avlu tasarımı söz konusudur. Yine katil koğuşlarının bulunacağı da krokiden anlaşılmakta ve bu kısma geçiş dar bir koridor olarak nitelenebilecek krokide 10 numara ile belirtilen odaların aralığından sağlanmaktadır. Bu ipuçlarından hareketle bahsi geçen hapishanenin inşa edildiği ileri sürülebilir.

şaatları”, *Arredamento Mimarlık*, Sayı: 9, İstanbul, 2003, s. 76-80; Oya Şenyurt, “Proje ve Belgeleriyle 20. Yüzyıl Başında İzmit Hapishanesi’nin Tasarımı”, *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 352, Ankara, 2010, s. 60-65; Oya Şenyurt, *Osmanlı Mimarisinin Temel İlkeleri Resim ve İnşâ Üzerinden Geliştirilen Farklı Bir Yaklaşım*, İstanbul, 2015; Yasemin Avcı, *Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*, İstanbul, 2017; Remzi Aydın, “Mühendis Mehmed Ali Bey’in Avanos’taki Projeleri”, *İstem*, Sayı: 32, Konya, 2018, s. 357-383, Remzi Aydın, “Mimar Kemaleddin Bey’in Hapishane Projeleri”, *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm*, Konya, 2019, s. 11-39; Halim Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, İstanbul, 2019.

¹⁹ Said Nuri Akgündüz, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 8, Bolu, 2016, s. 10. 1-16.

²⁰ Fred Burnaby, *On Horseback Through Asia Minor*, Vol. I, London, 1877, s. 285-286.

Tanzimat ile başlayan modernleşme sürecinin, ülke sathına tüm yönetim organları ile yerleştirilmeye çalışıldığı taşradaki imar faaliyetleri üzerinden somut olarak okunabilmektedir. Sivas Hapishanesi'nin yapım sürecine ilişkin yazışmalar da bunun bir göstergesi sayılabilir.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *İrade Şurayı Devlet (İ. ŞD.)*, Dosya No: 7, Gömlek No: 392, 1-7; *Sadaret Mühime Kalemi Evrak (A. BOA. A. MKT. MHM.)*, Dosya No: 415, Gömlek No: 7.
- Akgündüz, Said Nuri. "Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 8, Bolu, 2016, s. 1-16.
- Artuk, Mehmet Emin. Alşahin, Mehmet Emin. "Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Mehmet Akif Aydın'a Armağan, C. 21, S. 2, İstanbul, 2015, s. 145-185.
- Avcı, Yasemin. *Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*, İstanbul, 2017.
- Aydın, Remzi. "Mimar Kemaleddin Bey'in Hapishane Projeleri", (Ed. Ayşe Budak, Muzaffer Yılmaz), *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm*, Literatürk Academia Yayınları, Konya, 2019, s. 11-39.
- Aydın, Remzi. "Mühendis Mehmed Ali Bey'in Avanos'taki Projeleri", *İstem*, S. 32, Konya, 2018, s. 357-383.
- Bardakoğlu, Ali. "Hapis", *DİA*, C.16, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, s.54-64.
- Burnaby, Fred. *On Horseback Through Asia Minor*, V. I, Sampson Low, Marston, Searle & Rivington, London, 1877.
- Demiryürek, Halim. *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2019.
- Şen, Ömer. *Osmanlı'da Mahkûm Olmak Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Şenyurt, Oya. "20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Anadolu ve İstanbul'da Bazı Hapishane İnşaatları", *Arredamento Mimarlık*, S. 9, İstanbul, 2003, s. 76-80.
- Şenyurt, Oya. "Proje ve Belgeleriyle 20. Yüzyıl Başında İzmit Hapishanesi'nin Tasarımı", *Mimarlık Dergisi*, S. 352, Ankara, 2010, s. 60-65.
- Şenyurt, Oya. *Osmanlı Mimarisinin Temel İlkeleri Resim ve İnşâ Üzerinden Geliştirilen Farklı Bir Yaklaşım*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2015.
- Yazıcı, Muhammed. *Osmanlı Klasik Dönemi Hukukunda Suç ve Ceza Anadolu'da Kamu Düzeni*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2019.
- Yıldız, Gültekin. *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012.

İSTANBUL VAKIF MÜZELERİNDE BULUNAN SİVAS DİVRİĞİ ULU CAMİSİNE AİT TAŞINIR KÜLTÜR VARLIKLARI

Portable Cultural Assets From Divriği Great Mosque In The Collections Of The Waqf Museums In İstanbul

Zübeyde Cihan Özsayımer*

ÖZET

İstanbul'da Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı; "Halı", "Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar", "Türk Vakıf Hat Sanatları", "Türk İnşaat ve Sanat Eserleri" Müzeleri koleksiyonunda, Sivas Divriği Ulu Camisinden getirilmiş taşınır vakıf kültür Varlıkları (Halı, Kilim, Mahfil Korkuluğu, Kuran-ı Kerim) bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Halı Müzesinde, doğu Anadolu, batı Anadolu, kuzey doğu Anadolu, güney doğu Anadolu, orta Anadolu Bölgeleri ile Saf seccade, Yörük, Uşak, Manisa Gördes, Kafkas, Kazak, halıları sergilenmektedir. Kilim Müzesi ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesinde ise; İlikli Kilim, Osmanlı Çadır Kilimi, Saray Kilimleri depolanmaktadır. Sivas Divriği Ulu Camisinden Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesine nakledilmiş, beş adet ceviz ağacından yapılmış, hünkar mahfili korkuluk paneli bulunmaktadır. Bu panellerin tamamı 10 tane olup, diğer 5 tanesi Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Eserleri Müzesinde sergilenmektedir.

Sivas Divriği Ulu Camisinden, Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesine nakledilen, bir tanesi taş baskı, diğerleri yazma olan 5 adet Kuran-ı Kerim bulunmaktadır. **Anahtar Kelimeler;** Divriği Ulu Cami, İstanbul Vakıf Müzeleri, Taşınır Kültür Varlığı

ABSTRACT

This study covers portable cultural assets (Carpet, Kilim, Mahfil Railing, Koran) that has been transported from the Divriği Great Mosque and preserved in the collections of the Carpet Museum, Kilim and Plain Weave Museum, Turkish Waqf Calligraphy Museum and Turkish Construction and Art Works Museum. Saf Seccade, Yörük, Uşak, Manisa Gördes, Kafkas and Kazak carpets from

* Dr., Vakıflar Genel Müdürlüğü Şube Müdürü

eastern, western, north eastern, south eastern and central Anatolia are exhibited in the Carpet Museum. Turkish Construction and Art Works Museum holds five hünkar mahfil railings made of walnut. These panels are totally ten pieces, five of which are exhibited in the General Directorate of Foundations Waqf Art Museum. Turkish Waqf Calligraphy Museum holds five Koran pieces one of which is made in lithography technique.

Keywords: *Divriği Great Mosque, İstanbul Waqf Museums, Portable Cultural Asset*

İstanbul'da Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı; "Halı", "Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar", "Türk Vakıf Hat Sanatları", "Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzeleri" adı altında olan toplam dört adet Vakıf Müzesi bulunmaktadır.

Bu dört müzede de; Sivas Divriği Ulu Camisinden getirilmiş taşınır kültür varlıkları (Halı, Kilim, Mahfil Korkuluğu, Kuran-ı Kerim) yer almaktadır.

Öncelikle Halı, Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzelerindeki taşınır kültür varlıklarından (halılar) söz edilecektir.

Vakıflar Halı Müzesi Müdürü Belkıs Balpınar, 14. 06. 1973 tarihinde; Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, Divriği Ulu Camisinde bulunan tarihi değere sahip olan halı ve kilimlerin tespitinin yapılması için, görevlendirilmiştir. Bu çalışma sırasında, 76 adet halı ile 12 adet kilim olmak üzere toplam 88 adet yaygı tespit edilmiştir.

Bunları; 9 grup altında sınıflandırabiliriz.

1. Erken Devir, 13. ve 14. yüzyıl halıları ile Holbein Halıları arasındaki geçiş evresi.
2. Holbein Halılarından gelişmiş halılar. 15. ve 16. yüzyılda Avrupalı ressamların tablolarının bir yerinde realist olarak resmedilen halı tipleridir.
3. 16. ve 18. yüzyıl Klasik madalyonlu ve yıldızlı Uşak Halıları ve onlardan gelişmiş Anadolu Halıları.
4. 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Saray Kilimleri.
5. Madalyonlu Uşak ve saray halılarından gelişmiş Anadolu Halıları
6. Ejderli ve Çiçekli Kafkas Halıları. 16. ve 18. yüzyıl.
7. Kafkas ve İran Halıları etkisi ile Anadolu da dokunmuş halılar. 16. ve 18. yüzyıl başı.
8. Geç devir Doğu Anadolu Halıları. 14 yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı.
9. Geç devir geometrik desenli Anadolu Kilimleri. 19. ve 20. yüzyıl.

İstanbul da Sultanahmet Camisi'nin Hünkâr Kasrında kurulmakta olan Halı Müzesine, o yıllarda Divriği Ulu Camisinden bu halı ve kilimlerin nakli mümkün olmadığından, camide mihrabın sağ tarafında katlanmış ve üzeri örtülü olarak muhafaza edilmiştir. Ancak ne yazık ki, 12 Mayıs 1978 tarihinde; 23 adet envanteri yapılmış halı ile 1 adet kilim ile camide kullanılmakta olan 2 adet seccade Divriği Ulu Camisinden çalınmıştır. Çalınan halı ve kilimler, 1982 yılında Kayseri'de bulunmuş olup, İstanbul'da ki Halı Müzesine nakledilmiştir.

Halı Müzesi, 13 Nisan 1979 tarihinde, Sultanahmet Camii Hünkâr Kasrı'nda ziyarete açılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı müzelerde çağdaş müzecilik anlayışına göre yeniden yapılandırma projesi kapsamına alınan Halı Müzesi, 2006 yılında ziyarete kapatılmıştır. Müzenin kapalı olduğu zaman zarfında sergilenen tüm halıların konservasyonları yapılmış, müze 13 Kasım 2013 tarihinde, Ayasofya İmareti'nde yeniden ziyarete açılmıştır.

Günümüzde Divriği Ulu Camisinden getirilen halıların büyük bir kısmı, 13 Kasım 2013 tarihinden itibaren, Halı Müzesinin Sultanahmet semtinde bulunan yeni binasında; I. Mahmud İmareti'nde (Ayasofya İmareti) sergilenmektedir.¹

Divriği Ulu Camisi kilimleri ile sergilenmeyen diğer Divriği Ulu Camisi halıları, halen Halı, Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzeleri deposunda muhafaza edilmektedir.²

Halı Müzesinde Sergilenen Halılar:

I- Müzenin 1. Galerisinde yer alan, Divriği Ulu Camisinden Getirilen Halılar:

- a) Doğu Anadolu Bölgesi (Envanter no: A.344, A.217, A.19, A.85, A.305)
- b) Uşak (Envanter no: A.188)
- c) Batı Anadolu: (Envanter no: A.119)

II- Müzenin 2. Galerisinde yer alan Divriği Ulu Camisinden Getirilen Halılar:

- a) Osmanlı Dönemi Orta Anadolu Halıları. (Envanter no: A.104)

¹ Belkis Acar, "Divriği Ulu Camii'indeki Halı ve Kilimler", **Divriği Ulu Camii ve Darişşifası**, Yapılışının 750. Yılı Hatıra Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ank. 1978, s. 159-228.

² Belkis Balpınar, Udo Hirsch, Vakıflar Museum Istanbul, Carpets Teppiche, Germany 1988, s. 199, 263.

- b) Doğu Anadolu Halıları. (Envanter no: A.34, A.222, A.1, A.65, A.280, A.333, A.181, A.321, A.81, A.84, A.63)

III- Müzenin 2. Galerisinde yer alan Divriği Halı Seccadeleri:

- a) Doğu Anadolu Bölgesi (Envanter no: A.137, A.216, A.281, A.60, A.172)

IV- Müzenin 3. Galerisinde yer alan Divriği Halısı

- a) Uşak Halısı (Envanter no: A.142)

Müze deposunda bulunan Divriği Ulu Camisinden Getirilen Halılar

- a) Doğu Anadolu Bölgesi (Envanter no: A.150, A.4, A.100, A.134, A.66, A.121)
b) Orta Anadolu Bölgesi ((Envanter no: A.74)
c) Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi (Envanter no: A.72)
ç) Güney Doğu Anadolu Bölgesi veya Suriye (Envanter no: A.107)
d) Kafkas (A.5, A.300, A.247), Kafkas Karabağ (Envanter no: A.136)
e) Kazak Taliş, Talish (Envanter no: A.27)
f) Yörük Halısı (Envanter no: A.278)
g) Doğu Anadolu (Envanter no: A.302, A.226)
ğ) Manisa Gördes (Envanter no: A.287)

Müze deposunda bulunan Divriği Ulu Camisinden Getirilen Kilimler

- a) Saf Seccade İlikli Kilim (Envanter no: A.254)
b) İlikli Kilim/ Osmanlı Çadır Kilimi, (Envanter no: A.316)
c) Saray Kilimleri (Envanter no: E.328, E.158)
ç) Doğu Anadolu (Envanter no: A.219)

Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi koleksiyonundaki kilimler arasında Osmanlı Saray Sanatına bağlanan, naturalist üsluptaki; Saray Kilimleri, ilk kez Prof. Dr. Şerare Yetkin tarafından keşfedilerek, tanıtılmış olup, aynı konuda Belkıs Balpınar'ın da yayını bulunmaktadır.³

Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi; 13 Mayıs 1967 tarihinde, Fatih Saraçhane de Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesinde ziyarete açılmışsa

³ Şerare Yetkin, Divriği Ulu Camii'inde Bulunan Osmanlı Saray Sanat Uslubundaki Kilimler', **Bellekten**. C. XLII, No: 165-168, 1978, s. 53-63 (İng. 64-66); Belkıs Balpınar, Udo Hirsch, Vakıflar Müzesi Kilim Kataloğu, İstanbul 1982.

da, daha sonra bazı imkânsızlıklar sebebiyle 1976 yılında ziyarete kapatılmıştır. 28 Ekim 1984 tarihinde müze tekrar hizmete açılmış, 1986'da çeşitli sebeplerle tekrar kapatılmıştır. Bugün müzenin Nusretiye Camisi altında yeniden açılması için hazırlıklar devam etmektedir.

Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'nde; Sivas Divriği Ulu Camiinden nakledilmiş, beş adet hünkar mahfili korkuluk paneli (Envanter no: 1462, 1463, 1464, 1465, 1466) yer almaktadır. Kare şeklinde olan ahşap panolar (1. pano ; 51,8x 53,2 cm, ikinci pano; 54,7x53,2 cm, 3. pano: 61,3x56 cm, 4. pano: 56x56 cm, 5. pano 55,2x55, cm) ceviz ağacından yapılmıştır.⁴

Bütününde ve detaylarında simetrisinin hakim olduğu görülen panoların bir kısmı iki taraflı olarak işlenmiştir. Panoları süsleyen kompozisyonların ana elemanları olan palmet veya yaprak motiflerinin içleri, rûmiler veya yaprak motiflerinin içleri, rûmiler veya kuş kanadındaki telekler yahut yaprak damarlarını hatırlatan yelpaze şeklindeki dilimlerle doldurulmuştur.

Bu paneller toplam on adet olup, önceleri Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, İstanbul Yenikapı Mevlevihane'sinde yer alan Teberrukat Deposunda koruma altına alınmış idi. Ancak Mevlevihane'de 1997 yılında çıkan yangında panellerinde yanmış olduğu düşünülmüş ise de; 27 Mart 1998 tarihinde New York'ta düzenlenen Üçüncü Uluslararası Asya Sanat Fuarı'nda satışa sunulan bir ahşap panelin, Divriği Ulu Camii'ne ait olduğu anlaşılmıştır. Uzun çalışmalar sonucunda panelin iadesi sağlanmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde diğer dört panelinde Londra'da olduğu tespit edilmiştir. New York'ta bulunan panel 29 Nisan 1999 tarihinde, Londra'da bulunan panel ise 9 Mayıs 1999 tarihinde ülkemize getirilerek, Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde emanete alınmıştır.

Toplam beş adet olan hünkar mahfili korkuluk panelleri, günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, Hukuk Mektebi binasında, 7 Mayıs 2007 tarihinde ziyarete açılan, "Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde", 12. 03. 2007 tarihinden itibaren, sergilenmektedir.

Envanter numaraları 2227, 2228, 2229, 2230, 2231 olan hünkar mahfili korkuluk panelleri, İstanbul Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'nde bulunan paneller ile aynı tasarım özelliklerine sahiptir.⁵

⁴ Yılmaz Önge, "Divriği Ulu Camii'nin Hünkar Mahfeli", *Oriens Dergisi*, Sayı: 49, Ankara, 1969, s. 8-9,20, Zübeyde Cihan Özsayner, "Divriği Ulu Camii Hünkar Mahfeli Ahşap Korkulukları", *Antik Decor Dergisi*, S: 51, Şubat- Mart 1999, s: 84- 88.

⁵ Naciye Altaş, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Kaçakçılıkla Mücadele Çalışmaları - Yurtdışından Getirilen Vakıf Kültür Varlıkları, *Vakıflar Dergisi*, Sayı:33. Ankara 2010, s. 145-158.

Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi (eski adı: Türk Yazı Sanatları Müzesi) ; ilk kez; 28 Temmuz 1969 tarihinde, İstanbul'da Vatan Caddesi'nde bulunan Sultan Selim Medresesi'nde (Halıcılar Köşkü Medresesi) hizmete girmiştir. Türk Yazı Sanatları Müzesi, Sultan Selim Medresesi'nin merkezi bir yerde olmaması nedeni ile 10 yıl boyunca kapalı kalmıştır. Türk Yazı Sanatları Müzesi, İstanbul da Sultan II. Bayezit Medresesi'nin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmesinden sonra, "Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi " adı ile Türkiye de ve dünyadaki tek Hat Sanatları Müzesi olarak 28 Ekim 1984 tarihinde ikinci kez ziyarete açılmıştır.⁶

Dünya müzecilik anlayışına göre yeniden yapılanma çalışmaları içinde olan Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi, halen ziyarete kapatılmış olup, Bayezit Medresesinin restorasyonu ile içinde sergilenecek ve depolanacak tüm taşınır kültür varlıklarının konservasyonları devam etmektedir.

Divriği Ulu Camisinden 24/01/1997 tarihinde, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğüne, daha sonra Mayıs 1998 tarihinde Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesine nakledilen toplam beş adet Kuran-ı Kerim bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi (Envanter no: 2454) taş baskı olup, diğer dört adedi ise (Envanter no: 2455, 2456, 2457, 2458) yazma Kuran-ı Kerim'dir. Tüm yazma Kuran-ı Kerimler; aharlı kağıt üzerine, is mürekkebi kullanılarak, nesih hat ile yazılmışlardır. Ciltleri klasik Osmanlı üslubunda tasarlanmıştır.

Envanter no: 2457 olan yazma Kuran-ı Kerimin konservasyonu yapılmış olup, diğer yazma Kuran-ı Kerimlerin konservasyonları devam etmektedir.

Yazma Kuran-ı Kerimlerden; envanter no: 2456 olan Kuran-ı Kerim, Hüseyin el-Mulakkap Yazıcazade Divriği tarafından, H. 1282 yılında, Divriği Ulu Camisine vakfedilmiştir.

Yazma Kuran-ı Kerim'lerden; envanter no: 2458 olan diğer bir Kuran-ı Kerim ise, Abdi Ağa ibn-i Süleyman Ağa tarafından, H. 1073 tarihinde, Divriği Ulu Camisine vakfedilmiştir.

İstanbul'da Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı; "Halı", "Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar", "Türk Vakıf Hat Sanatları", "Türk İnşaat ve Sanat Eserleri " Müzelerinde yer alan, Sivas Divriği Ulu Camisinden getirilmiş, taşınır kültür varlıklarının (Halı, Kilim, Mahfil Korkuluğu, Kuran-ı Kerim) dünya müzecilik ilkeleri doğrultusunda korunarak, gelecek nesillere özgün halleriyle aktarılması Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından sağlanmaktadır.

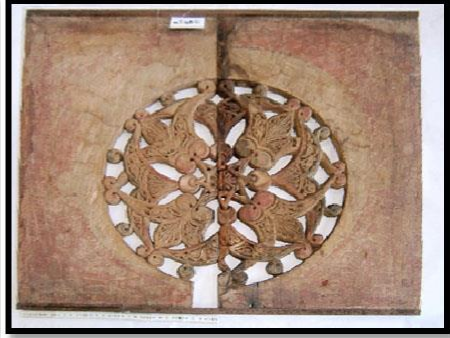
⁶ Zübeyde Cihan Özsayiner, " Türkiye' deki Tek Hat Sanatları Müzesi ", Vakıflar, İstanbul 1984, s: 59- 62.

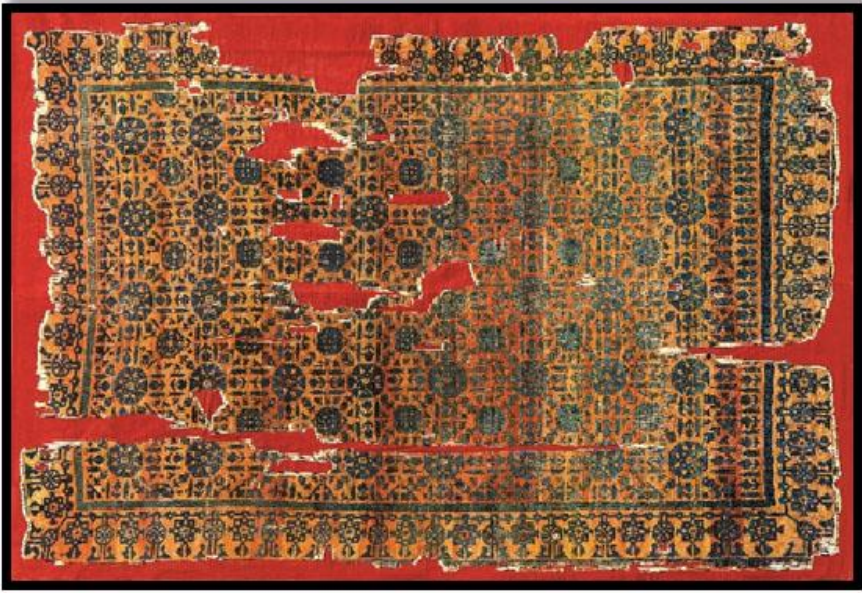
Sivas Divriği Ulu Camisinden, İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Müzelerine getirilmiş taşınır kültür varlıklarının, sanattarihi disiplini içinde tarafımızdan detaylıca çalışılarak ilmi bir kitap halinde yayınlanması en büyük dileğimizdir.

KAYNAKÇA

- Acar Belkıs, "Divriği Ulu Camii'indeki Halı ve Kilimler", Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Yapılışının 750. Yılı Hatıra Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ank. 1978, s. 159-228.
- Altaş, Naciye, Vakıflar Genel Müdürlüğünün Kaçakçılıkla Mücadele Çalışmaları-Yurtdışından Getirilen Vakıf Kültür Varlıkları, Vakıflar Dergisi, Sayı:33. Ankara 2010, s. 145-158.
- Balpınar Belkıs, Hirsch, Udo, Vakıflar Müzesi Kilim Kataloğu, İstanbul 1982
- Balpınar Belkıs, Hirsch, Udo, Vakıflar Museum Istanbul, Carpets Teppiche, Germany 1988, s. 199, 263.
- Önge, Yılmaz, "Divriği Ulu Camii'nin Hünkar Mahfeli", *Onasya Dergisi*, Sayı: 49, Ankara, 1969, s. 8-9,20.
- Özsayiner, Zübeyde Cihan, "Türkiye' deki Tek Hat Sanatları Müzesi ", Vakıflar, İstanbul 1984, s: 59- 62.
- Özsayiner, Zübeyde Cihan, "Divriği Ulu Camii Hünkar Mahfeli Ahşap Korkulukları", *Antik Decor Dergisi*, S: 51, Şubat- Mart 1999, s: 84- 88
- Yetkin Şerare, Divriği Ulu Camii'inde Bulunan Osmanlı Saray Sanat Uslubundaki Kilimler", *Bellekten*. C. XLII, No: 165-168, 1978, s. 53-63 (İng. 64-66)

EKLER

SİVAS VE SUÇ: SİVAS'IN BÖLGESİNDEKİ VE TÜRKİYE'DEKİ SUÇ DURUMU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

*M. Burak Gönültaş**

Suçlar, toplumların üzerinde dikkatle yoğunlaştığı konuların başında gelmektedir. Gündelik yaşamda sıklıkla karşılaşılan bazı suçlar (yaralama, hırsızlık, kapkaç, öldürme, taciz vs.) vardır ki gündemi çoğunlukla bunlar meşgul etmektedir. Suçun olmadığı bir toplum düşünülemez; öyle ki bazı sosyologlar suçun toplum açısından işlevselliğine işaret etmiştir, ancak günümüz toplum şartlarında sayı olarak artan, değişen ve çeşitlenen suçların/suçluların toplumda endişe ve kaygılara neden olduğu da önemli bir gerçektir. Çünkü bu endişe ve kaygılar insanların gündelik hayatlarındaki sosyal etkileşimlerine tesir etmektedir ve bu duruma bağlı olarak insanlar yaşam, eğitim, eğlenme vs. gibi temel ihtiyaçlarına yönelik tercihlerinde bunları özellikle göz önünde bulundurmaktadır. Bu anlamda yaşanan yerin suç durumu, o yerin tercih edilebilir bir yer olmasında önemli faktörlerden biri olmaktadır.

Günümüzde şehirler modern toplum yapısının bir göstergesi konumdadır ve göç, hızlı kentleşme, geleneksel kuralların etkisizliği vs. gibi etkenler nedeniyle sosyal kontrol öğelerinin çok da etkin olması beklenmemelidir (Kılıç, 2016). Bu durum, bir takım sosyal problemlerin oluşumunu daha da kolaylaştırabilir ve böylece o şehrin yaşam olanaklarına etki edebilir. Alanda yapılan çalışmalara göre şehirlerin tercih edilebilirliğini bir takım yaşam kalitesi kriterleri belirlemektedir (Karakurt-Tosun, 2013). Şehirlerdeki yaşam kalitesinin göstergeleri içerisinde pek çok farklı kriter gösterilmesine rağmen, hemen hemen hepsinde şehirlerin suç yoğunluğuna öncelikle değinilmektedir (Ak ve Bıçkı, 2016). Yaşam kalitesi yüksek olan şehirlerde suç oranı düşüklüğü öne çıkarken, düşük olan şehirlerde ise kişisel güvenlik problemleri öne çıkan özelliklerdir (Kütükçüoğlu, 2000 akt. Ak ve Bıçkı, 2016). Yine suç oranı yüksek kentlerde yaşayan ailelerin kentleri terk etme eğiliminde oldukları görülmüştür (Cullen

* Doç. Dr. , *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi*, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

ve Levitt, 1996). Suçlar tabii ki başlı başına şehrin yaşam kalitesine tek başına etki eden bir faktör değildir (Gökulu, 2010) ancak bir kentin yaşayanlarına sunduğu bir takım imkân ve olanaklardan (eğitim, tedavi, sanat, turizm vs.) eşit, adil ve dengeli olarak faydalanmalarının önünde önemli bir bariyer oluşturabilir.

Sivas, Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2018 yılı genel nüfusu 470 bin, merkez nüfusu ise 350 bin civarındadır ve bu nüfus ile ülkemizde ortalama büyüklükte bir şehirdir. Bu anlamda yaşanabilir bir kent değerlendirmesi yapılabilmesi için suç açısından Sivas'ın ne durumda olduğu merak edilen konulardan biridir.

Sivas ve suç ilişkisini görmeden önce, yapılan gözlemler ışığında fark edilen birtakım durumlar, şehrin suçla ilişkisini tahmin etmemizde bize yardımcı olabilir:

- 1- Sivas'ta hırsızlık vakalarına çok rastlanmamaktadır.
- 2- Evlerin zemin ve 1. katlarında yer alan dairelerin balkon ve pencerelerinde genel olarak demir korkuluklar bulunmamaktadır.
- 3- Evden dışarı çıkılırken, dış kapıların kilitlenmesine ihtiyaç duyulmamaktadır.
- 4- Cinayet, kapkaç ve gasp gibi vakalar genel olarak duyulmamaktadır.
- 5- Güvenlikli sitelerin sayısı diğer büyükşehirlere göre oldukça azdır.
- 6- Osmanlı'dan beri yapıla gelen bayram, cenaze, düğün, dini tören vs. gibi uygulamalar hala güçlü bir şekilde devam etmektedir.
- 7- Esnafın dükkânlarını kapatırken malzemelerinin üstünü sadece bir kılıf koyarak dışarıda bırakabilmektedir.

Bu gözlemlerle, sadece Sivas'ın düşük bir suç yoğunluğuna sahip olduğu fikri oluşmamakta aynı zamanda insanların kendilerini güvende hissettikleri yönünde bir fikir de gelişmektedir. Ancak burada vurgulanması gereken bir nokta "suç yoğunluğu" ve "güvenlik" ilişkisinin nasıl kurulacağı ile ilgilidir. Yani suç yoğunluğu yüksek olan bir şehir aynı zamanda güvenli bir şehir olabilir ya da suç yoğunluğu düşük olmasına rağmen güvenli bir şehir olmayabilir. Aynı zamanda güvenlik kavramı kişinin kendini güvende hissetmesi ile de ilişkilidir. İnsanların kendilerini güvende hissetmelerinin ve bunu davranışlarına yansıtmalarının pek çok dinamiği bulunabilir. Örneğin salt manada "yaşanabilir bir kent" için sadece formal kontrol mekanizmalarının etkinliği yeterli olmayacak aynı zamanda informal kontrol mekanizmalarının etkinliği de önemli olacaktır. Suç yoğunluğunun fazla olduğu yerlerde insanların kendilerini daha

az güvende hissetmesi beklenen bir durumken, normal şartlarda suç yoğunluğu düşük olan bir kentte insanların kendini daha güvenli hissetmesi beklenir. Bu nedenle öncelikle şehrin suç yoğunluğunun görülmesi, o şehrin yaşanabilir bir kent olmasında insanların kendini güvenli hissetmesi açısından önemlidir.

Yukarıdaki gözlem çerçevesinde Sivas'ta insanların kendilerini güvende hissettikleri yönünde bir kanı oluşmuştur ve bu durumun da düşük suç yoğunluğu ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, yaşanabilir bir kent olup olmadığını değerlendirebilmek açısından öncelikle, Sivas'ta suç yoğunluğunun ne boyutta olduğunun görülmesi gerekmektedir. Çalışmanın da çıkış noktası burasıdır.

Bu çalışma, Sivas şehrinin suçla alakalı belli değişkenler çerçevesinde durumunun ne olduğunu betimlemeyi ve suç/güvenlik açısından yaşanabilir bir kent olarak değerlendirmesinin yapılabilmesi için gelecek çalışmaların nasıl olması gerektiği konusunda öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

GENEL BİLGİLER

1- Suçta Öne Çıkan Parametreler ve Şehir¹

Toplumu ele alan yaklaşımlar açısından suç ve sapma kimi zaman gayri ahlaki koşullara, kimi zaman düzensizlik ve kuralsızlığa, kimi zaman kalıtsal ya da psikolojik sorunlara göre belirlenmiştir. Bu anlamda suça bakış, tarihi süreçte çeşitli disiplinel bakış açılarına göre farklılaşmaktadır.

Tarih içerisinde suça ve suçluya bakışın üç önemli aşamadan geçtiği söylenebilir. Birinci aşama pozitivist bakışın öncesine giden süreçte suçun ve suçluların doğaüstü güçlerle ilişkilendirildiği dönemdir. Bu dönemde hangi davranışların suç olduğu belirlenmemiştir ve suçlular ya hak ettiklerinden fazla cezalar alıyor ya da toplumu yönlendiren baskı unsurlarının etkisi ile bazı suçlular hiç ceza almıyorlardı. Çocuklar ve akıl hastaları, idam gibi ağır cezalara çarptırılıyorlardı (Jones, 2008, s. 3-4). Klasik okul olarak adlandırılan bu dönem açısından suçlular ve kişilikleri yerine öncelikle ceza adaleti bakışının öne çıktığı söylenebilir (Jones, 2008, s. 2).

Kriminolojinin ikinci ve önemli diğer aşaması ise pozitivist bakışın alanda hâkim olması ve suçlu bireyi öne çıkarmasıdır. Bu dönemin en önemli karakteristiği bireyi, bireysel farklılıkları ve bireyin suçlu davranı-

¹ Çalışmanın bu kısmında, Gönültaş (2018)'in "Türkiye'de Kayıp ve Kaçırılan Çocuklar Sorununa Bütüncül Yaklaşım" isimli çalışmasında yer alan bilgilerden bazı yerlerde tamamen, bazı yerlerde ise kısmen faydalanılmıştır.

şındaki kişisel ve çevresel faktörlerin etkisini görmek ve anlamak olmuştur. Özellikle sosyolojik metodolojideki gelişim aynı zamanda sosyal bir problem olan suç konusu üzerinde sosyologların yoğunlaşmasını tetiklemiş ve neticede suçun çevresel-toplumsal yönü, bu dönemin dominant perspektifi haline gelmiştir (Jones, 2008, s. 6). Kriminolojinin bu dönemini önceki dönemden farklılaştıran en önemli özellik, suçluların çeşitli dış koşulların etkisi ile suça itildiği savı yerine, bu kişileri belli şekillerde hareket etmeye iten sebeplerin anlaşılması gerektiği fikridir. Bu yaklaşım da suçluluğun kökenlerinin sosyal, bireysel, psikolojik ve ahlaki iticilerde aranmasını sağlamıştır. Bu dönemin kriminologları pozitivist metodoloji ile suçluluğun nedenlerine yönelik çoğunlukla sosyal koşullara ağırlık vererek suça sebep olan şeylerin altında yer alan mekanizmaları/kuralları ortaya çıkartmaya çalışmışlardır (Jones, 2008, s. 7). Erken dönem pozitivist çalışmalar içerisinde en kayda değer olanları suçun biyolojik ve kalıtsal yönleri ile ele alındığı çalışmalardır. Bu ekolde, fizyonomi, kafatası çalışmaları, vücut tipleri, zekâ, kalıtım ve genetik faktörler bireyin suçlu davranışları ile ilişkilendirilmiştir. Kriminolojinin gelişim süreci içerisinde bu bakış şekli değişmiş ve çağdaş biyolojik yaklaşımlar ile biyolojik anomaliklerin doğrudan suça yol açması savı yerine, bu anomalilerin çeşitli sosyal ve psikolojik etkenler altında kişinin suçlu davranışı için yatkınlık ya da tetikleyici etkenler olarak değerlendirilmesi gerektiği hâkim olmuştur. Bu dönemin bir diğer bakış açısı ise suçlu davranışın psikolojik boyutları ile ele alınmasıdır. Bu bakışa göre suçlu davranışın kaynağı kişiye hâkim olan bir takım psikolojik dinamikler nedeniyle toplumla uyum problemleri yaşanmasıdır. Freud ve Kohlberg gibi kuramcıların öne çıktığı bu bakışta, çocukluk döneminde yaşanan sosyalizasyon problemleri ve buna bağlı olarak oluşan kişilik bozuklukları kişinin suçlu davranışına kaynaklık ederler. Kişilik olarak suçlu kişiler birtakım yönleri ile normal insanlardan farklılaşır. Bunlar; hiperaktivite, impuls tepkiler verme, psikopati, zekâ gerilikleri ve ahlaki gelişim problemleridir. Suçlular genel olarak ahlaki gelişimlerini tamamlayamamış kişilerdir, kural tanımazlar ve işledikleri suçlardan vicdani rahatsızlık duymazlar. Bu nedenle bu kişilerdeki ahlaki yönünün güçlendirilmesi önerilmiştir.

Erken dönem pozitivist çalışmalarda bir diğer çalışma alanı ise sosyolojik temelli olanlardır. Bu bakışa göre, sosyal şartların suça etki ettiği vurgulanmıştır. Suça etki eden sosyal şartlar içerisinde yoksulluğa ayrı bir vurgu vardır ve bu bakış neredeyse o dönem suçla ilgili çalışan çoğu araştırmaya yön veren bir paradigma halini almıştır. Bu dönemin çalışmaları

çoğunlukla hızlı toplumsal değişimler ve buna bağlı olarak meydana gelen anomi ve toplumsal düzensizliğe vurgu yapmıştır. Çünkü hızlı göç alan metropollerde önemli bir sosyal sorun olan suçluluk ciddi boyutlara ulaşmıştır. Suçtaki erken dönem sosyolojik çalışmalar içerisinde önemli çalışmalardan biri suç istatistikleri üzerinden yapılan yorumlar olmuştur ve bu çalışmalar başta Chicago Okulu gibi sosyolojik bakışlı suç çalışmalarına başlangıç noktası haline gelmiştir. A. Quetelet'in çalışmasına göre, erkekler kadınlardan daha çok ve ciddi suç işlemektedir ve genç yetişkinlerdeki suç oranları yüksektir (Jones, 2008). Kriminolojinin erken döneminde ortaya çıkan bu bakış açıları ve araştırmaları, sonraki dönem kriminolojik çalışmalara da öncü olmuştur. Chicago Okulu ile başlayan çalışmalar 20. yy. kriminolojisini etkilemiş ve suç istatistikleri ile yaşanan yerlerin sosyal özelliklerinin ilişkilendirildiği çalışmalar "sosyal düzensizlik ve suç" ilişkisini ortaya koymuştur. Shaw, McKay ve Sutherland gibi teorisyenlerin öne çıktığı bu dönemde, şehrin farklı yerlerinde yaşanan bir takım sosyal düzensizliklerin suçluluğu ürettiği vurgulanmıştır. Bu bakışa göre sosyoekonomik problemler, değerler çatışması, toplumu bir arada tutan değerler sistemindeki boşluklar, kültürel heterojenlik, göç sonrası meydana gelen kültürel çatışmalar ve aile birlikteliğinin bozulması suçla ilişkili sosyolojik kavramlardır. Sutherland (1947)'in ayrıştırıcı birliktelikler teorisine göre bu düzensizliklerin hâkim olduğu sosyal organizasyonlar suçu teşvik etmektedir ve kişi burada suçlu davranışı öğrenerek sosyalleşmektedir. Yani bu organizasyonlar özellikle çocuklarda suçlu davranışları öğrendikleri ve böylece toplumdan ayrışmalarına neden olan bir takım mekanizmalara sahiptir. Suçlu davranış bu sürecin sonunda ortaya çıkmaktadır. Bu dönem içerisinde suçluluğu açıklamak için öne çıkan iki kavram ise gerilim ve suçlu alt kültürlerdir. Merton (1957), sınıfsal ve ekonomik birtakım bariyerler nedeni ile toplumda hâkim olan baskın kültüre göre başarı yolları (örn. zenginlik ve statü) kapalı olan birtakım insanların gerilimi yaşadıkları ve bu gerilimin de kişilerde bir takım sapıcı davranışları tetiklediğini önermiştir. Bu nedenle toplumda insanları sınırlayabilecek bir takım kültürel ve sosyal düzen unsurları bulunmalıdır. Cloward ve Ohlin (1960) ise toplum içerisinde kendine has bir takım davranış kuralları geliştiren suçlu alt kültürleri, suçluluğun açıklanmasında tanımlamışlardır. Suçlu alt kültürler çeşitli fırsatlara sahip olamayan genç yetişkinlerin bir araya gelerek suçlu davranışı kolaylaştıran ve meşrulaştıran bir takım değer ve kurallar oluşturdukları ve böylece genel toplumun değerlerinden ayrıştıkları organizasyonlardır. Anomiden beslenir ve üyelerini suçluluğa teşvik eder. Sosyolojik bakışın bir diğer önemli yaklaşımı

ise sosyal kontrol teorileridir. Hirschi ve Gottfredson gibi teorisyenlerin çalışmaları ile şekillenen kontrol teorilerine göre, insanları suç işlemekten alıkoyan bir takım iç ve dış kontrol mekanizmalarına vurgu yapılmaktadır. Bireyle toplum arasında bağların oluşmasına bağlılık, adanmışlık, sosyal faaliyetlerle meşguliyet ve inanç gibi unsurlar hizmet ederler. İnsanlar birtakım sorunlarla karşı karşıya kalsalar bile etraflarındaki sosyal sorumluluk bağları nedeni ile sapıcı davranışlarda bulunmak istemezler. Özellikle çocuklar ve genç yetişkinler sahip oldukları aile ve okul bağları ile suçtan uzak kalmaktadırlar. Örneğin Braithwaite (1989), utanma duygusunun buna hizmet ettiğini savunmuştur. Daha sonrasında ise kontrol teorileri güncellenerek bireyin kendini kontrol etmesine hizmet eden bireysel öğelere vurgu yapılmış ve bunda ailenin yetiştirme şeklinin önemli olduğu vurgulanmıştır (Hirschi ve Gottfredson, 1990).

Kriminolojinin son dönemi ve geleceği açısından bakıldığında, suçluluğun oluşumunda sistematik bir bakışa, suçun nedenlerine ve etkilerine yönelik alan çalışmalarının artırılmasına, suçun davranışsal boyutunun anlaşılmasına, suçun oluşumuna etki eden biyolojik ve psikolojik durumsal faktörlerin çalışılmasına, mağdurların anlaşılmasına, suçluların tedavi edilmesine, suçluluğun kültürler arası karşılaştırılmasına ve kriminolojinin suç/mağduriyet oranlarındaki artışı açıklamaya yönelik çabalar içerisinde olacağı beklenmektedir (Farrington, 2012, s. ix-xxii). Yani suçla ilgili yapılacak çalışmalarda çok boyutlu bakışın ve karşılaştırmalı alan çalışmalarının yaygınlaşması gerektiği anlaşılmaktadır.

Şehirler modernleşme ve sanayileşme süreci sonrasında ortaya çıkan yerleşim yerleri olmuştur ve şehirlerin güvenli olması medeniyetle özdeşleştirilmiştir (Gökulu, 2010). Şehirler, nüfus hareketlerini içeren, heterojen yapıların ve mobilitenin hâkim olduğu aynı zamanda toplumsal bir bütünlüğe sahip yerleşim yerleridir; insanlar genellikle şehirlere ekonomik gerekçelerle yerleşmişlerdir (Gökulu, 2010). Şehirlere yerleşimin ya da şehirli olmanın öncelikle ekonomik gerekçeler üzerine kurulması sosyal kontrol öğelerinin ve sosyal bağların ikinci planda kalmasına sebep olduğu söylenebilir ve böyle bir ortamda insanlar gerilim, ayrışma, toplumsal kopuşlar yaşayabilirler. Şehirlerdeki bu durum suç gibi diğer bir takım sosyal problemlerin oluşumunu hızlandırmaktadır (Gökulu, 2010): Şehir ve suç ilişkisinde öne çıkan parametreler; işsizlik, aile yapısındaki bozulmalar, şehirleşme hızı, göç, mağduriyet oranları, nüfus kalabalıklığı, bölgesel olarak hizmet alımındaki farklılıklar, dışlanma vs gibi sosyal öğelerdir, ancak suç çok boyutlu (psikolojik, biyolojik vs.) yapısı nedeni ile çok boyutlu ele alınması gereken bir sorundur.

2- Sivas ve Suç

Sivas'ın sosyal ve kültürel yönlerine yönelik pek çok çalışma mevcuttur ancak bunlar içerisinde suç ya da suçlulukla ilgili yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu çalışmalardan; Gök (2008)'ün Sivas'ın Millî Mücadele öncesi asayiş durumunu ortaya koyan bir rapor üzerinden yaptığı çalışmasına göre, kentte suçların işlenmesinde suç çetelerinin etkisinin olduğu, bu çetelerin gasp, yaralama, adam kaldırma gibi suçları işledikleri belirtilmiştir. O günkü Sivas'ın asayiş bozukluklarında savaş sonrası karışıklıklar ve kolluk kuvvetlerinin yetersiz olması gerekçe gösterilmiştir. Bu çalışmada konu alınan rapora göre, yetenekli ve donanımlı kolluk kuvvetlerinin Sivas'ın asayiş problemini çözeceği önerilmiştir. Bir başka çalışmada ise Türker, Beyaztaş ve Boz (2000), Sivas'ta meydana gelen intihar vakalarını adli tıbbi açıdan incelemişler ve intihar vakalarının önlenmesi için maddi sorunların çözümüne yönelik önlemler alınması önerilmiştir. Gönültaş (2016)'ın Sivas'ta 2011-2015 yılları arası gerçekleşmiş intihar vakalarına yönelik çalışmasına göre, Sivas intihar oranları açısından Türkiye ortalamalarındadır (Yüzbinde 3-4), neticesi ölümlerle sonuçlanan intiharlar en fazla çalışan kişilerde ve erkeklerdedir, intihar girişimleri ise çalışmayan kişilerde fazladır, vakaların yaş ortalaması 25 yaş civarı ve çoğunlukla bekarlardır, meydana geldikleri mevsim en fazla sonbahardır (kasım ayı), vakalar en fazla dış mahallelerde meydana gelmiştir, en sık gerekçe olarak ise stresli yaşam olayları gösterilmiştir. Bütün ve ark. (2013) tarafından 14-15 yaş grubu çocukların (n=1200) akranlar arası şiddeti ölçen çalışmada, çocukların yaşları büyüdükçe şiddet puanları artmış ve erkek çocuklarının olumsuz toplumsal cinsiyet söylemlerinden etkilendikleri bulgulanmıştır. Nair (2018) tarafından genç şiddeti üzerine yapılan çalışmada ise Sivas'ta gençlerde bıçak kullanımının yaygın olduğu, bunun şiddet vakalarında kullanıldığı ve bunda aile, okul ve sosyal çevre öğelerinin etkin olduğu bulgulanmıştır. Yapılan bu çalışmalara göre; çalışmalar içerisinde gençler ve şiddet suçları ilişkisi belirgindir, ancak bu çalışmalar şehrin belli bir kesimini (15-25 yaş arası) ve belli suç gruplarını (şiddet suçları) temsil etmektedir. Bu anlamda hali hazırdaki çalışmalar, Sivas'ın suç durumunu görmek için yeterli değildir.

Metodoloji

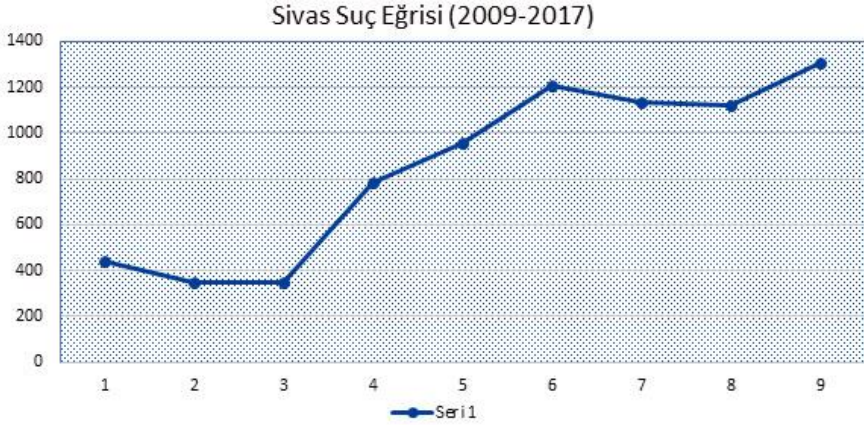
Bu çalışmada Sivas'ın genel olarak suç durumunun ne olduğu ve hangi dinamikler açısından değiştiği görülmek istendiği için, çalışma betimleyici bir metodoloji ile doküman analizini benimsemiş ve resmi-

ulaşılabilir bir kaynak olarak Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden faydalanılmıştır. Çünkü hali hazırda alanda yapılan çalışmalar, genel bir profili görmek açısından yeterli durumda değildir. Ülkemizde TÜİK dışında suç istatistikleri tutan diğer organizasyonlar; Adalet Bakanlığı kurumları, kolluk, bazı üniversitelerin kriminoloji enstitüleri olmuştur (Çalıcı, 2016). Ancak her ne kadar farklı alanlarca suç istatistikleri toplansa da bunların birbiri ile tutarlı olmadıkları ve başta TÜİK olmak üzere, buralarda tutulan suçların, eğer suç vakasına resmi bir müdahale olmuş ise istatistiklendirildiği görülmekte ve resmi makamlara yansımaya suçların boyutlarının görülmesinin de şu aşamada mümkün olmadığı söylenebilmektedir. Yani burada Sivas'la ilgili ortaya konacak profil, resmi makamlara yansıyan suçlar boyutundadır.

TÜİK'ten toplanan verilerde şunlara dikkat edilmiştir:

- 1- Literatür taraması kapsamında suçla ilişkili olabilecek parametreler şunlar olarak belirlenmiştir: Suç yoğunluğu, nüfus yoğunluğu, ekonomik unsurlar, dışlanma, işsizlik, hizmet alımı, yoksulluk, bireysel farklılıklar, aile bozuklukları, kişilik bozuklukları, şehirleşme hızı, psikopati, göç, ahlaki gelişim, mağduriyet oranları, sosyal refah düzeyi, alt kültür farklılıkları vs. Bu parametreler daha da arttırılabilir. Bunlar içerisinde TÜİK tarafından istatistiği tutulanlar alınabilmektedir.
- 2- Genel asayiş suçları bazında hareket edilmiştir. Yani şahsa ve malvarlığına yönelik suçlar alınmıştır. Çünkü ülkemizde genel olarak suçların yaklaşık %90'ını asayiş suçları oluşturmaktadır. Bu nedenle bu suçlar dışında kalan terör, örgütlü suçlar, mali suçlar kapsam dışı bırakılmıştır.
- 3- Veriler çekilirken, TÜİK'in resmi internet sitesinde yer alan dinamik sorgulama modülünden faydalanılmıştır.
- 4- Veriler, en sonki yıl üzerinden değerlendirilmiştir. Bazı verilerde 2018 kriter olarak alınırken bazı verilerde 2017 kriter olarak alınmıştır.
- 5- Sivas'ın suç durumu hakkında çıkarsamalarda bulunabilmek adına, yine TÜİK üzerinden son nüfus sayımına göre şehirlerin nüfus büyüklük sıralaması yapılmış ve Sivas'a nüfus olarak en yakın 6 şehir (Ordu, Erzurum, Batman, Elazığ, Afyon, Adıyaman) ile nüfusu en düşük 2 şehir (Tunceli, Ardahan) ve en yüksek 3 şehir (İstanbul, Ankara, İzmir) suç istatistikleri de alınmış ve Sivas'la karşılaştırılmıştır.
- 6- Suç istatistiklerinin karşılaştırılabilmesi için veriler yüzbendelik değerlerine göre hesaplanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 1: Sivas'ta yıllara göre mahkûmiyet oranları

Sivas'ta mahkeme işlemleri sonucu mahkûmiyet olarak ceza infaz kurumlarında kalan kişi sayısında yıllara göre bir artış olduğu görülmektedir. Ancak daha geniş kapsamlı bir resme ulaşmak adına polis tarafından işlem yapılan şüpheli ya da suçların (ceraim) görülmesi gerekmektedir. TÜİK verilerinde bunlar bulunmamaktadır.

	İller	Öldürme	Yaralama	Cinsel Suçlar	Hakaret	Tehdit	Hırsızlık
Nüfusu en yüksek 3 il	İstanbul	1212	3462	701	369	637	5833
	Ankara	390	1444	245	191	424	2502
	İzmir	528	1838	341	322	574	2978
En yakın 3 il	Ordu	59	313	71	41	116	209
	Erzurum	68	228	25	29	74	196
	Batman	20	77	6	6	22	223
SİVAS	Sivas	51	198	37	25	84	114
En yakın 3 il	Elazığ	67	186	27	18	53	247
	Afyon	85	342	73	52	122	283
	Adıyaman	41	96	13	15	25	162
Nüfusu en düşük 2 il	Tunceli	3	19	2	.	6	4
	Ardahan	13	64	6	7	15	25
Türkiye		7887	25872	5123	3607	8058	34950

Tablo 2-A: 2017 yılına göre cezaevine giren hükümlüler (erkek hükümlüler)

	İller	Yağma	Dolandırıcılık	Mala Zarar	Uyuşturucu	Ateşli Silah	Toplam
Nüfusu en yüksek 3 il	İstanbul	2975	1158	282	1707	962	32253
	Ankara	755	398	94	263	209	11272
	İzmir	1189	500	194	960	364	14416
En yakın 3 il	Ordu	59	29	22	30	45	1694
	Erzurum	51	33	22	17	65	1642
	Batman	39	12	5	22	22	816
SİVAS	Sivas	60	18	12	28	52	1249
En yakın 3 il	Elazığ	101	31	9	52	32	1529
	Afyon	85	88	17	16	42	2133
	Adıyaman	40	28	8	30	24	857
Nüfusu en düşük 2 il	Tunceli	6	.	1	2	3	127
	Ardahan	1	1	8	3	5	236
Türkiye		12035	5474	2112	6790	5394	207475

Tablo 2-B: 2017 yılına göre cezaevine giren hükümlüler (erkek hükümlüler)

Tablo 2’de ise suç türlerine göre Sivas’ın diğer şehirlerin durumu görülmektedir. Buna göre Sivas yaralama gibi şahsa karşı suçlarda kendine yakın şehirlere göre biraz daha öne çıkarken, malvarlığına yönelik suçlarda ortalama düzeydedir.

İller	Nüfus	Boşanma (Yüzbinde)	Kaba boşanma hızı (binde)	Genç bağımlılık oranı %	GSYH (Bin TL)	GSYH kişi başı (Bin TL)
İstanbul	15 milyon	20	2	31	970.188.957	65.041
Ankara	5500000	21	2,1	30	280.580.928	52.000
İzmir	4320000	27	2,7	26,8	191.467.959	45.034
Ordu	771932	12	1,2	28	16.323.302	21.867
Erzurum	767848	6	0,6	39,4	17.601.924	23.122
Batman	478243	4	0,4	56,3	9.844.878	16.943
Sivas	470589	16	1,2	31,2	16.687.585	26.861
Elazığ	428667	14	1	33,1	14.151.577	24.348
Afyon	424667	25	1,5	33,3	18.396.477	25.725
Adıyaman	421889	12	0,87	46,3	11.462.927	18.706
Tunceli	55860	27	1,8	19,6	2.787.034	33.846
Bayburt	45467	10	0,5	30,4	1.812.028	21.247
Ardahan	39392	16	0,6	32,4	2.275.965	23.292
Türkiye	82 milyon	17	1,75	34,4	3.106.536.751	38.681

Tablo 3A: Suçla ilişkili olabilecek sosyal değişkenler (TUİK)

İller	Nüfus	Kaba doğum hızı (binde)	Kaba evlenme hızı (binde)	Mahkemelerdeki dava sayısı	Net göç hızı (binde)	Ortalama hane halkı büyüklüğü	Cezaevine giren hükümlü sayısı
İstanbul	15 milyon	15,5	6,7	1.535.520	-0,4	3,39	33.482
Ankara	5500000	14	6,3	711.095	5,9	3,1	11.728
İzmir	4320000	12,6	6,8	462.147	5,77	2,98	17.134
Ordu	771932	12	6	49.354	-16,29	3,07	1.757
Erzurum	767848	19	6,4	71.690	-14,02	3,87	1.676
Batman	478243	25	7,3	27.867	-4,15	5,46	860
Sivas	470589	14,3	6,5	53.145	-10,49	3,33	1.303
Elazığ	428667	15	6,7	36.740	-2,82	3,54	1.578
Afyon	424667	14,5	7	53.215	-5,62	3,45	2.235
Adıyaman	421889	21,2	8,2	33.801	-7,61	4,24	884
Tunceli	55860	11,3	5,4	7.485	-7,86	2,76	137
Bayburt	45467	13,4	4,9	3.121	-118,97	3,43	98
Ardahan	39392	14,5	5,8	12.745	-19,08	3,35	239
Türkiye	82 milyon	16,1	6,8	7.045.766	x	3,41	215.761

Tablo 3B: Suçla ilişkili olabilecek sosyal değişkenler (TUİK)

Tablo 3'te ise, suçla ilişkili olabilecek diğer sosyal parametreler üzerinden bir değerlendirme yapılabilir: Boşanma oranları Türkiye ortalamasının altındadır ancak yakın şehirlere göre belirgindir. Yine kaba boşanma hızına bakıldığında da Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Genç bağımlılık oranlarına bakıldığında çevresine göre daha iyi bir durumdadır. GSYH verilerine göre kişi başına düşen gelir oranı diğer şehirlere göre yüksektir. Kaba doğum hızına bakıldığında Sivas'ın kaba doğum hızı hem ülkenin hem de yakın şehirlerin oranlarına göre düşüktür. Ayrıca kaba evlenme hızı da Türkiye ortalamasına göre düşükken, yakın şehirlere göre ortalama bir seviyededir. Mahkemelerdeki dava sayısı değişkenlik göstermektedir. Net göç hızına bakıldığında kendine yakın şehirlerin bir kısmından daha fazla göç verme hızına sahiptir, yani belirgin şekilde göç verme devam etmektedir. Ortalama hane halkı büyüklüğü ise 3,3'tür ve hem yakın şehirlere göre hem de ülke ortalamasına göre düşük seyretmektedir. Cezaevine giren hükümlü sayısı ise yakın şehirlere göre daha düşüktür.

İstatistiki göstergeler bağlamında nüfus olarak yakın olan şehirlere göre Sivas'ın suç durumunun ortalama bir düzeyde olduğu söylenebilir, ancak;

- Suçlar artan bir eğilimdedir.
- Şiddet suçlarında belirginleşirken, malvarlığına yönelik suçlarda diğerlerine göre düşüktür.
- Genç suçluluğunu ayrıca görmek gerekmektedir. Türkiye ortalamasına göre suçların yoğunlaştığı yaş aralığı 17-25'tir. Bu alana yönelik ayrıca bir çalışma yapılması gerekmektedir.
- Göç veren bir şehirdir.
- Boşanma oranları diğerlerine göre biraz yüksek ve evlenme oranları ortalama seviyelerdedir.
- Modern aile yapısında ilerleyen ort. 4'ten düşük bir hane halkına sahiptir.
- GSMH oranı ortalama ve daha iyi olan bir kenttir.

Bu çerçevede sadece TÜİK verilerine bakarak Sivas'ın suç durumu hakkında bir çıkarsama yapmanın birtakım sakıncalarının olacağı aşikardır. Ancak hem suç verileri hem de sosyal veriler ışığında Sivas'ın modernleşme sürecinde olan bir kent grafiğinde olduğu iddialı olmadan söylenebilir. Bu da suçla ilişkili olabilecek sosyal kontrol öğelerinin bozulması, suç çeşitliliğinin artması, suçla ilişkili olabilecek diğer sosyal problemlerin ve kent problemlerinin artması gibi konularda birtakım sinyaller bize verebilir. Ancak gene de daha ayrıntılı ve evreni temsil eden bir örneklem üzerinden kapsamlı çalışmaların yapılması gerektiği öncelikle önerilmektedir. Ayrıca alanda yapılan akademik çalışmaların artırılması gerekmektedir. Bu amaçla şehrimizin suç durumunu değerlendirmek ve önleyici çalışmaları arttırabilmek adına hem akademik yetkinliğin gelişmesi hem de politika yapıcılara öneriler sunulabilmesi için bir "kriminoloji enstitüsü" kurulmalıdır.

Ayrıca bu çalışmanın çıkış problemlerinden biri olan Sivas'ın suçluluk durumu hakkında, eldeki veriler çerçevesinde şu söylenebilir: Sivas suç açısından daha güvenilir bir kent görünümündedir ancak bunun korunması adına çalışmanın problemi kısmında vurgulanan gözlemlerdeki durumların devamlılığına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle gelecekte insanların yaşanabilir bir kent kriterleri içerisinde suç yoğunluğuna, diğerlerinden daha çok dikkat edecekleri kaçınılmaz bir sosyal gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Bu amaçla Sivas'ın bu potansiyelinin devamlılığını korumak adına politikalar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ak, D. ve Bıçkı, D. (2016). Yavaş kent (cittaslow) hareketinin kentsel yaşam kalitesi bağlamında değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (46), 615-633.
- Bütün, C. , Yücel-Beyaztaş, F. , Dokgöz, H. , Özdemir, L. , Beyaztaş, A, Polat, O. , ve Şahin, F. (2013). Sivas'ta akranlar arası şiddet-anket çalışması. *Medicine Science*, 2 (4), 885-895.
- Cloward, R. A. ve Ohlin, L. E. (1960). *Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs*. New York: Free Press.
- Cullen JB. ve Levitt DS. (1999). Crime, urban flight, and the consequences for cities. *Review of Economics and Statistics*, 81 (2): 159-169.
- Farrington, D. (2012). Foreward: Looking back and foreword. İçinde R. Loeber ve B. Welsh, (Eds.), *The Future of Criminology* (s. 1-30). Oxford University Press: NewYork.
- Gök, N. (2008). Sivas kongresi öncesinde vilayetin asayiş durumuna dair bir rapor. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 42, 231-245.
- Gökulu, G. (2010). Kent güvenliği kentleşme ve suç ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24 (1), 2019-226.
- Gönültaş, M. B. (2016). 2011-2015 Yılları arasında cinayet büro tarafından soruşturulmuş intihar vakalarının betimlenmesi: Sivas örneği. *Journal of Human Sciences*, 13 (1), 1700-1714.
- Hirschi, T. ve Gottfredson, M. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford University Press: Stanford
- Jones, D. (2008). *Understanding Criminal Behaviors, Psychosocial Approaches to Criminality*. Willan Publishing: USA
- Karakurt-Tosun, E. (2013). Yaşam kalitesi ekseninde şekillenen alternatif bir kentsel yaşam modeli: yavaş kentleşme hareketi. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 32 (1), 215-237.
- Kılıç, M. F. (2016). Türkiye'de büyük kentlere göçün suç oranının artmasıyla ilişkisi: antalya örneği. *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies*, 2 (1), 83-106.
- Merton, R. K. (1957). *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.
- Nair, G. (2018). The examination about knife using behaviors of youth with regard to various variables during a fight (sivas example). *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research*, 21 (1), 169-189.
- Sutherland, E. H. (1947). *Principles of Criminology*. Indiana University Press: Bloomington.
- Türker, M., Yücel-Beyaztaş, F. , ve Boz, B. (2000). 1994-1996 yılları arasında sivas'ta görülen intihar olgularının adli tıp açısından incelenmesi. *Ege Tıp Dergisi*, 39 (2), 79-83.

KENT GÜVENLİĞİNİ SARSAN BİR SORUN OLARAK SUÇ KORKUSU VE SONUÇLARI: SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİNDE OKUYAN GENÇLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Meral Öztürk*

ÖZET

Bu araştırma öğrencilerin suç korkusu, risk algısı ve kısıtlanmış davranış düzeylerini hem şehir merkezi (İstasyon Caddesi) hem de yerleşke ortamında incelemektedir. Araştırma Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde okuyan 246 öğrenciyle yapılmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış, katılımcıların suç korkularını, risk algılarını ve kısıtlanmış davranış düzeylerini ölçmek amacıyla hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Cinsiyet, sınıf düzeyi ve üniversiteye gelmeden önce yaşanan yer bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin İstasyon Caddesi'nde risk algıları ve suç korkuları kampüse kıyasla daha yüksektir. Öğrenciler her iki mekânda da en çok cinsel saldırı ihtimalinde endişe etmekte, gece vakti hırsızlığa maruz kalmaktan korkmaktadır. Kadınların suç korkuları hem kampus hem de İstasyon Caddesi'nde erkeklerden daha yüksektir. Benzer şekilde erkeklerden daha çok davranışlarını kısıtlamaktadır. Sınıf düzeyi açısından öğrencilerin suç korkuları ve risk algıları birbirine benzer düzeydedir. Ancak sınıf düzeyi azaldıkça suça maruz kalmamak için öğrenciler daha dikkatli davranmaktadır. Son olarak büyük şehirden gelen öğrencilerin suç korkusu ve risk algısı nispeten küçük şehirlerden, kasaba ve köyden gelenlerden farklılık göstermezken, daha çok davranışlarını kısıtladıkları gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, Öğrenci, Suç korkusu, Risk algısı, Kısıtlanmış davranış

ABSTRACT

The study examined students' the fear of crime, risk perception, and restricted behavior in city center (İstasyon Street) and campus. Nicel araştırma modeli ile yapılan araştırmaya 246 öğrenci katılmıştır. The research was conducted with

* Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

246 students studying at Sivas Cumhuriyet University. Quantitative research model was used. In the study, a questionnaire form was used to measure the participants' fear of crime, perceptions of risk, and restricted behavior levels. Gender, class level and the place of residence before coming to this university were used as independent variables. According to the findings, students' perceptions of risk and fear of crime level on Istasyon Street are higher than the campus. In both places, students are most concerned about the possibility of sexual assault and fear of theft at night. Women's crime fears are higher than men on both campus and Istasyon Street. Similarly, they restrict their behavior more than men. Students' fear of crime and perceived risk level are similar in terms of class level. However, as class level decreases, students are more careful not to be exposed to crime. Finally, the fear of crime and perceived level of students coming from the metropolis did not differ from those from relatively small cities, towns and villages, but mostly restricted their behavior.

Key words: University, Student, fear of crime, Perceived risk, Restricted behavior.

GİRİŞ

Ünlü sosyolog Beck (2011)'in "Risk Toplumu" adlı kitabında iddia ettiği gibi günümüz toplumları modernleşmenin doğurduğu tehlike ve emniyetsizlikler nedeniyle geri döndürülemeyen, hesaplanamayan, telafi edilemeyen ve küreselleşen risklerle karşı karşıyadır. Bu anlamda modernleşme ile birlikte nitelik ve niceliği değişen suç olgusu da günümüz toplumlarını tehdit eden risk faktörlerinden biri olarak dikkat çekmekte, suçun yol açtığı sorunlar modern toplumların güvenlik ve huzurunu tehdit etmektedir (Kul, 2009). Bunun sonucunda suça maruz kalma korkusu yaygınlaşmaktadır (Hale, 1996). Belirli bir suça ya da suç ile ilişkilendirilen sembollere karşı bireylerin geliştirdiği duygusal korku ve endişe (Ferraro,1995) olarak tanımlanan suç korkusu özellikle son 40 yılda gözle görülür düzeyde artan bir sorun olarak bireylerin günlük yaşamını farklı şekillerde ve farklı yönlerde etkileyebilecek mahiyete erişmiştir. Hatta suç korkusu neden olduğu sonuçlar itibariyle suçun kendisinden dahi önemli bir sorun haline dönüşmüştür (Uludağ ve Dolu, 2012). Suça maruz kalma korkusu bireysel ve toplumsal düzeyde ciddi dejenerasyona yol açmaktadır (Hale, 1996).

Artan suç korkusu nedeniyle çeşitli risk azaltma teknikleri geliştirerek kendilerini ve sevdiklerini suçlulardan korumaya gayret eden modern bireyler için güvenlik, öncelikli konular arasına girmiştir. Buna rağmen

suçtan tamamen korunabilmek mümkün görünmemektedir. Bekir Coşkun bu durumu Hürriyet Gazetesinde 1 Şubat 2005 yılında yayımladığı köşesinde şu sözlerle özetlemektedir: “En iyisi siz evden çıkmayın. Kapı-pencere sıkı sıkı evde oturmalısınız, oturup bekleyin zaten eve gelecekler.’

Suç korkusunun hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sosyal bir sorun haline dönüşmesiyle birlikte başlayan sosyolojik ve kriminolojik çalışmalar cinsiyet, yaş, etnik köken vb. bireysel özellikler ile nüfusun büyüklüğü, suç oranları ve çevresel özelliklerin suç korkusuyla ilişkisini ortaya koymuştur (Bkz. Ferraro, 1995, Stanko, 1995, Özrürk, 2015, Uludağ ve Dolu, 2012, Warr, 1984). Çalışmalara göre suç korkusu özellikle büyük metropollerde (Çoklar ve Solak, 2017), kadınlarda (Ferraro, 1995, Hale, 1996, Öztürk, 2015, Warr, 1984), yaşlılarda (Skogan, 1987; Clemente ve Kleiman, 1977), yoksullarda (Hale, 1996, Skogan, 1990, Pantazis, 2000), eğitim düzeyi düşük bireylerde (Wynne, 2008) ve etnik azınlıklarda (Covington ve Taylor, 1991) yüksektir.

Çalışmalar kapsamında suç korkusuyla ilişkili olan “algılanan risk” kavramı da sıkça ele alınmıştır. Suç korkusunun yükselmesinde önemli bir etken olarak dikkat çeken “algılanan risk” kısaca; bireylerin suç riskini değerlendirmeleri olarak tanımlanmaktadır. Birey suç tehlikesi karşısında önce riski algılamakta ve riskleri mantıksal düşünme süreçlerinden geçirmektedir (Mieth, 1995). Risk algısı ve suç korkusu yüksek kişiler suça maruz kalmamak için korunma ve kaçınma davranışlarını içeren fiziksel tepkiler ortaya koymaktadır. Söz konusu davranışlar zamanla suç korkusunu ve risk algısını besleyerek modern bireyleri içinden çıkamadıkları bir duruma sürüklemektedir. Bu açıdan suç korkusu ve onun yol açtığı sorunları incelemek sosyal bilimler kapsamında önemlidir. Ancak suç korkusu ile ilgili çalışmaların Türkiye’de henüz yeni başladığı söylenebilir. Özellikle genç popülasyonun suça maruz kalma korkusu ile ilgili çalışmalar oldukça azdır (örnek çalışmalar için bkz. : Gökulu, 2011, Karakaya, 2015). Oysa gündelik yaşamlarındaki aktiflikleri gereği suçlularla karşılaşma ihtimali daha yüksek olan gençlerin suça maruz kalma korkularını inceleyerek en çok buldukları alanların gençlerin güvenliğine yönelik olarak yeniden düzenlenmesi mümkün olabilecektir (Gökulu, 2011). Bu önemden yola çıkarak bu çalışma Sivas Cumhuriyet Üniversitesi’nde okuyan gençlerin kampüs ve İstasyon Caddesi’ndeki korkularını ölçmeyi amaçlamaktadır. Sivas suç oranları bakımından düşük sayılabilecek illeri arasındadır (Gönültaş, 2019). Bu bağlamda güvenilir bir kent olduğu söylenebilir ancak suç korkusunun suç oranları ile yakından ilişkili olmasına

karşın suçtan bağımsız bir olgu olduğunu da göz ardı etmemek gerekir (Clemente ve Kleiman, 1977). Suçun değişen niteliği suçlularla karşılaşma ihtimalini geniş bir alana ve bağlama yaymıştır. İnternet üzerinden veya telefonla dolandırılma, tehdit vb. suçlarla karşılaşma riski artmıştır. Bir de Sivas'ın aldığı yoğun göçün (özellikle Suriyeliler tarafından) kentin nüfusunu çeşitlendirdiği gerçeği göz önüne alındığında gençlerin suç korkusunun yükselme ihtimali düşünülmektedir. Bu kapsamda söz konusu çalışmada gençlerin suça maruz kalma korkusu ile risk algıları ve suça maruz kalmamak için aldıkları önlemler incelenmiş, bu üç değişken bazı sosyo-demografik değişkenler çerçevesinde analiz edilmiştir. Öğrencilerin suç korkusu hem üniversite kampüsü hem de Sivas kent merkezi olarak kabul edilen ve gençlerin yoğunlukla bulunduğu İstasyon Caddesi kapsamında araştırılmıştır Böylelikle kentin farklı mekanlarında suça maruz kalma korkusunun hangi düzeyde olduğunu karşılaştırmalı olarak analizi mümkün olmuştur. Cinsiyet, sınıf düzeyi, öğrencilerin geldikleri şehrin özelliği çalışmanın bağımsız değişkeni olarak ele alınmıştır. Araştırmada aşağıdaki hipotezler test edilmiştir;

1. Suç korkusu, risk algısı ve kısıtlanmış davranış düzeyi hem istasyon caddesi hem de kampüste kadınlarda erkeklere göre daha yüksektir.
2. Hem istasyon caddesi hem de kampüste suç korkusu, risk algısı ve kısıtlanmış davranış düzeyi sınıf düzeyi yükseldikçe düşmektedir.
3. Hem istasyon caddesi hem de kampüste suç korkusu, risk algısı ve kısıtlanmış davranış düzeyi öğrencilerin geldikleri yerleşim yerinin özelliğine göre farklılaşmaktadır. Büyük kentlerden gelen öğrencilerin suç korkusu, risk algısı ve kısıtlanmış davranış düzeyleri her iki mekânda da küçük kentlerden gelen öğrencilere kıyasla daha yüksektir.

Yöntem

1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma tarama metoduyla yapılmış olup Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada toplam 246 öğrenciye anket uygulaması yapılmıştır. Örneklemenin belirlenmesinde kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Kolayda örnekleme tekniği, araştırmacının erişebileceği bireyleri örneklem olarak seçmesine dayalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

2. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırmada Gökulu (2011) tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır. Gökulu (2011) anketini daha önce Fisher ve Sloan (2003) ile Hi-

linski (2007) tarafından geliştirilen anketlerden yararlanarak oluşturulmuştur. Ankette katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini belirten sorular yanında hem kampüs hem de İstasyon Caddesi'ndeki risk algısı, suç korkusu ve kısıtlanmış davranışı ölçmeye yönelik sorular yer almaktadır. Ölçeklerin güvenilirlik düzeyi 0. 755 ile 0. 956 arasında hesaplanmıştır. Bu ölçeğin güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

3. Araştırmada Kullanılan Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS 23. 00 paket programı kullanılarak analiz edilmiş, analizler %95 güvenilirlik düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde yüzde, frekans dağılımları ile ortalama ve standart sapma değerleri kullanılmış, ikili grupların karşılaştırılmasında bağımsız örneklem t testi, üç veya daha fazla grupların karşılaştırılmasında tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır.

Bulgular

1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen anket uygulamasına toplamda 246 kişi katılmış olup bunların %71,5'ini kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmada 49 kişi (%19,9) 4. sınıf, 59 (%24) kişi 3. sınıf, 53 kişi (21,5) 2. sınıf ve 85 kişi (%34,6) 1. sınıf öğrencisidir. Oranların birbirine olan yakınlığı göz önüne alındığında sınıfların neredeyse eşit olarak dağıldığını söylemek mümkündür. Katılımcıların %44,3'ü nispeten küçük şehirlerden gelirken %43,5'i büyükşehirlerden Sivas'a gelmiştir.

Cinsiyet	N	%
Erkek	70	28,5
Kadın	176	71,5
Sınıf		
1. Sınıf	85	34,6
2. Sınıf	53	21,5
3. Sınıf	59	24,0
4. Sınıf	49	19,9
Gelinen İlin Büyüklüğü		
Büyükşehir	107	43,5
Şehir	109	44,3
Kayıp Veri	30	12,2
Toplam	246	100

Tablo: 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

2. Katılımcıların Genel Suç Korkusu, Risk Algısı ve Kısıtlanmış Davranış Düzeyleri

Katılımcıların kampüsteki risk algısı ölçeğinden elde ettikleri ortalama puan 2,99 olup İstasyon Caddesi'ndeki risk algısı ölçeğinden elde edilen ($\bar{X} = 3,09$) ortalama puandan daha düşük olduğu saptanmıştır. Buna göre öğrencilerin İstasyon Caddesi'nde suç ile ilişkili risk algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde İstasyon Caddesi'ndeki suç korku düzeyi ($\bar{X} = 2,96$) kampüsteki suç korku düzeyinden ($\bar{X} = 2,63$) daha yüksektir. Buna karşın kampüste öğrenciler İstasyon Caddesi'ne kıyasla suça maruz kalmamak için daha çok önlem almaktadır.

	N	\bar{X}	ss
Kampüste Risk Algısı Toplam	246	2,99	1,14
Kampüste Korku Toplam	246	2,63	1,35
Kampüste Kısıtlanmış Davranış Toplam	246	1,56	1,26
İstasyonCd. 'de Risk Algısı Toplam	246	3,09	1,06
İstasyonCd. 'de Korku Toplam	246	2,96	1,35
İstasyonCd. 'de Kısıtlanmış Davranış Toplam	246	1,49	1,10

Tablo.2. Risk Algısı, Suç Korkusu ve Kısıtlanmış Davranış Ortalamaları

3. Katılımcıların Kampüs ve İstasyon Caddesi'nde Korktukları Suç Türü

Öğrencilerin İstasyon 'da suça maruz kalma korku ortalamalarının ($\bar{X} = 2,96$) kampüste suça maruz kalma korkularından ($\bar{X} = 2,63$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğrenciler kampüste en çok gece vakti kesici bir aletle saldırıya uğrama korkusunu yaşamaktadır ($\bar{X} = 3,09$). Ardından gece vakti cinsel tacize uğrama ($\bar{X} = 3,08$) ve şiddet kullanılarak kişisel eşyalarının çalınmasından ($\bar{X} = 3,02$) korkmaktadır.

	N	\bar{X}	ss
Kampüste Gece Vakti Kesici Aletle Saldırıya Uğrama	246	3,09	1,66
Kampüste Gece Vakti Cinsel Tacize Uğrama	246	3,08	1,78
Kampüste Gece Vakti Şiddet Kullanılarak Kişisel Eşyanın Çalınması	246	3,02	1,67
Kampüste Gece Vakti Şiddet Kullanılmadan Kişisel Eşyanın Çalınması	246	2,97	1,62

Tablo.3. Kampüs Suç Korkusu

İstasyon Caddesi'nde de gece vakti suça maruz kalma korkusunun daha yüksek olduğu görülmektedir. Şöyle ki; Öğrenciler, İstasyon Caddesi'ndeysen gece vakti kesici aletle saldırıya uğrama ($\bar{X} = 3,37$), şiddet kullanılarak kişisel eşyanın çalınması ($\bar{X} = 3,31$), şiddet kullanılmadan kişisel eşyanın çalınması ($\bar{X} = 3,30$) korkularını yaşamaktadır.

	N	\bar{X}	ss
İstasyon Caddesinde Gece Vakti Kesici Aletle Saldırıya Uğrama	246	3,37	1,58
İstasyon Caddesinde Gece Vakti Şiddet Kullanılarak Kişisel Eşyanın Çalınması	246	3,31	1,80
İstasyon Caddesinde Gece Vakti Şiddet Kullanılmadan Kişisel Eşyanın Çalınması	246	3,30	1,53
İstasyon Caddesinde Gece Vakti Cinsel Tacize Uğrama	246	3,21	1,61

Tablo:4. İstasyon Suç Korkusu

4. Katılımcıların Kampüste ve İstasyon Caddesi'nde Risk Algılarını Yükselten Suç Türleri

Öğrenciler kampüste en sık cinsel saldırıya uğrama risk algısına sahiptir ($\bar{X} = 3,45$). Bunu yetersiz ışıklandırma ($\bar{X} = 3,32$) ve gürültü çıkaran kişiler ($\bar{X} = 3,29$) takip etmektedir (Bkz. Tablo 5).

	N	\bar{X}	Ss
Kampüste Cinsel Saldırı	246	3,45	1,60
Kampüste Yetersiz Işıklandırma	246	3,32	1,63
Kampüste Gürültü Çıkaran Kişiler	246	3,29	1,41
Kampüste Gürültü	246	3,09	1,80
Kampüste Toplanmayan Çöpler	246	3,02	1,66
Kampüste Başiboş Köpek	246	2,97	1,44

Tablo:5. Kampüste Risk Algısı

İstasyon Caddesi'nde ise öğrenciler yine en sık cinsel tacize maruz kalma ($\bar{X} = 3,66$) ve ardından gürültü çıkaran kişilerle ($\bar{X} = 3,53$) ilgili risk algısına sahiptir.

	N	\bar{X}	ss
İstasyon Caddesinde Cinsel Saldırı	246	3,66	1,46
İstasyon Caddesinde Gürültü Çıkaran Kişiler	246	3,53	1,38
İstasyon Caddesinde Basit Saldırı	246	3,23	1,62
İstasyon Caddesinde Toplanmayan Çöpler	246	3,21	1,68
İstasyon Caddesinde Sarhoşlar	246	3,19	1,65
İstasyon Caddesinde Gasp	246	2,97	1,66

Tablo:6. İstasyon Caddesi Risk Algısı

5. Katılımcıların Kampüs ve İstasyon Caddesi'nde Aldıkları Önlemler

Öğrencilerin İstasyon Caddesi'ndeyken suça maruz kalma korkuları yüksek olmasına karşın kampüsteki risk algı düzeylerinin daha yüksek olması nedeniyle kampüste davranışlarını daha çok kısıtladıkları ($\bar{X} = 1,56$) görülmektedir. Öğrenciler kampüste eşyalarının yanından kısa süreli ayrıldıklarında çalınmasını önlemek için arkadaşlarından yardım istediği ($\bar{X} = 2,69$), gece vakti kampüste bulunan belli yerlere gitmedikleri ($\bar{X} = 2,06$), kampüsten çıkarken toplu taşıma araçlarını kullandıkları ($\bar{X} = 1,75$) ve kampüste yalnız başına gezmek yerine arkadaşlarıyla birlikte dolaşmayı ($\bar{X} = 1,70$) tercih ettikleri görülmektedir.

	N	\bar{X}	ss
Ortamdan Kısa Süreli Ayrıldığımda Arkadaşımdan Kişisel Eşyama Göz Kulak Olmasını İsterim	246	2,69	2,56
Gece Vakti Kampüsün Belli Yerlerine Gitmem	246	2,06	1,87
Kampüs Dışına Çıkarken Toplu Taşıma Aracı Kullanırım	246	1,75	2,82
Kampüste Yalnız Başına Gezmem, Arkadaşlarımla Birlikte Dolaşırım	246	1,70	1,60

Tablo: 7. Kampüste Kısıtlanmış Davranış

Öğrenciler İstasyon Caddesi'ndeyken eşyalarının yanından kısa süreli ayrıldıklarında çalınmasını önlemek için arkadaşlarından yardım istediği ($\bar{X} = 2,47$), suça maruz kalmamak için akşam erkenden İstasyon Caddesi'nden ayrıldıkları ($\bar{X} = 2,30$), İstasyon Caddesi'ne yalnız başına gitmedikleri ($\bar{X} = 1,69$) ve geceleri İstasyon Caddesi'nin bazı yerlerine gitmekten çekindikleri ($\bar{X} = 1,63$) görülmektedir.

	N	\bar{X}	ss
Ortamdan Kısa Süreli Ayrıldığımda Arkadaşımdan Kişisel Eşyama Göz Kulak Olmasını İsterim	246	2,47	1,87
Suçta Maruz Kalmamak İçin Akşam Erkenden İstasyon Caddesinden Ayrılıyorum	246	2,30	1,75
İstasyon Caddesine Yalnız Başıma Gitmem	246	1,69	1,64
Gece Vakti İstasyon Caddesinin Bazı Yerlerine Gitmekten Çekinirim	246	1,63	1,60

Tablo:8. İstasyon Caddesi'nde Kısıtlanmış Davranış

6. Cinsiyet

Araştırmada bağımlı değişkenlerin cinsiyet değişkeni bakımından farklılaşp farklılaşmadığı bağımsız örnekleme t testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda kampüs ve İstasyon Caddesi risk algısının gruplar arasında farklılaşmadığı (Kampüs Risk Algısı İçin $t(244) = -0,966$; $p > 0,05$ /İstasyon Caddesi Risk algısı İçin $t(244) = -0,206$; $p > 0,05$), kampüs ve İstasyon Caddesi suç korkusu (Kampüs Suç Korkusu İçin $t(244) = -4,372$; $p < 0,05$ /İstasyon Caddesi Suç Korkusu İçin $t(244) = -4,582$; $p < 0,05$) ile kısıtlanmış davranışın kadın ve erkekler arasında farklılaştığı saptanmıştır (Kampüs Kısıtlanmış Davranış İçin $t(244) = -3,317$; $p < 0,05$ /İstasyon Caddesi Kısıtlanmış Davranış İçin $t(244) = -2,916$; $p < 0,05$). Bulgulara göre kadınların her iki bölgedeki suç korku düzeyleri erkeklerden yüksek olup suçta maruz kalmamak için daha çok önlem aldığı görülmektedir (Bkz. Tablo: 9).

	Cinsiyet	\bar{X}	Ss	Sd	p	t
Kampüs Risk Algısı	Erkek	2,88	1,09	244	.335	-9,66
	Kadın	3,03	1,17			
İstasyon Risk Algısı	Erkek	3,07	1,04	244	.837	-,206
	Kadın	3,10	1,08			
Kampüs Suç Korkusu	Erkek	2,06	1,26	244	.00	-4,372
	Kadın	2,86	1,31			
İstasyon Suç Korkusu	Erkek	2,36	1,20	244	.00	-4,582
	Kadın	3,20	1,34			
Kampüs Kısıtlanmış Davranış	Erkek	1,15	1,04	244	.001	-3,317
	Kadın	1,23	1,30			
İstasyon Kısıtlanmış Davranış	Erkek	1,17	1,10	244	.004	-2,916
	Kadın	1,62	1,08			

Tablo: 9. Cinsiyet, Risk Algısı, Suç Korkusu ve Kısıtlanmış Davranış

7. Sınıf Düzeyi

Bağımlı değişkenlerin sınıf düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü ANOVA ile test edilmiştir. Buna göre; kampüs risk algısının (F (3,242)= 1,44; p> 0,05) İstasyon Caddesi risk algısının (F (3,242)= 1,87; p> 0,05); kampüs suç korkusunun ve (F (3,242)= 1,37; p> 0,05) İstasyon Caddesi suç korkusunun (F (3,242)= 0,09; p> 0,05) gruplar arasında farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Kısıtlanmış davranış değişkeni ise hem kampüs (F (3,242)= 7,51; p< 0,05) hem de İstasyon Caddesi'nde (F (3,242)= 7,03; p< 0,05) gruplar arasında farklılaştığı saptanmıştır. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğu POST-HOC testi ile analiz edilmiş olup 2. sınıfa giden öğrencilerin diğer üç sınıfa giden öğrencilere kıyasla daha çok kaçınma ve korunma davranışı sergilediği ortaya konmuştur.

	Sınıf	\bar{X}	Ss	F	p	Sd.
Kampüs Risk Algısı	1. Sınıf	2,85	1,21	1,44	0,22	3 242
	2. Sınıf	3,20	1,18			
	3. Sınıf	3,11	1,14			
	4. Sınıf	2,84	0,96			
İstasyon Risk Algısı	1. Sınıf	2,93	1,09	1,87	0,13	3 242
	2. Sınıf	3,15	1,12			
	3. Sınıf	3,33	1,05			
	4. Sınıf	3,00	0,94			
Kampüs Suç Korkusu	1. Sınıf	2,56	1,32	1,37	0,25	3 242
	2. Sınıf	2,96	1,22			
	3. Sınıf	2,50	1,51			
	4. Sınıf	2,57	1,30			
İstasyon Suç Korkusu	1. Sınıf	2,96	1,35	0,09	0,96	3 242
	2. Sınıf	3,03	1,31			
	3. Sınıf	2,97	1,19			
	4. Sınıf	2,88	1,64			
Kampüs Kısıtlanmış Davranış	1. Sınıf	1,26	1,21	7,51	0,00	3 242
	2. Sınıf	2,24	1,18			
	3. Sınıf	1,40	1,14			
	4. Sınıf	1,54	0,96			
İstasyon Kısıtlanmış Davranış	1. Sınıf	2,93	1,27	7,03	0,00	3 242
	2. Sınıf	3,15	2,08			
	3. Sınıf	3,33	1,33			
	4. Sınıf	3,00	1,48			

Tablo: 10. Sınıf, Risk Algısı, Suç Korkusu ve Kısıtlanmış Davranış

8. GELİNE İL

Öğrencilerin geldikleri ilin özelliklerine göre risk algıları, suç korkuları ve kısıtlanmış davranış düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığı yine bağımsız örnekleme t testi ile analiz edilmiştir. Buna göre; kampüs risk algısı ($t(214) = 0,747$; $p > 0,05$) İstasyon Caddesi risk algısı ($t(214) = 0,248$; $p > 0,05$); kampüs suç korkusu ile ($t(214) = 1,149$; $p > 0,05$) ile İstasyon Caddesi suç korkusu ($t(214) = 0,919$; $p > 0,05$) açısından gruplar arasında farklılık bulunmadığı anlaşılmıştır. Öğrencilerin hem kampüs hem de İstasyon Caddesi'nde suça maruz kalmamak için aldıkları önlemlerin geldikleri ilin özelliklerine göre farklılaştığı saptanmıştır (Kampüs Kısıtlanmış Davranış İçin $t(244) = 2,397$; $p < 0,05$ /İstasyon Caddesi Kısıtlanmış Davranış İçin $t(244) = 2,685$; $p < 0,05$).

	Gelinen İl	\bar{X}	Ss	Sd	p	t
Kampüs Risk Algısı	Büyükşehir Şehir	2,03 2,89	1,12 1,17	214	.456	,747
İstasyon Risk Algısı	Büyükşehir Şehir	3,11 3,08	1,07 1,06	214	.804	,248
Kampüs Suç Korkusu	Büyükşehir Şehir	2,70 2,49	1,39 1,30	214	.252	1,149
İstasyon Suç Korkusu	Büyükşehir Şehir	3,02 2,86	1,31 1,28	214	.359	,919
Kampüs Kısıtlanmış Davranış	Büyükşehir Şehir	1,67 1,31	1,16 0,98	214	.017	2,397
İstasyon Kısıtlanmış Davranış	Büyükşehir Şehir	1,65 1,25	1,16 1,01	214	.008	2,685

Tablo:11. Gelinen İl, Risk Algısı, Suç Korkusu, Kısıtlanmış Davranış

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırma Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin suç korkusu, risk algısı ve kısıtlanmış davranış düzeylerini hem İstasyon Caddesi hem de kampüs ortamında incelemekte, bu üç değişkenin cinsiyet, sınıf düzeyi ve Sivas'a gelmeden önce yaşadıkları yerin özellikleri bakımından farklılaşp farklılaşmadığını analiz etmektedir.

Elde edilen bulguya göre öğrencilerin suç korkusu ve risk algıları İstasyon Caddesi'nde kampüse kıyasla daha yüksektir. Literatürde kalabalık mekanların, gençlerin yoğun bulunduğu yerlerin ve eğlence mekanlarının yer aldığı muhitlerin suç korkusunu arttırdığı yönünde bulgular mevcuttur (Gökulu, 2011; Miethe, 1995). Kentin farklı yerlerinden farklı

sosyal ve ekonomik statüden bireylerin yoğunlukla bulunduğu merkezler 'öteki' ile olan sosyal mesafeyi azalttığından kendilerine benzemeyen diğerleriyle bir arada bulunmak güvenlik algısını düşürebilmekte, sosyal düzensizlik algısı hem risk algısını hem de korkuyu tetikleyebilmektedir (Ferraro, 1995). Nitekim Ankara'da yapılan bir çalışmada Kızılay kent merkezinde suç korkusunun ODTÜ kampüste yaşanan korkudan daha yüksek olduğu saptanmıştır (Gökulu, 2011).

Bu araştırmada elde edilen bir diğer bulgu öğrencilerin hem kampüste hem de İstasyon Caddesi'nde cinsel tacize uğrama risk algıları yüksek olduğudur. Bu sonuç muhtemelen katılımcıların çoğunluğunun kadın öğrencilerden oluşmasından kaynaklanmaktadır. Ferraro (1995), kadınların cinsel taciz ve tecavüze uğrama korku ve algılarının yüksek olduğunu öne sürmekte, kadınların suça maruz kalma korkularının esasen bundan kaynaklandığını iddia etmektedir.

İlginç bir şekilde araştırmada kampüste hem suç korkusunun hem de risk algısının düşük olmasına karşın kısıtlanmış davranış düzeyinin yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum kampüste aydınlatmanın daha az olmasından kaynaklanabilir. Karanlık, kişilerin karşısındakinin ne olduğunu anlamasını zorlaştırmakta, potansiyel suçluyu fark edip uzaklaşmalarını engellemektedir (Painter, 1996). Yetersiz aydınlatma fiziksel düzensizliğin işareti olarak algılanmaktadır (Ferraro, 1995).

Yapılan araştırma kapsamında kadın ve erkeklerin her iki mekânda da risk algılarının farklılaşmadığı ancak hem İstasyon Caddesi hem de Cumhuriyet Üniversitesi kampüs ortamında kadınların erkeklere oranla daha fazla suça maruz kalma korkusu taşıdığı, bu nedenle suça maruz kalmamak için davranışlarını daha çok kısıtladıkları tespit edilmiştir. Literatürde de çoğunlukla kadınların suç korkusu ve risk algılarının yüksek olduğu ve buna bağlı olarak davranışlarını kısıtladıklarını ortaya koyan araştırmalar yer almaktadır (DuBow, McCabe ve Kaplan, 1979; Gordon ve Riger, 1989; Gökulu, 2011; Ferraro, 1995; La Grange ve Ferraro, 1989; Lavrakas, 1982; Öztürk, 2015; Smith ve Teorstensson, 1997; Warr, 1985). Kadınların neden daha fazla korktuğu konusunda geniş tartışmaların yer aldığı görülmektedir. Stanco ve Hobdell (1993), kadınların duygusal olarak riske daha duyarlı olduğunu, Garofalo (1981) kadınların suçlulara karşı kendilerini korumada daha zayıf olduklarını, Pain (1995) ise kadınların suça maruz kalma ihtimallerinin daha yüksek olmasını onların suç korkularını yükselttiğini iddia etmektedir. Suça maruz kalma korkuları yüksek

olduğundan kadınlar daha çok davranışlarını kısıtlamak zorunda kalmaktadır (Ferraro, 1995; Hwang, 2006).

Araştırmada sınıf düzeyi açısından suç korkusu ve risk algısının farklılaşmadığı saptanmış olup bu çalışmanın başında ortaya konan hipotezin desteklenmediği anlaşılmıştır. Oysa Gökulu (2011) sınıf düzeyi arttıkça risk algısı ve suç korkusunun düştüğünü saptamıştır. Buna karşın bu çalışmada 2. Sınıfa giden öğrencilerin diğer öğrencilere kıyasla daha çok davranışlarını kısıtladıkları ortaya konmuştur. Bunun muhtemel nedeni öğrencilerin hem Sivas'ta hem de kampüste zaman geçirdikçe çevreye aşinalık kazanmaları ve risk algılarının düşmesidir.

Bu çalışmada öğrencilerin geldikleri il bakımından suç korkuları ve risk algılarının farklılaşmadığı ancak büyük şehirden gelenlerin diğerlerine kıyasla daha çok önlem aldıkları ortaya konmuştur. Modernleşme ile birlikte çarpık kentleşme, nüfus artışı, heterojen nüfus yapısı, yoksulluk, işsizlik gibi faktörlerin yaygınlaşması kentte yaşayanların suçlularla karşılaşma ihtimalini arttırmış (Kızmaz, 2013) bu ihtimal onların daha dikkatli davranmalarını sağlamış olabilir.

KAYNAKÇA

- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*. (B. Doğan ve K. Özdoğan, Çev.) İstanbul:İthaki.
- Coşkun, B. (1 Şubat 2005). *Evide Bekleyin Gelecekler*. Hürriyet. Erişim Adresi: <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/02/01/593143.asp>
- Clemente, F. ve Kleiman, M. B. (1977). Fear of Crime in the United States: A Multivariate Analysis. *Social Forces*, 56: 519-531.
- Covington, J. ve Taylor, R. B. (1991). Fear of Crime in Urban Residential Neighborhoods. *Sociological Quarterly*, 32: 23.
- Çoklar ve Solak (2017). Suç Korkusu: Tanım, Ölçüm ve Belirleyiciler. *Nesne Psikoloji Dergisi* (NPD), 5 (10): 311-328.
- Dubow, F. , McCabe, E. ve Kaplan, G. (1979). *Reactions to Crime: A Critical Review of the Literature*. Washington, D. C. : National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice; U. S. Government Printing Office.
- Ferraro, K. F. (1995). *Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk*. Albany: State University of New York.
- Fisher, B. S. ve Sloan, J. J. III. (2003). Unraveling the Fear of Sexual Victimization Among College Women: Is the 'Shadow of Sexual Assault' Hypothesis Supported? *Justice Quarterly*, 20 (3): 633-659.
- Garofalo, J. (1981). The Fear of Crime: Causes and Consequences. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 72: 839-857.

- Gordon, M. T. ve Riger, S. (1989). *The Female Fear*. New York: The Free Press.
- Gökulu, G. (2011). *Perceived Risk of Victimization and Fear of Crime: A Case Study of Metu Students*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gönültaş, M. B. (2019). Sivas ve Suç: Sivas'ın Bölgesindeki ve Türkiye'deki Suç Durumu Üzerine Bir Değerlendirme. Sivas Kongresinin 100. Yılında Her Yönüyle Sivas Uluslararası Sempozyumunda Sunulan Bildiri, 25-27 Nisan 2019 Sivas.
- Hale, C. (1996). Fear of Crime: A Review of the Literature. *International Review of Victimology*, 4: 79-150.
- Hilinski, M. , (2007). Fear of Crime Among Collage Women: A Test of the Shadow of Sexual Assault Hypothesis, Indiana University Pennsylvania Unpublished Doctoral Dissertation.
- Hwang, E. (2006). *A Multilevel Test of Fear of Crime: The Effect of Social Conditions and Perceived community Policing Activities in a Megalopolis*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Michigan State University/ School of Criminal Justice, Michigan.
- Karakaya, O. (2015). *Liseli Gençlerde Suç Mağduru Olma Korkusu: Ankara Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kızmaz, Z. (2013). Modernleşme ve Suç: Kuramsal Açından Bir Bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 23 (1): 229-240.
- Kul, M. (2009). *Toplumda Suça İlişkin Korkunun Yapılaşması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- LaGrange, R. L. ve Ferraro, K. F. (1989). Assessing Age and Gender Differences in Perceived Risk and Fear of Crime. *Criminology*, 27: 697-719.
- Lavrakas, P. J. (1982). Fear Of Crime and Behavioral Restrictions in Urban and Suburban Neighborhoods. *Population and Environment*, 5 (4): 242-264.
- Miethe, T. D. (1995). Fear and Withdrawal From Urban Life. *ANNALS, AAPSS*, 539: 14-27.
- Öztürk, (2015). *Sosyolojik Açından Suç Korkusu ve Yaşam Memnuniyeti: Mersin İli Örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sivas.
- Pain, R. H. (1995). Elderly Women and Fear of Violent Crime: The Least Likely Victims? A Reconsideration of the Extent and Nature of Risk. *British Journal of Criminology*, 35 (4): 584-598.
- Painter, K. (1996). The Influence of Street Lighting Improvements on Crime, Fear and Pedestrian. Street Use After Dark. *Landscape & Urban Planning*, 35 (2-3): 193-201.
- Pantazis, C. (2000). Fear of Crime; Vulnerability and Poverty. *British Journal Criminology*. 40: 414-436.

- Skogan, W. G. (1987). The Impact of Victimization on Fear. *Crime and Delinquency*, 33 (1): 135-154.
- Skogan, W. G. (1990). Disorder and Decline: Crime and the Spiral of Decay in American Neighborhoods. New York: Free Press.
- Smith, W. R. ve Torstensson, M. (1997). Gender Differences in Risk Perception and Neutralizing Fear of Crime. *British Journal of Criminology*, 37 (4), 608-634.
- Stanko, E. (1995). Women, Crime and Fear. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 539: 46-58.
- Stanko, E. ve Hobdell, K. (1993). Assaults on Men: Masculinity and Male Violence. *British Journal of Criminology*, 99 (9): 400-416.
- Uludağ, Ş. ve Dolu, O. (2012). *Suç Korkusu: Yaygınlığı, Sebepleri ve Sonuçları*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Warr, M. (1984). Fear of Victimization: Why are Women and the Elderly More Afraid? *Social Science Quarterly*, 65: 681-702.
- Warr, M. (1985). Fear of Rape Among Urban Women. *Social Problems*, 32 (3): 238-250.
- Wyne, T. (2008). An Investigation into the Fear of Crime: Is There a Link Between Fear of Crime and the Likelihood Victimization. *Internet Journal of Criminology*. Erişim Adresi: <http://www.internetjournalofcriminology.com/wyne-fearofcrime.pdf>

İSTANBUL'DA SİVAS'IN BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU: SİVAS PLATFORMU

*İbrahim Subaşı**

Sivas Platformu olarak amacımız; ülkemiz ve insanımız yararına fikirler üretmek, tarafları bir araya getirerek sinerji oluşturmak, yetkili yetkisiz ilgili ilgisiz herkesin yaşanan ve yaşanacak olan meselelere ilgisini çekerek çözüm yolunda ilerleme sağlanmasını temin etmektir. Bu yolda zamanlarını imkânlarını harcayarak, çok renkli çok sesli mutlu ve umutlu insanıyla, çevresiyle barışık büyük Türkiye idealine yürümek için kafa yoranlarla, bu yola gönül koyanlarla birlikte hareket etmek, Sivaslılıkla övünmek yerine ortaya büyük eserler koyarak, Sivas'ın Anadolu'nun hatta Dünya'nın kendilerinden gurur duyduğu bir ekip olabilmektir.

Bu ekip Anadolu'nun tozlu yollarına düşerek günlerce yapılan yolculuklarla memleketin insan hallerini, coğrafyasını, imkânlarını fırsatlarını hüznü ve sevinçlerini yerinde görmek üzere Sivas merkez ve bütün ilçeleri dolaştılar. Ülkemizin önde gelen sanatçıları, bürokratları, iş adamlarını Sivas'a getirerek onlara gönül diyarı Sivas'ın sıcaklığını yaşattılar. Onların birikimlerinden Sivas'a aktarılacak bilgi fikir tecrübelerden yararlanma yollarını aradılar. Bu arada, Anadolu'nun her yerinden Sivas dostlarının sayısını arttırdılar ve Sivas dostları kazandılar. Sivas'ın Anadolu'nun özeti olduğunu anlattılar.

Sivas Platformu'nun önündeki yeni hedefi; Sivas'ın gerçek potansiyelini ortaya çıkarmak ve bu potansiyeli Anadolu insanı lehine enerjiye çevirmektir. Daha gelişmiş, daha müreffeh, daha güçlü, daha zengin ve daha kültürlü bir insan modeline ulaşmaktır. Bir yandan kendi öz değerlerini tespit ederek, kayda geçirerek yaşatma çabasına düşmek, diğer yandan dünyadaki gelişmeleri ve birikimleri transfer ederek ülkenin imkân ve fırsatlarını büyütme.

Sivas Platformunun çabası, Sivas'ın maddi ve manevi mirası çerçevesinde, bugünkü potansiyelini değerlendirerek yarınını planlama çabası, birlik ve beraberlik içerisinde çalışmasına bağlıdır.

* Prof. Dr. , *İstanbul Medeniyet Üniversitesi*, Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi / Sivas Platformu Yönetim Kurulu ve İcra Kurulu Üyesi

Farklılıklarımızın vazgeçilmez zenginliğimiz olduğunu ve bizi güçlendirdiğini gördük. Bu gerçeği gönlümüze ve beynimize kazıdık. Artık Sivas Platformu “Birlikte Yaşama Kültürü” nün canlı örneği olarak “uygulanabilir bir model” haline gelmiştir.

Sivas Platformu Başkanı İsmail Erdem’e göre; “Anadolu’nun zengin bir kültür hâzinesi olan fedakâr Sivas’ın gözlerden ve gönüllerden daha fazla uzak kalmasına razı olamazdık.

“Sultan Şehir Sivas” ve Sivaslı fark edilsin diye sevgi ile yola çıktık.

Tarihe olan borcunu bin türlü kahramanlıkla ödeyen Sivas’ın ve Sivaslının bugün ki zamanda alacağı rol daha önemli olmalıydı.

Anadolu’nun bu sevda coğrafyası fakir ve öksüz kalmamalıydı. Yaşanan beyin ve sermaye göçü durmalı ve mutlaka tersine çevrilmeliydi.

Zengin yer altı ve yerüstü kaynaklarımız bölge insanı için zenginlik ve mutluluğa dönüştürülmeliydi. Her şeyi devletten bekleyen anlayış yerine Sivil Toplum kuruluşlarının hazırladığı projeleri Hükümetle ve Dünya ile paylaştığı evrensel ve yerelin dayanışmasıyla bölge halkı için zenginlik ve refahın üretildiği yeni bir döneme geçilmeliydi.

Her türlü farkın ve farklılığın vazgeçilmez bir zenginlik ve dayanışma sebebi haline geldiği bir dönemi özleyip durduk. Tam bu noktada ortaya çıkarak hep birlikte neler yapabileceğimizi konuşmaya, araştırmaya ve iştişare etmeye başladık. Beyin fırtınalarında, fikir tartışmalarında, tüm sorunlara analitik yaklaşımlarla çözüm arıyoruz. Sorunları yerinde bir daha yeniden değerlendirmek, bölgemizin dertlerini ve sevinçlerini imkânlar ölçüsünde paylaşmak, çağın getirdiği sorunlarla baş etmek üzere imkân ve fırsatları yeniden yorumlamak üzere yola çıktık.

Amacımız Sivas’ı imar, Sivaslıyı ihya edecek çözümlere kafa yormak, sorunlara ve çözümlerine fikir ortağı olmak ve destek vermektir.

Platform zemininde her türlü çözümü projelendirmeyi ve çözüm için işin gerçek sahiplerini buluşturmayı, yapılanları takip ederek koordinasyonlar yapmayı görev edindik. Kardeşliğimiz ve her türlü zenginliğimiz daim olsun.

Bir sivil toplum örgütü olarak yaptıklarımızın, yapmayı düşündüğümüz icraata referans kabul edilmesini diliyoruz. Önümüzde daha yapılacak çok işimiz var.”

SİVAS PLATFORMU’NUN AMAÇLARI

Sivas Platformu, öncelikli olarak çalışma ve amaçlarını belirlemiştir. Amaçlar manzumesini şöyle özetlemek mümkündür:

Toplumsal bilincin geliştirilmesiyle birlikte, kentli olmak ve kentlilik bilincini yükseltmek. Yaşamakta oldukları kentin hayat koşullarını göz önünde bulundurarak, özlerindeki Sivaslılığı korumakla birlikte, iyi bir İstanbullu olabilmek ve Sivaslıların yaşam koşullarını yükseltebilmek için çalışma grupları oluşturmak, doğrudan veya dolaylı olarak eğitim ağırlıklı çalışmalarda bulunmak. Sivas'ın tarihini, kültürünü, sanatını ve sanatçısını tanımak ve tanıtmak. Bu alanda teşvik edici çalışmalar yapmak ve imkânlar yaratmak. Sivas'ın sosyoekonomik kalkınmasına yönelik araştırmalar yapmak, proje ve çalışma grupları oluşturmak.

Sivas'ın doğal zenginliklerini ve tarihi mirasını ülke turizmine kazandırıcı çabalar göstermek; tanıtımına, bir o kadar da bunların korunmasına katkıda bulunmak. AB fonlarından yararlanılabilecek sosyal projeler hazırlamak, Bu projeleri Sivas'ta yetkili kurumlarla ve girişimcilerle paylaşmak.

SİVAS PLATFORMU'NUN YÖNETİM ŞEKLİ

Sivas Platformunun elli kişilik Yönetim Kurulu, Yüz kişilik, konularında uzman, araştırmacı, bilimsel çalışmaları olan öğretim üyesi, fikir ve düşünce adamı ve yöneticilerden oluşan Danışma Kurulu bulunmaktadır. Sivas Valisi, Sivas Belediye Başkanı, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü, Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi¹ Rektörü, Sivas'lı Milletvekilleri ve İstanbul'daki Sivas'lı Belediye Başkanları Platformun Onur Kurulu'nu oluşturmaktadır.

Yönetim Kurulunda başkanın dışında üç başkan yardımcısı, bir genel sekreter görev yapacaklardır. Kurul üyelerinden üç kişi sivil toplum kuruluşlarından, iki kişi bürokratlardan, iki kişi halk ve basınla ilişkilerden, iki kişi yerel yönetimlerden, iki kişi araştırma ve geliştirme projelerinden, beş kişi sosyal ve kültürel işlerden, bir kişi Sivasspor'dan, iki kişi programlardan bir kişi de mali işlerden sorumlu olmuştur. Diğer Yönetim Kurulu üyeleri, imkânları ölçüsünde komitelere destek vereceklerdir.

SİVAS PLATFORMU KURULUŞ PROTOKOLU

Kuruluşun Adı: “**Sivas Platformu**” Sivas ili merkezi, ilçeleri, beldele-ri ile köylerinden İstanbul'a gelerek burada yaşayan insanların ekonomik,

¹ “Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi”nin adının Sivas'ın önemli bir değeri olan Şehit Muhsin Yazıcıoğlu'nun adını taşıyarak “Sivas Muhsin Yazıcıoğlu Bilim ve Teknoloji Üniversitesi” olarak değiştirilmesinin uygun olacağı kanaatindeyim. İsparta, Zonguldak, Konya, Rize, Kayseri ve Adana illerimiz kendi değerleri olan şahsiyetlerin adlarını Üniversitelerinde taşımaktadırlar. Bu Sivas için de geçerli olmalıdır.

sosyal ve kültürel birlikteliğini hedefleyen; il, ilçe ve köyleri temsilen burada kurulmuş dernek ve vakıflar ile diğer sivil toplum kuruluşları, çalışmalarını ile bölgeye katkısı bulunmuş şahıs veya tüzel kişilerden oluşan bir platformdur. Bu platform; kamuoyuna kendisini Sivas Platformu olarak tanıtmaktadır.

Sivas Platformu Kuruluş Merkezi: Platformun kuruluş merkezi İstanbul'dur. Platform yönetim kurulu kararı ile yurt içinde ve yurt dışında temsilcilikler açabilir.

Sivas Platformunun Süresi: Sivas platformunun faaliyetleri platform ortak belediyeler ile tüzük, yönetmelik veya vakıf senetlerindeki hükümler çerçevesinde sivil toplum kuruluşlarının yetki alanları ile sınırlı olup çalışma süresi sınırsızdır.

Amacı: Tarihin en eski dönemlerinden beri, Sivas; bir kültür beşiği olmuş ve bir çok medeniyete katkıda bulunmuştur Bazı medeniyetlerin ve devletlerin de tarihte başkenti olmuştur Nihayet Türkiye Cumhuriyeti'nin de temelleri burada atılmıştır. Böyle önemli bir kültür havzasından gelen Sivas'lıların, dünyanın en önemli kentlerinden biri olan yoğun olarak İstanbul'da yaşaması bu kente büyük zenginlik katmaktadır.

Medeniyetlerin buluşma noktası olan, yaklaşık 15 milyonluk bir nüfusa sahip, dünyanın en büyük metropollerinden İstanbul'da nüfusun % 10'unu Sivas'lılar oluşturmaktadır. Bu potansiyeli iktisadi ve sosyal statü bakımından toplumun en üst seviyesine ulaştırmak, hemşerilerimizin refah düzeyini arttırmak, mahalli müşterek ihtiyaçlarını tespit ederek bunların karşılanmasını sağlamak, kentin ve ülkemizin kaynaklarından hak ettiği ölçüde faydalanmasını sağlamak, başlıca görevlerimizin arasında olmalıdır.

Sivas'lıların kente ve kentin sosyal, kültürel ve yaşam biçimine entegre olması yolunda çaba sarf etmek atacağımız adımlardan bir tanesidir Öz kimliğimizi, geleneklerimizi yaşatarak, İstanbullu olmak, İstanbul'da yaşamaya karar vermiş insanlarımızın ortak kent kültürü içerisinde aktif olarak yerlerini almalarını sağlamak, insanımızın "*Ötekiler*" olarak algılanmasını, kültürel dokusu ile ruh halinin tahrip edilmesini önlemek, dünyadaki yaşanan tüm gelişmeleri ve Türkiye'nin AB sürecinde, dünya ile bütünleşmesinin gerekliliğini görmek, farklı kültürlerin bir arada bulunmasını hoşgörü ile karşılayarak, tarihe mal olmuş geleneklerimizi² ve göreneklerimizi ya-

² Sivas'ın değerlerinin ve tarihi isimlerinin korunmasının çok önemli olduğu kanaatindeyim. Bunlar gözden geçirilmeli ve tekrar tarihi isimleri geri verilmelidir. Mesela, Kadı Burhaneddin Okulunun adı değiştirilerek eski bir Valinin adı verilmiştir. Kesinlikle yanlıştır. Vali Beyin adı verilecekse yeni bir okula verilebilir. "Kadı Burhaneddin" gibi Sivas için çok

şatmalıyız. Toplumsal ve sosyal gelişmeleri yakından takip etmeliyiz. Bu hayallerimizin gerçekleşmesini sağlamak ve insanımızın kimliğini korumak için İstanbul'a göç vermeye başladığımız yıllardan beri yaklaşık olarak 840 civarında dernek ve vakıf kurulmuştur. Bunlar irili ufaklı köy, ilçe ve il dernek ve vakıfları şeklinde örgütlenmektedir. Bu konuda emeği geçen tüm sivil toplum örgütü temsilcilerine ve yöneticilerine teşekkürü bir borç biliriz. Ama gelinen noktada, bu dernek ve vakıflarımızın yapmış olduğu çalışmaların fevkinde çalışmalara ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Tüm bu çalışmalarını organize edebilecek, lojistik destek sağlayacak, bu konularda stratejiler üretecek daha üst düzeyde bir yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Şu anda atmaya çalıştığımız bu adımları daha profesyonel bir yapılanma ile kurumsal bir şekle dönüştürme ihtiyacı ortadadır.

- Bu anlamda, bu şehirde bulunan yoğun nüfusun bilgilendirilmesi de ayrı bir amaçtır. Kültür varlıkları ve doğanın kendisine sunduğu eşsiz zenginlikleri ve Kızılırmak ve Yeşilirmak'ın oluşturduğu Sivas havzasının; kültürel ve doğal varlıklarının korunmasına ilişkin yasal çerçevelerde bütünlük içinde korunması.
- Bölgenin ve bölge insanının ekonomik girdi sağlayacak açılımlarla tanıtılması. Bölgenin ve bölge insanının geleceğine yönelik bir vizyon geliştirilmesi.
- Temel değerlerin ortaya konması. Bu sürece yönelik kararların alınması ve kararların toplumun tüm kesimlerine açık olması.
- Katılımı teşvik edici politikaların ve mekanizmaların geliştirilmesi. Bölgenin ve bölge insanının gelişmesine yönelik ortak bir vizyon üzerinde mutabık kalınması.
- Sivas ve Sivas'lının bölge, İstanbul, ülke ve dünya ölçeğinde daha iyi yetişmesi, düşünmesi, bilinçlenmesi için çalışma yapmak ve öz güvenini pekiştirmek, güçlü bir imaj sağlamak.

Hedef kitlemiz ve ortak paydamız İstanbul'daki Sivaslılardır. Ne olmak istediğini ve nereye gitmek istediğini bilen fertler yetiştirmek. Büyük düşünmek, insanımızın mutluluğunu hedeflemek, kültürümüzü korumak, dünya çapında insan yetiştirmek, potansiyelimizden büyük bir sinerji oluşturarak, maddi, manevi, kültürel, sosyal yönlerden gelişim sağlamak. Ön yargılarla hareket etmek yerine çözüm eksenli bir potansiyel oluşturmak.

“Üreten Sivaslı” bilincini hâkim kılmak. Diğer sivil toplum kuruluşları ile sosyal sorumluluk anlayışı içerisinde aktif bir iş birliği yapmak.

Hemşerilerimizde sivil inisiyatifin gelişmesini sağlamak ve insanımızın tüm çağdaş donatılara ve uluslararası yaşam standartlarına ulaşmasını sağlamak için projeler yapmak, yeterli bilgi, beceri, kültür seviyesini yakalamış, nitelikli insan kaynağı oluşturmak.

Kapsam: Bölgedeki ve bölgeden İstanbul’a gelmiş bulunan insanların kültürel değerlerinin korunması, çeşitlendirilmesi, çok kültürlülüğe saygı, kültürlerarası alış verişin önemi, yaşanılan kentin her türlü değerinin korunması ve geliştirilmesinin desteklenmesi, buradaki hemşerilerin dar bölgeciliğe saplanmadan kültürel, sosyal ve ekonomik alanda birlik ve dayanışma göstermesi bu çerçevede; Dernekler, vakıflar, diğer tüzel kişiler, önde gelen yetişmiş insanlarımız, Sivas Valiliği, tüm ilçelerin Kaymakamlıkları, İl Özel İdareleri, Belediyeleri, Sivas Üniversiteleri, Sanayi ve Ticaret Odası, Sivas Esnaf Odası ve buna benzer diğer kuruluşları kapsam içindedir

Dayanak: Sivas Platformu 04. 11. 2004 tarihli ve 5253 sayılı Dernekler Kanunu ve yönetmelik ile tanınan ilkeler doğrultusunda kurum ve kuruluşlar ile özel ve tüzel kişilerin alacağı kararlar.

Platformun Faaliyetleri:

- Bölge insanının problemlerini demokratik platformda tartışmak. Bölgenin (İstanbul ve Sivas) öncelikli problemlerini belirlemek ve değişik düşünceleri ve önerileri alarak stratejik projeler üretmek.
- Yerel yönetimlerde karar alma sürecine bölge halkının her kesiminin temsilcilerinin en geniş katılımını sağlamak. Bölge kavramını, ülkenin bütünlüğüne katkı sağlayacak tarzda yerleştirmek ve platform bünyesindeki bölge siyasetini değişik toplum temsilcilerinin getireceği farklı yaklaşımlarla oluşturmak.
- Hemşericilik bilincini bölge boyutunda ele almak ve arttırmak, dar hemşericilik yerine kültür hemşericiliğini öne çıkarmak, bölücü ayırıcı değil, birleştirici ve dayanışmacı olmak.
- Bölgenin (İstanbul ve Sivas) ekonomik, sanatsal, kültürel, eğitim, sağlık ve tarımsal gelişme hedefini belirlemek, Sivas ve Sivaslının şehir ve ülke genelinde imajını güçlendirmek.
- Halkı bölgedeki (İstanbul ve Sivas) yerel yönetimler karşısında sadece sorunlarından yakınan konumdan çıkarıp sorunların tespiti ve çözüm üretimi sürecinde etkin vatandaşlara dönüştürmek.

- Demokrasinin tabanda geliyeceği düşüncesi ile toplumsal baskı grupları ve sivil toplum kuruluşlarının kuruluş ve gelişmelerine katkıda bulunmak.
- Bölge halkının siyasi görüşlerini istismar ettirmeden, siyasi gelişmeleri yakından takip etmek ve bu konularda bölge halkını bilinçlendirmek. Bölge insanının ülke ve bölge için faydalı olacak şekilde siyasi çalışmalar yapmasına önyak olmak, bilgi bankası kurmak, araştırmalar yapmak ve sonuçları bölge insanı ile paylaşmak.
- Sivas ve çevresindeki tarım, sanayi, kültür faaliyetlerinde AB fonlarının kullanılmasına yardımcı olmak.

Proje Ortakları: İstanbul'da yerleşmiş; Sivas ve çevresinden gelen insanların kurduğu dernek ve vakıflar ile diğer tüzel kişiler, hizmeti geçmiş gerçek kişiler, Sivas İl Özel İdaresi, Sivas Belediyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Rektörü, Sivas Esnaf Odası, Sivas Ticaret Odası, Sivas Merkez ve İlçelerin vakıfları, dernekleri, federasyonları; platformun amaçlarına uygun olmak kaydıyla faaliyetleri ile süreli veya sürekli görev alabilirler. Dernek veya vakıfların şubeleri merkezleri yoluyla katılabilirler.

Platformun Kuruluşunda Yer Alan Kurum ve Kuruluşlar: Platformda kurucu olarak; Sivas İl ve İlçeleri adına İstanbul'da kurulmuş olan vakıf dernek ve federasyonların tamamına yakını, İstanbul'da bulunan Sivas'lı toplum önderleri, Türkiye'de bulunan siyasi partilerden İstanbul'da yaşayan Sivas'lı seçilmişler ve İstanbul'da yaşayan Sivas'lı bürokratlar bulunmaktadır.

Sivas Platformu Kuruluş Gerekeesi: Sivas Platformu dünya gündemindeki sivilleşme, yaşanabilir bir ülke sevdası ışığında insan haklarının korunması toplumun müdahale ve sahiplenme fikrinin güçlenmesi kentsel hakların geliştirilmesi bağlamında İstanbul ve Sivas'taki sivil grupların hoşgörü, saygı, ve anlayış içinde Sivas Platformu'nun amacında ve kapsamında odaklaşmayı; bu yönde yapılan resmi ya da sivil çalışmaların denetimini güçlendirecek mekanizmaları geliştirmeyi amaçlayan, İstanbul'da yerleşik nüfusun hakkaniyetli ve adaletli bir biçimde idarede temsilini de amaçlayan; Kısacası bölge insanının kendisine, ülkesine ve kültürüne sahip çıkmasını özendiren demokratik, bağımsız ve gönüllü bir kuruluştur.

Sivas Platformu Planlama Süreci: Mevcut plan ve programın sürdürülebilir gelişme hedefleri ve Sivas Platformu ilkelerinin ışığında gözden geçirilmesi.

Uzun dönemli hedeflere dayalı olarak, kısa dönemli hareket planları hazırlanması ve sorumlulukların yerel ortaklar arasında bölüşümü.

Tüm Sivas Platformu faaliyetleri ile yatay olarak kesişecek şekilde katılımcı bir sürecin başlatılması, sürdürülmesi, bu amaçla çeşitli çalışma grupları, formlar, ortak çalışma toplantıları ve diğer katılımcı mekanizmalar içeren; yerel ortaklıklara dayalı bir “yönetim” anlayışının geliştirilmesi bu bağlamda bir planlama dâhilinde çalışmaların sürdürülmesi Sivas Platformunun planlama sürecini oluşturacaktır.

Üyelik Başvuruları:

Sivas Platformu bünyesinde yer almak için;
Valilikler için, İl Daimi Encümeni kararı,
Milletvekilleri için, yazılı başvuru,
Belediyeler için, Belediye İl Daimi Encümeni kararı,
Dernekler ve vakıflar ile tüzel kuruluşlar için Yönetim Kurulu kararı.
Gerçek kişiler için yazılı dilekçe ile başvurular yapılabilir.

Organlar: Sivas Platformu kuruluş protokolü içinde tanımlanmış:

- Genel Kurul
- Yönetim Kurulu
- Danışma Kurulu
- Onur Kurulu

Sivas Platformu Genel Kurulu: Sivas Platformu’nun en yetkili organıdır.

Görevi: Sivas Platformu’nun Yönetim Kurulu tarafından hazırlanan gündemi görüşmek değerlendirmek, tüzük değişikliği yapabilmek ve her türlü gerekli kararı almaktır. Genel Kurul Nisan ayında yılda bir faaliyetleri görüşmek üzere iki yılda bir seçimli genel kurul olağan olarak toplanır. Platform Başkanı ve Yönetim, Genel Kurul tarafından seçilir. Platform Başkanı 2 (iki) defa seçilebilir. Gerekliğinde olağan üstü toplantı için Sivas Platformu Yönetim Kurulunun çağrısı ile toplanır Genel Kurul kararlarını toplantıya katılan ve oy kullanan üyelerin salt çoğunluğuyla alır.

Genel Kurul aşağıdaki kişi ya da Kurum ve Kuruluşlardan Platform kurucuları olan dernek ve vakıflar; diğer tüzel kişiler ve gerçek kişiler,

sonradan platforma üye olan demek ve vakıflar, diğer tüzel kişiler ve gerçek kişilerden oluşur.

Sivas Platformu Yönetim Kurulu: Platformun yönetim ve temsil organıdır. Kurul bu yetkilerini kısmen kendi içinde oluşturduğu bir organa devredebilir Yönetim Kurulu; Kanunlar, Tüzük ve yönetmelikler ile Platform hükümleri gereğince kendisine verilmiş yetki ve görevle birlikte aşağıdaki görevleri yürütür

- Platformun amacına uygun her türlü organizasyonu gerçekleştirmek.
- Platform içinde yer alan Sivas sınırları içerisinde bu bölgelere ait kültürel, doğal, siyasi ve ekonomik projelerin hayata geçirilmesi ve bu yolda yapılacak tüm çalışmalarını takip etmek ve sonuçlandırmak.
- Genel Kurulda benimsenen fikirleri karşıt görüşleri ile birlikte kurulda tartışmak ve hayata geçirmek.
- Platformda adı geçen tüm bölgelerin üzerinde yaşayan insanların dünya standartlarında yaşam sürmesine yönelik bütün çalışmalarını ulusal ve uluslararası platformlarda dile getirmek ve takip etmek.
- Genel Kurulda yapılan öneriler doğrultusunda gündemi belirlemek.
- Gündem ile ilgili bildiri sunacak kuruluşları belirlemek.
- Her yıl Nisan ayı içinde Genel Kurulu yapmak; iki yılda bir seçimli Genel Kurul yapmak, platformu oluşturan üyeleri ismen belirleyerek güncelleştirmek.
- Gerektiğinde Genel Kurulca tartışılmak üzere ilçeler adına çalışmalarını başlatmak.
- Sivas Platformuna yeni üye katılımlarını güncellemek genel kurul onayına sunmak.

Sivas Platformu Yönetimi kendi içinde çalışma birimleri oluşturacak. Yönetimin içinde birim başkanları ve yardımcılarını seçilecektir.

Sivas Platformu Yönetim Kurulu İşleyişi

Sivas Platformu Başkanı:

- Sivas Platformu Genel Kurulu ve Sivas Platformu Yönetim Kuruluna Başkanlık eder.
- Genel Kurulu yönetir.
- Sivas Platformu Yönetim Kurulunca belirlenen gündem ve / veya olağanüstü toplantı kararını Platform üyelerine duyurulmasını sağlar.
- Sivas Platformunu yerel ulusal ve uluslararası düzeyde temsil eder.

Sivas Platformu Başkan Yardımcısı:

- Başkanın bulunmadığı hallerde toplantıya başkanlık eder.

Sivas Platformu Genel Sekreteri:

- Sivas platformu organları tarafından alınan kararların kamuya mal edilmesini yetkili organlara ulaştırılmasını ve uygulanmaya konulmasını takip eder ve Sivas Yönetim Kurulunu bilgilendirir.
- Sivas Platformu organlarına ait toplantı tutanaklarının hazırlanmasından ve arşivlenmesinden sorumludur.
- Sivas Platformu Yönetim Kurulu tarafından oluşturulan gündemi on beş gün (15) önceden Platform üyelerine gönderir
- Genel Sekreterin yukarıda belirtilen görevleri kurulacak bir sekreterya merkezindeki personeller tarafından yürütülür.
- Genel Sekreterin her hangi bir nedenle görevini yapamaması halinde yardımcısı bu görevleri yerine getirir

Danışma Kurulu: Danışma kurulu, konusunda uzman araştırmacı, bilimsel çalışmalarda yer almış, öğretim üyeleri, fikir ve düşüncelerinden istifade edilecek, proje üretecek kişilerden teşekkül ettirilecek.

Danışma Kurulu Görev ve Yetkileri:

- Platform amaçlarının gerçekleşmesi için öneriler geliştirmek ve bu önerileri Yönetim Kuruluna sunmak.
- Platform çalışmalarını değerlendirmek ve sonuçlarını Yönetim Kuruluna sunmak.
- Yönetim Kurulunca belirlenen hedefler ışığında projeler üretmek var olan projeler içinde çalışmak ve kendi içinde süreli ve süresiz komiteler oluşturmak.

Onur Kurulu: Sivas Platformu; Platform yönetim kurulunca çağrı yapılarak yapılacak olan seçimlerde Sivas Platformu Yönetim Kurulunca belirlenmiş en az on (10) kişiden oluşan Onur Kurulu üyeliği listesini açık oylama ile genel kurulun bilgisine sunar onur kurulu üyeleri konumları gereği Sivas Platformu seçimlerine aday olamazlar.

Onur Kurulu Üyeleri: Sivas Valisi, Sivas Rektörleri, Sivas Belediye Başkanı, Sivas Milletvekilleri ve eski Milletvekilleri, İstanbul'da seçilen Sivas'lı Milletvekilleri ve Belediye Başkanları, Sanatçılar, önceden platform başkanlığı yapmış kişiler, Düşünür ve Fikir adamları. (18. 06. 2006 İstanbul).

Alınan Yol

Sivas; tarihi, coğrafyası, doğası, kültürü ve insanı mozaiği açısından zenginliklerle donatılmıştı. Sözü edileti mozaığın her unsuru, hemşerile-

rimizin morali, huzuru, güveni, sosyal ve ekonomik durumu, hayat düzeyi açılarından önemli olması nedeniyle platformun varlığına vücut vermektedir. Farklılıkları zenginlik olarak kabul edip, bu zenginliğin platform içinde yer almasını sağlamaya gayreti içindeydiler. Bu gayretin gelecek zamanlarda da ısrarla sürdürüleceğinden Yönetim Kurulu arkadaşlarının kuşkusu yoktu.

Her düşüncede, etnik kökende ve inançta olan insanın, bir arada barış ve huzur içinde, kardeşçe yaşaması, geçmişteki acıların, yaraların sarılması, topluma ve geleceğe artı değerler üretmesi özleminin gerçek olacağından şüphe yoktu. Resmî kuruluşdan bu yana geçen yıllar içinde Sivas Platformu olarak küçümsenmeyecek yol yol alındığını içtenlikle söylenebilenir.

Etkinliklerden bazıları şöyledir:

1. ULUSAL SİVAS SEMPOZYUMU

Sivas Platformunun düzenlediği Sivas'ın Dünü, Bugünü ve Yarınının tartışıldığı 1. Ulusal Sivas Sempozyumu, 22 Nisan 2007 Pazar günü İstanbul'da yapıldı. Sivas'ın dünü, bugünü ve yarınının tartışıldığı oturumlarda on beş akademisyen, yazar ve gazeteci bildiri sundu.

Üç ayrı oturumda gerçekleşen bilimsel toplantıda Sivas'ın sosyo-ekonomik durumu, sanatı, tarihi ve edebiyatına ilişkin bilgiler, görüşler ele alındı. Sunulan bildiriler "Tebliğler Kitabı" olarak Sivas Platformu tarafından yayımlandı.

Selçuklu'dan günümüze Anadolu'da önemli bir yere sahip olan Sivas, Cumhuriyet'in kuruluşunda da temellerin atıldığı bir il olarak tarihteki yerini almıştı. Bu Sempozyumla, farklı mezhep ve etnik gruplarla Türkiye mozaığı olan Sivas'ın iş adamlarına ve günümüz gençliğine anlatılması amaçlanmıştı.

Sivas Platformu Başkanı İsmail Erdem, Sivas'ı, Sivas Platformu'nun kuruluşu aşamalarına ilişkin genel değerlendirmesini yaptıktan sonra şöyle dedi: "Bugüne kadar Sivas adına kurulu vakıflarımız, derneklerimiz, federasyonlarımız Sivas'ı tanıtmak, Sivas'ın gelenek göreneklerini yaşatmak adına İstanbul'da bir dizi faaliyetler yaptılar. Biz bunları Platform olarak takdirle karşılıyoruz. Ancak eksik kalan bir tarafı vardı. Onu da Platform olarak bizler tamamlamak üzere bu yola başvurduk. Üç yıllık bir çalışmanın akabinde Sivas Platformunun 18 Haziran 2006'da kuruluşunu tamamlamış olduk. Başlangıçtan bu güne kadar Sivas Platformunun kuruluş amacı ve gayesi olarak farklı bir çıkışı yakalamak arzusu içerisin-

deydik. Türkiye’de bu güne kadar var olan istisnalar hariç kurulmuş olan birçok sendikalar, odalar da dâhil genelde aynı düşünceye sahip olan insanların bir araya gelerek dayanışma içerisinde kurmuş oldukları teşekküller vardı. Ancak Sivas Platformu olarak Sivas’ın tümünü kucaklayacak, Sivas’ın tümüne hitap edecek, farklı düşünen, farklı konuşan, farklı yaşayan hatta siyasi görüşleri farklı farklı olan değerli hemşerilerimizle böyle bir oluşumu gerçekleştirmiş olduk. Bu oluşumun hem Sivas adına hem ülkemiz adına hem de geleceğimiz adına atılmış önemli bir adım olduğunun inancı içerisindeyiz.

Ülkemizde yaşayan yetmiş beş milyona yakın insanımızın ortak arzusu, huzur ve barış içerisinde yaşamaktır. Bizler de farklı farklı düşünebilecek ortak amaçlar doğrultusunda niçin bir araya gelemediğimizi uzun bir zaman tartıştık. Sonunda bütün bir insanlığın menfaati uğruna böyle bir teşekkülün var olması inancıyla bu tür bir çalışmanın mutlaka yapılması, bir yerlerden başlanması, birilerinin bu fedakârlığı üslenmesi lazım geldiğine inandığımızdan Sivas Platformunu oluşturduk ve kurduk. Bugüne kadar var olan kuruluşlar genelde aynı paralelde düşünen insanların oluşturduğu teşekküller diye ifade etmiştim. Bize de zaman zaman sorular soruldu. “Sizin ideolojiniz ne?” “Felsefeniz ne?” verdiğimiz ortak bir cevap var. Sivas platformunun ideolojisi “insan sevgisi”dir. Hedefi “insana hizmet”tir. Bunu esas aldık bu çerçevede yola çıktık. Bugüne kadar Sivas’ın önde gelen başta sivil toplum kuruluşları olmak üzere toplumun önünde yürüyen toplumun kanaat önderi olan, Sivas adına bir şeyler yapmak arzusu içinde olan saygıdeğer hemşerilerimizden de çok büyük destek gördük. Takdirle karşılandık. Biz inanıyoruz ki bugünkü gerçekleştirecek programımızla beraber Sivas Platformu Sivas adına büyük bir çığır açmış olacaktır. Böyle bir oluşumun Türkiye adına seksen bir vilayetimize örnek olsun arzusu içerisindeyiz.

Bizler Sivas’lıyız diyoruz. Ama hiçbir zaman unutmuyoruz hepimiz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyız. Yaklaşık bir buçuk milyon civarında Sivas’lı hemşerimizin İstanbul’da yaşadığını istatistik veriler ortaya koymaktadır. Her ne kadar yeni doğan gençlerimiz İstanbul doğumlu olsalar da tahmini rakamlar İstanbul’un yaklaşık bir buçuk milyonuna yakını Sivas’lıdır. Böyle büyük bir potansiyel var. Anadolu’dan, topraklarımızdan kopup geldik. Gurbet olarak adlandırıyoruz İstanbul’u. Ancak burada da İstanbul’da yaşayan Sivas’lılar olarak öncelikli hedeflerimizden bir tanesi de kentlilik bilincinin İstanbul’da öncelikle Sivas’lılar arasında yerleştirilmesidir. İstanbul’da yaşayan Anadolu insanları içerisinde Sivas’lılar insan-

lar arasında parmakla gösterilebilecek insanlar olmalıdır. Toplumun bütün kesimleri tarafından takdir edilen sevilen saygı duyulan birer nefer olabil-meliyiz. Yaşadığımız şehrin tarihi değerlerine geçmiş medeniyetlerine sa-hip çıkmak da bizim en büyük vazifelerimiz arasında geliyor. Buradaki şe-hircilik anlamında “şehirlilik kültürünü” yakalayarak insanlarla iletişimi sağlıklı medeni ölçüler çerçevesinde oluşturarak saygın birer Sivas’lı olmak mecburiyetimiz vardır. Siyaset yapıyorsak en iyi şekilde yapacağız, ticaret yapıyorsak en dürüst şekilde yapacağız, sivil toplum kuruluşlarında görev alıyorsak en faydalı şekilde yapmaya çalışacağız, işçiye işverene karşı en iyi eleman olacağız, bürokratsak devletine karşı en iyi şekilde sorumlulu-ğunu taşıyan memur olacağız. Bunların tümünü gerçekleştirdiğimiz zaman toplum içerisinde Sivas’lılar layık olduğu yerini almış olacaktır.

Tarihte kalan büyük devletlerimiz vardır. Biraz önce resimlerle de ifade edildi. Selçuklu devletine başkentlik yapmış bir ilimiz var, Sivas. Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli Sivas’ta atılmıştır ve bu gelecek için de bir şeyler ifade ediyor. Sivas halkı saftır, iyi niyetlidir, merttir, açık sözlü-dür, ekmeğini komşusuyla paylaşır. Vatanını, milletini sever ve düşünür. Sivas’lılar asırlardır bir arada hoşgörüyü en iyi şekilde sergileyerek yaşa-mışlardır. Tarlasında, bağında, kasabasında, vilayetinde birbirleriyle olan ilişkilerini en medeni şekilde tanzim etmişlerdir. Asırlar boyunca akraba-lıklar kurarak, hoşgörü çerçevesinde birbirleriyle kavgasız, gürültüsüz yaşamışlardır. Geçmişte birkaç acı hadise olsa bile, onları Sivas’a mâl etse-ler bile, Sivas’lıların bu yaşananlarla hiçbir alakası olmadığını bizler gör-mekteyiz. Bizler, yıllardır huzur ve barış içerisinde bir arada yaşamışız.”

Sempozyum ile ilgili gerekçe ve bilgi:

“Sivas, Türk tarihi için önemli bir kentimizdir Sivas; Selçukluların ekonomik, kültürel ve medeniyet merkezlerinden birisi olmuştur Selçuk-lulardan, Osmanlılardan günümüze kadar önemli tarihi olaylara tanıklık etmiştir Cumhuriyetin temeli 4 Eylül 1919’da burada atılmış, mandacılı-ğın reddedildiği Sivas’tan dünyaya ilan edilmiştir.

Sivas, tarihi kadar kültürel değerleri ile de büyük bir zenginliği ba-rındırmaktadır. Bu topraklarda değerli kişiler yetişmiştir ki, bir kısmı Sempozyumda sunulan tebliğlerde anlatılmıştır.

Sivas, dilimizden düşürmediğimiz ve gönlümüzden çıkarmadığımız bir Sultan Şehir’dir. Sivas’ta yaşasa da yaşamasa da, hatta Sivas’ta doğan-ların yanında ailesi Sivas kökenli olup Sivas’ta doğmayıp Sivas’ta yaşa-mayanlar da dâhil olmak üzere bu her Sivas’lı için geçerli bir kuraldır.

Sivas'ı bir taraftan bugününü yaşanır kılarak yarınını planlarken, diğer taraftan geçmişinde olanları bulmaya çalışmaktayız. Sivas'ın tanıtılması, tarihten günümüze oluşan değerlerinin yaşatılması ve günümüze uyarlanması önemli bir görev kabul etmekteyiz.

Sivas'ı geçmişten geleceğe uzanan tarih kesitinde tanıma ve tanıtmaya, Sivas'ın tarihi, kültürel ve doğa zenginliklerinin ortaya konulması ve kamuoyunun aydınlatılması bir çabayı gerektirmektedir.

Sivaslıların; dayanışma, birlik ve beraberlik içerisinde olma, birbirlerine ve bütün Türk halkına karşı sevgi, saygı ve hoşgörü sınırları içerisinde, birbirlerinin görüşlerine saygılı olarak, farklı görüşlerin bir zenginlik olduğu idraki içinde bulunarak, bölgecilik yapmadan bu ülkenin gelişmesine ve kalkınmasına, birlik ve beraberliğine katkı sağlamak herkesin bir görevi olması gerekir.

Sivas'ın tarihi eserleri, eğitim, kültür ve edebiyatı, sanat tarihi, turizmi, istihdamı, tarım ve hayvancılığı, madencilik ve sanayisinin araştırılıp ne yapılabileceğinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, Sivas'ın sosyal, kültürel ve ekonomik yönden tanıtılması, kültürel değerlerinin araştırılıp korunması, gelecek nesillere aktarılması, kendilik bilincinin artırılması gerekmektedir.

Sivas'ın önemli olan ve değerlendirilmesi gereken bir potansiyeli de Sivas'ta yaşayan veya Sivas'ta yaşamayan Sivaslıların Sivas âşığı olması, Sivas'a olan sevgisi ve bağlılığıdır. Bunun olumlu yönde planlanması, Sivas'ın gelişmesine ve kalkınmasına katkı sağlayacaktır.

Sivas'ta veya Sivas dışında okuyan Sivaslı öğrencilerin desteklenmesi gerekmektedir. En güzel yatırım, insana yapılan yatırımdır. Eğer Sivas bunu başarabilirse hem Sivas ve hem de Türkiye kazanacaktır.

Sivaslı, tarihteki çeşitli uygarlıkların kültür birikimini sindirmiş ve kendine özgü bir yaşam biçimi oluşturmuştur.

Sivas'ın tarihi mirası; bize dünün öğrenilmesi kadar bugününün de yarınlarda hatırlanması için Sivaslı herkese büyük sorumluluk yüklemektedir. Geçmiş ile barışık ve geleceği aydınlık bir Sivas ile gurur duymak istemekteyiz.

22 Nisan 2007 Pazar günü Sivas Platformu tarafından "Sivas'ın Dünü, Bugünü ve Geleceği" ile ilgili "1. Ulusal Sivas Sempozyumu" yapılmıştır.

Cumhuriyet Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü Okutmanı - Fotoğraf Sanatçısı Selahattin Yasak tarafından "Tarihi, Kültürel ve Doğa Güzellikleri Açısından Dünden Bugüne Sivas" (Slayt Gösterisi) gösterilmiştir.

Sivas Sempozyumu üç oturumda yapılmıştır. Sivas'ın Sosyo-Ekonomik Durumu, Sivas'ın Tarihi ile Sivas'ın Kültür ve Edebiyatı oturumları yapılmıştır.

Sivas'ın Sosyo-Ekonomik Durumu oturumu, Cumhuriyet Üniversitesi (C.Ü.) Rektörü Prof. Dr. Mehmet Bakır'ın Oturum Başkanlığı'nda yapılmıştır. C.Ü. Rektör Yardımcısı - C.Ü. Mühendislik Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ahmet Demirci ile C.Ü. Mühendislik Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Salih Yüksek'in ortaklaşa sunduğu tebliğ "Sivas'ta Madencilik ve Sivas'ın Kalkınmasında Madencilik'in Önemi" hakkındadır. C.Ü. Mühendislik Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Burhan Selçuk'un tebliği "Sivas'ta Sanayinin Gelişimi ve Değerlendirilmesi" hakkındadır. C.Ü. İİBF. Öğretim Üyesi Prof. Dr. Adnan Mahiroğulları'nın tebliği "Cumhuriyetten Günümüze Sivas Ekonomisi" hakkındadır. Beykent Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Kenan Göçer'in tebliği ise "Sosyal ve Ekonomik Açından Sivas'ın Türkiye İçindeki Yeri" hakkındadır.

Sivas'ın Tarihi oturumu, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Birsen Ersel'in Oturum Başkanlığı'nda yapılmıştır. C.Ü. Güzel Sanatlar Bölümü E. Öğretim Görevlisi N. Burhan Bilget'in tebliği "Sivas'taki Selçuklu ve Osmanlı Eserleri" hakkındadır. C.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Ebubekir Sıddık Yücel'in tebliği "Yüzyıl Önceki Sivas ve Bugünkü Sivas" hakkındadır. C.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü Okutmanı A. Necip Günaydın'ın tebliği "Sivaslıların Erzurum ve Sivas Kongrelerine Katkıları" hakkındadır. C.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü Okutmanı Ergün Tarıkahya'nın tebliği ise "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" hakkındadır.

Sivas'ın Kültür ve Edebiyatı oturumu, Yıldız Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ercüment Köksal'ın Oturum Başkanlığında yapılmıştır. Bu bölüm Gazeteci Yazar Şair Yavuz Bülent Bakiler'in yazısı ile başlamaktadır.

C.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Alim Yıldız'ın tebliği "Sivaslı Divan Şairleri" hakkındadır. Gazeteci-Yazar Ahmet Özdemir'in tebliği "Türk Âşık Edebiyatı'na Sivas'ın Katkısı" hakkındadır. C.Ü. İlahiyat Fakültesi / Fakülte Sekreteri - Sivas Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Mütevelli Heyeti Üyesi Ahmet Özyaydın'ın tebliği "Kültürümüzde Sosyal Yardımlaşma - Sivas Örneği" hakkındadır. Araştırmacı - Yazar İbrahim Yasak'ın tebliği "Sivas'ta Dergi ve Kitap Yayıncılığı" hak-

kındadır. C.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi Dr. Berat Demirci'nin tebliği ise "Sivas Ekseninde Şehirlilik ve Kimlik Meselesine Dair Bir Değerlendirme" hakkındadır."

SİVAS GEZİSİ

Yönetim Kurulu olarak göç veren Sivas'ın artık İstanbul'dan (öncelikle emekli olmuş hemşeriler olmak üzere) göç alma zamanının geldiğine inanılıyordu. Hemşerilerin birçok imkânlardan haberdar olmadığı veya yeterli bilgilere sahip olmadıkları görülmekteydi.

Sivas'ın gerçekten tanındığı söylenemezdi. Tarihinden kültürüne; doğal güzelliklerinden ticari potansiyeline, ilçelerinden en ücra mezrasına kadar, tanımak ve tanıtmak zorundaydık. Bu nedenle Sivas Platformu olarak bir kampanya açılmasının zamanı gelmişti.

İlk adımı olarak, Yönetim ve Danışma Kurulumuzdan oluşan Sivas Platformu Heyeti olarak, Sivas'taki mülki idare ve yerel yönetim mensuplarıyla tanışmak, bir araya gelmek, bilgi alış verişinde bulunmak; çeşitli istişareler, gözlemler ve durum tespitleri yapmak amacıyla; Sivas gezisi düzenlendi. Üç gün içinde Sivas merkezinin dışında dokuz ilçesine çok başarılı bir gezi yapıldı. Sivas Platformu'nun ilk Sivas gezisi bir kaç kişilik bir temsilci ile 2007 yılının Nisan ayında yapılmıştı. Bu dar bir çerçeve içinde gerçekleşen bir gezi ve bir kaç görüşmeyi kapsamıştı. Ancak geniş katımlı "Birinci Sivas Gezisi" 23-25 Kasım 2007 tarihleri arasında yapıldı. Sivas yerel basınının deyimiyle Sivas Platformu Sivas'a çıkarma yapmıştı.

Platforma Başkanı İsmail Erdem'in belirttiği gibi, öncelikle Platform üyelerinin Sivas'taki mülki, yerel, siyasi ve ticarî örgüt yöneticileriyle, Cumhuriyet Üniversitesi mensuplarıyla tanışmalarıydı. İkinci amaç, Sivas Platformu'nun düşüncesini, çalışma alanlarını, Sivas'taki hemşerilerimize anlatmaktı.

Üçüncü amaç, Sivas'ı tanımaktı. Üç günlük programda Sivas'ı, yerel yöneticileri, Sivil toplum kuruluşlarıyla Üniversite ziyaret edildi. Tam anlamıyla bir Sivas fotoğrafını görebilmek imkânı ortaya çıktı. Sivas Platformu Yönetim ve Danışma Kurulu üyeleri Sivas merkez ve 9 ilçeyi (Yıldızeli, Ulaş, Zara, Divriği, Şarkışla, Altınyayla (Tonus), Hafik, Gemerek, ve Kangal) ziyaret etti.

Basının İlgisi

Sivas Platformunun gezisine Sivas'ın görsel ve yazılı basını büyük ilgi gösterdi. Basın Toplantısı'nı onlarca gazeteci takip etti. Akşam, TV kanalları Platform üyeleriyle canlı yayın programları yaptı.

Sivas Merkezinde yapılan birinci günün temasları 23 Kasım 2007 günü öğle saatlerinde Cihan Haber Ajansı tarafından yerel ve ulusal meydana haber merkezlerine şöyle geçiliyordu: “İstanbul’da yaşayan Sivaslıların sosyal ve ekonomik problemlerine çözüm getirmek amacıyla kurulan Sivas Platformu, aynı zamanda ilin tanıtım elçisi olacak.

Sivas’ın en büyük probleminin göç, istihdam ve tanıtım olduğunu ifade eden Platform Başkanı İsmail Erdem, Sivas’ı, tarihinden kültürüne, doğal güzelliklerinden en ücra mezraalarına kadar tanımak ve tanıtmak istediklerini söyledi.

Üyeleri, İstanbul’da faaliyet gösteren iş adamları ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşan Sivas Platformu, kuruluşunun üçüncü yılında Sivas’a bir gezi düzenledi. 3 gün sürecek gezi programının ilk gününde bir basın toplantısı gerçekleştirildi. Platform üyelerinin de hazır bulunduğu toplantıda, platformun kuruluş amacı ve şu ana kadar yaptığı faaliyetler hakkında bilgi verildi

Platform Başkanı İsmail Erdem, İstanbul’da yaşayan Sivaslıların problemlerine çözüm üretmek amacıyla bir araya geldiklerini ifade etti. Bu kapsamda, 250 kişilik toplum önderi ve İstanbul’da bulunan 600’ün üzerinde sivil toplum kuruluşu ile iletişime geçtiklerini vurgulayan Erdem, bu faaliyetlerde Sivas’ın tanıtım elçiliğini yaptıklarını belirtti. Erdem, “Sivas’ın tarihini, doğal zenginliklerini, sanatını ve sanatçısını tanıtmak birinci görevimiz. Bu yönde büyük gayret sarf ediyoruz” dedi.

Gazetecilerin sorularını da cevaplayan Erdem, ilin istihdamını artırmaya yönelik yatırımların takipçisi olacaklarını ifade etti. Bu amaçla atılan bütün adımları desteklediklerini belirten Erdem, iş adamlarını Sivas’a yatırım yapmaya davet etti. Sivas’ın göç alma zamanının geldiğini vurgulayan Erdem, şunları söyledi: “Hemşerilerimizin birçok imkânlardan haberdar olmadıklarını görüyoruz. Avrupa Birliği fonlarından bilgi noksanlığı nedeniyle yararlanılmadığı da bir gerçek. Platform çatısı altında yararlanılacak projelerin nasıl hazırlanacağı ve kullanılacağı hakkında vakıf dernek ve sivil toplum kuruluşlarını bilgilendirme amacıyla Sivas’a bir şube açmamızın yararlı olacağını düşünüyoruz. Bugüne kadar göç veren Sivas’ın artık göç alma zamanı gelmiştir.”

Basın toplantısı sonrası 31 kişilik platform üyesi, Valiyi makamında ziyaret etti. Grup, daha sonra Sanayi ve Ticaret Odası, Cumhuriyet Üniversitesi ve siyasi parti temsilciliklerini dolaşacak. Gezi programında; ilçeler ziyaret edilecek. (23. 11. 2007, Cihan Haber Ajansı)”

Gezi Anadolu Ajansı tarafından da izlenmiş, ilçelerden geçilen haberler, özellikle Sivas yerel basınında yer almıştı.

Birinci Sivas Gezisi'ni Danışma Kurulu üyelerinden Mustafa Akgün fotoğraflamış, Genç gazeteci hemşerimiz İslam Arslan gezi boyunca notlar almış ve "haber5. com" sitesinde ve bu site ile paralel yayın yapan iletişim organlarında yayınlamıştı. Danışma Kurulu üyesi Ahmet Özdemir ise "Birinci Sivas Gezisi" izlenimlerini Bizim Gazete'de, İstanbul Gazetesinde ve "sanatalemi. net" sitesinde 28 Kasım 2007-5 Aralık 2007 tarihlerinde yazı dizisi olarak yayınlamıştı. Bu yazılar yurt içinde yurt dışında pek çok yerde iktibas edilmişti.

Sivas Platformu daha sonra siyasi partiler; AK Parti, CHP, MHP, BBP ve Saadet Partisi il başkanlıklarını ziyaret etti.

Platform üyelerinin diğer durağı Divriği ilçesiydi. Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'ni ziyaret eden Sivas Platformu üyeleri caminin mimari özellikleri karşısında şaşkınlıklarını gizleyemedi. Başkan İsmail Erdem, Divriği'deki tarihi ve kültürel zenginliklerimizin tüm Türkiye'ye tanıtmanın yollarının aranması gerektiğini belirtti.

Hiç şüphe yok ki, Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi sanatın zirvesiydi. Evliya Çelebi burası için "Onu methetmeye diller kısır, kalemler kırıktır" derken abartmamıştı. En yetkili ağızlar, Mısır Piramitlerinden Çin şeddi-ne kadar dünyanın dört bir yanının gezildiğini, Divriği Ulu Camii'nden başka böyle mükemmel üç boyutlu, detaylı bir taş işlemecilik sanatının görülmediğini söylüyorlardı. UNESCO tarafından 1985 yılında "Korunması Gerekli Dünya Mirası" listesine alınmıştı. Ulu Camii ve Darüşşifa'nın görevli rehberi mükemmel bir sunuşla Sivas Platformu heyetini hayran bırakmıştı.

Kangal, Sivas ilinin en geniş araziye sahip olan, Kültürel, Turistik ve Doğal değerleri ile uluslararası çapta marka haline gelmiş önemli bir merkezi. Dünyaca ünlü Kangal Köpeği, Koyunu ve Balıklı Kaplıcası hemen akla geliyor. Bu kaplıca, Topardıç Deresi vadisinde yer almakta ve çevrede Balıklı Çermik - Yılanlı Çermik adlarıyla anılmaktaydı. Deri hastalıklarından; Sedef Hastalığı ve romatizma hastalıklarının tedavisinde yarar sağlıyordu. Kaplıcanın önemi, suyun kimyasal özelliklerinden ve içinde yaşayan balıklardan ileri gelmekteydi.

Kasım 2007 ayında gerçekleştirilen birinci Sivas gezisinde ancak dokuz ilçeye gidilebilmişti. Mayıs 2008 ayında yapılan ikinci Sivas gezisinde ise yine Sivas merkezile birlikte yedi ilçeye ulaşarak, iki program dâhilinde Sivas Platformu'nun gitmediği ilçe kalmadı.

İkinci Sivas Gezisi 15 Mayıs 2008 perşembe günü başladı. Kasım ayında gerçekleştirilen Birinci Sivas gezisinde ulaşılamayan Sivas'ın yedi ilçesine gidilecek, mülki ve yerel yöneticilerle görüşülecek, halkla oturulacak, karşılıklı konuşulacak, sorunlar ve çözüm yolları hakkında fikir alışverişinde bulunulacaktır.

Sivas Platformu Başkanı İsmail Erdem, gezi hakkında bilgi verdi: "Birinci Sivas ziyaretimiz çok verimli geçmişti. Giderken şu ifadede bulunmuştuk: Güzel bir program olacak, dönüşte Sivas'lılar olarak memnun kalırken dönüşte Sivas Platformu yöneticilerinin sorumluluğunun artmış olduğunun farkına varacağız. Gerçekten dönüşte aynı kanaati hepimiz paylaştık. Şubat ayı içinde Ankara programı yaptık. Buradaki hemşerilerimizle görüştük. Burada da gördük ki Ankara'daki hemşerilerimiz, siyasilere, üst düzey bürokratlarımız bu güne kadar bir araya gelememişlerdi. Buluşmalarına vesile olduk. Gezimiz sırasında üst düzeyde görev yapan pek çok hemşerimiz olduğunu gördük.

Bugün üçüncü program olarak yola çıktık. Sivas Ticaret Odası, Sivas Valiliği, Sivas Belediyesi ve Sivas'ta bulunan beş siyasi parti il merkezlerine gideceğiz. Akşam, Sivas'taki yerel televizyonların programlarına katılacağız. Gönül arzu eder ki Yönetim Kurulundaki arkadaşların hepsi bu gezilere iştirak etsin. Her yapılan çalışma bir eğitimidir. Birbirimizi tanıma noktasında birbirimizi sevmek, anlama noktasında bu tür özel programlar son derece anlamlı ve yararlıdır.

Yarın başlayacak program üç gün sürecek. Yine bugün burada ifade edelim, dönerken sorumluluğumuz artmış olarak döneceğiz. Almış olduğumuz vazifeyi, sorumluluğu en iyi şekilde idrak etmiş olmamız lazım. Sivas Platformu, hem Sivas'lıya, hem ülkeye mal olan bir yapıya ulaştı. Şu an İstanbul'da çok farklı kesimler tarafından Sivas Platformu'nun çalışmaları takip ediliyor.

Dört yıl önce yola çıkarken çerçeveyi iyi niyetle hazırladığımız için, son derece dengeli ve olumlu bir çizgi çizmiştik. 23 Nisan'da Genel Kurulumuzu yaparak yönetim ve danışma kurulumuzu daha geniş tutarak daha çok farklı kesime ve insana ulaşma noktasında gayretimiz sergilenmiş oldu.

Genel Kurul'da başta Sayın Vali'mizin ve diğer katılımcıların değerlendirmeleri Sivas Platformu'nun istikametinde her hangi bir yanlışlık ve sıkıntı yok. Önümüz aydınlık. Bu alanda ne kadar gururlansak azdır. Geniş ufuklarla çizilen yolda, inanıyorum ki daha çok insanla buluşuruz. Hem de fikirlerimizin düşüncelerimizin topluma ulaşması, onlar bizden, biz onlar-

dan yararlanması mümkün olacak. Şu anda Sivas Platformu'nun yapısı ve yürüyüş şekli birçok Sivas'lının fikren ve zihnen olgunlaşmasına yardımcı oldu. Buna her Sivas'lıyla, Sivas'ın toplum önderleriyle konuşurken görüyor, duyuyor, biliyoruz. Bir sevgi ikliminin muhabbet ortamının bu ülkede var edilmesi lazım. Bildiğiniz gibi Sivas Platformu olarak insanı önceleyerek yola çıkmıştık. İnsana hizmet etmek, yaratılmış kullar için en önemli görev Doğduk, yaşadık, öleceğiz. Ama geriye bir şeyler bırakmak lazım. Bizden sonra gelen nesillerin bizi rahmetle anması lazım ki, şurada şöyle insanlar vardı. Bunlar toplumun barışı huzuru ve kardeşliği noktasında şöyle güzel hizmetler yapmışlardı desinler, inşallah diyecekler.

Büyük insanlar büyük düşünmek zorundadırlar. Hizmet etmek isteyen insan da büyük düşünmek zorunda. Onun için küçük ayrıntılara, eksikliklere, hatalara hiç bir zaman (kendi yanlışlarımıza, elbette öz eleştiriye her zaman açık olacağız.) takılmadan ileriye bakmaya her şeyden önce kuruluştaki da söylemiştim. Kendimize güvenmemiz lazım. Bir insan kendine güvenirse yapamayacağı hiç bir şey yoktur. Önce kendine öz güvenin gelmesi lazım. Evet bugün çok farklı kesimler bizi dikkatle izlerken, sizler hangi cesaretle yola çıktınız, böyle bir birlikteliği ne kadar süre devam ettirebileceksiniz, bu birliktelikten istikbalde beklemiş olduğunuz hedeflere nasıl ulaşacaksınız diye endişeleri var. Bunu farklı zamanlarda ve şekillerde dile getiriyorlar. Ama biz inanıyoruz ki, bir birine güvenen ve inanan insanlar, eğer tek yumruk olurlarsa, bir birine kenetlenirlerse başaramayacakları hiç bir şey yok. Öyle bir ekip ruhu içinde takımlaşık.

Bizim modelimiz Türkiye'ye hakim olmalıdır. Toplumsal barışın, huzurun yayılması için bu gereklidir. Böyle bir şeye ihtiyaç var mı? Her zamankinden daha çok var. Dünya küçülüyor. Dünya devletleri birleşiyor. Avrupa devletleri, Asya ülkeleri, Afrika ülkeleri girişimler içinde. Biz Sivas'lılar olarak yaşanmış olduğumuz bir kaç olumsuz veya olumlu hadiseler var. Bunların güzelliklerini alıp, diğerlerini dersler çıkararak tarihin arka sayfalarına iteleyip önümüze bakmamız lazım. Bu açıdan diyoruz ki bizim birlikteliğimiz, son derece önemli, Çünkü Türkiye'nin üzerinde dünyada değişik ülkelerin farklı hesapları var. Son elli altmış yıldan beri geçirilen aşamalar, dönemler ve yaşanan olaylara baktığımızda görüyoruz ki birileri istifade etmişler, almış götürmüşler, biz bize kalmışız. Ama bu millet bunlardan ders almıştır. Burada da biz Sivas'lılar olarak diyoruz ki Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temeli atılırken, Mustafa Kemal Atatürk'ün Sivas'ı kurtuluşun merkezi seçmesinin çok farklı nedenleri var. Bunu çok iyi anlamak lazımdır. 4 Eylül Kongresi'nin analizini 360

derecelik boyutu ile yapmak lazımdır. Sadece orası Anadolu'nun coğrafi açıdan bir merkez olarak mı, yoksa Sivas insanının ortak karakteri, vatan-severlik ve milletseverlik duruşu mu etkin olmuş? Yoksa oradan doğacak güneşin bütün Anadolu'yu ayağa kaldıracığı mı göz önüne alınmıştır? Bunu tarihçiler bizden daha iyi biliyorlar. Sosyal, ekonomik, siyasi çok farklı sebepleri var. Biz Sivaslılar olarak, Mustafa Kemal'in Sivas'ı işaret etmesinden de esinlenmemiz lazım.

Bir Sivaslı toplum içinde farklı olabilmelidir. Fark edilebilmelidir. Onun için de Sivas Platformu yönetimi başta olmak üzere Danışma Kurulu ve Genel Kurulu üyeleri olarak toplumun içinde en sevilenden güvenilen saygı duyulan insanlarız, o noktada daha çok gayret göstermemiz lazım. Bir eksiğimiz varsa onu da telafi etmemiz gerekiyor."

Sivas Merkez, Ticaret ve Sanayi Odası, Valilik, Sivas Belediyesi ziyaret edildi. AK Parti ile Başlayan Siyasi Parti ziyaretleri, CHP, MHP, BBP ve SP olarak devam etti.

15-19 Mayıs 2008 tarihleri arasında yapılan Sivas merkez ve ziyaret edilemeyen 8 ilçe (Gürün, Ulaş, Doğanşar, İmranlı, Gölova, Şuşehri, Akıncılar ve Koyulhisar)'ye gidildi.

Daha sonraki yıllarda da Sivas ve ilçelerine çok sayıda geziler yapıldı.

KÜLTÜR GÜNLERİ VE KONFERANSLAR

Sivas'ı daha iyi tanımak ve tanıtmak düşüncesi ile Sivas Platformu Merkezinde "Sivas Kültürü'ne Katkı Verenler" başlığı altında Yazarımız Ahmet Özdemir tarafından bir dizi etkinlik yapıldı. Türk Halk biliminde Sivas'ın önemli bir yeri vardır. Bu dalın özellikle anonim halk edebiyatı ile âşık edebiyatında Sivas kökenli halk ozanlarımız uluslar arası üne kavuşmuşlardır. Aşık Sefil Selimi, Eflatun Cem Güney, Vehbi Cem Aşkın ve Muzaffer Sarısözen, Pir Sultan Abdal, Aşık Veysel, Aşık Ruhsati ve Kangal Aşıkları anıldı.

Sivas Platformu olarak hazırlanan Pir Sultan Abdal ve Aşık Ruhsati kitaplarını yalnız Sivas'luların değil bütünüyle Türk Edebiyatı ve Kültür hayatının hizmetine sokuldu.

Sivas'ın potansiyelini, İstanbul'daki hemşerilerine tanıtmak amacıyla düzenlenen konferanslar, başarılı geçti.

Sivas Platformu Yönetim Kurulu, yapılan Birinci Sivas Gezisi izlenimleri doğrultusunda, İstanbul'da bulunan Sivas'luların ve özellikle yatırım alanı arayanların ufkunu açmak amacıyla, Sivas Potansiyelini yansıtan etkinlikler yapılmasını kararlaştırdı.

İlk aşama olarak Sivas Sempozyumu'nda sunulan bildirimler bir kitap haline getirilmiş çok sayıda bastırılarak Platform'un merkezinin açılışında dağıtılmış, yüzlerce ilgili kamu ve özel kuruluşlarla üniversitelere gönderilmişti. Sivas potansiyelini tanıtıcı etkinliklerin ikinci aşaması Sivas'ta görev ve araştırma yapan konularının uzmanlarını İstanbul'a davet ederek İstanbul'da bulunan hemşerilerimizin bilgilendirilmelerini sağlamaktı.

Tarım Alanında Sivas'ın Yatırım Potansiyeli

Sivas Tarım İl Müdürü Mehmet Kaya, Sivas Platformunun davetini kabul etmiş ve İstanbul'a gelmişti. Şişli Belediyesi Konferans Salonunda hemşerilerin ve Sivas'ta tarım alanında yatırım yapmak isteyenlerin ufkunu açtı. Sivas Platformu üyelerine "Sivas'ta Tarımsal Sanayi" konulu bir konferans verdi.

Kaya, Sivas'ın çok ciddi bir tarımsal potansiyeli olduğunu söyledi. Bu potansiyelin ciddi yatırımlara dönüştürülmesinin gerektiğini belirten Kaya, "Tarım deyiş geçmemek lazım. İnsanoğlunun hayatını devam ettirmesi için beslenmeye ihtiyacı vardır. Beslenmenin temel kaynağı tabii ki tarımdır."

Konuşmasının ardından Kaya, "İstikbale Yönelik Tarım Faaliyetleri", "Sivas'ın Toprak Yapısı", "Tarıma Dayalı Sanayiler", "Ülkelerin Ekonomik Kalkınma ve Gelişmelerini Sağlayabilmeleri İçin Gerekli Şartlar", "Tarım Sanayi Bütünleşmesinin Faydaları", "Sivas İlinin Coğrafi Yapısı", "Sivas'ın Tarım Arazisinin Dağılımı", "Sivas'ta Yatırım Yapılabilecek Tarımsal Sektörler", "Yatırım Maliyeti Avantajı", "Gıda Sanayi", "Süt Üretim ve Tüketim Değerleri" başlıkları altında grafiklerle bir sunum yaptı.

Sivas'ın Turizm Potansiyeli

Sivas Platformunun Sivas'ın Potansiyelini tanıtmaya konferanslarından birisi de "Sivas Kültürü ve Turizmi" alanındaydı. Sivas'tan gelen Sivas Kültür ve Turizm Müdürü Kadir Pürlü'de "Sivas'ın Kültür ve Turizm Zenginlikleri" konulu bir konferans verdi.

Cıbıllar Parkı, Hükümet Konağı ve Kongre Binasının iz düşümü olan ve İstanbul'daki en güzide Sivil Toplum Kuruluşumuz olan Sivas Platformu sürdürdü geldiği bir dizi toplantılarından bir yenisini Şişli Belediyesi Toplantı Salonunda gerçekleştirdi. Sivas'ın Kültür ve Turizm Zenginlikleri konulu semineri, kendini bu hususlarda yetiştirmiş İl Kültür ve Turizm Müdürümüz Kadir Pürlü verdi. Bilgisayar destekli slayt gösterileri eşliğinde anlatılan seminer dinleyenleri mest etti, yaptığı sunuş büyük ilgi gördü, doyurucu bilgiler verdi, bilmediğimiz pek çok noktayı aydınlattı.

Gördükçe, izledikçe Sivas hakkında bildiklerimizin ne kadar az şeyler olduğunu kişiler öğrendi.

Seminerin açılış konuşmasını Platform Başkanı İsmail Erdem şu sözlerle yaptı: “Sivas’ımızın tarihini ve turizmini tanıtıcı bu seri konferanslardan birine daha katılımınızdan dolayı hepimize teşekkürler ederim. Var olan değerlerimizi tanıtmak bu işin alfabesini oluşturuyor. İl Kültür ve Turizm Müdürümüz Kadir Pürlü beyi Turizm mevsiminin de başlaması nedeniyle buraya davet ettik. Sayın Valimiz talebimizi uygun bularak Müdürümüzü bize bu sunumları yapmak üzere gönderdi. Sağ olsun kendileri de geldiler. Medeniyetlerin başkenti Sivas, Selçuklulara başkentlik yapmış Cumhuriyetimize de önemli hizmetlerde bulunmuş katkı sağlamıştır. Her yerde Turizmden gelen paraya sıcak para diye bakıyorlar. Turizmcilere turizm öğretmek istemiyorum ama Anadolu Turizmi bir defa farklı, yakın komşularımızla rekabete gerek yok. Yetmiş milyonla Sivas’ın Turizmini konuşmamız lazım. Sağlık Turizmine yoğun akım var. Kaplıcalarımız var. Aralık aya kadar %100 dolu olması gerekmez mi? Maalesef tanıtım ve işletmecilik olarak eksiğimiz var demektir. Sivas on saatlik yol çok uzak sayılmaz. Kültür Başkentliği yapmış Divriği’miz tarihi mekanları ile yaşıyor. Geçen hafta bu saatlerde Sivas’ı ziyarete gitmiştik. Vadi ilçelerini bu defa Gürün’den başlayarak ziyaret ettik. En son durak olarak Eğriçimen Yaylasına çıktık. Tabii güzellik olarak fevkalade güzellikleri olan yerlerimiz var. Eğriçimen’de 540 civarında kullanılmayan yapı var. Yapılar arttırılabilir. Özellikle bölgedeki yapılarımızı güzellikle bütünleştirerek yapmamız lazımdır.

Her şeye rağmen Sivas bizim ilimizdir. Yetmiş milyonla paylaşmamız, Sivas’a kültür turları düzenlememiz lazımdır. Kaplıcalarımızın daha iyi bir şekilde hizmet verebilmesi için turizmle iştigal eden hemşerilerimizin süratle yapılanarak işletmeye girmesi gerekir.

Yapılması en kolay işlerden bir tanesi de yaz tatillerimizi kendi toprağımızda, kendi beldemizde geçirmemizdir. Nerede tek tük kalmış bir eser ve tabii güzellik varsa ona erişmemiz lazımdır. Bu güne kadar Divriği’mize gitmemekle ne kadar büyük bir kayıp içindeyiz, dedim. Eğriçimen’in³ ilk defa görenler de ora için böyle diyorlar. Çocuklarımızı bu sıralar oralara götürebilsek Sivaslılık kültürü yaşar, yoksa yirmi yıl sonra bu kuşaklar da aradan çekilince Sivas’lılık meselesi de biter.

³ Eğriçimen Yaylasının korunması ve yeni yapılara izin verilmemesi, Yaylanın dokusunu bozan yapıların ise kesinlikle yıkılması gerekmektedir.

Yaz dönemi tatillerinizi mutlaka oralarda geçirelim diyoruz. Hem bizler değişik bir tatil yapmış oluruz hem de oradaki insanlarımız sebeb- lenmiş olurlar. İstanbul'dan hiç gitmemiş olanların bazılarının köy der- nekleri vasıtasıyla gitmiş olduklarını gördüm, duydum çok sevindim. Bu vesile ile de sivil toplum kuruluşlarımızı kutluyorum. Buraya katılmış olanları sözde değil özde Sivas'lı olarak değerlendirmek lazımdır. İnsanın olduğu yerde hayat vardır. Oraya yapacağımız geziler veya ziyaretler oradaki insanımızın cesaretini arttıracaktır. Göç duracaktır. Son söz olarak topraklarımıza sahip çıkalım diyorum, hepimizi hocamızı zevkle dinleme- ye davet ediyorum."

Kadir Pürlü, "Platformun beni davet etmesinden dolayı aşırı mem- nuniyetimi belirtmek istiyorum. Kültür garip kaldı. Diğer kurumlara za- rar vermeye kalksan tepki veren çok olur amma kültür böyle değil!

Sivas tarih boyunca, İpek Yolu ve Kral yolunun geçtiği önemli bir şe- hir. Danişmentlere ve Selçuklulara Başkentlik yapmıştır. Selçuklular dö- neminde Türkleşti ve İslamlaştı. Osmanlı Devleti döneminde Eyalet Mer- keziydi. Cumhuriyetimizin de temelini atıldığı İl'dir. Anadolu'muzun en emin beldesi ve mert insanları olan Sivas'tan zarar gelmeyeceğini bildiği için Atatürk, 17 Aralık oluşumundan bu yana 108 gün Sivas'ta kalmıştır.

Üzerinde yaşadığımız şehir zaman dilimlerinde de en önemli bir şe- hirdir. Selçuklular döneminde adı "Daru'l-Ala" Yücelikler Beldesi, "Da- ru'l-Ulema" Bilginler Diyarı, 13 Medreseli (Üniversiteli - Fakülteli) Bilge Şehir, -Buruciye'de Fen Bilimleri, Şifahiye'de Tıp Bilimleri, Gök Medre- se'de Tabiat İlimleri okutulan Sivas bilimin kökleştiği ildir.

Milletleri millet yapan değerlerden biri de sanattır. Buruciye, Gök Medrese, Ulu Cami, Kesik Köprü, Güdük Minare ve Kervansaraylar, Si- vas'a sanatın da kökleştiği şehirdir, dedirtir. Dünyanın hiçbir ilinde aracı- nızı park ettikten sonra dört medreseyi aynı zaman diliminde gezemezsi- niz. Birbirine bu kadar yakın mesafede bulamazsınız. O yüzden Sivas'a **Mimar Şehir** de diyoruz.

Gönül Şehir: Abdülvahap Gazi tepesi, Yukarı Tekke, inanç turizminde Sivas'ı alabildiğine seyredebileceğiniz bir mekândır. Dolup dolup taşar. Eyüp Sultan İstanbul için ne ise peygamberimizin sancaktarı Abdülvahap Gazi, Yukarı Tekke'de Sivas için odur. Şeyh Mebruzan, Arap Şeyh, Ahmed- i Turan, Şemsettin Sivasi ve Pir Sultan, Mustafa Tahsin, Cem Aşkun, İbra- him Aslanoğlu, Sedat Veyis Örnek, Ergun Göze, Yavuz Bülent Bakiler, Be- şir Ayvazoğlu isimleri bunu anlatmaya yeter. Eflatun Cem Güney, Sivas Masalları kitabıyla Sivas'ın bir yönünü dünyaya tanıtmıştı. 1931'de Birinci

Âşıkklar Bayramı yapılmıştır. 1962’de İkincisi, 1967’de de Üçüncüsü. Konya belki bu dönemde 17 kez Âşıkklar Bayramı yaptı.

Tabip Şehir: Sivas Darüşşifası adlı kitapta belirtiliyor. Sivas tarihte klinik usulü tedavinin yapıldığı ender şehirdir, deniliyor. Rahmetli Sedat Çetintaş “Eğer bir kez daha Sivas’a gitmiş olsaydım kitaptaki herkesin evini bulacaktım!” der. İbni Sina’nın talebeleri burada görev yapmışlardır.

Aşık Şehir: Sazın ve sözün kaynağı Sivas’tan, Dr. Doğan Kaya’nın ifadesine göre, 1000’in üzerinde aşık yaşamıştır. Pir Sultan Abdal, Aşık Ruhsati, Aşık Veysel, Aşık Sefil Selimi, daha niceleri. Bu coğrafyalarda bin tane aşık yetiştirmiş başka ilimiz yoktur. “Bu ayrılık bize ölüm getirir, Geçti dost kervanı eyleme beni” ne zengin bir ifade! Bir başka dizede “Güzelliğin beş para etmez, Bu bendeki aşk olmasa.” Derin bir kültürün ölçülü sözlerle ifadesidir, bunlar.

Türkülerden de bahsetmek lazım. TRT Repertuvarında 4800 notalı türkü var bunların 600’ü Sivas yöresinin notalı türküleri. Bu önemli bir şey % 10’dan fazla, ya notaya alınmamış olanlar! Meyveler gibi her bir yöresinin türküsü bambaşka lezzetli. Bozlaklar, Elbeyli tarafında okunanlar, Kangalınkiler daha başka hele Zaralı Halil’in türküleri bambaşkadır.

Usta Şehir: Sivas halısı, Sivas kilimi, Sivas bıçağı, Sivas tarağı, Sivas ağızlığı, Sivas kalemi birer incelik ve ustalık numunesidir. Bir Amerikalı araştırmacı Sivas’ı “Anadolu’nun kalbi, Türküler Diyarı, Halaylar Diyarı ve Yaşayan Gelenekler Diyarı” diye tasvir etmiş. Doğumdan ölüme kadar üretilen her şey kültüredür. Müjgan Üçer’in kitabında bine yakın yemek tarifi var. Sivas Sebzeli kebabı, Sivas Köftesi, Peskütan Çorbası, Madımak Aşı, Sivas Hurması, Sivas Fırın Katmeri... Duran Pençeci, Mehmet Ayaz ustanın Sivas kebabını öğrenir. Tokat’a gider. Tokat’ta kebaba ağırlıklı olarak kemik ve patates ilave eder. 60’lı yıllarda işi bozulur Sivas’a geri döner. O kebabını Sivas’ta yapmaya devam eder. Adı Tokat Kebabı olur. Bunu bana anlatan üç ustanın ses kayıtları bende var. Patlıcan Tokat’ta yetişir ama kebaba en iyi biz yakıştırırız. Peskütan Sivas coğrafyasına mahsustur. Ayranın kaynatılması ile elde edilir. Çok güzel çorbası olur. Kalbur Bastı, bize has hafif bir tatlıdır. Katmer ve çörek de bize aittir.

Pak Şehir: Sivas’ta bin yıllık hamam kültürü vardır. Hamamlarda Hamam Kültürü hala yaşamaktadır. Hatta Alman Büyükelçisi “Türkiye’yi unutmam mümkün değil, hele de Sivas’taki hamamı!” Büyükelçiye % 50 eziyet uygulanmak suretiyle yapılan güzel bir yıkama operasyonuna “Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir masaj görmedim!” demiş.

Kaplıca Şehir: Sıcak Çermik'te dakikada 400 litre su boşa gidiyor. Soğuk Çermik'te kapasiteli tesis yok. Balıklı Çermik'te kapasiteli tesis yok. Suşehri'ndeki 37 derecelik Akçağıl Çermiği zaten yok!

Doğa Şehir: Tödürge Gölü, Gürün Gökpinar Gölü, Sızır Şelalesi, Yıldız Dağı, Gürlevük Dağı, Kızıldağ.

En Çok Özlenen Şehir: Analar çocuklarını doğuruyor, çocuklar doymak için gurbete gidiyor."

ANKARA GEZİSİ

Sivas Platformu Yönetim ve Danışma Kurulu üyelerinden oluşan bir heyet 20 Şubat 2008 tarihinde Ankara'da Sivaslı Sivil toplum örgütleriyle dirsek temasını sürdürmek, Sivaslı siyaset adamları ve bürokratlarla tanışmak, fikir alışverişinde bulunmak için bir gezi düzenledi.

Ankara Sivas'lı Dernekleri Federasyonu'nun konduğu oldu. ASİDEF temsilcileri ile birlikte son derece yararlı görüşmeler yaptı. İstanbul Sivas Platformu üyeleri Sivas'lı milletvekilleri ve ASİDEF yönetim kurulu üyeleriyle bir araya geldiler. ASİDEF merkezinde gerçekleşen toplantıya BBP Genel Başkanı ve Sivas Milletvekili Muhsin Yazıcıoğlu ile Ak Parti Sivas Milletvekili Selami Uzun da katıldı.

Burada kısa bir konuşma yapan Muhsin Yazıcıoğlu, Sivaslıları böyle birlik içerisinde görmekten son derece mutlu olduğunu belirtti. Konuşmasında böyle organizasyonların Sivas'a, Sivas'lıya çok şeyler kazandırdığını, Sivil toplum kuruluşlarının çatı kurumlarıyla birlik içerisinde bulunulması gerektiğini vurguladı. Doğduğu topraklara karşı sorumluluk duyan insanlarız." dedi.

Sivas Milletvekili Selami Uzun; "Sivas'tan ne aldığımızın değil, Sivas'a ne verdiğimizizin muhasebesini yapmalıyız" dedi.

Sıcak bir ortamda gerçekleşen buluşmada Sivaslılar olarak büyük şehirlerde faaliyet gösteren iki büyük organizasyonun yöneticileri fikir alışverişinde bulundular.

ASİDEF ve İstanbul Sivas Platformu yöneticileri çeşitli temaslarda bulunmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne hareket ettiler. TBMM'de Sivas Milletvekilleri Muhsin Yazıcıoğlu, Mustafa Açıkalm, Selami Uzun, Osman Kılıç, Hamza Yerlikaya, Malik Ecder Özdemir ve İstanbul Milletvekili Prof. Dr. Edibe Sözen ziyaret edildi.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı İsmet Yılmaz, Ulaştırma Bakanlığı Müsteşarı Habip Soluk, Tarım Bakanlığı Müsteşarı Vedat Mirmahmutoğulları, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarı Selahattin

Çimen, Hazine Müsteşar Yardımcısı Burhanettin Aktaş, Dış Ticaret Müsteşar Yardımcısı Abdullah Köten, DPT Müsteşar Yardımcısı Halil İbrahim Akça, Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Nihat Gül, Sayıştay Daire Başkanı Kemal Turan, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürü Feridun Bilgin, Et ve Balık Kurumu Genel Müdürü Bekir Ulubaş ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürü Ömer Duman ziyaret edildi.

Aynı günün akşamında Sivas Platformu'nun organize ettiği tanışma yemeğine ise BBP Genel Başkanı ve Sivas Milletvekili Muhsin Yazıcıoğlu, AK Parti Genel Başkan Yardımcısı ve İstanbul Milletvekili Prof. Dr. Edibe Sözen, AK Parti Sivas Milletvekilleri, Selami Uzun, Osman Kılıç ve Hamza Yerlikaya, CHP Sivas Milletvekili Malik Ecdar Özdemir, DSP Ankara Milletvekili Mücahit Pehlivan, Maltepe Belediye Başkanı Fikri Köse, Samandıra Belediye Başkanı Yusuf Büyük, Ankara Büyükşehir Belediye Başkan Vekili Seyfi Saltoğlu ve Müsteşarlar İsmet Yılmaz, Habip Soluk, Vedat Mirmahmutoğulları, Selahattin Çimen, Bürokratlar, ünlü simalar ve hemşerilerimiz katıldılar.

Sivas Türkiye'nin Mozayığı

Tanışma yemeğinde bir açılış konuşması yapan Sivas Platformu Başkanı İsmail Erdem: "İstanbul'da ciddi bir şekilde çalışıyoruz. Sağlıklı bir oluşum, sağlıklı bir alt yapıdan geçer. Bizler bu alt yapıyı oluşturduk. İstanbul'a hizmet eden Sivas'lılarımız var. Sivas Platformu'nda yer alan Sivas'lılarımız var. İnsanları olduğu gibi kabullenen, Türkiye'nin mozaiki olan bir iliz. Alevisiyle sunnisiyle Türkiye'yi kucaklıyoruz. İnsana hizmeti Hakk'a hizmet olarak gören Sivas'lılarımız, İstanbul'da bir yola çıkmıştır. 81 ile örnek olacak bir oluşumumuz var. Mezhep ve siyasi görüş farkı olan insanlarımız var. Sivas'ımıza, ülkemize hizmet etmek için yola devam ediyoruz. Nefsimizi bir tarafa bırakıp, ülkemizin geleceğine sahip çıkmalıyız. Sivas'ın geçmişinde acı olaylar yaşanmıştır. Biz İstanbul'da yaşayan Sivas'lılar olarak ayrılıkçı, kin tohumu ekici diyaloglardan uzak duruyoruz."

Türkiye'nin Özeti

BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu konuşmasında: "Biz Türkiye'nin özetiyiz. Selçuklu'ya başkentlik etmiş, Osmanlıya asker temin etmiş bir şehrin insanlarıyız" dedi. Cumhuriyet'in oluşumundaki önemine değinden Yazıcıoğlu "Sivas'ın güvenilirliği ve önemini Atatürk anlamış ve Sivas'tan yola çıkmıştır, bizler doyduğumuz yerlerden doğduğumuz yerlere dönerek bir şeyler yapmalıyız." diye konuşmasını sürdürdü.

Güçlü Ekip

AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Edibe Sözen konuşmasında; ilk önce Sivas'ı sonra Türkiye'yi temsil ettiğini söyledi. Bu tip etkinliklerde kadın sayısının artırılmasını istedi. Öte yandan Sivas Milletvekili Hamza Yerlikaya da, ortak amaçlarının Sivas'a ve ülkeye hizmet etmek olduğunu söyledi.

Konuşmacılar arasında bulunan İstanbul Maltepe Belediye başkanı Fikri Köse, dünyada 7 milyon 200 Sivaslı olduğunu söyledi. Fikri Köse, bu sayının siyasi yapılanmalara yansımaları dilerken: "Sivaslılar topluma yön vermeli. Çok kuvvetli değerlerimiz var. Komplekslerimizi üzerimizden atmamız. Alevi'si, Sunni'si, MHP'lisi, CHP'lisi hepimiz bir araya gelmeliyiz. 81 vilayet bizi örnek almalı," dedi.

Bu gezi sırasında, çok önemli yerlerde bulunan bürokratlarımızla da tanışmak fırsatı elde edildi. Sivaslı bürokratlar, önlerine proje getirilmesini istediler. Daha sonraki yıllarda da benzer programlar yapıldı.

BASIN MENSUPLARIYLA TANIŞMA TOPLANTISI

Sivas Platformu Yönetim Kurulunun istişare toplantıları çeşitli vesilelerle devam etti. 18 Mart 2007 Pazar günü, Maltepe'de Sivas Platformu Yönetim kurulu basın mensuplarıyla tanıştı. Onlara Platform'un kuruluşu ve amaçlarına ilişkin bilgiler verdi.

Başkan İsmail Erdem tarafında okunan ve basın mensuplarına dağıtılan "Bilgi Notu"nda şu bilgiler bulunmaktaydı:

"Sivas Platformu"nun öncelikli amacı, insana hizmettir. Kesinlikle fanatik bölgecilik anlayışımız yoktur. Evrensel değerlerle insanımıza yaklaşıyor ve sahipleniyoruz. Sivas tarihi, coğrafyası, doğası, kültürü ve insanı mozaiği açısından zenginliklerle donatılmıştır. Sözü edilen mozaığın her unsuru, platformumuzun varlığına vücut vermiştir. Farklılıkları zenginlik olarak kabul edip, bu zenginliğin platform içinde yer almasını sağlamaya gayret gösterdik. Bu gayretimiz gelecek zamanlarda da ısrarla sürdürülecektir.

Her düşünce, etnik kökende ve inançta olan bizim insanımızın, bir arada barış ve huzur içinde, kardeşçe yaşaması, topluma ve geleceğimize artı değerler üretmesi özlemimizin gerçek olacağından kuşkuumuz yoktur. Sivas Platformu bu yolda küçümsenmeyecek yol almıştır. Bunun sevincini platformun kuruluşunda emeği geçen arkadaşlarımızla paylaşıyoruz ve yaşıyoruz.

Sivas Platformu'nun Öncelikli Çalışma ve Amaçları Şöyle Özetlenebilir:

- Toplumsal bilincin geliştirilmesiyle birlikte, kentli olma ve kentlilik bilincini yükseltmek.
- Yaşamakta olduğumuz kentin hayat koşullarını göz önünde bulundurarak, özümüzde Sivas'lılığı korumakla birlikte, iyi bir İstanbul'lu olabilmek ve insanımızın yaşam koşullarını yükseltebilmek için çalışma grupları oluşturmak, doğrudan veya dolaylı olarak eğitim ağırlıklı çalışmalarda bulunmak.
- İlimiz olan Sivas'ın tarihini, kültürünü, sanatını ve sanatçısını tanımak ve tanıtmak. Bu alanda teşvik ve olanakları yaratmak.
- Sivas'ın sosyoekonomik kalkınmasına yönelik araştırmalar yapmak, proje çalışma grupları oluşturmak.
- Sivas'ın doğal zenginliklerini, tarihi mirasını, ülke turizmine kazandıracı çabalar göstermek, tanıtımına ve bunların korunmasına katkıda bulunmak.
- AB fonlarından yararlanılabilecek sosyal projeler hazırlamak, Bu projeleri Sivas'ta yetkili kurumlarla ve girişimcilerle paylaşmak.

Yukarıda özeti verilen çalışma konularına ilişkin alt yapı çalışmalarımızı tamamlanmış ve çalışma grupları oluşturulmuştur.”

GENEL KURUL

Dört yıl önce yola çıkarken çerçevesi iyi niyetle hazırlanmış, son derece dengeli ve olumlu bir çizgi çizilmişti. 20 Nisan 2008'de yapılan Genel Kurul toplantısında yönetim ve danışma kurulu daha geniş tutuldu. Genel Kurula Sivas Valisi, Sivas Milletvekili Muhsin Yazıcıoğlu, Selami Uzun, İstanbul Milletvekilleri Prof. Dr. Edibe Sözen, Nursuna Memecen ve çok sayıda sivil toplum kuruluşlarıyla siyasi parti temsilcisi katıldı. Yaptıkları uyarılar, eleştiriler, öneriler Sivas Platformuna yol gösterdi. Hepsinden yararlanma imkânı elde edildi.

SİVAS KONGRESİ'NİN 89. YILI ŞÖLENİ

Sivas Kongresinin 89. Yıldönümü İstanbul'da görkemli bir etkinlikle kutlandı. Sivas Platformu, bütün Atatürk ve Cumhuriyet severlere büyük bir mutluluk ve coşku yaşatmanın kıvancını duydu.

4 Eylül gününün Ramazana rastlaması nedeniyle, daha büyük kitlelere ulaşmak amacıyla Sivas Kongresi'nin 89. Yıl Dönümünü 31 Ağus-

tos'ta Maltepe Stadyumunda dev bir şölenle kutlandı. Şölene yaklaşık 30.000 kişi katıldı.

Günün anlamını belirten konuşmalardan sonra, ülkenin önde gelen sanatçıları özellikle gençlere unutamayacakları bir gece yaşattılar. Eğlenirken 4 Eylül Sivas Kongresi'ni ve Cumhuriyetin kuruluşundaki önemini öğrenmiş oldular.

Sunuculuğunu Tayfun Talipoğlu'nun yaptığı şöleninde; Ahmet Turan Şan, Kubilay Dökmetaş, Cengiz Özkan, Sabahat Akkiraz, Nur Ertürk, Mustafa Tatlıtürk, Erensoy Akkaya, Enver Merallı, Çılgın Sedat, İsmail YK, Ali Kızıltuğ, İlke Türkdogan ve sürpriz sanatçılar Maltepe Stadyumunda halkımızın karşısında oldular. Halk Oyunları ve Semah ekipleri ise binlerce kişiye çoklu ve duygu yüklü anlar yaşattılar.

Sivas Platformu Başkanı İsmail Erdem, "Mustafa Kemal Atatürk'ün deyiimiyle, milletin geleceği ile ilgili kararlar da Sivas'ta alınmıştır, 4 Eylül Sivas Kongresi, bugüne kadar Sivas ilimizde Devlet protokolü çerçevesinde kutlanıyordu, ilk defa bunu İstanbul'da halk şölenine dönüştürdük" dedi.

AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Edibe Sözen ise, "Bu bir özgürlük manifestosuydu. Bu Kongre Türkiye Cumhuriyetinin müjdeleyicisiydi. Biz Sivashılar, milli egemenliğimizi sembolleştiren bu tarihi Kongreden geleceğimiz için güç ve ilham almaya devam edeceğiz." değerlendirmesinde bulundu.

İsmail Erdem'in Açış Konuşması

Maltepe Stadyumunda kutlanan Sivas Kongresi'nin 89. Yılı Şölenini Platform Başkanı şu açılış konuşması ile başlatmıştı:

"Çok kıymetli hemşerilerim Sivas Kongresinin 89. yıl kutlama şölenine hoş geldiniz.

Yıllardan beri, İstanbul'a gelip yerleşen Sivas'lıların sözcüleri durumunda olan hemşerilerimiz yüzlerce dernekten ve vakıftan oluşan sivil toplum örgütleri ağına sahipti.

Sivil Toplum Kuruluşlarımızın ve Sivas'lı Kanaat önderlerimizin istişareleri sonucunda İstanbul'da yaşayan Sivas'lıların, sosyal ve ekonomik problemlerine çözüm getirmek, onların kentleşme süreçlerine katkıda bulunmak hedefiyle, "Sivas Platformu"nu kurmak düşüncesi hasil oldu.

İstanbul'da yaşayan 1,5 milyon Sivas'lının tanıdığı, sempati duyduğu, onları temsil edebilecek, kucaklayabilecek (250) kişilik "toplum önderi" arayışına girdik ve tespitlere başladık.

Farklılıklarımızı zenginlik kabul ederek, İstanbul'da bulunan yüzlerce sivil toplum örgütü, akademisyen, bürokrat, işadamı ve yerel siyasetçilerle birlikte demokratik bir zeminde bir araya geldik.

Sivas Platformunun Tüzüğünde belirttiğimiz amaçları kısaca arz etmek istiyorum:

- Toplumsal bilincin geliştirilmesiyle birlikte, kentli olmak ve kentlilik bilincini yükseltmek. Yaşamakta oldukları kentin hayat koşullarını göz önünde bulundurarak, özlerindeki Sivas'lılığı korumakla birlikte, iyi bir İstanbul'lu olabilmek ve Sivas'luların yaşam koşullarını yükseltebilmek için eğitim ağırlıklı çalışmalarda bulunmak.
- Sivas'ın tarihini, kültürünü, sanatını ve sanatçısını tanımak ve tanıtmak. Bu alanda teşvik edici çalışmalar yapmak ve imkânlar geliştirmek. Sivas'ın sosyo - ekonomik kalkınmasına yönelik araştırmalar yapmak, proje ve çalışma grupları oluşturmak.
- Sivas'ın doğal zenginliklerini ve tarihi mirasını ülke turizmine kazandıracı çabalar göstermek; tanıtımına, bir o kadar da bunların korunmasına katkıda bulunmak, sosyal projeler hazırlamak, bu projeleri Sivas'ta ve İstanbul'da yetkili kurumlarla ve girişimcilerle paylaşmak.
- Dar çerçeveli bir hemşericilik yerine kültür hemşericiliğini öne çıkarmak, bölücü ve ayrımcı değil, birleştirici ve dayanışmacı olmak.
- Sivas Platformunun öncelikli amacı, insana hizmettir.
- Evrensel değerlerle insanımıza yaklaşıyor ve sahipleniyoruz.
- Sivas; tarihi, coğrafyası, doğası, kültürü ve farklılıkları açısından zenginliklerle donatılmıştır. Zenginliklerimizin her bir unsuru, Platformumuzun varlığına vücut vermiştir.
- Farklılıkları zenginlik olarak kabul edip, bu zenginliğin Platform içinde yer almasını sağlamaya gayret gösterdik. Bu gayretimiz gelecek zamanlarda da ısrarla devam ettirilecektir.

Her düşünce ve inançta olan insanımızın, bir arada barış, huzur, ve sevgi iklimi içinde, kardeşçe yaşaması, topluma ve geleceğimize artı değerler katması en büyük arzumuzdur.

20. yüzyılda dünya tarihine geçen Büyük Önder Atatürk'ün kulaklarımızda çınlayan bir cümlesini hatırlatmak isterim. "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" diyen Büyük Önder, yeni yüzyılda da dünya uluslarına seslenmeye devam edecektir. Bizler, ülkemizin barışma katkı sağlamanın öncelikle kentlerimizde sosyal barış ve huzurun temini ile gerçekleşeceği inancındayız. Bu vesileyle ülkemize sevgi ve kardeşlik ikliminde yaşamının bir modeli olma idealindeyiz.

Sivaslı olmanın gururunu, 4 Eylül 1919'da yaşananları okuyarak tatmıştık. Bugün ise bu hazzı bizzat yaşayarak tadıyoruz. 4 Eylül 1919 Sivas Kongresi'nin 89. yılını kutlama münasebetiyle toplanmış bulunuyoruz. Birinci Dünya Savaşı'nın galibi Devletler, ülkemizi kağıt üzerinde paylaşmışlardı. Bu paylaşmaya göre, Ulusumuzun siyasî varlığı yok ediliyor, küçük bir bölge dışında, bin yıllık vatanı elinden alınıyordu.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi hükümlerine dayanarak, 1 Kasım 1918'den itibaren Türk vatanının bazı yerleri işgal edilmeye başlandı.

Türk Ordusu dağıtılırken, ülke içinde çeşitli ayrılıkçı örgütler ayaklanma hazırlıklarına başlamıştı. Bu örgütlere dış güçler maddi ve manevi katkı sağlıyor, kışkırtıyor, yönlendiriyordu.

Anadolu ve Trakya'daki bazı vatanseverler, "Müdafaa-i Hukuk" adı altında direniş örgütleri kurmaya başlamışlardı. Güçleri birleştirmek, ulusal bir uyanışı başlatacak adımları atmak kolay değildi. Ülkenin hemen her yerinde, dağınıklık, umutsuzluk ve karamsarlık görülüyordu.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şöyle der: "... Esas, Türk milletinin onurlu ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır... Bu ise, ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla elde edilir... Ne kadar zengin ve refah içinde olursa olsun bağımsızlıktan yoksun bir millet, medeni insanlık karşısında uşak olmak mevkiinden daha yüksek bir davranışa lâayık olamaz..."

Büyük Önder verdiği kararı şöyle özetler: "Ya İstiklal, ya ölüm..."

Mustafa Kemal Paşa 1919 yılının 21/22 Haziran gecesi yayınladığı Amasya Genelgesinde vatanın bütünlüğünün, milletin istiklalinin tehlikede olduğu, Hükümet'in, yetkilerini kullanmadığı, Milletin istiklâlini, yine milletin azim ve kararının kurtaracağı, problemin çözümü için, her türlü etki ve denetimden uzak bir milli heyetin kurulması gerektiği, Anadolu'nun en emin yeri olan Sivas'ta milli bir kongrenin toplanmasının kararlaştırıldığı ve her ilden milletin güvenini kazanmış üç delegenin hemen yola çıkarılması gerektiğini belirtir.

Amasya Genelgesinde "Anadolu'nun en emin yeri" olarak nitelendirilen Sivas, Millî Mücadele'nin tek millî kongresinin yapılacağı yer olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla Sivas, Millî Mücadele hazırlık evresinin en önemli merkezlerinden biri olarak, 108 gün süre ile (2 Eylül - 18 Aralık 1919) Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'ye ev sahipliği yapmıştır.

Sivas Kongresi, başarıyla yürütülen bir kongre olarak büyük önem arz etmektedir. O günün koşulları altında bu kongrenin toplanması akıllara durgunluk verecek bir oluşumdur.

Böylesine önemli bir konumu ve rolü bulunan bir şehrin insanlarıyla Mustafa Kemal'in kurduğu temaslar ve yürüttüğü mücadele, Millî Mücadele tarihimizin aydınlatılmasında önemli bir yer teşkil etmektedir.

Bu koşullarda Kongre toplanmış ve ulus hakkında çok önemli kararlar alınmıştır. Sivas Kongresi'nin Erzurum Kongresi'nden farkı Erzurum Kongresi'nde kabul edilen esaslar, daha ziyade açıklanmış ve milli ve hukuki içerik kazandırılmıştır.

Kongre kararları ile ortaya konan amaçları millete anlatmak ve bunlar etrafında kuvvetli bir milli birlik vücuda getirmek amacıyla Sivas'ta İrade-i Milliye adlı bir gazete haftada iki gün yayınlanmaya başlamıştır.

Bu tarihi Kongrede şu kararlar alınmıştır:

- 1- Millî sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür; birbirinden ayrılamaz.
- 2- Her türlü işgal ve müdahaleye karşı, millet birlik olarak kendisini müdafaa ve mukavemet edecektir.
- 3- Kuvâ-yı milliyeyi âmil ve milli iradeyi hâkim kılmak esastır.
- 4- Manda ve himaye kabul edilemez.
- 5- Millî iradeyi temsil etmek üzere Millet Meclisi'nin derhal toplanması mecburidir.
- 6- Aynı gaye ile millî vicdandan doğan cemiyetler "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir.
- 7- Mukaddes maksadı ve umumî teşkilâtı idare için Kongre tarafından bir Heyet-i Temsiliye seçilmiştir.

Sivas Kongresi, Anadolu ve Rumeli'den gelen delegelerden meydana geldiği için Erzurum Kongresi gibi yerel değildi. Alınan kararlar yurdun bütününe kurtarmak amacını taşıyordu. Bu suretle de Bağımsızlık Savaşımızın, ulusal birliğin, Mustafa Kemal liderliğinde toplanması gerçekleşmiş oldu.

Sivas Kongresi kararlarıyla, Türk Ulusu'nun, kendisiyle ilgili kararları, ancak kendisinin verebileceğinin altı bir kez daha çizilmişti. Bu kararlarla, vatanın bölünmez bir bütün olduğu, milli iradenin hakim kılınacağı, manda ve himayenin kabul olunamayacağı ve bunların sağlanması için güçlerin birleştirileceği kaydedilmiştir. Çünkü mandacılığı yani vesayet rejimini büyük Türk milletinin karakteri kabul etmez.

Sivas'ın Kurtuluş Savaşı yıllarındaki önemi sadece Sivas Kongresi'ne ev sahipliği yapmasından ibaret değildir. Kurtuluş Savaşında en çok şehit

veren illerden biri olan Sivas, Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti ve Kuvâ-yı Milliye örgütü ile aktif olarak mücadeleye katılmıştır. Ama asıl dikkat çekici bir yönü vardır ki o da Sivas'lı kadınların kurduğu bir cemiyet olan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'dir.

Büyük Atatürk'ün 28 Mayıs 1919 Havza genelgesi ile Ulusal cemiyetlerin yaygınlaştırılması isteği ayrıca Sivas'ta bulunduğu dönemde kadın cemiyetlerinin kurulması gerektiği telkinleri bu cemiyetin kurulmasında etkili olmuştur. Nüfusun yarısının kadın olduğu bir toplumda, topyekün yapılacak olan bir savaşta kadın örgütlenmesi elbette önem taşıyordu.

Bu cemiyetin kuruluşu Mustafa Kemal Paşaya bildirildiğinde "Maksat vatanı müdafaadır. Bu teşebbüsün birinciliği şerefini kazandıkları için Sivas'lı hanımefendileri tebrik ediyorum." diyerek duygularını belirtmiştir.

Kurtuluş Savaşımız, emperyalizme karşı verilmiş ve mazlum milletlere örnek olmuş, esareti kabul etmeyen, tam bağımsızlık isteyen milletimizin verdiği "topyekün" bir savaştır. Dünya üzerinde kadın, erkek, çocuk, yaşlı ve genci ile bütün "insan gücü" nün topluca yönetildiği, bütün ekonomik kaynakların bir elden kullanıldığı modern bir savaştır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa "Cumhuriyetin Temellerini Burada Attık" diyerek Sivas'ın ve Sivas'lının Cumhuriyetimizin kuruluşuna giden yolda ne denli büyük bir rol oynadığını vurgular.

Sivas Platformu olarak Cumhuriyetimizin temellerinin atıldığı Sivas Kongresinin 89. yılını İstanbul'da bir şölene dönüştürerek bütün İstanbul'lularla birlikte kutlama kararını aldık.

Ülkemizin birliği, bütünlüğü ve ortak değerleri etrafında birleşerek vücuda getirdiğimiz Sivas Platformu, ülkemizin toplumsal barışına hizmet etmeye devam edecektir."

Sivas Kongresi kararlarıyla, Türk Ulusu'nun, kendisiyle ilgili kararları, ancak kendisinin verebileceğinin altı bir kez daha çizilmişti. Bu kararlarla, vatanın bölünmez bir bütün olduğu, milli iradenin hakim kılınacağı, manda ve himayenin kabul olunamayacağı ve bunların sağlanması için güçlerin birleştirileceği kaydedilmişti.

Merhum Şehit Muhsin Yazıcıoğlu'nun Cenaze Törenine Gidilmesi

Sivas'ı, Türkiye'yi ve Türk - İslam Dünyasını yas'a boğan elim kaza sonucunda Sivas Milletvekili Muhsin Yazıcıoğlu'nun 25 Mart 2009 tarihinde aramızdan ayrılması üzerine Ankara'daki cenaze törenine (31. 03. 2009) Sivas Platformu, İstanbul'dan iki otobüs ve çok sayıda özel araç ile katıldı.

Her zaman eksikliğini hissettiğimiz Merhum Şehit Muhsin Yazıcıoğlu, Sivas Platformu'nun kuruluş aşamasından itibaren yapmış olduğumuz bütün faaliyetlerimize katılmış, her türlü desteğini vermiştir. Kendisini rahmet ve minnetle anıyoruz. Beden aramızdan ayrılrsa da Sivas'lıların ve Sivas dostlarının gönlünde ebediyen yaşayacaktır. Sivaslılar, Sivas İl Merkez Belediyesi Başkanlığına Doğan Ürgüp'ü seçerek Merhum Muhsin Yazıcıoğlu'na olan vefa duygusunu da göstermiştir.

Şehit Muhsin Yazıcıoğlu'nun Şiiri "Üşüyorum"

*Bir coşku var içimde bu gün kıpır kıpır
Uzak çok uzak bir yerleri özlüyorum
Gözlerim parke parke taş duvarlarda
Açılıyor hayal pencerelerim
Hafif bir rüzgar gibi süzülüyorum
Kekik kokulu koyaklardan aşarak
Güvercinler ülkesinde dolaşıyor
Bir çeşme başı arıyorum
Yarpuzlar arasında kendimi bırakıp
Mis gibi nane kokuları arasında
Ruhumu dinlemek istiyorum
Zikre dalmış her şey
Güne gülümserken papatyalar
Dualar gibi yükselir ümitlerim
Güneşle kol kola kırlarda koşarak
Siz peygamber çiçekleri toplarken
Ben çeşme başında uzanmak istiyorum
Huzur dolu içimde
Ben sonsuzluğu düşünüyorum
Ey sonsuzluğun sahibi, sana ulaşmak istiyorum
Durun kapanmayın pencerelerim
Güneşimi kapatmaym
Beton çok soğuk, üşüyorum...*

2009 YILI KÜLTÜR VE SANAT ETKİNLİKLERİ

29 Mart Yerel Seçimlerinden sonra Sivas Platformu'nu temsilen bir heyet İstanbul'dan uçak ile Sivas'a giderek Belediye Başkanı Doğan Ürgüp'ü makamında ziyaret etti. Platform Başkan vekili Hasan Genç ve beraberindekiler, hem kutlama hem de başsağlığı dilemek için geldiklerini

söyledi. 18 Nisan 2009 Cumartesi günü yapılan ziyaret sırasında Genç: “Sizin belediye başkanı olmanız İstanbul’da yaşayan Sivaslıları mutlu etti. Sizin halktan biri ve bizim memnun olmamızı sağlayacak birisi olduğunuzu düşünüyoruz. Genel Başkan merhum Muhsin Yazıcıoğlu sadece Sivas için değil Türkiye için değerli bir insandı. Onu kaybetmenin üzüntüsünü yaşıyoruz. Tüm Türkiye’nin başı sağ olsun” dedi.

Sivas Belediye Başkanı Doğan Ürgüp ise, ziyaretten dolayı çok memnun olduğunu belirterek, “Bizi ziyarete gelen İstanbul’daki Sivas Platformu’na çok teşekkür ediyorum. Ankara, İstanbul ve İzmir’deki birleşmeler çok önemlidir. Ankara’daki bürokratlarımız, İstanbul’daki iş adamlarımız Sivas’ın gelişmesi için hizmet edecek. Bu Sivas için çok önemli” dedi.

Ürgüp, Genel Başkanları merhum Muhsin Yazıcıoğlu’nun bu birleşmeyi çok istediğini de belirterek, “Sayın Genel Başkanımız merhum Muhsin Yazıcıoğlu hayatta iken gerçekleştiremediği birlikteliği vefatından sonra gerçekleştirmiştir. Şuan sağcısıyla solcusuyla herkes Sivas için bir şeyler yapmaya çalışıyor.” dedi.

Sivas Platformu geniş katılım, amaç ve kapsamlı bir geziyi 22 Mayıs 2009 Cuma günü başlattı. Üç gece iki gündüz süreli ve dolu dolu geçen geziye ilişkin ayrıntılı video kayıtları Sivas Platformu sitesinde bulunmaktadır. Bu gezi ile ilgili Ahmet Özdemir’in çeşitli internet haber sitelerinde ve 27 Mayıs 2009 tarihli Bizim Gazete’de yazdığı yazıda aşağıdaki bilgiler bulunmaktadır:

Yine Sivas Yollarında

İstanbul’daki “Sivas Platformu’nun gerçekleştirdiği yeni Sivas gezisi 22 Mayıs 2009’da başladı.

Gemerek, Şarkışla, Gürün, Kangal, Kangal’daki Balıklı Çermik, Divriği, burada ki Ulu Camii ziyaret edildi.

Selçuklular’dan kalan bu görkemli yapıyı Mengücekoğulları’ndan Ahmet Şah ve eşi Turan Melik, 1228’de Mimar Hürrem Şah’a yaptırmış. UNESCO’nun Dünya Mimari Anıtları listesindeki, Divriği Ulu Cami ve Şifahanesi. Ama ne yazık ki, bu harika eser, son elli yıldır restorasyonzede dönmüş, ama önümüzdeki günlerde eseri kurtarmak ve korumak için önemli adımlar atıldığını görmekteyiz. .

Daha sonra; Zara, İmranlı, Gölava, Akıncılar, Koyulhisar, Hafik ziyaret edildi.

2008 yılında olduğu gibi 2009 yılı içinde de Kültür ve Sanat etkinlikleri sürdürüldü. Yerel seçimler nedeniyle bazı aksamalar olmasına rağmen

men, cumartesi günleri Sivas Platformu salonunda ilçeler, kendilerini tanıttılar. Her ayın son cumartesi günleri ise Ahmet Özdemir'in Sivas Kültür Günleri etkinliği sürdürüldü.

İlçelerinin kendilerini tanıtmaları planlanmıştı. Ülkemizin içinde bulunduğu yerel seçimler atmosferi nedeniyle arılan planlama tam anlamıyla gerçekleşemedi.

10 Ocak 2008 Cumartesi günü Mecidiyeköy Sivas Platformu Salonunda Kangal ve Ulaş ilçelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel yönleri anlatıldı. Kangal ve köylerinde çekilen "Ozanların İzinde" belgeselinden bölümler gösterildi.

Yeni yılın ilk "Sivas Kültür Günleri" etkinliği ise 31 Ocak 2009 Cumartesi günü Platform merkezinde yapıldı. Ahmet Özdemir "Halk Edebiyatımızda Divriği Şairlerinin Yeri" konusunda konuştu.

28 Şubat 2009 Cumartesi yapılan "Kültür" etkinliğinin konusu ise "Emlek Yöresi Aşıkları'ydı. "Ozanların İzinde" belgeselinin Şarkışla ve Emlek yöresiyle ilgili bölümlerinden parçalar gösterildi. Konuk sanatçı Mustafa Tatlıtürk yöre türkülerden örnekler sundu.

Âşık Veysel'in 36. Ölüm Yılı Anma Programları

Sivas Platformu, ünlü halk ozanı Âşık Veysel Şatıroğlu'nun 36. Yıl dönümü olan 21 Mart 2009 günü yapılan anma törenlerine katkı verdi. Aynı gün Platform merkezindeki programa ev sahipliği yaptı.

O gün ilk tören Gülhane Parkı'nda Âşık Veysel'in heykelinin önünde yapıldı. Program, saygı duruşunda bulunulması ve İstiklal Marşının okunmasıyla başladı. Töreni yöneten Gazeteci-Yazar Ahmet Özdemir, Âşık Veysel'in kara toprağa karıştığı 36. yılında, kendisini rahmet ve minnetle andıklarını söyledi. Dizelerinde "Dostlar beni hatırlasın" diyen Âşık Veysel'in dostları tarafından hiç unutulmadığım dile getiren Özdemir, Veysel'in 20. yüzyılın ilerici, çağdaş, cumhuriyetçi ve halk aşığı, aydın bir ozanı olduğunu belirterek, kendisinin yurt içinde ve yurt dışında gönülleri fethettiğini ifade etti.

Sivas Platformu Başkanı İsmail Erdem, Âşık Veysel'in ülkenin yükselen değeri olduğuna, fikirleriyle, sazıyla ve sözüyle edebiyata önemli katkılar sağladığına işaret etti. Erdem, Sivaslılar olarak Âşık Veysel'e sahip olmaktan büyük gurur duyduklarını belirtti. "Veysel, insan sergisini en iyi anlatan gönül insanlarından biridir" dedi.

Öte yandan 25 Mart 2009'da Şarkışla Kültür Sanat ve Sosyal Yardımlaşma Derneği tarafından düzenlenen, Ataşehir Zübeyde Hanım Öğret-

menevi'ndeki Âşık Veysel anma programına Sivas Platformu geniş bir katılım sağladı.

Daha sonraki yıllarda da Âşık Veysel'i anma programları yapıldı.

Sivas Kültür Gezisi

İstanbul'daki Sivas Platformu, Sivas'lı olmayan Sivas ve Anadolu dostlarına ve Sivas'ı tanımayan Sivas kökenli kişilere Sivas'ı tanıtmak için organize ettiği "Sivas Tanıtım Gezisi"nin ilkinde 17-19 Temmuz 2009 tarihinde özel bir otobüs ile arkadaşlarımızı götürüldü.

Amacımız, Sivas'ın; tarihi eserlerini, tabiat güzelliklerini, insanını v. s. tanıtmak için kültür gezileri yaparak dostlarımızı bilgilendirmektir.

Hayatlarında Sivas'ı görmemiş 35 akademisyen ve gazeteciye, Sivas'ın tarihi ve kültürel özelliklerini tanıtmak amacıyla tanıtım birimi tarafından bir gezi düzenlendi. İstanbul Mecidiyeköy'den hareket eden otobüsümüz yol boyunca yeni arkadaşlıklara ve dostluklara da vesile oldu. Anadolu yakasından otobüsümüze binen TRT sanatçısı Ahmet Turan Şan ise türküleriyle seyahate ayrı bir zevk kattı. Gezide herkesin merakını ettiği mekan ise Divriği Ulu Camii idi. Bunun yanı sıra Sivas yemekleri ise saatler ilerledikçe tüm yolcuların merakını celbediyordu.

Gün boyunca Sivas şehir merkezinde tarihi mekanlar gezildi. Akşam ise Kangal'da Samut Baba Festivaline doğru hareket edildi. Güzergâhımızda yer alan Selçuklu eseri Alacahan ise tüm konukların ilgisini çekmişti. Gece Kangal Balıklı Çermik tesislerine vardığımızda dünyanın dikkatini çeken havuzlar misafirlerimizi bekliyordu adeta. Günün yorgunluğunu atmak için bu fırsatı değerlendiren konuklar memnuniyetlerini herkese aktaracaklarını ifade ediyorlardı.

Pazar günü erkenden Divriği Ulu Camii'ni gezmeye başlayan misafirler bir şaheserle karşılaşmanın verdiği coşkuyla fotoğraf çekmeye başladılar. Özellikle rehberin camideki taş işçiliğini anlatarak yorumlaması herkesi esere bir kat daha hayran bırakmıştı. İstanbul'dan geziye katılan Prof. Dr. M. Zeki Kuşoğlu ise değerlendirmeleriyle eserin nasıl bir sanat eseri olduğunu gözler önüne seriyordu. Bu büyük abidenin fotoğraflarını titizlikle çeken İTÜ Mimarlık Tarihi Uzmanı Dr. Aras Neftçi ise bu eserin Türk mimarisinin başyapıtı olduğunu vurgulamış ve hayranlığını ifade etmişti.

Böylece; Sivas merkez, Alacahan, Kangal Balıklı Çermik (Kaplıça), Divriği (özellikle Divriği Ulu Camii), Aşık Veysel'in Evi (Sivrialan Köyü) ve Şarkışla ziyaret edildi. Üç günlük gezide Sivas tanıtılmaya çalışıldı.

Sivas'taki tarihi eserlerin rehberliği Cumhuriyet Üniversitesi Öğretim Görevlisi Necip Günaydın tarafından yapıldı. Kendisine, Rektörümüz Prof. Dr. İlyas Dökmetaş, Belediye Başkanımız Doğan Ürgüp'e, katılanlara ve destek olanlara teşekkür ediyoruz.

Bu kültür - tanıtım gezileri, gizli bir Kültür Hâzinesi olan Sivas'ın güzelliklerini tanıtabilmek için devam edecektir. Amacımız, bir farkındalık oluşturarak ülkemize ve dünyaya bu güzellikleri ulaştırabilmektir.

Sivas Platformunu 2. Sivas Kültür Gezisi 25- 28 Haziran 2010 günlerinde yapıldı. Bu gezi ile giden yazarların yazıları Basında Sivas ve Sivas Platformuna ilave edildi.

Bu geziye; Dr. Cezmi Bayram, Prof. Dr. Ahmet Nuri Yüksel, Prof. Dr. Fethi Gedikli, Bekir Çelik, Serdar Tuğrul, Abdurrahman Şen, Ali Osman Timur, Mustafa Akgün, Aziz Erdoğan, Tahsin Yıldırım, Mehmet Kalan, Ahmet Nadaroğlu, Muhammet Öztapak katıldı.

Gezide; Sivas Merkezdeki tarihi yerler; Kongre müzesi Müzesi, Çifte Minare, Buruciye Medresesi, ve Sivas Kalesi, Abdi Ağa Konağı, Aksu, Meydan Cami, Yukarı Tekke, Susamışlar Konağı, İnönü Müzesi, Mavi Konak, Kangal Ağa Konağı, Etnografya müzesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Ethem Beyin parkı, Sıcak Çermik, Alacahan, Kangal Balıklı Kaplıca (Çermik), Divriği Ulucami ve Şifahanesi ile Şarkışla gezildi.

Geziye katılan fikir adamı, yazar ve sanatçılar, Sivas gezisi'nden memnun bir şekilde İstanbul'a döndüler.

Daha sonraki yıllarda da Sivas'a çok sayıda gezi programları yapıldı.

2. ULUSAL SİVAS SEMPOZYUMU

Sivas Platformu'nun düzenlediği ve "Birlikte Yaşama Kültürü" konulu 2. Ulusal Sivas Sempozyumu, İstanbul'da yapıldı. Sempozyuma birçok akademisyen, yazar ve gazeteci katıldı. İstanbul'da 12 Aralık 2009 tarihinde üç ayrı oturumda gerçekleşen bilimsel toplantıda Birlikte Yaşama Kültürü Modeli, Modern Dünyada Birlikte Yaşama, Geçmişten Günümüze Anadolu'da Birlikte Yaşama Kültürü: Sivas Örneği'ne ilişkin bilgiler, görüşler ele alındı.

Sunulan bildiriler "Tebliğler Kitabı" olarak Sivas Platformu tarafından yayımlandı. Bu kitap, "Birlikte Yaşama Kültürü" ile ilgili konuşma ve tebliğlerden oluşmaktadır.

"Birlikte Yaşama Kültürü Modeli" oturum Başkanlığını Prof. Dr. İlyas Dökmetaş yapmıştır. Prof. Dr. Mustafa Çağrı, Prof. Dr. İzzettin Do-

ğan, Prof. Dr. Toktamış Ateş, Prof. Dr. Pervin Somer, Dr. Cezmi Bayram tebliğlerini sunmuşlardır.

“Modern Dünyada Birlikte Yaşama” Oturum Başkanlığını Prof. Dr. Mustafa Koçak yapmıştır. Prof. Dr. Ergün Yıldırım, Yrd. Doç. Dr. İrfan Çiftçi, Avni Özgürel, Oral Çalışlar, Ali Bulaç tebliğlerini sunmuşlardır.

“Geçmişten Günümüze Anadolu’da Birlikte Yaşama Kültürü: Sivas Örneği” oturum Başkanlığını Prof. Dr. Durmuş Boztuğ yapmıştır. Prof. Dr. Ahmet Gökbel, Prof. Dr. Metin Bozkuş, Ahmet Özdemir, Prof. Dr. Galip Eken, Prof. Dr. Hüseyin Yılmaz, Prof. Dr. İbrahim Subaşı tebliğlerini sunmuşlardır.

2010 YILI KÜLTÜR VE SANAT ETKİNLİKLERİ

Sivas Platformu’nda geçtiğimiz yıllarda yapılan “Sivas Kültür Günleri” etkinliklerinin 2009-2010 Sezonunda da sürdürülmesi arzu edilmiştir. Yeni dönemde, her ayın ikinci ve üçüncü cumartesi günleri geçen sezonda başlatılan “İlçelerimizi Tanıyalım” etkinliği ile “Sivas Kültür Günleri” etkinliğinin birlikte yapılmasının yerinde olacağı düşünülmüştür. Buna göre, program mozaığının “İlçelerimizi Tanıyalım” bölümünde, Platform Yönetim ve Danışma kurullarında bulunan arkadaşlarımızın kendileri veya davet edecekleri kişiler ilçelerinin tanıtımını yapacak veya yaptırabileceklerdi. Anılan ilçeyle ilgili diğer sivil toplum örgütleri ile ortak organizasyona da girebileceklerdi.

Aynı programın “Sivas Kültür Günleri” bölümünde ise konuk olarak davet edilecek uzman bir kişi veya Danışma Kurulu üyemiz Ahmet Özdemir, ele alınan ilçe ve yöresine ilişkin tarihi kişiler, sanatçılar, halk âşıkları, yöre folkloru, gelenek göreneklere gibi konularda bilgi verebileceği düşünülmüştür.

Nitekim geçen yıl tanıtılmamış ilçeler göz önünde bulundurularak, yeni kültür ve sanat sezonu için bir takvim belirlenerek Yönetim Kurulu’na sunulmuş ve kabul edilmiştir.

İlçelerin tanıtılması ele alınması planlanmıştı. İlçelerin; tarihi, coğrafyası, sosyo-ekonomik durumu, doğal güzellikleri, ozanları, sorunları değerlendirilecektir.

Belirlenen program takvimi uyarınca Zara Vakfı’nın organizasyonu ile 5 Aralık 2009 Cumartesi günü Zara tanıtım günü yapılmıştır. Bu toplantıda, Zara tarihi, coğrafyası, sosyo-ekonomik durumu, folkloru, müziği ile ele alınmış. Özellikle Zaralı Halil ve Prof. Dr. Sedat Veyis Örneği üzerinde durulmuş, yaptıkları hizmetler dile getirilmiştir.

Planlanan programlar içinde Yıldızeli ilçesine ilişkin toplantı gerçekleştirilmiştir. 13 Mart 2010 Cumartesi günü Yıldızeli düünden bugünü anlatılmış, Pir Sultan Abdal'ın dışında Yıldızelili onlarca şairden söz edilmiş ve eserlerinden örnekler verilmiştir.

Platform Merkezi 26 ve 27 Mart 2010 tarihlerinde anlamlı iki etkinliğe ev sahipliği yapmıştır.

27 Mart 2010 Cumartesi günü ise, "Şehitler Çiçeğe Durmuş Çanakka-le'de" adı verilen etkinlikte Çanakkale Şehitlerimiz anılmıştır. Behide Genç ve Ahmet Özdemir'in birlikte sundukları program, ilgi görmüş, Platformun düzenleyeceği bir Çanakkale gezisine hazırlık görevi yapmıştır.

Öte yandan Sivas'ın yetiştirdiği ünlü halk şairlerinden Âşık Veysel'in 37. Hakk'a yürüyüş gününde yapılan etkinlikler içinde Sivas Platformu da temsil edilmiştir. İstanbul'da yapılan etkinliklerin ilkini Platform Başkanı İsmail Erdem'in Belediye Başkanlığını yaptığı Sancaktepe ilçesinde 18 Mart 2010 Cuma günü gerçekleştirilmiştir. Âşık Veysel'e ilişkin verilen bir konferans ve sinevizyon gösterisinin arkasından, Ankara'dan gelen TRT sanatçısı Kubilay Dökmetaş'ın yanında Mustafa ve Sakine Tatlıtürk Âşık Veysel'in türkülerini okumuşlardır.

21 Mart 2010 Pazar günü Gülhane Parkında yapılan etkinlikte, Sivas Platformu üyelerinin geniş katılımı sağlamışlardır.

ANKARA SİVAS GÜNLERİ

Ankara'da yaşayan Sivashlı'ların, ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelerek kurumsal güçlerini bir federasyon çatısı altında birleştirmesiyle oluşan ASİDEF "Ankara Sivashlı Dernekler Federasyonu'nun Sivas'ın Kültür, Sanat ve Folklorik özellikleri ile sanayi ve ticaretini tanıtmak, genç nesiller ile buluşturmak amacıyla "Başkent'te Sivas" adı altında, Kültür ve Turizm Bakanlığı - Ankara Atatürk Kültür Merkez Müdürlüğü salonlarında 01-04 Nisan 2010 tarihlerinde Sivas Valiliğinin destek ve öncülüğünde, Sivas Belediye Başkanlığı, Cumhuriyet Üniversitesi ile Sanayi ve Ticaret Odası'nın birlikteliğinde organize edilen etkinliğe Sivas Platformu özel bir Otobüs ve çok sayıda özel araç ile katılmıştır.

2. OLAĞAN GENEL KURULU

25 Nisan 2010'da İstanbul - Kozyatağı'nda Genel kurul toplantısında yönetim ve danışma kurulumuzu daha geniş tutuldu.

Genel Kurulumuza Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İlyas Dökmetaş, Tunceli Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Durmuş Boztuğ, Prof.

Dr. Baki Sübütay, Mustafa Akın; AK Parti İstanbul İl Sekreteri Av. Abdullah Güler, Mustafa, Aydogdu, Gazeteci -Yazar Ahmet Özdemir Yönetim Kurulumuz, Danışma Kurulumuz ve çok sayıda Siyasi parti temsilcileri, Öğretim üyeleri, Sivil toplum kuruluşları üyeleri, gazeteciler, düşünürler, Sivaslılar ve Sivas dostları katıldı.

SİVAS GÜNLERİ

12-14 Kasım 2010 günlerinde İstanbul Feshane’de yapılacak “Sivas Günleri” Sivas Platformu, Sivas Valiliği, İlçe Kaymakamlıkları, Sivas Belediyesi, 16 İlçe Belediyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları, İstanbul’daki Sivas Vakıf, Federasyon ve Dernekleri ile birlikte düzenlenmesine karar verildi.

12 Kasım Cuma gününde “Birlikte Yaşama Kültürü” Paneli yapıldı. Moderatörlüğünü Tunceli Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Durmuş Boztug yaptı. Konuşmacılar ise AK Parti Sivas Milletvekili Osman Kılıç, CHP Sivas Milletvekili Malik Ejder Özdemir ve MHP Genel Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Edip Semih Yalçın oldu.

Ayrıca, Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Devlet Türk Halk Müziği Korosu (Şef. Uğur Kaya), Türk Halk Müziği Sanatçıları Cengiz Özkan, Onur Bozatalı’nın konseri, Aşıklar Atışması, Folklor ve Semah Gösterileri yapıldı.

13 Kasım Cumartesi gününde “Sivas’ın Kültürel Değerleri” Paneli yapılacaktır. Moderatörlüğünü İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Adem Esen yaptı. Konuşmacı ise Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı İsmet Yılmaz oldu.

“Sivaslı Olmak” Paneli yapıldı. Moderatörlüğünü Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İlyas Dökmetaş yaptı.

Ayrıca, Türk Halk Müziği Sanatçıları Ali Sultan, Ünal Taşlık, Enver Meralli ve Serhan Altuntaş, Ahmet Turan Şan, Ali Kızıltuğ’un konseri, Ergün Çelikhhan’ın “Hasan Hüseyin Korkmazgil’in Şiirleri” dinletisi oldu.

14 Kasım Pazar gününde “Küçülen Dünyada Büyümek” Paneli yapıldı. Moderatörlüğünü Cumhuriyet Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Recep Toparlı yaptı, Konuşmacı ise İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Müdür Yrd., Sivas Platformu Yönetim Kurulu Üyesi Yrd. Doç. Dr. Ali İhsan Özeroglu oldu.

“Hatırladığım Sivas” Paneli yapıldı. Moderatörlüğünü Marmara Üniversitesi Rektör Yardımcısı – Sivas Platformu Danışma Kurulu Üyesi

Prof. Dr. Hazma Kandur yaptı, Konuşmacı ise Gazeteci Yazar Beşir Ayvazoğlu oldu.

“Sivas’ın Görmezden Geline Değerleri” Paneli yapıldı. Konuşmacı, Gazeteci Yazar -Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu Üyesi - Sivas Platformu Danışma Kurulu Üyesi Ahmet Özdemir ile Gazeteci Yazar - Sivas Platformu Danışma Kurulu Üyesi Abdurrahman Şen oldu.

İllüzyon Sanatçısı Ateş Yutan Adam - Hasbora’nın İllüzyon Gösterisi yapıldı. Ayrıca, Türk Halk Müziği Sanatçısı Sabahat Akkiraz’ın konseri, Folklor ve Semah Gösterileri oldu. Sivas Günlerinde; Cumhuriyet Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü Fotoğraf Okutmanı Selahattin Yasak’ın “Fotoğraflarla Sivas Sergisi” ve “Tarihi, Kültürel ve Doğa Güzellikleri Açısından Düünden Bugüne Sivas” Slayt Gösterisi, Ressam İsmail Acar’ın “Resim Sergisi” oldu.

Bunlara ilaveten Sivas merkezden ve ilçelerden gelen kuruluşlar tarafından da özel gösteriler yapıldı.

Daha sonraki her yılda Feshane, Maltepe ve Yenikapı meydanlarına Sivas Günleri programları yapıldı. Yüzbinlerce İstanbul’luya Sivas ve değerleri tanıtıldı.

Vefatının 55. Yılında Muzaffer Sarısözen Sempozyumu

17-18 Ekim 2018 tarihinde İTÜ ve Cemal Reşit Rey Konser Salonunda “Vefatının 55. Yılında Muzaffer Sarısözen Sempozyumu” düzenlenmiş, çok sayıda tebliğ sunulmuştur. Ayrıca, Cemal Reşit Rey Konser Salonunda Vefatının 55. Yılında Muzaffer Sarısözen’i Anma Konseri Uğur KAYA’nın Şefliğinde; Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Devlet Türk Halk Müziği Korosu / TRT İstanbul Radyosu Türk Halk Müziği Sanatçıları / İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Sanatçıları’ndan oluşan Ahmet Turan Şan, Ali İbicek, Beyhan Karlı, Cafer Üvenç, Cevat Dursun, Elvan Sevim, Gülseren Erdağ, Halil Altıngöz, Hamdiye Erol, Nevcihan Sevindik, Nihat Erdağ, Nursaç Doğanışık, Oğuz Doğan Cengiz, Sait Döşkaya, Salih Turhan, Soner Özbilen, Tuncay Kemertaş ve Zülfü Demirtaş tarafından konser verilmiştir.

Muzaffer Sarısözen, 1899 yılında Sivas ilinin Cami-i Kebir mahallesinde doğdu. Babası Sarıhatıpzadelerden Şeyh Hüseyin Hüsnü Efendi, annesi Zeliha Hanım’dır. Sivaslılar, Sarıhatıpzadeleri “Saçlıefendiler” diye bilirler. Sarısözeni de “Saçlıların Muzaffer” diye tanırlardı. Dedelerinin tamamı Nakşibendi Şeyhi’dir. Sarısözen” ailesinin soyismi, dedesi Yakup Efendi’nin sarı ve uzun saçlarından gelmektedir. Sarısözen ilk müzik şevk

ve hevesini ailesinden almıştır. Beş erkek kardeş içinde Kemal ve Abdulkadir Sarısözen de şairidir. Abdulkadir Sarısözen'e şairliği dışında türküler ve halk çalgılarıyla yakından ilgisi olduğu için "Çalgıcı Vali" denirmiş. Sarısözen ailesinin Sivas'taki evlerinin üst çatı katının camları vitray duvarları kütüphane yapılarak arada gizli bölmeler oluşturulmuştur. Bu gizli bölmelere ud keman bağlama tanbur gibi sazlar konulmuş. Nakşibendi bir ailenin çocuklarının bu aletleri çalması Sarısözen'in dünyaya geldiği dönemde son derece aykırı bir şey olduğu için böyle bir yola başvurulmuştur.

Müzik eğitimine çocuk yaşlarda başladı. Ud ve bağlama çalmayı öğrendi. Tahsilini Sivas ilinde tamamladı. Bir dönem ilkökul öğretmenliği mesleğinde bulundu. İstanbul'da iki yıl konservatuvar eğitimi aldıktan sonra tekrar memleketine döndü. Müzik hocalığı yaptı. Türkiye'yi şehir şehir dolaşp derlemeler gerçekleştirdi. Buralardan edindiği enstrümanlarla kendisine bir koleksiyon oluşturdu.

Sarısözen, 1930 yılının Eylül ayında Milli Eğitim Müdürü olan Ahmet Kutsi Tecer ve Vehbi Cem Aşkun ile tanışmıştır. Tecer, Sarısözen ile tanıştıktan sonra 1930'da "Halk Şairlerini Koruma Derneği"ni kurar ve Sarısözen genel katip olur. İlk halk şairleri bayramı 1930'da yapılır ve Aşık Veysel bu şekilde ortaya çıkarılır. Bayram sonunda çıkarılan Sivas halk şairleri bayramı adlı bröşürde Sarısözen, Sivas halayları başlıklı yazısını yayınlar ve halayların notalarını koyar. Bu büyük bir ihtimalle bizde halaylar hakkında yazılmış ilk notalı makaledir.

17 Ağustos 1937'de Halil Bedii Yönetken, Ulvi Cemal Erkin, Hasan Ferit Alnar, Necil Kazım Akses ve teknisyen Arif Etikan'dan oluşan grup Ankara'dan Sivas'a derleme yapmak amacıyla giderler. Ahmet Kutsi Tecer Halil Bedii Yönetken'e Sarısözen'i tavsiye ederek gruba katılmasını söyler. Böylece türkülerin resmi olarak değerlendirilmesi Maarif vekili Saffer Arıkan'ın zamanında başlar. Derleme grubu Almanya'dan getirilen "Saca" markalı hem elektrik hem de akü ile çalışan alıcı ve verici ses kaydeden makinelerle çalışır. Konservatuvarın folklor arşivindeki 10. 000 ezginin derlenmesinde, fişlerin doldurulmasında, onun bitmek tükenmek bilmeyen sabır ve azmi büyük rol oynamıştır.

1938 senesinde Ankara Devlet Konservatuvarı Folklor Arşivi Şefliği-ne atanır. Bu dönemden sonra derleme yılları başlar. Binlerce türkü ve hikaye derlenir, TRT arşivlerine kazandırılır. 1937 senesinden, 1957 senesine kadar on sekiz büyük derleme gezisinde bulunur. Muzaffer Sarısözen'in Sivas vilayeti ve yöresini iyi bilmesi derleme ekibinin işlerini kolaylaştırır.

1943'te Muzaffer Sarısözen, Halil Bedii Yönetken ve Rıza Yetişen'den oluşan grup Tokat, Amasya, Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon'da; 1944'de Elazığ, Tunceli, Bingöl ve Muş'ta; 1945'te Ankara, Çankırı, Yozgat ve Kırşehir'de; 1946'da İçel, Antakya ve Antalya'da; 1947'de Çanakkale, Bursa ve Tekirdağ'da; 1948'de Bolu, Sinop ve Zonguldak'ta; 1949'da Bilecik ve Eskişehir'de; 1950'de Van, Kars, Çorum ve Ağrı'da; 1951'de İzmit'te; 1952'de İzmir, Siirt, Mardin ve Bitlis'te derleme yapmıştır.

Sarısözen, derleme gezilerinde kendi çabası ve emeği ile topladığı bağlama, cura, ney, çifte kaval, kemençe, kaval, tulum, davul, zurna, tef, darbuka, gibi birçok halk sazından koleksiyon oluşturmuştur. Ayrıca derleme gezileri sırasında kaynak kişiler ile halk oyunlarını görüntüleyen fotoğraflardan bir resim albümü yapmıştır. Ne yazık ki; ölümünden sonra evi olarak gördüğü, çok değer verdiği, özen gösterdiği arşivi topladığı onbinlerce ezgi ve halk çalgıları kendi haline terk edilmiştir.

Yurttan Sesler programını, Ankara Radyosunda yönetme görevinde bulunur. Birçok derlemesi dergilerde yayınlanır.

Muzaffer Sarısözen'in halk müziğine verdiği hizmet kadar halk oyunlarına verdiği hizmet de büyüktür. 1950 yılında İtalya ve İspanya'daki Avrupa Uluslararası Raks Müsabakalarına, Erzurum bar ekibi ve davulcu Kara Yılan, zurnacı Mümtaz Ardıç ile katılır. Madrid'te 68. 000 kişinin önünde, Biariz ve San Sebastian'da yapılan 5 yarışmada ekip birinciliği alır. Vedat Nedim Tör ve Mesut Cemal Bey'in daveti ile Yurttan Sesler'in başına Muzaffer Sarısözen getirildi. 1946 yılında Yurttan Sesler korusunu çalıştırmaya başlayarak derlenen türkülerini koro üyelerine öğretir ve yayınlara başlar. Program büyük ilgi görür. 1953 yılında İzmir'de, 1954 yılında İstanbul radyolarında "Yurttan Sesler" topluluklarını kurarak, halk türkülerini ve oyunlarının yurt çapında sevilmesi ve tanıtılmasında büyük rol oynar.

Muzaffer Sarısözen'e kadar radyolarda düzenli ve programlı halk müziği çalışmaları olmamıştır. Yurttan Sesler topluluğunu kurduktan sonra, programlarına kaynak kişileri ve bölge sanatçıları davet ederek radyo sanatçılarına örnek dersler vermiştir. Muzaffer Sarısözen, Yurttan Sesler topluluğunu yetiştirerek ilk halk müziği icrasını başlatmıştır; toplu bağlama çalma geleneğinin uygulayıcısı olmuştur ve halk müziğinde koro seslerini numaralayıp otantik karakterin kaybolmasını önlemiştir.

Türkiye dışında gerçekleştirilen pek çok halk dansları festivalinde başkanlık görevini icra eder. 1955 senesinde Yapı Kredi Bankası'nın kur-

duğu Halk Oyunları Yaşatma ve Yayma Tesisinin ortaya çıkarılmasında payı büyüktür.

1941 senesinde “Seçme Köy Türküleri”, 1952 senesinde “Yurttan Sesler”, 1963 senesinde “Türk Halk Musikisi Usulleri” eserlerini oluşturur.

Bunlardan başka, Sarısözen'in yazıp da yayınlanmayan, “Altay Türkleri Halk Musikisi” ve “Türk Halk Oyunlarından Sivas Halk Oyunları” isimli iki eseri daha bulunur.

Muzaffer Sarısözen, 1941 yılında Yurttan Sesler korosuna giren Neriman Altındağ'la tanışır ve 1951 yılında evlenir. 1952 yılında Sarısözen Cizre'de derleme çalışmaları yaptığı sırada bu evlilikten oğlu Memil Sarısözen dünyaya gelir.

1962 yılında Sarısözen prostat rahatsızlığından dolayı Devlet Demiryolları Hastanesi'ne yatırılır ve burada ameliyat olacağını öğrenince diğer doktorlara tercihen özellikle kendisinin öğrencisi olan bir operatöre ameliyat olur. Daha sonra ağabeyi Abdulkadir Sarısözen'in evine çıkar fakat tekrar rahatsızlandığında Ankara Hastanesi'ne kaldırılır ve sağlığına kavuşamayarak 4 Ocak 1963 yılında altmış dört yaşında vefat eder.

Naaşı büyük bir törenle Asri Mezarlığında toprağa verilir.

Ölümünden sonra “Muzaffer Sarısözen - Hayatı, Eserleri ve Çalışmaları” isimli bir kitap “Kültür Bakanlığı” tarafından yayınlanır. Fotoğrafi, PTT'nin hazırladığı pulların üzerine basılır.

Yurttan seslerin sesi, soluğu, arazide çalışanı, hamalı, ustası, müdürü... Özetle; Her şeyi... *Derleme Ustası...*

Yasak nedeniyle çatı katında başlayan müzikle yolculuk, halkın arasına girip belgelenen, arşivlenen ve günümüze kadar seslendirilen sazı, sözü ve derlemeleri... Türk Halk Müziği'nin muzaffer insanı Sarısözen.

Sarısözen, Sakin, nazik ve naif... Dürüst, mütevazi ve sabırlı. Ve şan şöhret peşinde olmadığını gösteren bir de anısı vardır. Koro çalışmaları sırasında şef odur ama kesinlikle adının geçmesini istemez. O önde değil perde arkasında kalmayı tercih eden ve sesini çıkarmayan “kahramanlardan”dır. Türkü'lerin de babası Muzaffer Sarısözen'dir.

SİVAS PLATFORMU YAYINLARI

Sivas Platformu'nun amaçlar manzumesinin içerisinde şu ilkeler de bulunmaktadır: “... . Sivas havzasının; kültürel ve doğal varlıklarının korunmasına ilişkin yasal çerçevelerde bütünlük içinde korunması, ... Hedef kitlemiz ve ortak paydamız İstanbul'daki Sivashlılardır. Ne olmak istediğini ve nereye gitmek istediğini bilen fertler yetiştirmek. Büyük düşünmek,

insanımızın mutluluğunu hedeflemek, kültürümüzü korumak, dünya çapında insan yetiştirmek, potansiyelimizden büyük bir sinerji oluşturarak, maddi, manevi, kültürel, sosyal yönlerden gelişim sağlamak. Ön yargılarla hareket etmek yerine çözüm ekseni bir potansiyel oluşturmak.”

Bu bağlamda Sivas Platformu Yönetim Kurulu, Sivas’ın dününü bugüne, bugününü de yarınlar taşımak amacıyla imkânlar öncüsünde yayınlar yapmak kararı almıştır. Karar aşamasında bir fon oluşturulmasının zorunlu olduğuna karar verilmiştir.

Yayınların ücretsiz olarak ilgili kişilere verilmesi veya ulaştırılmasına karar verilmiştir. Kitaplarımız çok sayıda basılmış, ücretsiz dağıtılmış, üniversitelerimize ve diğer eğitim kurumlarına gönderilmiştir.

1. 1. Ulusal Sivas Sempozyumu Sivas’ın Dünü, Bugünü ve Geleceği Tebliğler Kitabı

“Söz uçar, yazı kalır” diye bir atasözümüz vardır. 22 Nisan 2007 tarihinde Sivas Platformu’nun gerçekleştirdiği “1. Ulusal Sivas Sempozyumu’nda sunulan bildirimleri, editörlüğü şahsımca yapılarak “1. Ulusal Sivas Sempozyumu Sivas’ın Dünü, Bugünü ve Geleceği Tebliğler Kitabı” yayımlanmıştır.

Kitabın 1. baskısının tükenmesi üzerine 2. baskısı da yapılmıştır. ⁴

1. Ulusal Sivas Sempozyumu Tebliğler Kitabı’nın yalnız Sivas’ın dününe, bugününe ve geleceğine değil, bütün Türkiye’nin ekonomisine, sanayisine, turizmine kültür ve sanatına ışık tutacağından kuşku yoktur. Yeni sempozyumlar ve yeni sempozyum kitaplarıyla Sivas potansiyeli’nin nice bilinmeyenlerinin ortaya çıkarılmasının gerekliliğini bize hatırlatmaktadır.

2. Pir Sultan Abdal

Sivas Platformu Danışma Kurulu Üyesi Gazeteci-Yazar Ahmet Özdemir’in hazırladığı bu kitabı Sivas Platformu Başkanı İsmail Erdem kamuoyuna şöyle sunmuştur:

“Sivas Platformu, bölge insanını, yöresine, ülkesine ve kültürüne sahip çıkmaya özendiren; demokratik, bağımsız ve gönüllü bir kuruluştur.

Platformun Protokolünde altı çizildiği gibi, tarihin en eski dönemlerinden beri, Sivas; bir kültür beşiği olmuş ve uygarlıklara katkıda bulun-

⁴ 1. Ulusal Sivas Sempozyumu, Sivas’ın Dünü Bugünü ve Geleceği, Tebliğler Kitabı, Editör: İbrahim Subaşı, Sivas Platformu Yayını, (1. Baskı, İstanbul 2007), (2. Baskı, İstanbul 2010).

muştur. Birçok devletlere başkentlik yapmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin de temelleri burada atılmıştır. Böyle önemli bir kültür ikliminden gelen Sivaslıların, yoğun olarak İstanbul'da yaşaması, bu kente de zenginlik katmaktadır.

İstanbul'da yaşamaya karar vermiş insanlarımızın, ortak kent kültürü içerisinde, aktif olarak yerlerini almalarını arzularken; kişiliğini, doğasının var ettiği hasletlerini, kültürel dokusunu ve ruh halini bozmadan korunmasını amaçlıyoruz.

Farklı kültürlerin bir arada bulunmasını hoşgörü ile karşılayarak, tarihe, edebiyata, musikiye hâsılı sanatın bütün dallarına mal olmuş değerlerimizi, geleneklerimizi ve göreneklerimizi yaşatmak, tanıtmak, yaymak ve bütünüyle Türk toplumunun yararlanmasına sunmayı görev biliyoruz.

Amaçlarımız arasında; dünya çapında insan yetiştirmek, potansiyelimizden büyük bir sinerji oluşturarak; maddi, manevi, kültürel, sosyal yönlerden gelişim sağlamak, ön yargılarla hareket etmek yerine çözüm ekseni bir potansiyel oluşturmak ve "Üreten Sivaslı" bilincini hakim kılmak gibi unsurlar bulunmaktadır.

Kültürel değerlerimizin korunması, çeşitlendirilmesinden söz ederken, çok kültürlülüğe saygının, kültürler arası alış verişin önemini vurgulamak istiyoruz. Siyasal, sosyal, inanış benzeri bütün alanlarındaki kampaşmaların dışındayız. Dar görüşlere, dar bölgeciliğe saplanmadan, kamu vicdanındaki yaraların sarılmasına katkı sağlamak; kültürel, sosyal ve ekonomik alanda birlik ve dayanışmanın sözde değil özde odağı olma yolundayız.

Pır Sultan Abdal kitabını, başka değerlerimize ilişkin kitapların izlemesi içten dileğimizdir."

Pır Sultan Abdal kitabı⁵ 2008 Şubat ayında Platform Merkezinde düzenlenen etkinlikle tanıtılıp dağıtıldı. Kitaptan televizyonlarda, radyolarında, gazete, dergi ve internet sitelerinde genellikle övgüyle söz edildi.

Yazılı, görsel ve sesli medyada kapak fotoğrafı ile birlikte bu kitap şu cümlelerle tanıtıldı:

"Bazı kaynaklarda, Pır Sultan ile ilgili yanıltıcı bilgiler yer alıyor. Kaynakların çoğunda, ona ilişkin bilgiler temelde aynı, ancak ayrıntıda farklılıklar bulunuyor. Bulunan yeni kaynaklar ve şiirlerinin yer aldığı cönkler, daha önceki bilgilerin karanlık alanlarına ışık tutuyor, tutmaya

⁵ Ahmet Özdemir, Pır Sultan Abdal, Editör: İbrahim Subaşı, Sivas Platformu Yayını, (1. Baskı, İstanbul 2008), (2. Baskı, İstanbul 2010), (3. Baskı, İstanbul 2013).

da devam edecek. Bu kitapta, XVI. yüzyıldan günümüze kadar efsanelenmiş hayatı ile halkımızın belleğinde ve yüreğinde; eserleriyle halkımızın dilinde, telinde yaşaya gelmekte olan ve Anadolu Alevi Bektaşî âşıklık geleneğinin çekirdeği sayılan Pîr Sultan'ı bilinen hayatıyla, menkıbeleriyle, sanatıyla tanıtmak, bazı bilinmeyenlere yanıt bulmak ve şiirlerinden örnekler vermek amaçlanmıştır.”

Pir Sultan'a ilişkin bilgiler arasında, temelde aynı ama, ayrıntıda farklılıklar bulunuyor. Nedeni de, ayrı düşünce, görüş ve anlatımı bulunan pek çok halk şairinin isim benzerliği dolayısıyla şiirlerinin birbirine karıştırılmış olması ve bunların hepsinin Pîr Sultan'a mal edilmesidir.

3. Âşık Ruhsati

Sivas Platformu'nun yayınladığı üçüncü kitap “Aşık Ruhsati”⁶ adını taşıyor. Bu kitabı da Sivas Platformu Danışma Kurulu Üyesi Gazeteci-Yazar Ahmet Özdemir'in hazırladığı “Aşık Ruhsati” kitabının sunumunu yapan Platform Başkanı İsmail Erdem şu satırlara yer vermişti: “Halk şairlerimiz, toplumun sözcüleri olmuştur. Halkın duygularını yansıtmışlar, hoşlarına giden, gitmeyen her duruma karşı tepkilerini şiirleriyle dile getirmişlerdir. Bu şiirler öyle beğenilmiş ki, yazıya dökülmeden, dilden dile dolaşarak yüzyıllarca yaşaya gelmiştir.

Tarihi süreç içinde âşıkların, sözlü gelenekte yaşayan, giderek yazılı kaynaklarda da yer alan ürünlerine ‘âşık şiiri’, bu şiirin vücut bulduğu edebî türe de ‘âşık edebiyatı’ adı verilmiştir. Âşıklarımız, geçmişle günümüz arasındaki kültür aktarımı sağlayan, insanın ve onun oluşturduğu kültürün anlaşılmasına katkı sağlayan sanatçılardır.

Kültürün insanlara kazandırdıklarından bir bölümü; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden bir anlam çıkarmak, uyanık olmak, pay çıkarabilmek, gerçeği bilmek, yanlıştan, fenadan dönebilmek ve zekâyı terbiye etmektir.

Halk edebiyatı ve halk kültürü alanında zenginliğiyle yurdumuzun önde gelen şehirlerinden birisi Sivas'tır. Türk halk edebiyatında adından söz edilen yüzlerce halk şairi Sivas'ta yetişmiştir.

Bölge insanını, yöresine, ülkesine ve kültürüne sahip çıkmaya özendiren; demokratik, bağımsız ve gönüllü bir kuruluş olan Sivas Platformu-

⁶ Ahmet Özdemir, Aşık Ruhsati, Editör: İbrahim Subaşı, Sivas Platformu Yayını, (1. Baskı, İstanbul 2008), (2. Baskı İstanbul 2010), (3. Baskı, İstanbul 2013).

nun amaçlar manzumesinin biri, bir “kültür beşiği” olan Sivas’ın kültürel değerlerinin korunması, çeşitlendirilmesidir.

Her vesileyle sözünü ettiğimiz gibi, Sivas Platformu, siyasal, sosyal, inanış benzeri bütün alanlarındaki kamplaşmaların dışındadır. Dar görüşlere, dar bölgeciliğe saplanmadan, kültürel, sosyal ve ekonomik alanda birlik ve dayanışmanın sözde değil özde odağı olma yolundadır.

Andığımız amaçlar doğrultusunda, kültürlerin bir arada bulunmasını hoşgörü ile karşılayarak, tarihe, edebiyata, musikiye, hasılı sanatın bütün dallarına mal olmuş değerlerimizi, geleneklerimizi ve göreneklerimizi yaşatmayı, tanıtmayı, yaymayı ve bütünüyle Türk toplumunun yararlanmasına sunmayı görev biliyoruz.

Sivas’ın yetiştirdiği XIX. Yüzyılın önemli halk şairlerinden Ruhsatiye ilişkin Danışma Kurulu üyemiz Ahmet Özdemir’in hazırladığı kitabı hemşerilerimizin ve Türk Halk Bilimi’nin hizmetine sunuyoruz.”

Pir Sultan Kitabında olduğu gibi “Aşık Ruhsatı” kitabımıza da Sivas’ta yayınlanan ülkemizin önde gelen kültür ve sanat dergilerinden biri olan “Sultan Şehir” dergisi yer vermişti.

“Âşık Ruhsatı, âşık edebiyatında önemli bir yeri olan halk şairlerinden birisidir. Diğer halk âşıkları gibi o da şiirlerinde ağıdalı bir dil kullanmamış, tabii, yalın ve içinden geldiği gibi söylemiştir. Ruhsatı’nın, koşma, semai, varsağı, destan, ramazannâme, elifnâme, ilahi, devriye, mersiye, şathiye... gibi âşık edebiyatı türleri içerisinde yer alan neredeyse her türden şiirlerine rastlamak mümkündür.

Bugüne kadar Ruhsatı’nın hayatı ve şiirleriyle ilgili irili ufaklı pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlar arasında en kapsamlı çalışmayı aynı zamanda Ruhsatı’nın hemşerisi olan Yrd. Doç. Dr. Doğan Kaya hazırlamıştır. Ruhsatı’yla ilgili, tanıtım yazma amacıyla da olsa okuma fırsatı bulduğum, bir diğer önemli çalışma ise İbrahim Subaşı’nın editörlüğünü yaptığı, Ahmet Özdemir tarafından kaleme alınan Âşık Ruhsati isimli kitaptır. Bu kitap, Ruhsatı’yla ilgili bilgileri ve şiirlerini çeşitli açılardan tasnif edip okuyucusuyla buluşturmuştur. Ayrıca bu çalışmanın bu konuda yapılan diğer çalışmalardan bir farkı da, yazarın da ifade ettiği gibi, herkese hitap edebilmesi amacıyla açıklamalar yapılmış, bu konuda daha fazla bilgi sahibi olmak isteyenler için de dipnotlarla zenginleştirilmiştir.”

Ulusal Basında ve İstanbul’da yayınlanan Kültür ve Sanat dergilerinde Ruhsati Kitabı ile ilgili övücü yazılar çıktı. Başta TRT olmak üzere bir çok televizyonun kitap tanıtım programlarında “Aşık Ruhsatı” kitabından söz ediliyordu.

4. Kuruluşundan Günümüze Fotoğraflarla Sivas Platformu

Ahmet Özdemir, İbrahim Subaşı, Salih Güzel, Ahmet Arslantürk, İbrahim Aksoy ve Mehmet Genç'in hazırladığı "Kuruluşundan Günümüze Fotoğraflarla Sivas Platformu" kitabında Sivas Platformu tanıtıldı, faaliyetleri anlatıldı.⁷

5. İki Kaplı Handa Âşık Veysel

Sivas Platformu'nun yayınladığı beşinci kitap "İki Kaplı Handa Âşık Veysel"⁸ adını taşıyordu. Bu kitabı da Sivas Platformu Danışma Kurulu Üyesi Gazeteci-Yazar Ahmet Özdemir hazırladı.

Âşık Veysel'in içerisinde vücut bulduğu maddi dünya ile ilgili düşünceleri sıkça dile getirilmiştir. Onun birlik beraberlik, çalışma güzelliği, eğitimin önemi, Atatürk, cumhuriyet, yurt, vatan, doğa, toprak sevgisi gibi onlarca konuda görüşleri, düşünceleri, topluma öğütleri dillendirilmiş, yazılmış ve çizilmiştir. Âşık Veysel daha çok bu nitelikleriyle tanınmakta ve sevilmektedir. Ama onun manevi dünyası ile ilgili felsefesini öğrenince değeri daha ileri boyutlara taşınacaktır.

"İki Kaplı Handa Âşık Veysel" kitabında büyük ozanın hayatı, sanatı, felsefesi, şiirlerinin tahlili, onunla ilgili çeşitli düşünceler, şiirlerinin tamamı ve fotoğrafları yer almaktadır.

6. Sivas Divriği Tanıtım Günleri

Sivas Platformu Yönetim Kurulu - İcra Kurulu Üyesi İbrahim Subaşı, Sivas Platformu Danışma Kurulu Üyesi Mustafa Akgün ile Sanat Tarihçisi Seda Şenol'un hazırladığı "Sivas Divriği Tanıtım Günleri" kitabını da yayınladık.⁹

Divriği Ulu Camii ve Darü's-şifası adıyla dünya sanat tarihinde yer alan eşsiz eser, Anadolu Selçuklu Devleti Mengücek Oğulları Beyliği döneminde (1228); Camii, Mengücek Beyi Süleyman Şah'ın oğlu Ahmet Şah tarafından, Şifahane ise Ahmet Şah'ın eşi Melike Turan Melek tarafından

⁷ Sivas Platformu'nun faaliyetleri için Bkz. Kuruluşundan Günümüze Fotoğraflarla Sivas Platformu, Editör: İbrahim Subaşı, Hazırlayanlar: Ahmet Özdemir, İbrahim Subaşı, Salih Güzel, Ahmet Arslantürk, İbrahim Aksoy, Mehmet Genç, Sivas Platformu Yayını, (1. Baskı, İstanbul 2010; 2. Baskı, İstanbul 2010).

⁸ Ahmet Özdemir, İki Kaplı Handa Âşık Veysel, Editör: İbrahim Subaşı, Sivas Platformu Yayını, (1. Baskı, İstanbul 2010), (2. Baskı, İstanbul 2013); Ahmet Özdemir, İki Kaplı Handa Âşık Veysel, Editör: İbrahim Subaşı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 2013.

⁹ Sivas Divriği Tanıtım Günleri, Editör: İbrahim Subaşı, Hazırlayanlar: İbrahim Subaşı, Mustafa Akgün, Seda Şenol, Sivas Platformu Yayını, İstanbul 2010.

yaptırılmıştır. İslam Mimarisinin Baş yapıtlarından olan Divriği Ulu Camii; 1228-1229 yılında inşâ ettirilmiştir. Bu camii'nin kapıları sanat tarihi bakımından oldukça değerli kabul edilir. Ulu Câmii'nin minberini ve hisarın kapılarından birini de Ahmet Şah yaptırmıştır. Caminin yapımında mimar ve sanatkar olarak Ahladı Hürremşah ve Tiflisli Ahmet çalışmıştır.

Behrâm Şâh'ın kızı ve Ahmet Şah'ın eşi Melike Turan Melek tarafından Ulu Camii'ye bitişik olarak yaptırılan Dârü's-şifâ (hastane) da önemli Mengücekliler eserlerindedir. Ahmet Şah, annesiyle camiyi yaptırırken eşi Turan Melek de camiye bitişik hastaneyi yaptırmıştır. Ulucami'nin vakfiyesi 5 Temmuz 1243 tarihini taşımaktadır. Evliya Çelebi şöyle demektedir: "Üstad. . . mermer, bu camiye öyle emek sarf edip, kapı ve duvarları öyle nakş bukalemun eylemiş ki, methinde diller kısır, kalem kırılır..."

Ulu Camii ve Darü's-şifa UNESCO'nun Türkiye'den Dünya Mirasına kabul ettiği ilk mimari yapıdır.

Divriği Ulu Camii ve Darü's-şifası, Divriği'nin diğer tarihi eserleri, tarihi, coğrafyası, konakları, kültürü, gelenekleri vs. bu kitapta anlatılmıştır.

7. 2. Ulusal Sivas Sempozyumu (Birlikte Yaşama Kültürü) Tebliğler Kitabı

"2. Ulusal Sivas Sempozyumu (Birlikte Yaşama Kültürü) Tebliğler Kitabı"nı da yayımladık.¹⁰

8. Sivas Kongresi'nin Tutanakları

Prof. Dr. Recep Toparlı'nın hazırladığı, Sivas Kongresi'nin Tutanakları da, Sivas Platformu tarafından yayımlanmıştır.¹¹

Amasya Genelgesinde alınan karar doğrultusunda Eylül'de çalışmalarına başladı.

Sivas kongresinde;

- 1- Vatanın bütünlüğü ve bağımsızlığının sağlanması konusunda, Erzurum kongresinde alınmış olan kararlar aynen kabul edildi.
- 2- Türk vatanının parçalanmasını önlemek için Anadolu ve Rumeli'de etkin olan direniş örgütleri "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir.

¹⁰ 2. Ulusal Sivas Sempozyumu, Birlikte Yaşama Kültürü, Tebliğler Kitabı, Editör: İbrahim Subaşı, Sivas Platformu Yayını, (1. Baskı, İstanbul 2010), (2. Baskı, İstanbul 2013).

¹¹ Sivas Kongresi'nin Tutanakları, Hazırlayan: Recep Toparlı, Editörler: İbrahim Subaşı / Mehmet Genç, Sivas Platformu Yayını, (1. Baskı, İstanbul 2012), (2. Baskı İstanbul 2012), (3. Baskı, İstanbul 2013).

- 3- Kongre Mustafa Kemal'in başkanlığında bir Temsil Heyeti seçerek çalışmalarını tamamladı. Temsil Heyeti'ne, kongre adına görev yapma yetkisi verildi.
- 4- Yayın yoluyla propaganda için İrade-i Milliye Gazetesinin çıkarılması kararlaştırılmıştır.
- 5- Padişah tarafından kapatılan Osmanlı Mebuslar Meclisinin toplanmasına çalışılacağı belirtilmiştir.
- 6- Batı Anadolu'da Kuvayi Milliye komutanlığına Ali Fuat Paşa getirilmiştir.

Önemi:

- 1- Ulusal derneklerin birleştirilmesiyle kuvvetlerin bir merkezden aynı amaç doğrultusunda yönlendirilmesi sağlandı.
- 2- Bağımsızlık için manda gibi isteklerden vazgeçilmiştir.
- 3- İstanbul'daki hükümetin tutumuna karşı kesinlikle cephe alınmış ve padişaha Meclis-i Mebusan'ı toplaması için baskıda bulunulmuştur.
- 4- Sivas Kongresi amacı, toplanış biçimi ve aldığı kararlarla ulusal bir kongredir.
- 5- Temsil Heyetini oluşturarak TBMM açılana kadar, Anadolu hareketini yürütme görevini üstlenmiştir.
- 6- Ali Fuat Paşanın atanmasıyla ilk kez yürütme gücünü kullanmıştır.
- 7- Taşındığı özellikleriyle milli egemenliğin gerçekleştirilmesinde önemli bir adım atmıştır.
- 8- Sivas Kongresinde Temsil Heyetinin sayısı 16 kişiye çıkarılarak "Heyet-i Temsiliye vatanın Heyet-i Umumiyesini temsil eder." kararı alındı.

9. Muzaffer Sarısözen

"Vefatının 55. Yılında Muzaffer Sarısözen Sempozyumu" düzenlenirken Süleyman Şenel'in hazırladığı "Muzaffer Sarısözen Türk Halk Müziği ve Oyunları Hakkında Yazılar, Röportajlar, Anılar, Ardından Yazılanlar, Belgeler ve Notalar" kitabı yayımlanmıştır.¹²

SONUÇ

Dünya ve Türk gençliğinin en önemli problemi kültür yozlaşmasıdır. Toplum değerlerinin gençlere aktarılması gerekir.

¹² Muzaffer Sarısözen, Hazırlayan: Süleyman Şenel, Editör: Celal Volkan Kaya, Sivas Platformu Yayını, İstanbul 2018.

Farklı kültürler arasında bilgi, kültür ve tecrübe alışverişi yapılması gerekir. Hedef, kültürlerin birbiri üzerine baskın hale getirilmesi değil, farklı düşüncelerin sentezi ile verimli neticeler elde edilmesidir.

Türkiye’de; Birlikte yaşama kültürünün bütün unsurları değerlendirilmesi ve Toplumun ana unsurlarının, Birlikte yaşama kültürünün bünyesine intikal ettirmesi ve toplum tarafından bunun anlaşılması, toplumsal barışın sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

Medeniyetler çatışması bu coğrafyanın bir gerçeği değildir. Bu coğrafyada medeniyetler veya kültürler, bir arada barış ve diyalog içinde yaşaya gelmişlerdir. Bunun örneklerini tarihin her döneminde görmek mümkündür.

Birlikte yaşama kültürünün temelinde İnsan haklarına saygı, hoşgörü, kardeşlik ve özgürlük vardır. Diyalog, aynı zamanda çatışmalardan, kuşkulardan, uzak kalmak isteyen bütün insanlık için vazgeçilmez bir gerekliliktir. Bu diyalog sağlanırsa birbirimizi tanıma, medeniyetler arasında hoşgörü ve anlayışın gelişmesi, barış içinde yaşama ve işbirliği kurabilmek daha kolay olur. Bugün dünyada, şiddete dayalı pek çok olayın temelinde; değişik kültürlere, inançlara karşı saygı ve anlayış eksikliği yatmaktadır. Farklılıklara saygı anlayışının benimsetilmesi konusunda öncelikle aile içinden başlamak üzere, eğitim kurumlarına ve medyaya çok önemli görevler düşmektedir. Bu bakımdan, her ülkenin eğitim müfredatı ve kitle iletişim araçlarının, kültürlerarası hoşgörü ve diyalogu teşvik edecek şekilde düzenlenmesi ile kutuplaşmanın sembolü haline gelen biz ve onlar ayrımını ortadan kaldıracak bir anlayışı egemen kılacaktır. Aslında, medeniyetler arası ittifakın temelinde, insana ve insan haklarına saygı, demokrasi ve hoşgörü vardır.¹³

Birlikte yaşama kültürü; insana ve insan haklarına saygı, sevgi, hoşgörü, hakkaniyet ve adalet sınırları içerisinde hareket edilmesine ve bunun özümlemesine bağlıdır. Ülkedeki ve dünyadaki toplumsal barış da ancak o zaman sağlanabilir.

Kişinin, farklılıklara hoşgörülü yaklaşması gerekir. Huzurlu bir yaşam, değerlere saygı, kardeş kavgasının olmaması, olanların bitmesi zorunludur.

Bugün ülkemiz ve tüm insanlığın bu değerleri tanımaya ihtiyacı vardır. Bu konuda başta üniversiteler olmak üzere tüm eğitim kurumlarına,

¹³ <http://www.beyazgazete.com/haber/2010/05/28/medeniyetler-ittifaki-acisindan-genclik-egitim-ve-medya-kurultayi-mardin-de-basladi-1.html> (28 Mayıs 2010)

siyaset mekanizmalarına, sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Gençlerimizin bu değerler ışığında, yetişmeleri ve tüm insanlarımızın bu değerleri tanımaları gerekmektedir.

Dayanışma, birlik ve beraberlik içerisinde olma, birbirlerine ve bütün Türk halkına karşı sevgi, saygı ve hoşgörü sınırları içerisinde, birbirlerinin görüşlerine saygılı olarak, farklı görüşlerin bir zenginlik olduğu idraki içinde bulunarak, bölgecilik yapmadan bu ülkenin gelişmesine ve kalkınmasına, birlik ve beraberliğine katkı sağlamak, "Birlikte Yaşama Kültürü"nü özümsemek herkesin bir görevi olması gerekir.

İnsanların; sevgi, saygı, barış ve hoşgörü kültürüyle aydınlatılması; sevgi ve dostluk mesajlarının insanlığa ulaştırılması gerekir.

İstanbul'da Sivas'ın Bir Sivil Toplum Kuruluşu olan "Sivas Platformu" amaçlarını gerçekleştirmek için çalışmış ve çalışmaya devam edecektir.

SOSYAL HİZMET AÇISINDAN DÂRU'R RAHA VAKFI

*Vehbi Ünal**

Tarihi süreç içerisinde devlet anlayışının ve devletin yerine getirdiği sorumlulukların değiştiğini görmekteyiz. Genel bir ifadeyle söylenecek olursak sanayileşme sonrası yaşanan sosyal sorunlara çözüm arayışı çerçevesinde şekillenen sosyal devlet anlayışı sosyal hizmetin oluşması açısından önem arz etmektedir. Sosyal devlet, vatandaşlarına insan onuruna yakışır, asgari yaşam koşullarını sunmayı, sosyal adaleti ve sosyal güvenliği gerçekleştirmeyi amaçlayan, sosyal görev ve sorumlulukları üstlenmeyi kendine görev olarak bilen devlettir. Bu çerçevede sosyal devlet sosyal ihtiyaçları karşılamak üzere çeşitli kamu görevlerini yerine getirir. Bu görevler ise sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerdir. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde özellikle sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin vakıflar tarafından yerine getirildiği görülmektedir.

Türk Dil Kurumu vakfı “Bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmî bir yolla ayrılarak bir topluluk veya bir kimse tarafından bırakılan mülk, para” şeklinde açıklanmaktadır (TDK, 2011: 2465). Diğer bir ifadeyle vakıf, bir mülkiyetin veya malın tamamen ve kalıcı olarak toplumun ya da insanlığın yararına bırakılmasıdır (Kodaman, 1988: 1). Vakıflar yoksulluğu gidermek amacıyla, zenginden fakire gönüllü servet transferini ve dikey sosyal ekonomik hareketliliği arttırmayı hedefleyen ve kâr amacı gütmeyen kurumlardır (Türkoğlu, 2013: 188).

İnsanoğlu sosyal bir varlık olması sebebiyle toplum içinde yaşamak durumundadır. Toplum ise çeşitli sosyal sınıflar ve sosyal kategorilerden oluşmaktadır. Zengin fakir, genç yaşlı, kadın erkek, sağlıklı engelli vb. Bu farklılıklar hayatın akışı açısından ve insanların kendi dışındakilere karşı sorumluluk duygusu taşıması bakımından önemlidir.

Müslüman toplumlarda vakıf müessesesini yaygın olduğu görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri dinî diğeri ise sosyal sorumluluk anlayışıdır yani toplumsaldır. Dini nedeni hadislerde Müslümanın ebedi

* Doç. Dr., *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi*, Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

mutluluğa erme nedeni olarak insanlara yararlı bilgi, arkasından dua eden evlat ve kalıcı hayırseverlik faaliyetleri belirtilmektedir. Dolayısıyla vakıf kurmayı ahirette kurtuluş elde etmenin bir aracı olarak düşünülmüştür. Toplumsal nedeni ise toplum içinde yaşamının getirdiği sorunlara çözüm arayışı ve diğer insanlara karşı sorumluluk duygusudur.

Akbulut (2007: 62) vakıfların kuruluş gayelerini üç bölümde incelemektedir. Birincisi, dini inançlardır ki Müslüman Türk milletinin oluşturduğu vakıflarda camiler, kabristanlar türbeler örnek verilebilir. İkinci neden sosyal nedenlerdir ki bunun örneklerini hanlar, hamamlar, kervansaraylar, imarethaneler, aşevleri, oluşturmaktadır. Üçüncü neden ise kültürel nedenlerdir ki bunun örneklerini medreseler ve kütüphanelerde görebiliriz.

Osmanlı yönetim anlayışına göre, devletin görevi, adaleti sağlamak, vatandaşın can ve mal emniyetini sağlamak ve insanlara dilediği gibi inanma ve kendini geliştirme fırsatı vermektir. Bunların dışında kalan ve bir toplumun gelişmişlik ve refah düzeyini gösteren eğitim, kültür, sağlık ve sosyal hizmet faaliyetlerini gerçekleştirmek görevi, sivil topluma bırakılmıştır (Öztürk, 2004: 35-40; Özdemir,2008: 120). Bir yönetimin başarılı olabilmesi için toplumdaki sivil örgütlerin, kanaat önderlerinin yapılacak faaliyetlerle ilgili olarak karar alma, planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarında birlikte düşünmeleri hareket etmeleri önemlidir (Koçyıldırım, 1992: 5). Dolayısıyla vakıflar bu anlamda gerek Selçuklularda gerekse Osmanlılarda ciddi sorumluluklar paylaşmaktaydı.

Bilindiği gibi bu günkü sosyal devletin üstlendiği birçok görevler Selçuklularda ve Osmanlılarda sağlıktan eğitime sosyal hizmetten dini hizmetlere kadar vakıflar yerine getirmekteydi. Vakıfların sosyal olarak gerek kuruluş gayesi gerekse de yerine getirdiği hizmetlerin bugünkü tabirle söyleyecek olursak sosyal hizmete yönelik olduğunu ifade edebiliriz. 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler kanununun 3. Maddesinde "Sosyal Hizmetler"; *kişi ve ailelerin kendi bünyeye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü*, olarak tarif edilmektedir. Bu bağlamda baktığımızda vakıfların yerine getirdiği hizmetlerin bugün sosyal hizmetler aracılığıyla yerine getirildiği görülmektedir. Örneğin vakıflar aracılığı ile kimsesiz çocuklara, öksüzlere, yetimlere muhtaç kimselere ağır ve yıpratıcı işlerde çalışanlara, harp malulleri ve gazilere yardım, en-

gellilerin, hastaların, fakir ve kimsesizlerin cenazelerin kaldırılması görevini yerine getirdiğini, öksüz kızlara çeyiz verilmesi, ticaret ve sanatta işi bozulanlara destekte bulunulması, mahalledeki hayvanlara yem verilmesi, çevreye gelen leyleklere yiyecek temin edilmesi vb. (Beşer, 1987: 190-191; Şeker, 1987:123) hizmetlerin verildiğini görmekteyiz.

Sosyal hizmet anlayışı çerçevesinden bakıldığında vakıfları üçe ayırabiliriz; Birincisi sosyal dengeyi sağlamaya, gelirin yeniden dağıtılması ve sosyal refahı artırmaya yönelik *sosyal yardımlar*dır. İkincisi doğal afetler, sel, yangın, ticaretin kötü gitmesinden kaynaklı iflaslar, yetim ve kimsesiz çocukların korunmasına yönelik bireylerin ve ailelerin karşılaşılabileceği beklenmedik çeşitli risklere karşı *sosyal güvenliğin sağlanması*dır. Üçüncüsü ise hastalık, engellilik vb. durumlara karşı *dârrüşşifa*, *bimarhâne* vb. kurumlar tarafından verilen *tıbbî ve sağlık* hizmetlerinin sunumu şeklindedir.

Sosyal Hizmet Çerçevesinde Dâru’r Raha Vakfı

Kimsesizleri koruma hizmetini veren ilk kurumlardan biri 11. yüzyılda Selçuklular döneminde Sivas’ta kurulan “Dâru’r Raha Vakfıdır” (Sosyal Hizmet Kılavuzu). Rahatoğlu ailesinin Sivas’ta tesis etmiş oldukları Dâru’r Raha, sosyal yardım kurumlarımız içinde, ilk olması ve kendine has özelliği ile ayrı bir önem taşımaktadır (Üçer, 2003:701). Her şeyden önce sosyal bir kurum olması açısından dikkat çekicidir (Kayaoğlu, 1981:1-14).

Dâru’r Raha; rahat evi, rahatın evi, rahat edilen yer, huzur evi, huzur bulunan mekân anlamlarına gelmektedir. Dâru’r Raha, Rahatoğlu Rükneddin Hattab tarafından, babası Kemalettin Ahmet bin Rahat adına kurulan bir vakıftır. Rükneddin Hattab’dan şöyle bahsedilmektedir: “Selçukluların önde gelen kişilerinden biri olan Rükneddin Hattab yaşlı, hürmet gören bir zattu. İyiliği çoktu... Sivas’ta bir hânıkah (tekke) inşa etti ve ona çok miktarda vakıf tahsis etti. Hicaz’a gitmek üzere Şam’a gelmişti. Kerek şehrine ulaştığında 725 yılı zilkadesinde (1324) tarihinde vefat etti. Namazı Emevi Camii’nde kılınıp, Caferi Tayyar avlusuna gömüldü (Uzunçarşılı- Nafiz, 2005:142).

Kaynaklarda Dâru’r Raha’nın “Dârül-aceze” veya “sosyal yardım müessesesi” veyahut “Sivas şifahâne”sinini yan kuruluşu olduğunu belirtenlerin yanında (Ünver, 1942:1-11), Dâru’r Raha’nın bir imaret ya da külliye olduğunu belirtenler de mevcuttur (Mutlu, 2009:24-25). Her ne kadar

farklı isimler zikredilse de buranın özel olarak korunması gereken kimsele-
lere bakılan bir yer olduğu konusu müşterektir.

Vakıf çok amaçlı ve fonksiyonel bir organizasyondur. Bu mekâna
“Dâru’r Raha” adının verilmiş sebebi vakfiyede misafirlerin gelip burada
konaklayacağı şeklinde açıklanmışsa da Rükneddin Hattab’ın bu isme il-
ham kaynağı olduğu da anlaşılmaktadır. Dâru’r Raha, Dârül-aceze, huzur
evi, yetimhane gibi sosyal kurumların Türkiye’de ilk örneğini oluşturu-
maktadır (Kucur, 2007: 410). Dârü’r-raha, huzurevi ve rahatlama yeri an-
lamına gelmektedir. Bu yapıya bağlı olarak cami, çeşme, zaviye ve bir de
imaret bulunmaktaydı. Mahallede bulunan imaret hastalık ve benzeri se-
beplerle ihtiyaç ve zaruret içerisinde bulunan Müslüman fakir, kimsesiz,
düşkün, dul kadın ve dindarların bir sığınağı idi (Şahin, 2013:578-579).

Tarihi değerlere sahip çıkamayışımızın bir göstergesi olarak, Dâru’r
Raha’nın imaretinden dolayı daha önce imaret olarak isimlendirilen bu
mahallede, bu gün bu yapıdan sadece camiden başka bir şey kalmamıştır.

Bir bakıma fakir ve miskinlerin huzurevi, yoksulların aşevi, yolculu-
rın istirahatgâhu, düşkünlere ve dindarların dârülaceze olarak sığınacağı
bir mekândır. Ayrıca güçsüz ve gelirsiz yaşlılara, yetimlere bakanlara,
mahpuslara, cüzzamlı hastalara gelirinden pay dağıtan bir sosyal hizmet
kurumdur (Yasak, 2006: 51).

Bugün Vakıflar arşivinde bulunan vakfiye metinde kurumun kimlere
hizmet edeceği ve ne tür gelirlerinin olduğu nelere ne kadar harcanacağı
vakfın görevlileri ayrı ayrı belirtilmiştir. “...hastalık ve benzeri, insanın
hali olamayacağı olaylar sebebiyle ihtiyaç ve zaruret içerisinde bulunan,
Müslüman fakir ve miskinler, yetimler ve dul kadınların geçimleri için
vakf tahsis etti. Onlara yapılacak masrafın beyanı...Bu eve diğer zaviye ve
hanıkahlarda olduğu gibi misafir gelip konakladığından Dâru’r Raha adı
verilmiştir (Kayaoğlu, 1981: 1-14).

Sosyal hizmetler açısından baktığımızda Sivas’ta Dâru’r Raha vakfı-
na ait 721 H. 1320 M. Tarihli vakfiyenin (Vakıflar Genel Müdürlüğü arşi-
vinde mahfuz 1768 nolu vakfiye defteri s. 328, sıra 78.) sayfasında şöyle
denilmektedir. “*Hastalık ve emsali hadisat ve vakay-ı kevnîye sebebiyle maişet
hususunda ihtiyaç ve zaruret içerisinde bulunan Müslümanların yetimler ve dul
hatunlardan ibaret bulunana fukara ve miskinlerin mesalihine vakf ve tahsis ey-
ledi* (Ateş, 1982: 73).

Bu genel bilgilerden sonra Vakıf Muhasebe Defterleri’ndeki bilgilere
göre Daru’r Raha vakfında vakfedilen yerlerden elde edilen gelirlerin sarf
yerleri şöyle sıralamıştır (Mutlu, 2009: 94-97; Kucur, 2007:410). Vakfiyede

gelirler beş eşit paya ayrılmış ve her birinin sarf yerleri ayrı ayrı gösterilmiştir (Üçer, 2003: 708).

Gelirleri bakımından Daru'r-Raha Vakfı'nın gelirlerinin tüm Sivas vakıf gelirlerinin yarısı yakın olduğu Vakfı'nın geliriyle yaklaşık 19. 000 kişi bu vakfın gelirinden istifade edildiği anlaşılmaktadır (Demirel, 2000: 62). Bakım giderlerinden artan gelir beşe taksim edilmiştir. Bir hissesini nitelikleri ve görevleri ayrıntılı bir biçimde verilen Daru'r Raha personelinin maaş ve diğer giderlerine, mübarek gecelerde helva, aydınlatma, yaygı, kap vb. ihtiyaçlara ayrılmış, ikinci hisseyle oğlu Ömer Bey'in ve onun küçük kızı Dilşad'ın ihtiyaçlarının karşılanması, artan kısımla torunun evlendirilmesine, üçüncü kısmın sarf yerleri özellikle sosyal hizmet açısından dikkat çekicidir. Sosyal Hizmet açısından dezavantajlı kesim dediğimiz, fakir, fukara, düşkün, engelli, yaşlı, hasta vb. kimseler, dördüncüsü hissede isimleri verilen şahıslara belirlenen miktarda dirhem verilecek, beşinci hisseyi ise mütevelliler alacaktır.

Konumuzla ilgili buluna üçüncü kısmın sarf yerleri özellikle sosyal hizmet açısından dikkat çekicidir.

- a- Vâkıfın muhtaç olan akrabasına, karınlarını doyuracak ve giyimlerine yetecek kadar,
- b- Dullar, kocakarılar ve muhtaç kadınlara; devamlı olarak her ay üç menn ve iyi pamuktan birer okka pamuk.
- c- Yaşlı erkeklere birer dirhem para.
- d- Fakirlerin ölümlerinin techiz ve kefenlenmesi için, yıllık 250 dirhem.
- e- Körlerden muhtaç olanlar için, yılda 250 dirhem
- f- Cüzzamlılar için yılda 60 dirhem,
- g- Kadı ve valinin hapsettiği kimselere ekmek alınması için yılda 120 dirhem
- h- Fukara yetimlerine bakan kimselere, müteveli ve emin kişilerin belirleyeceği miktar verilecektir.

Dördüncü hissede isimleri verilen şahıslara belirlenen miktarda dirhem verilecek, beşinci hisseyi ise mütevelliler alacaktır.

Günümüzde sosyal sorunların artmasına bağlı olarak sosyal hizmetin çalışma alanının da genişlediği ve bu alanla ilgili genel müdürlüklerin oluşturulduğu bilinmektedir. Dâru'r Raha Vakfı bağlamında bakacak olursak fakir fukara, kimsesi bulunmayanlar, yaşlılar, engelliler, hastalar, cezaevinde yatanlar, kimsesiz yetim çocukların, dul ve muhtaç kadınların

bakımı çok çeşitli kimselerin bakımını üstlenmesi Vakfın çağın çok önünde hizmet vermektedir.

Tarihte hastalık ve savaşlardan kaynaklı **engellilik** özellikle günümüzde sanayileşme ve sağlık alanında gelişmelere paralel olarak daha da görünür hale gelmiştir. Dünya nüfusunun yaklaşık %12 civarında engelli bulunması sosyal hizmetin hedef kitlelerinden birisi olmuştur. Sosyal Hizmetler, engellilerin durumunun iyileştirilmesi toplumla bütünleşmesine yönelik çeşitli hizmetler vermekte, aileler ve engelliler desteklenmektedir. Bu bağlamda Darur'raha vakfının görme engellilere ve çeşitli ağır hastalara bunların bakımı ve tedavi edilmesi konusunda özel bir yer vermesi dikkat çekmektedir. Yine burada cüzzamlı hastalara ödenek ayrılmış olması ilgi çekicidir. Ortaçağ Avrupa'sında cüzzamlılar toplum dışına itilerek ölüme terk edildiği dönemde ülkemizde tedavi ve himaye edilmesi toplumumuzun ve tarihimizin bu tür insanlara bakışını gösteren iftihar tablolarındandır.

Sosyal yardım ile sosyal hizmet arasındaki fark belirtilirken sosyal yardımın bir defa geçici olduğu sosyal hizmetin ise planlı, düzenli, sürekli olduğu vurgulanır. Bu çerçevede dâru'rraha vakfının yardımlarının düzenli, sürekli olması bununla beraber tesadüfü ve bir defalık olmaması da vurgulanması gerekmektedir.

Sosyal yardım, sosyal hizmetin uygulama alanlarından biridir. Toplumsal yardımlar toplumsal barış, refah ve mutluluğun sağlanması açısından toplum içerisindeki farklı kimselerin ve grupların özellikle ekonomik bakımdan bağımlı ve **güçsüz insanların korunması** ve temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak önemlidir. Bu bağlamda vakfın kimsesizlere, muhtaçlara, yoksullara ilgisiz kalmadığı, onlara sürekli ve düzenli bir şekilde belirli miktarda yardım ettiği görülmektedir.

Sosyal hizmetlerin çalışma alanlarından birisi de **korunmaya muhtaç çocukların** korunmaları onların aile ortamında yetiştirilmesine yönelik koruyucu aile hizmetlerinin sunumudur. Tarihi süreç içerisinde kültürümüzde koruyucu aile hizmetleri aile ve akraba içerisinde verildiği görülmektedir. Bu bağlamda vakfın fukara yetimlerine bakanlara yani bugünkü tabirle koruyucu ailelere ve onların eğitimi ile uğraşanlara ihtiyaca göre yardım edileceğinin belirtilmesi dikkat çekicidir. Ayrıca yetimlere bakan kimselere duruma ve şartlara bağlı olarak verilecek yardımın sınırlandırılmaması da bir başka konudur. Çünkü yetimlerin azlığı ya da çokluklarına göre ihtiyaçlarının giderilmesi önemlidir.

Kadının statüsünün yükseltilmesi ve çeşitli sorunlara karşı korunması sosyal hizmetin bir diğer çalışma alanlarından biridir. Günümüzde dul kadınların ekonomik olarak desteklenmesi yeni yeni gündeme gelirken yine o dönemde Dâru'r-raha vakfının **yaşlı, dul ve muhtaç kadınlara** yönelik hizmetleri dikkatlerden kaçmamaktadır.

Yaşlıların gereksinimi olan sosyal hizmetlerin sunumu büyük değişim yaşayan bugünkü modern toplumun konularından biridir. Her ne kadar yaşlılara günümüzdeki gibi düzenli ve sistemli bir şekilde hizmet sunumu olmasa da diğer taraftan o dönemde onların bakımı aile içerisinde gerçekleşmiş olsa da yine de onlara vakfın ilgisiz kalmadığı görülmektedir.

Sosyal hizmetlerin çalışma alanlarından bir diğeri ise aile ve çocuk mahkemeleri ile cezaevleridir. Bu çerçevede Dârür raha vakfı hapiste yatanların ihtiyaçlarının karşılanması için belirli bir yardım miktarının tahsis edildiğini görmekteyiz.

Yine bugün sosyal hizmet içerisinde yer almayan belki ileride yer alması muhtemel olan "herhangi bir surette felaket ve kazaya uğrayan kişilere borç para verilmesi" konuların hem düşene yardım edilmesi hem de işini kaybetme riski ile karşı karşıya olan kimselere yardım elinin uzatılması dikkat çekicidir. Bu bağlamda avarız vakıfları gibi işlevler gördüğü de anlaşılmaktadır.

Sosyal belediyecilik kapsamında bugün belediyelerin yerine getirdiği mezar ve cenaze işlemlerinin o dönemde vakıf aracılığıyla özellikle fakirlerin ölümlerinin teçhiz ve kefenlenmesi görevini yerine getirdiğini görmekteyiz.

Daru'r Raha'nın sadece yardım kuruluşu olmaması bunun yanında **dinlenme ve bakım merkezi olması** (misafirhane) da sosyal hizmet açısından önemlidir. Osmanlıda yaygın bir şekilde gözükten günümüzde bazılarının hala faaliyetlerini devam ettirdiği dârülaceze, huzurevi, yetimhane gibi sosyal dayanışma ve yardımlaşma kurumlarının tek çatı altında Türkiye'de ilk örneğini oluşturmaktadır (Kucur, 2006:398-405).

Sonuç olarak, sosyal adaletin ve sosyal barışın sağlanması açısından özel olarak korunması gereken toplum kesimlerinin o günkü şartlarda Dâru'r Raha vakfı tarafından el uzatılması bu günkü sosyal hizmet çalışmalarına da ışık tutmaktadır. Dâru'r Raha vakfı sıradan bir vakıf olmayıp toplumun ihtiyaç duyduğu birçok alana yönelik sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumu olarak hizmet sunmuştur.

KAYNAKÇA

- Akbulut, İlhan (2007). "Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi". *Vakıflar Dergisi*, 30, 61-72.
- Ateş, İbrahim (1982). "Hayri ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar". *Vakıflar Dergisi*, XV, Ankara.
- Beşer, Faruk (1987). *İslam'da Sosyal Güvenlik*. Ankara: DİB Yay.
- Kayaoğlu, İsmet (1981). "Rahatoğlu ve Vakfiyesi". *Vakıflar Dergisi*, XIII, s. 1-14.
- Koçyıldırım, Şener (1992). *Toplumsal Hizmetlerde Halk Katılımı*. Ankara.
- Kodaman, Bayram (1988). "Vakfın Sosyal Yönü". *Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 3, 1-4.
- Kucur, Sadi S. (2006). "XIV. Yüzyılda Sivas'ta Kapsamlı Bir Sosyal Dayanışma Kurumu: Dârü'r-Râha Vakfı ve Kuruluş Tarihi Meselesi". *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, s. 398-405, Sivas: 1000 Temel Eser.
- Kucur, Sadi S. (2007). "Rahatoğulları". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 34, s. 410-411, İstanbul.
- Mutlu, N. Yücel (2009). *Sivas'ta Daru'r Raha Vakfı ve Abdiğa Konağı*. (2. Baskı), Ankara.
- Özdemir, İsmail Mansur (2008). *Küreselleşme Sürecinde, Türkiye'de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Ens.
- Öztürk, Nazif (2004). "Bir sosyal Siyaset Kurumu Olarak Vakıflar". *Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Sosyal Hizmet Kılavuzu*, T.C. Sivas Valiliği İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü.
- Şahin, Salih (2013). *Mekân ve İnsanıyla Sivas*. İstanbul: Buruciye Yayınları.
- Şeker, Mehmet (1987). *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*. Ankara: DİB Yay.
- Türkçe Sözlük*. (2011). Türk Dil Kurumu, (11. Baskı), Ankara.
- Türkoğlu, İrfan (2013). "Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri". *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18 (2): 187-196.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı - Rıdvan Nafiz (2005). *Sivas Şehri*. (Yayına Haz. Recep Toparlı), Sivas: Seyran Yay.
- Üçer, Müjgan (2003). "Daru'r Raha ve Rahatoğlu Ailesi'nin Sivas'ın Sosyal Hayatındaki Rolü". *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri*, Sivas, s. 701-726.
- Ünver, A. Süheyl (1942). *Sivas'ta Rahatoğulları Darürrahası*. İstanbul: Kader Basımevi.
- Yasak, İbrahim (2006). "Dârü'r Raha". *Sultanşehir*, 1, (1): 50-53.

SİVAS İLİ KAPSAMINDA TARIMSAL ve KIRSAL DESTEKLER: GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Nezhat Balıkçiođlu¹, Onur Korku²

ÖZET

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarımsal ve kırsal kalkınma Türkiye'nin kalkınma sürecinde önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin kalkınmasında tarım çok büyük öneme sahip olmuş ve bu doğrultuda çalışmalar yürütülmüştür. Gerek uluslararası, gerek ülke finansmanı ile sağlanan destekler ile tarım, sürekli geliştirilmeye ve ilerletilmeye çalışılmıştır.

Son yıllarda dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tarımsal kalkınma giderek önem kazanmaya başlamıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylık sürecinde, Avrupa Birliği'nin aday ülkelere verdiği mali desteklerden Türkiye de büyük ölçüde faydalanmış ve bu destekler tarımsal kalkınma sürecinde önemli paya sahip olmuştur. Yalnızca Avrupa Birliği destekleri ile sınırlı kalmamış Dünya Bankası gibi uluslararası finansman kaynağı sunan kuruluşlardan da destekler sağlanmaya çalışılmıştır. Türkiye'de bütün illerde olduğu gibi Sivas ili de bu desteklerden faydalanmış, yerel, bölgesel ve en önemlisi de ülke ekonomisine katkı sağlamaya başlamıştır. Bu çalışmamızda Sivas ilinde tarımsal ve kırsal alanlarda yapılan destekler incelenmeye çalışılmış ve değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

Agricultural and rural development from the earliest years of the Republic of Turkey has played an important role in the development process. Turkey's agricultural development has been very great importance, and studies have been conducted in this direction. With the support provided by both international and country financing, agriculture has been tried to be continuously developed and improved.

In Turkey, as in the world in recent decades it has become increasingly gaining in importance to agricultural development. European Union candidacy process of Turkey in the European Union candidate country Turkey has benefited

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisat Bölümü

from the financial support given to the great support has been measured successfully, and this has a significant share in the agricultural development process. Support was also provided not only to European Union support but also to international funding sources such as the World Bank. As in all the provinces of Sivas in Turkey have also benefited from this support, local, regional and most importantly, have started to contribute to the country's economy. In this study, agricultural and rural subsidies in Sivas were investigated and evaluated.

GİRİŞ

Bu çalışmada tarımsal ve kırsal kalkınma alanında yapılan desteklerin Sivas ili kapsamında değerlendirilmesi yapılmıştır. Başta T.C. Tarım Ve Orman Bakanlığı olmak üzere, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, bölgesel ve yerel ajansların Sivas ilinde geçmişten günümüze kadar tarımsal ve kırsal alanlarda yaptıkları destekler incelenmiştir. Sivas ilinde yapılan bu desteklerin, hangi alanlarda ve finansal olarak ne ölçüde yapıldığı, Sivas iline, sosyo-ekonomik olarak neler getirdiği ele alınmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de son yıllarda tarımsal ve kırsal alanlarda yapılan desteklerin artması, ulusal ve uluslararası kaynakların tarım alanlarında daha etkin bir şekilde kullanılmaya çalışılması Sivas ilinin de tarımsal ve kırsal kalkınmasında etkin rol oynamıştır. Yüzölçümü olarak Türkiye'nin en büyük illerinden birisi olan Sivas'ta, tarım alanlarının genişliği, bulunduğu coğrafi konum tarımsal ve kırsal kalkınma konusunda yapılan ve yapılacak olan desteklerin en önemli nedenleri olmuştur. Bu bağlamda verilen destekler Sivas ili başta olmak üzere, yerel, bölgesel ve Türkiye kalkınmasında çok önem arz etmektedir.

TARIMSAL ve KIRSAL KALKINMA ALANINDA YAPILAN DESTEKLERİN SİVAS İLİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ Kalkınma ve Tarımsal Kalkınma Hakkında

"Ekonomik Büyüme (Economic Growth)", bir ülkenin sahip olduğu kaynakların miktarını arttırarak veya bu kaynakların niteliklerini değiştirerek üretim imkanları sınırını geliştirilmesi veya üretim teknolojisini ve kurumsal alanı değiştirerek üretim düzeyinin daha yüksek seviyelere çıkarılmasına denir. (Üstünel, 1988:58). Diğer yandan ekonomik büyüme bir ülke ekonomisinin üretim hacminde dönemler halinde meydana gelen artış olarak tanımlanmıştır. Üretim hacmindeki artış göstergelerinin en

önemlisi ve genel-geçer kanı olarak kabul edilen GSYH'deki artış bunlardan en önemlisidir. (Turan, 2008:11)

Ekonomik Kalkınma (Economic Development), bir ülke ekonomisinin üretim hacminde meydana gelen artış olarak kabul edilmektedir. Bunun en önemli göstergesi ise GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) olarak kabul edilmektedir. Kalkınma ülkelerin ekonomisindeki ve sosyal yapısındaki değişimleri göstermektedir. Kalkınmanın gerçekleşebilmesi için ekonomik ve sosyal yapıda değişimlerin gerçekleşmesi zorunludur. Bu değişim gerçekleşirken ülkedeki belli bir kesim veya gruptan öte belirli bir bölgenin sosyal ve ekonomik yapısının değişmesi gerekmektedir. Yani o bölgede yaşayan bireylerin ülkenin artan refahından dengeli ve eşit biçimde pay alması gerekmektedir. Kalkınmanın en önemli göstergelerinden birisi de sosyal yapıdaki sorunların çözümünde artış yaşanmasıdır. Sosyal ve ekonomik yaşamdaki refah artışı ve sosyal sorunlardaki çözümlerin giderilmesi kalkınmanın en önemli hedeflerindedir. (Aktuğ, 2010:8)

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramı Gelişmiş Ülkeler (GÜ) ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklılıklar gösterebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümeye yani reel GSYİH'nın yıllar itibarıyla değişimine önem verirken, gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyümeden ziyade ekonomik kalkınmaya önem vermektedir. Ekonomik kalkınma kavramı ekonomik büyümeyi de içine alarak toplumdaki gelir dengesizliklerinin giderilmesi, işsizliğin azaltılması, ekonomik ve sosyal alandaki kuramların geliştirilmesi, aynı zamanda siyasi konuları da kapsamaktadır. (Seyidoğlu, 2006:829)

Kalkınma süreçlerinin yürütülmesinde üç temel esas bulunmakta ve bu esaslar ülkenin kalkınma aşamasında eş zamanlı olarak uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu üç temel esas;

Ekonomik kalkınma (Economic Development): İnsanlar için gerekli mal ve hizmetlerin üretilmesinde gelişmiş bir ekonomik yapı ile toplumların refahı ve mutluluğu artacaktır.

Sosyal Kalkınma (Social Development): Hizmet yönünün ağırlıklı olduğu, sosyal yaşam standardının iyileştirilmesi için yapılan kalkınma konularıdır. Bunlar genellikle sağlık, eğitim, altyapı, şehirleşme, çevre sorunları gibi konuları içerir.

İnsan Kalkınması (Human Development): Ülkelerin kalkınması için bütün vatandaşların ve bireylerin elinden gelenin en iyisini yaparak, kalkınma hedefleri doğrultusunda önemli birer aktör olmalarıdır. İnsan kalkınmasında ülkeler eğitime çok büyük önem vermektedir. Küreselleşen

dünyayı takip edebilmek ve çağdaş bireyler yetiştirmek için eğitim en önemli faktör olmaktadır. Gelişmiş Ülkeler 'de bireylerin eğitimi için ayrılan süre 8-12 yıl sürerken, Az Gelişmiş Ülkeler 'de bu süre zarfı 3-5 yıl arasındadır. Bu süreler bize kalkınmanın ve eğitimin bir biriyle ilişkisinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. (Oakley, Garforth, :2)

Avrupa Birliği (AB) metinlerine göre bir tanımlama yapan OECD'ye göre kırsal alanlar, nüfus yoğunluğunun km²'de 150 kişin altında olduğu bölgelerdir. Bu tanıma göre bölgeler üç gruba ayrılmıştır (ZMO,2006:1):

Kırsallığı Baskın Bölgeler: Nüfusun %50'den fazlasının kırsal toplumlarda yaşadığı bölgelerdir.

Önemli Ölçüde Kırsal Bölgeler: Nüfusun %15-50 arasındaki kısmının kırsal toplumlarda yaşadığı bölgelerdir.

Kentselliği Baskın Bölgeler: Nüfusun %15'ten az kısmının kırsal toplumlarda yaşadığı bölgelerdir.

Kırsal alanları ülkelerin ekonomik yapılarına göre derecelendiren "Kırsal Toplumun Geleceği" adlı Komisyon Belgesi'nde üç sınıflandırma yapılmıştır. (Çimen, 2017:10) Bunlar;

Entegre Kırsal Alanlar: İstihdamda tarım dışı sektörlerin egemenliğinin varlığı ile giderek hızlı artan nüfus yoğunluğunun yanında toprağın kullanılmasında tarım sektörünün ana rol oynaması, geleneksel toplum yapısının, sosyo-kültürel yapının asimile ile karşı karşıya kalması, metro-pol şehirlere yakınlaşma bu alanların özelliklerindedir.

Orta Dereceli Kırsal Alanlar: İstihdamın tarım sektörü ve diğer sektörlerde orantılı olarak dağıldığı, kentsel alanlara mesafelerin Entegre Kırsal Alanlar'a göre daha fazla olduğu, çiftlik ölçęinin geniş çapta olduğu kırsal alanlardır.

Tam Kırsal Alanlar: Tarım sektörünün, bölgedeki ekonomik değerlerin neredeyse tümüne sahip olduğu, istihdamda tarım sektörünün egemen olduğu, düşük gelir seviyesi, yaşlı nüfus oranı, sosyal, kültürel ve sağlık olanaklarının yetersiz olduğu, çevreden izole olmaya neden olacak coğrafi yapıların olduğu alanlardır.

Kırsal kalkınma kavramı, genel olarak belli genel-geçer evrensel tanımlamaları olsa da dünyanın farklı ülkelerinde çeşitli değerlendirmeler ve bu değerlendirmelere bağlı olarak farklı tanımlamalar doğurmuştur. Kırsal kalkınmayı, ülkelerin refahındaki artış, gelir dağılımında adalet, bölgesel alanlarda modern tarımsal tekniklerin kullanılması, ekonomik ve sosyo-kültürel olarak ilerleyen bir süreç olarak değerlendirebiliriz. (Çimen, 2017:12)

Türkiye’de Tarım Sektörü

Türkiye’de tarımın ülke ekonomisine katkısı niceliksel olarak küçülse de, sanayiye hammadde olarak girdi sağlaması, yurtiçinde hane halkına gıda temini sağlaması, ihracattaki payı ve yarattığı istihdam imkânları ile halen daha çok büyük öneme sahiptir. Cumhuriyetin il yıllarında tarım sektörünün GSMH’deki payı %42,8 iken bu oran yıllar itibariyle giderek azalma göstermiş, kalkınma planlarına geçiş yıllarının yaşandığı 1970’li yıllarda %36, 1980 yılında %25, 1990 yılında %16, 2000 yılında %13,5, 2003 yılında ise %12,6 seviyelerine kadar gerilemiştir. Tarım sektöründeki bu gerilemenin en büyük nedeni ise sanayi sektöründeki ve hizmetler sektöründeki gelişmelerdir. (Yavuz, 2005:9)

Dünya’da tarım sektörü incelendiğinde gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün ülke ekonomilerindeki payının giderek azaldığı görülmektedir. Bunun en büyük nedeni olarak sanayinin gelişmiş ülkelerde daha fazla öneme sahip olmasıdır. Ülkeler geliştikçe sanayi sektörü daha fazla önem kazanmaktadır. Tarım sektörü her ne kadar gelişmiş ülkelerde diğer sektörlerle göre daha az katkıya sahipse de, gelişmiş ülkelerde makineleşmenin artması, maliyetlerin düşmesi ve buna paralel olarak da iç talebin artması ile tarım sektörü de giderek önem kazanmaya başlamıştır. Bu yüzden gelişmiş ülkelerde tarım sektörü, gelişmekte olan ülkelere göre ülke ekonomisine daha fazla katkı sağlamaktadır. Örneğin ABD, Brezilya, Hollanda ve Çin dünyanın en büyük tarım ihracatı yapan ülkeleridir. Dünyadaki tarım ihracatının %30’unu bu ülkeler yapmaktadır. (TİM, 2016: 17)

Tablo 1: Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları

İktisadi faaliyet kodları	2015	2016	2017
Tarım	6,9	6,2	6,1
Sanayi	19,8	19,6	20,6
İnşaat	8,2	8,6	8,6
Hizmetler	22,2	21,5	22,2
Diğer faaliyetler	31,0	32,3	31,1
Sektörler toplamı	88,1	88,1	88,6
Vergi-sübvansiyon	11,9	11,9	11,4
GSYİH	100	100	100

Not: Diğer faaliyetler: Bilgi ve iletişim, finans ve sigorta faaliyetleri, gayrimenkul faaliyetleri, mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri, kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri, diğer hizmet faaliyetlerini içerir.

Kaynak: TOBB, Ekonomik Rapor 2017, s. 32, (www.tobb.org.tr e.t. 06. 12. 2018)

1981 yılına kadar Türkiye’de tarımın dış ticaretteki payı çok önemli düzeylerdeydi. Bu döneme kadar Türkiye’de tarım sektörü dış ticaretin en önemli gelir kaynağıydı ve ihracatta ilk sırayı tarım sektörü almaktaydı. 24 Ocak 1980 kararları ile tarım sektörü ülke ekonomisinde arka plana atılarak gerekli önem verilmemiş ve bu tarihten itibaren dış ticarete giderek önemini yitirmeye başlamıştır (Aydın, Aydın, 2018:117). Yine bu tarihten itibaren ülkemizde içe kapalı ekonominin giderek önemini yitirmesi ve liberal ekonomiye geçiş planları kapsamında tarım ürünlerine yapılan korumacı politikalar giderek gevşetilmiş, gümrük tarifeleri ile ilgili bazı düzenlemeler sonucunda tarım ihracatında azalmalar meydana gelmiştir. İhracatta 1950 yılında tarım sektörünün payı %88 iken 2017 yılında bu oran %3,3 seviyelerine kadar gerilemiştir. İthalatta ise 1950 yılında tarım ürünlerinin payı %0,1 seviyelerindeyken 2017 yılında bu oran %3,8 seviyelerine kadar yükselmiştir. (Fidan, 2014:20)

Sivas İli Kapsamında Tarımsal Ve Kırsal Kalkınma Alanında Yapılan Destekler

Sivas ilinde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bölge tarihinin neolitik döneme kadar ulaştığı (MÖ. 8000-5000), bölgede hüküm süren büyük uygarlıkların Sivas iline verdiği isimlerin; Sebaste, Sipas, Megalopolis, Kabira, Diaspolis (Tanrı Şehri), Talaurs, Danişment İli, Eyalet-i Rum, Eyalet-i Sivas gibi isimler olduğu anlaşılmıştır. İlin isminin bölgede bulunan üç pınardan geldiği, pınarların kutsal olduğu ve yapılış amacının Tanrı’ya şükür, anne babaya hürmet ve küçüklere merhamet olduğu, bu pınarlara verilen ismin Sipas olduğu rivayetlerdendir. (<http://www.oran.org.tr>)

Sivas ilinin genel coğrafi yapısına baktığımızda, batıdan doğuya doğru yüksekliğin arttığı, yayla görünümünde yüksek düzlüklerin bulunduğu, dağlar arasında uzanan vadilerin ve çukur arazilerde ovaların yer aldığı, geniş bir coğrafi yapının olduğu görölmektedir. İlin en önemli akarsuları Yeşilırmak ve Kızılırmak akarsularıdır. Kızılırmak havzası bölümünde karasal iklim yaşanırken Yeşilırmak havzası bölümünde Karadeniz iklimi, Fırat havzası bölümünde ise Doğu Anadolu iklimi yaşanmaktadır. (Altuntaş, Aslan, 2009: 87)

Sivas ili genel olarak karasal iklim özelliklerini taşımaktadır. Yaz mevsimi sıcak ve kurak yaşanırken kışlar uzun süreli soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. İç Anadolu Bölgesi’nin en soğuk illerinden biri olan Sivas’ta kış ayları oldukça sert geçmektedir. Sıcaklık ortalaması kış aylarında 0 derece civarında iken, en düşük soğukluk ortalaması -4 derece, bazı seneler-

de ise -36 dereceye kadar düştüğü de görülmüştür. Yaz aylarında sıcaklık ortalaması 19 derece civarında iken bazı senelerde 38 derecelere kadar çıktığı hatta aşığı görülmüştür. (<http://www.sivas.gov.tr/>)

Sivas ilinin gelişmişlik düzeyine baktığımızda, İç Anadolu Bölgesinde yer alan ilin gelişmişlik endeksi bölgenin gelişmişlik endeksinin oldukça altında kalmaktadır. Bölgede bulunan 13 ilin 9'u Sivas'tan daha iyi gelişmişlik seviyesinde iken, Ankara, Eskişehir, Kayseri, Konya, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde ve Karaman, diğer 3 il, Aksaray, Çankırı ve Yozgat, daha az gelişmişlik düzeyine sahiptir. (Doğan, 2007:43)

Sivas ili yatırım teşviklerinin sektörler göre dağılımında, 2001-2016 yılları arasında en fazla teşvikin imalat sektörüne yapıldığı, imalat sektörüne yapılan teşviklerin toplam payının %58,1 civarı olduğu, bunu %21,9 hizmetler sektörü, %11,1 enerji sektörü, %4,5 madencilik, %4,4 tarım sektörünün izlediği görülmektedir. 2016 yılında yapılan teşviklerde 102 milyon TL enerji, 73 milyon TL hizmet, 40 milyon TL imalat ve 5 milyon TL madencilik sektörüne ayrılmıştır. (media. iskur.gov.tr)

Sivas ili sahip olduğu coğrafi yapı ve iklim özellikleri ile çeşitli tarım ürünlerinin yetişmesinde Türkiye genelinde önemli paya sahiptir. Bitkisel ürünlerin yetiştirme alanları ve miktarları bakımından gelir kazancı en fazla olan ürünler sırasıyla tahıllar, yem bitkileri, endüstri bitkileri ve yemeklik baklagil ürünleridir. Sivas ilinde yetiştirilen ve Türkiye tarımsal üretiminde önemli paya sahip bazı ürünler aşağıda sıralanmıştır. (sivas.tarimorman.gov.tr)

- Tritikale ve Yulaf ve ekim alanında Türkiye 2. si,*
- Korunga ekim alanında Türkiye 3. sü,*
- Buğday ekim alanında Türkiye 3. sü,*
- Aspir ekim alanında Türkiye 9. su,*
- Yonca ekim alanında Türkiye 6. sı,*
- Şekerpancarı ekim alanında Türkiye 7. si.*
- Patates ekim alanında Türkiye 8. si,*
- Arpa ekim alanında Türkiye 7. si,*
- Kayısı ekim alanında Türkiye 9. su,*
- Mürdümük ekim alanında Türkiye 13. sü.*
- Fiğ ekim alanında Türkiye 23. sü.*
- Nohut ekim alanında Türkiye 17. sidir.*

Tablo 2: Sivas İlinde Yetiştirilen Bazı Tahıl Ürünleri (2015-2018)

	2015		2016		2017		2018	
	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim
	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton
Buğday (Durum)	32.720	11.167	62.690	19.519	134.780	48.692	72.850	21.006
Buğday (Diğer)	2.973.834	986.613	2.707.562	752.437	2.721.319	694.341	2.681.159	810.473
Arpa	730.512	246.442	730.000	209.459	773.164	204.390	947.751	295.619
Yulaf	128.072	33.861	119.680	27.073	132.170	30.195	223.381	83.948
Çavdar	19.860	6.052	12.565	3.187	8.730	2.024	6.656	1.582
TOPLAM	3.884.998	1.284.134	3.632.497	1.011.675	3.770.163	979.641	3.931.797	1.212.628

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas. tarimorman. gov. tr e. t. 01. 05. 2019)

Tablo 2’de Sivas ilinde bazı tahıl ürünlerinin ekiliş alanları ve elde edilen ürün miktarları gösterilmiştir. 2017 yılında mevsimsel olarak yaşanan sıkıntılar nedeniyle bir önceki yıla göre %3,1 oranında azalma yaşanmış, sonraki yılda ise, 2018 yılı, %23,7 oranında artış görölmüştür. Gerçekleşen bu değişimler de Sivas ili tarımının mevsimsel ögelere ne denli bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Yani yağış miktarı, kuraklık üretim hacminin en önemli faktörleridir.

Tablo 3: Sivas İli Hayvansal Üretim Miktarı

Ürünler	2015	2016	2017	2018
	Üretim	Üretim	Üretim	Üretim
Et Üretimi (Ton)	3.055	2.424	4.358	4.865
Süt Üretimi (Ton)	507.789	505.184	532.212	579.055
Deri Üretimi (Adet)	16.364	11.042	11.042	-
Yapağı ve Tiftik Üretimi (Ton)	626	621	768	779.932
Yumurta Üretimi (adet)	133.951.000	130.344.800	105.376.400	131.412.400
Bal Üretimi (Ton)	3.327	2.861	3.715	5.047
Balmumu Üretimi (Ton)	265	313	388	447

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas. tarimorman. gov. tr e. t. 01. 05. 2019)

Tablo 3’te Sivas ilinde üretim miktarı yapılan bazı tarımsal ürünlerin miktarları verilmiştir. Tablodaki verileri incelediğimizde Sivas ili büyük baş hayvancılığında Türkiye’de önemli bir paya sahiptir. Diğer yandan

bal üretimi yıllara göre giderek artan ivmesiyle üretimde önemli yer edinmiştir.

Tablo 4: Sivas İlinde Yapılan Tarımsal Destekler

Destekleme Adı	Destekleme Tutarı (TL) 2017	Destekleme Tutarı (TL) 2018
Ancılık Desteği (Ana arı, bal ve kovan)	1.747.560	1.894.990
Ana Arı Desteği	0	108.575
Aşı Desteği	57.921,5	120.636,00
Atık Desteği	1.800 TL	13.200,00
Besilik Erkek Sığır Desteği (Hayvan başı ödeme)	Destekleme Yok	1.323.250 TL 3.Dönem Devam Ediyor
Buzağı Desteklemesi	I.ve II. Dönem Toplamı: 47.743.650 III. Dönem: Devam ediyor	33.265.600 TL 2.Dönem Devam Ediyor
ÇATAK (Çevre Amaçlı Tarım Arz. Kor. Dest.)	420.053,72	838.446,28
Damızlık Anaç Koyun-Keçi Yetiştiriciliği Desteklemesi	7.014.300	Devam ediyor
Hastalıktan Ari ve Onaylı İşletmeler Desteklemesi	352.800	574.900,00
Hayvan Hastalıkları Mücadele/Tazminat	1.190.285,61 TL	2.008.408,45
Fark ödemesi Prim Desteklemesi	15.200.297,02	15.279.679,94 1.Taksit (Toplam 3 Taksit)
Çatak Desteklemeleri	420.053,72	838.446,28
İyi Tarım Uygulamalarına Destekleme Ödemesi	236.709,05	Çalışmalar Devam Ediyor Haziran Ayında Kesinleşecek.
KKYDP Ekonomik Yatırımlar Hibe Desteği	1.440.000	1.650.000
KKYDP Genç Çiftçi Desteği	9.300.000	9.700.000
Koyun ve Keçilerde Verimlilik Art. Desteği	Halk Elinde Islah Projelerinin tüm ödemeleri:5.219.540	4.901.290 TL Devam ediyor
Malak Desteklemesi	I.Dönem:426.300 II. Dönem: Devam ediyor	Devam Ediyor
Anaç Manda Desteklemesi	198.750	Devam Ediyor
Halk Elinde Islah Projesi (Manda ve Malak)	1.071.550	1.069.750 TL
Mazot ve Gübre Desteklemesi	53.690.297,99	Çalışmalar Devam Ediyor Şubat Ayında Kesinleşecek.
Organik Tarım Uygulaması Desteklemesi	1.271.447	Çalışmalar Devam Ediyor Haziran Ayında Kesinleşecek.
Prim Uygulamaları (Dane Mısır, ayçiçeği, kanola, pamuk)	205.468,43	Çalışmalar Devam Ediyor Nisan Ayında kesinleşecek.
Sertifikalı Fidan Desteklemesi	277.060,90	24.611,18
Sertifikalı Tohum Desteklemesi	4.000.457,57	3.831.339,51
Sertifikalı Tohumluk Üretimi Desteklemesi	861.967,00	Çalışmalar Devam Ediyor Kasım Ayında Kesinleşecek
Su Ürünleri Yetiştiriciliği Desteklemesi	881.419,50	Tebliğ gereği Ocak 2019 tarihinde belli olacaktır
Suni Tohumlamadan Doğan Buzağı Desteklemesi	Yok	Yok

Süt Analiz Desteklemesi	Yok	Yok
Süt Teşvik Piriim Desteklemesi	1.209.994	1.402.792 TL Devam ediyor
Süt Tozu Desteklemesi	Yok	Yok
Çoban İstihdam Desteği	775.000	Devam Ediyor
Düve Alım Desteği	939.750	492.000 TL Devam Ediyor
Yem Bitkileri Üretimi Desteklemesi	7.550.814	19.319.930,45

Kaynak: Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas. tarimorman. gov. tr e. t. 01. 05. 2019)

Tablo 3'te Sivas ili kapsamında 2017-2018 yılları arasında bazı alanlarda yapılan tarımsal desteklerin miktarları verilmiştir. Tabloda 2017 yılında en fazla desteğin 53. 690. 297,99 TL ile mazot ve gübre desteği olduğu görölmektedir. Bu denli yüksek bir desteğin tarımda verimliliği arttırmak ve daha fazla ürün elde etme çabalarının olduğu aşikârdır. Diğer yandan göze çarpan en önemli yatırımlardan birisi ise Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (KKYDP) kapsamında yapılan hibe destekleridir. Son yıllarda bu alanda yapılan desteklerin giderek artması Sivas ilinde de 2017 yılında 1 milyon 400 bin TL iken 2018 yılında 1 milyon 650 bin TL olması bunun göstergesidir. Diğer yandan en fazla göze çarpan yem bitkileri üretimi desteklemesi ise %155 artışla 7 milyon 550 bin 814 TL'den 19 milyon 319 bin 930,45 TL olmuştur. Bu artışın en önemli nedeni olarak hayvancılık sektöründe son yıllarda Türkiye genelinde yaşanan hayvansal ürünlerin fiyatların giderek yükseliyor olmasıdır.

Tarımsal ve kırsal alanların gelişmesinde son yıllarda Türkiye'de en büyük destek veren kurumların başında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) gelmektedir. Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakların kullanılmasını sağlamak amacıyla 2007 yılında kurulan TKDK, tarımsal alanların kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. TKDK'nın kuruluşunun asıl amacı IPARD (Avrupa Birliği (AB) tarafından aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak amacıyla oluşturulan, Katılım Öncesi Yardım Aracı'nın (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA) Kırsal Kalkınma bileşeni.) tarafından sağlanan desteklerin hazırlanması ve sunulmasıdır. Bu kapsamda Sivas ilinde de önemli tarımsal ve kırsal desteklemeler yapılmıştır. 2019 yılı itibari ile TKDK tarafından IPARD programı kapsamında 292,26 milyon TL yatırım gerçekleştirilmiştir. Alınan bu destek ile Sivas ili program kapsamında desteklenen 42 il içinde en fazla hibe ve proje bakımından 2. sırada yer almıştır. Gerçekleştirilen bu yatırımlar ile 1721 yeni istihdam gerçekleştirilmiştir. (<http://www.sivas.gov.tr/sivas-tkdk-projeleri-ile-2-sirada>)

SONUÇ

Türkiye'nin kalkınma sürecinde tarım sektörünün payı diğer sektörler içinde en fazla paya sahip olmuştur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında tarım sektörü Türkiye ekonomisinin neredeyse tamamını oluşturmaktaydı. Fakat geçen süre zarfında tarımın ekonomideki payı yıllar itibari ile düşüş göstermiş, tarıma verilen destekler ve kaynaklar giderek azalmıştır.

Son yıllarda küreselleşme ile tarım ürünlerinin önemi de artmaya başlamıştır. Dünya genelinde yaşanan kuraklık ve kıtlıklar, tarımsal alanların korunmasına ve gıda ürünlerinin daha fazla korunmasına olanak sağlamıştır. Bu doğrultuda uluslararası kuruluşlar tarafından gıda tedarikçisi ülkelere finansman kaynakları sağlanmaya başlanmış ve gıda üretiminde sürdürülebilirliği hedeflenmiştir. Türkiye gıda üretiminde dünya sıralamasında önemli bir payı elinde bulundurduğu için, başta Avrupa Birliği olmak üzere, diğer uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından son yıllarda tarımsal ve kırsal kalkınma konularında desteklenmeye başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşından itibaren, Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri için önemli gıda tedarikçi haline gelmiştir. Başta Avrupa Birliği olmak üzere, diğer ülkeler tarafından, Avrupa'nın gıda ihtiyacının karşılanması için, Türkiye'ye önemli derecede kaynaklar aktarılmıştır. Ve son yıllarda IPARD gibi kuruluşlar ile Türkiye bu desteklerden daha fazla faydalanmaya başlamıştır.

Sivas ili geçmişten beridir Anadolu'da kurulan bütün devletler ve uygarlıklar için önemli bir şehir olmuştur. Bulunduğu coğrafi konum, geçmiş medeniyetler ve devletler için ne denli önemli ise Türkiye için de halen daha önemini korumaktadır. Bu bağlamda Sivas ilinde yapılan ve yapılacak olan her türlü yatırım ve destekler önem arz etmektedir. Sanayi bakımından yeteri seviyelere ulaşamayan Sivas'ta, tarım sektörü öncü sektör haline gelmiştir. Fakat yüzölçümü bakımından Türkiye'nin en büyük illerinden biri olan Sivas ilinde, tarım alanlarından yeterli ölçüde faydalanılamamakta ve kullanılamamaktadır. Son yıllarda ulusal ve uluslararası kaynakların Sivas ilinde, tarımsal ve kırsal alanlara aktarılması, bunun sonucu olarak da giderek artış gösteren tarımsal üretim, Sivas ilinin tarımsal alanda ne kadar önemli olduğunun göstermiştir. T.C. Sivas Valiliği 2019 verilerine göre Avrupa Birliği tarafından Türkiye'ye sağlanan IPARD desteklerinin, desteklenen iller arasında en fazla 2. sırada yer alması bunun en önemli göstergesidir. Bu doğrultuda Sivas ili tarımsal ve kırsal kalkınma çalışmaları ile Türkiye için daha da önemli bir şehir haline gelecek ve ilerleyecektir. Başta Sivas olmak üzere, bölgesel ve Türkiye için

önemli bir tarım şehri olabilecek Sivas ili, yapılan destekler ile yörede bulunan halkın sosyo-ekonomik ve kültürel gelişiminde önemli rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktuğ, S. , (2010), Kavramsal Açıdan Ekonomik Büyüme Ekonomik Kalkınma Ve Bölüşüm İlişkileri,
- Altuntaş, E. Ve Aslan İ. (2009), Sivas İlinin Tarımsal Mekanizasyon Düzeyininin 1997-2007 Yılları Arasındaki Değişiminin İncelenmesi, Goü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 26 (2), S. S. 87-95.
- Aydın, M. M. Ve Aydın, B. (2018), Gıda Rejimi Çerçevesinde Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası Ekonomi, İşletme Ve Politika Dergisi, 2 (1), S. S. 111-130.
- Çimen, A. O. , (2017), İpard Programınının Kırsal Alanda Ekonomik Kalkınmaya Ve Yararlanıcılara Katkuları Ve Beklentiler Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Doğan, A. (2007), Sivas İli Ekonomisininin Makro-Ekonomik Göstergeler Açısından Türkiye Ve İç Anadolu Bölgesindeki Yeri, Se Lçuk Üniver Sitesi Karaman İ. İ. B. F. Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı, 3, S. S. 40-52.
- Fidan, A. , (2014), Tarımsal Destek Uygulamaları:İpard Desteklerininin Kütahya Tarımına Etkisi, T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- İşkur, (<https://www.iskur.gov.tr/>)
- Oakley, P. Ve Garforth, C. , (1985). Guide To Extension Training, Fao Training Series, No: 11, Fao, Rome, Italy.
- Oran Kalkınma Ajansı, (<http://www.oran.org.tr/>)
- Seyidoğlu, H. (2006), İktisat Biliminin Temelleri, İstanbul, Güzem Can Yayınları No:21.
- T.C. Sivas Valiliği, (<http://www.sivas.gov.tr/>)
- Tim, (2016), Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu 2016, (http://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/Tarim_Raporu_2017.pdf E.T.11.01.2019)
- Turan, T. , (2008), İktisadi Büyüme Teorisine Giriş, İstanbul, Yalın Yayıncılık.
- Üstünel, B. , (1988), Ekonominin Temelleri, Ankara
- Yavuz, F. (2005), Türkiye'de Tarım, Ankara, Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları.
- Zmo, (2016), Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları Ve Değişim Eğilimleri, (http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/E406957d45fcb6c_Ek.Pdf?Tipi=14 E.T.01.02.2019)

SUŞEHİRİ-GÖLOVA BÖLGESİ ARAŞTIRMALARI

Dursun Ayan*

ÖZET

Sivas'ın kuzey doğusunda yer alan Suşehri-Gölova bölgesi, Akıncılar ve Koyulhisar da dahil, bugüne kadar, Sivas çalışmaları içinde çok yer almadı. Ancak son 10-15 yıl içinde biraz su yüzüne çıktı. Bu çalışmalar içinde Sivas 1000 Temel Eser içinde sadece iki yayın kendine yer bulabildi.

Suşehri-Gölova bölgesi popüler anlamda Kelkit Vadisi içinde ele alınmaktadır. Bu yaygın kullanım bir ölçüde doğru olsa da Suşehri-Gölova arasındaki bölge coğrafi ve tarihi olarak bu kavramın dışında ele alınmalıdır. Kelkit Irmağından dolayı Kelkit Vadisi adlandırması müzik ve halk oyunları dağarcığı açısından kullanışlıdır. Suşehri-Gölova bölgesi idare tarihi açısından Şebinkarahisar'ın (Karahisar-ı Şarki) önemi araştırmalarda dikkate alınmalıdır. Her ne kadar Şebinkarahisar bugün Giresun'a dahil olsa da. Suşehri-Gölova sosyo-kültür çevresini anlamak için de bu bölgeyi değerlendirmek gerekmektedir.

Bu bildiride Sivas'ın Suşehri-Gölova bölgesinde yer alan yerleşimlerin bugüne kadar ele alındığı tarih, sosyoloji, halkbilim ve diğer beşerî bilim yayınları değerlendirilecek ve bir kritik bibliyografya verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Suşehri, Gölova, Sivas, Şebinkarahisar, tarih, bölgesel araştırma.*

ABSTRACT

Suşehri-Gölova region, located in the north-east of Sivas, including Akıncılar and Koyulhisar, has not been included in the Sivas studies till today so far. But in the last 10-15 years it has surfaced a little. Within these studies, only two publications were found in the Sivas 1000 Temel Eser (1000 Basic Works for Sivas).

The Suşehri-Gölova region are considered in Kelkit Valley in popular sense. Although this widespread usage is to some extent true, the region between Suşehri and Gölova should be considered out of this concept as geographical and historical meaning. But name of the Kelkit Valley is useful in terms of music and folk dances repertoire. Although Şebinkarahisar belongs to Giresun province today,

* Dr. , Sosyolog, Türk Bilim Tarihi Kurumu.

The importance of Şebinkarahisar (Karahisar-ı Şarki) must be taken into account in terms of the history of regional administration of Suşehri-Gölova region in research. In order to understand the Suşehri-Gölova socio-cultural milieu, it is also necessary to evaluate this region.

In this paper, publications regarding history, sociology, folklore and other human sciences which focus on the Susehri-Gölova region of Sivas will be evaluated and a critical bibliography will be given.

Keywords: *Suşehri, Gölova, Sivas, Şebinkarahisar, history, regional research.*

GİRİŞ

Suşehri, Akıncılar ve Gölova ilçe merkezleri aynı coğrafya içerisinde Suşehri'nden Erzincan ve Erzurum'a giden yol üzerinde batıdan doğuya doğru gidildiğinde yaklaşık 25 km mesafe ile yer almaktadır. Deniz seviyesinden yükseklikleri ise Suşehri'nde 900 m, Akıncılar 1100 ve Gölova 1300 m'dir. Ancak köyler dikkate alındığında bu üç ilçenin de Köseadağ, Gemin Beli ve Kızıldağ gibi güney yakasındaki yükseltilerinde önemli köy yerleşimleri vardır. Suşehri-Gölova Havzasının kuzey yamaçları daha mutedil yükseltiler olarak önemli köy yerleşimlerine yurt olmaktadır. Bu yamaçlar bazı ırmak yatakları ile Kuzey Karadeniz dağlarına dereceli geçiş sağlayan yüksekliklerdir.

Jeolojik olarak bu bölge Kuzey Anadolu Fay Hattının en canlı olduğu yerlerinden biridir. Özellikle 1939 Erzincan Depremi bölgede büyük hasar yapmıştır. Bu hattaki depremler yüz yıllardır başta Suşehri olmak üzere bazı köy ve ilçelerin yerlerini etkilemiş, birkaç küçük köyün ortadan kalkmasına neden olmuştur. Depremler bazı bölgesel yayınlara yansımıştır.¹

Arkeolojik anlamda bölgede Sivas yüzey araştırması içinde yer almış,² ayrıca bölgeyi bilen akademisyen ve yöre araştırmacılarının bazı çalışmaları yayınlanmış,³ Şebinkarahisar ve Suşehri kitaplarında az da olsa arkeolojik bilgilereski tarih bağlamında verilmiştir. Suşehri yüzey araştırması kitabında ve Gölova-Akıncılar yüzey araştırmasında arkeolojik bazı bilgiler yer almıştır.⁴

¹ İlyas Ege, *Coğrafyası, Tarihi ve Folkloruyla Suşehri*, Sivas 1000 Temel Eser, Sivas 2017.

² Atilla Engin, "Sivas İli 2008 Yılı Yüzey Araştırması", 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 25-29 Mayıs 2009 Denizli*. cilt. 3, Kültür Bakanlığı yay. , Ankara 2010.

³ Tahir Erdoğan Şahin, "Şebinkarahisar'ın İlk Çağ Tarihi ve Yerleşimleri", *Akra Dergisi*, sayı. 6, Mayıs 2015, (s. 303-311).

⁴ Turgay Yazar, *Tarih ve Kültür Varlıklarıyla Suşehri*, Türk Tarih Kurumu yay. , Ankara 2015. <https://docplayer.biz.tr/6570886-Akincilar-ve-golova-yuzey-arastirmasi.html>

Bölge tarihinin belli başlı dinamikleri savaş tarihi ve sivil yerleşim tarihi açısından ele alınabilir. İstanbul'u İran'a bağlayan yol ve Suşehri ve Şebinkarahisar'ı eski Roma garnizonu Satala'ya ve Trabzon'a bağlayan tarihi yol Suşehri-Gölova-Bayburt ve Suşehri-Şebinkarahisar-Bayburt üzerinden devam etmektedir. Bugün yeniden canlanan güzergâh Roma, Selçuklu ve Beylikler ve Osmanlı döneminden bahseden kaynaklarda belirtilmektedir. Seferleri anlatan ruznameler, diğer yayınlar ve seyahatnameler de bölgeden bahsetmektedir.

Suşehri, Akıncılar ve Gölova araştırmaları günümüze yaklaştıkça artsa da 1940-1980 arasında Hasan Tahsin Okutan'ın *Şebinkarahisar* çalışmasından başka kitap yayınlanmamış, 1980-2000 yılları arasında yayın ve akademik çalışmalar kendini göstermeye başlamıştır. Hasan Eroğlu ve İlyas Ege yazılarıyla Suşehri bölgesi hakkında dergi ve gazetelerde ilk araştırma tohumlarını atmıştır. Öyle anlaşılıyor ki bu yıllarda Hasan Eroğlu önemli bir birikimi kendi arşivinde oluşturmaktadır. Bölgenin kendi araştırmacıları olarak Hasan Eroğlu, İlyas Ege, Halil Önge ve Dursun Ayan bölgeye ilişkin ilk çalışmaları ortaya koymuşlardır. 2000'den sonra yayınların çeşitliliği ve sayısı artmış Kürşat Kırca, İhsan Tevfik Kırca, Gürsoy Şahin, Ergül Şimşek, İbrahim Aydoğar kendi bölgelerini ele alan kitaplarla bir öbek oluşturmuşlardır.

2000'den sonra bölge çalışmaları bir ivme kazanmış olsa da henüz istenilen düzeye çıkamamıştır. Hasan Eroğlu'nun çalışmalarını yayına hazırlayan Ergül Şimşek önemli bir birikimi su yüzüne çıkartırken, Kürşat Kırca bölgeyi Osmanlı Arşivi kaynaklarından hareketle ele alan ilk bölge araştırmacısı olmuş, buna Gürsoy Şahin ve yenileri katılmıştır. Suşehri çalışmasıyla İlyas Ege bölgeyi Sivas Valiliğinin 1000 Temel Eser listesine taşımıştır.⁵

Suşehri-Gölova ve çevre kültür havzasını inceleyenlerin bir kısmı bu yörede doğumlular, diğer kısmı buralı olmadıkları halde sadece akademik amaçla Suşehri, Şebinkarahisar çalışanlardır. Özellikle Karahisar-ı Şarki Sancağı (Şebinkarahisar) birçok akademisyenin ilgi odağı olmuş Osmanlı tarihi ve Defteroloji bağlamında önemli yayınlar kazanmıştır. Sancak kapsamındaki Suşehri, Akıncılar, Gölova, Koyulhisar, Alucra, Çamoluk için özellikle vergi, nüfus ve köyler hakkında tarihi veri tabanı bu çalışmalarda bulunmaktadır.

⁵ Bu çalışma kapsamında ele almadığımız Koyulhisar ilçesi Sivas Valiliğinin 1000 Temel Eser listesinde yer almıştır: Dursun Karaca, *Sosyo-Kültürel Açından Koyulhisar*, Sivas 1000 Temel Eser, Sivas Valiliği yay., Sivas 2010.

Bu çalışmalara biraz daha ayrıntılarıyla değinilecek olursa, dört öbek belirlemek mümkündür. Birinci öbekte Türkiye, Selçuklu, Roma-Bizans ve Osmanlı tarihlerinde yer alan bölge ile konulardır. Tarihsel yer adları ile ilgili çalışmaları da bu öbekte ele almak mümkündür. İkinci öbekte tarihi coğrafya çalışmaları ve yollar ile seyyahları ele alan çalışmaları düşünmek gerekir. Üçüncüsü, bölgeyi ve ilçeleri dolaylı olarak ele alan Sivas ve Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar) çalışmalarıdır. Bu çalışmalarda örneğin *Sivas Salnameleri* Suşehri, Akıncılar ve Gölova'nın idari tarihine ilişkin temel bilgiler verirken Karahisar-ı Şarki çalışmaları bu bilgileri daha da ayrıntılı hale getirmektedir. Dördüncü öbek çalışmalar ise doğrudan doğruya Gölova-Akıncılar ve Suşehri ilçelerini ele almaktadır. Dördüncü öbeği bazı alt başlıklarda değerlendirmek gerekmektedir.

Genel Tarih Kitaplarında Suşehri-Gölova Bölgesi

Roma tarihi, Selçuklu tarihi, Osmanlı tarihi, Cumhuriyet tarihi gibi büyük ölçekli genel tarih kitapları içinde bazı önemli olaylar Suşehri ve çevresinde meydana geldiği için ya da önemli bir tarihi kişilik bu bölgeden geçtiği ya da burada yaşadığı için bölge böyle çalışmalarda yer almaktadır.

Tarih sırasına göre bakılırsa; MÖ 2 Ağustos 47 yılında Roma Kralı Sezar ile Pontus Kralı VI. Mitridat'ın (Mithridates) oğlu II. Farnekes (II. Pharnakes) arasında gerçekleşen Zile Savaşı nedeniyle bölge Roma tarihinde yer almıştır. ⁶ Bu savaş MÖ 67'de VI. Mitridat'ın Romalı Lucullus'a karşı yirmi yıl önce kazandığı savaşın intikamıdır. Romalılar bu savaş sonrasında Pompeius komutasında bir orduyla MÖ 66 yılında bugünkü Suşehri'nde IV. Mitridat'ı yenmiş ve buraya Roma egemenliğini göstermek için Nikopolis şehrini kurmuş daha doğrusu ihya etmiştir. Nikopolis Latince zafer şehri anlamındadır.

Suşehri bölgesi açısından önemli diğer bir olay da 1243 Köseadağ Savaşı'dır. Genel Türk tarihi ve Selçuklu tarihi kitaplarında buna çok özel bir yer ayrılmış bölge araştırmacıları da bu konuda yayın yapmışlardır. ⁷ Örneğin Rus tarihçi Gordlevskiy Selçuklu çalışmasında buna yer vermiştir.⁸

⁶ Sezar'ın Latince ünlü sözü "veni, vidi, vici/geldim, gördüm, yendim" onun arkadaşı Gaius Matusus'a yazdığı mektubunda yer almaktadır.

⁷ Müjgan Üçer, "Halk Kültüründe Köseadağ", *Uluslar Arası Türk Kültürü Kongresi 25-29 Eylül 1993 Ankara, Bildiriler 2. Cilt*, Atatürk Kültür Merkezi yay, Ankara 1999; İlyas Ege, "Suşehri'nde Köseadağ Ziyareti", 2004 Sivas; İlyas Ege, "Suşehri'nin Tarihinde ve Kültüründe Köseadağ" *Sultanşehir*, 2007, Sivas, (s. 4).

⁸ Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy *Anadolu Selçuklu Devleti*. (çev. Azer Yaran), Onur yay., Ankara 1988; Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy *Küçük Asya'da Selçuklular*, (yay. haz. Tirmurlan Omorov, tercüme. Abdülkadir İnan), Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 2015.

Selçuklu tarihlerinde ve Tasavvuf tarihinde geçen ünlü mutasavvıf Mevlana çocukluğunda Suşehri'nde (Erzincan Akşehiri/Akşehirabad) kaldığı için bazı çalışmalarda bahsedilmiş ve yöre araştırmacılarınca ele alınmıştır.⁹

Türkiye genelinde belki dünyanın diğer yerlerinde de yer adları (toponomi) o bölge tarihi hakkında genel bilgi verebilmekte ya da izlenim uyandırmakta, zamanla o bölge için yeni çalışmalara neden olmaktadır. Suşehri, Akıncılar ve Gölova ilçeleri ve buralara bağlı köy isimlerinin ele alındığı yayınlar içinde Bilge Umar'ın¹⁰ ve Devlet Arşivlerinin yayınladığı yer adları çalışması,¹¹ Dâhiliye Vekâletinin yayınladığı köylerimiz¹² ve 1965'e kadarki Devlet İstatistik Enstitüsü Nüfus Sayımları önemli bilgi kaynaklarıdır.

Tarihî Coğrafya Çalışmalarında ve Seyahatnamelerde Suşehri-Gölova Bölgesi

Bölge özellikle Roma-İran, Karadeniz-İç Anadolu, İpek Yolunun tali yolu, Osmanlı-Pontus yolu üzerinde olduğu için yerli ve yabancı tarihî coğrafya çalışmalarında yer almaktadır. Hitit-Kaşgay ilişkilerine yönelik çalışmalarda da bölgenin önemli bir yol üzerinde ve mücadele alanı içinde olduğu anlaşılmaktadır. Selçuklu-Beylikler ilişkisinde Beylikler arası çatışmalar, Osmanlı-İran Savaşları, Irak Seferleri konusunda yazılan eserler, günlükler, ruzmaneler, krokiler ve haritalar bölgeyi belli başlı yerleri ile anlatmakta ve işaretlemektedir.

Bölgenin farklı dönemlerdeki idari taksimatına değinen araştırmalar içinde Turcer Baykara'nın *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*1, kitabı bölge idare tarihi açısından yol göstericidir.¹³ Çünkü 1933 yılına kadar Karahisar-ı Şarkî'ye, yani bugünkü Şebinkarahisar sancağına (ilçesine) bağlı olan

⁹ İlyas Ege, "Mevlâna'nın Suşehri'ne Gelişi" *Sivas Kültür*, Mayıs 2011, Sivas, sayı 10; İlyas Ege, "Mevlâna'nın Suşehri'ne Gelişi" *Akra Dergisi*, 2015 sayı. 7; Dursun Ayan, "Mevlâna Celaladdin ve Suşehri", *Bizim Vadi*, Nisan, 2007, (s. 5); Dursun Ayan, "Mevlâna ve Suşehri (Erzincan Akşehiri)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, yıl. 14, sayı. 26, Bahar 2017, (s. 23-36).

¹⁰ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkilâp Kitabevi, İstanbul 1993; Bilge Umar, *Karadeniz Kapadokia'sı ve (Pontos), Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İstanbul 2000, (s. 182-185).

¹¹ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay. , Ankara 2017.

¹² Türkiye Cumhuriyeti Dâhiliye Vekâleti, *Köylerimiz*, Hilal Matbaası, 1928, İstanbul.

¹³ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş 1*, Türk Kültürü Enstitüsü yay. , 1988, Ankara.

Suşehri, Akıncılar ve Gölova'yı (Akşehir-Yakacık, Ezbider ve Ağvanıs) Karahisar-ı Şarki sancağının farklı tarihlerde Erzurum, Trabzon ve Sivas vilayetlerine bağlı olmasından dolayı bir yere koymak gerekmektedir. Strabon ve W. M. Ramsay'ın ünlü eserleri de bu anlamda anılmalıdır.¹⁴

Türk ve yabancı seyahatnamelerde Suşehri çevresi seyyahın yol güzergâhına göre yer almakta bazı durumlarda daha ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Tarih sırasıyla bir iki örnek vermek gerekirse; Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi güzergâhı Haydar Çelebi Ruznamesinde anlatılırken Suşehri (Akşar)-Gölova (Ağvanıs/Göllübaru/Gümüştekin) arası ve burada Yavuz'un kaldığı yerler (Erzincan Refahiye Gökseki) hakkında bilgi verilmektedir.¹⁵ Kanuni'nin Irak Seferi ve IV. Murad'ın Bağdat Seferini konu edinen günlük ve krokilerde Suşehri (Akşehir), Akıncılar (Ezbider) ve Gölova'dan (Suşehri) bahsedilmektedir.¹⁶ Evliya Çelebi de bölgeden bahseden Türk seyyahlardan biridir.¹⁷ Aslında Haydar Çelebi, Matrakçı ve Evliya Çelebi birer vakanüvis olarak düşünülmemelidir.

Bölgeden geçen yabancı seyyahlar da bazı bilgiler vermiştir. Bu bilgiler İlyas Ege'de ele alındı¹⁸ ve daha ayrıntılı bir çalışılmayı da ileride gerektirebilir. Yine de şimdilik Stephane Yerasimos'un 14-16. yüzyıl yollarını ve seyyahlarını değerlendirdiği çalışma ana yolları ve dönemin seyyahlarını bildirmesi bakımından öncü bir çalışma olarak kabul edilmelidir.¹⁹ Amasya'dan geçen seyyahlar da güzergâh bakımından dikkate alınmalıdır.²⁰

¹⁴ STRABON, *Geografika* (Antik Anadolu Coğrafyası) ciltler olarak İstanbul'da Arkeoloji Sanat Yayınları tarafından yayınlandı. W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, Royal Geographical Society Supplementary Papers Volume IV, John Murray, London, 1890; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), MEB yay., İstanbul 1960.

¹⁵ Yavuz Senemoğlu, *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, Tercüman 1001 Temel Eser, (tarih yok), İstanbul.

¹⁶ Bkz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn*, (2. Baskı), Türk Tarih Kurum yay., Ankara 2014.

¹⁷ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İkinci Kitap, (yay. haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi yay., İstanbul.

¹⁸ İlyas Ege, *Coğrafyası, Tarihi ve Folkloruyla Suşehri*.

¹⁹ Stephane Yerasimos, *Les Voyageurs Dans l'Empire Ottoman (XIVe – XVIe siècles)*, Conseil Suprême D'Atatürk Pour Culture, Langue et D'Histoire- Publications de la Société Turque d'Histoire, Serie VII, No. 117, Ankara 1991.

²⁰ Ali Tuzcu, *İlkçağlardan-Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya*, Amasya Belediyesi Kültür Yay, Amasya 2013.

SİVAS VE KARAHISAR-I ŞARKİ (ŞEBİNKARAHİSAR) ÇALIŞMALARI

Sivas

Suşehri-Gölova kültür-tarih havzasındaki yerleşim yerleri 1870'lerle Sivas Vilayeti Salnamelerinde Karahisar-ı Şarki Sancağı içerisinde yer almaya başlamış, daha öncesinde Erzurum ve Trabzon vilayetleri kapsamında gösterilmiştir. Bu nedenle Sivas Vilayeti Salnameleri Suşehri (Akşehir), Gölova (Ağvanis), Akıncılar (Ezbider), Koyulhisar ilçeleri ile ve Giresun'un Şebinkarahisar (Karahisar-i Şarkî), Alucra, Çamoluk (Mindeval), Ordu'nun Mesudiye (Hamidiye/Milas) ve Reşadiye (İskefsir) ilçeleri için de önemli bilgiler vermektedir. Kaldı ki Amasya ve Tokat illeri de *Sivas Salnamelerinde* yer almaktadır.

Tarihçiler ve diğer araştırmacılar *Sivas Salnameleri* gibi dört ciltlik temel bir eseri Ebubekir Yücel'in titiz ve uzun çalışmasına ve onu yayın dünyasına kazandıran Sivas Belediyesi ve kurumlarına borçludur. Tabii ki Suşehri, Gölova ve Akıncılar çalışmaları için de yeni harflere aktarılan bu eser vazgeçilmez bir bilgi kaynağıdır.²¹

Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas Valiliği ya da Sivas merkezden araştırmacıların çalışmaları da zaman zaman Suşehri, Akıncılar ve Gölova bölgesine değinmektedir.

Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar)

Giresun Şebinkarahisar (Karahisar-ı Şarki) bölgede araştırmalara nail olmak bakımından en şanslı ilçelerden biridir. Bunda hem buranın eskiden beri bir eğitim merkezi olmasının erken İstanbul gurbetçisi göndermesinin hem de Osmanlı dönemi sancak ve mutasarrıflık merkezi olmasının büyük rolü vardır. Böylelikle bölge ve bölge dışından araştırmacıların ilgisinde olmuş ve bu çalışmalar diğer ilçe çalışmalarını da olumlu etkilemiştir.

Sivas'ın Suşehri, Gölova, Akıncılar, Koyulhisar; Giresun'unun Şebinkarahisar, Alucra ve Çamoluk ilçeleri açısından özellikle önemli bir kaynak olan Karahisar-ı Şarkî sancağı defterleri temel bilgiler içermektedir. Bu çalışmalar bölge demografyası, vergiler, toponomi ve Osmanlı arazi kayıt sistemi ve bazı gündelik olaylar açısından da anlamlıdır.

²¹ Ebubekir S. Yücel, *Salname-i Vilayet-i Sivas 1287/1870*, cilt. 1, Buruciye yay. , Sivas 2008; Ebubekir S. Yücel, *Salname-i Vilayet-i Sivas 1288-1289-1292-1293-1298/1871-1872-1875-1876-1880*, cilt. 2, Buruciye yay. , Sivas 2008; Ebubekir S. Yücel, *Salname-i Vilayet-i Sivas 1300-1301-1302-1304-1306-1308-1321/1882-1883-1884-1886-1888-1890-1903*, cilt. 3, Buruciye yay. , Sivas 2008; Ebubekir S. Yücel *Salname-i Vilayet-i Sivas 1325/1907*, Buruciye yay. , Sivas 2008.

Hasan Tahsin Okutan Şebinkarahisar'ı konu edinen en kıdemli yöre araştırmacısıdır demek gerekir. Onun eğitimden öğretmenliğe ve yazarlığa evrilen gayreti 1949'da Giresun Valiliğinin desteği ile çıkardığı *Şebinkarahisar* kitabında kendini göstermiş,²² bunu diğer Şebinkarahisar çalışmaları izlemiştir.²³ Kitap Suşehri bölgesine ilişkin bilgiler de vermektedir. Karahisar-ı Şarkî tarih çalışmaları bölge araştırmacılarından Murat Dursun Tosun'unun²⁴ ilgisine çok şeyler borçlu olduğu gibi tarih ve diğer yönleriyle yine Şebinkarahisarlı olan diğer araştırmacılara da çok şeyler borçludur. Şebinkarahisar üzerine çalışan araştırmacılar mimarlık, tarih, sanat tarihi ve folklor konularını ele almıştır.

Bölgeden olmamakla beraber Karahisar-ı Şarkî Osmanlı dönemi tarihinde Prof. Fatma Acun en önde gelen isimdir.²⁵ Doktora tezine²⁶ ek olarak Türk Tarih Kurumu Orta Karadeniz çalışmalarındaki katkısıyla bölgeyi nüfus, tahrir, avarız ve vergi açısından ele almaktadır.²⁷ Devlet Arşivleri yayını olarak defterler,²⁸ üniversitelerde yapılan tezler²⁹ ansiklope-

²² Hasan Tahsin Okutan, *Şebinkarahisar ve Civarı: Coğrafya, Tarih, Kültür, Folklor, Yeşil Giresin Matbaası, Giresun 1949.*

²³ Ali Özdemir - Hasan Özhan, *İlçe Oluşumunun 50. Yılında Şebinkarahisar*, Tekışık Matbaası 1983 Ankara, çalışmasını sempozyumlar ve bölgesel tarih ve arkeoloji ve folklor kitapları izlemiştir. Şebinkarahisar çalışmaları bibliyografyası aynı bir çalışmayı gerektirmek kadar zengindir.

²⁴ Murat Dursun Tosun çalışmalarını kitap olarak yayınlasa da daha çok internet üzerinden yayın yapmakta, içeriğini Şebinkarahisar, Çamoluk ve Giresun'un diğer ilçeleri oluşturduğu gibi Gümüşhane'ye kadar Kelkit Vadisini konu edinmektedir. Eserlerinde içerik çeşitliği de kendini göstermektedir.

²⁵ Fatma Acun, *Karahisar-ı Şarkî ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006; Fatma Acun, "15. ve 16. Yüzyıllarda Şebinkarahisar ve Civarında Yerleşim Modelleri", *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996)*, *Bildiriler*, İstanbul 1997, (s. 137-161); Fatma Acun, "Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği", *TTK Belleten*, LXX/242 (2001), s. 161-192.

²⁶ Fatma Acun, *Ottoman Administration in the Sancak of Karahisar-ı Şarkî (1485-1569): An Analysis Based on Tahrir Defters*, The University of Birmingham, Centre for Byzantine Ottoman and Modern Greek Studies, Birmingham 1994; Fatma Acun, "Ottoman Administrative Priorities: Two Case Studies of Giresun and Karahisar-ı Şarkî", *Archivium Ottomanicum*, 17 (1999), s. 13-34.

²⁷ Mehme Öz - Fatma Acun, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII: Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avâız Defteri (1642-43 Tarihli)*, Türk Tarih Kurumu yay. , Ankara 2008.

²⁸ T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), II*, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay. , Ankara 1997.

²⁹ Ali Sinan Bilgili, *XVI. Asırda Karahisar-ı Şarkî Kazası*. (Basılmamış) yüksek lisans tezi, İstanbul 1989; Aydın Kurt, *1565-1575 Yılları Arasında Karahisar-ı Şarkî Sancağında Timar Teşkilatı*, (Basılmamış) yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2017;

di maddeleri³⁰ Karahisar-ı Şarki Sancağı üzerinden Suşehri, Gölova Akıncılar ile ilgili etraflı bilgiler içermektedir. Şebinkarahisar'ın Giresun'a bağlanması nedeniyle bazı Giresun sempozyumları ve yayınları da dolaylı olarak Suşehri bölgesine değinmektedir.³¹

Suşehri-Akıncılar-Gölova Çalışmaları

Genel

İl düzeyinde bakıldığında Suşehri 1933 yılına kadar Şebinkarahisar'ın bir ilçesi iken Şebinkarahisar'ın vilâyetliğinin lağvedilmesiyle iki ayrı ilçe olmuştur. Suşehri araştırmaları bu nedenle Karahisar-ı Şarki (1924'de Atatürk adını Şebinkarahisar olarak değiştirdi) çalışmalarının bir parçası ve devamı durumundadır. Zamanla Suşehri ve ondan 1990'da ayrılan Gölova ve Akıncılar ilçeleri bağımsız çalışma konuları olsa da onların tarihini de Suşehri'nden ayır düşünmek mümkün değildir. Tarih ve yer adları açısından şu noktayı belirtmek gerekir: Akıncılar Ezbider olarak bilinmek ve kayıtlarda Ezbider Kariyesi, Ezbider Nahiyesi olarak geçmektedir. Ancak Gölova için durum biraz farklıdır: Gölova'nın bugünkü merkezi olan yerleşim Ağvanıs/Avganus Kariyesi ve Ağvanıs Nahiyesi olarak eski kayıtlarda geçmektedir, ancak Ağvanıs nahiyesi, köyleri ve bugünkü Suşehri ve Akıncıların bazı köyleri Suşehri Nahiyesi olarak kayıtlarda geçmektedir ki bu Suşehri/Şuşar adı Gölova için 1850'lara kadar kullanılmıştır. Daha sonra bu isim bugünkü Suşehri için resmi kayıtlarda geçmeye başlamıştır. Böylelikle Suşehri için halk arasında ve bazı kayıtlarda geçen Endires adından, tarihi kayıtlarda geçen Akşehirabad, Erzincan Akşehiri isimlerinden vazgeçilerek Suşehri kullanılmaya başlamış ve resmî kayıtlarla iyice yerleşmiştir.

Gölova Akıncılar ve Suşehri ilçelerini bir eser içinde hatta köyleriyle birlikte pek çok yönüyle ilk kez ele alan Suşehrili gazeteci, dava vekili ve yazar rahmetli Hasan Eroğlu olmuştur. Onun çalışmalarını yaptığı yıllarda Gölova ve Akıncılar Suşehri'ne bağlı nahiyeler olduğu için bu durum için doğasından gelmektedir. 1990'da bu nahiyeler ilçe olup Suşehri'nden

Eren Yürüdü, *Şebinkarahisar ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*, (Basılmamış) doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Erzurum 1998.

³⁰ Besim Darkot, "Karahisar", *İslam Ansiklopedisi MEB*, cilt. VI, 280-282; Mordtmann, J. H. "Karahisar", *Encyclopedia of Islam*, Leiden Brill; Fatma Acun, Karahisar-ı Şarki, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*.

³¹ *Giresun Tarihi Sempozyumu* (24-25 Mayıs 1996), Bildiriler, İstanbul 1997; Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran - 1 Temmuz 2000), Bildiriler İstanbul 2000.

idari olarak ayrılmış, ancak tarihi ve coğrafi olarak bir bütünlük göstermektedir. Hasan Eroğlu hayattayken bazı çalışmaların gazetesinde ve bazı başka yerlerde yayınlamış ama bütün çalışmalarını yayınlamadan hayata gözlerini yummuştur. Arşivi Ergül Şimşek tarafından yayınlanarak okuyucuyla buluşmuş ve önemli bir birikim ve Hasan Eroğlu'nun adı hayatta kalmıştır. Belirtmek gerekir ki Ergül Şimşek Hasan Eroğlu kâğıttan ama çok kalıcı, vefakârlık ve emek eseri bir mezar taşı dikmiştir. Eroğlu'nun adı onun gayretiyle yaşamış ve Suşehri araştırmacılarının raflarını süslemiştir.

Küçük punto harflerle yaklaşık 600 sayfa olan eser (Hasan Eroğlu-Ergül Şimşek, *Suşehri'nin Şehir Tarihçesi* 2009) başta Suşehri olmak üzere Gölova (Ağvanus) ve Akıncılar (Ezbider) ve köyleri ile ilgili tarihi ve idari bilgileri içirmektedir. Bu bilgiler özellikle Suşehri için daha ayrıntılıdır ve bazı belgeler kullanılsa da Eroğlu kendi birikimini, kaynak kişilerden aldığı bilgileri kendine has bir üslupla kaleme almıştır. (Eroğlu-Şimşek, *Suşehri'nin Şehir Tarihçesi*) kitabında edebî eserlerini de bulduğumuz Hasan Eroğlu kendine has bir akıcı ve edebi bir dil de kullanmıştır. Suşehri, Gölova, Akıncılar ve köylerdeki önemli eserler, ziyaret yerleri, efsaneler ve menkıbeler onun kaleminden ifade edilmiştir. Kitabın bazı bölümlerini dönemin bilgisi ve kendine has romantizmi ile yazdığı için bir eleştiri süzgecinden geçirmek ve yeni bilgilerle karşılaştırmak ve/ya desteklemek gerekmektedir. Ancak bu durum kitabın Suşehri hakkındaki ilk ve kapsamlı bir eser olma niteliğine hanel getirmemektedir. Örneğin Mevlana bölümü ona olan hayranlık nedeniyle tarihi gerçeklerden zaman zaman uzaklaşmış ancak, Atatürk'ün Suşehri günleri çok ayrıntılı ve kişilere kadar bilgi verecek kadar muntazam ele alınmıştır.

2009 yılında İstanbul'da fedakârlılarla yayınlanan *Suşehri'nin Şehir Tarihçesi* kitabı Hasan Eroğlu'nun kendi edebi çalışmalarını ve ona ilişkin tanıdıklarının yazdıklarını içerdiği gibi bölge yazar ve âşıklarından, söylencelerinden önemli bilgiler vermektedir. Eser 2009'da yayınlansa da bilgi ve çalışma olarak en kıdemli çalışmadır.

İlçelerin tümünü kapsayan ikinci büyük eser Kürşat Kırca'nın kaleme aldığı Kürşat Kırca, *Yakacık, Akşehir-i Abad ve Suşehri Nahiyeleri*³² adlı kitaptır. Sivas Vilayetinde ilk kez yapılan nüfus sayımını (1834/1835) tam anlamıyla bugünkü Suşehri, Akıncılar ve Gölova ilçelerine karşılık gelen Yakacık, Akşehir-i Abad ve Suşehri nahiyeleri kapsamıyla yeni yazıya ak-

³² Kürşat Kırca, *Yakacık, Akşehir-i Abad ve Suşehri Nahiyeleri*, Kitabevi yay., İstanbul 2012.

taran ve bilgilendirici giriş yazan arşiv uzmanı Kürşat Kırca yeni harflere kazandırmıştır. Bu haliyle söz konusu ilçeleri incelemek isteyenler için öncü ve verimli bir kaynak hazırlayan Kürşat Kırca aynı zamanda nüfus bilgilerini diğer başka sayımlarla da zenginleştirerek bölge köyleri ve nahiyeleri hakkında veri tabanı sağlamıştır. Eser toponomi açısından da önemli bir kaynak olduğu gibi araştırmacıları daha önceki dönemin bilgileriyle buluşma kolaylığı sağlamaktadır. Kırca bu çalışmasıyla, aynı zamanda bölgenin bir tarihçisi ve arşivcisi olarak Klasik Osmanlı araştırmaları ile son dönem arasında ve Sivas-Karahisar-ı Şarki araştırmaları arasında demografya açısından da iyi bir bağ kurmaktadır.

Suşehri

Suşehri ele alan çalışmalar içinde kitap olarak tarih sırasına göre ilk Turgay Yazar'ın *Tarih ve Kültür Varlıklarıyla Suşehri*³³ görünmektedir. Bu çalışma 2011-2012 yıllarında Suşehri merkez ve köylerinde yapılan yüzey araştırmasıdır. İçerisinde kent ve kale yerleşimleri, Mimari eserler, etnografik eserler, mezarlar ve mezar taşları, kitabeler ve devşirme malzemeyi konu edinmiştir. Çizim ve fotoğraflar haritalar ile desteklenmiş ve bir değerlendirme kısmı eklenmiştir. Yüzey araştırmaları açısından bakıldığında bölgede ilk olan kitap diğer ilçeler açısından önemli bir dökümün yapılması gereğini ortaya koymuştur.

Suşehri'nde çalışmalarını uzun zamandır yöreden sürdüren ve bilimsel nitelikli eserler veren kıdemli yöre araştırmacı emekli öğretmen ve folklorist İlyas Ege *Coğrafyası, Tarihi ve Folkloruyla Suşehri* kitabında³⁴ uzun yılların birikimini 2017 yılında Sivas 1000 Temel Eser serisinde okuyucuyla buluşturmuştur. Onun bu gayreti ve diğer Suşehri çalışmaları yeni çalışmaları için önemli bilgi tabanı oluşturacak niteliktedir. Kitap coğrafya, nüfus, idare tarihi bakımından Suşehri'ni ele alırken Kaymakam ve Belediye Başkanlarına bu kurumların tarihi bağlamında yer vermiştir. Dönemler itibarıyla ilçe tarihi, seyyahların izlenimleri belli başlı savaşlar ve Cumhuriyet dönemi olaylarının anlatıldığı kitapta bölgedeki yer adları, söz dağarcığı, gelenekler, çocuk oyunları, tarihi yapılar ve halk inancı için önemli olan yerler sistematik bir şekilde serimlenmiştir. Çalışma bazı başlıklarda Gölova, Akıncılar ve köylerine ilişkin bilgiler verirken Atatürk'ün Suşehri'ne gelişi, Üçüncü Ordu'nun Suşehri karargâhına da değinmektedir.

³³ Turgay Yazar, *Tarih ve Kültür Varlıklarıyla Suşehri*, Türk Tarih Kurumu yay. , Ankara 2015.

³⁴ İlyas Ege, *Coğrafyası, Tarihi ve Folkloruyla Suşehri*, Sivas 1000 Temel Eser Dizisi, Sivas 2017.

Suşehri ile ilgili bu iki kitap mutlaka ki Hasan Eroğlu ve Kürşat Kırcanın eserleriyle birlikte önemli bir birikimi ifade etse de başka çalışmaların hem Suşehri hem de Suşehri'nden ayrılan ilçeler için gerekli olduğu açıktır. Ancak özel konulara göre de çalışmalar yapılmıştır. Kaldı ki bu özel konular belirli başlıklar halinde Eroğlu ve Ege'nin çalışmalarında yol gösterici olarak ele alınmıştır.

Suşehri bölgesi nüfus kayıtlarını ele alan Kürşat Kırca da ayrıca Suşehri vakıf eserleri ve tarihi ile başka çalışmalar da yapmakta ve yapılan çalışmalar paleografik katkı sağlamaktadır.³⁵ Bölge coğrafyası tarım bağlamında bir lisans tezi olarak Gölovalı yazar Halil Önge tarafından ele alınmıştır.³⁶

Ermeni Olayları

Bölgedeki Ermeni Olayları konusunda en kapsamlı çalışmayı akademisyen bölge insanı Gürsoy Şahin hazırlamıştır. Kitabın ağırlık merkezinde Şebinkarahisar İsyanı olsa da bu olay ile ilgili Sivas geneli, Türkiye panoraması, Suşehri ve çevre köyler ve nahiyelerdeki tarihi ve demografik koşullar, iç hareketlilikler, güvenlik için askeri destek ve iaşe konular da ele alınmaktadır.³⁷ Kapsamlı bir çalışma olan kitap arşiv belgeleri ve kaynaklara ulaşmıştır. Ayrıca Ermeni İsyanı yıllarında Suşehri Kaymakamı ve Karahisar-ı Şarki Mutasarrıf vekili olan emekli Kayseri milletvekili Ahmet Hilmi Kalaç da bu konuyu hatıratında ele almıştır.³⁸

Mübadiller

Suşehri-Akıncılar-Gölova yüzyıllardan beri göç alan bir coğrafyadadır. Ancak bunlardan en bilineni 93 Harbi (1877-1878) Doğu Cephesi ve 1916 Erzincan'ın Ruslar tarafından işgali nedeniyle yapılan göçler özel olarak bir araştırma konusu olmamış genel tarih çalışmalarında yer almıştır. Hasan Eroğlu *Suşehri'nin Şehir Tarihçesi*, İlyas Ege *Coğrafyası, Tarihi ve Folkloruyla Suşehri* adlı çalışmada konuya yer değermektedir. Lozan Anlaşmasının sonucu olarak nüfus değişimi nedeniyle bölgeye gelen Müba-

³⁵ Kürşat Kırca, "Suşehri Vakıfları", *Sultanşehir*, sayı: 10, yıl. 2010 (Nisan, Mayıs, Haziran), s. 120; Kürşat Kırca, "Salnamelere Göre Suşehri'nin Tarihçesi" *Sultanşehir* Dergisi.

³⁶ Halil Önge, *Suşehri Tarım ve Hayvancılığı*, (Basılmamış) lisans tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara 1985.

³⁷ Gürsoy Şahin, *Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Sivas ve Suşehri Bölgelerinde Ermeni Faaliyetleri*, IQ yay., İstanbul 2007.

³⁸ Ahmet Hilmi Kalaç, *Kendi Kitabım*, Yeni Matbaa 1960.

diller ve bölgeden Yunanistan'a giden Ortodoks Türk nüfus hakkında ayrıntılı araştırmayı *Mübadele* adıyla İhsan Tevfik Kırca yapmış ve yayın dünyasına kazandırmıştır.³⁹

Tevfik Kırca'nın bu eseri araştırma tekniği ve konuyu içten okuması nedeniyle önemli bir incelemedir, çünkü eserde tarihi kaynaklar, arşiv belgeleri birlikte ele alındığı gibi zengin bir mülakat (sözel tarih) örneği de okuyucuyu karşılamaktadır. Bu çalışmanın diğer bir yönü de hümaniterist (insancıl) bir yaklaşımla yapılmasıdır, çünkü Suşehri-Akıncılar-Gölova bölgesinden Yunanistan'a giden insanların bölgeyi ziyaretleri, Tevfik Kırca'nın Yunanistan izlenimleri ve Yunanistan'a gidenlerle yapılan mülakatlar da eserde yer almaktadır. Eserin tarihi niteliği kadar sosyolojik ve folklorik niteliği de dikkate değerdir. Mübadele'de Türkiye'ye, Suşehri'ne gelen Mübadil bir ailenin evladı olan Tevfik Kırca konuyu kendi içinden, yaşayan birisi olarak okuduğu için duygusal tonlamaları belirtmiştir. Onun Mübadil olması diğer Mübadillerle yapılan mülakatları kolaylaştırmış ve samimi bir edebi metne dönüştürmüştür.

Bölge Mübadilleri ile ilgili makale ve bildiri düzeyinde de çalışmalar yapılmıştır. Bunların başında Suşehri Mübadillerden olan bölge araştırmacısı, folklorist İlyas Ege'nin yazıları gelmektedir.⁴⁰ Dursun Ayan Gölovalı Mübadiller hakkında çalışmalarını, genel göç kuramı ve mübadil aileler üzerine sürdürmektedir.⁴¹

Üçüncü Ordu ve Suşehri

Üçüncü Ordu Erzincan'ın Ruslar tarafından 1916'da işgal edilmesinden önce karargâhını Suşehri'ne taşımış ve Sakaltutan Geçidi ile Suşehri arasında farklı yerlere birliklerin yerleştirmiştir. Bu bakımdan Suşehri, Akıncılar ve Gölova ilçelerinin belirli yerlerine yerleşen birlikler dışında Suşehri Havaalanı da Tayyare Birliğinin orada olması nedeniyle özellikle Birinci Dünya Savaşında o zamanın hava savaşları düzeyinde etkili ol-

³⁹ [Kırca] İhsan Tevfik, *İnsan ve Mekân Yüzyüyle Mübadele*, (3. baskı), İnkılap yay. , İstanbul 2017.

⁴⁰ İlyas Ege, "Mübadelenin Suşehri'ne Kazandırdıkları" *Hayat Ağacı*, 2013, Sivas, sayı. 22; İlyas Ege. "Suşehri'nde Rumeli Ekmekleri" *Sivas Folkloru, Aylık Folklor Dergisi*, Mart 1975, Sivas, S: 26; İlyas Ege "Suşehri'nde Rumeli Kökenli Kelimeler" *Sivas Folkloru, Aylık Folklor Dergisi*, Aralık 1975, Sivas, sayı. 30.

⁴¹ Dursun Ayan, "Selanik Koçana'dan Göçen Rumelili Ailelerin Kültürel Entegrasyon Süreci: Sivas-Gölova Örneği", *Milletlerarası Rumeli Türk Kültürü Sempozyumu*, (23-25 Mart 1998-Üsküp-Makedonya), Makedonya KSD Yeniyol Türk Kültür Derneği, Üsküp; Dursun Ayan, "Gölova-Selanik (Manastır)-Lozan, 1924 Mübadilleri (Muhacirler)", *Bizim Vadi*, Mayıs 2009; Dursun Ayan, "Kurtuluş Savaşı'nda Ortodoks Türkler", *Türk Yurdu*, cilt. 17, sayı. 122, Ekim-1997, (Yetmişsekiz Yıl Sonra Millî Mücadele Özel Sayısı), (s. 91-94).

muştur. *Suşehri'nin Şehir Tarihçesi* adlı eserinde Hasan Eroğlu⁴² ve *Coğrafyası, Tarihi ve Folkloruyla Suşehri* adlı çalışmasında İlyas Ege konuyu ele almışlardır. Bu iki yazarbazı olayları o dönem yaşayan kaynak kişilerden dinlediği için çalışmaların bir belgesel, bir sözlü tarih niteliği de kendini hissettirmektedir. ⁴³Bölgede grev yapan askerlerin hatıratları, askeri yerleşimleri, iaşe ve iç ayaklanmalar konusunu da dile getirmektedir.⁴⁴

Atatürk'ün Suşehri'ne Gelişi

Atatürk'ün Suşehri'ne farklı tarihlerde gelmesi Hasan Eroğlu-Ergül Şimşek'in *Suşehri'nin Şehir Tarihçesi* ve İlyas Ege'nin *Coğrafyası, Tarihi ve Folkloruyla Suşehri* kitaplarında gündeme getirilmiş ve yöredeki hatıralara dayanılarak anlatılmıştır, önemli yer ayrılmıştır. Bölgesel anılar ve Atatürk'e duyulan muhabbet açısından güzel örnekler yer almaktadır. Ayrıca başka kitaplarda ve yerel gazetelerdeki makalelerde de Atatürk'ün Suşehri'ne gelişleri yazılmıştır.⁴⁵

Suşehri İl Olma Çabaları

SuşehriTürkiye'de yükselen il olma tartışmalarının konusu olmuş, bu çerçevede gazetelerde çıkan haberler, hazırlanan tanıtıcı broşürler olmuş ancak bölge insanı tarafından ilk çalışması İbrahim Aydoğar tarafından *Türkiye'de İlçelerin İl Olma Çabaları: Suşehri*, adıyla yayınlamıştır.⁴⁶ Bölgenin coğrafyasından kaynaklanan yönetim sorunlar için makale düzeyinde çalışmalar da olmuştur.⁴⁷

⁴² İlyas Ege. *Coğrafyası, Tarihi ve Folkloruyla Suşehri*.

⁴³ Hasan Eroğlu - Ergül Şimşek *Suşehri'nin Şehir Tarihçesi*,

⁴⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *3üncü Ordu Komutanlığı Tarihçesi*; 3üncü Ordu Komutanlığı, *Rumeli'den Anadolu'ya 3üncü Ordu Komutanlığı*, Ankara 2008; MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri* (2. Cilt), (yay. Haz. Nilüfer Hatemi), birinci baskı, Yapı Kredi yay. , İstanbul, 2002; Mareşal Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi Harekâtı*, (yay. Haz. Ahmet Tetik ve diğer), Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı yay. , Ankara 2005.

⁴⁵ Berna Türkoğlan Uysal - Dursun Ayan, "Atatürk'ün Suşehri'ne Gelişleri", *Berna Türkoğlan Uysal Armağan Kitabı*, (ed. Şenol Kantarcı-Fatma Şimşek), Sonçağ yay. , Ankara 2015, (s. 433-439); İlyas Ege, "Erzurum ve Sivas Kongreleri Öncesinde Atatürk'ün Suşehri'ne Gelişleri" *Sivas Kültür*, Eylül 2011, Sivas, sayı. 11.

⁴⁶ İbrahim Aydoğar, *Türkiye'de İlçelerin İl Olma Çabaları: Suşehri*, İstanbul, 2004.

⁴⁷ Eren Yürüdü - Adem Başbüyük, "Orta Kelkit Yöresinde İdarî Yapılanmadan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt 22, Sayı 1 (2002) (s. 83-97).

Akıncılar

Akıncılar 1990 yılına kadar Sivas Suşehri'ne bağlı bir nahiye merkezi iken 1990'da ilçe olmuştur. Akıncılar ile ilgili bazı web sitesi, broşür ve dergi yazıları yayınlandı ise de özel bir kitap yayınlanmamıştır. Akıncılar'da yaşayan ve dışarıda olan araştırmacıların birikmiş ama su yüzüne çıkmamış çalışmaları olacağı hesaba katılmaktadır. Yüzey araştırması olarak Turgay Yazar ve Ebru Bilget Fataha tarafından Gölova ve Akıncıları kapsayan bir çalışma internette bulunmaktadır. ⁴⁸ Tanıtıcı bir makale ise Dursun Ayan tarafından yazılmıştır. ⁴⁹ Eroğlu'nun *Suşehri'nin Şehir Tarihçesi*'nde Akıncılardan, köylerinden ve tarihi yerlerinden bahseden bölümler yer almaktadır. İlyas Ege *Coğrafyası, Tarihi ve Folkloruyla Suşehri* kitabında ve bazı yazılarında Akıncılar'daki Bahattin Şeyh Türbesi ve menakibi ile ilgili bilgiler vermektedir. ⁵⁰

Gölova

Gölova 1990'da ilçe olmadan önce Suşehri kitaplarında yer alırken bağımsız Gölova kitabı ilk olarak Gölovalı Halil Önge tarafından *İlçemiz Gölova* (1996) adıyla yayınlanmıştır. ⁵¹ Önge kitabında ilçe hakkında genel coğrafi, tarihi ve kültürel bilgiler vermekte ve bu bilgileri Gölova'nın köylerini de dikkate alarak genişletmektedir. Bu kapsamlı çalışmayı bu modelden hareketle bazı bilgilendirici broşürler izlemiştir. Dursun Ayan'ın *Barajdan Önce Gölova Kasabası* (1984) başlıklı bitirme tezi ⁵² Gölova merkezini nahiye iken bir kasaba hüviyeti ile dikkate almıştır. Daha sonraki yıllarda Gölova idare tarihi ve Belediye arşivinde bulunan arazi belgeleri ele alınmış, ⁵³ bu çalışmaları farklı zamanlarda yapılan makale ve tanıtıcı yazılar izlemiştir. ⁵⁴

⁴⁸ <https://docplayer.biz.tr/6570886-Akincilar-ve-golova-yuzey-arastirmasi.html>

⁴⁹ Dursun Ayan, "Sivas İli Akıncılar İlçesi Hakkında Bazı Notlar", *Akra Dergisi*, sayı. 7, Eylül-Aralık 2015, (s. 325-330).

⁵⁰ İlyas Ege, "Suşehri'nde Şeyh Bahattin" *Sivas Folkloru*, Ekim, Kasım, Aralık 1978, tarihlerinde çıkan 69, 70, 71 numaralı sayılarındaki yazı dizisi.

⁵¹ Halil Önge, *İlçemiz Gölova*, Gölova Eğitim, Kültür ve Kalkınma Vakfı yay. , İstanbul 1996.

⁵² Ayan, Dursun. *Barajdan Önce Gölova Kasabası*, (Basılmamış) lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Ankara 1984.

⁵³ Dursun Ayan-Kerime Yıldız-Serap Özen, (ed), *Gölova İlçesi Arazi Belgeleri ve İdare Tarihi Üzerine Bir Çalışma*, Sivas Gölova Kaymakamlığı yay. , Ankara 2010.

⁵⁴ Dursun Ayan, "Gölova: Bir Küçük Kent Olmanın Hayali", *İdeal Kent*, Sayı. 2, Ağustos-2008, (s. 38-41); Dursun Ayan, "Gölova (Sivas) Üzerine Bir Çalışma: Bir Küçük Kent Olmanın Hayali", *Akra Dergisi*, sayı. 7, Eylül-Aralık 2015, (s. 317-324). Gölova Derneği, *Gölova Rehberi*, 2012 Ankara.

Gölova çalışmaları tarih ve coğrafi özellikleri dışında tarım tarihi açısından da ele alınıp farklı bilimsel toplantılarda sunularak yayınlanmıştır.⁵⁵

Çoban Baba Menkıbesi

Gölova ilçesi Çobanlı köyünde bulunan Çoban Baba ziyaret yeri ve bununla ilgili menkıbe Gölova çalışmaları içinde özel bir yere sahiptir. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferine giderken yaşandığına inanılan bir keramet sahibi olan Çoban Baba'ya ait bir türbe binası bulunmaktadır. Bu türbe binası, Çobanlı köyü ve Çoban Baba menkıbesi bir kitap içeriği olarak yayınlanmıştır.⁵⁶

Bitirirken

Suşehri-Gölova kültür ve tarih havzasını ele alan çalışmalar genel ve özel anlamda Akıncılar ilçesini de dikkate alarak bu bildiriye değerlendirilmeye çalışıldı. Konuyu tamamlayıcı başka çalışmaların araştırmacıları beklediği ortadadır. Ancak özellikle 1980'li yıllarla birlikte bölge araştırmalarının arttığı ve bir ivme kazandığı görülmektedir. Burada bilgi verilmesi de birkaç yayın organı, derleme çalışması ve bölge sanat ve kültür dünyasıyla ilgili yazılar da yayınlanmıştır. Gelecek çalışmaların yeni kuşak tarafından da sahiplenileceği ümidi ile.

⁵⁵ Dursun Ayan, "Geleneksel Tarım Aletlerinin ve İkame Tarım Aletlerinin Traktörle Kullanılmasında Görülen Tampon Mekanizmalar: 1950 -1985 Gölova Örneği", in Emre Dölen-Mustafa Kaçar (yay. haz.) *Türk Teknoloji Tarihi (Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri, İstanbul 15-17 Kasım 2001, İTÜ)*, Türk Bilim Tarihi Kurumu ve İSKİ yayını, İstanbul, 2003, (s. 301-310); Dursun Ayan, "İki Tahıl Ölçüsü Üzerine Sosyomatematik Notlar: Şebinkarahisar Kilesi ve Gödük", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları/Studies in Ottoman Science*, cilt/vol. VI, sayı/nr. 1, 2004, (s. 75-83).

⁵⁶ Dursun Ayan, *Çoban Baba Menkıbesi*, Kitabevi yay. , İstanbul 2017; Dursun Ayan, "Çoban Baba Efsanesi ve Yavuz'un Çaldıran Seferi", *Akra Dergisi*, sayı. 7, Eylül-Aralık 2015, (s. 309-316).

